

MİXAİL YURYEVIÇ LERMONTOV

**SEÇİLMİŞ
ƏSƏRLƏRİ**

**“ÖNDƏR NƏŞRİYYAT”
BAKİ-2005**

Bu kitab "M.Y.Lermontov. Şeirlər, poemalar, mənzum dram, romanlar"
(Bakı, Yazıçı, 1989) nəşri əsasında təkrar nəşrə hazırlanmışdır

Tərtib edən və
ön sözün müəllifi:

Telman Cəfərov

891.71 - dc 21

AZE

Mixail Yuryeviç Lermontov. Seçilmiş əsərləri. Bakı, "Öndər nəşriyyat",
2005, 520 səh.

Rusiyanın görkəmli humanist şair və mütəfəkkirlərindən biri, qüdrətli söz ustası M.Y.Lermontova həyatı faciəli şəkildə dərk etmək taleyi nəsib olmuşdu. Məşhur rus ədibinin əsərlərində "məğlubedilməz bir qəhrəmanlıq və cəngavərlik ruhunun bütün qüdrəti ilə yanaşı dərin bir hüzn, bir pərişanlıq", "buludlara bürünən aya bənzər bir tutqunluq" motivlərinin özünü göstərməsi zamanının faciələri ilə dolu olması və şairin ümitsizliyə qapılması ilə bağlıdır.

Məhz bu səbəbdəndir ki, sənətkarın istər şeir və poemalarında, istərsə də nəsr və dram əsərlərində lirizm çox qüvvətli olmuşdur. Bu, insana məhəbbət hissindən doğan, ürəkdən qopan və ürəkləri fəth edən, insanı dərinən həyəcanlandırır düşündürən bir lirizmdir.

Kitaba görkəmli yazıçının zəngin ədəbi irsindən seçmələr daxil edilmişdir. Şeir və poemalardan, mənzum dram və nəsr əsərlərindən ibarət bu nümunələrdə Lermontov sənətinin seçiyyəvi xüsusiyyətləri parlaq əksini tapmışdır.

ISBN 9952-416-40-6

© "ÖNDƏR NƏŞRİYYAT", 2005

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
İLHAM ƏLİYEVİN
"Azərbaycan dilində latın qrafikası
ilə kütləvi nəşrlərin həyata
keçirilməsi haqqında"
12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı
ilə nəşr olunur və ölkə kitabxanalarına
hədiyyə edilir

ÖLMƏZ SƏNƏTKAR

Rusiyanın görkəmli humanist şair və mütəfəkkirlərindən olan Mixail Yuryeviç Lermontov (1814-1841) XIX əsrin birinci yarısında yaşayıb yaratmışdır. Azərbaycanda da geniş tanınan bu məşhur rus ədibini Qafqazla bağlayan və Azərbaycan oxucusuna sevdiren, ilk növbədə, onun Şərq mövzusunda müraciəti və Qafqaz xalqlarının həyatını, onların adət-ənənələrini çoxsaylı əsərlərində əks etdirməsidir. Rus poeziyasının ən yüksək zirvələrindən biri sayılan M.Y.Lermontovu tanıdan və sevdiren həm də onun yaradıcılığında rast gəlinən insan və cəmiyyət, güclü şəxsiyyət problemlərinə yanaşma tərzidir. Onun rus romantizm və realizminin sintezini özündə əxz etdirən, əsərləri bu şair, nasir və dramaturqun fərdi yaradıcılıq üslubu və metodunu səciyyələndirən əsas şərtlərdəndir. V.Q.Belinskiyin təbircə desək, rus ədəbiyyatında psixoloji istiqamətin əsasını qoyan və F.M.Dostoyevski, L.N.Tolstoy yaradıcılığına təkan verən də M.Y.Lermontov olmuşdur.

Həyat və yaradıcılığı bir-birini sıx şəkildə tamamlayan rus şairi istər poetik, istər nəsr, istərsə də dramaturji yaradıcılığında rus gerçəkliyinə sۆy-kənir, özünü dekabristlərdən sonrakı gənc rus dvoryan nəslinin nümayəndəsi kimi təqdim edirdi. Bəlkə də o, bu nəslin problemlərini rus ədəbiyyatına gətirən, kəskin şəkildə qoyan ən barışmaz şair, yazıçı və dramaturq idi. Elə bu barışmazlığının da qurbanına çevrilmişdi.

Üç yaşında ikən anasını itirən və atası ilə ünsiyyətdən məhrum edilən balaca Mişa hakim dairələrə yaxın olan Bexmetovlar və Arsenyevlər ailəsinə mənsub babası və nənəsinin himayəsi altında tərbiyə almışdır. Şairin sonrakı taleyində də ana tərəfdən nənəsi Yelizaveta Alekseyevna Arsenyeva böyük rol oynamışdır. Qayğıkeş nənəsinin himayəsi olmasaydı, Puşkinin ölümünə çox sərt münasibət bildirən və onun qətlində birbaşa çar və onun əhatəsini günahlandırان və ifşa edən Lermontov ("Şairin ölümü") daha sərt coza ala və bəlkə də ən azı Sibire sürgün edilə bilərdi.

Ailə həyatı və ilk məhəbbətindəki uğursuzluqlar, Moskva Universitetindən qovulub Peterburqda hərbi məktəbdə təhsilini davam etdirmək məcburiyyəti, zamanəsindən və cəmiyyətdən inciklik şairin gələcək həyat və yaradıcılıq yolunu da müəyyənləşdirdi. Təsədüfi deyil ki, tənhaq, gələcəyə inamsızlıq, zamanə və mövcud cəmiyyətdən narazılıq və barışmazlıq motivləri Lermontovun həm erkən, həm də yetkin poeziyasında üstünlük təşkil etdi. Bu yönündə Avropa və özündənövvəlki rus ədəbiyyatından dəyərincə bəhrələnən şair rus romantik poeziyasına, romantik və realist nəsrinə yeni nəfəs gətirdi.

"Təklik" şeri öz adıyla müəllifin tənhalığına işarədirsə, "Yelkən" də du-manlı və tufanlı dənizdə tənha qayıq obrazı gənc şairin prototipinə çevrilir. Məşhur "Borodino" və "Fikir" şeirlərində isə "tək qalmış" şairin təkə özün-nün deyil, bütün yaşlıdlarının şücaət və qəhrəmanlıqlara qadir olmadığı,

onların gələcək taleyinin faniliyi vurğulanır. Şairin yetkin yaradıcılıq nümunələri sayılan "Demon", "Maskarad" və "Zəmanəmizin qəhrəmanı" əsərlərinin baş qəhrəmanlarının insanlara qarşı yönələn mənfi enerjisi, gücü və onların faciəvi sonluğu onun lirikasının əsas leytmotivi olan bədbin hissələrin şair qəlbini əbəş yerə didmədiyini sübut edir, onun ilk şeirləri, poemaları, dramları və romanlarında qoyulan güclü insan probleminin həllində məntiqi və əsaslandırılmış finalın mövcudluğunu təsdiqləyir. Dekabristlərdən sonrakı gənc dvoryan nəslini təmsil edən və qəhrəmanlıq, əzmi ilə yaşayan cavanların nümayəndəsi kimi təqdim olunan şair 1841-ci ilə aid edilən "Peyğəmbər" və "Yola çıxıram" şeirlərində əbəş yerə canfəşanlıq etdiyini, bu həyatdan daha heç nə gözləmədiyini və vaxtsız qocaldığı üçün unudulmaq arzusunı etiraf etməyə məcbur olur.

Uşaqkən üç dəfə nənəsilə Qafqaza səyahət edən və iki dəfə buraya sür-günə göndərilən şairə bu romantik diyar əsl ilham mənbəyi olmaqla yanaşı, həm də gözəl və orijinal mövzu, ideya, süjet, motiv və xarakterlər bəxş etdi. Bestujev-Marlinski və Puşkindən sonra Qafqaz realıqlarını inandırıcı və incə şəkildə işıqlandıran və sələflərinə münasibətdə mövzuya daha dərindən bələdçilik nümayiş etdirən də Lermontov oldu. "Geniş azadlığın əzəl məs-koni olan" Qafqaza müraciətlə şair yazırdı:

İtirdim anamı uşaq yaşından
Şehirli axşamlar keçdi qarşımdan.
Bir sos nə zamandı getmir başımdan
Uca qayalara bağlıyam qolbən,
Sevirəm Qafqazı mən!
Sizinlə xoşbəxtəm dağlar, dərələr,
Sizsiz düz beş ildir həmdənim kəder.
Gördüyüm o gözəl, ilahi gözler
Yadıma düşdükcə yanıq içindən
Sevirəm Qafqazı mən!

("Sevirəm Qafqazı mən!")

Lakin düçar olduğu bədbəxtliklər və tale uğursuzluqlarından qurtulmaq ləzzətini anlamağa macal tapmayan şair Rusiyanın bu ucqar diyarının da xoşbəxtlikdən çox uzaq olduğunu anlayır, rus ordusunun zabiti olsa belə, həqiqəti izhar etməkdən çəkinmir:

Sən də bədbəxtliyə olursan düçar,
Vuruşlar al qana qorq edir soni!..
Yox, Çərkeş, qayıtmaz ötən illərin,
Gözləmə, gör yurdun nə deyir indi...
Azadlıq məskəni doğma elliğin
Azadlıq uğrunda can verir indi.

("Qafqaz")

Xarakter etibarilə Qafqaza bağlanan cavan şair müharibənin bu ucaq diyara gətirdiyi faciənin ağırlığını anlayır. Vətəndən, doğma Şimaldan qovulmuş Lermontov əcalın onu Cənubda haqlayacağını əvvəlcədən hiss edir. Şairin bir çox fəlsəfi düşüncələrinə səbəb də Qafqazda keçirdiyi günlər, aylar və illər olur. “Qaya üstündə xaç”, “Vidalaşma”, “Xəncər”, “Yollarda tələsib doğma Şimala”, “Şair”, “Üç palma”, “Terekin hədiyyələri”, “Buludlar”, “Görüş”, “Mühərisə”, “Peyğəmbər” və s. kimi şeirlər lirik qəhrəmanın romantik duyğularını, həyat müşahidələrini və şəxsi faciəsini əks etdirməklə yanaşı, həm də böyük bir həqiqəti ortaya çıxarır ki, cavan rus şairi və zabiti “dəhşətli, qüvvətli, hesabsız leşkər”in “Şimaldan düz Şərqə yürüş”ünü pisləyir və tufanına, boranına “qardaş olduğu” Qafqazı dinc görmək arzusunı dənə-dənə vurğulayır. Rus şairinin Qafqaz poemalarında da (“Qafqaz əsiri”, “Çərkezlər”, “Kanlı”, “Bostançı aulu”, “İsmayıl bəy”, “Hacı Abrek”, “Qaçqın”, “Mtsırı”, “İblis”) bu fikir ifadə olunur, milli adət-ənənələrə, fərqli xüsusiyyətlərə malik olan yerli xalqların həyatı geniş şəkildə təsvir edilir. Gösterilən əsərlərdə güclü şəxsiyyətləri və romantik qəhrəmanları şair qafqazlılar arasından seçir. Belə cəsarət və şücaətlərə xas olan insanların qılınc gücünə rəv ediləcəyinə müəllif heç vaxt inana bilmir.

Qafqaz müharibəsinin od-alovundan, gurlayan tufanların sınağından çıxmış şair doğma Şimalda unudulmayacağına əmin olmadığı üçün kədərlənir:

Bu uzun illərin cəfakəşini
Görəsən, dost, aşna tanıyacaqmı?
Məni əvvəlki təbəqəyə basan,
Qabağıma çıxan tapılacaqmı?

M.Y.Lermontovun bu hissləri onun çox məşhur olan “Şair” adlı şeirindəki duyğuları ilə üst-üstə düşür. Şair-peyğəmbər sözünü qızıl oyunağa dönüb, divardan asılmış və pəsa çulğalanmış xəncərə bənzədən müəllif, “şərin ilahi ruh tək başların üzərində gəzib necib fikirlər doğurduğu” zamanların arxada qaldığından təəssüflənir. Nə qədər ağır olsa da, sevdiyi Vətəndən uzaqlarda gizlənməklə özünə nicat tapır:

Əlvida, əlvida, ey kirli Rusiya,..
Qafqaz dağlarını aşıb, bəlkə mən
Jandarm-paşalardan olaram nihan.

Lakin bu uzaqlıq və Vətən nisgili onu narahat edir. Onsuz da amansız hakimiyyətdən nicat gözləməyən şair, özünü doğma yurdsuz və azad dolayan buludlara bənzədir (“Buludlar”). Yalnız yuxularında gördüyü gözəl mənzərələr anı de olsa onu acı həqiqətlərdən uzaqlaşdırır (“Yuxu”):

Gördüm ki, vətəndə başqa cəlal var,
Axşam çırağında şənlik, ziyafət...
Gül-çiçək çələngli cavan qadınlar
Başlayıb haqqında maraqlı söhbət.

Vətənə olan “qərribə məhəbbət”ini “Vətən” şeirində ustalıqla nümayiş etdirən şair həm də böyük vətənpərvər idi. Tarixi mövzuda yazdığı əsərlərdə, xüsusən də “Borodino” şeirində, “Vadim” romanında və “Tacir Kalaşnikov haqqında nəğmə” poemasında o öz sənətkarlığının ecazkar qüvvəsini və potensial imkanlarını nümayiş etdirə bilər.

M.Y.Lermontov dostu S.Rayevskiye yazdığı məktublarda Qafqaz təəssüratlarını onunla bölüşdürür. O, Tiflisdə olarkən “tatar (azərbaycanlı – T.C.) alim Əli və Əhməd”lə tanış olduğunu, Şuşa (yəqin ki, Şeki – T.C.), Quba, Qusar və Şamaxını gözdüyünü, yerli əhali ilə ünsiyyətini və hətta “fransız dili Avropada vacib olduğu qədər Asiyada geniş işlənən tatar (Azərbaycan – T.C.) dilini öyrənməyə başladığını da vurğulayırdı. Lermontovşünasların yekdil rəyi budur ki, rus şairinin Azərbaycan dili müəllimi böyük mütəfəkkir, dramaturgiyamızın banisi M.F.Axundov olmuş və məhz onun yaxından köməyi nəticəsində məşhur məhəbbət dastanımız “Aşıq Qərrib” “türk nağılı” adı altında Lermontov tərəfindən yazıya alınmışdır (Oxucularımız onu da bil-məlidirlər ki, erməni və gürcü alimləri rus şairinin bu dastanını guya erməni və gürcü variantlarından bəhrələndiyini sübut etməyə çalışırdılar. Lakin onlar yaddan çıxarırdılar ki, bugünkü Ermənistan və Gürcüstanın ərazilərində dastanın qeydə alınmış variantları da azərbaycanlılara məxsusdur və onların dilindən qeydə alınmışdır. Bu məsələ ilə bağlı mərhum ədəbiyyatşünas-alim Şamil Qurbanovun tədqiqatları xüsusi vurğulanmalıdır). Rus şairinin qələmə aldığı “Aşıq Qərrib” nağılında ustalıqla istifadə olunan Azərbaycan və türk söz və ifadələri, atalar sözləri, digər bir əsəri – “Görüş” şeirində Tiflis azərbaycanlılarının həyat və məişətini təsvir edən mənzərələr və ən nəhayət, bu əsərlərdəki Azərbaycan motivlərinin şairin dostuna yazdığı məktublardakı məqamlarla səsleşməsi onu göstərir ki, 27 ildən də az yaşamış Lermontov gələcək yaradıcılıq planlarında göstərilən mövzunun daha geniş şəkildə işlənilməsinə nəzərdə tuturdu. “Görüş” şeirindən gətirdiyimiz

İndi bildim: dənən niyə
Cavan tatar fərəhli, şad,
Daş döşənmiş geniş yolda
Quduz kimi sürürdü at.
Əbəs yerə keçməyir o,
Sizin evin qabağından,
Onun İran köhləninə
Əbəs vurulmamış atan

parça, “Çinar kölgəsində, yapıncı üstə...” misrası ilə başlayan poetik müşahidələr, “Valerik”dəki fəlsəfi lirik lövhələr, “Mtsırı” və “Demon” poemalarındakı Azərbaycan təəssüratları və Lermontov yaradıcılığının zirvəsi hesab edilən “Zəmanəmizin qəhrəmanı” romanı, xüsusilə son povesti “Fatalist”də “Aşıq Qərrib” dastanı motivlərinin nəzərə cərpılması Azərbaycan mövzusunun rus şairinin yaradıcılığı üçün nə qədər önəmli olduğunu bir daha təsdiq edir. XIX əsrin sonlarından başlamış bu günədək Azərbaycanda Lermontovun

həyat və yaradıcılığına olan maraq və məhəbbətin əsas səbəbi bununla izah oluna bilər. Elə bir müasir Azərbaycan şairi tapılmaz ki, bu böyük söz ustasının xalqımıza, dilimizə və folklorumuza məhəbbətinə, eyni zamanda rus ordusunun zabiti Martinov tərəfindən çox soyuqqanlıqla dueldə qətlə yetirilməsinə münasibətini bildirməsin. Xüsusən də onu dilimizə çevirən şairlər bu mövzuda gözəl şeir nümunələri yaratmışlar.

M.Y.Lermontov yaradıcılığı və XIX əsr rus ədəbiyyatında mühüm əhəmiyyətə malik olmuş, realist rus sosial-psixoloji roman janrının əsasını qoymuş və bu dövr ədəbiyyatında çox aktual görünən "artıq insan problemi"nin işıqlandırılmasına yönəlmiş "Zəmanəmizin qəhrəmanı" romanı hələ 1908-ci ildə Azərbaycan türkcəsinə çevrilmişdi. Bu mövzudan təsirlənən tanınmış şair və yazıçımız, rus ədəbiyyatının gözəl bilicisi və tərcüməçisi Abdulla Şaiqə Azərbaycan həqiqətlərini əks etdirən "Əsrimizin qəhrəmanı" romanını yazmışdır.

"Zəmanəmizin qəhrəmanı" romanı hələ şairin sağlığında tam şəkildə çap olunmuşdu. Əsərin baş qəhrəmanı Peçorin, Lermontovun digər əsərlərindəki obrazlar – Vadim, Volin, Arbenin, Mtsiri, Demon və başqalarının bütün xüsusiyyətlərini özündə cəmləşdirməklə, rus cəmiyyətində güclü şəxsiyyət probleminin işıqlandırılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir. Orijinal kompozisiyaya və janr xüsusiyyətlərinə malik olan bu əsər həm də rus romantizm və realizminin sintezini əks etdirən ədəbiyyat nümunəsi kimi dəyərləndirilir. Peçorinin gündəliyindən aydın olur ki, bu əsərdə yazıçı kimi onu maraqlandıran əsas məsələ "bir insan qəlbinin tarixçəsini" açıb göstərməkdir. Qəhrəmanın daxili aləminə ustalıqla nüfuz etmək qabiliyyətini aşkarlayan rus nasiri onun şəxsi və ictimai faciəsinin səbəblərini açıqlayır və artıq bizə tanış olan lirik qəhrəmanların sonrakı taleyinin təsvirindəki qeyri-müəyyənlik burada da özünü büruzə verir. Hər şeyə qadir olan, hamıya üstün gələn, cəmiyyətə xidmət etmək istəyən enerjili və güclü bir insanın həyatı puça çıxır. Tamamda "namuslu kontrabandistləri", Qafqazda Bela, Əzəmət, Kazbiçi, knyajna Meri və Qruşnitskini bədbəxt edən, qoribəlikləri ilə ştabsskapitan Maksim Maksimiçi sarsıdan, Vuliçin ölümü ilə bağlı situasiyada hadisələri qabaqdan görmə qabiliyyəti nümayiş etdirən Peçorinin digər qoribəliklər ortaya çıxara biləcəyini və "qəhrəmanlıqlar" göstərəcəyini anlayan yazıçı onunla nə edəcəyini bilmədiyi üçün qəhrəmanın taleyini qeyri-müəyyənliklə də bitirir.

Elə şairin özü də o zamankı rus cəmiyyətində "artıq" göründüyü üçün aradan götürüldü. Rus tarixinin üç əsas mərhələsi barəsində üç böyük roman yazmaq planını cızan gənc, lakin dahi bir sənətkarın ömrünə vaxtından çox-çox əvvəl son qoyuldu.

Telman Cəfərov

PAYIZ

Çöldəki saralıb, bozaran yarpaq
Necə də fırlanıb, uçuş havada.
Göməşib, üşüyən şamlardır ancaq
Qatı yaşıllığı gətirən yada.
Artıq əkinçi də çöldə, çəməndə
Nə gül eşqindədir, nə çiçək deyir.
Belə bir zamanda, belə bir anda
Dincəlmək istəmir, yatmaq istəmir.
Gizlənməkdən ötrü bir vəhşi heyvan
Tələsir hardasa xəlvəti yərə.
Gecə gümüşü ay duman dalından
Solğun şəfəqini yayır düzlərə.

ŞAİR

Elə ki, Rafael gəlib tüğyana,
Qənirsiz bir qızın pak çöhrəsini
Canlı fırçasıyla gətirib cana,
Baxıb, heyran qalıb öz hünərinə –
Döşənib o rəsmin qədəmlərinə!
Di gəl ki, tezəcə soyuyub, düzü,
Cavan ürəyində bu gözəl həvəs,
Qalıb yorğun kimi, lal kimi dinməz,
Unudub könlündə ilahi gözü.

Şair də belədir: fikir gəldimi,
Qəlbini boşaldıb – deyir qələmə.
Oynaq rübabının söz sehri kimi

Noğmə deyə-deyə dünya-aləmə,
Cənnət yuxusunda bayılıb gedər,
Sənəmlər! Tək sizi, sizi vəsf edər,
Birdən də soyuyar odlu yanaqlar,
Azalar ürəkdə amanlar, ahlər,
Beləcə dağılıb uçar, xəyalat!
Amma uzun zaman yaddaşı, yadı
Xatirə saxlayar ilk təəssüratı.

1828

DOSTLARA

Çılğın yaranmışam həyatda... Qəlbən
Hazıram dostlarla nəşələnməyə.
Sevirəm şərəbli məclisləri mən –
Vaxtımız tez gəlib, tez keçsin deyə.

Məndən çox uzaqdır şöhrət həvəsi,
Qəlbimi isidir yalnız məhəbbət.
Bir də ki, rübabın o titrək səsi,
Canımı, qanımı coşdurən qüvvət.

Lakin az olmayıb belə vaxtda da
Ruhumu sarsıdan həsrət, intizar.
Kef üstə başımız qarışanda da
Bürüyür qəlbimi ağır duyğular.

1829

D...VA

Gəzib diyar-diyar Rusiyanı mən,
Yazıq bir qəribtək gəldim fəryada;
Əfi ilanüzlü hər rıyanı mən
Görəndə dost yoxdu dedim dünyada!
Yoxdu bu dünyada dostluq, sədaqət,
Yoxdu təmənnəsiz, adi bir ülfət.
Elə ki, sən gəldin qəfil, nığahan,

Dincliyim özümə qayıtdı o an.
Çağladı sinəmdə duyğular, hisslər,
Xoşbəxtəm, məmnunam şux söhbətindən
Daha düşmənimdi məkrli qızlar,
Onlara etibar eləmiyəm mən!

1829

TÜRKÜN ŞİKAYƏTLƏRİ

(Əcnəbi dostuma məktub)

Tanıyırdınmı sən gün altında qovrulan,
Məşəsi, çəməniyi solğun, vəhşi bir diyar?
Orda zülm hiylədən, laqeydlikdən bac alar,
Orda çuglar qəlbləri ehtirasla həyəcan...

Orda zəkalar bəzən

Parlarsa da, daş kimi həm soyuq, həm sərt olur,
Çox tez solur qüdrəti vaxtsız qəmdən, qüssədən,
Xeyrin soyuq şöəsi tez sönmür, tez boğulur.
İnsanlara gənclikdən yorucu gəlir həyat.
Təsəllini, ləzzəti tənələr təqib edir,
Köləlik zəncirində insan ələyir fəryad...
Əzizim, həmin diyar... mənim öz vətənimdir!

P.S.

Ah, dostum, fikrimi duyduğun zaman,
Dəyməsin qəlbinə bu him-ışarə.
Qoy örtsün doğrunun üstünü yalan:
Hamımız insanıq axı, nə çarə!..

1829

QAFQAZ

Gəncliyim şölə saçarkən necə bir nurlu çıraq,
Ey cənub dağları, düşdümse əgər sizdən iraq,
Yenə dalsam sizə, xoş xatirələr canlanacaq,
Vətənin dadlı, şirin nəğməsitək hey qəlbən
Sevirəm Qafqazı mən!

Bir uşaqdım o zaman, soldu, ölüb getdi anam,
Keçdi, heyhat, o düzenlər mənə hər gün axşam.
Yadigar bir səsi əks eylədi, sakit, ilham,
Yurdu dağlar, qayalarək nə qədər, ah, bilsən,
Sevirəm Qafqazı mən!

Sizdə xoşbəxtdim, a dağlar, kahalar, gen düzlər!
Keçdi beş il, yenə könlüm sizi həsrət izlər.
İki göz gördüm o yerlərdə, ilahi gözlər
Yada düşdükcə pıçıldar ürəyim min yerdən:
Sevirəm Qafqazı mən!

ÇƏRKƏZ QIZI

Görmüşəm mən sizi: yaşıl yamaclar
Sinesi kol-kostu, a uca dağlar...
Vəhşi təbiətdə gözəlliyə bax!
Xoşbəxtdir o uzaq çöllərdəki xalq,
Sadə təbiətlər, təmiz duyğular...

Terekin çağlayıb, coşduğu yerdə
Bir çərkəz qızına rast gələn kimi
Ovladı qəlbimi oğrun baxışlar;
Uçdu ixtiyarsız fikrim, xəyalım,
Məskəni – qayalar, daşlar aləmi...

Sarsılmış ruhumu o ülvi səslər
Uçurub yerindən çəkdi göylərə, –
Daha yüksəkləri seyr etmək istər...
Eşqin əzab dolu ahı, fəryadı
Yaşar xatirimdə ölənə qədər.

1829

TƏKLİK

Necə dəhşətlidir, necə ağırdır
Bir ömrün yükünü təkə daşımaq.
Sevinci bölməyə hamı hazırdır,
Qəmə ortaq olan tapılmaz ancaq.

Tək mənəm burada göy allahıtək,
Sonsuz ızdırlar sıxır qəlbimi.
Taleyin hökmünə boyun əyərək,
İllər ötüb keçir yuxular kimi...

Gedir də, gəlir də illər aramsız,
Elə həməən arzu, həməən diləkdir!
Bir tabut gözləyir kənarda yalqız,
Gözləyir... Ləngitmək nəyə gərəkdir?

Onu da bilirəm bu zamanda mən,
Tapılmaz halıma yanan bir nəfər,
Sevinən az oldu doğulanda mən,
Öləndə çoxları sevinəcəkdir.

1830

AĞILSIZ GÖZƏLƏ

Uzaqdan həsnünə olaram heyran,
Baxmağa hazıram nə qədər desən.
Allah eləməsin, gəlib yaxından
Bir kəlmə sözünə qulaq asım mən.
Şirin arzuların, təmiz hisslərin
Yerində qəlbimi qorxular dider.
Axmaq fikirlərin, axmaq sözlərin
Füsunkar həsnünü buza döndərər.

Ölüm də kənardan xoş gəlir bizə –
Qoy süzsün ox kimi havalanaraq.
Mən özüm düşərəm o düşən izə,

O, mənim izimə düşməsin ancaq.
Uçaram dalınca gəzib hər yanı,
Baxıb həzz almaqdan doyan deyiləm.
Mənə versələr də yarı dünyanı,
Onun kərəminə uyan deyiləm.

1830

QAFQAZA

Qafqaz! Uzaq ölkə, ey ucqar diyar,
Geniş azadlığın özəl məskəni!
Sən də bədbəxtliyə olursan düşər,
Vuruşlar al qana qər q edir səni!..
Zülmətə qər olmuş qanlı zirvələr
Bir daha çətin ki, görə bilələr
Şöhrətə bürünmüş ötən günləri,
Azad nəğmələri, toy-düynləri...
Yox, çərkəz, qayıtmaz ötən illərin,
Gözləmə, gör yurdun nə deyir indi...
Azadlıq məkanı doğma ellərin
Azadlıq uğrunda can verir indi.

1830

* * *

“Məni bağışlayın kağızım üçün,
Cəsarət eyləyib yazdığım üçün.
Qarşımda qəbirdir, əlimdə qələm...
Qəbirdə nə var ki? Soyuq, boş aləm.
Alıb dövrəsinə məni qohumlar,
Yaş axır gözlərdən tutmadan qərar.
Yazıram, bu yazı onların deyil.
Sevgim tabutda da buz bağlamaz, bil.
Sevgi – duymadınız siz onu heç vaxt,
Bir də bu zəhmətdən kar aşmayacaq.
Son anları belə, gətirməz dada;
Neyləyim, yazıram gətirib yada.

Həm də mənim üçün xoşdur bu əmək, –
Qəbul et məktubu! Görsün ki, qəlbin
Susmağın ruhumu sıxıb ağrıdır,
Ehtirasın hökmü daha ağrıdır.
Yazımdan qəlbine toxunmaz kədər,
Nələr sınaadım, həyatda nələr...
Pozuldu əhdimiz, pozuldu ilqar.
Bağışla, sakitəm, dost tapmadım mən.
“Yevgeni” – məktubun altda qol çəkən”.

1830

* * *

Biz yenə görüşüb qabaqlaşırıq,
Lakin dəyişmişik o vaxtdan artıq.
Ötüb bir-birinin ardınca illər,
Aralı düşdülər vermədən xəbər.
Alov axtarıram gözündə bu dem,
Qəlbimdə təlatüm duymaq istəyəm...
Ömrün ağırlığı, gör, nələr etdi,
Səni də, məni də əritdi, getdi.

1830

ROMANS

O incə qəlbinlə, saf üreyinlə,
Gəncliyin əzabdan çox uzaq iken,
Söyləyə bilərsən, dostum, sən belə:
Xoşbəxt idim mən!..

Kim ki, bu dünyadan ləzzət alaraq,
Yaşayıb, qəlbini gizlər özgədən,
Bəlkə deyə bilər, dostum, o ancaq:
Xoşbəxt idim mən!..

Mən isə az vaxtda saysız-hesabsız
Keçib əzablardan, işgəncələrdən,
Deyə də bilmərəm, demərəm yalnız:
Xoşbəxt idim mən!..

1829

ÖLÜM

Od rəngli qürubu seyr edirəm mən,
Pəncərə altında, qəlbimdə maraq.
Nə deyim, bəlkə də sabah üfəqdən
Soyuq cəsədime şölə saçacaq.
Viran könlümdəki tək odur hələ,
Onu düşünürəm uzaqdan uzaq.
Təqətsiz vücudum önündə belə
Bir damcı göz yaşı axıtmayacaq.
Dost, qardaş üzümdən əlvida üçün
Heç də öpməyəcək, işə baxın bir...
Yaxşı bilirəm ki, yad əllər bir gün
Məni yaş torpaqda gizlədəcəkdir.
Ruhum sonsuzluğa olacaq mehman,
Mənə, ey gözəlim, özün rəhm elə.
Səni mənim qədər heç vaxt, heç zaman
Sevən olmayacaq odlu ürəklə.

1830

DÖYÜŞÇÜ MƏZARI

(Düşüncələr)

Gedib son yuxuya, uyuyur artıq,
Yumub gözlərini sonuncu kərə.
Üstündə toz-torpaq təpələnibdir,
Ətraf qərq olubdur yaşıl çimləre...

Qocanın ağarmış qıvrım saçları
Torpağa qarışıb, gedib dərinə.
Kefi kök olanda bir zaman onun
Saçlar tökülərdi çiynlərinə...

Onlar qayalarla baş-başa gələn,
Köpüklü sulartək büsbütün ağdı.
İlk dəfə buz kimi donan dodaqdan
Söhbətlər uzaqdı, sözlər uzaqdı...

Şəhidin sozalıb, dəyişib rəngi,
Ağarıb bənizi bu axır anda.
Beləcə qaçardı düşmənin rəngi
Hər dəfə onunla qabaqlaşanda.

Örtüb sinəsini qara, nəm torpaq,
Daha duya bilmir ağırlıq nədir.
Qurdlar, soxulcanlar heç çəkinmədən
Rahatca üstündən sürünüb gedir.

De, ona görəmi qılınc oynadıb,
De, ona görəmi girdin savaşa? –
Səhra qartalları yatdığı yerdə
Haray qoparsınlar verib baş-başa?!

Haqqında nə qədər çalılıb, çağırıldı
Doğma diyarında nəgmkəkar aşırıq.
Lakin həyat – həyat, nəgme – nəgmədir,
Gedib son yuxuya, gedibdir artıq.

1830

DİLƏNÇİ

Müqəddəs bir kilsə önündə biri
Sədəqə umurdu gəlib keçəndən.
Bir sümük qalmışdı, yazıq, bir dəri
Aclığım, əzabın, dərdin içində.

Onun diləndiyi – bir tikə çörək,
Yalvaran gözləri bir məşəqqətdi.
Kim isə ötəndə rişxənd edərək
Uzalı əlinə daş qoydu getdi.

Beləcə yalvarıb sevdim dəruni,
Acı göz yaşlarım yandı həsrətdən;
Könlümün ən əziz istəklərini
Beləcə aldatdım əbədilik sən.

1830

AXŞAM

Göy üfüqdə al günəş
tərk edəndə dünyanı,
Duman qalxıb, kölgələr
bürüyəndə hər yanı.
Düşünürəm sükutda
eşqi, əbədiyyəti.
Bir səs deyir ki, bir də
xoşbəxt olmazsan qəti.
Baxıram kövrək-kövrək,
baxıram göy üzünə;
Möcüzələr yaradıb,
ancaq ondan bizə nə!
Göylərin yaratdığı,
istəyir min il qala,
Gözündən artıq deyil
mənim kimi abdala.

1830-1831

ASMODEYİN KEF MƏCLİSİ

(Satira)

Şeytanın sarayında bayramdır cinlərin,
Hər cür zir-zibillərin ruhu ora tələsir.
Aşpazlar tər tökərək toam hazırlayırlar,
Qulluqçular salonda donublar lal, müntəzir.
Hər kəs öz rütbəsinə, adına görə, budur,
Süfrə başına keçir, hamı təşrif buyurur.
Lakey kartof gətirir, hökmdar Mefistofel
Çünki nəcabətinə görə almandır özü,
Buna görə kartofu daha çox sevir, düzü.
Sağ tərəfdə oturub uzaqdan gəlmiş Pavel,
Solda isə doktorlar roisi böyük Faust,
Bütün qayda-qanunun əsil kamil atası.
(Axmaqların fikrini və hökmünü ən dürüst
Yaymağın çox bilici o mötəbər ustası).

Hamı oturmuş ikən, sarayın qapıları
Lap taybatay açıldı. Təzimlə içəriyə
Daxil oldu üç demon: taxt-tacın önünə
Gətirib qoydu bir-bir üç demon üç hədiyyə.

1-ci demon (deyir)

Bu, bir qadın qəlbidir, o öz işlərini, bax,
Gizlətmək istəyirdi göylərdən belə, hətta.
Bu qəlbi çoxlarına vəd etmişdir, o ancaq
Verməmişdi heç kəsə, ömrü boyu həyatda.
Yalnız birçə özünə o bədbəxtlik istəməz,
Sadiq qalardı hirsə, hikkəyə axıradək.
Bu kiçik hədiyyəni alın siz, lütf edərək,
Əslində, hərçənd ki, o heç öz adına dəyməz.
Nifrət ifadə edən acı təbəssüm ilə
“C'est trop commun!”¹ deyib, hökmdar gəldi dilo:
“Hədiyyən bəlkə yaxşı bir hədiyyə olardı,
Ancaq ki, yenilikdir cahanın şahı bu gün.
Bu yaxında baş verən azmı hadisə vardı,
Hamısı ürək açan şey deyildimi bütün?
Mən belə düşünürəm: bu xəyanətlər ki, var,
İndi hər birisini eşidib min bir divar”.

2-ci demon

Mən süfrəyə azadlıq şorabı gətirmişəm,
Heç vaxt onunla atəş söndürə bilməmişlər.
Yer üzünün xalqları bundan içərkən o dəm
Bütün taxt-tacları sərnigün eyləmişlər.
Kömək edək? Ya çıxmaq biz modaya əleyhdar?
Uçurub dağıtmağın önünü bizmi alağ?
Bu içkini qəbul et, ey qüdrətli hökmdar,
Mənim yeganə şahım, hökmündədir bu torpaq!
Söhbətin bu yerində şahlar qəzəbləndi bərk,
Boşqabları ilə birgə sıradılar yer-yerdən;
Qorxdular ki, şeytanlar bu şorabdan içərək

¹ Bu olduqca həyağıdır! (fransızca)

Onları da buradan qovalar indi birdən.
Tez saray memurları bir-birinə baxdı çəp,
Belə bir vaxtda qaçmaq hər şeydən salamatdı.
Şeytanlar şahı lakin hüner göstərdi əcəb,
O götürüb içkini tamam yere boşaltdı.

3-cü demon

Moskvaya yaxında dartıb gətirdik vəba,
Həkimlər də köməyə yüyürdülər o saat.
Dava-dərmanlarıyla xalqı salıb əzaba,
Onlar vəbadan artıq qırıb öldürdü yüz qat.
Onlardan birinə ki, qulluq etmişdik qabaq,
Lap vaxtında, görünür, bizi saldı yadına.
Xəstələrdən kiməsə xlor içirdib qoçaq,
Yola saldı beləcə əcdadının yanına.

Belə deyib o, məşum stəkanın bu ara
Əlində təqdim etdi tez böyük hökmdara.
“Demək həmin lütfkar, pərişan qab da budur,
Bu, doktorluq elminin qiymətli sübutudur.
Çox təşəkkür edirəm, gecikməsinə rəğmən,
Qiymətlidir mənimçün bütün hədiyyələrdən”.
Belə dedi o cinlər padşahı Asmodey,
Məclis davam elədi, güldü, hey, şənləndi hey.

1830-1831

* * *

Ah, yetər, pozğunluğu əfv etdiyimiz yetər!
Qoy axmaqlar onları allah yerinə qoysun.
Zirehmidir zalıma şahlıq xələti məgər?
Yox, qoy onun məddahı başqa bir rübab olsun.
Sən dayan, ey nəğməkar, dayan, hamıya bildir,
Bu dünyada qızıl tac sənə tac deyildir.

Öyün doğma ölkədən sürgün edilməyinlə,
Hər yerdə azadlıqla öyünən kimi, fəqət.

Bu yüksək fikirlərin, işıqlı ürəyinlə
Çox tez zəkalandırıb, bəli, səni təbiət.
Sən pislikləri – kini, qəzəbi gördün, ancaq
Əyilmədin vüqarlı, məğrur alınla heç vaxt.

Edamlar dəhşət saçıb, müstəbid kam alanda
Sən tərənnüm elədin nəğmənlə hürriyyəti.
Qorxu nədir bilmədin sən heç bir vaxt cahanda,
Qorxdun məhkəməsindən yalnız əbədiyyətin.
Sən nəğmələr deyəndə biri vardı, bəlkə də
Tək o idi nəğməni anlayın bu ölkədə.

1830-1831

N.F.İ...YA

Əvvəl mən həyatın fərəhdən uzaq
Tək-tənhalığımı sevərdim müdam.
Qüssəmi içimdə daldalayaraq,
Qorxardım gizləyə bilməyib, ancaq
Hamıda tərəhhüm hissi oyadam.

Sanardım, özümün baş açmadığım
Şeylərdən xoşbəxtlər heç nə baş açmaz.
Dostluq ülfətinin xoş anlarını,
Ehtiraslı öpüş alovlarını
Fikrin qara yeli götürüb qaçmaz.

Dedim, anlaşılmaz arzuları mən
Şer ilə ifadə eləyim asan
Ki, bu vərəqləri oxuyub hərdən
Sən məni bir dəli ehtiraslarla,
Bir də insanlarla barışdırasan...

Sənin sakit, təmiz baxışın ancaq
Zilləndi bir müddət mənə heyretlə;
Sonra da başını yırgalayaraq,
Dedin: boş şeylərlə kor olub əqlim,
Əqildən xəstəyəm mən bu xislətlə.

Mən sənin sözüne inanaraq, bil,
Daldım ürəyimə – iş ürəkdədir.
Lakin mən orada yəqin etdim ki,
Əqlim boş, mənasız şeylərə deyil,
Gizli bir mətləbə meyl etməkdədir.

Bəli, o şeyi ki, Allah vəd edib,
Qaranlıq göylərin əlçatmaz, uzaq
Ulduzları ona girov verilib
Ki, uzun illərin təfəkkürüylə
Dərk eləyə bilim mən onu ancaq!

Lakin bu odlu, sərt xasiyyət məni
Gəmirir beşikdən ta bu günədək...
Həyatda daima pislik görərək,
Qəmli məqsədini bu qəmli fikrin
Qəlbən dərk etməmiş öləcəyəm mən!

N.İ...YA

Bəlkə də eşqinə layiq deyiləm,
Çətin bu xüsusda söz deyə biləm;
Lakin sən insafsız hərəkət etdin,
Mənim ümidimin, arzumun hər an
Oldu mükafatı aldانیş, yalan;
Həmişə könlümün ziddinə getdin...
Məkrli deyilsən ilanlar kimi,
Hər gün ürəyinin olur hakimi
Yeni təəssürat, yeni bir həvəs.
Olub bir anlığa əludə bəzən,
Çoxları xoş gəlir ona, görürsən;
Amma əslində hələlik heç kes.
Sanma ki, mən bunu təsəlli bildim,
Bəlkə o günlər ki, bir az sevildim
Bəxtimdən razı da qala bilərdim.
Hətta biz bir dəfə ayrılan zaman

Bir buse qopardım dodaqlarından...
Lakin gün altında, quru çöllərdə
Bir damcı su ilə atəş sönməmi?
O günlər bir də heç geri dönməmi?
O şey ki, qorxmurdun itəcəyindən
Kaş, allah eləyə tapasan bir də.
Lakin... Mənim kimi sevəni, inan,
Qadınlar unuda bilməz heç zaman.
Güman ki, ən xoşbəxt anlarda belə
Səni xatirələr əzaba salır!
Bu dəyərsiz dünya min tənə ilə
Adımı bir zaman lənətləyəndə,
Bir də cinayətkar rəhmədillikdə
Yenidən müttəhim olmamaq üçün,
Peşmançılıqla, bilirəm, sən də
Məni müdafiə etməzsən o gün.

1831

PEŞMANÇILIQ

Yağdırmaq nə üçün hakim taleyə
Yenə qiyam dolu lənətlərini?
O ki sənə qarşı mərhəmətliydi,
Sən özün yaratdın öz dərdlərini.
Hamını çulğamış bir bədbəxtliyə
Mübtəla olmayan müqəddəs, təmiz
Bir qəlbə sahibdin, bu xəzinəni,
Gör, necə itirdin sən düşüncəsiz.

Onda ilk məhəbbət odunu müdam
Yandırıb közərtmək istədin bir vaxt,
Bu qəmli məqsədə çatdıqda tamam
Daha onu sevmə bilmədin ancaq.
Hər şeyə xor baxıb, adam içində
Durarsan səhrada bitmiş palıdtek;
Günahsız bir eşqin göz yaşlarıyla
Sarsılmaz köksündə döyünən ürək.

Tanrı, qarşılıqlı ehtirasları
Bizə iki dəfə vermir, əlbəttə.
Sənin həyatın da, gəncliyin kimi,
Keçəcək fərhətsiz qəmdə, möhnətdə.
Onun öpüşünə rast gələcəksən
Saxta gözəllərin al dodağında.
O ilk sevgilinin xoş cizgiləri
Daim canlanacaq göz qabağında.

Get, yalvar, qoy səni bağışlasın o,
Get, düş ayağına, de son sözünü.
Əgər barışmasan, bil, salacaqsan
Cəhənnəm oduna özün özünü.
Sonra sevsən belə əvvəlki kimi,
Bir daha ürəkdən gülməyəcəksən.
Bir də o ilk eşqi, o ilk itkini
Heç zaman qaytara bilməyəcəksən!

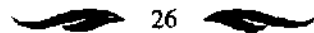
1830–1831

SƏSLƏR

Nə gözəl səslərdir! Bu şəriyyəti,
Budur, dinləyirəm donub qalaraq.
Bütün yeri, göyü, əbədiyyəti,
Hətta özümü də unuduram, bax!

Nə gözəl səslərdir! Ey qadir Allah,
Könül acgözlüklə doymayıb ondan;
Necə ki, səhrada susamış səyyah
İçər damcı–damcı həyat suyundan.

Yenə də könüldə xoşbəxt illərin
Lal rüyalarını, bax, dindirir, o;
Çoxdan olub getmiş hər şeyə indi
Dirilik paltarı geyindirir o.

Bu səslər surətə çevrilir, sanki
Gözümdə sevdiyim surət canlanır.
Hicran ağlayışı duyub, inan ki,
Ürəyim yenidən od tutub yanır.

Yenə məst oluram zəhəri ilə
O ötən günlərin, ötən anların.
Fikrimdə ümidlə bel bağlayıram
Əhdinə, sözüne mən insanların!

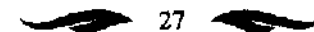
1830–1831

BİR PARÇA

Mən qorxub həyata ümid etməkdən,
Daşlar arasında yaşaram daşək.
Nə çıxar dərdimi acıb deməkdən,
Qoy qalsın sinəmdə o çürüyərək.
Könül əzabımın hekayətini
İnsanlar dilimdən heç vaxt eşitməz.
Daşlar bir–birilə toqquşan zaman
Onların içinə məgər keçir səs?

Körpə vaxtlarımdan bu günə qədər
Fövqəladə bir od vardır içimdə.
Taleyin əmridir yaşayıb səssiz,
Belə də məhv olsun sükut içində.
Günüm öz–özüm ilə söhbətdə keçdi,
Onun bəhərinə göz dikdi ürək.
Ürək sözlərimin susar sədası,
Qalaram mən tamam yalqız, tənha, tək...

Gizli düşüncələr xatirinə mən
Eşqə, şöhrətə də heç vaxt uymadım.
Əyanlar içində parlayıb, nəyə
Çata bilərdimse, məhəl qoymadım.
Bu yer üzündəki insanların da
Ən bədbəxti olub qalacağam mən.
Xeyirxahlarımdan mərhəmətindən
Əbədilik məhrum olacağam mən.

Bizim içimizdə yaşayan müdam
 Əzəldən qəbrədənək iki həyatdır.
 Bir qorxunc ruh vardır: kədər, intiqam.
 Sevgi ona mail; o, əqlə yaddır.
 Harda bir yadigar saxlasaq, gələr,
 Özünə orada yuva tikər o.
 Biz yaxa qurtara bilməsək əgər,
 Üst-üstədən fəlakət, ölüm tökər o.

O əzab verməyi sevir əzəldən,
 Çox zaman dediyi söz yalan olur.
 O, sanki əqrəbdir – həyata düşmən.
 Mən ona inandım, ne olsun? Budur,
 Baxın sifətimə, baxın alnıma,
 Edin gözlərimin içinə diqqət;
 Heç deyə bilərmə on beş yaşım var
 Bu qırışmış alın, bu solğun sifət.

Tezliklə qocalıq gəlib haqlayar,
 Gətirib çıxarar məzara məni.
 O bəhrəsiz itən ömrə qaytarar
 Keçmiş xatirələr dübarə məni.
 Soyuq qəbirlərin sirdaşı bu dem
 Öz soyuq hüsnüylə gələr pərişan
 Nədən əzab çəkmiş, nəyi sevmişəm,
 Hamısı arzuya çevrilər o an.

De, məgər hamını tək birə tabut,
 Qırıb məhv etməklə eləyir təhdid!
 Ya bəlkə gülüşlə alovlanırmış
 Yarımcan bir ölü, cansız bir qədid.
 Gələr sevinc dəmi, indiyə qədər
 Mənim lüğətimə yad olan o səs.
 Qızıl gencliyimin axıra yaxın
 Mən bir də dərdini çəkməyəm əbəs.

Görürəm, duyuram ki, ölüm haqdır,
 İnsançın deyildir bu gözəl aləm.

Bizdən bir iz belə qalmayacaqdır,
 Qanun da, qismət də beləymiş, nə qəm!
 Ruhumuz, kainat qasırğasıək
 Uçar nəhayətsiz göylərə bir gün.
 Külümüz torpağı yumşaldar qəşəng,
 Daha pak və təmiz varlıqlar üçün.

Onlar lənət, nifrət yağdırmayacaq,
 Qızıl da, şövkət də bilməyəcəklər.
 Onların günləri sakit axacaq,
 Məsum uşaq kimi ömr edəcəklər.
 Onların nəzakət zəncirləri də
 Sevginin, dostluğun qolumu bükmez.
 Onlar gülə-gülə heç vaxt, heç yerdə
 Dindar qardaşların qanını tökməz!

Onların yanına uçar mələklər,
 Biz isə zəncirli, buxovlu yenə,
 Bir dıbsız zülmətdən, könüldə kədər
 Baxarıq dünyanın bu cənnətinə.
 Paxıllıq tənəsi, can sıxıntısı,
 Qisas qesdi ilə bir əbədiyyət.
 Əsrlər boyunca ay işığında
 Olan cinayətçin əzab, əziyyət.

1830

GÖYLƏR QIZINA

Üçüncü qatında göydə cənnətin
 Qarşıma çıxsaydı əgər surətin,
 Könlümü ovlayıb alardı ələ
 Səndəki ilahi gözəllik ilə;
 Dünya sevincini o dəqiqə mən
 Yəqin unudardım sevindiyimdən.

Sakit gözlərinin lal mavisində
 Nəşə xatırladır mənə o yarı.
 Mənə hər cəhətdən xoşdu səsin də

Uzaq sədasıtek uzaq dağların.
Bəlkə ilahi bir məlahətindi
Mənə salamın da, məzəmmətin də.

Sən ki, yerlər üçün yaranmamısan,
Sevə bilərəmmi səni dəruni?
Tamam özgə qadın səsləməlidir
Mənimtək cavanın ümidlərini.
Sən ondan gözəlsən, sən ondan qəşəng,
Ancaq olammazsan heç vaxt onuntək!

1831

ATAMAN

1

Yazıq sənə, Qazan şəhri,
Üzüb gəlir ərflər nəhri;
Tacirlərdən bac almağa,
“Dinmə, ver” – xərac almağa.
Altlarında bir qayıq
Üzürlər Volqa boyu...
Avar çəkirlər əlbir,
Mahnı deyirlər dilbir.

2

Yazıq sənə, rus torpağı,
Ataman da qayıqdadı;
Tökülübü qaşqabağı
Susub, yaman qayğıdadı.
Cavanca bir gözəlsə
Ağarıbdı kəfəntək.
Atamana hey nəşə
Yalvarır diz çökərək:

3

“Yazıq mənə, yazıq qızam!
O böhtançı həyasız
Çox inanma, neyləmişəm?
Mən özgeni seçməmişəm!
Taleyinə tuş olan
Bəxtiqara bir qulam;
Qəlbimi üzmə, aman,
Üzmə, zalım ataman!”

4

“Yazıq sənə, fitnəli qız! –
Söylədi tutqun ataman, –
Haqlı haqdı, bil ki, yalnız
Günahkara yoxdu aman.
Fitnən mənə əyandı,
Gözümədən gizlənməməz.
Bundan sonra, gözəl qız,
Sevgim də təzələnməz!”

5

Qəlbinin nə yarası var,
Məndə gözəl çarası var.
O, qisasdı atam, anam,
Yoxsa niyə atamanam?
Mən heç ağlayarammı
O biri məşuquntək?
Daha yumşaltmaz məni
Göz yaşların, ey mələk!”

6

Yazıq sənə, ey ataman,
Öz hökmünü verdin yaman!
Alışdıqca ellər odda
Odlu gözlər çıxmaz yaddan!
Döyüşdə olduğu tek

Soyuqmu qaldın belə,
Göy sulara atdırıb
Qıyanda o gözələ!

7

Yazıq sənə, dedə igid,
Didirmi heç səni vicdan?
Yuyammırsan əllərini
Təmiz suda o zamandan.
Su yerinə sənincün
Əl yumağa qış, bahar
Uşaqların al qanı,
Dulların göz yaşı var!

1831

HƏYAT BADƏSİ

1

Gözü bağlı içirik
Biz həyat badəmizi,
İsladır göz yaşımız
Zərli piyaləmizi.

2

Gözdən ki, sarğı düşür
Ölümdən bir az qabaq,
Bizi məftun eləyən
Hər şey yox olur bu vaxt.

3

Görürük heç nə yoxdur,
Boşdur qızıl piyalə
Nə vardı – bizim deyil,
Varlıq dönüb xəyalə!

1831

MƏNİM EVİM

Harda göy qübbəsi var, ora evimdir,
Haradan ki, həmişə nəğmə yüksəlir,
Harada ki, kiçik bir həyat nuru var,
Şair orda yaşayır, orda dincəlir.

Damı elə ucadır, çatır ulduza.
Orada bu divardan o divara bax.
Yol o qədər uzaqdır, evin sakini
Ölçür gözləriylə yox, qəlbiylə ancaq.

İnsanın ürəyində əbədiyyətin
Toxumu var – həqiqət hissi deyildir.
Əsrlər axınını, ənginlikləri
İnsan ancaq onunla qavraya bilir.

O hiss ilə yaşayır bu gözəl komam,
Bu hiss üçün tikilib bu ev əzəldən.
Mən burda əzaba çoxdan məhkumam,
Rahatlığa da burda çatacağam mən.

1830–1831

ŞÖHRƏT

Nə üçün şan-şöhrət axtarıram mən?
Məlumdur şöhrətdə yoxdur səadət.
Hər şeydə ürəyim can atır, hökmən
Kamil bir zirvədə tapsın ulviyyət.
Baxıb gələcəyin zülmətlərinə
O taqətsiz halda çəkir əzab, qəm.
Lakin bu gün onu qarşılamayır
İstədiyi kimi hələ bu aləm.
Düzü, mən qorxmazdım mühakimədən
Əmin olsa idim qərinələrə
Ki, mənim ilhamlı işimi sabah
Dünya vurmayacaq böhtanla yerə;
Acı əzabımın hekayətinə

İnanar, dinlərə, gətirsəm dilə;
 Göylər sədasını, cəsarət edib,
 Bərabər tutmazlar yerinki ilə.
 Yox, mənə narahat edən şeylərə
 Heç vaxt nail ola bilməyəcəyəm.
 Qısadır hər şeyin ömrü dünyada,
 Şöhrət də deyildir əbədi, möhkəm.
 Gələcək nəsillər qoy tərif etsin
 Bu qəmli şairin soyuq külünü.
 Qısa təriflərin şöhrəti hamı?
 Kim bilmir insanın dönüklüyünü.
 Öz zil nəğməsilə sabah başqası
 Məcbur edəcək ki, düşməsin yada
 Həmin nəğməkar ki, ömr edib, gedib,
 Tək-tənha yaşayıb bir vaxt dünyada.

1830-1831

YER VƏ GÖY

Biz necə yer üzünü göylərdən çox sevməyə?
 Göylər hələ bizimçin qaranlıq bir gecədir:
 Yüz dəfə az olsa da yer üzündə səadət.
 Lakin yenə bilirik o nədir, o necədir.

Ötən hər dərdimizi, keçmiş ümidimizi
 Bizdə yada salmağa gizli bir meyil də var;
 Ümidin puç olması salar təşvişə bizi,
 Qüssənin dağılması ancaq fərəh doğurar.

Hazırda gələcəyin qaranlıq üfüqləri
 Yer üzündə bizimçin qorxunc görünür hər vaxt;
 Göylərdə də səadət dadmaq istəyirik biz,
 Yerdən də üzülməyə heyfimiz gəlir, bax.

Axtarmaq istəsək də həmişə başqasını,
 Öz əlimizdə olan daha xoş gəlir bizə.
 Ayrıldığımız zaman daha aydın görürük
 Ki, necə doğma olub o bizim qəlbimizə.

1830-1831

* * *

Yox, yox, alçalıram qarşında sən,
 Daha dəyişmişəm, dəyişmişəm mən,
 İstəsən salam ver, nazla danış, din
 Biri-birimizə yadıq bu gündən,
 Mən haçan hərcayi yolla getmişəm?
 Beli, azadlığım əzizdir mənə.
 Bəsdir, illərimi qurban etmişəm
 Sənin gözlərinə, təbəssümünə.
 Gənclik çağlarımda mən yana-yana
 Səndə ümidimi axtardım niyə?
 Mən nifrət elədim bütün cahana,
 Səni daha möhkəm sevərim deyə.
 Kim deyər, kim deyər bunlar bir heçdi
 Bəlkə ayağına yıxılanda mən
 İlhamın ən əziz anları keçdi...
 Bəs nələr elədin əvəzində sən?
 Kim bilir, o anlar qovuşan zaman
 Coşardı qəlbimin şeir sənəti,
 Verərdim dünyaya gözəl ərməğan...
 O, mənə verərdi əbədiyyəti!
 Neçin şirin-şirin vədlərinlə sən
 Ovladın qəlbimi, çaldın qəlbimi?
 Bəs neçin olmadın birinci gündən
 Sonuncu gündə sən olduğun kimi?
 Məğruram! Bağışla, sev özgəsini,
 Bağlan başqasının məhəbbətinə.
 Öz həyatım qədər sevsəm də səni,
 Qul olub gəlmərim itaətinə...
 Mən kef çəkəcəyəm nə qədər sağam,
 Çox and içəcəyəm mən də bu gündən.
 Hər kəsə güləcək, şadlanacağam!
 Hər kəsə ağlamaq istəmirəm mən!
 Yalan deyəcəyəm mən də hər zaman,
 Qəlbimdə məhəbbət, sevgi varmı heç?
 Bir mələk məkrinə aldanan insan

Qadına bir daha inanarmı heç?
 Hər dərdə, ölümə mən sinə gərdim,
 Dünyanı səslədi qəlbimin kini.
 Mən axmaq min dəfə oda girərdim
 Bir dəfə sıxmaqçın sənini əlini.
 Duymayıb məkrini səntək mələyin,
 Verdim ürəyimi, qürurla gözdüm,
 Qədrini bildinmi belə ürəyin?
 Sən bildin: mən səni belə bilməzdüm!

1832

* * *

Eşqin, səadətə acığına mən
 İstərəm yaşamaq! İstərəm kədər!
 Ərköyünləşdirib onlar əqlimi,
 Çox sığal çəkiblər alınma hədə.

Vaxtdır, qoy şəfəqlər rısxənd edərək
 Sükut dumanını qovsun, zamandır.
 Dərsiz şair ömrü, de, nəyə gerek?
 Tufansız okean nə okeandır?

Əzablar, qayğılar bahasına o
 Ömr edib yaşamaq istəyir fəqət;
 Göylər sədasını o satın alır,
 O qəbul etməyir havayı şöhrət.

1832

* * *

Yox, Bayron deyiləm, özgə bir kəsəm,
 Mən hələ məchulam, kül altı közəm.
 Olsam da onuntək cəlayi-vətən,
 Xalis rus ürəkli didərginəm mən.
 Çox az yaradacaq aqlım dünyada,

Erkən alışmışam, erkən də sönəm.
 Sınıq ümidlərlə yüklənib yatan
 Bir ümman uyudub bu odlu sinəm.
 Sən ey tutqun ümman, o sirlərini
 Kim aşkar eləyər, kim öyrənər bəs?
 Kim açar kütləyə fikirlərini?
 Özümü? Allahımı? Yoxsa ki, heç kəs!

1832

İKİ PƏHLƏVAN

Tökmə qızıl şapkalı
 Bir qocaman pəhləvan
 Bir rəqib gözləyirdi
 Uzaq, qərrib diyardan.

O rəqibin şöhrəti
 Bürümüşdü hər yanı;
 Sınaşmaqdi niyyəti
 Hər iki pəhləvanın.

Gəldi hərbi hədəylə
 Üç heftənin qoçağı,
 İstədi bir ədayla
 Qoparsın tac papağı.

Ağsaç rus pəhləvanı
 Rısxəndlə baxdı ona:
 Bir yol əl bulayantək
 Rəqib yığıldı yana!

Amma yığıldı o vaxt
 Məchul qranit üstə
 Girdəbli, fırtınalı
 Uzaq, yad bir dənizdə.

1832

YELKƏN

Ağarır bir tənha yelkən
Dənizin mavi çənində!..
Nə axtarır uzaq eldə?
Nə itirib Vətənində?

Dalğa qopub, yel əsdimi
Dor əyilir – himə bənddir.
Əfsus, onun nə gəzdiyi,
Nə qaçdığı səadətdir!

Altda mavi şınmaq üzür,
Üstə – qızıl, zər şüalar.
Havalanıb tufan gəzir,
Guya onda rahatlıq var!

1832

QARĞI

Bir güləruz balıqçı
bir çayın sahilində
Gördü qarğılar əsir
küləklərin əlində;
Bir quru qarğı kəsib
deşik açdı, rəflədi;
Bir ucunu tıxayıb,
bir ucunu üflədi.

Qarğı canlanıb birdən
danışdı kövrək-kövrək;
Səsindən də elə bil
həm adamdı, həm külək.
Oxudu qəmli-qəmli:
“Day çalma bəsdə, məni!
Balıqçı, ay balıqçı,
çalmağın üzdü məni!

Cavan, qız vaxtlarımda
çox gözəldim, qəşəngdim,
Mən analıq yanında
zindandakı çiçəkdim.
Günahsız göz yaşlarım
töküldükcə üzümə,
Erkən ölüm dilərdim
mən Allahdan özümə.

Həmin analığımın
əziz bir oğlu vardı,
Adamları qorxudar
qızları aldadardı.
Bir dəfə axşam üstü
bir sərt sahile çıxdıq,
Orda mavi sulara,
qızıl üfüqə baxdıq.

Məndən ürək dilədi,
necə sevəydim onu!
Pul da təklif elədi,
götürmədim pulunu;

Sinəmə bıçaq vurub,
məhv etdi mən yazığı.
Qəbrimi burda qazıb,
dəfn etdi mən yazığı.

Gəlib bu qəbrin üstə
uça bir qarğı bitdi,
Böyüdükcə özüylə
dərdimi də böyütdü.
Sən ay yaxşı balıqçı,
bu qarğıdan, gəl, əl çək!
Nə dərdimə çarəsən,
nə ağrımə öyrəncək!”

1832

BORODİNO

– Şahidi olmusan, söylə bir, əmi,
Aşsan Moskva müftə yerəmi
Keçdi firəngə?
Deyirlər döyüşlər olub ki, axı
Hələ də unutmur Vətən torpağı
Borodino günü çəkilən dağı!
Heyrət o cəngə!

– Bəli, ərlər vardı – hər biri bir nəfər,
Onların yanında, deyim müxtəsər,
Sizlər hədərsiz!
Di gəl ki, bəd oldu tale qisməti,
Çoxları döyüşdən geri dönmədi...
Onlar Moskvanı verməzdi qəti
Qəza-qədərsiz!

Susub çəkildikcə biz xeyli müddət,
Qocalar qəlbində kükrədi hiddət
Umu-küsüylə:
“İsti komayamı dönürük geri?
Bəyəm ordumuzun komandirləri
Yırtı bilməzdimi yad mundirləri
Rus süngüsüylə?”

Axır gəlib çatdıq bir düzəngaha,
Nə qədər istəsən cövlan et daha!
Qazıldı səngər!
Gecə qulağımız darı dəlirdi!
Elə ki, top-tüfəng, meşə bələrdi,
Gördük səhər-səhər bəri gəlirdi
Müsyö firənglər.
Topun lüləsini doldurub bu dəm,
Dedim dostlarımı qonaq eylərəm!

Dayan bir, aşna!
Daha hücum vaxtı neynirdim fəndi,
Biz ki, yıxmalıydıq bərəni, bəndi.

Axı, and yerimiz ana Vətəndi! –
Qurban daşına!

İki gün atışdıq biz ordan-burdan,
Nə çıxar mənasız atışmalardan?
Gözlədik fürsət.
Bürüdü hər yanı söhbət, vicvəcə:
“Vaxtdı, yağları tutaq karteçə!”
Döyüş meydanına üçüncü gecə
Çökdü bir zülmət.

İstədim uzanıb alım mürğümü,
Nəşəli firənglər səhərə kimi
Bör-bör böyürdü.
Amma sakit idi bizim düşərgə:
Kimi əl gəzdirir papağa, börkə,
Kimi bığ çəynəyib hirsilə birgə
Süngü döyürdü.
Göylər avazıyıb dan ağaranda
Cərgələr tərpəşib dindi hər yanda
Hay verə-verə.
İgid polkovniki qoy salım yada,
Çara nökr idi, əsgərə – ata!
Hayıf, bir qılınca gedərək bada,
Sərildi yerə.

Gözünü bərəldib dilləndi birdən:
“Uşaqlar! Moskva biz duran yerdən
Uzaq ha deyil!
Ölən qardaşlartək biz də həyatda
Qoyaq başımızı Moskva altda...”
Bəli, sadıq qalıb o əhdə, anda
Getdi bir nəsil.

Haman o bəd günü tüstü içində
Firənglər buludtək gəlib keçəndə
Bizim səngərə,
Sinəsi nişanlı lovğa ulanlar,

Papağı atquyruq boz draqunlar
Sel kimi axışb gəldi o ki, var,
Gəldi bu yerə.

Sizo göstərməsin heç pərvərdigar!
Tüstüdə, dumanda odlar, alovlar
Yaxdı yağını.
Karteç vızıldadı, qılmc oynadı,
Süngü saplamaqdan qollar doymadı.
Güllo şütüməyə yer də qoymadı
Meyit yığını.

Yadlar əlbəyaxa rus döyüşünün
Dadını yamanca daddılar o gün,
Bələnib qana.
Bizim sinəmiztək titrədi torpaq,
Cəsədlər, cəmdəklər qalandı dağ-dağ
Topların səsi də haray salaraq
Gəldi tüğyana.
Havalar qaralıb qovuşanda şər,
Hazırca dayandıq yeni döyüşə –
Dözüb əzaba...
Biz elə çaldıq ki, barabanları –
Geriye oturduq basurmanları.
Sonra ölənləri, sağ qalanları
Aldıq hesaba.

Bəli, bizim nəsil özgə nəsil,di,
Sizin bu süstlərin tayı deyildi.
Sizlər hədərsiz.
Bəd oldu onların tale qisməti
Çoxları döyüşdən geri dönmədi.
Onlar Moskvanı verməzdi qəti
Qəza-qədərsiz.

1837

ŞAİRİN ÖLÜMÜ

Öldü böyük şair Qeyreti həssas –
Ömrü şəhid oldu şayəli şərə,
Sinədə qurğuşun, ürəkdə qisas
Əyilməz başını əydi son kərə!..
Xırda təhqirlərin ağır daşına
Dözmədi Şairin köksündə ürək.
Kübar aləmində o, təkbaşına
Rədd edib rəyləri həmişəkitək...
Axır öldürüldü!.. Daha nə lazım
Gərəksiz təriflər, boş hönkürtlər
Qurtarın haqq deyən miskin avazı,
Hökmünü bitirib qəzavü qədr!
Sizlər deyildimi elə qərəzlə
Ötkəm bir talantı perikləyənlər?
Sizlər deyildimi zövqü həvəslə
O gizli yangını körükləyənlər?
Nə olar? Əylənin... Gülün bir daha,
Bitdi əzablarla sonuncu cəngi:
Söndü çıraq kimi munis bir düha,
Soldu təntənəli zəfər çələngi.

Mərhumun qatili laqeyd, zirəng,
Zərbəsi amansız oldu yamanca:
Aramla vurarmış duyğusuz ürək,
Zərrəcə əsmədi əldə tapança.
Bu nə möcüzədir?.. Tale göndərüb,
Baxmayıb yurdunun soyu-sovuna,
Başlayıb – necə ki, yüzlərcə qərüb –
Səadət ovuna, rütbə ovuna,
Gülüb, layiq bilib sonsuz nifrətə
Yabancı adət, dili o qansız;
Acıya bilməyib bizim şöhrətə,
Anlaya bilməyib qan tökən vədə
Noyə əl qaldırdı belə amansız!..

Şair öldürüldü – amansız, nahaq –
Böyük bir ilhamla özü vəsf edən;

Özütek qısqanlıq badına gedən
O məchul, o əziz nəğməkar sayaq
Onu da qoynuna apardı torpaq.

Niyə o pak dostlardan ayrı düşüb bihudə,
Ayaq açdı bu paxıl, bu xəfəli mühitə
Azad, alovlu qəlbi gündə sımın, qanayan?
Niyə əl verdi belə böhtançı rezillərə,
Niyə inandı, görən, yağlı, ipək dillərə
O uşaq vaxtlarından adamları tanıyan?

Çələngini götürüb, təzəsini hördülər,
Bir dəfnəli göyəmi alm üstə sərdilər;
 Amma pünhan tikanlar
Onun şanlı alınına ağı süzdü o ki var.
 Zəhərləndi anbaan
O təlxək cahillərin hiyləli pıçıpısından.
O, öldü – qisas eşqi qaynasa da qanında,
Aldanmış ümidlərin təəssüfünə canında.
 Susdu şaqraq nəğməkar
 Qalxıb oxumaz bir də;
 Kip qapandı dodaqlar
 Ensiz, kəsif qəbirdə.

Siz ey rəzilliyyə əyilənlərin
Dikbaş xələfləri, məğrur əyanlar,
Tale qırmancıyla döyülənləri
Kölə dabarıyla tapdalayanlar!
O ac gözləriniz niyə doymadı,
Ey taxt ətrafına daraşan yığın;
Sizsiniz qatili, əzəl cəllad
Dühanın, Şöhrətin və Azadlığın!
Sizlərə pərdədir qanun cahanda,
Susur qarşınızda haqq da, divan da...
Ey pozğun əxlaq sirdaş olanlar,
Bilin, tanrının da öz divanı var;
Görüb qabaqcadan fikri, əməli,
Ona yetməyəcək altunun əli!

Onda bir ağızdan sizin hamınız
Nahaq söysəniz də o haqq qanunu,
Yuya bilməyəcək qara qanınız
Təptəzə, dupduru Şair qanını!

1837

FƏLƏSTİN PÖHRƏSİ

Fələstin pöhrəsi, bir söylə görüm,
Sən harda bitmişən, çiçəklənmişən?
Hansı təpələrin, hansı düzlərin
Bəzəyi olmusan, qəşənglənmisən?

İordan çayının duru selimi,
Şərqi şəfəqimi güləyib sən?
Livan dağlarının gecə yelimi
Belə hirsəndirib, yelləyib sən?

Yazıq övladları Yerusəlimin
Yarpağından nələr toxuyubdular?
Onda keçmişlərin nəğməsinimi,
Ya həzin dualar oxuyubdular?

Necədir palmanın indi günləri?
Yayda, günortanın qızdığı vaxtda
Yenə səsləyirmi yol ötənləri
O enliyarpaqlı tacının altıda?

Yoxsa ki, ağrıdıb, sıxıbdı hicran,
O da sənə kimi solub, saralıb?
Yoxsa düzənlərin bomboz tozundan
Sarı yarpaqları yanıb, qaralıb?

De, hansı mömindir? Səni gətirib
Bizim bu yerlərə, ellərə sən?
Çoxmu kədərənib, de, səndən ötrü,
Yadında qalır mı o göz yaşları?
Ya haqq ordusunda ən yaxşı ərdir,

Alnı buludsuzdu hər bir anında?
Sənintək göylərə layiqdi hər dem
O insan yanında, Allah yanında?

Bir qızıl ikona önündə durub,
Sadiq keşikçisən müqəddəsliyə;
Fələstin pöhrəsi, qərbət qüruru,
Bir sirli qayğıdı səni bəsləyən!
Qüdsi xaç, ikona qoyulan yerdə
O qəndil nurunun saf qorağında
Həmsinin sevinci, fərehi birdi
Həm başın üstündə, həm dörd yanında.

1837

MƏHBUS

Açın zülmət zindanı,
Verin nurlu dünyanı,
Qaragözlü dilbəri,
Qarayallı kəhəri;
Öpüm yarın əlindən,
Öpüm azı min kərə.
Qalxıb kəhər belinə,
Qoşulum küləklərə.

Pəncərəm hündür, ağır,
Qapım qıfıllı, ağır;
Qaragözlüm – uzaqda,
Bərbəzəkli otaqda;
Kəhərim göy çəməndə
Sərbəst çapır, oynayır;
Xilas olub yüyəndən,
Sevincindən doymayır.

Hər tərəfim nəm divar,
Ürəyimdə qəm-qubar;
Yanıb qurtarır yağı,

Sönür solğun çırağım;
Dinir qapı dalında
Keşikçi addımları.
Sən ha dindir, zalımdan
Cavab da çıxmır bari.

1837

QONŞU

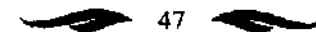
Bu gün daş-divarla, sabah əsrarla,
Bizi ayırsa da sonsuz qubarla
Məkrli taleyin bu tərs oyunu,
Məhzun dost, hər kimsən, nəyimə görə,
Mən səni sevirəm gənclik dostutək,
Təsadüf yoldaşım, göstər boyunu.

Sənən Günəşin də alatoranı
Məhbəs bacasından düşüb, daranıb,
Ölümçül vidalı salam deyəndə,
Keşikçi tufəngə dirənib qalıb,
Ötən günlərinin fikrinə dalıb,
Elə ayaqüstü mürğüləyəndə. –

Alınımı söykəyib nəmli divara,
Mən qulaq asdıqca, səsin dübarə
Yayılır zülmətə səpələnərək.
Zümzümən nə deyir qəmdən, kədərdən –
Duya bilməsəm də, o səslər dən-dən
Tökülür sakitcə göz yaşlarıtək...

O şux günlərdəki eşqin, ümidin
Yenidən çağlayıb coşan demidi,
Fikrim də pərəndi dərbəder kimi.
Coşub çağladıqca ehtiraslarım
Qanıma da qaynayır, saf göz yaşlarım
Tökülür demadəm o səslər kimi.

1837

* * *

Əsla istəmirəm eşitsin aləm
Könlümü göynədən sirli dastanı.
Mən necə qovrulub, necə sevmişəm
Bir allah şahiddi, bir öz vicdanım.

Kövrəlib, onlara açılar ürək,
Onlardan diləyər mərhəmət, kərəm.
Çəkdiyim əzabı göndərən mələk
Versin cəzayı da, dözüb çəkərəm.

Cahillər tənbehi, ellər tənəsi
Uca könüllərə kədər gətirməz.
Dalğalar dənizdə tüğyan eləsin,
Qranit qayaya xəbər yetirməz.

Üzü buludlardan boylanır göyə;
İki təbiətin tutqun sakini
Tufandan, şimşəkdən başqa heç nəyə
Etibar eləyib açmaz fikrini...

1837

* * *

Yollarda tələsib doğma şimala
Keçərkən yad, uzaq, isti yerdərdən,
Şərqi keşikçisi, ey uca Kazbek,
Sənə salamımı yetirirəm mən!

Qırıxmış alnını, budur, sarıxmış
Zaman əsrlərin ağ çalmasına.
Deyingən insanlar mane olmamış
Başının qūrurla ucalmasına.

Hər qəlbin öz sakit duasın, ahın
Göylərə baş çəkən qayalar yenə
Aparıb çatdırır qadir Allahın
Əbədi, əzəli, uca xəttinə.

Dua edirəm ki, od tutub yanan
Vadilərdən keçim bir sərin gündə,
Cansız çöllərdə yorulan zaman
Oturub dincəlim bir daş üstündə.

Dua edirəm ki, gurlayıb tufan
Döyüşə girməsin gənc həyatımla;
Deryal dərəsində yaxalamasın
Məni əldən düşmüş yorğun atımla.

Bir ilticam da var, ürəyim əsir,
Deməyə həmişə onu qorxmuşam.
Sürgün edildiyim gündən, olmaya,
Vətəndə mən tamam unudulmuşam?

Bu uzun illərin cəfakeşini
Görəsən, dost-aşna tanıyacaqmı?
Məni əvvəlkiyək bağrına basan,
Qabağıma çıxan tapılacaqmı?

Qəbirlər içində tapdayacağam
Yoxsa gəncliyimiz bir yerdə keçən
Gözlə, dəliqanlı, nəcib dostların,
Doğma adamların məzarını mən?

Ah, əgər beləysə tez qar, boran tök,
Ey Kazbek, tufanla məni yerə vur;
Qərbi məzarımın torpağını da
Təəssüf etmədən dərəyə sovur!

1837

* * *

Nə zaman ki, dalğalanar sarı alan zəmi,
Yel də sərin meşəliyə uğultu salar;
Hələ bağın tünd qırmızı meyxos göyəmi
Yaşıl yarpaq kölgəsində gizlənib qalar;

Nə zaman ki, gülgün axşam, ya qızıl səhər
Çiçəklərə ətir qoxan bir şəbnəm çilər.

Kol altından gümüş rəngli inciçiçəyi
Mehriban bir nəvazişlə mənə baş əyər;

Dərə boyu şırıldayar soyuq bir bulaq,
Fikri tutqun bir rəyaya cumdurar yenə.
O gəldiyi dinc ellərdən verərək soraq
Sirli, qədim bir rəvayət pıçıldar mənə;

O vaxt qəlbin sakitləşər həyəcanı, ahı,
Tez dağlar alınımdakı dərin qırıqlar.
Mən yerlərdə səadəti dərk edib, duyar,
Dərin mavi göylərdə də görərəm Allahı!..

1837

XƏNCƏR

Mən səni sevirəm, a qolum gücü,
A polad xəncərim, a soyuqnəfəs!
Səni qisas üçün döyübdü gürcü,
Qanlı savaş üçün biləyib çərkez.

Nilufər biləkli bir boyazsinə
Səni bəxş edəndə ayrılıq vaxtı,
İlk dəfə tiyəndən qan əvəzinə
İnci göz yaşları süzülüb axdı.

Süzüb qara gözlər baxanda mənə
Kədərli, qüssəli sehrə döndülər.
Titrek bir şölədə benzəyib sənə
Gahdan alışdılar, gahdan söndülər.

Əziz yadigarsan bir lal sevgidən,
Mənə həm yoldaşsan, həm də ki, örnək.
Daha bundan sonra dəyişməyəm mən,
Qəlbən möhkəm ollam, ey dost, sənintək.

1837-1838

* * *

İqbala baxıram qorxulu, ürək,
Keçmişə baxıram qəmli hüznə;
Edam vədəsində məlul canitək
Bir yaxın gəzirəm mələk gözümle;
Bir xilas xəbəri gətirən ola,
Arzunu, istəyi qaydaya sala,
Tanıda həyatda əsl yerimi.
Danışa – alınma nə yazıb Allah,
Niyə gül açmamış puç eyləyir, ah,
Bu cavan yaşında ümidlərimi.
Dünyəvi haqqını qaytarmışam mən
Sevginin, ümidin, xeyirin, şerin.
Hazıram başlayım ömrü yenidən,
Susub gözləyirəm: yetib günlərim;
Qalası bir kəsım yoxdu dünyada,
Bir yorğun, bir üzgün könlüm var, o da
Haçandı soyuqla, zülmətlə dolub;
Bir fəraş, şirəsiz bardı həyatda,
Dövrənin amansız günəşi altında
Tələ tufanında saralıb, solub.

1837-1838

FİKİR

Mən bizim nəslə məyus bir nəzərlə baxıram,
Onun səhəri ya boş, ya qaranlıq olacaq.
O idrak və şübhələr ağırlığı altında
Hərəkətsiz qalaraq sütləşib qocalacaq,

Biz beşikdən düşəndə, bol gördük ataların
Gecikmiş zəkasını, səhvini, sərvət kimi.
Bizi üzür həyatın məqsədsiz hamar yolu
Yadlar bayramındakı rəsmi ziyafət kimi.

Meydanda süstləşirik döyüşə başlamadan,
Lap biabırcasına laqeydik xeyrə, şərə.
Təhlükə qarşısında bədnamıq, ağciyərik,
Güc önündə köləyik, layiqlik nifrətlərə.

Vaxtından əvvəl dəyən cılız meyvə də, heyhat,
Nə elə gözədəyən, nə zövq oxşayan olur.
Çiçəklər arasından sallanar tək, yetim, yad,
Ən xoş anı budaqdan üzöldüyü an olur.

Qibtə ilə, həsədlə dostlardan, yaxınlardan
Biz ən nəcib niyyəti, ümidi gizli tutduq;
Ələ salınmış hissə, fikrə inamsızlıqla
Əqlimizi faydasız elmlərlə qurutduq.

Biz toxunar-toxunmaz nəşə piyaləsinə
Öz gənclik qüvvəmizi qoruya bilmədik, yox.
Biz çəkdik şirəsini hər sevincin sonadək,
Fəqət qorxduq ciyrənək, tox idik çünki, lap tox.

Nə sənət əsərləri, nə şər arzularıyla
Yox, vəcdə, hərəkətə gəlmir bizim beynimiz.
Sində basdırılmış faydasız xəzinətek
O köhnə duyğuları hələ qoruyuruq biz.

Nə şər, nə də xeyrə heç nə qurban vermirik,
Nifrət edir, sevirik, təsadüflə, bir anlıq.
Qanımız gur alovla, atəşlə qaynasa da,
Bir gizli saxta edir ürəkdə hökmranlıq.

Can sıxır babaların uşaqqasına, yüngül
Mənəvi pozğunluğu, əyləncəsi də şəksiz.
Biz həmişə geriye rixənd ilə baxırıq,
Tələsirik tabuta şöhrətsiz, səadətsiz.

Başlamadan həyatda biz dahiyanə bir iş,
Qoymadan gələcəyə faydalı fikrimizi,
Dünyadan gedəcəyik dəstəylə, qaşqabaqlı,
Tezliklə yer üzündə unudacaqlar bizi.

Aldadılmış oğulun var-yoxunu sovuran –
Gorlanmış atasına acı istehzasıtek,
Bizi də bir vətəndaş, hakim ciddiiyyətilə,
Nifrət dolu şəriylə gənclik təhqir edəcək.

1838

* * *

O zil, zərif səsini
Bircə yol eşidəntək,
Quştek çırpıb özünü
Vurur sinəmdə ürək.

O mavi gözlərinlə
Üzbəüz gələndə mən,
İlahi hisslər ilə
Könlüm uçur yerindən.

Sevincimdən şadlanıb
Az qalıram ağlayım.
Az qalıram atlanıb
Boynunu qucaqlayım.

1838

ŞAİR

Saf, qızılı naxışıyla par-par yanır xəncərim –
Qüsurlu bilməz etibarlı yarağım;
Saf poladı – dəyanətin sirli, mübhəm səngəri,
Cəng-cidallı Şərqi miras soracağı.

İllər boyu gərək olub dağlar gəzən athıya,
Qulluq üçün haqq davası döyməyib;
Çalın-çarpaz dağlar çəkib neçə qəlbi odluya,
Biçib-töküb neçə zireh köynəyi.

Quldan artıb boyun əyib yiyəsinin sözüne,
Cigildəyib – götürməyib qarğıışı.
O günlərdə yad bezəktək ar bilibdir özünə
Üstündəki zərif, zəngin naxışı.

Terek çayın o tayında tapıb onu bir kazak,
Saplayıbmiş bir ağanın köksünə,
Sonralarsa gizlədilib, saxlanılıb o yasaq
Bir erməni dükanında bir sənə.

Gəlib indi ayrı düşüb, qın hardadı, o harda;
Qalıb döyüş dostundan da xəbərsiz.
Qiymətli bir oynucaqtək par-par yanır divarda –
Yanır, heyhat, şərəfsizcə, xətersiz!

Unudublar vaxtlı-vaxtlı qayğısına qalmağı;
Yoxdu daha oxşayanı, siləni,
Tiyəsinə neqş olunmuş yazıları sübh çağı
Bir sövq ilə oxuyanı, biləni.

Şair, sən də xumarlanıb əsrimizin nazına,
İtirmisən məqsədini, qayəni.
Dəyişmişən öz hökmünü sən mənəbə, qızıla,
Adamları valeh edən sayəni.

Bir zamanlar hay düzümlü sözlərinin qüdrəti
İgidləri döyüşlərə kükrədib.
Gərək idin camaata məclislərdə çıxırtək
Gərək idin azan vaxtı buxurtək.

Şeirlərin başlar üstə bir ruh kimi, tən kimi
Olub nəcib fikirlərin sədası,
Səslənərdi hündür vəçə qülləsində zəng kimi
Hər gələndə el bayramı, el yası.

Adi dilin, məğrur dilin nəşəmizi edib tənq,
Göz oxşayır parıltılar, yalanlar;
Qoca dünya öyrəşib ki, bir qartıymış sifəttək
Qırıqları örtə ənnik-kirşanlar...

Bir də haçan oyanarsan, həcvə məruz peyğəmbər!
Dur, xəbər tut qisas adlı qanundan.
Təhqirlərdən qızıl qında pas bağlamış bir xəncər
Yoxsa heç vaxt çıxmıyacaq qınından?

1838

DUA

Bəd gələndə ömrün anı
Düün düşsə ürəkdə qəm,
Heyrətamiz bir duam
Yorulmadan vird edirəm.

Bəhrəli bir qüvvə varmış
Canlı sözlər düzümündə,
Gözəllik də sirr olarmış
Müqəddəslik özülündə.

Ürəkdəki dərd laxlayıb,
Şübhə qəlbdən qaçaq düşür;
Həm inanıb, həm ağlayıb
Adam xeyli yüngülləşir...

1839

TEREKİN TÖHFƏLƏRİ

Uğuldayır dəli Terek
Sal qayalar arasında,
Sıçrantılar hönkürərək
Çiliklənir ağrısından.
Amma düzə çatan kimi
Avazıyır, yatır kini.
Gəlib məzə verə-verə
Şırıldayır göy Xəzərə;

“Qoca, bir az geri çalxan,
Sığıncaq ver, yatsın dalğam!

Dağda-daşda bezib canım,
Bir az mən də rahatlanım.
Mənbəyimdi Kazbek qarı,
Çox əmmişəm buludları.
Bu dünyaya gələn gündən
Yadam insan hökmünə mən.
Deryal boyu sağa, sola
Talan əli yetirmişəm.
Uşaqların oynamağa
Sürü daşlar gətirmişəm”.

Qum sahilə söykənərək
Susdu Xəzər yuxulutək.
Terek yenə məzələndi,
Şırranından söz ələndi:

“Sənə də bir sovqatım var –
Görünməmiş erməğandı.
Özü igid, ruhu qaynar
Kabardalı bir oğlandı.
Dəbilqəsi qızılqanad,
Qolçaqları tökmə polad.
Bir nemətədi, bax, hərəsi, –
Üstündə “Quran” surəsi.
Düylənib gur qaşları
Qəzəbindən yana-yana.
Bığlarının şiş ucları
Bələnbdi qızıl qana.
Gözlər – açıq, ağız – bağlı,
Qisas deyən sinə – dağlı.

Süksünündə qara kökil
Burulubdu hörük teki”.

Qum sahilə söykənərək,
Susdu Xəzər əvvəlkitək.
Amma Terek yırgalandı,
Yenə coşdu, lovğalandı:

“Yaxşı-yaxşı dinlə, dayı,
Bu töhfəmin yoxdu tayı.
Hər nəzərdən ruhlamışam,
Səndən ötrü saxlamışam.
Dalğam üstə bitirdiyim,
Sənə töhfə gətirdiyim
Çiyini açıq kazak qızı,
O sarışın günahsız,
Baxışı lal, çöhrəsi qəm
Bal yuxuda yatır bu dəm.
Döşündəki yarasından
Sızıb axır qızıtlı qan.
İndi onu stanitsada
Bircə nəfər salmır yada –
Camı möhkəm, ruhu sağlam
Qrebenski kazak oğlan?
Minib qara yorgasına,
Gedib gecə qovğasına.
Zalım çeçen xəncərindən
Diyirlənib baş yerindən”.

Dəli Terek nəfəs dərib,
Kırıldıkca yavaş-yavaş
Dalğalardan boy göstərüb
Üzə çıxdı hörüklü baş.

Hökmrana bir görkəmlə
Dik atıldı qoca Xəzər,
Ehtirasdan yanan qəmlə
Parıldadı mavi gözlər.

Başladı kef-damaqları,
Dalğalandı bir rıqqətlə.
Axıb gələn dalğaları
Qucaqladı məhəbbətlə.

A.İ.ODOYEVSKİNİN XATİRƏSİNƏ

1

Tanıyırdım onu, bir xeyli müddət
Biz səyahət etdik Şərq dağlarına,
Sürgündə birlikdə çəkdik qəm, həsrət,
Qayıtdım mən vətən torpaqlarına;
Keçdi sərt illərin imtahanları,
Lakin o görmədi bu xoş anları.
Səyyar çadırlarda onu xəstəlik
Sarsıtdı, qalmadı taqəti səbrə.
Apardı o zəif, gənc ilhamını
Aldadılmış ümid, acı təəssüf
Və xoş xülyasını özüylə qəbrə...

2

Bəli, o bunların doğulmuş idi,
Səadət ümidi, şər üçün yalnız.
Bir qədər uşaqlıq geyimlərindən
Çırpınıb tez çıxdı lakin ağılsız.
Həyat dənizinə atdı qəlbini,
Nə dünya rəhm etdi ona, nə Allah.
Lakin heç bir zaman çətində, darda,
Adamlar içində, yad səhralarda
Sakit alovlanan hissi sönmedi.
Mavi gözlərində yandı şölələr;
Öz xoş gülüşünü, xoş kəlamını,
Həyata, insana mərd inamını
Qoruyub saxladı axıra qədər.

3

Lakin o can verdi dostlardan uzaq...
Sənə, əziz Şaşam, min rəhmət olsun.
Qəlbin yad torpaqda rahat uyusun,
Uyuyur necə ki, dostluğumuz, bax,
Lal məzarlığında xatiratımın...
Sən də səssiz öldün, bir çoxlarıtək,

Lakin mətinliklə. Gizli fikirlər
Gözlərin əbədi yumulanadək
Hələ dolaşırdı sənə alnında.
Lakin son sözünü, dinləyənlərdən
Heç biri anlaya bilmədi, nədən?

4

O bir salamdımı doğma ölkəyə,
Yoxsa tərk etdiyin bir dostun adı?
Yoxsa cavan ömrün həsrəti, dərdi,
Ya ağır mərzinin axır fəryadı?
Kim bilir, nə dedin? O sözün dərin,
Acı və kədərli mənası itdi.
Sənin eməllərin, sənin rəylərin
Axşam buludunun buxarı kimi
Bir iz buraxmadan yox oldu, getdi
Bir də parlayınca – külək onları
Apardı, kim bilir, hayana sarı...

5

Onlardan bir iz də qalmadı gerçək,
Uşağın ümitsiz məhəbbətindən,
Dostluq qayğısına bel bağlamayan
Arzudan, xəyaldan iz qalmayıntək!..
Nə ehtiyac vardır?.. Qoy kübar, əyan
Əzəldən bu qədər ona yad olan
Varlığı unutsun. Unutsun səni.
Onun diqqət tacı, böhtan tikəni
Nəyinə lazımdır? Sən ki heç ona
Xidmət etmədin. Gənc yaşlarından
Rədd etdin zənciri, ümitsizliyi,
Ruhunu oxşadı ancaq sevdiyin
Dəniz gürultusu, çöl səssizliyi, –

Bir də qəmli, tutqun o sıra dağlar...
Həyatda sevdiyin bütün hər nə var,
Tale hamısını birləşdirib, bax,

Qəbrin ətrafında: lal düz, dəniz, dağ...
 Gümüş taclı Qafqaz dumanlı, qarlı,
 Uca bir nəhəngdir sanki vüqarlı;
 Qalxanı üstünə o əyilmişək, –
 Coşan dalgaların hekayəsinə
 Dalıb qulaq asır mürgüləyərək.
 Qara dəniz isə gurlayır həmə, n,
 Dayanmaq bilmədən, susmaq bilmədən.

1839

QƏLBİN MƏYUS ANLARI

Qəlbin məyus anları, darıxıram, qəmim çox,
 Hani bir dost əli ki, sıxsın yazıq əllərim?
 Arzular... Boş, daimi, arzuda da fayda yox.
 İllərsə gəlir, keçir, – bu ən yaxşı illərim.

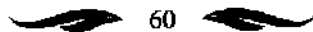
Sevməkmi? Lakin kimi? Anı sevgi – boş zəhmət;
 Əbədi sevgi isə deyil dünyada mümkün...
 Öz könlünə baxsana! – Keçmişdən yox əlamət,
 Sevinc, əzab, iztirab – boş şeymiş bunlar bütün.

Ehtiraslar nə imiş? – Gec-tez o şirin mərəz
 İdrakın qarşısında yox olan xəyalatmış.
 Diqqət yetir, ətrafı soyuq bir nəzərlə göz,
 Həyatın özü də boş axmaq bir zarafatmış!.

1840

KAZAK LAYLASI

Uyu, körpəm, uyu görək,
 Laylay, a lalay.
 Beşiyinə titrək-titrək
 Nur çiləyir Ay.
 Çoxlu nağıl söyləyim mən
 Olsun şirin pay.
 Gözlərini yum, uyu sən,
 Laylay, a laylay.

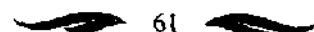
Dəli Terek ləcər-ləcər
 Çırpılır daşa,
 Kinli çeçen əldə xəncər
 Dırmanır qoşa;
 Dünya görmüş əsgər atan
 Can verməz hayhay!
 Yat, a körpəm, yat rahatlan,
 Laylay, a laylay.

Böyüyərsən, bu dünyadan
 olarsan agah,
 Sən üzəngi tutan zaman
 Əldə silah,
 Sənin döyüş yəhərini
 Tutaram şala,
 Uyu, uyut dörd-sərimi,
 Laylay, a laylay.

Ruhən kazak olacaqsan,
 Üzdən igid, ər;
 Səni yola salan zaman
 Mənə əl eylər.
 Sən gülərsən, mən ağlaram
 Könlümdə ah-vay;
 Uyu, körpəm, aram-aram
 Laylay, a laylay.

Həsretindən qovrularaq
 yola qaçaram,
 Gecə-gündüz sövrulərək
 Hey fal açaram;
 Düşünürəm: darıxırsan
 Yad əldə hər ay.
 Uyu, balam, karıxırsan,
 Laylay, a laylay.

Qoyacağam ikonanı
 Sənin yoluna;

Öpüb oxşa dua anı –
Gücdü qoluna.
Anam da döyüş vaxtı
Yadda saxla, say...
Uyu, mənim körpə baxtım,
Laylay, a laylay.

1840

JURNALİST, OXUCU VƏ YAZIÇI

*Les poètes ressemblent aux onzes, qui se
nourrissent en sucant leur pat'e.*

*L'ne dir**

Yazıçının otağı; pərdələr salınıb. O, böyük bir kresloda soba qarşısında
əyləşib. Oxucu, damağında siqar, arxası sobaya dayanıb. Jurnalist daxil olur.

Jurnalist

Sizi naxoş gördüm, çox şadam yaman;
Ömür qayğısında, mühit küyündə
Şair tez ayrılır toyda-düyündə
Özünün ilahi xülyalarından.
Aldanıb müxtəlif təəssürlərlə,
Ümumi bir fikrin qurbanlığıtək
Tamam xırdalanıb məhv olur ürək.
Əyləncə baş qatır, qoyur avara,
Vaxtı hamı, bir yetkin əsər düşünə?
Ayrı səfası var, bununla belə,
Şairin qisməti göylərdən gələ:
Hücrə məhzunluğu yata döşünə,
Lap uzun müddətə xəstələnsə də;
Özünə qapılıb düşünən vədə
Dinir dodağında dadlı nəğmələr!

* Şairlər öz pencesini sormaqla qidalanan ayılara bənzəyir (*Çap olunmamış
əsərdən*).

Bəzən də qərq olub eşq aləminə,
Vurulur özünün süslü qəminə...
Yaxşı, nə yazırsan? Bəlkə bir qədər
Açıb deyəsiniz?

Yazıçı

Heç nə...

Jurnalist

Çox nahaq!

Yazıçı

Daha nədən yazmaq?

Cənubi Şərqi

Çoxdan təsvir edib, çoxdan öyüblər;
Qapa camaatı söyüb ötərgi,
Külü-külfəti də mədh eləyiblər;
Hamının xəyalı uçub göylərə,
Gizli səcdə qılıb gündə min kərə,
Aşkar yalvarıblar məchul NN-nə –
Hamını tənq edib belə ənənə.

Oxucu

Onu da deyim ki, cürətin ola,
Açıb göz qoyasan... sizin jurnalə
(Şəxsən öz əlimi min yol yandırıb):
Əvvəla, kağızı bozdu andırın,
Nə deyim, bəlkə də, təmizdir bir az,
Amma ki, əlcəksiz keçinmək olmaz...
Açırsan – yüzlərlə hərif xətası!
Şeirlər – boramboş səhra adası,
Duyğusuz, fikirsiz sözlər yığını,
Təbirlər, deyimlər – lehmə axını;
Üstəlik (sırr qalsın, amma bu pərdə)
Yaman nöqsanlıdı qafiyələr də.
Nəsrə əl atdınmı, qal baxa-baxa,
Tamam tərcümədi başdan-ayağa.

Hansı hekayəni oxusan harda –
 Məşğərə olunur Moskva orda;
 Ya da çinovniklər ələ salınır,
 Bu cür portretlər hardan alınır?
 Harda eşidirlər o söz-söhbəti?
 Yox, qəbul etmirik bunu biz qəti...
 Yazıq, bərekətsiz Rusiya nə vaxt
 Yalançı hay-küydən can qurtaracaq?
 Nə vaxt adi dillə söylənəcəkdir
 Nəcib hissiyyatla qüdrətli fikir?

Jurnalist

Elə siz deyəni deyirəm mən də,
 Tamam narazıyam rus rübabından.
 Vaxt tapıb oxuyun yeri düşəndə,
 Bir görün nələr var tənqid qabımda.

Oxucu

Oxuyub görmüşəm. Zor tənqidin var –
 Şriftdə, nöqsana cüzi hücumlar.
 Nəyə ki, bir kimsə yetirmir diqqət,
 Edirsiniz ona eyham, işarət
 Ancaq ki, cənablar, qalsa düzünə,
 Mühitdə mərəkə olardı xalis.
 Lehmə əvəzinə, çirk əvəzinə
 Tünd sərfə süzsəydi mürəkkəbiniz!

Jurnalist

Gərək bununla da razılaşıq biz,
 Amma inanın ki, hazıram, şeksiz,
 Daha eşitməyim hədyan deyəni;
 Ancaq neynəyim ki?.. Söyürlər mən!
 Bizim yerimizə siz olun bir an!
 Aşağı, yuxarı – hamı oxuyan:
 Çılpaq ifadələr, kəskin fikirlər
 Oxunub, oxşanmır siz deyən qəddər;
 Mərifət, qanacaq, zövq də nisbidir,

Hamısı eyni bir qiymət kəsb edir.
 İnanın, çıxıbdı sözün paxırı,
 Düşüb bəxtimizə yükün ağırı.
 Hər cəfəng kitabın cəfəng kəlməsi,
 Bunları oxumaq asan gəlməsin;
 Nə üçün oxuyaq?.. Sizə bir gərək
 Bunları oxumaq gerekmez deyək!

Oxucu

Amma səfası var – düşə əlinə
 Elə bir əsər ki, oxu, ləzzət çək.
 Vurul eldən gələn canlı dilinə,
 Həm ağıl dincəlsin, həm də ki, ürək.
 Elə, məsəl üçün, bu dostum özü
 Mahir ustasıdır sənətin, sözün.
 Fikri də, hissi də bükürdür dona,
 Bu, haqq vergisidir əzəldən ona.

Jurnalist

Doğru buyurursuz, amma bir iş var:
 Yazmağı tərgitib bizim cənablar.

Yazıçı

Axı, nədən yazım? Vaxt olur bəzən
 Qayğılar tökülüb düşür çiyindən.
 İlhamlı günlərdə ağılla ürək
 Eyni bir ahənglə vəcdə gələrək
 Süzür misraları durduğu yerdə,
 Axır dalğa-dalğa qafiyələr də;
 Yuxudan yenice oyanmış sinə
 Boylanır Günəşin nur şölesinə,
 Beyindən dupduru fikir süzülür,
 Sözlər inci kimi səfə düzülür...
 İlhamı sarılan azad şair də
 Baxıb seyr eləyir iqbali bir də;
 Nəcib arzulardan nur yağa-yağa
 Dünya təzələnilir başdan-ayağa.

Yazdığı əsəri (taleyə bir bax)
Evinde tək özü oxuyur ancaq.
Sonra da zərrəcə hayıfınsınmadan
Odlara qalayıb çatır sobada.
Yoni doğrudanmı belə səfsəfə
Uşaqlıq hissləri heç vaxt, heç vədə
Layiq ola bilməz ciddi sənətə?
Onu məsxərəylə oxuyub hər dəm
Sonra əbədilik unudur aləm...

1840

QONŞU QIZ

Əlim yetməyəcək azad günlərə,
İl kimi uzundur məhbəsdə hər dəm.
Yerdən hündürdədir qəfəs pəncərə,
Qapıda keşikçi dayanıb möhkəm.

Lap çoxdan ölərdim bu qəfəsdə mən,
Qonşum olmasaydı o gözəl xilqət
Durduq ikimiz də bu səhər erkən,
İşarət eylədim mən ona xəlvət.

Zindan ayırsa da, birləşib dosttək
Eyni bir qismətə tuş gəldik hərə.
Bizi doğma edib eyni bir istək,
Bir də bu ikiqat qəfəs pəncərə.

Durub pəncərədə hər səhər ertə,
Baxıb boylanıram mən ona sarı...
Qarşı pəncərədən səs gəlir birdən:
Pərdələr dartılıb qalxır yuxarı!

O şeytan mələk də boylanır şən-şən!
Sonra da əlləri üzündə gəzir.
Zolaqlı yaylığı düşür çiynindən,
Elə bil qəfləti bir külək əsir.

Capcavan sinəsi solub, saralıb,
Oturub boylanır köks ötürərək!
Elə bil bir çılgın xəyala dalıb,
Azadlıq həsrəti çəkir mənimtək.

Qəm yemə, qonşu qız, mehriban mələk...
O qəfəs açılar – tək sən istə.
Allahın bəxtiyar, hür quşlarıtək
Qanad da çalaraq gen çöllər üstə.

Açarı oğurla, gətir, dədəndən,
Rastına gələni içirt, eylə dəm.
Qorxma qapınızda keşik çəkəndən,
Onun öhdəsindən özüm gələrəm.

Seçdiyin gecə də olsun qaranlıq,
Şərabın tündünü içirt dədəne;
Aç ki, – pəncərədə zolaqlı yaylıq
Uzaqdan baxanda görünsün mənə.

1840

MƏHBUS CƏNGAVƏR

Pəncərə altında dinməz oturub,
Məhbəsdən göyləri seyr edirəm mən.
Orda azad quşlar əndişə qurub,
Baxdıqca yanıram xələtimdən.

Elə bir duam yox, – dilimdə ola,
Susub, dodağımda nəğməm də dinmir.
Köhnə döyüşlərdi yadımda qalan,
Qılıncım ağırdı, zirehim dəmir.

İndi daş içində necə yayxanım,
Basır daş başlığım başımdan məni.
Ovsuna salınıb qılınc-qalxanım,
Çapır köhlən atım – boşdu yüyəni.

Şütüyən zamana – köhlən əvəzi,
Mənim daş zirehim – bəri yapısı.
Başlıq pərvazım da – mazqal qəfəsi,
Qalxanım – zindanın çüyün qapısı.

Şütü, ey zamana, baş alıb qaçaq!
Ağırdı bu yeni zireh havası!
Mənim üzəngimi əcəl tutacaq;
Çəkib atacağam üzdən pərvazı.

1840

BULUDLAR

Ey göylü buludlar, əbədi səyyahlar!
MİRvari qatarla səmada uçursuz;
Elə bil sizi də teyləyən, qovan var,
Sevgili şimaldan cənuba qaçırsız.

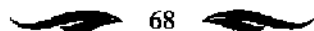
Kim qovur sizləri: taleyin hökmümü?
Gizli bir həsədmi? Açıq bir qərəzmi?
Pərişan səfiniz cinayət yüklümü?
Ya dostlar böhtanı zəhərli mərezmi?

Könlümüz yabançı: sevgiyə, əzaba.
Bezdirib sizləri bəhərsiz tarlalar.
Daima soyuqsuz, azadsız, əcəba!
Nə sizin yurdunuz, nə sizi qovan var.

1840

VƏSİYYƏT

Qardaş, sənə mən bircə an
Təkcə qalmaq istəyirəm:
Deyirlər ki, bu dünyadan
Tez gedəcəm mən ömrü kəm!
Bu gün-sabah qayıdırsan,
Bax.. heç kəsə bir söz demə;
Eh, onsuz da haqqa varsan,
Kimdi yanan taleyimə!

İşdi, xəbər alan olsa...
Lap bir yaxın, filan olsa,
De ki, kəsib nəfəsini,
Gülle dəlib sinəsini.
Etdi özün çara qurban,
Həkimlər də pisdi yaman.
Qəlbində bir gizli qubar,
Ana yurda salamı var.

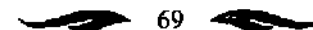
Atam-anam sağ-salamat
İndiyəcən çətin qala.
Onları mən, düzi, heç vaxt
İstəməzdim dərde salam.
Hansı biri sağsa əgər,
De alaya göndəriblər
Uzaq-uzaq bir səfərə,
Gözləməsin əbə yerə.

Orda qonşu bir qız da var...
Gör nə vaxtdı ayrılmışıq.
Çətin məni yada salar,
Heç soruşmaz... yəqin artıq.
Təkcə ona düzünü de,
Ürəksizə yanma nahaq.
Yırtsa belə özünü də,
Ürəkdən ha yanmayacaq!

1840

VƏTƏN

Mən sevirem yurdumu əcəb, qərribə hisslə!
Yenə bilməz bu eşqi ağlım, fikrim, düşüncəm.
Xəyalımı yerindən tərpədəmməz bircə dəm
Nə qanlar bahasına qazanılan bir şöhrət,
Nə güvənli bir dinclik, nə güvənli sükunət,
Nə də uzaq keçmişin söylədiyi rəvayət.

Amma niyə sevirem, heç özüm də bilmirem,
 Mən onun çöllərində səssizliyi, sərini,
 Sonsuz meşələrinin yamyaşıl ləngərini;
 Sevirem çaylarını dəniztek coşan vədə,
 Torpaq yolda araba dördnala qoşan vədə
 Xoşum gəlir ki, hərdən
 Gecənin zülmətini sakit nəzərlə yaram,
 Titrək işığı gələn açıq pəncərələrdə
 Məhzun kəndlər boyunca qonaq yeri axtaram,
 Sevirem kövşənlərin tüstülü nübarını,
 Gecə çöllərdə qalan araba qatarını.
 Təpə üstə zəmidə ağaran cüt qayını
 Gören kimi deyirəm: taylı tapıb tayını!
 Çoxuna yad fərəhlə,
 Sevinc dolu ürəklə
 Seyr edirəm xırmanı,
 Pəncərəsi naxışlı, damı küleş-komanı.
 Bayram günlərində, düşəndə şəhli axşam,
 Hazıram bütün gecə durub kənardan baxam
 Hay-küylü, tappıtlı, fişqırıqlı rəqsə mən,
 Deyinə bir yanda da sərxoş mujiklər hərdən.

1841

* * *

Ey kirli Rusiya, əlvida artıq!
 Əlvida! Ağalar, qullar ölkəsi.
 Ey mavi mundirlər, siznən qurtardıq,
 Siznən də – onların müti köləsi.

Bəlkə can qurtardım, hürri Qafqazda mən
 Səndəki paşalar cəynaqlarından,
 Onların hər şeyi gören gözündən,
 Bir də darı dələn qulaqlarından.

1841

QAYA

Nəhəng qaya sinəsində
 Gecələdi qızıl bulud
 Sübhün ertə vədəsində
 Yeno göylər oldu yolu.

Nəm izləri qaldı ancaq
 Qart qayanın qırışında.
 O yazıq da tənha, bivaxt
 Ağlar səhra ağuşunda.

1841

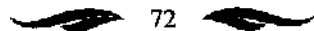
BƏHS

Bir gün qohum dağlar baş-başa yatıb,
 Məclis qurdular.
 Sözləri çəp gəldi Kazbeklə Şatın*
 Üzə durdular.
 Kazbekə söylədi qoca Şat dağı:
 “Gözlə özünü!
 Boş bilmə insana sən ram olmağı,
 Bükər dizini!
 Tökər yan-yörənə hücrələrini,
 Artar hissləri.
 Başına götürər dərələrini
 Balta səsləri;
 Söküb daş sinəni çevirər üzə
 Dəmir belləri.
 Yol açar sinəndə qızıla, misə
 Açıq göz əlləri.
 Qayalı yolları keçər karvanlar
 Çoxalar yaman
 Bir vaxt qartallardı, bir də dumanlar
 Orda dolanan.

* Şat – Dağlar Elbrusa belə deyirlər (M.Y.Lermontov).

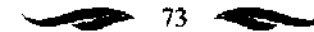
Çox çətin olsa da ilk addımları,
 Bıcdı insanlar.
 Qorun! Qoca Şerqin çox adamları
 Çox da gücü var!"
 Kazbek dedi: "Məni o Şerqin adı
 Çətin qorxuda!
 Düz doqquz əsrdir insan övladı
 Yatır yuxuda.
 Yaxşı bax: Çinarın kölgəliyində, –
 Budurmu gücü? –
 İsladıb şalvarı mey köpüyündə
 Yuxulu gürcü.
 Üstünə fontandan sərinlik daman
 Rəngli divanda
 Qəlyan tüstüsünə qərq olub tamam
 Yatır Tehran da.
 Odur, bax, Qüdsdə allah qarğıyan
 Cılız bir ölkə –
 O səssiz qovrulub, səssiz ağrıyan
 Düşüb nə kökə!
 Ondan o yanda da qədim ehramlar
 Kölgəyə həsrət.
 Qızmar yollarını yuyur qış-bahar
 Nil çayı xəlvət.
 Bədəvi unudub çadırlar çata:
 Rəngli, bəzəkli,
 Hələ dədəsini öyür mahında, –
 Əli təsbehli
 Gözün nə görürsə, yuxuludu, bil,
 Orda hər vədə,
 Yox, yox! Düşkün Şerqin xəbəyi deyil
 Məni fəth edə!"

Şat dağı söylədi: "Vaxtından qabaq
 Çox öyünmə, gəl!
 Şimaldan duman tək nəşə gəlir, bax,
 Olmasın əngəl!"

Nədənə çəkinib Kazbek bu dəfə
 Qısdı sözünü.
 Sonra da şaşqınca Şimal tərəfə
 Dikdi gözünü.
 Heyrətdən təcridi dili-dodağı
 Fikrə dalaraq;
 Gördü bəri gəlir sonsuz bir axın
 Hay-küy salaraq.
 Uraldan başlamış Dunaya kimi
 Qopduqca haylar,
 Yırğana-yırğana çəkib yükünü
 Gəlir alaylar;
 Tərpenir başlarda lələk-sultanlar
 Çöl yovşan tək.
 Çapıb toz qoparır əlvan ulanlar –
 Atları tülək.
 Gəlir batalyonlar cərgəbəcərgə –
 Qabaqda bayraq.
 Təbil çalındıqca az qalır hürkə,
 Titrəyə hər dağ.
 Gəlir mis cərgəli batareyalar
 Nərə çəkərək.
 Əllərdə tüstülü fitillər də var
 Döyüşdəkitək.
 Gətirir onları tufandan çıxan
 Döyüşkən qartal, –
 Zəhmli gözləri od-ələv çıxan
 Çalbaş general.
 Alaylar bənzəyir coşub çaxnaşan
 Dağ sellərinə.
 Gəlir yavaş-yavaş, amma bir başa:
 Şerq ellərinə.

Kazbek dərddli-dərddli rəya gözlədi,
 Rəya gəlmədi.
 Gələn yağları saymaq istədi.
 Səya gəlmədi.

Sonra dost dağların baxıb üzünə,
Bir söz demədi.
O boz papağını* basıb gözüne
Susdu əbədi.

1841

TAMARA

Sis-duman içində cumub Deryala,
Terek dərələri eşdiyi yerdə
Boz qaya üstündə qədim bir qala
Qarala-qarala qalib sehrdə.

O uca, darısqal, mübhəm qalada
Hökmdar yaşardı Tamara adlı:
Mələk görünə də ərşi-olada,
Zalım bir iblisdi, hiylə fəsadlı.

Orda dumanların qalın qatını
Yardıqca gecələr qızıl bir ziya,
Ötən yolçuların süst ovqatını
Səslərdi dincliyə, zövqə, arzuya.

Hərdən Tamaranın səsi gəlirmiş:
Bütün cazibələr, hökmü-füsunlar
O səsin özündə tutubmuş qərar;
O səs ehtirasmış, nələr, nələrmiş...

Hayandan eşitsə, ora uçarmış,
Əsgərlər, tacirlər, çobanlar belə.
Yüyürüb onlara qapı açarmış
Üzündən dərd yağan bir xacə – kölə.

Uzanıb yupyumşaq pərqu yataqda,
Boynunda mirvari, əynində ipək,
Qonaq gözləyərmiş... badə qabaqda,
Qonaq gözləyərmiş hər axşamkitek.

* Daima Kazbekin başı üstündə olan buludlara dağlılar papaq deyirlər
(Lermontovun qeydi).

Sıxıb öfkələrmiş əlləri əllər,
Yanıb yapışarmış dodaq dodağa;
Vəhşi çığırtılı qərribə dillər
Səs-səda salarmış gecələr dağa.

Elə bil o gecə o boş qalaya
Yüz cavan ər-arvad yığışıb, birdən
Bir küy salıblar ki, ərşi-əlaya,
Elə bil hüznü toydu bu yerdə.

Elə ki, səbh çağı qalxıb üfüqdən
Günəş nur ələrdi düzə, talaya,
Qayıdıb zülmət də, sükut da, fəvrən,
Hakim kəsilirdi yenə qalaya.

Təkə dəli Terek hay-həşir salar,
Başına alardı dərin Deryalı,
Qovub bir-birini yallı dalğalar
Qovub ağlaşırdı bu dərdli yolu.

Meyit yırgandıqca, çayın axarı
Bir ağı deyirdi bu yero, göyə.
Bu vaxt pəncərədən nəse ağarıb,
Ordan səsləyirdi: "Bağışla" deyə.

Elə zərif-zərif dinərdi o səs,
Elə bil sözündən bal çiləyirdi.
O vüsal dəlisi, deyərdin ki, bəs
Sevgi nəvazişi vəd eləyirdi.

1841

YUXU

Dağıstan dərəsi, günorta vaxtı,
Sərildim təqətsiz bir gülləylə mən,
Elə ki, yaramın ağrısı qalxdı,
Qanım damcıladı ara vermədən.

Tənha uzanmışdım dərə qumunda,
Dörd yanımdı sıldırım, şiş qayalar.
Qızıl qayaları gün qovuranda
Xəbərim olmadı, yuxu apardı...

Gördüm ki, vətəndə başqa cəlal var,
Axşam çırağında şənlik, ziyafət...
Gül-çiçək çələngli cavan qadınlar
Başlayıb haqqımda maraqlı söhbət.

Bir nəfər söhbətə qarışmır yalnız,
Çəkilib bir yana, fikrə gedərək
Qəmli duyğusunda o sevimli qız
Yalnız Allah bilir, nələr çəkir tək.

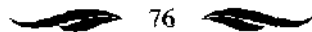
Gözləri önünə gəlir Dağıstan,
Həməni tanış cəsəd, həməni boz dərə...
Yaralı sinədən fışkıran al qan
Çilənir torpağa, süzülür yerə...

1841

GÖRÜŞ

1

Aşılmaz dağlar aşıb
Axşam günəşi söndü,
Çağlar çeşmə şırhaşır
Qaranlığa büründü;
Bağlar yaşıl biçimdə
Ətirləndi bir ucdan,
Tiflis sükut içində,
Dərədə tüstü, duman.
Göy üzündə səfərbər
Bəd yuxular qabarı,
Enib, dayə mələklər
Söylədir uşaqları.

2

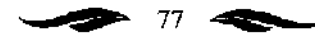
Köhnə qala dalında,
Tutqun təpə yanında,
Çinar altı, sərinde
Xalıda əyləşərək
Düşünürəm dərindən:
“Bu yuxudu, ya gerçək?”
Doğrudanmı burda sən
Mənə görüş vermişən?
Eşqin bu dadlı dəmi
Həsret yaxır sinəmi;
Səni gözlər, mələyim,
Arzum, eşqim, diləyim”.

3

Körpü üstə şölələr
Nurdan halay vurublar,
Qara, sivrı qüllələr
Keşikçitək durublar;
Cüt-cüt çıxır hamamdan
Gürcü qadınlar elə
Qaçıb gedir durmadan
Ürkək addımlar ilə.
Elə bil bəyaz əda
Çulğayıb boş küçəni,
Ammə uzun çadrada
Tanımaq olmur səni!

4

Yastı görünür üzdən
O uzaqda damınız,
Asılıb Kürün üstə
Eviniz, artırmanız;
Gün qızanda sığnar
Kürün sərin suyuna.
Sarılib sarmaşıqlar
Evinizin boyuna

Uca palıd dalından
Görünür pəncərəniniz,
Ordakı tənha şaıdan
Görünmür ancaq bir iz!

5

Gözləyirəm haçaqdan,
Həsət yıtıb halımı.
Doğrayıram acıqdan
Xəncərimlə xalını;
Hey baxıram həsrətlə
Yoluna göz dikərək.
Şərq tərəfdən möhnətlə
Əsir soyuq bir külək.
Bürüyüb zirvələri
Al örpəkli dumanlar,
Tərk eləyib şəhəri,
Yola çıxır karvanlar.

6

Gözüm! Yaşı dayandır!
Könlüm! Sən də alış, yan!
Daha mənə əyandır
Xəyanətin, ey ilan!
Mənə əyandı tamam
Nədən ovunub belə,
Tatar balası axşam
Dönmüşdü atlı yelə!
Cavan köhlən atında
Çaylaq küçə boyunca
O çapdıqca atan da
Fərəhlənir doyunca.

7

Götürüb tufəngimi,
Aşaram doqqazı mən,
Girəvə düşən kimi
Qayada gizlənibən,

78

Tufəngin lüləsini
Tuşlaram tozlu yola.
Niyə döyündü sinəm,
Bu gələt tatarımı ola?
Bir çökəyə sinib mən
Səmtinə çöndüm yolun...
Tappılıt gəlir deyən...
Aha! Sənsənmi, mələun!

1841

YARPAQ

Öz doğma budağından qopan palıd yarpağı
Sərt küləklər önündə qovuldu dağa, düzə.
Soyuqlarda, bürküdə soldu yaşıl növrəği,
Gedib çatdı nəhayət uzaq Qara dənizə.

Dənizin sahilində cavan bir çinar vardı,
Pıçıldaşan küləklər oxşaydı telini.
Yaşıl budaqlarına cənnət quşu qonardı,
Öyərdi nəğməsində bir dəniz gözəlini.

Çinarın kölgəsinə sığınıb o didərgin
Dərdli-dərdli yalvarıb, imdad dilərdi hər gün;
“Bir palıd yarpağıyam, könlü qəmdə, qubarda,
Vədesiz yetişmişəm amansız bir diyarda.

Nə vaxtdı səfil düşüb, dolaşıram aləmi,
Məni yaxıb, qurudub kölgəsizlik, kədər, qəm.
O zümrüd yarpaqların arasına al məni,
Sənə müdrik nağıllar, hekayətlər söyləyəm”.

“Sən nəyimə gərəksən? – Söylədi cavan çinar, –
Tozluğan, yaraşmazsan bu yaşıl yarpaqlara.
Çox da çox şey görmüsən, – kimə gərək nağıllar?
Lap cənnət quşları da gotirib məni zara.

79

Mən səni tanımıram, dayanma əbəş yerə,
Günəşçün yaşayıram – olub sevgili yarı.
Yamyaşıl budaqlarım qalxıb uca göylərə,
Yerdə də köklərimi yuyur dəniz suları”.

1841

* * *

1

Yollara çıxıram tək-tənha özüm,
Demə çaylar yolu duman-çən udub;
Göyləri dinləyir – susub yer üzü,
Ulduz da ulduzla hal-əhval tutub.

2

Səma möcüzədi, göylər tənənə!
Mavi örpəyində uyuyub torpaq...
Bos niyə bu qədər ağırdı mənə?
Gözlədiyim nədir? Yapdığım nə, ah?

3

Yoxdu ürəyimdə özgə bir niyyət,
Zərrəcə yanıram ötüb keçənə;
Gəzdiyim dinclikdi, bir də hürriyyət!
Bayılmaq istəmə yuxu gücünə!

4

Yox, soyuq məzarda yatmayım qəti...
Məni aparan huş elə apara,
Uyuya könlümdə həyat qüdrəti,
Nəfəsim gələndə sinəm qabara;

5

Gecə də, gündüz də oxşayıb məni
Bir sevgi nəğməsi daim süslənə;
Başımın üstündə yaşıl bəzənib
Əyilən palıd da daim səslənə!

1841

DƏNİZ ŞAHZADƏSİ

Şah oğlu atını çimizdirən vaxt
Dənizdən səs gəldi “Oğlan, bəri bax!”

Suları çalxayıb, şəklənmiş at da
Fırxırb üzürdü şah oğlu altı.

Səs yenə ucaldı “Şah qızıyam mən!
İstəsən, mənimlə xoş keçər gecən!”

Bir əl göy sulardan sıyrılib bu an
Yapışdı yüyənin qotazlarından.

Sonra bir qız başı çıxdı dərinə,
Yaşıl yosun vardı hörüklərində.

Bir eşqlə alışdı mavi gözləri,
Damcılar boynunda – titrək mirvari...

Şah oğlu düşündü: “Nə durmuşam mən?
Əl atıb yapışdı hörüklərindən.

Dartıb sürüdükcə hörükləri əl,
Ağlayıb, yalvarıb, çırpındı gözəl.

Oğlansa üzərək sahile sarı,
Səslədi qürurla yaxın dostları:

“Yığılın, a dostlar, yaxın gəlin bir,
Görün bu çırpınan nə qənimətdir...”

Niyə gözlünüzü döyürsüz elə,
Rastını gəlməyibsiz belə gözələ?”

Bir azdan çevrilib baxanda geri,
Mat qaldı! Qaraldı heyran gözləri:

Yaşıl quyruğunu sərib qumlara,
Bir qorxunc möcüzə uzanıb bura.

Susub, qıvrılıbdı üzüqoyulu,
İlan qabığıtok tökülür pulu;

Alnının köpüyü basıb hər yanı,
Tutub gözlərini əcəl dumanı.

Dilində səssizcə qınaq, məzəmmət,
Qalmayıb qum eşən əllərdə taqət...

Şah oğlu atlanıb getsə də uzaq,
Heç vaxt şah qızını unutmayacaq!

1841

PEYĞƏMBƏR

Yerlərin, göylərin özəl hakimi
Mənə peyğəmbərlik verəndən bəri,
Açılıb qarşımda bir kitab kimi
Qəzəbli, qərozli bəşər gözləri.

İstədim aləmdə edib bərqərar
Eşqin, həqiqətin o pak dərslərini,
Məni daşa basıb mənə yaxınlar
Üstümə yağdırdı quduz hirsini.

Başma kül salıb, səfil-səfil mən,
Qaçıb şəhərlərdən düşdüm çöllərə.
Daddım axşam-səhər haqq göndərəndən,
Dolandım quşlartək müftəcə yerə.

Bütün yaranmışlar bu çöl düzündə
Tanrı öyüdüylə əmrimdə durar.
Burda ulduzlar da çıxmaz sözümdən,
Oynaq səfəqlərlə min cür bərq vurur.

Tələsə-tələsə sinib, domuşub,
Küylü şəhərlərdən keçərsəm əgər,
Müştəbeh qocalar gəndən qımışıb,
Məni uşaqlara göstərüb deyər:

“Baxın, ay uşaqlar, ibrət alın siz,
Bizə uyuşmadı o məğrur nahaq.
Səfeh istəyirdi inanaq ki biz
Onun öz ağzıyla danışır Allah!

Baxın, ay uşaqlar, görün nə qədər
Cılızdı, soyuqdu, kəsafətlidi!
Görün el içində o lüt, mükəddər
Nə qədər nifrətli, həqarətlidi!”

1841

* * *

Xeyir, sən deyilsən eşqim, mehrabım,
Sanma ki, hüsnün də göz dincliyimdi.
Səndə sevdiklərim – ötən əzabım,
Bir də ki, mehv olan öz gəncliyimdi.

Hər sənə baxanda çırpınır sinəm,
Gözlərim gözündə, fikrə gedərək,
Sirli bir aləmə qovuşub bu dəm
Sənlə ha danışmır sinəmdə ürək.

Coşub qaynadıqca gənclik hissələrim
Axtarır hüsnündə özgə növrəği;
Odlu gözlərində – sönən gözləri;
Dinən dodağında – susan dodağı.

1841

ÜLFƏT

Bir yığın sürünün aşkar lənəti
Bizim bu ülfəti damğalasa da,
Cılız uydurmalı elin töhməti
Səni öz evindən ayrı salsə da.

Kübar dünyasında hər yetən bütə
Diz çöküb yalvarmaq deyil şərəfim.
Mənim də sənintək o cəmiyyətdə
Nə eşq hədəfim var, nə kin hədəfim.

Gülüb şənlenirəm mən də sənintək
Heç kəsə, heç nəyə məhəl qoymayıb,
Ağıllı, ağılsız – nəyimə gerek,
Hələ kef-damaqdan könlüm doymayıb.

Qədrini bilməyib min cür nemətin,
Vərdişlə veririk hər kəsə qiymət.
Yaxına qoymasaq özümüz qəti,
Özgələr edəmməz bizə xəyanət.

Burda bir-birini gözümüz seçib,
Görüşdük... Yetişər son anımız da.
Bizim ki, eşqimiz fərəhsiz keçib,
Kədərsiz olacaq hicranımız da.

1841

QONAQ

(Olmuş əhvalat)

Sevdi cavan oğlan Klarisanı,
O gündən çox illər ötüşüb gedir.
Qız verdi qəlbini, sevdi oğlanı,
Ürək ən qiymətli bir xəzinədir.
Odur, kilsə zəngi "Tez gəlin" deyir,
Bəzəkli gəlini keşib gözləyir.

Birdən xəbər tutdu doğma diyarı,
Dava sədaları yeri titrətdi.
Tələsib, vətənin mərd oğulları
Yəhərli atlara sıçradı, getdi.
Kalmar, ürəyindən qan sıza-sıza
Vida sözlərini söyləyir qıza.

"Sən mənə and iç ki, mənə and iç ki,
Sadiq qalacaqsan mənə dünyada.
Heç vaxt sönməyəcək qəlbində sevgi,
Əgər yer üzündə ölüm olsa da.
Nigah çələngini taxmasaq da biz
Həmişə bir vursun ürəklərimiz".

And içib, o gözəl məğrur dayanır,
Titrəyir göz yaşı yaqanlarında.
Hicran öpüşləri od tutub yanır
Qızın qızıl rəngli dodaqlarında.
"Sonuncu öpüşüm qoy olsun sənin,
Qəbrə də səninlə gedər sevgilin".

– Əlvida, gedirəm, ey sevimli yar,
Taleyim, saralan çiçəklər kimi. –
Bir anda sıçrayır yəhərə Kalmar,
Sonra uçub gedir küləklər kimi.
Günlər keçir... Düzlər örtülür qarla,
Ağlayır, sızlayır qız intizarla.

Artıq yazın ətri çəmənlərdədir,
Zər günəş yandırır bahar dünyada.
Qadın məhəbbəti yox olub gedir,
Eyvah unudulur Kalmar dünyada.
Günəş nur saçanda bütün cahana
O verir qəlbini bir başqasına.

Qızgilin evində toy məclisi var,
Təzə nişanlıyla gözləşir hərdən.
Gələn qonaqlara üz tutub onlar,

Çaxır aşib-daşır piyalələrdən.
Hamı fərəhlidir... yalnız bir qonaq
Oturmuş kənarda sakit baxaraq.

O necə yorğundur, necə ariqdır,
Dəmir papaq altda sifəti tutqun.
Çiyində plaşı cırıq-cırıqdır,
Belində qılıncı pas atmış onun.
Oturur sakitcə... dinməz-söyləməz,
Qorxur danışmağa onunla hər kəs.

Gözləri şefqətlə parlayır birdən:
Gözəl Klarisa üz tutub deyir:
"O niyə sükutla oturub gören?
Əziz qonağımız niyə içməyir?
O bizim ünvanı hardan bilibdir?
O kimdir, nəçidir, hardan gəlibdir?"

Qonaq sızladımı, bir ah çəkdimi,
Bəs niyə o belə qərribə baxdı.
Nidalar dəhşətli bir qorxu kimi,
Süzülüb gəlinin qəlbinə axdı.
Açanda üzünü o dinməz qonaq
Hamı gördü birdən – meyitdi ancaq.

Qonaqlar bir anda qalxır yerindən,
Bəy öz qılıncını çıxarır yaddan.
Skelet söyləyir: – Unutdunmu sən?..
Vida sözlərini xatırla bir an!
Səslənir qəlbimdə sözlərin sənini:
Qəbrə də sənini gedər sevgilin.

Kalmar başlayanda düşmənlə cəngi,
Ölümün zərbəsi başına endi.
"Gözəl qız, hazırdır nigah çələngi,
Tabut da hazırdir bizimçin indi".
O basdı bağrına qızı bir anda,
Onlar gizləndilər torpaq altında.

O gündən nə qədər il görüb cahan,
Bu evdə qalmayıb sevincdən bir iz.
Ulduzlar qoynundan Ay çıxan zaman,
İki kölgə gəlir səssiz-səmirsiz.
Gəlir qoşa kölgə hər gecəyarı,
Dolaşır tüstütek boş otaqları!

* * *

Ah, indi nə qədər başqalaşmışam,
Dostlar görse əgər tanımaz məni.
Saçımsa qar yağıb... illər aşmışam,
Artıq tərək eləyib bahar, yaz məni.
Vaxt vardı cavandım... nə qədər cavan...
Ağ tel tapmaz idin gur saçlarımdan.
Həyatın atəşli cəhəzləri
Hələ etməmişdi ömrümü yarı.
Fəqət qocalsa da ürək sinədə,
Didir varlığını məğrur arzular.
Mənim üroyimdə hələ yenə də
Keçmiş məhəbbətin qorxunc izi var.
Görünür Tereza qəlbi buz kimi,
Zülmət gecədəki tək ulduz kimi,
Görürəm o yenə nə məğrur gəlir,
Gilas bağlarının keçir içindən.
Ay da ki, onunla saçıb nur, gəlir,
Nə qədər rahatam, dincəlmişəm mən.
Saçları pərişan... canlı gözləri
Odlu damlalarla bozənib yenə.
Necə həkk olunub onun sözləri
Seven bir insanın həsrət qəlbinə.
Gözüm önündədir haçandan bəri:
Doğrudan şərqliyə bənzəyir üzü,
Pənbə dodaqları, mərmər əlləri,
Həyalı gözəlin boyasız üzü,
Silinməz ürəkdən vəhşi məhəbbət,
Qovsa da neçə qış, neçə yaz məni.

Tale doğursa da min belə dəhşət,
Yenə birçə anlıq soyutmaz məni.
Keçmişin dumanlı kölgələridir,
Yenə Nazepanın ardınca gedir.

* * *

Kimə mənim sözlərimə qulaq asmır... Yenə təkam,
Qürub yeri bəzənmişdir qızıl-qızıl çiçəklərlə.
Buludların arxasınca sanki uçub gedəcəyəm,
Ocaq yanır, qəlbim dolu odlu-odlu dileklərlə.
Gələcəyi düşünürəm... Gəlib keçir göz önümdən,
Yenə günlər damla kimi bir-birinə bənzər keçir.
Yorğun-yorğun baxışlarla kimi, nəyi gəzirəm mən.
Bir günü də taleyimə yazılmayan günlər keçir.

* * *

Sabahım bürünüb dumana, çənə,
Dünənəm azca da güldürməz məni.
Deyirəm təbiət dünya üzünə
Gətirib yaxud gec, yaxud tez məni.
Tanrı niyə qoydu ürəyim sına,
Niyə ümid verdi qəddarcasına?
O mənə bəxş etdi sevinc ilə qəm,
Piyalə içdim ki, həm acı, dadlı,
Dedi: – Mən həyatı bəzəyəcəyəm.
Dedi: – Olacağam şöhrətli, adlı.
Mən niyə inanıb, o yağlı dilə,
Bağladım əzəldən ona eşqimi?
Mən öz ürəyimin genişliylə
Görən niyə öldüm gələcəyimi?
Yaxşılıq pisliklə vuruşdu məndə,
Məhəbbət nifrətlə qovuşdu məndə.
Boğdum qüdsiyyəti, gözlərimdə yaş,

Qırıldı məndəki qol da, qanad da,
Soldum fidan kimi mən yavaş-yavaş
Həyatın alovu, günəşi altıda.
Boğub öz qəlbimin etirazını,
Daldım ürəklərə güman içində.
Duydum kübarların ehtirasını
Min boya içində, duman içində.

* * *

Ağlama, qızcığaz, ağlama, yetər,
Dəyməz göz yaşına sevdinin oğlan.
Bəlkə zarafatmış dediyi sözlər,
O səni sevirmiş darıxdığından.

Hamıya bəllidir Gürcüstan eli,
Gözəl oğlanlar ki, çoxdan da çoxdur.
Qapqara gözləri nurlu, şəfəqli,
Qapqara bıqları buruq-buruqdur.

Onun doğulduğu uzaq diyardı,
Qaçdı taleyindən qürbət elə o.
Qəlbində min şöhrət arzusu vardı,
Eh, nəyə çatardı, de, səninlə o.

O sənə çiçəktək çəkdi ətrini,
Gördün şəfəqini qaş-daşlarının.
O ki, nəvazişin bildi qədrini,
Bilmədi qədrini göz yaşlarının.

ŞƏKİLƏ

Qıvrımtel körpətok şıltaqdır hələ,
Paltarı kəpənək rənginə çalır.
Mənası olmayan boş sözlər belə
Onun dodağında bir mənə alır.

Ona, xoşa gəlmək hədədir, hədə,
O durmaz vərdişin qanadlarında.
İlantək aradan sivişib gedər,
Quştək qanadlanıb uçar bir anda.

Şadlığı, kədəri duyandan bəri,
Ancaq azadlıqdır diləyi onun.
Səhər göyləritək yanır gözləri,
Dəniztek dərinidir ürəyi onun.

Bəzən şirin-şirin açılır dili,
Bəzən baxışları min yalan deyir.
Onu mümkün deyil, anlamaq, bəli,
Bəli, sevməmək də mümkün deyildir.

QAYA ÜSTÜNDƏ XAÇ

Qafqaz dağlarında qalxır bir qaya,
Uçsa, qartal uçar yalnız oraya.
Qaralır qayada bir xaç nişanı,
Üstündə dünyanın qışı, boranı.

Sükutla qovduqca illər illəri,
O qalxır göylərə haçandan bəri.
O sanki bir əldir, əsir, titrəyir,
Karvan buludları tutmaq istəyir.

Bir aş bilseydim o zirvələrdən,
Dua oxuyardım ağlayaraq mən.
Həyat zəncirini daşa çalardım,
Tufana, borana qardaş olardım.

QAÇQIN

(Dağıstan əfsanəsi)

Harun qaçır çöllərə sürətlə ceyran kimi,
Qaçırdı qaraquşdan qaçan bir dovşan kimi;
O, döyüşdən qaçırdı, tərk eləyib meydanı.
Orda ki tökülürdü çərkəzlərin al qanı.
Orda onun atası, qardaşları vuruldu,
Namusun, azadlığın uğrunda qurban oldu;
Ayaqların altına düşdü kəsik başları.
Torpaqları, daşları
Bulayan al qanları intiqamçın dil açır,
Harun unudub arı, borcunu, qaçır, qaçır!
İtirmiş tüfəngini, qılıncını savaşda,
Qaçır dala baxmadan həyəcanda, təlaşda.

Gün batdı; qıvrım-qıvrım ətəyini sürüdü,
Dumanlar ağ örtüyə talafarı bürüdü.
Şərqi sərini, ətirli mehi ətrafı aldı,
Sakit ay peyğəmbərin düzənində ucaldı...

Yorulmuş, susuz Harun tənəyə gəlib özündən
Yeriyir qan-tərini silə-silə üzündən.
Doğma aullarını o tanıyır gören tək.
Dərhal Ay işığında baxır göz yetirərək
Kimsəyə görünmədən o, yeriyir gizlicə,
Yenə aylıdır gecə
Sakit yatır hər tərəf.

Düşmənin güllesinə əsla olmayıb hədəf,
 Yaxınlaşır, utancaq, daxmaya çatmış artıq.
 Ev sahibi evdədir, daxmada yanır işıq.
 Nəfəsini qısaraq, yeyib ürək yağını,
 Astanadan içəri qoyur öz ayağını.
 Bir zamanlar Səlimi çağırırdı dost deyə
 Harun açıb qapını tez girdi içəriyə,
 Səlim heç tanımadı gələni otağında.
 Ölür, can üstündədir xəstə öz yatağında.
 "Qadir Allah vermişdir mələklərinə fərman
 Səni hifz eləsinlər şərəf üçün bələdan.
 Təzə nə var?" – deyərək sordu Səlim gələndən.
 Sönük gözündə ümid işığı yandı birdən.
 Xoş xəbər murad ilə bir az özünə gəldi.
 Dirsəkləndi yerində, qalxıb azca dikəldi.
 Həyatının son çağı, ömrünün son zamanı
 Yenidən cüşə gəldi onda döyüşçü qanı,
 "Düz iki gün vuruşduq, dəstəməz qaldı darda.
 Atamla, qardaşlarım öldü vuruşmalarda.
 İzlenilən, qovulan vəhşi heyvan kimi mən
 Qaçıb gizləndim, belə xilas oldum ölümdən.
 Kaftarların, qurdların izlərilə yönəldim,
 Gizli cığırılar keçib sənənin yanına gəldim.
 Bircə bax, ayaqlarım yaradır, necə qandır.
 Çərəkələr tələf olur dörd bir tərəf düşməndir.
 Köhnə dostum, mənə öz himayənə qəbul et.
 And olsun peyğəmbərə, göstərdiyin bu xidmət,
 Çıxmaz əsla yadımdan nə qədər ki, sağam mən".
 Belə dedi Haruna, o can çəkən sözünü:
 "Rədd ol, xilas etmişən təkcə ancaq özünü,
 Qorxaqlarçın mənim nə yurdum, nə yuvam var,
 Nə də dodaqlarımda əsla xeyir-duam var!"

İztirablar içində Harun çəkdi xəcalət,
 Ağır məzəmmət onda oyatmadı bir hiddət.

Xoş üz görmədiyindən çıxdı dost otağından
 Ötərkən bir daxmanın həsrətlə qabağından

Keçdi ötən günlərin rüyaları gözündən,
 Sanki, bir öpüş aldı buza dönmüş üzündən.
 Bir şirinlik, bir fərəh duydu, qaranlıq gecə,
 O, daxmanın önündən tək-tənha yeriincə
 Gülümsədi iki göz, elə bil şəfqət dolu,
 Gülümsədi incə bir nəvaziş, rıqqət dolu.
 Düşündü sevir mənə bu evdə yaşayan qız,
 O mənim xəyalımla nəfəs almaqda yalnız.
 Yaxınlaşdı daxmaya Harun yenə bir qədər,
 İstədi ki, qapını açsın, oldu mükəddər.
 Keçmişin nəğməsini eşitdi birdən-birə.
 Soldu üzünə ay kimi, sanki, mışıldadı yerə;
 Dinc, sakit ay göylərin
 Üzündə cövlan edir.
 Döyüşçü igid oğlan
 Qanlı vuruşa gedir.
 Tüfəngini doldurur,
 Mərd ürəkli qəhrəman.
 Qız söyləyir bu zaman:
 Sözlərimi gəl eşit.
 Əzizim, cəsarətlə
 İman bağla qədərə.
 Qibləyə dön, dua et,
 Sadıq ol peyğəmbərə,
 Şərəfə elə hörmət,
 Kim öz adamlarına
 Etmiş olsa xəyanət
 Döyüş günləri düşməni
 Qırmamış olsa ögər
 Şərəfsiz, şansız ölər.
 Yumaz heç yarasını
 Nə qədər yağış yağa.

Basdırmaz vəhşi heyvan
 Sümüyünü torpağa...
 Dinc, sakit ay göylərin
 Üzündə cövlan edir.
 Döyüşçü igid cavan
 Qanlı vuruşa gedir.
 Harun düzəlir yola, gedir sürətlə yenə
 Yeriyr, xəcalətdən öyərək öz başını.
 Gedir, kirpiklərindən bəzən də sinəsinə
 Axıdır göz yaşını
 Budur, durur önündə xeyli zamandan bəri
 Tufanlardan əyilmiş əziz, doğma evləri,
 Yenidən üreyində ümidlər dirçələrək
 Pəncərəni döyür, bax, Harunam, yaxın gələrək,
 Orda yəqin onunçun indi mehriban ana
 Dua edir, qaldırır əlini asimana.
 Qoca ana gözləyir vuruşmadan oğlunu,
 Gözətləməyir ancaq heç də əsla tək onu.

“Ana, aç! Mən bir yazıq yolçuyam, qapını aç!
 Sənin kiçik oğlunam, Harun bil bunu, aç.
 Mən rus güllələrindən qurtarıb salamat, sağ,
 Hüzuruna gəlmişəm” “Təkcəmi?”, “Təkəm ancaq”.
 “Bəs, atan, qardaşların hardadı?” Öldürdülər.
 Onların meyitini təsdiq etdi peyğəmbər.
 Mələklər də onların ruhlarını vardılar
 Uc-bucağı görünməz göylərə apardılar”.
 “Sən intiqam aldınmı?”, “Almadım... vara-vara
 Yaydan çıxan ox kimi qaçdım uca dağlara.
 Gəldim ki, bir təsəlli olum baxışlarına.
 Silim, nəhayət verim axan göz yaşlarına”.
 “Sus-sus, hiyləgər gavur, danışma, yetər, yetər.
 Sən, şərəflə ölməyi bacarmadınsa əgər
 Gözlərimin önündən rədd ol gedib tək yaşa.
 Ey azadlıq qaçqını sənə eybinlə haşa

Öz qoca illərimi ləkəli etmərəm mən,
 Sən qulsan, sən qorxaqsan, mənim oğlum deyilsən!..”
 Hərətli kəlmələr, qızgın sözlər yoxaldı,
 Ətrafda hər nə varsa dərin yuxuya daldı.
 Lənət, fəryad, yalvarış xeyli səsləndi durdu,
 Pəncərənin önündə axır onu susdurdu
 Bir xəncər, o rüsvayçı bədbəxtlik yetdi sona
 Səhər çox etinasız üz döndərərək yana.
 Onun qoca anası, əsla yaxın varmadı,
 Kimsə onun nəşini məzara aparmadı.
 Doyuzdurdu al qanı yalnız həyət itini.
 Söydü uşaqlar belə soyumuş meyitini.
 “Qaçqın” deyər azadlıq dastanında ad aldı
 Yalnız rəvayətlərdə eybi, ölümü qaldı.
 O gündən ruhu qaçır peyğəmbərin gözündən.
 Kölgəli şərqin uca dağlarından, düzündən
 Qaranlıq gecələrlə yollanıb bu günədək
 Boş-boşuna dolanır, hey sərgərdan gəzir tək.
 Daxməyə girmək üçün gələrək səhər-səhər
 Öz qorxaq əllərlə pəncərəni döyəclər.
 Quran ayələrini eşidib döner geri,
 O, yenə dumanların içinə. Əvvəlləri
 Qılıncdan qorxan kimi qorxub tez qanad açar,
 Eləcə baş götürər, uzaq dağlara qaçar.

DƏNİZ QULBURU

*Longtemps il eut le sort prospère
Dans ce métier si dangereux.
Las! il devient trop timide
Pour avoir été trop heureux.*

La Harpe¹

I HİSSƏ

“A dostlar, üzümə bir baxın mənim!
Solğunam, arıqam, bir işıq kimi
Sönüb fərəh, sevinc gözümde sönüb;
Çoxdan uçurmuşam öz gəncliyimi,
Çoxdan, çoxdan itib mənəh günlər,
Bir ümid yerinə yoxdur gümanım!
Hər şey məhv olubdur!.. Bircə qəm, kəder
Yanır ürəyimdə, hələ də yanır.

Öz ata-anamı görməmişəm mən, –
Başqa bir ailə böyütmüş məni;
Yeganə qardaşım pay idi mənə
Dünyanın ən ümdə sevinclərindən.
Ondan tək bircə yaş mən böyük idim,
O özündən artıq məni sevərdi.
Bizim göz yaşımız bir olardı
Hamı yuxulayarkən öz yatağında...
Qəmi-kəderi biz yarı bölərdik
Odlu qəlbimizin qəm otağında!
Füsunkar xoşbəxtlik az-maz da olsa,
Ülfət bağlayardı tək-tək bizimlə.
Əfsus! Üstümüze gələn tufanlı
Qara buludları görmürdük hələ.

¹ Bu qədər qorxulu, ağır sənətdə
Çox zaman yar oldu ona xoşbəxtlik,
Əfsus! Lovğalıq aşırıdır həddən,
Çünki xoşbəxt idi həddindən artıq.

Laqarp

(fransızca)

Öldü o qardaşım! Hələ də bütün
Gözüm önündədir o dəhşətli an.
Oturdum ayağı ucunda o gün
Axdı göz yaşlarım, axdı durmadan.
Ah! Heç görməmişdim, görməmişdim mən
Soyuq əzabını ölümün bu cür:
Əlini köksündə çarpazlayaraq
Bədbəxt səs-səmirsiz can verib sönür.
O söndü, alaraq sanki üzündən
Bir son qızartımı, son şəfəqləri,
Ölüm sükutunu, kədərini hətta
Əbədi gizlətdi yastığı altında.
O öldü! Ucaıldı dəhşətli nıdam,
Sarsılıb, uçunub yıxıldım tamam,
Qəlbimi, qanımı o gündən bəri
Daha isitmədi sevgi hissləri.

O gündən aldanmış ürəyimlə mən
Hamıya qarşı da inamsız oldum,
Ah! Doğma torpağım, doğma elimdən
Ayrı yaşayaraq, saralıb soldum.
Bir gülər üz ilə o gündən bəri
Ürəyim heç şeyi istəməz dedim:
İstəməz rişxəndi və nifrətləri...
Bir odlü ürəklə sevmə bilərdim,
Heç özüm özümdən razı deyildim:
Azadlıq, sakitlik taparam deyər
Gedib meşələrdə gəzərdim hərdən;
Orada yaşardım ürəyimcə mən.
Bəzən də görürdüm bir bulaq üstə
Sirli bir nəğməkar ötür ahəstə...
Görürdüm ağacdən necə səs yayır,
Azadlıq, səadət, şənlik parlayır.
Səsi gah incəlir, zilə alçalır,
Necə cəh-cəh vurur, necə fit çalır...
Lacivərd göylərə gah ucalır o,
Necə pərvazlanıb qanad çalır o...
Mən bu gözəlliyə, bu səsə uydum,

Qəlbimdə bir gizli həyəcan duydum.
Həmişə tənhalıq sevən bir adam,
Səs-küylü dünyaya nifrət eləyən,
Mənasız həyatdan doymuşam deyən,
İnsanlar qəlbində xəyanət görən
Mən qırıb həyatdan ümidlərimi,
Fikrə qərq elədim öz ürəyimi,
Dolaşdım dolaşq fikirlər kimi;
Nə qədər çırpınıb, dolub boşaldım...
Birdən mən qaçmağı qərara aldım.

Gecə düşdü artıq... qalxdım mükəddər,
Qalxdım yatağımdan qəm dumanında.
Elə bil yuxuya qərq olub evlər,
Əlvida nidası gəzdi canımda,
Dedim nəzər salım bu yerlərə bir,
Xəbərsiz-ətərsiz ömrüm keçibdir
Burda sükunətlə; burda yaşardım,
Ömrün zülmətilə qarşılaşardım.
Mən xəncər götürdüm: iki tapança
Toqqamdam sallanıb zıncıldayırdı,
Lal gecə qoynunda Ay nuru ancaq
Qəlbimə qorxulu bir hiss yayırdı.
Fəqət, gənc ürəyin dalğası, budur,
Məni ağ qayalı sahilə atır.
Bu sort qayaların arası ilə
Dunay da kükrəyib axır gürhagur.
Bir daşa söykəyib səssiz-səmirsiz.
Ayın işığında oturdum təkçə,
Ah, o nə yorğundur, solğundur necə...
Qızıl şüaları göy yara-yara
Axır sahil boyu bu kolluqlara.
Baxıram, hər tərəf mənə tanışdır,
Hər şey yada salır gəncliyi yenə,
Hər şey – səadətin – söyləyir mənə –
Burda əbədilik oğurlanmışdır.
İstədim qəlbində qəlbim yerləşən

Bir doğma məzarla vidalaşam mən;
Xəndəyi adladım yavaş-yavaş mən,
Yeridim qəbirlər arası ilə.
Sükunət nəfəsi hər bir qəbirdən
Elə bil axaraq gəlirdi dilə.
Fikirlər içində dayanıb bir dəm
Qəbrə, baş daşına səssizcə baxdım.
Deyəsən, bu ara soyuq qüسسə-qəm
Nəmli bir havayla qəlbimə axdı.

Sonrasa... İnamsız addımlar ilə
Ordan uzaqlaşdım... dalımcə bu vaxt
Bir kölgə gəlirdi sanki qaçaraq...
Gecəni keçirdim bir lal meşədə;
Təpələr dalından qızıl şəfəqlər
Artıq görünürdü: başım üstə də
Gecənin zülməti seyrəkləşirdi.
Başım ağırlaşmış, yorğun, birtəhər
Oturub qalmışdım meşəlikdə mən...
Lakin durub getdim Dunaya sarı,
Nərəsi düşmüşdü çayın hər yana;
Getmək istəyirdim Yunanıstana,
Getmək istəyirdim türk qılıncı
Bu acı baxtıma qismət olmasın.
Qəlbimdə bir yeni sevinc oyandı,
Günəşin nurutək alışdı yandı.
Yetişdim Dunaya, qarşımda, budur:
Öz gözəlliyilə axıb durulur.
O necə qüdrətli, necə gözəldir,
Çırpınıb oynayır boz qayalarda.
Ötən xatirələr, baxdıqca, bir-bir
Gəlib varaqlanır önümdə burda.
Çay da qürrelənir öz sürətindən.
Durub sürətini ölçdüm çayın mən.
Sonra da özümü dalğaya atdım,
Dalğa burulurdu qollarım altıda.
Çayın sürətilə yarısaraq mən,

Tezliklə yetişdim səssiz sahilə.
 Fəqət ürəyimdə nə gəldi dilə –
 Qarıxdı Dunayın köpüklerine;
 Anı nəzər saldım yurduma yenə:
 “Bağışla, ey yurdum, qızıl torpağım! –
 Söylədim – bəlkə də bu dəfə artıq
 Qəlbimiz əbədi ayrılacaqdır.
 Sənin o görkəmin, mənim bu çağım
 Qəlbimdə həmişə yaşayacaqdır!..”
 Sonra tez ayrılıb, getdim sahildən,
 Dostlar, nəql eləmək istəmirəm mən
 Başıma nə gəldi, nə gəldi sonra.
 Bir onu deyim ki, getdim sə hara
 Tənha yetim kimi qəlbim darıxdı,
 Məni hey aldadan ümidlərimə
 Daha əvvəlkitək inamım yoxdu.
 Həyat mənasızdı mənə, dünya yad.
 Artıq məskənimdi bu Yunanıstan.
 Lakin mənim bədbəxt könlümə hər an
 Acı bir zəhərdir hər mənzərəsi.
 Günlər çox sürətlə keçirdi yaman.
 Balkan dağlarının zirvələrindən
 Odlu Şərq Güneşi altda görünən
 Dəniz, mavi dəniz parlıdaydı,
 Səsi dağ selitək qəlbimə bezen
 Bir şənlik, bir sevinc hissi yayırdı...
 Lakin kor Tələdən qorunmağı mən
 Bu yerdə öyrəndim! Burda itirdim
 Mən nəyi sevirdim, nəyi sevirdim.

II HİSSƏ

Ağ saçlı Qellespont nərildəyərək¹
 Coşan dalgaları sahilə vurur.
 Qalın bir meşənin arasında tək

¹ Dardanel boğazının qədim adı. Burada Lermontov Qellespont dedikdə Egey dənizinin şimal hissəsini nəzərdə tutmuşdur.

Afos¹ da fikirlər içində durur.
 Qayadan bir tacdır zirvənin sonu,
 Elə bil əlçatmaz bir divar onu
 Dövrəyə alıbdir. Nə sərt dalgalar,
 Nə də külək səsi onu qorxudar.
 Qozaya uğrayar köhnə qayıqla
 Onun kənarına yan alan adam,
 Onun əl çatmayan geniş alını
 Otlar və mamırlar örtübdür tamam,
 Dar sahil boyunca kolları bir
 Ağaran dar cığır ortadan kəsir.
 Şərqdən də cərgəylə dişli qayalar
 Örtür ətəyini dalğın Afosun,
 Uzaqdan baxanda məğrur Lemosun²
 Qülləsi qəribə bir görkəm alar.
 Bir zaman burada nə qədər gəmi
 Sulardan sulara üzüb keçərdi.
 Yelkənli gəmilər qu quşu kimi
 Adadan adaya süzüb keçərdi,
 Burda xatirələr aləmi birçə
 Keçən həqiqəti yaşadır elə.
 Sarqrad³ yolu da göz işlədikcə
 Kəsir düzənliyi qara xətt ilə.
 (Gedirdim özümü unudaraq mən,
 Qəlbimi almışdı dərin həyəcan,
 Mən səni görürkən, ey Yunanıstan!)
 Yabanı kollar uzaqlaşaraq
 Dalğın qayalıqda çıxırdı yoxa.
 O qayalıqda ki, kef çəkib bir vaxt, –
 Cəsur frakyalı məclis qurardı.
 İndi boşdur o yer. Xatirələrdir

¹ Afos – Afon dağı

² Lemos (düzü: Lemnos) – Egey dənizinin şimalında ada, Afondan Lemosun qərb sahilindəki Kastron şəhəri (qala) görünür.

³ Sarqrad – Keçmiş Vizantiya imperiyasının paytaxtı Konstantinopolun (İstanbulun) qədim rus adı.

Çəkib o günləri gətirən yada,
Bu daşlar. Torpaqlar tapdandı bir-bir
Vəhşilər, barbarlar ayağı altda.
O gündən yadigar möhnətdir qalan
Elə ölkədə ki, onu bir zaman
Cəsurluq, azadlıq nümunəsitək
Yunanlar hər yerdə tərifləyərək
Əsla bilməzdilər bu günə düşər...
İndi hər şey dinir köhnə şöhrətlə,
Keçmiş dava ilə, keçmiş qüdrətlə.

Xalqın kükrədikcə qəzəbi, kini,
O qılınc qurşandı bir odu kimi
Qaranlıq kahada, qaya dalında;
Dağ qartalı kimi, görərdin bəzən
Gecələr türklərə hücum çəkməyə,
Vurmağa, tutmağa, qırıb tökməyə
Qoçaqlardan dəstə bağlayardılar.
Fürseti gecəyə saxlayardılar.
Qaranlıq sahilə duran gəmilər,
Güclü dalğaları yaran gəmilər,
Düşməni alayının zərbələrindən
Qaçaraq aradan çıxardı hərdən...
Həmin mağarada oturaraq tək,
Gecənin qoynunda fikrə gedərək,
Olub keçənləri salırdım yada;
Taleyim bu imiş – acı olsa da.
Nə isə, arabir səslər gəlirdi
Bu cavan qəlbimin dərinliyindən.
Qəlbimə bir yeni hisslər gəlirdi –
Dönəydin tufanlı o günlərə mən.
Ağır döyüşlərdə mən də olaydım.
Böyük dənizlərdə lövbər salırdım.
(Kimi sevməyimi bilmirdim ancaq),
A dostlar, hələ çox cavandım o vaxt
Niyyə cavanlığı edirik hədə,
Niyyə qocaldırıq ürəyimizi.

Əbədi əlvida, siz, ey sevinclər,
Mən heç körpəlikdən görmədim sizi.
Tapıb korsarları¹, onlarla, dedim,
Dəniz səfərinə ayaq basım qoy.
Məni bu səfərdə qəm-qüسسə deyil,
Ölüm, müharibə qarşıləsın qoy.
Artıq vidalaşdım qəmli sahillə,
Bələdçi – üzgüçü mavrla, budur,
Qoca okeanlar üstə bərbezək
Gül çiçək adalar arası ilə
Getdiyimiz bu yol (qaçış) yolumdur,
Getdim korsarlarla, taleyim isə
Məni görüşdüdü fırtınalarla,
Bəxt ataman etdi məni vüqarla,
Artıq verilmişdi qərarım o gün,
Həyat da, ölüm də – bir məqsəd üçün!!!
Dostlar, nə gözəldir suları qucmaq,
Necə də gözəldir dənizdə uçmaq.
Düzünü etiraf etdim ki, dostlar,
Verərəm dənizə, mənim nəyim var –
İllərdən illərə gətirdiyimi,
Bir də ki, əbədi itirdiyimi.
Kaş mənim olaydı o gözəl sular,
Təpələr, meşələr, çöllər, çəmənlər,
Hər şey, təbiətdə gözəl nə var...
Lakin! İnamsızlıq biz özümüzə!!!
Yaşayır, axtarır arzulayırıq.
Elə ki, tapırıq, o şeyi artıq
Başqa bir şəkildə qavrayırıq biz.
Bu sonsuz əzabda, işgəncələrdə
İlahi, nə qədər keçir ömrümüz!

Gəzməyə çıxardıq sahilə tez-tez,
Tez-tez dolanırdıq çölləri də biz.
O ərəb cinsindən olan köhlənim,

¹ Korsar – quldur gomisinin kapitanı, dəniz qulduru

Süzüb bir quş kimi altımda mənim
Bir anda o geniş düzdə itərdi,
Sahil uzaqlaşib, gözdən itərdi.
O quru çöllərdə şən dəstəməzlə
Elə bil üzürdüm mavi dənizdə.

Bəzən də meşədə zülmət gecənin
Qoynunda oturub, – yatanda hamı –
Yada gətirərdik olub keçəni.
Qaranlıq kahadan aylı axşamı
Bəzən seyr edərdik; dövrə vuraraq
Oturardıq. Gəzib cam əldən-ələ,
Birgə içilərdi nəğmələr ilə.
Yanar, parıldardı, çıtırdayaraq
Mavi bir alovla ortada ocaq.
Sonra da minərdik öz gəmimizə,
Yarib dalgaları biz üzə-üzə
Gedərdik. Bizdəki məğrur görkəmi
Göstərmək istərdi kiməsə gəmi,
Bəli biz haqlıyıq: taxtı hər çarın
Gücsüzdür önündə bu dalgaların.

Quduz fırtınalar önündə bəzən
Bir quduz kimi də mərd dayanardım.
Körpəlik hissilə yaşadığca mən.
Qəlbimdə ümitsiz işıq yanardı.
Mən nəysə böyük bir təhlükə gözlər,
Qəmə qərq olardım qəlbimdə kədər.
Dənizin qoynunda şən dəstəməzlə
Coşqun nəğməsinə bəzən dalardım,
O vaxt ilk gəncliyin xoş çağlarını,
Qızıl günlərini yada salardım,
Axardı, durmadan yenə göz yaşım,
Bu uzaq yollarda nə çəkdi başım!..
Yolum uçurumlu, qismətimlə qəm,
Tanrı tanımayan gərəksiz küləm;
Artıq taleyimlə vuruşsam belə,
Əzabla, qəzəblə qəlbim doludur.

O keçən, o itən arzular ilə
Yaşayan ömrümün qisməti budur.
Deyirdim daha pis əzab var hələ –
Ümitsiz, sevincsiz qədəmlərlə
Qapımı açacaq, hələ nədir ki...
Gələcək qara günlər – göz önündəki
Hər şey qaranlıqda qərq oldu nurla.
Dərindən inlədi köksümdə ürək.
Ani sakitliyim getdi canımdan;
Əsər də qalmadı heyəcanımdan;
Gözel bir məqsədə can atmağımdan –
O cəsur, o böyük, o nəcib, yüksək
Gənclik hisslərimi oyatmağımdan.

III HİSSƏ

Bir gün gecə yarı doldu buludlar,
İldırım sədası gəldi uzaqdan.
Coşub, nərildəyib, hayqırıb bir an,
Dənizə fırtına saldı buludlar.
Dalgalar köpürür, dəniz qaynayır,
Qaranlıq içində şimşək oynayır.
Yox, bizim o cəsur igidlər ancaq
Heç nədən, ölümdən qorxmadı hətta.
Sanki mavi dəniz zarıdayaraq
Susurdu gəminin siqləti altında.
Ağ köpük içində ağ görkəm alan
Gəmi atılırdı elə bil Aya,
Qalxan, yırgalanan, sonra qaralan
Dalğa qarışırdı yenə dalgaya.
Görüb bu dəhşəti samırdıq ki, biz
Dalğanın zərbindən sahil inləyir.
Çıxıb yatağından qəzəblə dəniz
Göylərlə vuruşur, göylərə dəyir;
Dalgalar vuruşur bir-biri ilə,
Şimşəklər dolaşır biri-birinə,
Dəniz yatağından çıxıbdır yenə,

İldırım zərbindən yarılan dalğa
 Qərq olur ildırım şölələrinə.
 Gahdan gəmimizi atırdı dalğa,
 Az qala dəyirdik budullara biz;
 Çırpınıb batırdı gah da gəmimiz,
 Fəqət mən özümü itirməmişdim,
 Hamıyla birlikdə göyörtədə mən –
 Təhlükə içində qalmışıq deyə,
 İşarə gülləsi atırdım hərdən.
 Biz dardan qurtardıq! Ətrafda elə
 Hey yağış yağdı, şimşək çaxırdı,
 Qəflətən uzaqda açılan güllə,
 Deyəsən, köməyə bizi çağırırdı.
 Zülmətdə bir fanar parladı bu an,
 Sanki asılmışdı dor ağacından,
 Qaranlıq dumanı yox oldu sonra;
 Göy qopdu dəhşətlə sanki bu ara,
 İldırım nur saçdı qaranlıqlara.
 Görcəyin tanıdıq biz yunanları,
 Gəmi yönəlmişdi düz bizə sarı.
 Hər şeyi anlamaq çətindi hələ,
 Onlar çarpışıblar dalğalar ilə,
 Kömək istəyiblər haray çəkərək.
 Fəqət səslərini batırıb külək,
 “Tez olun, onları qurtarın!” – bu dem
 Hardansa yüksələn səs eşidirəm.
 Gəmi daşa dəyib, deyəsən batır,
 Səs-küylə suların dibinə yatır.

Biz xilas elədik sağ qalanları,
 Aldıq gəmimizə bütün onları.
 Hamısı huşsuzdu, suya batmışdı;
 Elə bil ölüydü – hamı yatmışdı;
 Külək də kiriyib, sozaldı bir az,
 İldırım səsi də azaldı bir az;
 Arabir dalğalar dinirdi yenə,
 Dağ kimi qalxırdı, enirdi yenə.

.....

 Hər şey susdu! Birdən gəmini dalğa
 Atdı sahiləki bir dayazlığa.

Xilas elədiyim adamları mən
 Getdim yanlarına bir səhər çağı;
 Günəş də qəzəbli bulud içindən
 Boylanıb süzürdü daşı, torpağı.
 Ah, gördüm o cavan yunan qızını:
 Elə bil bihuşdur, rəngi saralıb,
 Əlini başında daraqlayaraq
 Nə vaxtdan beləcə oturub qalıb,
 Fikrimdən çıxara bilmirəm onu...
 Öyrəndim, buraya onun bir uzaq
 Eldən gətirilən qız olduğunu.
 Ömrün baharını, qızıl yazını
 Yadına salırdı; gözlər də qara,
 İşıqdan işıqlı, zülmətdən qara...
 Baxırdı göylərə gözündə marağ,
 Orada bir ulduz parıldayaraq,
 Elə bil nədənsə verirdi xəbər,
 (Qəlbindən keçəni o özü bilər).
 Birdən qara bulud örtüdü ulduzu,
 O daha çıxmadı. O vaxtdan elə
 Qəm-qüsse içində görürəm qızı,
 O vaxtdan qismətim olubdur ah-zar,
 Bəxtim qərarını veribdir, dostlar.
 O vaxtdan elə bil yanıb, sönmüşəm,
 Ölüb xoş duyğular, daşa dönmüşəm!

QANLI

1

“İndi daha gəlib çatmış o zaman, –
Sənə bir gizli sır edim mən elan.
Mənim sözüm bütün əmri-xudadır,
Zənn etmə ki, böhtan, ya iftiradır.
Ürəkdən etiqad edib yəmin et,
Tez əncama yetirməkçin, – sonra get
Düşməninə almaqdan ötrü qisas;
Xəncərlərin ağzından etmiş xilas.
Bil, qeyb əli tutmuş səni nihani,
Alsın yerin ta hökmi-asimani.
Sənin deyil bu aldığım nəfəslər,
Allah səni intiqam üçün bəslər,
Sən intiqam alətisən, sən cəllad,
Öldürdüyün görəkdir olsun Ağpolad.
Əziz atan, anan, böyük qardaşın,
Onun əli ilə öldürülmüş, düşün!
Vəqta ki, ol zalım əlində onlar,
Məzlumanə surətdə doğrandılar, –
Dərgahı-haqqdan istida etmişlər,
Övladından baqi qoysun bir nəfər;
Bir gün ata-ananın yada salsın,
Qatilindən, gedib, intiqam alsın.
İndi sən də rehmi, insafı unut,
Xəncərinin qəbzəsindən sonra tut.
Get, ata-ananın tez al qanını,
Dağıt Ağpoladın xanımını!”
Bu növ ilə zalım bir mollaüma,
İxtar etli qabardın bir oğlana
Ki, qorxmazdı heç ölümdən, davadan;
İgidlik çatmışdı ona babadan.
Hacı gözlərini dikmişdi yərə,
Seyqal verdi əlindəki xəncərə.
Eşitdikcə bu vəhşətli sözləri,
Əsdi bədəni, qızardı gözləri.

And içdi ki, gedib alsın intiqam,
Həmin saat etdi qəsdinə iqdam.

2

Gün batmışdı. Hacı qayət xışmnak
Qayalardan aşib gedirdi bibak.
Dağlar bütün qaranlıqdı, xamuşan,
Göy üzündə işıqlı mahi-taban
Buluddan buluda keçir, dolanır,
Gah tutulur üzü, gah işıqlanır.
Hacı düşməninin evinə çatır.
Gəzir, görür köç-külfət bütün yatır.
Nə dizləri titrəyir, nə əlləri,
Artıq dayanmadan çəkir xəncəri;
Ağpolad oğlunun qarnına soxur,
Burub çəkir, çıxardır, sonra qalxır.
Baxır ki, axtarıb tapsın atasın,
Ta onun da bu gur versin cəzasın. –
Görür qoca kişi yatmış səfəli,
Sinəsinə düşmüş uzun saqqalı,
Dodaqların örtmüş qalın bıqları,
Dua edir kimi, əli yuxarı.
Hacı! Nəçin verməyirsən cəzasın,
Məgər eşidirsən vicdan sədasın?
Ona da etdi xəncəri həvalə,
Qoca kişi ciyərdən çəkdi nalə;
Çapalayıb tez hərəkətdən düşdü,
Rəngi qaçıb, üzü, gözü bürüşdü.
Bununla da soyumayıb üreyi,
Vardır onlardan başqa bir diləyi.
Diqqətlə axtarır o yan-bu yanı,
Yoxdur; həmin axırıncı qurbanı?
Əlin divarlara sürtür, dolanır,
Qaranlıqda tapmır, bir az dayanır,
Öz qəlbinin döyünməsin eşidir.
“Qız bəs harda yatmışdır?” – Fikrə gedir:
“Ağpoladın gözəl qızı da vardı,

Yoxdur, – o ki, anasılə yaşardı,
 Ancaq olardı on yeddi yaşında.
 Görək tapıb, kəsəm onun başın da”.
 İştə, bulud parçaları ayrıldı,
 Ay parladı, dünyanı rövşən qıldı.
 Pəncərədən dərhal evin yerinə
 İşıq düşdü, baxdı dörd tərəfinə,
 Sataşdı gözüne öldürdükleri,
 Cavan ləzgi qızının da bəstəri.

3

Kərrübin uyqulu, mələk kimi qız,
 Qanlının önündə çox ehtiyatsız
 Yatmışdır; üzünə düşmüşdür işıq,
 Yuxu görür çox qorxulu, qarışıq.
 Rahat nəfəs çəkə bilmir uyquda,
 San qatilin görür durmuş pusquda.
 Xumar, qara gözləri az açılır;
 Gül yanağı üzrə şəbnəm saçılır,
 Elə bil düşdüyü belanı qanır,
 Yenidən gözləri yenə qapanır.
 Əfsus, nə şadlıq, nə qəm və nə möhnət
 Açmaz o gözləri dübarə heç vaxt.
 O gözəllik, o nəzinin tamaşa,
 Qatilinə mane olarmı? Haşa!
 İntiqamdır, – xəncər oldu həvalə,
 Ucaldı bir ürək yandıran nalə...
 Kimdir sızıldayan? Yəqin o qızıdır!
 Gören Allah! Şahid də ay-ulduzdur!
 Kim o səsi eşidər yaxud duyur?
 Unundarmı onu, rahatmi uyar?
 Yox, belə şey əsla çıxmaz yadından,
 Daş olsa da qəlbi, öldürər vicdan?!

4

Molla İrandan gəbələr aldırmış,
 Otağına, eyvanına saldırmış;
 Xalqa cənnət satmağa açmış dükan,

Bir əlində təsbeh, birində qəlyan;
 Qalın döşək üzrə oturmuş rahat.
 Qəlyan çəkir tənbel bərəsmi-adət.
 Buruq-buruq tüstü çıxır qəlyandan;
 Vəhşətli bir səs eşidir nagahan.
 Hacı gözü qızmış girir içəri,
 Bir əlində yalın qanlı xəncəri;
 O birində ləzgi qızının başı:
 – Deyiləm intiqam almaqda naşı;
 Axund ağa! Buyur, bu da sovqatın;
 İndi daha çatmış sənin növbətin!
 Öyrənmişəmmi verdiyin dərsləri? –
 Belə deyib, Hacı çaldı xəncəri.
 Yazıq molla tək bir dəfə qışqırdı,
 Düşüb öldü, döşündən qan fışqırdı...

5

Dağ başında varsa da bir nişangah;
 Ətrafını basmış vəhşi gül, giyah...
 Əmmamə şəklində bir daş yonulmuş,
 Bir sadə qəbrin üstünə qoyulmuş.
 Sütun kimi dikəlmiş bir başdaşı;
 Ordan uzaqdakı dağların başı –
 O daimi azadlıq qələləri,
 Baxan zamanda cəlb edir nəzəri...
 Molla orda öz işlərilə yatmış,
 Dünya onu, o dünyanı unutmuş.
 Başqa ərə getmiş onun övrəti.
 Qorxusuz var ona çox məhəbbəti.

6

Hacı da ondan sonra düşdü qaçaq,
 Qaldı dağlarda el-ulusdan iraq.
 Ömrü olduqca sərgərdan dolandı,
 Hər saati min il olub uzandı.
 İnsanlardan, yığıncaqdan kənara,
 Vəhşi kimi gəzdi çöldə avara.
 Arvad görçək bədəni ürpeşirdi,

Öldürdü y qız yadına düşürdü.
Hərdəm öldürürdü onu vicdanı.
Cəhənnəm tək yanırdı ruhu, canı.
Gizlədə bilməyirdi iztirabın,
Dəhşətin, qorxusun, vicdan əzabın.
Başlıq altında qan tutan gözləri
Söyləyirdi ona çirkin sözləri.
Öz elindən, obasından heç bir kəs
Onunla olmadı əsla həmnəfəs.
Nifrət edib cümlə qaçırdı ondan,
O növ ilə kim, qaçarlar taundan,
Gözə görünseydi ehyana haçaq,
Tüpürüb qaçırdı xalq ondan uzaq.
Daim xiclət təri onu bürüdü;
Ömrü dağda, dərələrdə çürüdü,
Yalnız özü duydu, etdi etiqad,
Neçin məxluq ona qoymuş "Qanlı" ad...

1830-1831

ÖLÜM MƏLƏYİ

Şərq hekayəti

A.M.F.-ya ithaf olunur

Bu sadə zəhmətim sənə yadigar,
Kiçik yadigarı adsız şairin.
Onda ilhamı var, onda odu var,
Bir sənin, bir də ki, xatirələrin.

O günlər kədərli düşdükcə yada,
Ovunur eşqinlə şair ürəyi.
Bircə xahişim var səndən dünyada:
Özün ol mənimçün ölüm mələyi.

İstər hicran adlı məşəqqət olsun,
Yenə gəl, səslənsin gülüşün sənin.
Sevgi diyarında əmanət olsun
Gələcək görüşə öpüşün sənini!

Qızıl Şərq doludur möcüzələrlə,
Məhəbbət ölkəsi, sevimli ölkə.
Qızılgül boyanır, qızıl səhərlə,
Burda nə desən var sevincdən özgə.
Bulud topa-topa çoxalıb gedir,
Çaylar da dumdurur, baş alıb gedir.
Axşamlar daha gur parlayıb sönür,
Dünya əzəlkitekin gözə görünür.
Elə bil cahanda şər də olmayıb,
Sıxmayıb qəlbləri taleyin qəmi,
Əzabımı bu gözəl yerdə olmayıb?
Sevirəm mən səni, ey Şərq aləmi!
Unudub yurdunu səni görənler,
Sənə bircə dəfə salam verənler.
Gözəllərin gözü qaynar bulaqdır,
Kim görüb onları unudar – demə.
Kim görüb, şübhəsiz, inanacaqdır
Mənim bu kədərli hekayətimə.

Ölüm mələyi var, inandım ona,
 Hər kəsə qismətdir görüşü onun.
 Vaxt olub – o bizi basır bağrına,
 Ah, necə soyuqdur öpüşü onun,
 Ancaq, ağlamaqdır gülüşü onun.
 Gəzib dolaşsan da dağda, dərədə,
 Bir gün eşidərsən onun səsini.
 Nə qədər ağırdır son dəqiqədə
 Ona tapşırırsan son nəfəsini.
 Bir vaxt insan oğlu deyib gülərmiş,
 Dost imiş mələyin etibarıyla.
 O necə əsrarlı sözlər bilərmiş,
 Ümid də verərmiş baxışlarıyla.
 Onun duyulmayan bir sirri varmış.
 Solsa da insanın eşqi, diləyi,
 Bəzən bir anlığa o aldadarmış
 Xəstə ümidlərlə xəstə ürəyi!

Gəzərdi dünyanı cavan bir mələk,
 Yox idi qəlbində nifrəti, kini,
 Bəzən də üzvlərə gülümseyərək,
 Gələrdi sükutla o, göylər kimi.
 Bəzən görünərdi şəfəqlərdə o,
 Sakit ulduz kimi işıq verərdi.
 Sirli, müəmmalı bir şəhərdə o
 Bəzən cənnətə də yol göstərərdi.
 O bundan özünü xoşbəxt sayardı,
 Bəlkə doğrudan da o bəxtiyardı!
 İndi qazandığı nifrətdir onun?

.....

Uzaq bir ölkədə, uzaq elatda,
 Mavi sahillərə vurur ləpələr
 Alovlu Hindistan göyləri altda,
 Yenə sıra-sıra durur ləpələr.
 Gör necə yüksəkdir sonuncu təpə,
 Qayalar az qalır göyləri öpə.

Qayalar ucadır, qayalar yalçın.
 Uçur çalağanlar qışda, baharda.
 Hətta dünyagörmüş bahçılar da,
 Qorxur – bu yerlərə necə yan alsın.
 Orda mağara var, tənha deyilmi?
 İlanlar yuvası – zülmət mağara.
 Nə qədər soyuqdur, soyuqdur ora,
 Arzuyla aldanmış bir ürək kimi.
 Bəlkə də məhv olmuş bir həyatdır o,
 Qatilin duyduğu son dilək kimi.
 Ona Ay özüdür nur verən çıraq,
 Onunla danışır dalğalar ancaq.
 Mağara ağzında sıra palmalar...
 Bəlkə gözətçidir ora palmalar?

Orada sürgündə bir insan yaşar,
 Uzaq eldən gəlib cavan Zoraim.
 Yerlər, göylər qədər böyük dərdi var,
 Onu duymamışdır həyatda heç kim.
 Səadət aradı əyləncələrdə,
 Səadət tapdımı bu diyarda o?
 Özü insanlardan seçilməsə də,
 Kamillik axtardı insanlarda o.
 Onun barışmazdı qəlbi həyatla.
 Özü uydurduğu sınımış qanadla,
 Xoşbəxtlik ardınca uça bilmədi.
 Dolanıb gereksiz bir ehtiyatla,
 Heç kəsə könlünü açma bilmədi.
 Əzizdi azadlıq, bu gecə, bu dağ,
 Sevdə təbiəti, insanları da –
 Lakin uzaq qaçdı, insandan uzaq.
 Sevgi tapar sən istəməsən də,
 Dünyada sevgisiz bir ürək olmaz.
 Bəli, məhəbbətə güc gəlmək olmaz,
 O yenə allahdır – lənət desən də.
 Yanında müqəddəs ilahə vardı,
 O işıq saçardı çəndə, dumanda.
 Onunla dünyanı cənnət sanardı,
 Yuxu çin olurmu hər vaxt cahanda?

Livan dağlarının zirvələrində
 Bir məzar yanında bir sərv ucalır.
 Onu sarmaşıqlar qoynuna alır,
 Ağac məğrur-məğrur durur yerində,
 Durur, sərt küləklər çırpılır ona.
 Keçir külək kimi il üstündən il,
 Onu sarmaşıqlar almış qoynuna,
 O ağac yıxılmaz – o tənha deyil!
 Zoraim təkdirmi sonsuz dünyada?
 Yox, yox, onunladır sevimli Ada!
 Səhra maralıtək ürəkədi o qız,
 Elə bil ətirli çiçəkdir o qız.
 Onun ehtirası oddu, atəşdi,
 Gözləri elə bil qoşa günəşdi.
 Qaçardı gülərək çəmənə, çölə,
 Sanki əyləncəydi illəri ömrün.
 O məğrur, o solğun guşənişinlə
 Bu məğrur dağlarda görüşdü bir gün:
 Soyuq baxışlara, solmuş ürəyə
 Onun ürəyində etibar oldu.
 Könlünü dindirən arzular oldu –
 Sönmüş arzuları yandırım – deyə.
 Oğlanın varlığı rıqqətə gəldi,
 Zoraim ilk dəfə sevdi, sevildi.
 Onlar qovuşdular... sən təfeyə bax!
 Bir məzar ayırır onları ancaq!

Ay yenə göylərdə parlayır par-par,
 Ulduzlar nurludur, ulduzlar uzaq.
 Çırpınır, səslənir coşqun dalgalar,
 Onlarda gecənin tərəvəti var,
 Köpürür qayanı qucaqlayaraq.
 Gəlir xatirimə, elə bu anda,
 Bir səda ucalır dağlar dalında:
 Bəlkə bir Demonun səsidir o səs,
 Belə sirli-sirli dinləyir cahan.
 Ölüm yatağında yatır bu zaman

Solan bir məhəbbət, sönen bir həvəs.
 Adanın üstünə bir zülmət enib,
 Ala gözlərində ağır bir kədər.
 Sifəti solğundur qızın nə qədər,
 Niyə baxışları Şərqə zillənib?
 Açılan səhəri nəhaq gözləyir,
 Onu ölüm gəzir, torpaq gözləyir.
 Səhər udacaqdır onu qaranlıq,
 Orda lazım deyil Günəş də artıq.
 Bu necə sirdir ki, çırpınır xəstə...
 Zoraim dayanmış heyrət içində.
 Baxır qəmli-qəmli, çökür diz üstə,
 Axı, işıq sönür zülmət içində.
 O soyuq əlləri alır əlinə,
 Kim deyər bu əllər dünənki əldir.
 Ölüm! Bu söz necə gəlsin dilinə?
 “Yox, ölüm – düşünür – yaxın deyildir!”
 Nə ağır fikirlər ağrıdır onu,
 Belə tezmi gəlsin həyatın sonu?
 Beləcə dünyada ümid işığı
 Bəzən parçalayır zil qaranlığı.
 Eh, bunun mənası nədir görəsən,
 İnsanın heç nəyə əli yetməyir.
 Ümid qəlbimizlə oynayır bəzən,
 Ümitsiz vaxtda da ümid itməyir.

Bu an təbiətin nəcib mələyi
 Cənub göyləriylə uçub gedirdi.
 Gördü bir gözəlin susur ürəyi,
 Çılğın nidalara o qulaq verdi.
 Sönen bir sevginin arzu-diləyi
 Onu bir anlığa bura getirdi.
 Seyr etdi gözəlin yanaqlarını,
 Qızın başı üstə gəlib durdu o.
 Əyiyib mehriban dodaqlarını
 Yanan dodaqlara toxundurdu o.
 Əlindən bu gəldi ölüm çağında,

Bəlkə Zoraimi o görməmişdi.
 Görəsən, qəlbindən nə duyğu keçdi,
 Görəndə oğlanı Ay işığında?
 Baxışlar toqquşdu... çökdü sükunət...
 Mələk nə oxudu gözlərdə? Töhmət!
 Baxışlar nə deyir? Yaxır, yandırır.
 Ürəyi rıqqətlə çırpındı birdən,
 Dünyada mələk də özünü hərdən
 Cinayət üstündə günahlandırır.
 Aldı Zoraimin səadətini,
 Bütün istəyini, məhəbbətini.
 Oğlan sevilirdi, oğlan sevirdi,
 Bütün sevənlərdən yaman sevirdi.
 Batdı o baxışlar kədərə, qəmə,
 Oğlan ağlamadı min dərd görse də,
 Bütün sevdini o itirsə də,
 Yənə zəfər çaldı əzab ölümə.
 Dayandı ümitsiz sükutla oğlan,
 O ki həyat tapmış güşənişindir.
 Ürəyi qəm, kədər yandıran zaman
 Susmaq ağlamaqdan daha çətindir!

Qəlbində göylərə layiq fikirlər,
 Oğlana yaxşılıq etmək istəyir:
 O, qızı bu qədər sevirse əgər,
 Ona mükafatım nə olsun, – deyir.
 Bədbəxti güldürsən, inciməz fəlek!
 Həyata qaytarım bir günahsız!
 Fikirlər içində dayanan mələk
 Öz mələk qəlbilə dirildir qızı.
 Gör nə möcüzə var... bir an içində
 O sönmüş ürəkdə qan da qaynayır.
 Mehriban baxışlar bir an içində
 Parlaq işıq saçır, parlaq nur yayır.
 Dayanıb düşündü o mələk yənə,
 Qovuşdu onunla bu yer, bu torpaq,
 Ağıl sığıssa da öz sərhədinə,

Hökmü əvvəlkitək olmadı ancaq.
 Ada seyrə daldı doğma Aləmi,
 Beynində oyanan nələr, nələrdi.
 Uzaq ulduzların işığı kimi
 Qayıdan dumanlı xatirələrdi.
 Dünən qayğısızdı o qız nə qədər,
 İndisə gələcək zülmət görünür.
 Əbədiyyət qədər əbədi hisslər
 Gözündə dumana, çənə bürünür.
 Ömrünü dostuna qurban demişdi,
 Yeganə şadlığı bilirdi onu.
 Elə bil heç ölüm söndürməmişdi,
 Günahsız ürəkdə eşqin odunu!..

Bir axşam... Sahilə əyildi kölgə,
 Bir yanda ağ ləpə... tənha mağara...
 Cavan güşənişin Adayla birgə
 Fikirli baxırdı coşan sulara.
 Axşamın o qızıl şəfəqlərindən
 Dəniz sevinirdi gülümsəyərək.
 Bəyaz dumanların içində, bəzən,
 Yelkən ağarırdı uzaqda tək-tək
 Qız baxdı dostuna, susurdu oğlan,
 Mehriban baxışla pıçıldaşırdı.
 Elə bil bu anda coşub-daşırdı
 Oğlanın qəlbində sirli bir tufan.
 İşığa boyanmış üfüq yerinə
 O baxdı fikirli nəzərlərilə;
 Toxunub Adanın ağ əllərinə,
 Göz-gözü gələndə söylədi belə:
 “Yox! Sıxır qəlbimi bu çəmə, bu çöl,
 Günlər yeknesəqdır haçandan bəri.
 Özüm azadamsa, məhbusdur könül,
 O qırmaq istəyir bu zəncirləri.
 Bu həyat nədir ki... Şöhrət ver mənə,
 Eşit ürəyimin gizli səsini.
 Doldur ver, şöhrətin piyaləsini,

O zəhər olsa da içərəm yenə.
 Ömrün yollarıyla belə keçimmi?
 Bir gün də dünyadan sənsiz köçümmü?
 Söylə, doğrudanmı ey gözəl nigar,
 Bircə məzar qalsın məndən yadigar?
 Söylə, o yadigar kimə görəkdir?
 İllərlə sinəmdə dinən ürəkdir.
 O yenə dillənir. Bir an dinlə sən,
 Yox, necə yer ilə yeksan olum mən?
 Bir bax, bu dağlardan bir az o yanda
 Çadırlar qurulub dağlar dalında.
 İki şah dayanıb orda üz-üzə,
 Sabah səs düşəcək dərəyə, düzə,
 Qılınclar, nizələr toqquşacaqdır.
 Qərara gəlmişəm, ora gedim mən,
 Yaxşı ki, bunları sənə dedim mən.
 Sən məni duyarsan, bu arzum haqdır.
 Kaş qalib qayıdım bura bir səhər.
 Əgər məğlub olsam gözləmə, ey yar:
 Sahilə qovulan coşqun dalğalar
 Doğma qamışlığa məndən tez gələr.
 Əgər qalib çıxsam, dünyada nə qəm,
 Demək, arzularım zəfər çalacaq...
 Sənə qızıl-gümüş gətirəcəyəm,
 Mənim özüməşə şöhrət qalacaq.
 Nə xoşbəxt yaşarıq onda, əzizim,
 Aşar başımızdan var-dövlət bizim.
 Bilirəm, cahanda, ey gözəl mələk,
 Sevgi əkiz olub qəhrəmanlıqla.
 Sən nə fikir elə, nə də ki, ağla,
 Mən, dostum, qan görüm, qan görüm gerek.
 Mənimçün həyatda bir əfsanədir
 Məkrli taleyin acı zərbəsi.
 Rəngin ağarır ki... Bu yaşlar nədir?
 Kaş mən eşitməyim ağlamaq səsi..."
 Qız dinir oğlanın əli əlində:
 "Sən gül görmüsənmi çay sahilində?

Elə ki, yel əsmir, su titrəməyir
 O gül də başını sulara ayır.
 Beləcə yaşayır o ömrü boyu, –
 Suda kölgəsi var, yerdə rüşəsi.
 Əsib coşduranda küləklər suyu
 Necə titrəməsin gülün kölgəsi?
 Bizim taleyimiz birdir tanrıdan,
 Sən mənə, mən də ki, sənə görəyəm.
 O çay sən özünsən, – mən də çiçəyəm, –
 Mən necə sevinim sən qəmli olsan?
 Kim bilir, məhv olan həyatımızdır,
 Sonuncu bəxtiyar saatımızdır?"

Neçin, ey hakimlər, söyləyin, neçin,
 Dərədə üz-üzə durdu ordunuz?
 Nədir istəyiniz dünyadan sizin?
 Niyə təbiətə ləkə vurdunuz?
 Niyə ətir saçmır göy otlar, niyə?
 Niyə qan çiləndi gülə, çiçəyə?
 Göydə quş yerində oxlar göründü,
 Günəşin üzü də toza büründü?
 Qaliblə məğlubun hay-harayından
 Daha tez oyandı elə bil səhər.
 Susdu bülbüllər də qəmgin, pərişan,
 Bülbüllər uzağa uçub getdilər.
 Onlar məskən seçdi hansı diyarda,
 Onlar salamladı hansı elləri?
 Uçdular ora ki, insanlar orda
 Qanlara boyamır qızılgülləri.

At çapır... Toz qalxır bir duman kimi,
 Düşür hərbin səsi dərəyə, dağa;
 Qoşunlar üzbəüz dayanan kimi
 Oxlar yağış olub yağır torpağa!
 Yaşıl ormanlara düşən Günəş də
 Böyük bir kədərlə parlayır bu gün.
 Qanlı qalxanlara düşən günəş də

Qanlı şefəqlərlə parlayır bu gün.
Daha yaxın gəlir qoşunlar, yaxın,
Gəlir ki, o qanlı-qadağ axın.
Ucalan insanın səsi, ahıdır,
Dumana bürünən göy dərə, düzən.
Qisas – ürəklərin əzəl şahıdır,
Belədir dünyada, heyrət də etsən.

Bu görüş nə qədər ağır görüşdü,
İki ildırımın görüşü kimi,
İki qəsbkarın döyüşü kimi,
Bu döyüş nə qədər ağır döyüşdü.
Axır insanların al qanı çaytek,
Qoşunlar yeriyir dəstəbədəstə,
Bütün təbiətin qulağı səsdə...
Elə bil son dəfə bir ah çəkərək,
Meyitlər düşürdü meylərlər üstə.
Nəhayət, bir tərəf çəkilir geri,
Görəsən, üz qoyub o qaçır hara?
Azalır nəhayət mızraq səsləri,
Qorxaqlar yığılıb qanlı otlara,
Sürünüb, tərk edir bu məşum yeri,
O kimdir, vuruşur bir qoçaq kimi?
Meyitlər yanında qalxır dağ kimi?
O nə padşahdır, nə şah oğludur!
Böyük bir qürurla qəlbi doludur.
Çovumuş bir oxla, o birdən-birə,
Vurulur... Titrəyir... Yıxılır yerə.
Yıxılır qəhrəman səssiz-səmirsiz.
Sızır torpağa qan səssiz-səmirsiz
Birdən gəlib ötdü düşmən dəstəsi,
Yandırdı, haraya ayağı deydi.
Keçən yağılardan zəfər nəğməsi
Onunçün bir ölüm mərasimiydi.

Uzaqdan, uzaqdan, xeyli uzaqdan,
Dayanıb döyüşə baxır bayaqdan
Bizim gözəl Ada, sevimli Ada.

Nə görüb insanlar qanlı davada?
Fikir salıb onu əldən-ayaqdan.
Qəmli gözlərindən süzülür yaşlar,
Yanağa incitək düzülür yaşlar.
İlahi! Söylə bir bu gözlər üçün
Kim öz şöhrətini qurban deməzdi?
Bəs niyə, bəs niyə Zoraim bu gün
Şöhrəti uğursuz yollarda gəzdi?
Ağılsız! Gözərkən şöhrətini sən,
İtirdin sevginin qiymətini sən.
Bilmədin, qovuşdun arzu, diləyə,
Bilmədin, ürəyin murada çatdı.
Sevgilin həyata qayıtsın – deyə,
Müqəddəs mələk də cənnəti atdı.
İncidib Adanı bir gecəyarı,
Niyə eşitmədin yalvarışları?
Söylə, bir gözəllik ilahəsindən
Məğrur, boş arzular əzizdi sənə?
Təskinlik arayıb doğma səsinə,
O səni gözləyir, gözləyir yenə.
Onu sıxır əzab tənha qalınca,
Odur qanlı dərə... ürəyi vurur.
Düşmənlər gedibdir düşmən dalınca,
Yalnız o yerlərdə meylətlər durur.
Hamı ümid verən o əziz mələk?
Hamı cənnət ilə o əkiz mələk?
Qovuşub dünyanın dərdi-qəmiylə,
Eşitmir heç kimi bu gündən belə.
Artıq gün əyilir... Ada gözləyir.
Oğlan gəlməyəcək... Qızsa “gəl” deyir.

O enir aşağı, sakitdir dərə...
Nədir bu dəhşətli, qanlı mənzərə?!
Yanında meylətlər... Gedir hələ o
Edama yollanan günahsız kimi.
Ürəyi od kimi, beyni buz kimi,
Gedir qorxu dolu bir ümidlə o.

Qəlbində bu qərib duyğular nədir?
 O gedir, dayanır, dayanır, gedir.
 Geri qayıtsınmı? Qayıtsın! Fəqət,
 Dəhşətdən üstündür yenə məhəbbət!
 Necə düyümlər var zorif qaşında,
 Tökülmüş saçları sinəsinədək.
 Soluxmuş, saralmış incə bir çiçək
 Beləcə görünür məzar başında.
 Zoraim hardadır? Üz tütür çölə.
 Kimdir, zarıltısı ucalır belə?
 Oxla yaralanmış hansı qoçaqdır?
 Üstündə meyitlər qalaq-qalaqdır...
 Səsi də doğmadır? Kimdir, o kimdir?
 Odurmu?.. Tanıdı!.. O Zoraimdir!

“Bu sənə? Gəlmisən? Ada, sən misən?
 Heyhat, bu görüşə sevinmirəm mən.
 Bu gözlər nə qədər doğma, tanışdır,
 Dəhşətlər görməkçün yaranmamışdır.
 Ölüm görməyəydi kaş ki, o gözlər,
 Gəlmisən eşqinə sadıq qalaraq.
 Axı, mən neylədim, hədə, lap hədə
 Qan görmək istədim dünyada ancaq.
 Qan gördüm, bu yerə çatdığım zaman.
 Əbədi, yuxusuz yatdığım zaman,
 Bil, günah mənədir. Kədər lənə sən.
 İlk ulduz doğanda öləcəyəm mən.
 Ayrılıq təblihi tale çalacaq,
 Əlini ver mənə, gözlərimə bax,
 Səni qorxutmasın bu axan qanlar,
 Tək mənəm günahkar, mənəm günahkar!
 Bəli, yetim qaldım bu cahanda sən,
 Başqa bir sinəyə baş qoysan da sən,
 Bir də coşacaqmı sevgi, arzular?
 De, kim iki dəfə bəxtiyar olar?..

“Sən məni öpürsən, ey mehriban yar,
 Gəl, öpmə, əzizim, bu qədər məni.

Diriltməz bu odlu öpüşlər məni,
 Ancaq dörd üstünə min dörd artırar.
 Xoşbəxtdim, duymazdım nə kədər, nə qəm;
 Bir yolluq dünyanı unuda bilsəm.
 Dünyada sevgi var, xatirələr var.
 Ölüm yaxınlaşır pünhan, gedirəm,
 Həyatdan nə qədər cavan gedirəm!..
 Sakit gecələrdə sahilə təkdik,
 Dinərdi su yavaş, palmalar yavaş,
 Nə qədər xoş günlər keçirəcəkdik,
 Bugünkü aldanış olmayaydı kaş!
 Görünür doğma el... sevimli ölkəm...
 O zaman bir falçı mənə demişdi:
 Böyük bir igidlik göstərəcəyəm...
 Niyə göstərmədim, bəs bu nə işdi?
 Demişdi, gəzəcəm adım dünyanı,
 Hanı o ümidlər, arzular hanı?
 Bəs indi...” Bulandı odlu gözləri,
 Bulandı dünyanın gölləri kimi.
 Sanki sinəsində susdu sözləri
 Uzaq bir arfanın telləri kimi.

Ada eşitməyir... Ada ağlayır,
 Soyuyan bədəni o qucaqlayır.
 O öpür, o öpür... nə səmir, nə səs,
 İtirir eşqini, etibarını;
 Öpüşlər qətrə də azalda bilməz
 Oğlanın sonuncu əzablarını.
 O nədir – boylanır uzaq üfəqdən,
 Yanır, almaz kimi bir ulduz yanır?
 Torpaq işıqlanır parlaq şəfəqdən,
 O niyə bu gecə uğursuz yanır?
 O bilmir heç hara işıq çiləyir,
 Təzə məzarlara işıq çiləyir.
 Toplayıb Zoraim son qüvvətini,
 Qapılır sonuncu nəvazişlərə.
 Amma nahaq yerə, lap nahaq yerə!..

Ürək itirmişdir hərarətini.
Onu yandırmayır göz yaşları da,
Müqəddəs bir ömür qalır yarıda.
Səs gəlir, sonuncu bir soraq kimi,
Sızdıqca köksündən asta-asta qan;
Onun başı üstə uçur çalağan,
Uçur çağrılmamış bir qonaq kimi.
O cavan son dəfə ulduza baxır,
Gözlər kədərli, ürək nigaran.
Ömürtək sevdiyi o qıza baxır...
Titrəyir... ah çəkir... köçür dünyadan...
Susur bir andaca arzular, sözlər,
Göyərir dodaqlar, ağarır gözlər.
Elə ki, gözlərdə şəfəqlər sönür,
Gözlə bir sifət də qorxunc görünür.

O nədir, elə bil şəffaf kölgədir,
İşıqtək qarışar qaranlıqlara.
İlk ulduz parlayan diyara gedir,
Uçur müəmmalı, sirli diyara.
Şəfəqlər başında bir çələng kimi
O uçur gecənin zülmət çağında.
Onun izi qalır odlu rəng kimi,
Qalır dünyaların qaranlığında.
Ölüm mələyidir, iz salır göyə,
Yerdən azad olub, ucalır göyə.
Qızın da bədəni soyuyub artıq,
Onun göylərdədir vətəni artıq.
Yenə uçur mələk işıqlı, parlaq,
Yerdə sevdiyini göydə tapacaq.
O gedir, yolları geniş-genişdir,
Onun hökmü yenə dəyişməmişdir.
Artıq ötüb, keçib qəm də, kədər də,
Yox olub qarışıq yuxular təki.
Uçsa da, qalmışdır izləri yerdə,
Qalmışdır nifrətlər, qorxular təki.
Məhv olan dostunun ilk səadəti

Qisasa çağırır... Hökmü qətidir!
Bütün insanlara onun nifrəti,
Sanır ki, dostuna məhəbbətidir.
Qovuşur min bahar, milyon qışla o,
Fikir sürətidir onun sürəti.

Burda ölçə bilər bir baxışla o,
Ayları, illəri, əbədiyyəti.
Uçur cavan mələk sonsuz cahanda,
Yox olub əzəlki mərhəmət onda.
O artıq tanıdı insan oğlunu:
"Yaramaz insana hayıfılanmaq!
Rahatlıq olmasın heç ömrün sonu
Gərək cəza olsun dünyada ancaq.
İnsandır korlayan təbiəti də,
Təhqirdir insanın mərhəməti də.
Həyat da onunçün əzaba dönür".
O belə düşünür... belə düşünür...

Onunla cahanda üz-üzə gəlmək
Hər kəsi qorxudur o gündən bəri.
Elə bil qılıncdır onun nəzəri,
Qəlbi əsrar dolu o cavan mələk
Salam deyəndə də sıxır bizləri.
Bəli, qazandığı nifrətdir onun,
Buz kimi öpüşü lənətdir onun!

HACI ABREK

Böyük, dövlətli, varlı kənddir Camat,
Heç kimşəyə verməz əsla maliyat;
Divarları san poladdan çəkilmiş,
Dava çölündə məscidi tikilmiş.
Qəhrəmandır onun azad övladı,
Qafqazda məşhurdur onların adı.

Yay mövsümü, hava isti, çaşt çağı,
Gün qızdırmış dağı, daşı, torpağı;
Qara quşlar buludlarda qaralır,
Nə torpənə bilir, nə qanad çalır.
Dərə, təpə sakitlikdir, xamuşan,
Yoxdur kənd içində bir nəfər insan.
Nədən isə kənd büsbütün boşalmış,
Evde ancaq arvad-uşaqlar qalmış.
Yığılmışdır məxluq çayın deminə,
Vermişlər özlərin yelin deminə,
Qocaları, bayları, işanları,
Söhbət edir Camat qəhrəmanları.
Bilmək olmur nə məsləhət edirlər,
Bəlkə basqın eləməyə gedirlər.
Yaxud rus qoşunları ilə onlar,
Döyüşməkçin çəkirlərmi intizar!
Yox, ancaq dərdü qəm, həsrət nişanı
Vardır üzlərində söhbət zamanı.
İçlərində var bir ağsaqqal kişi,
Başı əsir, bütün tökülmüş dişi.
Qoca ləzgi bir daş üstə oturmuş,
Ətrafında kənd əhli halqa vurmuş.
San ağzından od tökülür, alışır.
Ləzgi qəmli-qəmli bu cür danışır:
"Qocalıqda yenə "qadirü sübhan"
Əta eyləmişdi üç qız, üç oğlan.
Amma sonra qəza sərsəri əsdi,
Nəxli-ömrümün budaqlarını kəsdi.
İndi quru kötük kimi tək, çılpaq,

Biyabanlarda qalmışam yalnızraq.
Görürsünüz, saç-saqqalım ağarmış,
Elə bil ki, dağ başlarında qarmış.
Lakin bəzən çıxar hündür, qarlı dağ
Altından da çox isti, qaynar bulaq!
Görürsünüz, qocalmışam, əliləm;
İndi, Camat əhli, sizə dəxiləm!
İndi sizdən istəyirəm istimdad,
Tanırsız mı kimdir knyaz Bəypolad?
Kim mənə Allah üçün yardım qılar,
Kim tapıb qızımı mənə qaytarar?
Bacıları qönçə ikən soldular,
Düşmənlər əlində əsir oldular;
Qardaşları doğrandılar davada.
Yalnız kiçik qız ilə mən səhrada
Yaxşı-yaman bir növ ilə yaşardım,
Bir mağaraya sığınıb saxlardım.
Daim tufəngim çiynimdə olardı,
O zamanlar az-çox hər şeyim vardı.
Həsrət qaldıqda qövma-əqrəbaya,
Adət etdim yavaş-yavaş bəlaya.
Mənə elə zülm eylədi zamanə,
Quşum uçdu, yuvam oldu viranə.
Yatmışdım bir gecə şəbistanımda,
Mələk qızım oturmuşdu yanımda.
Birdən ayıldım, duydum bir bağırçı,
Xəncər bərqi, at şeyhəsi, çığırtı, –
Tufəngimi qapdım, durdum, yüyürdüm,
Mağaradan çölə çıxanda, gördüm:
Bir atlıdır, qızı almış qucağa,
Çapır atın dağdan üzü aşğa.
Dayanmadan tufəngimi boşaltmışam,
Dallarınca bir neçə güllə atmışam.
Heyf ki, dəymədi, gözdən uzaşdı,
Qızımı Bəypolad götürdü, qaçdı.
Qocalıqda oldum bu növ bədnam, –
Gücüm yoxdur gedib alım intiqam,

Göylər məni öldürür ondan bəri,
Dolanıram dağı, daşı, çölləri...
Camat əhli! Sizə qurban bu canım,
Ancaq sizə gəlir bu gün gümanım.
Kim sizlərdən edər mənə imdadı,
Kim sizlərdən tanıyır Bəypoladı?
Kim mənə Allah üçün yardım qılar?
Kim tapıb qızımı mənə qaytarar?"
Xəncərinin destesindən tutarkən,
"Mən" səsləndi bir nəfər igid oğlan
Qaplamışkən ətrafı sümtü-sükut
Dönüb ona baxdı camaat məbhut.

"Tanıyıram mən knyazı yaxşıca,
Gözlə məni burda sən iki gecə.
Boş-boşuna mən danışib dinmərəm,
Əbəs yerə at belinə minmərəm.
Vaxtın tamamında burda olmasam,
Yəqin bil ki, fərzim olmuşdur tamam.
Peyğəmbəri şəfi getir, dua et,
Mənə rəhmət oxu, getsən, sonra get".

Qızardı dan yeri, səhər açıldı,
Günəş doğdu, dünyaya nur saçıldı.
İşıqlandırdı dağları, daşları,
Üfüqdə qarlı dağların başları
Dumanların arasından görünür,
Ucalıqdan buludlara sürünür.
Dərələrdən parça-parça buludlar
Yelkən kimi açılmış, göyə qalxar.
At üstündə oturmuş xeyli qıvraq,
Dağ belində çərkəz gedir çaparaq.
Börkünü endirmiş qaşları üstə,
Hərden deyir bir yanıqlı şikəstə.

Qırmanclayır atı, yortur, yüyürür,
Bir dağı döndükdə böyük kənd görür.
Cırıldayan arabanın çərxləri
Qazmış yolu, yerdə qalmış əsəri.

Sumaq daşından var yekə qayalar,
Orda qoyulmuşdur yekə tayalar.
Kəndin ayağında bir bulaq axır,
Toz qalxızmış suya gələn mal-naxır.
Bəypoladın evin görcək tanıdı,
Altı-üstlü bir ali eyvan idi.
Tərən kimi gözlərini zillədi;
Dağ başından evin səmtin bəllədi,
Gördü astanada boynunu burmuş,
Kölgədə bir ləzgi qızı oturmuş.
Evin qabağında var geniş bir yol,
Baxır uzaqdan ona məlul-məlul.
Kimi gözləyirsən, a ləzgi qızı?!
Hara baxırsan, ay məşriq yıldızı?!
Davadanmı qayıdacaq qardaşın?
Səfərdənmi gələcəkdir yoldaşın?

At kişnəyir, çapır, toz qopur dağdan,
İştə bir hənirti gəlir uzaqdan.
Qız zənn edir səfərdən gəlir knyaz,
Birdən gördü bir qonaqdır, tanınmaz;
Uzaq yoldan gələn şəxsə bənzəyir;
Atın yormuş, düşüb qalmaq istəyir,
Buyur, qonaq! Atından düş, evə gəl.
Yorulmuşsan, əyləş, ye, iç, yat, dincəl!
Məgər nə vardır? Bir başqa cür baxır,
Elə bil ki, evdən, eşikdən qorxur.
İxtiyarsız bir ah çıxdı dodaqdan,
Sən tufan bir yarpaq üzdü budaqdan!

"Nəçin gəlmirsən? Bağla, dursun, atı,
Qəfil qonaq olur allah sovqatı!
Buyur, zəhmət çək, atından düş yerə,
Varımızdır qımız, çörək, bal, kərə.
Sən görürəm fəqirsən, mən maldaram,
Bəypoladın evidir bu, tut aram.
Nahar eylə, getsən, yenə gedərsən,
Ancaq bizə xeyir-dua edərsən!"

Hacı Abrek
Allah sənə nicat versin, a Leyla!
Sənin kimi qonaqçı olmaz əsla.
Var atanın sənə dua, salamı,
Hicranına yoxdur daha davamı.
Bu saat da mən gəlirəm yanından.

Leyla
Necə? Məni ağam məgər yadından
Çıxartmayıbdır bu uzun müddətdə?
Harda olur bəs özü bu saatda?

Hacı Abrek
Həmmən sən gördüyün qabaqkı yerdə,
Gah özgeyin evində, gah çöllərdə.

Leyla
Söylə görüm, sağdırımı, ya xəstədir?

Hacı Abrek
Sağdır, amma qayət dilsikəstdir;
Sən necəsən?

Leyla
Xoşbəxtəm, sağdır canım.

Hacı Abrek (yavaş)
Bu çox yaman!

Leyla
Nə söylədin?..

Hacı Abrek
Heç, xanım!..
Nahar tədarükü oldu sərəncam,
Qoyuldu süfrəyə qımız, gümüş cam.
Qonaq alının düyümləmiş, oturmuş,
Əl dəyməmiş qımız süfrədə durmuş,
Yeməyə, içməyə etina qılmır.
Heç alınının qırıqığı açılmır.

Leyla şirin-şirin gülüb danışır,
Onun könlü açılmaqçın çalışır.
Qavalı naz ilə əlinə alır,
Oxuyur, oynayır, ləzginka çalır.
Xumar qara gözlərini leylacı
Süzür, hərdən dönüb baxır qıyqacı.
Ulduz kimi parıldayır gözləri,
Şəkərdən şirindir dadlı sözləri.
Məsumanə nazlı gülümsünərək,
Sanki qızıl qanadlı bir kəpənək
Gün batan çağda işıqda fırlanır,
Qanad çalır, uçmağa hazırlanır.
Ağ biləklərində qızıl biləzik,
Zərif, lətif, sevimli nermə-nazik
Əllərilə qavalı dinqıldadır,
Atır, tutur, başı üstə oynadır.
Dodaqları, hərçənd ki, tərpməyir,
Hal-dililə amma belə söyləyir:
“Qəmli qonaq, şad ol, başını qaldır,
Qismət, tale, qüسسə bütün xəyaldır!..”

Hacı Abrek
Leyla! Bəsdir, şadlığı daha burax,
Gəl otur, bir ləhzə deyib danışaq.
Heç olurmu könlün fərəhdən xali?
Qorxudurmu səni ölmək xəyali?

Leyla
Yox! Nə üçün pozum öz halətimi?
Mən dünyada tapmışam cənnətimi!

Hacı Abrek
Yaxşı, mənə söylə görüm, bir zaman
Heç düşərmi xatırına Dağıstan?
Ayrılığı əziz, gözəl vətənin
Könlünü qəmləndirirmi heç sənin?

Leyla

Neçin?.. Günüm harda xoş keçsə mənim,
Doğru söz budur, – o yerdir vətənim!
Allahın dünyası genişdir, çoxdur!
Könül üçün vətən, yuva, yurd yoxdur.
Könül bir quşdur ki, sevməz əsarət,
Daim çırpınır, istəyir hürriyyət.
İnanılmaq, ya məhəbbət hardadır,
İnan, ancaq xoşbəxtlik də ordadır!

Hacı Abrek

Məhəbbət!.. Bilirsənmi filhəqiqət,
Hansı şeydir o ikinci səadət?
Bir kəşfin ki, dünyada inandığı,
Sevdiyi, aləmdə gözəl sandığı
Bir məhbubu əlindən getmiş olsun,
Qara torpaqlarda dəfn etmiş olsun...
Hər kimsə ki, bu növü oldu bədbəxt,
Onunçün var yalnız birçə səadət:
O səadət məhəbbətlə yeksandır, –
Mətlubu ancaq göz yaş ilə qandır.
Onda insanlarcın vardır təsliyyət,
Olur vaxta ki, birinci səadət,
Onda vardır xəta, şəhvət, cinayət.
Ruhumçun həm cəhənnəm var, həm cənnət,
O bizimçün daimidir, bərqərar.
Gah incidər könlümüzü, gah açar;
Yox! And olsun intiqamın bir anı
Əvəzindən mən almaram dünyanı!

Leyla

Nə var məgər, neçin rəngin ağardı?

Hacı Abrek

Dinlə. Keçmişdə bir qardaşım vardı,
Onu nəhaq öldürmüşdü Bəypolad,
Sinəmə dağ çəkmiş, eləmiş bidad.

Vəsiyyəti budur mənə – axtaram,
Tapam qatilini, alam intiqam.
Amma mən fikr etdim, nə imiş qisas –
Öldürməklə olacaqdır o xilas.
İllər ilə mən çəkdiyim qəmlərə
Əvəz ola bilməz ölmək bir kərrə.
Yox, bu olmaz dünya üzündə əlbət,
Yəqin o bir şeyə edər məhəbbət.
Tapıb öldürərəm onun cananını,
Qoy tapmasın heç dərдинin dərmanını.
Ha indi bil ki, vəkti-iqtiqamdır,
Sənin ömrün həmin saat tamamdır!
Bax, şəfəq saralır, daha Gün batır,
Sənin də can vermək zamanın çatır.
Eşidirəm qardaşımın səsini,
Bu gün birinci dəfə görcək səni,
Camalın ki, gözlərimə sataşdı,
Ruhum cəhənnəmtək yanıb alışıdı.
Amma o duyğu tez savışıdı məndən,
Vallah, görək başın düşsün bədəndən!

Qışın qarı kimi şər q dağlarında,
Qan qalmadı qızın yanaqlarında.
Ağardı, titrəyib diz üstə çökdü,
Ayağından öpüb göz yaşı tökdü.
Tutub onun ələyindən yalvardı,
Ağlayaraq, min dil ilə yaxardı:
“Ox, baxışın sənin nə qorxuludur!
Sözün tamamilən zəhr ilə doludur!
Yox, bu sayaq baxma, bir azca yan dur,
Ödüm qopdu, öldüm, allah, amandır!
Bəlkə zarafatdır sənin sözlərin?
Cavab ver, bağrımı yardı gözlərin!
Məgər mənim halıma qəlbin yanırmı,
Göz yaşımı görüb, könlün bulanmır?
Nə cür ağlayırlar sizin vətəndə,
Ta o cür ağlayım, yalvarım mən də?

Allah üçün rəhm et mənə, cavanam!
Günahsız, təqsirsiz bir müsəlmanam.
Azacıq ömrümü mənə çox görmə,
Sən peyğəmbər, nəhaq mənə öldürmə!..”

Hacı sakit, hirsli qalxmış ayağa,
Alnın düyümləmiş, baxır aşağı.
“Məgər sən rəhmin, insafın yoxdur?
Ürəyində, ax, qəsavət nə çoxdur!
Vurma, allah xatirinə bir dayan,
Möhlet ver bir saat... Yox, yox... birçə an!”

Xəncər parıldadı, bir-iki bərq çaldı,
Qızın başın üzdü, torpağa saldı.
Qanlı əllərlə sonra əyildi,
Götürdü, saçına xəncərin sildi.
Sonra başı bükdü yapıncısına,
Çıxdı evdən çölə, mindi atına.
Müti heyvan yüyürür cəldü çalak,
Asimani bir qorxuyla hövlnək,
Polad yüyənə gəmirir, ləhləyir,
Yalnız qalxızmış kişnəyir, tərleyir.
Nə qırbaca baxır, nə söz eşidir,
Dırmaşır, dağlardan ox kimi gedir.

Axşamdır, gün batmış, şəfəq saralmış,
Çölə zülmət çökmüş, hava qaralmış.
Dağların başında bulud oynasır,
İlan kimi şütüleyir, dırmaşır.
Gah qayanı qucaqlayır, gah qaçır,
Kollar üzrə inci kimi şəh saçır.
Göy otların arasından bulaqlar
Şırıltıyla köpüklənərkən, çağlar.
Duman içində dağlarda mağara
Ölü gözü kimi edir nəzarə.
Tələsmə, yalnız yolçu! Getsən də tək,
Qorxma, atın qayış-yügənin az çək.

Qorxma, yavaş vur atına qırbacı,
Eybi yoxdur açılsa da yapıncı.
Arxayın ol, dahnca gələn yoxdur,
Namaz qılсан, qıl, hələ vaxt da çoxdur.

“Yüyrək atım! Çap, yort, nədən qorxursan?
Nədən hürküb yan-yörənə baxırsan?
O ilandır yerdə parıldar, fülsi,
Sə gətirən daş-kəsəkdir o birisi.
Dəfələrlə təhlükədən, bəladan
Qurtarmısan mənə qanlı davadan.
Silmışəm əlimin qanın yalına,
Qovğalar da fərq etməmiş halına.
Bu dəfə də mənə yetir vətənə;
Gümüş rəxtü-rişmə taxaram sənə.
Buraxaram otlayarsan yaylaqda,
Nəcin yanılmısan iti çapmaqda?
Nədən ötrü ləhləyirsən bu sayaq?
Nədən ötrü tərlemisən baş-ayaq?
İştə, duman dalında Ay ucalır,
Yavaş-yavaş dünyaya işıq salır.
Ağacın yuxarısı, ormanda
Gümüş kimi parıldayır dumanda.
Hani kendimiz, – zülmətə batmışdır;
İşıq yoxdur, sən kənd əhli yatmışdır.
Ancaq Camat çobanları uzaqdan
Od yandırmış hər birisi bir dağdan.
Buralardan yüyür, tez ötüş bari;
İlxının kişnəyib aygır atları,
İndi bizim iyimizi duyarlar,
Gəlib hər ikimizi buduyarlar!”

Sakitlik hökmü – fərmandır hər sude,
Camat kəndi yatmış rahat, asudə.
Yalnız haman qoca kişi nigaranmış,
Qəbr üzrə heykəl şəklində uzanmış,
Bir daş üstündə yoldan az kənara,

Oturmuşdur, yol gözləyir biçara,
Fikir eyləyir:
“Kimdir bu gələn atlı,
Dağdan enir aşağı, ehtiyatlı?
Uzun yallı atın əsir qolları,
Yorğunluqdan başı qalxmır yuxarı.
Əlində də bir şey tutmuş, deyəsən.
Hacı Abrekdir zənnimcə bu gələn,
Mənimçün qızımdan getirir sovqat,
Əziz balam mənə etmiş iltifat!”

Atlı budur, daha gəldi yetişdi,
Atın başın çəkib, saxladı, düşdü.
Sonra titrər ikən əlin uzatdı,
Yapıncı altından bir şey çıxartdı.
Bir qanlı baş diyirlətdi torpağa,
Qoca diqqətlə baxdıqda aşağı,
Aman, allah! Nə gördü yazıq kişi!
Sevgili Leylasının kəsik başı!..
Ağlı çıxdı başından, oldu bihuş,
Qucaqlayıb, etdi onu dərəgüş.
Göz yaşını tökdü yanaqlarına,
Dodaqların qoydu dodaqlarına.
Elə qəmli sızıldayır, inləyir,
Elə bil öz dərdin ona söyləyir.
Bir odlu ah çəkib, getdi özündən,
Bil, bu şeylə ömrü çıxdı gözündən.
Yeter, insanlar, yeter həm müsibət,
Bəlalı bağı çatladı o saat.
Dodaqları əsdi, rəngi saraldı,
Hərəkətsiz düşüb yer üzrə qaldı.
O qədər tez uçdu ruhu bədəndən
Kim, axır nəfəsdə dərdü mihəndən
Üzündəki qəm nişanəsi xəyal
Etmək üçün hətta olmadı macal.
Hacı qəmli sükunətlə bəpərvə,
Əsla ona eyləmədi etina!

Bir ata, bir xəncərə nəzər etdi,
Ordan uzaqlaşdı, dağlara getdi.

Neçə illər ondan sonra yolçular
Bir çuxurda iki meyit tapdılar.
Tikə-tikə, parça-parça doğranmış,
Qana-qoxa, toz-torpağa bulanmış.
Bilmək olmayırdı hansı səbəbə,
Hər ikisi birdən gəlmiş qəzəbə,
Bu cür kim, onlar bir yerdə yatmışlar,
İki zalım, iki yoldaş imişlər.
Güman var ki, onun bir xəyaldır,
Göydən gələn lənətdən bir timsaldır,
Paltarları, başlıqları qiymətli,
Halətləri xeyli qorxunc, heybetli;
Sürətləri gərçi dəyişmiş idi,
Ağzı-gözü şişib öyilmiş idi, –
Tanıdılar – Bəypolad idi biri,
Lakin əsla tanınmazdı digəri.

QAFQAZ ƏSİRİ

BİRİNCİ HISSƏ

*Genieße und leide!¹
Dulde und entbehre!
Liebe, hoff' und glaube
Conz¹*

I

Böyük bir aulda, uca bir dağın
Ətayində, sadə evlərə yaxın
Çərkəslər oturub uzun gecələr
Harın atlarından söhbət edirlər.
Danışılar sərrast ox atmaqlarından,
Necə qoyurdular kəndləri viran,
Kazaklarla dava etməklərindən,
Ruslara hücumə getməklərindən.
Necə gəlirdilər onlara üstün,
Əsir alırdılar. Çəkərək tütün.
Döyür qılıncları yerə biqərar
Dağlı nəğmələri hey oxuyurlar.
Minir bəziləri atlara, əvvəl
Gedərkən verirlər bir-birinə əl.

II

Dolanbac dağlara çərkəz qızları
Axışıb dəstəylə gəlir bu ara.
Baxırlar qaralan üfütqə sarı,
Tozsa yatır sinib uzun yollara.
Çöldə baş qaldırıb nə bir yel əsir,
Nə bir həyəcan var, nə səs, nə hənir.
Birçə uzaqlardan axaraq Terek
Qayalar içindən ötüb keçərək

¹ Ləzzət al, izzətə çək!
Tab gətirib müti ol!
Sev, ümid bəslə, inan!
Konts
(almanca)

Ağ-ağ köpükləri səpir həmişə
Uca sahillərə. Sakitdir meşə.
Bəzən düzənləri adlayır dərhal
Keçir sürət ilə hürkmüş bir maral.
Ya pozur sükutu, səs salır hərdən
Oynaq at ilxısı çapıb gedərkən.

III

O dağda, yamacda əlvən ot, çiçək
Xalı tək sərilmiş, olduqca göyçək.
Oradan aşağı, salaraq haray,
Axır daşlıqlarla parıldayan çay...
...Qaçdılar tələsik saf suya sarı
Əl-üz yumaq üçün çərkəz qızları.
Onlar gülüşürlər, ürəkləri saf
Bəzisi bahalı üzüklərini
Atr büllur suyun dibinə, ətraf
Çöllərdən, saçları üçün dərdilər
Bahar çiçəyindən, çələng hördülər.
Daldılar beləcə onlar bir ara
Bu ayna sulara, gümüş sulara.
Sularda titrədi gülgün üzləri.
Sonra da qayıdıb dönərək geri,
Şərqi oxudular, gəlib durdular,
Aulun yanında halay vurdular.
Onların səsləri uzaq gedirdi,
Dərələr qızların nəğmələrini
Biixtiyar alıb təkrar edirdi.

IV

Günəşin sağdığı son qızıl işıq
Gümüşü buzlarda əriməkdədir.
Qarlı Elbrusun başı onu sıx
Qara bulud kimi, bax, örtməkdədir.
.....
Artıq eşidilir at kişnəməsi.
Qayıdan ilxının, naxırın səsi.
Onlar tərk eləyir geniş çölləri,

Doğma aullara dönürlər geri...
 Bəs bu ağır zəncir səsləri nədir?
 Çobanlar nə üçün belə qəmli
 Heyhat! Əsirlərdir onlar, səhrada
 Qızıl illərini verərək bada
 Qalın meşələrdə, gen düzənlərdə,
 Terekin yanında, odur, hər yerdə
 Çərkeş sürüləri otarırlar hey;
 Olmuş və bir daha olmayacaq şey
 Gəlib gözlərinin önündən keçir!..
 Onlar xatırlayır keçmişini bir-bir;
 Bir zaman oxşardı ömrü səadət,
 O da bir xəyalə döndü nəhayət!..
 Keçir əsarətdə indi çağları,
 Yox yanan, soruşan gənc dustaqları!
 Onlar zəncirlidir, onlar kölədir!
 Hər şey bir qarışıq rəyamı, nədir,
 Duymaz könülləri, duymaz özləri;
 Görür qarşısında məzar gözləri.
 Özgə bir ölkədə, bir özgə yerdə
 Bədbəxtlər düşüblər çıxılmaz dərddə;
 Ürək təsəllisiz, hər addımbaşı
 Nəsibləri əzab, bir də göz yaşı.

V

Onların dönməyə yox ümidləri,
 Baxıb biixtiyar doğma yurd sarı
 Uçurlar, ürəkdən belə biqərar,
 Mənhus düşüncəyə hey qərq olurlar.

.....
 Lakin toz ucaldı təpələr üstə
 İlxlər, naxırlar dəstəbədəstə
 Yorğun addımlarla qayıdır geri.
 Sadıq köpəklərin hürüşmələri
 Aul ətrafında eşidilməyir;
 Təbiət yuxuda, səs-küy bilməyir,
 Bircə uzaqlarda qızların səsi

– Yayılır ətrafa ələm nəğməsi, –
 Onu əks eləyir qəmli uzaqlar;
 O səda quşların səsinə lətif,
 Xoş axan bulağın səsinə zərif:

NƏGMƏ

I

Güclü, qorxunc bir tufan
 Şamları yıxan kimi,
 Nərə çəkən, vurulan
 Yaralı aslan kimi
 Ruslar da çökər dizə;
 Ölər, tab etməz bizə.
 Çəçən oğlu alıcı,
 Qızıl zirehli qapar;
 Alar polad qılıncı
 Bizim dağlara çapar.

II

Nə şeypurdan coşan at,
 Nə gözlənmədən qopan
 Bir vurhavur, çatacat
 Zamanında dəhşətdən
 Titrəyən vəhşi belə,
 Birdən-birə siyrilən
 Xəncərin dəhşət ilə
 Doğurduğu qorxudan
 Müdhiş deyildir, inan.

Əsirlər dinləyir nəğməni qəmli;
 Bu nəğmə onların dərddə-ələmli.
 Onların qəlbini qəm-qüssə yarır,
 Çərkəslər onları çəkib aparır.
 Banya bağlayıb gedirlər; bu an
 Od qalxır havaya qabaqlarından.
 Görünməz yuxudan bir zərrə əsər,
 Tərk etmir onları acı qəm, kədər.

IV

Ay öz işığını səpələr göyə,
Qəhrəman çərkəzlər oyaqdır, oyaq,
Rusların üstünə hücum etməyə
Yığılıb edirlər küylü yığıncaq.
Ətrafda yəhərli köhlənlər durur;
Zireh parıldayır, gümüş bərq vurur.
Xəncərli, oxdanlı, oxlu hər biri,
Gümüşbənd qayıqdan asıb şəmşiri,
Qoşa tapançalı, yarlı-yaraqlı,
Qara yapıncılı, qara papaqlı
Qoca, gənc hazırdir havaxtdan bəri;
Gəlir ilxıların ayaq səsləri.
Toz qalxır dağların başına birdən,
Ətraf tappılıya, səsə bürünür.
Çərkəslər baxırlar; kolluq içindən
At çapan, at qovan Gəray görünür!

VII

Yapışib cilovdan çapır atını,
Mahmızləyib durur, quş kimi səkir.
Gətirir, çıxaraq dağlar qatını,
Uçağan kəməndlə bir əsir çəkir.
Çapır aul tərəf; o yaxınlaşdı,
Bir gənc rus əsiri gətirdi; derhal
Sıçrayıb atının belindən aşdı
Kəsdi ipi; əsir ancaq ki bihal
Uzanırdı: ölüm yuxusu, yazıq,
Başının üstündə uçurdu artıq.

.....
Çərkəslər at çapıb, varıb getdilər.
Artıq yollarında tozanaq qaldı.
Dik dağın dalında gözdən itdilər,
Gecə yarısının saati çaldı.

VIII

Yazıqları gəldi, gəncdir, dedilər!
O cavan əsiri öldürmədilər.

Alıb gətirdilər dağ başlarına,
Qatdılar onu da yoldaşlarına.
Onlar dərdlərini atıb, durdular,
Əsla, getmədilər gözdən uzağa,
Bütün bir gecəni baxıb dustağa
Onun dövrəsində hey oturdular...

.....
Soluxmuş üzünü bulamış al qan,
Nəfəsi çıxmayı, yanır yanağı;
Ölüm üşütməsi onu tutandan
Otların üzəri olmuş yatağı.

IX

Gün çıxıb işıqlı mavi dərində
Nur saçır aulun lap üzərində.
Şəffaf gözəlliklə bəzəyir göyü.
Çərkəs ilxısının səsi, hay-küyü
Qarışır dağlardan əsən yellərə,
Bir də səsli-küylü coşqun səllərə.
Kollardan ucalır quşların səsi.
Qafqazın ağaran uca zirvəsi
Dəlib göy səmanı baxar günəşə.
Onun ətəyində qaralır meşə.
Dağların yamacı, dağların yalı
Naxışlı, al-əlvan xalıdır, xalı.
Yüzillik palıdın altında yərə
Zəncirle bağlanmış, kölgəliklərə
Bizim cavan əsir təbsiz uzanmış.
Onun dövrəsində sakit dayanmış
Fəlakət dostları, qəm yoldaşları,
Axıdıb dururlar hey göz yaşları.
Gətirsinlər deyə huşa tez onu
Səpirlər üzünə zavallının su,
(İtən bir səadət, keçən bir həyat
Qaytarılmaz geri bir daha, heyhat).

.....
Budur, o, ürəkdən bir ah çəkərək

Açdı gözlerini, dirsəklənərək,
Baxır dörd tərəfə, ətrafında var
Onun dərd şərifi, möhnətli dostlar.
Tərpendi, zəncirlər cingildədilər.
Bu dəhşətli səslər çox şey dedilər.
Endi dostlarının köksünə başı,
Ağlayaraq tökdü acı göz yaşı.

X

O hələ xoşbəxtdir ki, yoldaşları
Hazırdır dərini bölməyə yarı.
Birlikdə ağlayıb, çəkməyə əzab,
Kimin ki, qisməti olub iztirab,
Kim ki, təsəllidən məhrum olubdur,
Gənclik güllərini illər yolubdur,
Səadətdən uzaq düşübsə əgər
Gül açan çağını soldurmuş illər.
Kim ani səadət görür muradda
Qoy o yaşamasın heç bu dünyada.

XI

Beləcə, əsirim doğma diyara
Əbədi əlvida söylədi, durdu.
Keçmiş arzuları andı bir ara,
Andı diləkləri gül açan yurdu.
Qızıl gəncliyinin keçdiyi yeri,
Həyat şərbətini içdiyi yeri,
Orda ki, sevibdir çox əziz şeylər,
Nəşə hiss eləyib, duyub qəm, kədər,
Müqəddəs əməli orda məhv olub,
Könül istəkləri o yerdə solub.

XII

“Əbədi!” sözünü eşidən andan,
Ağır bir qismətə məhkum olandan
Sanki əsarətlə dostluq edirdi,
Sürü otarmağa bəzən gedirdi.

Orda seyr edirdi qar axınını,
Qar uçub örtəndə səslə dərni,
Orda seyr edirdi bu mənzərəni,
O tez-tez zəncirli buxovlarının
Altında gedərək seyr edirdi tək
Ulayıb axanda çağlayan Terek.
Süzürdü qayadan necə şırhaşır
Tökülür, kolluqdan, meşədən axır...
Kazaklar od yaxır uca bir yerdə.
Keşik çəkirdilər dik təpələrdə.
Axıb gedən zaman bulanıq sellər
Baxırlar, sulara yetirib nəzor.
Ah, orda olmağı çox arzulardı,
Lakin ayağında qandalı vardı.

XIII

Günəş günortanın gəlib yerinə,
İşıq saçan zaman baş üzərinə
Əsirim istidən qorunsun deyə
Girir mağaraya o, dərinliyə.
Yamacda ilxılar hey axın-axın
Gəzişib otlayır, çobanlar yaxın
Çayın kənarında yaşıl bir yerdə
Verir özlərini kölgəliklərə.
Buradan əsirim fikir verir tək
Qartal necə uçur qanad gərərək.
Kolların içində ov görəndə zaman
Qonur, caynaqlayır, yüksəlir haman,
Çığıra-çığıra qaldırır göyə.
Həmə qənimətəm mən özüm, – deyə,
Fikirleşir əsir, – qanad çaldılar,
Məni ruzi kimi belə aldılar.

XIV

O baxır kolluğa, süzür bəzən də
Ya uca dağlarda, ya boz düzəndə,
Qaraca daşlıqda qaçır sürətlə,

Qaçır var gücile, qaçır nifrətlə
Ya maral, ya cüyür, ya da ki, ceyran,
Quş səsi eşidib qalın kolluqdan
Baxır tərpenmədən durduğu yerdən;
Sonra itmək üçün dərhal nəzərdən
Sıçrayır, yel kimi çapıb yoxlayır,
Dalınca yüksələn toz, torpaq qalır.

XV

O baxır dağlılar necə savaşa
At çapır, çay keçib gedir birbaşa.
Durdular, – sürətlə yenə gedirlər,
Suya atlarını təhrik edirlər.
Birdən nizələrə söykənib, belə
Çapırlar, çatırlar, budur, sahile.
Gah gözdən itirlər, gah görünürlər.
Qayalardan aşıb dərhal enirlər
və...
...sular qoynuna birdən yatırlar,
Üzirlər yenidən, budur, çatırlar
O qarşı sahile, yetirlər artıq.
Dərhal gizlənilər, meşə qaranlıq;
Kazaklar, gözünüz dikilib hara?
Baxın dalğalanıb axan sulara.
Səllər çalxalanır köpüklənərək.
Uçdu palıdlardan qarğalar ürkək.
Diklərdə gözlərdən oldular nəhan.
Çərkəslər yolçunu tutub bu zaman
Çəkib aparırlar dəyəre sarı...
Gecə dumanında ölüm gətirir
Çərkəslərin ağır, sərt qandalları.

XVI

O qovur gözündən yuxunu tez-tez
Səssiz lal gecəyə baxır, hey baxır.
Görür tuluq üstə Tereki çərkəz
Keçməkçin o üzü aşağı axır.

Azğın dalğalarla çalxalanır çay,
Dumanlar içində görünür o tay.
Aydın-aşkar dəyir nəzərə, bir bax,
Tuluqdan asdığı polad yar-yaraq;
Oxdan, ox, kəsərli qılınc və kaman,
Qayıqdan asılıb səslənir haman.
O, bəzən bir nöqtə şəklini alır,
O, bəzən görünür, bəzən yoxalır.
Üzdü o sahile, göründü gözə.
Qayğısız kazaklar, vay olsun sizə.
Daha baxmazsınız Don sinəsinə.
Qulaq asmazsınız çayın səsinə.
Çərkəz qalxır dağa, başında par-par
Parlayan dəmirdən bir dəbilqə var.
Parlayır nizəsi, oxu səslənir,
Ölümçül bir zərbə getirib gəlir.
Kazak, bədbəxt kazak, nə üçün, nədən
O səni öldürdü qəfil vuraraq?
Niyə təhlükəli bir gülləylə sən
Onu torpaqlara səmədin, kazak

XVII

Belə yazıq əsir sinəsində dağ,
Ayağında ağır dəmir qandalıq,
Baxır məhv edilən kazaklara, lal.
Doğub göy üzünə nur saçır hilal.
Uzanmış əsirim, gecə yaradır,
Örtülən gözünün qapaqlarıdır.
O yenə qəmlidir, yoldaşlarıyla
Gətirir yadına əziz yurdunu.
Düşünüb hamıdan çox anır onu,
Orda rəhn qoyub azadlığını,
Alovlu eşqini və şadlığını.
Naməlum ölkəyə yollanıb getmiş,
Büsbütün hər şeyi orda məhv etmiş.

İKİNCİ HİSSƏ

XVIII

Gecə yarıyadək əsir, bir kərə,
Oturub dalmışdı düşüncələrə.
Qaranlıqdı, xeyli tutqundu göylər.
İşıqsız qəmə
Yenice nurunu səpirdi yerə,
Düşürdü işığı dik təpələrə.
Ağaclar bənzərdi teyfe bu ara,
Düşürdü kölgəsi yoxsul damlara.
Budur, yandırıldı evlərdə işıq,
Köhnə mis çırağın nuru yayıldı,
Barı işıqlandı bu dəm azacıq.
Nə səs var, nə səmir, nə bir hay-haray.
Yatır yamac, tala, yuxulayır çay.

XIX

Lakin kimdir belə qaranlıq gecə
Yüngül kölgə kimi gəlir səssizcə.
Kollar arasılə o yaxınlaşır,
Gəlir, yenə gəlir... xəndəkdən aşır.
Dolaşıq addımla yeriyib gəlir,
Görür qabağında, bu zaman əsir,
Rəhmətilik edib bir çərkəz qızı
Gülümseyib durur danışmadan tək.
Qayğıcıl əllərlə sərin kımızı
Uzadaraq, verir üstəlik çörək.
Əyilir əsirə tərəf bir qədər
Həyəcan içində vurur ürəyi,
Əsir qəbul edib alır yeməyi,
Təşəkkür eləyir gəlmədən dilə,
Razılıq eləyir işarət ilə.

XX

Gənc qız xeyli zaman bir xəyal kimi
Dayandı, qarşıda durdu lal kimi.

Sanki, baxışları ona söyləyir:
“Özüne dayaq ver, mehriban əsir.
Hələ hər bir şeyi itirməmişən”,
Hava ağır deyil, lakin dərindən
Qopdu sinəsindən bir ah ansızın
Əsirə acıyan o çərkəz qızın.
Dolanbac yollarla hərəkət etdi,
Yosunlu çığırla o çıxdı getdi.
Yox oldu, ötərkən kölgəliklərdən,
Məzar teyfi kimi itdi nəzərdən.
Uzaqda, əsirin önündə yalnız
Örpəyi yelləndi, yox oldusa qız,
Əsir göz dikərək baxırdı hələ,
Onun arxasınca düşündü belə:
Yandı o nə üçün bədbəxt halıma
Ürəkdən acıdı, o, əhvalıma?
Bütün bir gecəni o narahatdı:
Yalnız dan sökəndə yıxıldı, yatdı.

XXI

Dördüncü gecəydi, o qız gələrək,
Əsir üçün yenə getirdi yemək.
Cavan dinməyirdi, susurdu ancaq,
O, qəmli sözlərə asmırdı qulaq,
Bütün həyəcanla doluydu ürək,
Yeni təəssürat nəyinə görə.
Eşqə yer vermədi əsla könüldə,
Bu necə sevinədir, özgə bir eldə
O, bir taleyikəm əsirdir, hanı
Qərarı, unutsun keçən zamanı.
İstədi eləsin təşəkkür, ancaq
Çaşbaş oldu, xeyli həyəcanlanaraq
Dilsiz, lal qəmlərə çulğalananda
İtdi isti qəlbi sanki dumanda,
O verə bilmədi bir əks-səda.
Onda can qoymadı əsla bu halet,
Pozdu yuxusunu, verdi əziyyət.

XXII

O daim hüznü, düşünüb durur,
Qızın parıldayıb yanan gözündə
Əbədi mehriban bir surət duyur.
Nəvazişkar olan incə sözündə
Tanış səslər sezib duyandan bəri
Uzanır xəyala doğru əlləri;
İndi o hər şeyi yadına salır,
Söyləyir... – Ayılır, duruxub qalır.
Düşdüüyü fəlakət dərinidir, demək.
Ömrü açmayacaq daha gül, çiçək.
O artıq məhv olur, daha məhv olur.
Şəfəq vaxtı solan gül kimi solur.
Sönür odu, solur qərənfil kimi,
Mehrabda tez sönən bir qəndil kimi.

XXIII

Qızın qəlbindəki o arzu, dilək,
Həyəcan əsirdən uzaqdır, uzaq.
Onun əzabını qız dərk edərək
Rəhm etdiyi üçün gəlmişdir ancaq;
Ürəkden acıyır düşdüüyü dərdə.
Heç əsla fikrinə gəlməzdi, əlbət
Ki, gəmirir qızı sevgi, məhəbbət,
Şübhələr verirdi ona işgəncə,
Gözləyirdi onu lakin bu gecə,
Axşam görünəndə yenə bu yerdə
Əsirim yuxunu salmayıb yada
Uzanıb gözlədi dar mağarada.

XXIV

Bu zaman zülmətdə külək ucalır,
Döyür ağacları belədən-belə;
Çölü viyılısı başına alır,
Bayquşlar ulayır bu sayaq, belə.

Yarpaqlar içindən yağış axırdı,
Buludlar gurlayır, şimşək çaxırdı.
Uzaq üfüqlərdən parlayıb gələn

Nur ilə mağara dolurdu bəzən.
Orda uzanmışdı zavallı əsir,
Tamam islanmışdı, əsirdi tir-tir.

.....
Artıq sakitləşir ətrafda boran,
Lakin su damlayır yaş ağaclardan.
Axır orda-burda təpələr boyu
Həməni bu yağmurun bulanıq suyu.
Tökülür ətrafa səpələnərək,
Alır öz qoynuna selləri Terek.
Çərəkələr evdədir çıxmıyır düzə,
Buludlar seyrəlir, dağılır artıq.
Dəyir orda-burda ulduzlar gözə,
İndi ay doğaraq saçacaq işıq.

XXV

Budur, ay başları üstündə süzdü,
İncə buludların qoynunda üzdü.
Öz parlaq şarını çəkib dərinə
Mavi tağ içində hərləndirərək
Qalxdı şüşə göyün ta üzərinə,
Təpələr, meşələr, çəməni, axan çay
Örtüü üzərinə gümüş kalağay.
O kimdir uca dağ cığırıyla, bax,
Gəlir, qəmli-qəmli addımlayaraq.
Yenə çərəkəz qızı, gətirir mişar,
Yeriyir, əlinə polad xəncər var.
Ona bunlar, axı, nəyə gərəkdir.
Olmaya igidlik göstərəcəkdir.
Xeyir, ah, o gözəl xeyli qəmlidir.
Fikirli, həyəcanlı, çox ələmlidir,
Birbaş mağaranın içinə gəldi,
Yenə tanış səsi qızın yüksəldi.
Elə bil ki, əsir yuxudan durdu,
Darısqal kahada onlar oturdu.
Əyləşdilər sakit bir xeyli zaman,
Oturdular əsla söhbət açmadan.
Birdən qız ah çəkdi, səbri lap daşdı,

Ehtiyatla gəlib ona yanaşdı.
Zərif salam verib tutdu əlindən,
Qızın üsyan dolu duyğuyla həmə,
Nəhayət gələrək dilə söylədi,
Qəmli sözlərini belə söylədi:

XXVI

“Ah, rus, rus, söylə bir nə olmuş sənə,
Nəçün qəmli, soyuq baxırsan mənə?
Qızğın dəvətimi niyə hər zaman
Belə laqeyd kimi qarşılayırsan?
Hələ bu dünyada dostun vardır, sən
Hələ hər bir şeyi itirməmişən.
Azad çağlarımı səninlə mən, bax,
Hazıram bölməyə... Sən dedin ancaq
Başqa birisini sevirsen, sözsüz,
Kölgesi ömrümü hey toqib edir.
Hara getsəm o da mənimlə gedir.
Göz yaşı tökürsən gecə və gündüz,
Ağlayırsan belə çəkərək möhnət,
Unut, gəl, onu sən, gəl onu tərk et.
Hazıram səninlə qanad açmağa,
Dünyanın sonuna birgə qaçmağa.
Sev məni, əvəzsiz dostun olaram,
Mən sənə eşqinə sadıq qalaram...”
Dərin qəm içində qəlbini ancaq
Açıb şərh etməyə aciz qalaraq,
Baxdı sakitənə ona, hey, əsir,
Ona göz yaşları etmədi təsir
“Belə, ey rus, xilas oldun! De görüm,
Yaşayım dünyada mən, yaxud ölüm?!
Üzüm mü əlimi, söylə, ümiddən,
Yoxsa göz yaşımı, de, silimmi mən?”

XXVII

Bu zaman əsirəm yatdığı yerdən
Durdu tez ayağa, doluxdu birdən;

Sevimli gözləri parladı par-par,
Töküldü üzünə şəh kimi yaşlar: –
“İncə həyəcandan, ah, yox, götür əl.
Mənim xilasına cəhd etmə gəl.
Bu düzlər olacaq axır mədfənim,
Şanlı vücudumun üstə yox, mənim
Qovulmuş sümüyüm üstündə ancaq
Bu ağır qandalım paslar atacaq”.
O susdu, qız isə hönkürtü saldı,
Sonra tez özünü, o, ələ aldı.
Götürdü mişarı, iti xəncəri
Əsirə verərək, gəldi irəli.
Zənciri kəsməyə başladı birbaş.
Doğrayıb, bax, onu və yavaş-yavaş
Mişarın altında səs verə-verə,
Zəncir parıltıyla tökülür yerə.
Qaldırıb əsiri qız gəlir dilə
Ağlaya-ağlaya söyləyir belə:

XXVIII

“Bəli, əsir... məni unudacaqsan...
Əlvida!.. Əbədi gəlmişdir hicran...
Bəxtiyar olanda sən bu dünyada,
Ah! Gətir xatirə... məni sal yada...
O zaman, bəlkə də o zaman əlbət,
Məzarda olaram əbədi rahat.
Deyərsən o zaman, könlünü verdi,
Məni də ürəkdən o qız seviridi!..”
Qızın dərd əlində solan üzünü,
Atəşi qaralan bir cüt gözünü,
Bir də ki, soluxan gül çöhrəsini
Əsla göz yaşları etməz tazətər,
O fəryad qoparar, izzirab çəkər.
Qız tutub əlindən onu aparır
Qaranlıq çöllərə, o təhrik edir,
Orda qayalıqdan yol keçib gedir.

XXIX

Gedirlər, gedirlər, bax, onlar durdu,
Dərin nəfəs alıb baxdılar geri.
Ancaq məşum ölüm saati vurdu,
Açılan bir güllə yıxdı əsiri,
O düşdü torpağa, deyil qəm, kədər,
Onun nəzərləri ölüm əks edər.
Qoyur sinəsinə sakit əlini,
Dağın təpəsini, dağın belini.
Tərk eləyir, belə parıldayaraq
Qarların axını axır bu sayaq,
Sanki qız onunla birgə vurulmuş,
Yıxılır torpağa bir anda bihuş.
Sanki mənhus güllə uçan zamanda
Onları vurmuşdur qoşa bir anda.

.....

XXX

Uzadıb əsirə buz kimi bir əl
Onun gözlərini yumacaq əcəl.
Son dəfə ah çəkir, donur al qanı
Çay kimi; tərk edir daha dünyanı.
Soyuyur vücudu onun sərasər,
Odur, donmuşsa da əlində xəncər
Parlayır ətrafa saçaraq işıq.
Bütün hissləri bu gündən artıq
Əbədi olaraq sal buza döndü,
Sevinc əlaməti qalmadı, söndü.

XXXI

Bir çəksək bu zaman acı gülərək,
Çıxdı ağacların arasından tək.
Yırtıcı qurd kimi gözləri yanır,
Baxır dörd tərəfə, sözsüz dayanır,
Gəlib məğrur-məğrur təpiklərilə
Çevirdi meyiti, baxaraq belə
Atdığı gülləyə təəssüf etdi,
Sonra da sürətlə dağlara getdi.

XXXII

Qız açıb gözünü süzdü dörd yanı,
Axtardı əsiri, ətrafa baxdı.
Hanı, çərkez qızı, bəs dostun hanı?
O, yoxdur, yox daha! Göz yaşı axdı,
Əks edə bilmədi ancaq dəhşəti,
Al qanı yumağa yoxdu qüdrəti.
Çılğın baxışlarla seyr etdikcə qız
Coşqun sevgisini, duyursan yalnız
O, izzirab çəkir. Qalxan bir külek
Başından örtüyü alır çəkərək.
Qız qalxır ansızın baxmadan dala
İti addımlarla düzəlir yola.
Taladan keçərək təpədən enir,
Qaranlıq gecədə gözdən gizlənir.

XXXIII

Çatmışdır, olduqca yaxındır Terek,
Niyə süzür çayı o ürkək-ürkek?
Ətrafa nə üçün baxır aramsız?
Nə üçün bu qədər qəmgindir o qız?
Dalğalar sürətlə önündən axır,
Qızsa uzun zaman baxır, hey baxır.
Qoşa ulduz kimi yanır gözləri...
Qayalar üstündə seçib bir yeri:
"Ah, rus! rus!" söylədi elə bu anda
Dalğalar parladi ay işığında.
Deyib qayalara səpələndilər,
Qız da yoxa çıxdı, coşqun ləpələr
Ötdükcə, suların üzərində at
Bir örpək görünür, üzür axaraq
Bu son nişanəsi o məhzun qızın
Məzar kəfəninə bənzər, ansızın,
Daşların içində olur görünməz,
İtir qayaların arasında tez.

XXXIV

Kimdir daş ürəkli o qatil canı?
 O, bir çərkəz idi saç-saqqalı ağ.
 Qaçdı, yurd eləyib qalın ormanı.
 Qara gözlü qızı görmədən, bayaq,
 Heyhat, atasıdır o bədbəxt insan.
 O bəlkə elədi qızını candan?
 Bəlkə dəhşət saçan qorxunc qurşunu
 Əsirlə bərabər vurmuşdur onu,
 Bilməyir, bilməyir o gündən bəri
 Qızı qayıtmayır bir daha geri.
 Çərkəz, hamı qızın? Haraya varsan,
 Tapılmaz, nə qədər onu axtarsan.

XXXV

Səhər buz bağlamış soyuq bir bədən
 Tapdılar Terekin bir sahilindən.
 Sümükdü, rəng yoxdu yanaqlarında,
 Onun elə bil ki, dodaqlarında
 Keçən əzabların izi qalırdı,
 Sanki dodağından hey ucalırdı
 Şikayətlər yenə, sonsuzdu dərdi
 Hamı bildi. Lakin gecikmişlərdi.
 Ata! Öz qızının qatili sən sən
 Təsəllin hardadır? Görünmür, nədən.
 O yoxdur! Əbədi əzabla yaşa.
 Tapmazsan düşsən də əgər dağ-daşa.
 Dalınca bir kabus dolanacaq tək,
 Kimsə məzarını göstərməyəcək.
 Yeri! Axtar, soruş: "Bəs qızım hamı?"
 Deyər əks eləyən səs: "Qızım hamı?".

BASTUNCİ AULU

İthaf

1

Qafqaz, – ey bu dünyanın sərt padşahı, – sənə
 Səliqəsiz şerimi ithaf edirəm yenə,
 Sən onu oğul kimi al qoynuna təqdis et,
 Qarlı zirvələrində bəslə, göstər məhəbbət!
 Mənim ilk yaşlarımdan atəşin var canımda,
 Fırtınanın üsyankar coşqunluğu qanımda
 Qaynayır; mən sənə yad şimal adlı bir eldə
 Qəlben səninem, sənə hörmətim var könüldə.

2

Sənin diş-diş bellərini alaraq mənə vardı,
 Coşqun qasırğaların ələminə apardı.
 Sən mənə o zamanlar oxşayıb dadə yetdin,
 Göy dumanlı qoynuna alaraq qəbul etdin.
 Qəlbim həyəcan dolu baxdım dağlar başında,
 Altımda, nəhənglərin skeletinə bənzər
 Üstünü yosun basan, ot basan yüz yaşında,
 Düzlərdəki daşlara, dağlara saldım nəzər.

3

Mənim, uşaqkən hələ, – başım üstə bir zaman,
 Yadımdadır, sən çələng hörürdün buludlardan.
 Onlardan dörd bir yana gürultu yayılında,
 Keşikçilər kimi tez kahalar ayılında,
 Hayqırısan zamanda, məşum sədanı anlar,
 İldırımli araba içində bu zamanlar
 Boşluqların içində gərgin qanad açardım,
 Ulduzlardan yuxarı coşqun ruhla uçardım.

4

Dünya mənim ruhumu anlamadı. Ona, bil,
 Ruhsuzluq daha xoşdur, ona ruh lazım deyil.
 Onun, əbədiyyətin dərinliyindən dərin

Qaranlıq qoynuna ki, oynayıdır sirlərin.
Nüfuz eləyə bilməz canlı gözləri, ancaq
Orda yaşayıb durar xatirələr bir uzaq.
Qüdsi dünyadan, nə yer gurultusu, nə işıq
Öldürməz heç onları... mən səninkiyəm artıq!..

BİRİNCİ FƏSİL

I

Maşuq ilə Beşdağın arasında çox gözəl,
Dörd yanı uca dağlar, – otuz il bundan əvvəl, –
Şən və azad bir aul ömür edərdi, yaşardı;
Tufanlı, azadlığı sellər kimi daşardı.
İndi artıq o yoxdur, kol-kos basıb o yeri.
İndi orada vəhşi, cır üzüm tənəkləri
İllər gəlib keçdikcə uzanıblar, aşıblar,
Uzun quyruqlar kimi hörülüb sarmaşıblar!..

II

Artıq orda əsər yox gurultulu savaştan,
Nə gənc çərkəz qızları nəğmə deməz yavaşdan;
Bürkülü yay günləri keşikçisiz, tənha, tək,
Azad ilxılar otlar o yerlərdə gəzərək;
Bir də ki, öz çiyində süngüsü Don kazağı
Gələr dala baxmadan basar bura ayağı;
Bir də qorxmaz qaraquş dağdan havaya qalxar,
Dairələr vuraraq sakit dərəyə baxar.

III

Orda axşam şəfəqi qoparkən narın-narın
Solğun bir pənbəliklə zirvəsinə dağların.
Hərəkətə gələrək daşlıqlardan sürünər,
Seyrə çıxar, gizlicə çöl ilanı görünər.
Onun gümüş pulları, arasında getdiyi
Daşlıqda döyüşçünün bir zaman tərək etdiyi
Sınımış qılıncı kimi parıldayır, o yerdə.
Onu əks edib durur göy sıx otlar çöllərdə.

IV

Aul yandı, kül oldu, şöhrəti-şamı itdi
Övladları büsbütün qürbət ellərə getdi.
Yalnız ocaq başında, çərkəz dumanlı günlər,
Balaca uşaqlara o auldan nəql edər
Və ya ki, hərdən özgə səmələrin övladı
Bu düzlərdən keçərkən nahaq yerə bu adı
Soruşar ilk gördüyü kazakdan, gələr dilə:
“Bastuncu aulunu tanıyırsanmı, söyle?”

V

Bir zaman o aulda iki qardaş yaşardı.
Onların nə dostları, nə qohumları vardı.
Pyatiqoryədə başqa tapılmazdı bir nəfər
Hünərdə, şücaətdə Ağbulata bərabər.
Günəşin son şüası altında bitən zərif
Çiçək tək kiçik qardaş həm incəydi, həm zəif;
Döyüşdən, qan və şərdən uzaqdı o, çox uzaq;
Ona da bir qığılcım gizli durardı ancaq!..

VI

Yad bir eldə onların vurulmuşdu atası,
Səlimi doğan zaman ölmüş idi anası.
Çoxları cinayətlə qurtarar ömrü; ancaq
O isə cinayətlə dünyaya basmış ayaq,
Heç kimsənin könlünü eylənməmişdi o şən,
Kimse sevinməmişdi həyata gelişindən.
Gözlerini ilk dəfə dünyaya açan zaman
Onun təbəssümünü qarşılamışdı tufan!..

VII

O azad, özbaşına gəlib bu yaşa çatmış,
Yerlə göy arasında quşlar kimi boy atmış!
Uşalıqdan gəzərmiş qayaları, dikləri,
Yüksəkdən seyr edərmiş düzləri, gedikləri.
Ayağının altında buludlar qalaq-qalaq,
Başının üzərində uc-bucaqsız mavi tağ.
Bəzən xəyala dalıb gecə düzlərdə qalar,
Görərdi yuxusunda çox qərribə rəyalar.

VIII

Onlarla yerliləri qaçardı söz-söhbətdən,
Kənar dolanardılar; bir Allah bilir nədən
Atları ayrı otlar, insanlar sayaq-sayaq,
Qorxa-qorxa basardı evlərinə də ayaq.
Hətta bayram günləri Səlim zərif tənini,
Uca sərv qamətini, o gözəl bədənini,
Bürüyərdi beşmetə, ipəyə, zərif dona,
Məğrur çörkəz qızları gülümsəmədi ona.

IX

İlxılar talamağa gedərkən qəhrəmanlar,
Döyüşdən zövq almağa hazırlaşan zamanlar.
Yoxsul daxmalarını beləcə tərk edərkən;
Acı, istehza dolu baxışla durub gəndən
Onların arxasınca çox tutqun iki qardaş,
Dilsiz kimi baxardı, baxardı yavaş-yavaş.
Bəzən cütbaşı bulud qayalara girib tək
Qaçan aya göz dikər belə dilsiz süzərək.

X

Onların sevgisinə hamı heyran edərdi;
Kimse onları sevməz, bəlkə nifrət edərdi.
Heç kəsə sirlərini açmazdı iki qardaş,
Məğrurdular, kimsəyə əyməzdilər əsla baş.
Bundanmı, nədən ötrü, bilməyirəm, – tək bu var
Qara talelərinin sirri yolçunun məzar
Danışa yazdığından daha qaradır, qara.
Onlar belə tanınmış başı qarlı dağlara...
Onların xeyli kiçik bir daxmaları vardı;
Yastı damından yaşıl yosunlar sallanardı.
Divarından asılmış kəmənd başlıq, yapıncı,
Qara qaşlı cüt yəhər, iki döyüş qılıncı.
Bir də ki, yun çexollu künc-künc lüləli qoşa
Tüfəng ki, atılmaqdan qaralmış başdan-başa.
Bunlar təmsil edərək sanki iki qardaşı,
Asılmışdır divardan hamısı cüt, yanaşı.

XII

Bir yol... Səlim gözləyir, gəlməmişdir Ağbulat,
Ovdan qayıtmamışdır. Görünmürdü yolda at.
Gecdi. İncə və şəffaf tüstüyə bənzər duman
Bürümüşdü dəreni, dumanın arasından
Sanki yapıncı geymiş qaranlıqlarda Beşdağ,
Sıldırım qayaları ortasından yararaq,
Göyün, yerin hüsnünü süzüb fikrə gedirdi;
Vəhşi mənzərəsini ətrafın seyr edirdi.

XIII

Günəşlə vidalaşır göz işləyən uzaqlar;
Pənbə divarlar kimi uzanan qarlı dağlar
Başını əyib durur, Maşuk dəxi sanki tək
Ağır ayaqlarıyla Kumukçaydan keçəcək
Yad ellərə; azançı düşübdür minarədən.
Aul mürgüləyirdi, nə gələn var, nə gedən...
Yalnız kənardakı bir evdə çıraq yanırdı;
Pəncərənin qabağı azca işıqlanırdı.

XIV

Səlim baxır, Ağbulat dönməyir ovdan geri
Dağ küləyi ağlayır gezişdikcə çölləri.
Pəncərə altı otlar yatır yerə ikiqat.
Aha! hənirti – səs var, kimse gəlir, çapır at,
Çatdı, atı kişnədi, düşdü atdan yetişcək;
Arxasınca biri də düşdü; bəs bu nə demək?
Ovladığı nə sayğağ, nə də qurd deyil əlbət.
O çapıb gətiribdir bu gün başqa qənimət.

XV

Ağbulat xeyli məmnun, razıdır öz-özündən.
Sakit daxmaya girdi, sevinc yağır gözündən.
Səlim dedi: "A qardaş, saldın əldən dünyanı!
Deyən, gətirdiyin şey deyil meşə heyvanı?"
Sonra da arxasına döndü, baxdı əlbəəl,

Gördü durur qapıda mələküzlü bir gözəl.
Bəli, orada bir gənc çərkəz dilbəri vardı,
Baxdı mənim Selimim, biixtiyar ağardı.

XVI

Yuxudan qalxar kimi ürəyində onun hey
Çırpınaraq oyandı bir dadlı, bir şirin şey.
Bu vaxt doğma qardaşı gəldi səslənib dilə:
– “O mənim qadınımdır! Sev, ona hörmət elə;
Buraxıb aulunu həvəslə gəlib bizə,
O qayğı bəsləyəcək bu yoxsul evimizə...
Zəhra! Budur vətənim doğma yurdu, diyarım,
Budur bütün ailəm, budur dövlətim, varım!..”

XVII

Gülümseyib o, salam verəcəkdi utancaq,
Dillənmedi nədənsə, donuxdu qaldı ancaq, –
Keçdi getdi üzündən kölgə kimi bir xəyal,
Şair deyir yaranmış o gözəl pəricamal
Dilbər mələklər kimi qaranlıqla işıqdan,
Onu təmin eyləmiş allahı yaraşıqdan.
Örtüsünü qaldıran sinəsi qalaq-qalaq,
Səhər buludlarından daha təmiz, daha ağ.

XVIII

Cüyürlərin gözləri olduqca, bil, qaradır,
Ancaq Zəhranınkılar daha da zil-qaradır;
Kirpiklərin içindən onlar alışdırdılar.
Qəlbə səfa gətirib dinir, danışdırdılar.
Zəhmətsiz geyindirib uca boylu dilbəri,
O çərkəz gözəlinin məharətli əlləri.
Hörülmüşdü ipəkden kəməri onun incə,
Parlayırdı içindən gümüş bədən gizlicə.

XIX

Gənc çiynində saçları qıvrımdı, ilan kimi,
Zər baftalar içində Zəhra bir ceyran kimi;

Mərmərdən çiynləri, göy damarlı naxışlı,
Bu anda çox gözəldi o nazəndə baxışlı;
Gözəldi, hər halilə vəhşi-sadə gözəldi,
Sərv kimi ucaboy və azadə gözəldi.
Gülüzlü, toravətli, gül kimi gözəl-göyçək,
Üstünə şəh çilənmiş bir cənub meyvəsi tək.

XX

Səlim nə duyğularla ona baxıb dururdu;
Qəlbi yeni bir hisslə döyünürdü, vururdu.
Onun sədəf boynuna yaslayaraq üzünü,
Sürterdi sinəsinə həsrətlə üz-gözünü!
Səlim baxdı, titrədi, ansızın çölə çıxdı.
Tutqundu, xəncərindən yapışdı sıxdı, sıxdı...
Tənbel-tənbel uzanıb, – deyil Səlimdən agah –
Ağbulat çubuq çəkir; bircə o bilsəydi! ah...

XXI

Günlər keçdi günləri, bir-birini aşaraq,
Yenə yaşayırdılar onlar insandan uzaq.
Bir yol... tufan ağzına hər tərəfi alırdı.
Getdikcə qayalıqlar, qaralır, qaralırdı.
Açgöz, qızgın itlərin qabağından qaçısan
Vəhşi sürüsü kimi bağrının başı şan-şan
Buludlar həyəcanlı, keçirdi qatar-qatar,
Elə bil dəbilqəyə taxılmış tükdü onlar.

XXII

Astanada oturub baxdı-baxdı Ağbulat,
Gözlərinin önündən buludlar keçdi qat-qat.
Bir xışıltı: o döndü... dayanırdı yanaşı
Rəngi qaçmış, papaqsız Səlim – kiçik qardaşı.
Asılmış kəmərinə cingildəyən xəncəri,
Barmaqları dolanır əsəbi mis bəndləri.
Dodağında dumanlı sözləri qaynar kimi,
Dar yataqda qaynaşan coşğun dalğalar kimi.

XXIII

Canlı bir qayğıyla o etdi Səlimdən sual:
 “Söylə, nə olmuş sənə, söylə, bir nədir bu hal?”
 Gözündən od saçaraq, Səlim verdi tez cavab:
 “Tələf olub gedirəm, üzür ömrü iztirab!..
 Gecə-gündüz fikirlər əlində dustağam mən...
 Sən qısqancsan bilirəm, bilirəm ki, hirslisən,
 Bu çılgını qurtarmaq istəməzsən sən, əlbət,
 Budur... çox günahkaram, bağışla! Məni əfv et!..”

XXIV

“Kim incidib könünü, cavab ver aram-aram?
 Mən təhqiri, yaxşı bil, qızıl qanla yuyaram!
 Yoxsa atın itibdir? Onu yadından çıxart.
 Bu dağlarda səninçin taparam ən gözəl at.
 Söylə, yoxsa eşqdən qövr edib sənə yanır?
 Bir qız öpüşü istər dodaqların, odlanır?
 Onu qaçıрмаq asan, düşünmə ki, mahaldır,
 Aç mənə ürəyini söylə, bir bu nə haldır?”

XXV

“Soruşmaq asan... demək, duymaq çətin! – mən yerə
 Yıxılıb dua etdim, peyğəmbər mələklərə
 Buyursun, gözlərimə versinlər bir damla yaş.
 Görürsən: gözlərimdə yaş varmıdır? A qardaş.
 Parlaq şərqə və qərbə dualar etdim; ancaq
 Hamısı boşa çıxdı, əbəs, nahaqdan-nahaq.
 Qəlbim əriyib gedir dağlardakı qar kimi,
 Qəm içimdə qıvrılır şahmar ilanlar kimi!..”

XXVI

“Göyə lənət oxuyub yəhərlədim atımı,
 Gecə-gündüz bilmədən quş kimi qanadımı
 Açdım; fayda vermedi, ağrı bağrımı dəldi,
 Xeyallarım dalımca sürətlə çapdı, gəldi.
 Məhv oluram, qardaşım, anla məni, xilas et!..
 Qəlbim poladdan belə möhkəm deyil, sən əlbət
 Mən uşaqları seversin, ah, o körpə uşağı,
 Yadındamı? Yoxsa sən unutmuşsan o çağ!?”

XXVII

“Dinlə, mənim qəlbimdə eşqim var dağlar kimi,
 Coşqundur o Maşuqdan axan bulaqlar kimi!
 Sənin artıq saçların ağarır, qardaşım, bax,
 Yorğunluq var üzündə, bir də tənəllik ancaq,
 Sən uçursan, bilirsən at belinə yatmağı,
 Bacarırsan kamandan səslə oxlar atmağı,
 Maralı haqlayırsan, düşməni vurursan, əlbət,
 Ancaq qəlbində yoxdur qəlbimdəki məhəbbət!”

XXVIII

“Sən sakitcə bir saat dayanaraq üz-üzə,
 Dilsiz baxa bilməzsən, mənim kimi göz-gözə.
 O ateşi öc kimi sinəndə gizləyərək,
 O məhriban gözlərin parıltısına mən tək
 Bacarmazsan dalmağı, sənə bu qüdrət hanı?
 Mən çox zaman görmüşəm qucaqlarkən Zəhranı
 Aşkar qəmli olmusan. Mən isə bilmərəm qəm,
 Onun bir busəsinə, bir cüt həyat verərəm!..”

XXIX

Ağbulatın tutuldu bulud kimi sətir üzün
 Üstlərinə bu sayaq tutqundu göyün üzün.
 Bir titrəyiş də keçdi həttə boz bığlarından,
 Nəzərləri qurub tək qızardı da, bu zaman.
 “Nə demək istəyirsən?” Səlim qulaq asmadan,
 Qul kimi ayağına düşdü onun nəgəhan,
 Başladı yalvarmağa-yaxarmağa, nəhayət,
 Şərh etdi qardaşına nədir əzab, əziyyət:

XXX

“Görürsən! Məhv olmuşam! – yoxumdur xilas yolu...
 Hər tərəf kədər dolu! Yasla məhəbbət dolu!
 Keçən illər eşqinə, ah, biz ki, dostduq gözəl,
 O dilruba Zəhranı, nə olar, ver mənə, gəl!
 Mən sənin qulun ollam... Gəl onu sən güzəşt et,
 Eşit məni, amandır, mərhəmət et, mərhəmət!..
 Atacaqsan, bir sınıq qab tək məni çölə, ah!
 Bax, – bu xəncər! Bu da mən! Orda isə – var Allah!..”

XXXI

“Mən istəsəydim, inan, ayaq altda salardım
 Bütün müqəddəsəti, ancaq nail olardım
 Səadətə! Xeyir mən düşündüm: yox! O əlbət
 Vəhşi bir heyvan kimi diler gənc qəlbi, dəhşət!
 Budur, bax, peşmanlığın növbəsi gəldi, heyhat!
 Gəldi, gec gəldi! Mənsə səhv etmişəm ikiqat.
 Tənha, sərsəri kimi qaldım tək mən nəhayət:
 Nə dostum var, nə sevgim, öldü dostluq, məhəbbət!

XXXII

“Nə üçün gecikirsən! Fikirləşmə, – tez ol, dur,
 Mən hazıram! Çox deyil, ancaq bircə zərbo vur.
 Heyhat, cənnət zövqüdür onunla bir an olmaq!
 Məzar dəhşəti verir ondan ayrı yaşamaq.
 Düşmüşəm ayağına, bir qərar ver... bil ancaq,
 Kindən və qısqanlıqdan hiyləgərdir məhəbbət.
 Zəhranı caynağından qaparam sənə əlbət,
 Zəhra mənimdir inan, Zəhra mənim olacaq!”

XXXIII

Səlim susdu, gülüzü oldu qarlıardan da ağ,
 Titrədi gözlərindən həyəcan yaşı axaraq.
 Dodaqlarında onun qarışdı bir-birinə
 Anlaşılmaz əzablı, hayxırtı söz yerinə.
 Ağbulat hiss elədi bir an oldu mükəddər,
 Dedi: “Azgınlıqdır bu bir azdan keçib gedər.
 Göydə biri-birindən çoxdur parlaq ulduzlar,
 Mənim Zəhramdan savay dünyada çox gözəl var!..”

XXXIV

“Tanrının verdiyini özgəsinə vermərəm,
 Dediymi eylərəm; başqa işə girmərəm.
 Eşidir sözlərimi, görür peyğəmbər mənə!”

Nə yalvarış, nə qızıl yerimdən eylər mənə!..
 Əlvida... ancaq əgər! əgər...” Səlim bir dəhşət,
 Kinli izzirab ilə dedi: “Bil ki, məhəbbət
 Bəsləyirəm Zəhraya! Yalvarıb yaxardım mən,
 İstəmədin, yadında saxla, istəmədin sən!..”

XXXV

Əydi soyuq bir gülüş dodaqlarını, getdi,
 O söylədi ki: “Hər şey bu gündən öldü, bitdi!
 Mənimçin dünyada nə dostluq, nə dinclik var!
 ...Təşəkkür edəyirəm!.. Oğul qeydinə qalar
 Kimi gənc həyatımın qayğısını çəkdi, ah,
 Sən öz iradə ilə, – söyləmək deyil günah –
 Bir çiçək əzizlədin, yolub tökdün çəməndə...
 Mən unutmam, ancaq unutma bunu sən də!..”

XXXVI

Səlim itdi nəzərdən, yoxa çıxdı kölgə tək,
 Ağbulat hərəkətsiz durdu, fikrə gedərək;
 İldırımın yıxdığı kötük kimi qapqara
 Qaralmışdı, fırtına guruldadı, biçarə,
 Külək uçub çəpəri, döydü sarsıldı çəpər.
 Bu yoxsul daxmacıqdan uğuldayan küləklər
 Arasında boğulan zərif bir səs gəlirdi,
 Bir gözəlin qayğısız nəğməsi yüksəlirdi!

XXXVII

Bəzən boran bayırda azgınlıq edən zaman,
 Bir köçəri, nəğməkar cənub quşu ucadan
 Vəhşi quru budaqda yad ellərdə tənha, tək
 Öz-özünə oxuyar, ölər dilə gələrək;
 Yolçu dinləyər onu, dərin xəyala gedər,
 Bu səs bir dost səsidir! – deyib belə zənn edər, –
 Cənnətdə ömr edərkən o dostum, dərdbilənim,
 Dərdlərimi təbrikə uçub gəlmişdir mənim!

XXXVIII

...Səlim sadiq atının yəhər qoyur dalına:
Mis daraqla darayır, sığal verir yalına;
Cingildəyir bəzəkli gözəl Kuban yüyəni,
Bir cüt qayış bənd edir yəhər ilə köhləni
Üzəngilər bərabər, üzəngilər durur tən,
İpek qamçını asmış Səlim öz yəhərindən,
At finxırıb yan baxır – yüyəni cingildəyir –
Elə bil ki: “Zamandır, igid atıl min!” – deyir.

XXXIX

Narındır, təndürüstdür qara atın gözləri!
Andırır qızıl kimi parıldayan gözləri!
Ayaqları zərifdir, quyuğu topa; beli
Parlayır, bu dağların çağlayıb gələn seli
Yuyan qara daş kimi; kəklik kimi süzəndə,
O yüngül süvarinin altında gen düzəndə
Sıçrar çəyirtkə kimi, aşıb keçir dağları,
Duyar tanış səsini şəkllənər qulaqları.

XL

Səlim dinməz sıçradı öz atının belinə;
Qamçısını yellədi, döndü dağlar yeline...
Əsdi, coşdu altında yel ayaqlı yoldaşı!
Tüstü kimi burnundan buxar çıxdı, dağ-daşı
Səsləndi fırtınanın qırıb, salıb torpağa,
Toza bulaşdırdığı, uçurduğu yarpağa
Bənzəyən zil-qara at, sanki bir tufan etdi;
Tanış cığırılar keçib, mavi düzlərdə itdi!

XLI

Çapdıqca at, səslənən, cingildəyən nalları
Altında toz olurdu yolların çınqılları.
Od qopurdu nalından, havanı yara-yara,
Torpağın ürəyində o açdı min yara.
O çapırdı yel kimi, ceyran kimi gedirdi,

Dərələr ayağının səsini əks edirdi.
Elə ki, gənc süvari bir anda çapdı getdi,
Səmum kimi uzaqda yox oldu gözdən itdi.

XLII

O qovrulmuş ruh kimi dumanlarda sürətlə,
Quş kimi gözdən itdi, bir qırpımda yoxaldı.
İlxıya keşik çəkən çərkəz dəxi heyrətlə
Təpələrdən dalınca baxdı, daldıqca daldı;
Düşündü ki, cahanda çoxdur möcüzəli iş,
Allah böyük! Şeytanın hakimiyyəti müdhiş!
Kim deyər ki, quş kimi yollanıb gedən, budur
Bu at yiyəsi mən tək adi insan oğludur!”

İKİNCİ FƏSİL

I

Sakit olan aulun yaxınlığında parlaq
Üzüm tənəklərinin arasından duru dağ
Bulağı səslə-küylü çağıldayır, axırdı,
Şərqi səmalarının mavi gözü baxırdı.
Onun içindən; beli, isti şüalar sərini,
Dalğasında üzürdü, o axdıqca hey dərini.
Gümüş çiçək yağış tək havada ötüşürdü,
Ağaclardan süzülüb axan suya düşürdü.

II

Budur, sakit bir zaman, cüyürlər dəstə-dəstə
Xışıldadıb otları gəlir həməni su üstə.
Budur, həmin saatda addımlayıb yol-rizi,
Gizli cığırılar gəlir çimməyə çərkəz qızı.
O titrəyir, su soyuq, çərkəz qızı çıpaqdır,
Gülür, nəzər yetirir, o yerdə ki, havaxtdır.
Ehtiras ilə cənub daima nəfəs alır,
Həməni səmtə boylanır, gözəl qız nəzər salır!

III

Qorxma, Zəhra! Hər tərəf sakitdir, hər yan rahat,
Otur daşın üstündə, naxışlı örtünü at!
Çayın suyu aynadır, onun sərinliyi var.
Sənin coşqun sinənin həyəcanını yatırdar.
Sərinləner bədənini, qarabuğdayı pəri,
Aha, dur, vaxtsız kimi gəlir ayaq səsləri?
Ey müqəddəs peyğəmbər! Qoru, sən bu insanı!
Tez ol, Zəhra, dayanma, tələs, örtüyün hanı?

IV

Ancaq kiminsə tutdu onu qüvvətli əli
Bu əl ehtiraslıdır, odludur; nə etməli;
Daxma çox uzaqdadır, yetən olmaz səsinə,
Öldürücü, bir soyuq – atıcı güllesinə
Bənzər, – bir anda onun sanki qəlbinə girdi.
“Səlim! Ah iblismi, de, səni bura gətirdi?
Neçin gəlmisən, nədən, söylə, bir bu nə haldır?”
“Mənmi? Neçinmi gəldim? Zəhra, bu nə sualdır?”

V

Səlim!.. uf! Tələf oldum!” – “...Bəlkə də, nə etmək!”
“Səndə bir damcı olsun mərhəmət yoxdur, demək?
Nə istəyirsən, de, nə?” – *Səvmək istəyirəm mən!*
Nə qədər dəyişmişəm, özün yaxşı görürsən.
Sıxıcıdır yaşamaq, heyvan kimi tənha, tək;
Səbrim tükəndi, sənin yanıdayam, ey mələk!
Həmişəlik səninəm, sənə mənə ruh, əməl,
Mən tamamilən səninəm, səninkiyəm, ey gözəl!..

VI

“Sizin peyğəmbər əsla, bilirəm, mənim deyil;
İnsanlar mənə yaddır, qardaş deyil, yaxşı bil.
Lənət balası divlər kimi kinli, yol aşdım,
Gəzindim özbaşına səhraları, dolaşdım!
Mən qorxmadan məzara girib qalardım, ancaq,
Nəyləyim ki, rütubət və soyuqdur o qucaq.

Ah! Birə an səninlə şirin ülfət qataydım,
Baş qoyub sinən üstə, bir anlığa yataydım!..”

VII

“Qucaq!.. tərk et evini, mənim eşqim ucadır;
“Gəncəm, tərəvətim var; ərin sərt bir qocadır!
Mənim girli yolum var, qərara gəl, tez ol, dur;
Tüfəngim ildırımın oxundan sərrast vurur;
Xəncərim həlak edən şüadan parlaq mənim
Sözdən, baxışdan, əlim çox itidir, bax, monim;
Dağların təpəsində elə bir məskənim var
Ki, bizi orda tapsa yalnız bir Allah tapar! ..

VIII

“Evim qaya içində qazılmış məndən qabaq
Orda bir cüt yırtıcı pələng yaşardı ancaq,
Onlar yad görən kimi coşub çəkərək nəre
Acdılar, atıldılar üstümə birdən-birə.
Mən onları öldürdüm, qartallar da vardılar,
Qanlı sümüklərini daşıyıb apardılar.
Başqa yırtıcıları qorxutmağa o çağdan
Dəriləri asılmış astanadan yanbayan”.

IX

“Yosunlardan, güllərdən orda bir yatağım var,
Daşların arasından sızan bir bulağım var.
Buludların nəmindən su alır, istəyəncə
Axıb gedir şərid tək süzülür incə-incə...
Sən, ey qiymətli dostum, nə olur, mənimlə qaç,
Kimsə izini seçməz, düzlərdə, gəl, qanad aç.
Qəlbində kimə qarşı bəsləyirsən məhəbbət, –
Bilsə, bir qızıl günəş, bir də ay bilər, elbət!..”

X

Səlim qucdu Zəhranın yarımçılpaq tənini,
Zorla nəfəs alaraq əydi öz bədənini.
Uzadıb dodağını Zəhraya sarı durdu;

Cavab gözlədi, qəlbi qorxu, ələmlə vurdu.
O susurdu, əsən yel baş götürüb gedirdi,
Başlarının üstündə şaxları səslədirdi.
Üzündə oynayırdı yarpaqlar qəmli, belə
Oxşayırdı o dilbər solğun mərmər heykələ.

XI

“Qərara gəl, Zəhra, tez; üzdü məni intizar,
Ağarmış rəngin, aman! Ağlayırsan, ah, nə var?
Düşməni əlindəmisən? Dağların gül xilqəti,
Hədəyəmi bənzəyir məhəbbətin söhbəti?
Bəlkə sevmirsən məni? Yox, yalan dedim, yalan;
İranın o çox zərif gülündən zərif olan
Dodaqların söyləməz əsla bunu, heç əlbət,
“Səndə mərhəmət vardır, yoxdursa da məhəbbət!”

XII

“Ulduzlar ki, yaratmış onları qadir Allah,
Altında varlı xoşbəxt olardım səninlə, ah,
De, sənə Ağbulatın yoxmudur məhəbbəti?
O hirslidir, qısqancdır, ruhən hər bir söhbəti
Deyilmidir söylə, gəl, xeyli soyuq poladdan?
Soyumuşdur o səndən... əl götür Ağbulatdan.
Gəl qaçaq... sən susursan, başını hərleyirsən...
Onu deyil, sevirsen, söylə görüm, kimi sən?”

XIII

Tez ol söylə, o kimdir? Söylə, o haralıdı
Əzbərleyim, öyrənirəm mən də o mənhus adı...
Mən onu qardaş kimi ağuşuma çəkərəm,
Qucaqlaram, sonra da al qanını tökərəm.
Kimdir sən eşqinin söylə xoşbəxt sultanı
Coşdursun əzabımı, qoy gəlsin bura, hanı?
Qucsun səni yanımda qoy o rəqib, mən, inan,
And içirəm seyr edib durram səs çıxarmadan!..”

XIV

Səlim əydi torpağa öz üsyankar başını
Üzünü əllərilə örtüdü, o, göz yaşını
Parlayan ulduz kimi otluğa səpən zaman,
Zəhra gördü aşiqin, bir yuxu kimi haman
Ayıqlıqda tərpenən dodağını bu ara;
Düşdü yerə, yıxıldı üzü üstə qumlara.
Sökürdü varlığını onun elə bil məlal,
Düşdüüyü torpaq kimi həm soyuqdu, həm də lal.

XV

Zəhra qəlbən acıdı Səlimin bu halına,
Yandı-yandı ürəkdən dərdinə-məlalına.
Baxdı, dilə gəldi qız, söylədi ağır-ağır:
“Ağlama! Əzabından sən dəhşətlər yağır!
Mənim atam çox böyük döyüşçüydü, hər yanı,
Cənubu və şimalı, şərqin şöhrəti, şanı
Basmışdı, mən bu adı, yalnız gözlerəm, əlbət,
Məhv olaram, ölərəm, – eyləməyəm xəyanət!”

XVI

“Onunla bəxtiyaram, Səlim, məndən götür əl!” –
“Yalandır!” – “Könlüm onu sevir!”

– “Əlbət, mükəmməl!!!

Qanlım, kinli düşmənim oldu!” – “Söylə günahkar
Kimdir?” – “O haqlıdır mı?” – “Doğrudanmı bu dağlar
Sizi dost görməyəcək?” – “Nə, onunla barışmaq?
Mən kiməm ki, keçici bir şər işləyib, nahaq
Yeri, göyü coşdurum?” – “Sən sərtsən!” – “Nə etməli?
Məşum taleyim mənə belə qəlb vermiş, belə!”

XVII

“Əlvida! Gecdir artıq! Yetişsin dada, Allah!
Mən sənə yenidən bir də görüşsəm hərgah,
Bil ki, həmişə görüşüm, bir son görüş olacaq!..”
Səlim qalxdı ayağa, bir söz demədi ancaq

Çəkildi sakitanə. Göydə günəş sönürdü.
Yalnız uca Beşdağın dalından görünürdü.
Nuru, son vida ilə boyarkən yer üzünü,
Aydınladırdı qızın saralmış üz-gözünü!

XVIII

Səlim geri dönmədi. Sakit idi Ağbulat,
O görməyirdi əsla, o bilməyirdi, heyhat.
Ki, sevdiyi gözəlin aydan aydın gözləri
Bəzən tutulur, dolur; ağlayır gözəl pəri...
Budur, bir yol Ağbulat, ovdan qayıdırdı tək;
Axşamdı, dincəlirdi aul mürgüləyərək.
Yalnız məscid yanında molla gələrək dilə
Onu salamlayaraq, baş əyir gülə-gülə;

XIX

Deyir: "Oğlum haraya? Tələsmə nahaq yerə,
Yaxşı olmazmı çıxsan səyro geniş çöllərə?
Əsil çərkəz həmişə hər tərəfə tək gedər.
O yalnız azadlığa, vətənə xidmət edər!
Çərkəs yerin və göyün ağasıdır hər zaman!
Onun üçün qorxulu deyil yad, qanlı düşmən;
Ancaq mənim sözümə o baxsa, həməən saat
Atardı arvadını, alardı bir yaxşı at!"

XX

"Ey kinli molla, sən öz nəbinə dua eylə.
Başqasının işinə qarışıb tökmə zəhlə.
Sənin gözüün düz görür, mənim oxum düz vurur:
Arvadımı ilxına dəyişməyəm, söz budur!"
Molla dedi: "Yox mənim pis niyyətim, bir zaman,
Bu adi sözlərimi xatirinə salarsan!"
Ağbulat tez tutuldu, baxışları korşaldı,
Tələsik həyətinə çapdı, gözden yoxaldı.

XXI

Ürəyi əsə-əsə girdi; ev də, otaq da
Gördü alt-üst edilmiş, əzilmişdir yataq da;
Qınsız gördü bir yanda ona tanış xəncəri!

Kişnəməyir, eşməyir, sevdiyi at da yeri;
Zəhra pişvaza çıxmır, hər küncdə, hər bucaqda
Ölü bir yuxu vardır. Yalnız yanır ocaqda
Od... – Qaraldı gözləri, ev döndü oldu zülmət;
Nə arvadı qalmışdır, nə də çox sevdiyi at!!!

XXII

O gücsüz, ölü kimi astanada oturdu;
Qorxaq bir güllə sanki arxadan onu vurdu.
Açıq gözle gözledə belə aqibəti, ah,
Qəlbində nələr vardı, – bilirdi yalnız Allah!
Saatlar iti keçdi, zülmət çökdü göylərə.
Qondu sükunət ilə şəbnəm də sinib yerə,
Göyün üzünə qıvrım qalaq bulud düzüldü,
Bunların arasından ay süzüldü, süzüldü.

XXIII

O, aydan daha solğun oturub baxırdı mat,
Birdən tappılı gəldi, yaxınlaşdı çapan at.
Budur, çöldə çapır o, boynunun uzun yalı
Sanki yüngül tüstüdür, bir tüstü ki dalğalı.
Dalğalanır üstündə örtü kimi bir şey ağ;
Ona tanış gəlir at!.. o yaxlaşır çaparaq,
Budur o çapdı gəldi, titrədi birdən-birə,
Xırıldadı dərinədən, sonra serildi yerə.

XXIV

Yerdə yatır ölmüş at, hərəkət etməyərək;
Dalğalanır yavaşca onun üstündə örpək.
Nazik qumaşda çərkəz gülləsi yer salıbdır.
Üzərində qan izi laxtalanıb qalıbdır!
O yüyürdü at sarı, təlaşlı könlü, gözü,
Yenidən bir ümidlə parlada solğun üzü.
"Sağ ol, ey sədaq dostum, unutmadın məni sən".
O öz ölmüş atını tumarlayır yenidən.

XXV

Ağ örtüyün ucunu, barmaqları əsərək,
Qaldırınca əyildi, ay parlayıb, sən ey tək

Yaradıcı, ilahi, sən ey qüdrətli hakim.
Onun qabağındakı kimdir, solğun meyit, kim?
Güllə bir əqrəb kimi döşünə batıb keçmiş,
O gözəl nazəndənin doyunca qanın içmiş.
Möhkəm düyün vurulmuş belindəki kəmərə,
Onu açılmaz halda bağlamışdır yəhərə.

XXVI

İlk yağan qar kimi ağ, həm də soyuqdur əli,
Hissiz, qanlara batmış yanlarına düşəli...
Süzülərək ay keçər narın yanaqlarından.
Sən təbəssüm də rəngsiz, solğun dodaqlarından;
Bənzəyir o bir zəif yuxu əlamətinə,
Qıymışdır zalım ölüm onun mələhətinə.
Gözlərinin qapağı həzin-həzin bükülmüş,
Saçaq kirpiklər gözlər üzərinə tökülmüş.

XXVII

Bedbəxt, kimdir bildinmi o? Çataraq qaşını,
Tanıdınmı, söylə bir, öz həyat yoldaşını?
Ah, onun səsi dadlı, baxışları xeyli şən,
Məchul bir cazibəylə əsir edərdi dünən.
Səni!.. – Bilindi hər şey; başı üstündə durur,
Paltarını cırparaq döşünə vurur-vurur.
Hey çağırır Zəhranı, imdadına kim çatar?
Gözləyir, bir cavab yox, – ölümlər çox bərk yatar!

XXVIII

Lənət yağdırsın insan o Səlimin üzünə,
İsti çöldə bulaqlar görünməsin gözüne.
Döyüş zamanı ona xain çıxsın xəncəri,
Dərd çəksin dost içində, dumanlansın gözləri.
Qaranlıqda gəzərkən tək-tənha o bəkəsi
İzləsinlər həmişə, eşitsin ayaq səsi...

XXIX

Gənc qatilin başına yağsın tanrı lənəti,
Döyüşdə yox, naməlum quldur onu bir iti
Oxla vursun; görüm ki, dağların gödiyində,

Üç gün, üç gecə qalsın bir qayanın dikində
O yarımcan, açıqda; gün çıxanda cövləna
Yandırsın bədənini; düşsün coşqun tufana.
Qartallar dəstə-dəstə qonsun üstünə, varsın
Dimdikləsin qoy onun gözlərini çıxarsın!

XXX

Onun ruhu tərk edib dik zirvəli dağları,
Öz vaxtında gələrkən cənnətə, uca tanrı
Peyğəmbəri qoy ondan üz çevirsin nifrətlə;
“Mən səni tanımıram!” – desin ona hiddətlə,
Qoy bilsin o zaman ki, nəçindir bu məzəmmət;
Yalvarsın: “Məni əfv et! Amandır, mənə rəhm et!”
Peyğəmbərsə qoy ona, desin: – “Ey cani bəndə,
Sərt oldun, olacağam sənə qarşı sərt mən də!”

XXXI

Haman gecə bir saat qalmış açılısın səhər,
Minarədən ucaldı həyəcanla bir xəbər.
Camaat vurnuxaraq bir tərəfə qaçırdı,
Mayak tək Ağbulatın evi alov saçırdı.
Ətrafında alovlar qıvrılır ilan kimi,
Qızıl qığılcım saçır göyə qıvrılan kimi,
Bəzən alov içindən tüstülər yüksəlirdi.
Kiminsə iztirablı qəhqəhəsi gəlirdi.

XXXII

Qorxmış xalq serilərək yerə səcdəyə getdi;
Molla sirli bir halda onlara xitab etdi;
“Dua edin, balalar! Şeytan gülüşüdür bu!”
O, qurandan avazla bir ayaq da oxudu.
Ancaq od nəyə çəkir öz çılğın hiddətiylə,
Coşurdu fırtınadan coşqun bir şiddət ilə.
Qulaq asırdı şikayət dolu yalvar-yaxara,
Yayırdı sürətlə dama, dərə-divara.

XXXIII

Al-əlvan titrək şəfəq əks eləyib dağlara,
Şölə saldı diklərə, yayıldı uzaqlara.

Kolların arasından dağ cüyürü qalxdı tək,
Səs-küyü eşidincə dıksındı, ürək-ürək.
Biixtiyar bir gizli qorxu canını aldı,
Şəbnəmini silkeyib qaçdı-qaçdı yoxaldı...
Qartallar ki, yatırdı sinib kölgə bir yerə
Qayalıqda cığışib uçuşdular göylərə.

XXXIV

Aul yandı, kül oldu, şanı-şöhrəti batdı,
Övladları qürbətə gedib bu yurdu atdı.
Yalnız ocaq başında çərkəz dumanlı günlər
Balaca uşaqlara o auldan nəql edər
Və ya ki, hərdən özgə səmələrin övladı
Bu düzlərdən keçərkən nahaq yerə bu adı
Soruşar ilk gördüyü kazakdan, gələr dilə;
“Bastunçi aulunu tanıyırsanmı, söylə?..”

1833-1834

MTSİRİ

*Ağzım bala çatdı, amma azca daddı,
İndi ölürəm.*

Əhdi-ətiqdən

1

Haray salıb dağa, daşa,
Cüt bacitək qovuşaraq
Qucaqlaş-aqucaqlaş
Araqva Kür axan yerdə
Neçə illər bundan qabaq
Bir monastır vardı ucuq...
İndi baxıb keçənlər də
Baxsa görər lap göz ucu
Sınıq qapı çağlarını,
Köhnə kilsə tağlarını;
Daha orda buxur iyi
Məst eləmir yeri, göyü.
Çoxdan susub duaçılar,
İndi tənha bir qoca var. –
Çıxıb əcəl yaddaşından,
Toz silir sinə daşından;
Üzə çıxan yazıların
İbrətlidi rəvayəti:
Filan ildə filan çarın
Taxt-tacına xətər yetib;
Rusiyaya təslim edib
Öz xalqını... bir xoş bahar
Göyden baxan pərvərdigar
Kərəm edib Gürcüstana!
O da dönüb gülüstana,
Can qurtarıb yağılardan
Dost süngülər dövrəsində,
Dövrən sürür şad, firavan
Öz bağının kölgəsində.

2

Bir general rus sərdarı,
Uca dağlardan aşaraq,

Enəndə Tiflisə sarı
 Apardığı əsir uşaq
 Haldan düşüb naxoşladı.
 Keçi kimi şəkli, ürəkək,
 Qarğı kimi zərif, titrək
 Altı yaşlı dağ övladı
 Bu ağrılı çağında da
 Əcdadları salıb yada,
 Onlar kimi mərd dayanıb
 Ağrısını gizlədirdi.
 Zarımayıb, içdən yanıb
 Yeməyi də rədd edirdi.
 İçdə ağrı, üzde – qürur
 Can verirdi məğrur-məğrur...
 Bir rahibə acıyaraq
 Himayəlik etdi ona.
 Bu minvalla düşdü uşaq
 Monastırın saf qoynuna;
 Uşaqlıqdan düşüb uzaq,
 Adamlardan gözdi qaçaq.
 Gözdi dinməz, tək tənəhə
 Qibleyə əl aç-aça.
 Kədər yedi, möhnət çəkdi,
 Doğma yurda həsrət çəkdi.
 Əsirlikdə gələ-gələ,
 Öyrəşdi də o yad dilə.
 Xaçə saldı qüdsi ata,
 Öz dinindən döndü yada.
 Rahib andı içmək üçün
 Vədə gəlib yetişən gün
 Yoxa çıxdı birdən-birə...
 Xəbər çatdı rahiblərə;
 Soraqlayıb düz üç gecə
 Məşəldən keçə-keçə
 Axtardılar neçə yanda.
 Axır tapıb biyabanda
 Huşsuz, halsız götürdülər,

Monastıra gətirdilər.
 Ac-yalavac qaldığından
 Saralmışdı rəngi yaman.
 Bədən olub quru şana,
 Cavab vermir soruşana.
 Günü-gündən üzülür can,
 Sanki bezib dünyasından.
 Bu vaxt rahib yana-yana
 Xeyli minnət etdi ona.
 Məğrur-məğrur dinləyərək
 Dirsəkləndi xəstə uşaq.
 Var gücünü cəmleyərək
 Söhbət acdı bax bu sayaq:

3

“Günahımı dinləməyə
 Gəldin bura, minnətdaram.
 Özgəyə sırr deyə-deyə
 Avazıyır qəlbə yaram.
 Bir kimsəyə bircə anlıq
 Etməmişəm mən yamanlıq.
 Sığmasa da ürək sözə,
 Qoy dərdimi deyim kəsə.
 Gödək ömrüm bu dünyada
 Əsirlikdə getdi bada;
 Belə ömrün ikisini
 Dəyişərdim tək birinə –
 Təki bir xoş gün görünə.
 Həmdəmədim fikr, xəyal;
 Ehtiraslı bir həbsi-hal
 Bir qurd kimi didib məni,
 Yandırır kül edib məni.
 Xəyalımı çəkib hərdən
 Dualardan, hücrələrdən
 Aparıbdı döyüşlərə,
 Həyəcanlı hürr işlərə;
 O yerlərdə qartallartək

Azad gəzir insan-mələk.
O arzunun həsrətilə,
Ağrısıyla, möhnətiylə
Gözlərimdən sübhə qədər
Yaş axıtdım mən gecələr;
İndi buna yanıram heç,
Mərhəmət də ummuram heç.

4

Qoca! Məni zaman-zaman
Ölümlərdən qurtarmısan –
Niyə?...mən ki tənha, mübhəm
Tufan vurmuş yarpaq sayaq
Monastırda böyümüşəm –
Bəxti rahib, könlü uşaq.
“Ata”, “ana” deməmişəm
Heç bir kəsə hələ burda.
Qoca, yaqın istərdin ki,
Yadırgayım monastırda
O müqəddəs sözləri mən,
O müqəddəs kəsləri mən.
Amma nahaq! O kəlmələr
Qəlbimdədi axşam-səhər.
Mən görmüşəm özgələrdə
Qohum, qardaş, əziz yer də.
Özümdəsə heç onların
Qəbrinə də rast gəlmədim.
Uzatmayaq gəl bunları,
Mən and içdim, mən and dedim:
Kaş halıma yanan ola,
Od sinəmə mehir sala,
Sıxa məni qucağına.
Heyhat! Məni o çağına
Yetirmədi arzu, istək,
Soldum erkən bir qönçətək.
Bu qütbətdə, gözümdə mən
Yaqın qultək öləcəyəm.

5

Qorxutmayır məni məzar,
Deyirlər hər bir azar
Yatır orda – buz sükutda;
Hələ gəncəm mən həyatda.
De, yadında varmı bəri,
Çılğın gənclik arzuları?
Unutmusan yoxsa nədi,
O qəzəbi, məhəbbəti?
Hər də qalxıb uc qülləyə,
Heyran qalıb yerə, göyə,
Seyr etdikcə boz çölləri
Titrəyərdi qəlb telləri;
Yadımdamı kor quyuda
Həsrətimi uda-uda
Tufan görmüş göyərçintək
Göynəyərdim bükülərək?
Bu dünyadan soyusan da
Nə dərindən var, lap doysan da
Ömür yükün daşımısan,
Öz könlüncə yaşamısan?
Kaş sənənlə ömür sürəm,
Sən görəni mən də görəm!

6

İstəyirsən sən biləsən
Nələr gördüm azad ikən;
Ağacın dövrə vuran
Göy təpələr, çöllər gördüm.
Ellər kimi haray quran
Yaşıl tacı tellər gördüm.
Yığın-yığın qayaları
Səllər, sular bölüb, yarıb
Dəyişdikcə yerlərini
Sıra-sıra, cərgə ilə,
Mən duyurdum dərclərini
Haqdan gələn vergi ilə.

Açılibdı daş qucaqlar,
 Məqam güdüb, vüsal umar;
 İllər ötür...ötür ancaq
 Vüsal qismət olmayacaq!
 Gözəl, göyçək, şux zirvələr
 Ünyetməzdi arzu qədar.
 O zirvələr göy səmada
 Şəfəq donlu səhər çağları
 Məhrab kimi buğlananda,
 Buludların ağ qatırı.
 Vəda deyib öz kanına
 Üz qoyduqca şərqə sarı,
 Bənzədirdi yad diyarı
 Köçən quşlar karvanına!
 Sıx dumanlar arasında
 Uca dağlar sırasında
 Görünürdü mənə Qafqaz –
 Almaz kimi parlaq, bəyaz;
 Yüngülləşdi könlüm o dem,
 Heç bilmirəm amma nədən.
 Bir səs dedi: o yerdə sən
 Ömür sürüb, gün görmüsən...
 Yaddaşında xatirələr
 Bəlirləndi birər-birər.

7

Yəda düşdü birdən-birə
 Ata evi, tanış dərə:
 Axşamın məhzun çağında
 Cingildədi qulağında
 İlxıların kənd yürüşü,
 Köpəklərin yal yürüşü.
 Yadımdadı, əsmər üzlü
 Qocalar da axşam üstü
 Toplanardı yol ağzında –
 Atamgilin doqqazında;
 Uzun xəncər qınları da

Bərq vurardı yanlarında...
 Canlanmışdı o halımda
 Bütün bunlar xəyalımda.
 Hələ atam! Qəlbi dağlı,
 Dayanmışdı yar-yaraqlı.
 Xəncərinin qını naxış,
 Məğrur gözlər, iti baxış
 Od püskürür, alov saçır,
 Yanında da iki bacım...
 Onların da xoş avazı,
 Gözlərinin nur ziyası
 İşıqladı bəşiyimi
 Çəkir mənim keşiyimi.
 Haray salıb dərədə çay,
 Mən də qaçıb orda hər yay
 Ləpələre qanad gərən,
 Yağışları xəbər verən
 Qaranquşu seyr edirəm.
 Yəda düşür elə bu dem
 Tüstülənən doğma ocaq.
 Atam orda söz salacaq
 Ötüb keçən dövrənlərdən,
 Dəbdəbəli zamanlardan.

8

İstəyirsən sən biləsən
 Mən neynirdim azad ikən?
 Günlər gördüm ürəyimcə,
 Yaşadığım ömür, mənəcə,
 O üç günsüz dönər heçə;
 Sənin belə gücsüz, kövrək
 Solğun qoca günlərintək.
 Ağlımdaydı hələ çoxdan –
 Qaçım bir gün dustaqlıqdan,
 Görüm dünya nə aləmdi,
 Görüm sevinc, yoxsa qəm
 Ömrü-günü insanların?

Onunçun də gecə yarı
Tufan artıb çoxalanda,
Siz mehraba yığılanda
Məqam tapıb sevincimdən
Qaçdım tufan qoynuna mən!
Sıx buludlar çaxnaşdılar,
Şimşək çaxıb yol açdılar...
Dörd divarda söylə görək,
Nə vardı ki, şirin ola.
O öteri sərt tufanla
Dəli könlüm dostluğutək?

9

Hey yürüdüm həməni gecə,
Heç bilmədim hara, necə?
Ətraf qatı bir zülmətdi,
Amma sonsuz qənimətdi.
Dağlar görmüş sinəm üçün
Meşələrin tər havası!
Bu sevinclə mən büsbütün
Heydən düşüb, yolu azıb
Sərələndim göy otluğa;
Gördüm gələn yoxdu daha,
Tufan kəsib ay zolağı
Yerlə göyün arasında
Bəlirdibdi neçə dağı
Şiş zirvələr sırasında.
Uzaq, dərin dərələrdə
Hərdən çaqqal ulayırdı
Sərt qayalı, daşlı yerdə
İlanlar da parlayırdı.
Könlüm bu an yer üzündə
Qorxu, hürkü gözləmirdi.
İlan kimi mən özüm də
Qıvrılırdım, gizlənidim.

10

Məndən xeyli aşağıda
Axarında daş axıdan
Bir çay vardı qara nəfəs,
Sanki yüz-yüz hiddətli səs
Boğulurdu bir məcrada.
Sözsüz, belə o səs-səda
Hürr suların hirsı idi;
Sital-sital qayalarla
Tükənməyən bəhsi idi.
Gah ucalır, gah batırdı,
Gah sükutu odladırdı.
Birdən çənli yüksəklərdə
Quşlar dindi pərdə-pərdə.
Yandı günün çıraqları.
Silkələdi esən külək
Səhər şəhli yarpaqları.
Mürgü döyən hər gül-çiçək
Mənim kimi dönə-dönə
Baxdı göydə doğan günə.
O zaman ki, yana döndüm
Dalğaların yaladıdığı
Yarğan üstə vəhmələndim;
Dərə – dünyanın axırı,
Ora enən daş cıgırı
Təkçə iblis enib ancaq
Pak göylərdən qovularaq.

11

Dörd tərəfim tanrı bağı,
Hər çiçəyin gül yanağı
İz saxlayıb şəbnəmlərdən.
Tənəklər də neçə yerdən
Dolanıblar ağaclara;
Salxımları sıra-sıra,
Sırğaları andırırlar,
Yandıqca da yandırırırlar.

Hərdən quşlar dəstə-dəstə
 Gəlib qonur salxım üstə.
 Yenə yerə döşəndim mən,
 Qulaq verib dinşədim mən.
 Gördüm səslər aşib-daşır,
 Kol-koslar da pıçıldaşır.
 Elə bil ki, söhbət salıb
 Yerin-göyün sirlərindən,
 Arta-arta hey çoxalıb
 Birləşiblər lap dərinədən.
 Təbiətin xoş səsində
 Qulaq asdım neçə kərə,
 Təkcə insan nəfəsində
 Rast gəlmədim birçə kərə.
 Nələr duydu onda ürək!
 Unutmuşam mən büsbütün,
 Kaş danışım – ondakitək
 Fikrən yenə yaşamaqçün.
 Həmin səhər göy qübbəsi
 Elə mavi, elə həzin
 Elə təmiz, elə tərdi,
 Mələk süzə görünərdi.
 Mən daldıqca saf göylərə
 Qızmar xəfə çökdü yerə;
 Pərən düşdü fikirlərim,
 Yanğı oldu dərdim, sərim.

12

Kol-koslardan yapışaraq,
 Çaya doğru getdiyim vaxt
 Qorxa-qorxa, sinə-sinə,
 Pille-pille, enə-enə
 Daşlar qopub ayağımdan
 Həllənirdi sol-sağımdan.
 Arxasınca tozanağı
 Bürüyürdü daşı-dağı;
 Sonra yatıb gur sulara

Qərq olurdu dalğalara;
 Asılmışdım yarıqan üstə,
 Qorxu, hürkü yoxdu gözdə.
 Ölümü də qoymaz yaxın,
 Bu gücü var cavanlığın.
 Axır enib çatdım çaya,
 Sərin sular yetdi haya;
 Üz söykədim dalğalara,
 Səs eşitdim mən bu ara...
 Vəhmələyib bir soluğa
 Tezəcə girdim kol-kosluğa.
 Yığub bütün hislərimi,
 Gəzindirdim gözlərimi.
 Dinlədikcə qaranəfəs,
 Yaxınlaşdı get-gedə səs.
 Gördüm gürcü gözəlidi,
 Elə safdı, əzəlidi,
 Elə bil ki, şaqraq səsi
 Axtarılıb aranıbdı.
 Doğma adı, doğma kəsi
 Səsləməkçün yaranıbdı.
 Mahnısı da sadə, qəşəng,
 İşləyibdi qəlbimədek.
 Axşam olub şər düşəndə
 Səda verir o səs mənə.

13

Çiyində bir kuzə-bardaq,
 Dar çıxırla düşüb qıvraq
 Qaqqıldaya-qaqqıldaya
 Gürcü qızı endi çaya.
 Özü qəşəng, paltar-saya,
 Çadrasını atıb dala,
 Quş tək səkir o az qala.
 Yayın isti bürküsündə
 Qızıl kölgə gül üzündə;
 Alov saçır yanaqları,

Od çiləyir dodaqları;
 Bir zülmətdi qara gözlər,
 Dərinliyi hikmət gizlər.
 Alışdımb xəyalımı
 Lap çaşdırdı əhvalımı.
 Eşitmirdim özgə bir şey,
 Su axdıqca bardağına.
 Saf sulartək dolurdu hey
 Cingiltisi qulağıma;
 Huşa gedib bayıldım mən,
 Bir də onda ayıldım mən –
 Gördüm daha uzaqdadır,
 Çiyindədir yenə bardaq;
 Süzə-süzə, qıvraq-qıvraq
 Mənzilinə gedib çatır.
 Baxıb gördüm yaxınlıqda,
 Çişkinlikdə, sərinlikdə
 Cüt dayanıb qoşa daxma,
 Daşa söykək, yastı-yaxma.
 Düppədüzdü damın üstü,
 Göyə qalxır mavi tüstü.
 Qız həyətə yetirən baş
 Aralandı qapı yavaş;
 Kip örtüldü dərhal yenə!
 Amma, qoca, bəlkə sənə
 Bəyan olub çata çətin
 Bu kədərini, bu həsrətim.
 Bu dərdimi duymasın da,
 Mən razıyam, axır anda
 O dünyada rahat yatım,
 Qəlbimdə – bu xatirətim!

14

Gecə yaman usanmışdım,
 Bir daldada uzanmışdım.
 Yuxu yumub gözlərimi,
 Gətirmişdi xəyalıma
 Həmin gürcü gözəlini.

Yanıb sirli əhvalıma,
 Göynəyirdi sinəm yenə.
 İstəyirdim dönə yenə...
 Və yuxudan ayıldım mən,
 Boylanırdı ay da göydən.
 Bir bulud da aparxayın
 Arxasınca düşüb ayın,
 Məqam güdür, yetib tuta,
 Qucağına alıb uda.
 Dünya susub yorğun-arğın,
 Hər yan sanki simu-zərdir.
 Yer üzündə mənə yaxın
 Təkcə gümüş zirvələrdi,
 Bir də çayda gümüş axın.
 Mənə tanış daxmada şam
 Gah titrəyir, gah da sönür.
 İstəyirəm yaxınlaşam,
 Amma yenə qeybə dönür.
 Gecə vaxtı nurlu ulduz,
 Olursa da bəxt uğursuz!
 Könlümdə tək bir istəkdi,
 Mənə doğma yurd görəkdi.
 Dözüb aclıq çövrünə də,
 Qəlbə dərdin qövrünə də,
 Göz gəzdirib sağa, sola,
 Vətən deyib düşdüm yola.
 Vahiməli sıx meşədə
 Səs-səmirsiz gedə-gedə
 Dağdan – daşdan uzaqlaşdım...
 Və beləcə yolu çaşdım.

15

Hiddətlənib əbəş yerə
 Nahaq yoldum kolları da,
 Nahaq yordum qolları da
 Nə çıxış var, nə bənd-bərə.
 Başdan – başa meşəlikdi.
 Sanki milyon qapqara göz

Nəzərini mənə dikdi:
 Qaranlıqda gəl indi döz!..
 Baş hərlənib gicəlləndi,
 Elə bildim əcəl gəldi,
 Ha dırmandım ağaclara,
 Göz gəzdirib baxdım hara
 Gördüm elə meşəlikdi,
 Zülmət, vəhşi cəngəllikdi.
 Üzüqoylu düşüb yerə,
 İçin-için inləyərək
 Hönkürsəm də neçə kərə,
 Göz yaşlarım ilq şəhtək
 Diyirlənib axdı yerə...
 Gözləmədim, inan ki, mən
 Bircə kömək bir kimsədən.
 Tay tutulub heyvanlara
 Mən yad idim insanlara...
 Bir kimsəni çağırıydım,
 Səsim çıxıb çığırsaydım,
 Öz dilimi, inan, qoca
 Çıxarardım o andaca!

16

“Uşaqılığı gətir yada,
 Ağlamazdım heç dünyada.
 Amma indi bu anımda
 Ağlayıram arsız-arsız.
 Görənmi var utanım da –
 Bir boşluqdu intəhasız.
 Təkcə aydı göydə süzən,
 Yerdə – qumsal tala, düzən.
 Meşəlikdi ətraf ancaq
 Bir keçilməz barı sayaq.
 Araya bir kölgə düşdü,
 Sonra bir cüt göz sürüşdü...
 Sonra qəfil ən sıx yerdən
 Şığıyaraq boz bir nəhəng

Boş talaya çıxıb birdən
 Qumu eşdi o heyvərə;
 Qarnı üstə yatdı yerə.
 Lərzə saldı səsi, ünü
 Gəmindikcə sümüyünü;
 Gözlərindən qan yağırıdı,
 Gah dönüb aya baxırıdı,
 Gah da quyruq bulayırdı.
 Ay nurunda tükləri də
 Gümüş kimi parlayırdı.
 Mənsə sinib lap bəridə
 Əlimdə bir parça budaq
 Gözləyirdim: görüm nə vaxt
 Başlayacaq çarpışmamız.
 Gözüm-könlüm qandı yalnız...
 Bəd olmadı bəxtim mənim,
 Düşmənimə etdi qənim.
 Əminəm ki, doğma yurdda
 Ad alardım yaxşı adda.

17

Gözləyirdim aralıqda.
 Hənir duyub qaranlıqda
 Nərə çəkib bərk uladı.
 Sonra kəsib bu fəryadı,
 Hirsli-hirsli yeri eşdi.
 Şahə qalxıb çökdü yenə.
 Sanki nəse fikirləşdi,
 Sıçrayaraq cumdu mənə.
 Gördüm ona versəm aman,
 Sağ qalmağa yoxdu güman.
 Ovzarlı bir baltasayaq
 Əlimdəydi quru budaq.
 Endirəndə kəlləsinə,
 Ara verib həmləsinə
 Yerindəcə dingildədi.
 Sonra bir də zingildədi,

Olduq yenə əlbəyaxa.
Qızıl qanı axa-axa
Ölənəcən çəkdi azı
Ölüm-qalım çarpışması.

18

O sıçrayıb bircə anda
Köksüm üstə atılarda
Harayıma yetdi yaraq,
İşə düşdü quru budaq –
Boğazına saplayaraq
İki dəfə burub əydim...
Zingildəyib yerə dəydi.
Sonra durub cumdu yenə,
Biz sarıldıq bir-birinə
Doğma əziz adamlartək,
Bir-birini sıxıb bərk-bərk
Qamarlaşıb qoparlandıq,
Yerə düşüb yuvarlandıq.
Demə qorxub mən səngidim,
Daha özüm pələng idim
Qəzəbliydim vəhşi qədər.
Böyürürdüm ondan betər.
Can boğaza yığılanda
Onu boğmaq gücündəydim.
Elə bil ki, doğulandan
Bu vəhşilər içindəydim...
İnsanlığım çıxıb yaddan
Səsim vəhşi, özüm vəhşi...
Güc alıbdı gözüm oddan
Od püskürür gözüm – vəhşi...
Düşmənimse düşüb gücdən,
Zorla gəlir nəfəs içdən...
Dönüb bir də mənə baxdı
Gözlərindən qəzəb yağdı,
Sonra sönüb yumulduqlar,
Son yuxuya yem oldular;
Düşüb qaldı bir yanında

Yox, düzünü deyim gərək:
Amma döyüş meydanında
Mərd dayandı döyüşçütək!

19

Bir yaxşı bax sinəm üstə
Yeri qalıb caynaqların,
Sızır hələ qanı üzdə,
Bitişməyib qaynaqları.
Nəm örtüklü qara torpaq
Təzələyər, yetişdirər.
Zaman gələr sarıyaraq
Əcəl özü bitişdirər.
Yaraları lap əvvəldən
Hiss etmərdim meşədə mən...
Girməyəydim bəhsə gərək,
Oyun qurdu mənə fələk!

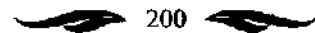
20

Meşəlikdən yola çıxdım:
Göydən köçüb göyün ayı,
Nə ulduz var, nə halayı,
Dan sökülüb, yol acıqlı.
Uzaqdaki bir auldan
Göyə qalxır tüstü-duman;
Səs gətirdi əsən külək,
Qulaq verdim dinləyərək;
Külək susdu, susdu səs də,
Görünmədi bircə kəs də.
Tanış gəldi o yer mənə,
Qorxu camı aldı yenə.
Anlamadım xeyli zaman,
Qarşımdaki nədir belə?
Həməni türmə, həməni zindan,
Sovurmuşam vaxtı yelə.
Hədər gedib hər əzabım,
Yurd həsrətim, iztirabım;
Nədən ötrü? Axı niyə

Azadlığın nəşəsini
 Daddım ancaq üç günlüyə?
 Sözlü palıd meşesini
 Gördüm ancaq üç günlüyə.
 Niyə ömrün bu çağında
 Çiçəklənən növrağında
 Qəbrə getsin mənimlə bir
 Arzu, istək, ümid, fikir;
 Dözülməsi ağır, çətin
 Bu minnətli mərhəmətin.
 Dalıb bəzən şübhələrə,
 Sanırdım ki, bir rüyadır
 Göz önündə gördüklərim,
 Görüb fikir verdiklərim.
 Amma qəfil birdən-birə
 Dindi zəngin sərt fəryadı.
 Çox şeyləri aydınlatdı
 Çox şey mənə indi çatdı!
 Doğmaları, qüdsiyyəti,
 Çöllərdəki hürriyyəti,
 At belində süzdüyümü,
 Qayaların arxasında
 Tay-tuşların sırasında
 Daim qalib gözdüyümü
 Xəyalımdan pozub silən
 İndi səsi tanış gələn
 Bu zəng olub, bu səs olub.
 Nələr nəylə əvəz olub?
 Elə bildim qızdırılmış
 Ox sancıldı düz köksümə.
 Onda geldim mən özümə;
 Anladım ki, bundan belə
 Yolum düşməz doğma ilə.

21

Yetməsəm də həsrətimə,
 Mən layiqəm qismətimə!
 Yol olmamış hələ yarı,

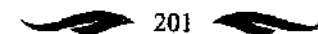

200

Yaman gündə, bəter gündə
 Yaxşı atlar yamanları
 Çox saxlamaz öz təkində;
 Batmaz yolda itəninə,
 Çapıb gedər vətəninə.
 Boş xəyalla, boş diləklə
 Səpələnmiş bir ürəklə
 Mən kiməm ki, nəhs eyləyim
 Yaxşı atla bəhs eyləyim.
 Canda zindan damğası var.
 Arzularım hara sığar?
 Bax belədi tər çiçək də
 Göyərübse zindan ləkə,
 Bir gün yeri dəyişərsə,
 Onu harda ekirsən ök –
 Yarpağına gün düşərsə,
 Büzüşərək ləçək-ləçək
 Tezəcə solub gedəsidi,
 Yer üzündən itəsidi,
 Gün gördümü kömüləcək
 Zindanlarda bitən çiçək.

22

Onun kimi gün mənə də
 Qarsıyırdı üte-üte;
 Göy otluqda baş gizləmək
 Hədə idi, hədə bişəkk.
 Orda quru ot çələngim
 Olmuş idi od çələngim.
 Ağaclarda yarpaq da – od,
 Ayaq altı torpaq da – od;
 Gün şaxıyıb yanan zaman
 Buğ qalxırdı qayalardan.
 Od içində donub həyat,
 Nə quş dinər, nə həşərat.
 Heç çayın da zümzüməsi
 Ovutmayır tənəffəsi.
 Təkcə ilan qıvrılaraq

201

Çıl-çırpıdan sıyrılaraq
Dik atılıb, düz dayanır;
Sarı yalı par-par yanır;
Birdən zərli qılinc kimi
Qumsal yeri kəsib gedir,
Sanki gündən bezib gedir.
Birdən üçqat bükülərək
Yerdən göyə tullanır o.
Sonra gözdən əkilərək
Kolluqlara yollanır o...

23

Hava sakit, göylər açıq.
Diqqət etsən bir azacıq,
Əkinlərdən o tərəfə
Düzülərək sanki səfə,
Qaralırdı cüt qoşa bağ.
Görünürdü monastır da
Divarları parlayaraq.
Araqva, Kür axıb ordan
Kolu-kosu yara-yara
Şütüyürdü uzaqlara...
Var gücümü toplayaraq
İstədim ki, qalxıb yerdən
Birbaş ora qaçım...ancaq
Gicəlləndi başım birdən.
Hey olmadı bir qışqıram,
Sönürdüm mən aram-aram.
Yaxınım yox, yetə haya,
Soraqlaya-soraqlaya.
Sanırdım ki, tamam keyəm,
Dərin bir çay dibindəyəm.
Çox sehirli bir məkandı,
Dörd tərəfim sis-dumandı.
Sinəm üstü axın yeri,
Axır çayın ləpələri.
Göz oxşayan bir mənzərə
Qəlbə ləzzət verə-verə

Ovunduqca qəlbə yara,
Qorxurdum ki, huş apara;
Günəş yarib dalgaları
Yeridikcə mənə sarı
Aydan qeşəng görünürdü,
Aləm nura bürünürdü.
Yoxdu özgə səs də, ün də...
Balıqların küyülündə
Xoş qılıqlı biri vardı,
Hey başıma dolanardı.
Belindəki qızıl xallar
Bərq vurardı suda par-par.
Qəmli baxan yaşlı gözlər
Bir naz-qəmzə eləyirdi
Nazla nəse söyləyirdi;
Pıçıltılı şirin sözlər
Sehirlənib süslənirdi,
Nəğmə kimi səslənirdi:
“Mənim balam, yanımda qal,
Hürriyyətdi suda həyat.
Rahatlıqdı bu hür mahal,
Sərinde gez, sərinde yat.
Səsləyərem bacıları,
Halay vurub rəqs edərik.
Gəder ağrı, acıların,
Nə dərdin var – biz bilərik.
Yumşaq yerdə rahat uyu,
Yorğanındı şəffaf pərdə.
Ötən saysız illər boyu
Nağul dinlə sehirlərdə.
Canım-gözüm, sirt nə gerek,
Daha keçib gizlətməkdən.
Hür suları sevdiyimtek
Səni candan sevirəm mən”.
Xoşhal olub nəğməsindən,
Dinlədikcə dinlədim mən.
Sanırdım ki, onun səsi
Bir də çayın zümzüməsi

Qaynayıblar, qarışıblar,
Bir-birinə yaraşıblar.
Bu məqamda bayılmışam –
Gözlərimdə qaralıb şam.

24

Bax beləcə yatan yerdə
Tapıb məni qaldınblar.
Danışmayım daha bir də,
Qalanlardan xəbərin var.
İnan, qoca, inan qəlbən
Bircə şeye yanıram mən.
Doğma yurdda, doğma yerdə
Soyuq, sakit bir qəbirdə
Uyumağım (haqq, ya nahaq)
Mənə qismət olmayacaq.
Öləcəyəm intizarda...
Vətən adlı bir diyarda.
Nə halıma yanılacaq,
Nə də adım anılacaq.

25

Əlvida, ata...əlvida,
Bir tələdi bəlkə bu da.
Əlini ver vidalaşaq,
Mənim əlim – yanar ocaq.
Bax beləyəm yaranandan,
Od-alovum çıxmır candan.
Yetiştirib son anımı
Yandırtdı zindanımı,
İndi qalıb həssız-həssız,
Daha geri dönmə bilməz.
Bundan belə od-alovsuz
Qəlb sevinib, ürək gülməz.
Nə xeyri? Lap rəyaların
Qucağında qala ruhum,
Cənnət məkan ola ruhum?
Mən boz, sital qayaların?

Arasında oynadığım,
Oynadıqca doymadığım
O uşaqlıq çağlarının
Bir anını bircə kərə
Mən cənnətə dəyişməyəm.

26

Vədə yetib ölsəm əgər,
(İnan bu da çox az çəkər)
Tapşır məni aparsınlar
Defn etsinlər bağımızda.
Orda bir cüt akasiya var,
Çiçəklənir hər il yazda.
Dörd tərəfi yaşıl çəmənlər,
Havası da təmiz, tərdi.
Gün bağında gündə çimən
Yarpaqları qızıl zərdir.
Bəlkə, orda son dəfə mən
Doyum göyün ləzzətindən.
Heyran olum, baxım bir az
Boy verəndə orda Qafqaz.
Bəlkə, o da zirvəsindən
Göndərdiyi yellər ilə
Salamladı məni qəlbən
Şirin-şirin dillər ilə.
Onda mən də bilərəm ki,
Dost-qardaşdan gələnim var.
Rahat-rahət ölərəm ki,
Buz tərmi silənəm var.
Nəse deyən dodaqları
Xatırladar son nəfəsdə
Doğma, əziz bir diyarı.
Nəse tapıb mən o səsdə
Uyuyaram, olub aram,
Heç kəsi də qarğımaram”.

DEMON

Şərq povesti

BİRİNCİ HİSSƏ

I

O kədərli Demon, sürgünlük ruhu
Uçurdu günahlı yer üzərində.
Gözəl xatirətin sonsuz güruhu
Canlanırdı onun nəzərlərində.
O günlər ki, göydə günahsız mələk
Halında parlardı, şən-şən gəzərdi,
Quyruqlu ulduzlar gülümsəyərək
Baxıb nevaşilə onu süzərdi.
Əbədi dumanlar içində baxar,
Nurlu karvanları seyrə daldı.
Dərk etmək atəşi beynini yaxar,
O sonsuz boşluğa nəzər salardı.
Onda bu xilqətin bəxtiyar ilki
Könlü inam dolu rahat yaşardı.
Ürəyində sonsuz, təmiz bir sevgi.
Nə şübhəsi vardı, nə kəmi vardı.
Səmərsiz keçən boş qərinalər
Əqlini etməzdi təhdid dünyada...
Daha bir çox şeylər... daha da nələr...
Gətirə bilmirdi çoxunu yada.

II

Çoxdan rədd edilmiş, çoxdan qovulmuş
Gəzirdi ələmi yurdsuz-yuvasız;
Əsrlər sürətlə dəqiqlik olmuş,
Keçirlər yeknəşək, qəmli, səfasız.
Dəyərli torpağa hakim olalı,
Yamanlıq yayırdı nəşə duymadan.
Yoxdu sənətinin sonu, zavalı;
Yoxdu əməlinə bir qarşı çıxan,
Yamanlıq qəlbini yordu nəhayət...

III

Qafqaz dağlarının şahiqəsində,
O cənnət sürgünü qanad çalırdı:
Altında, Kazbekin şiş təpəsində,
Qarlar, almaz kimi şəfəq salırdı.
Çöküb dərələrin dərinliyinə,
Bir yarıq, bir ilan yuvası kimi
Dəryal qıvrıqlaraq parlayır yenə,
Terek də bir yanda coşqun, əsəbi,
Boynunda qabarıq köpükdən yalı,
Dişi arslan kimi çəkirdi nəre.
Dağ başında heyvan, qaya qartalı,
Dalırdı sulardan qopan səslərə.
Qızıl buludlar da atıb cənubu,
Çayı ötürürdü şimala doğru.
Gümüş dalgaların seyrinə dalıb,
Ağır başlarını aşağı salıb
Sirlə mürgülərlə yalçın qayalar.
Onlarda min əsrin şikayəti var.
Bu yerdə, Qafqazın qapılarında,
Keşikdə dayanmış qoca nəhənglər
Kimi qayaların dörd kənarında,
Dumanlar ardından salaraq nəzər,
Acıqlı-acıqlı bürclər baxırdı.
Aşağıda coşqun sular axırdı...
Vəhşi yaraşıqla dolu təbiət
Açmayırdı onun könlünü fəqət.
Qezəb saçan o ruh, dayanmış məğrur,
Tanrı xilqətinə nəzər salaraq.
Soyuq gözlərlə nifrət sovrur,
Bir şey duyulmurdu üzündə ancaq.

IV

Onun qarşısında bir başqa dünya
Gözəlliklərlə ruhu oxşayır.
Dərə naxışlıdır, yalçındır qaya,
Əlvan bir xalır bütün çöl, bayır.

Gürcüstan, – dünyanın qeşəng diyarı!
 Dibi əlvan daşlı coşqun çayları
 Toxunub daşlara hiddətlə çağlar,
 Sütuntek ucalır dik-dik qayalar.
 Məhəbbətli bülbül şirin səs ilə
 Susqun gözəllərdən nəğmə oxuyur.
 Hər çinar şənlənir öz kölgəsilə,
 Sərin mağaralar maral yurdudur.
 Işıq, sevgi, həyat, yarpaq, xışıltı,
 Ahəngli ləhcələr, sərin nəfəslər,
 Çiçəklər üstündə jalə, ışıltı,
 Sərin xoş gecələr, titrəyən səslər.
 İstər gündüzlərin verdiyi həzlər,
 Gecə xumar-xumar baxan ulduzlar
 Gürcü qızlarının gözüne bənzər,
 Sayrışan, süzülən, axan ulduzlar...
 Lakin bu xoş varlıq, gözəl təbiət
 Demonun könlünü yumşaltmayırdı,
 Ürəyi daş kimi, duyğusu həsəd,
 Onu gördükləri yaşatmayırdı.
 Nə bir yeni qüvvət, nə yeni bir hiss,
 O bu mənzərədən iraq dururdu.
 Bu gözəl aləmə o məğrur iblis,
 Nifrət bəsləyirdi, kim sovururdu.

V

Möhtəşəm bir bina, geniş bir həyat
 Düzəltmişdi qoca Qudal özüne...
 Bu yerlərdə çəkib min bir məşəqqət,
 Qulların qaranlıq çöküb gözüne.
 Burda hər sütuna, hər daş-divara
 Dəyərək qırılmış onların səsi;
 Dan yeri sökünəcə, qarşı dağlara
 Düşür bu qalanın qara kölgəsi.
 Bürclərdən Araqvi çayına enən
 Qayada çapılmış neçə pille var;
 Gözəl knyaz qızı Tamara erkən,

Başında ağ çadra, qaladan çıxar,
 Burdan süzülərək enib hər səhər
 Su üçün Araqvi çayına gedər.

VI

Bu kəderli bina qaya başından
 Daim dərələrə sakit baxırdı,
 Bu günə, qoynunda yüzlərcə mehman,
 Zurnalar səslənir, meylər axırdı. –
 Rudal öz qızını verirdi ərə.
 Toya dostlarını etmişdi dəvət.
 Xahılar salınmış uca bir yerə,
 Qurulmuş gəlinə bəzəkli bir taxt.
 Oturmuş yanında yarı, yoldaşı,
 Mahnı oxuyurlar, vaxt keçirirlər.
 Get-gedə qaralır dağların başı,
 Günəş batır, qara geyinir hər yer,
 Çalğı ahəngilə əl çalır onlar.
 Gəlin qavalını alaraq ələ,
 Oynadır başında mahir işvəkar;
 Rəqs edir ortada min bir naz ilə,
 Bir xəfif quş kimi süzür, dolanır.
 Qısqanc kirpiklərin bəzən altından
 Sevdalı gözləri ahışır, yanır
 Qara qaşlarını çatdığı zaman.
 Xalının üstündə süzərək gedir
 Gözəl ayaqları; sanki qönçədir
 Uşaq sevincilə dolu varlığı.
 Yerlərə sığmayır bəxtiyarlığı.
 Bəzən dalgələrə düşüb oynayan
 Xəfif ay işığı, onun bu həyat,
 Bu genclik fərəhi kimi qaynayan,
 Təbəssümlərinə çatarmı? Heyhat!..

VII

And olsun dan üzü doğan ölkərə,
 Işıqlı axşama, parlaq səhərə,
 Nə gözəl İranın şəhriyarları,

Nə də yer üzünün hökmdarları,
Görməmiş ömründə belə bir pəri,
Öpməmiş ömründə belə gözləri.
Hərəmxanaların fəvvarələri
Çox oxşamış gözəl mahparələri,
Lakin bir dəfə də olsun, günlərin
İsti çağlarında, çağlayan, sərin,
İnci damlalarla əzəldən bəri,
Öpüb bəsləməmiş belə dilbəri!..
And olsun, dünyada kimsənin əli
Belə sıx saçları açıb hörməyib.
Bu dünya cənnətdən ayrı düşəli,
Belə nadir, nəcib gözəl görməyib.
Cənub günəşinin altında hələ
Bir gül yetişməyib bu gözəlliklə.

VIII

Bu sonuncu rəqsdi. Qız dövrə vurur.
Yazıq, nə çarə ki, yaxın səhərdə,
Qudalın o azad, nəşəli, məğrur
Qızını yad külfət, bir özgə yerdə
Kədərli köləlik taleyi gözlər.
Onunçün dolurdu bəzən o gözlər.
O baxışda gizli şübhələr vardı.
Hər bir hərəkəti ifadəkardı.
Bütün o cəlvələr, bütün o nazlar
O qədər sadəydi, əgər bu zaman,
Bir görseydi onu Demon, biqorar
İlk qardaşlarını anaraq, haman,
Bəlkə də könlünün artardı dərdi.
Döndərüb üzünü, bir ah çəkərdi...

IX

Birdən gördü Demon... İçindən onu
Gizli bir həyəcan sardı bir anda,
Kimsəsiz qəlbinin lal boşluğunu
Doldurdu mehriban şirin bir nida.

Eşqin, ünsiyyətin, gözəlliklərin
Təzədən hiss etdi qüdsiyyətini...
O dilbər lövhəyə dalararaq dərin,
Yada saldı ötən səadətini.
Ulduzlar tək parlaq, sevimli günlər
Keçdi gözlərindən hey birər-birər;
Onu heyran etdi gizli qüvvələr.
Duydu öz içində yeni bir kədər.
Gəldi duyğuları coşaraq dilə,
Bir dil ki, tanışdı ona vaxtiylə.
Bu hal əlamətmi yeni doğuşdan?
Ağlında tapmayır hiylədən nişan.
Unutmaq mı? Lakin hanı iqtidar?
Bu neməti ona verməmiş tanrı.
Vermiş olsaydı da, çəkilər kənar
Almazdı tanrıdan bu iqtidar!..

X

Atı əldən salıb cavan nişanlı
Tez toy məclisinə çatmaq istəyir,
Axşama tələsir, – qəlbi həyəcanlı.
Günəş dağ dalında batmaq istəyir.
Bir qədər yol gedib, çatdı nəhayət
Araqvinin yaşıl sahillərinə.
Ardınca karvan da edir hərəkət,
Dəvələr bağlanmış biri-birinə.
Ağır yüklü karvan yol kəsir gedir.
Hədiyyə aparır, tələsir, gedir.
Səslenir karvanın zıncırovları,
Mənzil uzaq, yollar olmamış yarı.
Bu karvan Sinodal hakiminindir,
O öz gəlininə bəxşiş götürür.
Bağlanmış belinə qızıl bir kəmər,
Parlayır qılıncı, parlayır xəncər.
Çiyində naxışlı bir tüfəngi var.
Zəğli lülə yanır günəşdə par-par.

Yel dəyir, çuxanın qolu yellənir,
 Baftalı ətəyi hey qalxır, enir.
 İpək naxışlıdır yüngül yəhəri.
 Qantarğası qalmaz heç ondan geri.
 Səmənd baş aparır cilov gəmirir,
 Bu at Qarabağın yetirməsidir.
 Cins bir döldür, onun yoxdur bahası,
 Köpükdə islanmış yalı, qaşqası.
 Fırxırır yoxuşlu yolu keçərkən,
 Coşqun dalgalara gəc baxır hərdən.
 Gədəklər qorxulu, yollar qorxulu.
 Yol boyu sıldırım qayadır solu,
 Sağda coşqun sular, dərin dərələr.
 Bürüyür ətrafı artıq kölgələr,
 Qarlı dağ başında qızılıq sönür,
 Qalın bir dumana ətraf bürünür...
 Karvan yerişini yeyinləşdirir.
 Batur qaranlığa dövələr bir-bir...

XI

Kiçik bir məbədə gəlib çatdılar...
 Məbəddə var yalnız köhnə bir məzar.
 Bu məzar intiqam əlilə ölmüş,
 Yolların üstündə sakit gömülmüş
 Böyük, kəsməkəşli bir knyazındır;
 İndisə övliyə qəbri sayılır.
 O zamandan bəri yolçuluq edən,
 Şənliyə tələsən, döyüşə gedən
 Hər kəs, burda durub səcdə qılsaydı,
 Məbəddə ibadət etmiş olsaydı,
 İslam xəncərindən tapardı nicat.
 Lakin mərd nişanlı unutdu, heyhat,
 Köhnə babalardan qalma adəti;
 Saymadı qəbirdə olan qüdrəti.
 Çünki mələk Demon girib könlünə
 Xəbis xəyallarla qurdu bir fitnə.
 Oğlan, fikrən öpdü yavuqlusunu,

Bir dərin həyəcan bürüdü onu.
 Birdən iki nəfər çıxdı qarşıdan.
 Ardınca daha çox... – bir atəş! – aman,
 Nə oldu? Qəhrəman knyaz quş kimi
 Üzəngi üstündə boylandı qalxdı,
 Papağı qaşında; qaranquş kimi
 Alovlu gözlərlə ətrafa baxdı.
 Bir söz söyləmədi, əlində birdən
 Polad türk silahı par-par parladı;
 Atı qamçılıyıb, qopdu yerindən.
 Yenə bir partlayış, bir vəhşi nərə.
 Heybətə səsləndi qaya, dağ, dərə.
 Döyüş uzanmadı çox da o qədər:
 Qaçıb dağıldılar qorxaq gürcülər.

XII

Hər şey susdu, dəyib biri-birinə,
 Dəhşətlə baxırdı şaşqın dövələr
 Ölən yolçuların meyitlərinə.
 Onların zıncırov səsləri yer-yer,
 Tutqunca gəlirdi uzaqdan yenə,
 Yayılırdı çölün səssizliyinə.
 Ağır yüklü karvan talan edildi!
 Nəşi üzərində xaçpərəstlərin,
 Gecənin quşları dolanırdı indi.
 Gözlər qapalıdır, yaralar dərin,
 Monastır yanında, kölgəliklərdə,
 Böyük ataların yatdığı yerdə,
 Gözləmir onları sakit bir məzar.
 Əfsus ki, çadralı, qəmli analar.
 Ələmli baxışla, acı kədərlə,
 Həsərtli ürəklə, yaşlı gözlərlə
 Gəlməz ziyarətə uzaq ölkədən,
 Onların üstündə salmazlar şivən.
 Qayalar üstündə qayğılı əllər
 Xatirə olaraq bir xaç dikəldər.
 Bu müqəddəs xaçı bahar gəlincə,

Güllər, yasəmənlər çiçəkləninçə,
Gözəl sarmaşıqlar bürüyüb oxşar.
Yolu uzaq olan qərib yolçular
Yorğun düşən zaman bu yerə gələr,
Onun kölgəsində yatar, dincələr.

XIII

At çaparaq qaçır bir ceyran kimi,
Döyüş meydanına atılan kimi,
Dinləyir küləyi durub yerində.
Burnunun qabaran pərələrində
Qaynayan nəfəsi fişqırır, durur,
Olduqca hiddətli, olduqca məğrur.
Hiddətlə çıparaq ayaqlarını,
Döyür yerə nallı dırnaqlarını.
Qaçır rüzgar kimi, qaçır çaparaq,
Süvari səssizdir, dinmir yəhərdə,
Qalmış ayaqları üzəngilərdə
Əyilmiş atının yalı üstünə
O bəzən çırpınır yəhərdə yenə.
Düşməndən aldığı dərin yaradan
Durmada süzülür, axır qızıl qan.
Ey qəhrəman səmənd, sən bu döyüşdə,
Çıxıb bir ox kimi qanad gerərkən,
Qurtardın yiyeni, nə yazıq fəqət,
Qaranlıq yollarda yenə nəhayət,
Ona bir osetin gülləsi dəydi.
Yiyən yaralandı, başını əydi.

XIV

Qudalın evində min ahü-zar var.
Doluşub həyətə bütün qonaqlar.
O kimin atıdır batıb qan-tərə,
Darvaza ağzında yıxıldı yerə?
Bu yolçu kimdir ki, esmər üzündə,
Tutqun sifətində, yumuq gözündə,

Qorxunc vuruşların əlaməti var,
Qanlıdır üstündə silah və paltar?
Keşikçidir ona ölüm heykəli,
Atının yalında quruyub əli.
Gəlin qız, gözlərin yolda qalmadı,
Adaxlın əhdini yerə salmadı,
Özünü çatdırdı toy gecəsinə;
Uzaq yerdən gəlib qovuşdu sənə...
Heyhat. O bir daha oyanmayacaq,
Köhləni üstündə boylanmayacaq...

XV

Qayğısız külfətin başı üstündə
Çaxdı ildırım-tək bu qara xəbər!
Zavallı Tamara bu ağır gündə
Düşdü yatağına məyus, mükəddər.
Gözündən durmadan suzulur yaşlar,
Boğazı tıxanır, döyünür qəlbi.
Sökür sinəsini acı təlaşlar,
Olur göydən bir səs eşidən kimi:
“Quzum, gəl boş yerə ağlama! Burax!
İncitmə döyünən kədərli qəlbi.
Bil, onun üstünə saçılmayacaq
Göz yaşların həyat şəbnəmi kimi.
Onlar dumanladar aydın gözləri,
Sadə qız qəlbini yaxar, yandırar.
Dodağından qopan qəmli sözləri
Zənn etmə eşidər, zənn etmə duyar.

İndi göylərdəki ipək işıqlar,
Nakam gözlərini onun parladır,
Cənnət mahnıları ruhunu oxşar...
O uzaq bir bulud qoynunda yatır.
Zavallı bir qızın imdadlarından,
Saf göz yaşlarından, fəryadlarından
Cənnət ölkəsinin qonağına heç

Bir təsir olurmu? İnanma, vaz keç!
Ey dünya gözəli, mələk Tamara!
Ölüm bir qismətdir yaranmışlara.
Bu qismət, dərinədən düşünsən bir az,
Bir anlıq qüssənə bərabər olmaz.

O mavi deryalarda
Sükansız və yelkənsiz,
O dumanlı diyarda
Uçur minlərcə ulduz.
Maviliklər çölündə
Buraxmadan bir əsər,
Buludlar sürü-sürü
Dolaşır, seyr edirlər;
Nə bir hicran qəmindən,
Sıxılır ürəkləri,
Nə bir görüş dəmindən
Parlayır diləkləri.
Nə gələcək günlərdən
Onların arzusu var,
Nə keçən xatirəni
Anaraq sızlayırlar.
Fəlakətli günündə
Sən onları anaraq
Azad buludlar kimi
Dünyaya qeydsiz bax!”

“Gecənin pərdəsi qaranlıq, zülmət
Qafqazın üstünü aldığı zaman,
Sehrli sözlərə uyub kainat
Əfsunlu sükuta daldığı zaman.
Qayalar üstündə bir xəfif rüzgar
Sararmış otlardan ətir saçarkən,
Kolların dibinə sığınan quşlar
Sevinclə zülmətdə qalxıb uçarkən,
Üzüm tənəkləri altında çiçək
Göylər jaləsini sorub içərək,

Gecənin qoynunda açılan zaman,
Qızıl ay çıxaraq dağlar ardından,
Yavaş-yavaş qalxıb göy sinəsinə,
Ordan oğrun-oğrun baxarkən sənə,
Uçub gələcəyəm, səhərə qədər
Səninlə baş-baş verəcəyəm mən.
İpek kirpiyinin üstündə yer-yer
Zər saçan rüyalar hərəcəyəm mən...”

XVI

Səslərin ardınca səslər kəsildi,
Qız qalxıb gözünün yaşını sildi.
Qəlbində ızdırab, qorxu çoxlaşdı.
Dərin bir həyəcan könlünü sardı.
Birdən duyğuları köpürdü, daşdı,
Qəlbi qandalını qırdı, qopardı.
Sanki, bədənindən bir atəş axdı.
O gözəl, o yeni, o şirin nida
Könlündə silinməz izlər buraxdı,
Yuxladı sabahın qızılığında.
Lakin yuxusunda qərīb xəyallar
Yenidən fikrini etdi tar-mar.
Tutqun bir dumana kimsə büründü,
Onun gözlərinə, gəldi, göründü.
Parlaq görkəmilə, qiyafətilə,
O göylərə məxsus məlahətilə
Qızın qarşısında gəlib dayandı,
Sanki baxdı, onun halına yandı.
Nə göylərdən gəlmə bir köməkdi o,
Nə qızı qoruyan bir mələkdi o.
Qıvrım saçlarına əklilə bənzər
Bir bəzək verməmiş qövsü-qüzəhlər.
O nə məşəqqətli bir günahkardı,
Nə də cəhənnəmlilik bir ruhu vardı.
Aydın bir axşama bənzərdi, fəqət,
Nə gündü, nə gecə, nə nur, nə zülmət...

İKİNCİ HİSSƏ

I

“Ata, ata, burax, hədəni burax!
Sən öz Tamarana belə qarğıma!
Gözlərimdən axan yaşlara bir bax!
İlk gün deyil axır yanaqlarıma.
Nahaq bu elçilər uzaq yollardan
Mənimçin durmadan axışib gəlir.
Qızlarla doludur bizim Gürcüstan,
Mənə qadın olmaq nəşib deyildir.
Uf, ata, qarğıma mənə, qarğıma!
Məlun bir ruh girmiş mənim bağrıma.
Özün də görürsən bir acı xülya
Yeyir mənliyimi; gözümdə dünya
Dumanlar içində qaralır gedir,
Üzüm gündən-günə saralır gedir.
Məhv oluram, ata, halıma acı.
Ruhum bir əzəli sükut möhtacı...
Ağlım itirmiş qızını apar,
Qoy bir monastıra. Böyük xilaskar
Dərdimi dinləyər, o duyur məni;
Halıma acıyar, qoruyur məni.
Gözümdə dünyanın səfəsi yoxdur,
Zövqün, əyləncənin vəfası yoxdur.
Burax, qara məzar daşları qədər,
O qüdsi, qaranlıq, gizli hücrələr
Mənə qollarını, qoynunu açsın,
Ruhuma qüdsiyyət işığı saçsın...”

II

Götürüb apardı onu qohumlar
Tənhalıqda uzaq bir monastıra.
Geydirib əyninə bir qaba paltar,
Onu tapşırdılar, pərvərdigara.
Naxışlı paltarlar geydiyi zaman,
Qəlbi ehtirasla coşduğu kimi,

Rahibə paltarı altında haman
Yasaq duyğularla vururdu qəlbi.
Mehrab qabağında, şam işığında
İlahi nəğmələr əks eyləyərkən,
Dualar içində tanış bir nida
Onun qulağını oxşardı, bəzən.
Qaranlıq məbəddə tanış bir xəyal,
Pozmadan sükutu, şirin bir vüsəl
Kimi dumanlardan baxıb keçirdi,
Sakit ulduz kimi axıb keçirdi.
Bir işıq yayırdı bu monastıra.
Cəzb edib, deyirdi: – Gəl... Fəqət hara?..

III

İki təpəciyin arasındadır,
Quzeyə sığınmış sakit monastır.
Dörd yanında yüksək, ulu çinarlar,
Göy atlaz yarpaqlı əbrişimlər var.
Hər axşam dərələr toranlanırkən,
O günahkar qızın pəncərəsindən
Qaranlıq içindən süzülüb titrək
Bir işıq qırpınır, durur sübhədək.
O yanda badamlı kölgeliklərdə,
Məzarların dilsiz gözətçiləri –
Kədərli xaçların durduğu yerdə,
Quşların nəğməsi sarmış hər yeri.
Coşqun axan sular, ləpələrilə
Uzaq mənzil kəsir, yollar aşırırlar,
Çarparaq daşlara, gələrək dilə,
Bir qaya altında qucaqlaşırlar.
Kükreyib, çıxırlar dərin dərədən,
Çiçəkli, şəbnəmli o mənzərədən.

IV

Üfüqdə dan yeri sökülən zaman,
Dumanlar dərəyə tökülən zaman,
Azañçılar yüksək minarələrdən

Yüksək avaz ilə azan verərkən,
 Kilsə zənglərinin şirin səsləri
 Aləmə yayırkən səhər xəbəri,
 Dumanlar dağ döşü axır, sürünür,
 Şimalda ağsaçlı dağlar görünür.
 Səhərin oyanıq səssizliyində
 Gözəl gürcü qızı, senək çiynində
 Enərək dərəyə, o qarşı dağdan,
 Gəlir, su doldurur ayna bulaqdan.
 Silsilə dağların aşırımları,
 Bir açıq bənövşə rəngli divarı
 Əks edir ləkəsiz maviliklərdə;
 Sönərkən üfəqdə gün pərdə-pərdə.
 Onlar bürünürlər qızıl tüllərə;
 Gözəl bir rəng alır bütün dağ, dərə.
 Onların içində boz dumanları
 Yararaq, Qafqazın sərt hökmdarı
 Məğrur, tənəsi ağ çalmalı Kazbek
 Hamıdan ucadır, hamıdan yüksək.

V

Lakin yasaq olmuş hisslərlə dolğun,
 Tamaranın qəlbi coşa bilməyir,
 Bu aləm gözündə dumanlı, solğun,
 Bir sevinc nuruna qoşa bilməyir.
 Bütün şeylər ona gətirir kədər,
 Qaranlıq axşamlar, aydın səhərlər,
 Bəzən gecələrin lətif rüzgarı
 Torpağın üzünü sərinlədərkən,
 İkona önündə əli yuxarı.
 Tamara hıçqırır, gedir özündən.
 Yoxdur göz yaşının əvvəli, sonu.
 Hər bir görənlər yolçu dinlərkən onu,
 "Dağların zəncirli ruhudur, – deyir, –
 Oyuqda bağlanıb, belə inləyir".
 Diqqətlə dinləyib gələn səsləri,
 Atı məhmızləyir, sürür irəli.

VI

Qorxu içindədir Tamara yenə,
 Dalmış pəncərədə düşüncələrə.
 Dikmiş gözlərini sonsuz ənginə,
 Günəşin baş əyib yatdığı yere.
 Uzun günlər boyu yuxu bilmədən
 Gözləri yollara dikilib, qalır.
 Onun qulağında yavaşca bəzən
 "O gələcək" deyər bir səs ucalır.
 Gecələr gördüyü şirin yuxular
 Mənasız deyildi, zərif, füsunkar.
 Xəfif rüyalara bürünürdü o,
 Gəlib, Tamaraya görünürdü o.
 Tamara günlərlə sıxılır, amma,
 Sıxılır, özü də bilməyir nədən;
 Ayrılib müqəddəs ruha səcdədən,
 Ürəyində ona oxuyur dua.
 Uzun çırpıntıdan yorulmuş qəlbi,
 İztirab içində yatağa düşcək,
 Yastığı yandırır onu od kimi.
 Boğulur, uçunur, tir-tir əsərək,
 Yanır çiynləri, yanır sinəsi,
 Sıçrayır yataqdan, tutulur səsi.
 Bir vüsal arayır öz qucağında,
 Titrəyir busəsi gül dodağında...

.....

VII

Gürcüstanın yaşıl təpələrini,
 Axşamın qaranlıq örtüsü aldı.
 Geniş açıb Demon öz şəhərini
 Uçub monastıra özünü saldı.
 Durub tərəddüdlə bir xeyli müddət,
 Pozub dağıtmağa etmədi cürət
 Bu sakit ocağın qüdsiyyətini.

Bir an da oldu ki, sərt niyyətini
 Artıq tərk etməyə hazır göründü.
 Elə bil bir anlıq arzusu söndü.
 Demon dalğın-dalğın hündür divarın
 Keçir kölgələnən bir kənarından,
 Küləksiz sallanan şüy budaqların
 Yarpağı titrəşir addımlarından.
 Heyrətlə qaldırdı o gözlərini,
 Qızın hücrəsindən az işıq gəlir.
 O, çoxdan gözləyir sanki birini,
 Bu sükut içində birdən yüksəlir.
 Çonqur¹ sədaları, mahnı səsləri,
 Yüksəlir, yayılır tutur hər yeri.
 Titrədikcə zəif çonqurun simi,
 O səslər, axdılar göz yaşı kimi.
 Bu nəğmələr elə lətifdirlər ki,
 Elə şirindirler, xəfifdirlər ki,
 Sanki, səmaldan yere eniblər,
 Orda bu yerlərcin bəstələniblər.
 Yoxsa bu nəğmələr bir unudulmuş
 Dostunu axtaran saf mələyindi?
 Keçmiş xatirələr qəlbinə dolmuş,
 Gizlicə uçaraq, odur ki, indi
 Əvvəlki dostunu gəlmiş sormağa,
 Ovunmaz dərini ovundurmağa?
 İlk dəfə olaraq Demon hiss etdi
 Eşqin qüssəsini, həyəcanını;
 Dəhşətlər içində bir fikrə getdi,
 Qurtarmaq istədi burdan canını.
 Heyhat, qanadında güc yox Demonun.
 Möcüzə! Kədərli gözündən onun
 Düşdü bir damla yaş... Bu gün də belə
 Hücrənin yanında od kimi qızmar,
 İnsanda olmamış göz yaşı ilə
 Yanaraq deşilmiş qapqara daş var.

¹ Musiqi aləti

VIII

O girir içəri, sevməyə hazır,
 Yaxşılıq etməyə qəlbi açıqdır.
 Düşünür, çatmışdır ömrün şən çağı,
 Yeni bir həyatın gözlənen çağı.
 İntizarın gizli titrəyişləri,
 Lal bir məchulluğun bu təşvişləri,
 Məğrur qəlblə ilkin tanış olurdu.
 Yaman bir gələcək xəbəridi bu.
 O, içəri girir, baxır, ansızın
 Görür baş ucunda günahkar qızın
 Bir alnı işıqlı qorucu mələk
 Durmuşdur, fərəhlə gülümsəyərək.
 Gərmiş qızın üstə zər qanadını,
 Düşməndən qoruyur pərizadını.
 Mələyin ilahi nuru qəflətən
 Onun nəhs gözünü parlatdı həmə.
 Demon gözləyərkən hörmət, məhəbbət,
 Eşitdi ansızın bir acı töhmət.

IX

“Rahatsız, mənfur ruh, nədir bu cürət?
 Səni kim eylədi bu yərə dəvət?
 Burda yoxdur sənə uyan bir nəfər,
 Bura şər girməmiş bu vaxta qədər.
 Mənim ilahəmə; məhəbbətimə,
 Cəni addımlarla yanaşma, dəymə!
 Səni kim çağırırdı?”
 Xəbis ruh döndü,
 Hiyləylə, məkr ilə bir gülümsündü,
 Qışqanclıq parlatdı nəzərlərini.
 Yənə də qəlbinin ən sərt yerini
 Qovurdu bir köhnə nifrət zəhəri,
 Qəzəblə qışqırdı: “Çək! Dur geri!
 O mənimdir, mənim! Çox gecikmişən,
 Nə ona, nə mənə əmr vermə sən.
 Mən hər çətinliyin önündə durdum,

Qürur dolu qəlbə damğamı vurdum.
Yoxdur artıq burda sənin ilahən,
Sevirəm, buranın hakimiyəm mən!”
Qəmgin gözlərilə qorucu mələk
Zavallı qurbana göz yetirərək,
İpək qanadını yavaşca çaldı,
Göyün boşluğuna qalxıb, ucaldı...

X

T a m a r a

Eyvah! Söylə kimsən? Nə dəhşətlisən,
Cənnət ya cəhənnəm göndərmiş səni?
Nədir istədiyin?..

Demon

Mələhətlisən!

T a m a r a

Bir dillən, cavab ver, agah et məni...

Demon

Mən oyam ki, uzun sakit gecələr
Dinlərdin səsini sabaha qəder;
Ruhuna yatardı düşüncələri,
Sənə tanış idi tutqun kədəri.
Röyanda görərdin onu aşıkar.
Mən oyam ki, gözüüm ümidi yıxar,
Mən oyam ki, məndən edərlər nifrət,
Öz yer qullarımla verərdim dəhşət.
İdrak və azadlıq sultanı mənəm.
Təbiətin şəri göyə düşməyəm.
İndi ayağına sərilmişəm bax!
Gətirmişəm sənə, qanad çalaraq
Bir sakit məhəbbət yalvarışları.
İlk dünya dərdləri, ilk göz yaşları.

Bir mənə qulaq as, duyğusuz olma.
Sən yansan bir azca mənim halıma, –
İstəsən, sənün tək bir sözünle mən
Dönərəm göylərə, xeyrə yenidən.
Mən sənün eşqinin ipəklərinə
Bürünüb saf, gözəl bir mələk kimi
İşıqlar içində parlaram yenə.
Bir gəl, dinlə məni, qırma qəlbimi!
Sənün bir qulunam, səni sevirəm.
Səni görəndəki ulu, möhtəşəm
Əbədiyyəmdən, hakimliyimdən
Sirli ürəyimdə nifrət etdim mən.
Çarəsiz, ürəkden eylədim qibtə,
Yerdəki yarımçıq, az səadətə.
Səntək yaşamamaq zillətdir mənə,
Sənsiz ömür sürmək dəhşətdir mənə.
Daş kimi qəlbimdə gözənlənməyən
Bir işıq canlandı bu gün yenidən.
Sızladı, qövr almış yaramın dibi,
Kədərim qıvrıldı bir ilan kimi.
Ədəbiyyəti mən sənsiz neylərəm?
Nəyimə lazımdır bu sonsuz aləm?
Bunlar sənsiz nədir? Bir heçdir ancaq,
Geniş bir məbəddir – Tanrıdan uzaq!

T a m a r a

Ey xəbis ruh, burax yaxamı mənim,
İnanmıram sənə, sənə düşmənim...
Rəbbim! Dilim dua tutmayır artıq...
Beynim zəhərli, fikrim çarpaşlıq!
Sözlərin bir atəş, bir zəhərdir. Sən
Söylə, söylə məni nəçin sevirsen?

Demon

Nəçinmi, ey gözəl? Soruşma, aman!
Ağır cinayətlə dolu başımdan
Tikənli tacımı qürurla atdım.

Keçən dəmlərimi heçliyə qatdım.
 İnan cənnətlərim, cəhənnəmlərim
 Şux gözlərindədir, ey gözəl pərim.
 İnsana yad, böyük ehtirasla mən
 Sevirəm. Sən belə sevmə bilməzsən.
 Sevirəm ölməyən fikrin, kamalın
 Bütün qüdrətilə... Sənin xəyalın.
 Dünya yaranandan bəri hər zaman
 Sonsuz boşluqlarda mən dolaşırkən,
 Gezirdi önümdə heç ayrılmadan.
 Səndin gözlərimə sevinc, nur verən.
 Çoxdan düşüncəmi həyəcanla sardın,
 Daim səslənərdi mənə xoş adın.
 Cənnətdə yaşarkən məsud, qayğısız,
 Mənə yetişməyən bir səndin yalnız.
 Ah, bir düşünseydin, bilsəydin bunu,
 Yaşadım, nə çəkdim illər uzun;
 Sonsuz əsrlərin, qərinələrin
 Həzzini, qəmini duyaraq dərin.
 Nə pisliklər üçün görməmək təqdir,
 Nə də yaxşılığa əvəz... – bu nədir.
 Fərəhsiz yaşayıb yalnız ömr etmək,
 Bu uzun döyüşdə ürək bərkitmək.
 Bu sayaq, səhərin ilk çağlarında,
 Lacivərd göylərin oylaqlarında,
 Bir yerdə durmağa, cürət etmədən
 Şimşəkli bir bulud parçası birdən
 Qarala-qarala izsiz, sayəsiz,
 Ümitsiz, əməlsiz, başsız, qayəsiz
 Uçub üfüqləri aşar, seyr edər,
 Bir Allah bilər ki, o hara gedər.
 Çox rəhbər olmadım mən insanlara,
 Günah öyrətmədim çox da onlara,
 Bütün nəciibliyi şərəfsiz etdim,
 Bütün gözəlliyi çirkin, pis etdim.
 Pak inam odunu, uzun sürmədən,
 Asanca söndürdüm insanlarda mən.

Mənim zəhmətimə dəyərdi məgər
 Bir səfehler, bir də ikiüzlülər?
 Gizləndim dağlarda fərari kimi,
 Gecələr mən fəza daşları kimi
 Şığıdım. Yol ötən yalnız səfərkeş
 Uzaqdan görünmə bir xəlifə atəş,
 Atı qamçılayıb qoşurdu ona;
 Ömrü uçurumda yetərkən sona
 Nahaqca çıxır imdad aradı,
 Yoxuşda bir qanlı izi qalardı.
 Ancaq ki, bu qanlı əyləncələrdən
 Doyunca bir ləzzət almayırdım mən.
 Qüdrətli tufanla çarpışan zaman
 Tozları sovurub göyə durmadan,
 Şimşəyə, dumana bürünüb, bəzən,
 Gurlayıb göyləri hey gəzərdim mən.
 Hər zaman mərhəmət hissini uymaq,
 Hər şeyi anlamaq, hər şeyi duymaq,
 Hər şeyi görərək nifrət sovurmaq,
 Hər şeydən usanmaq, acıdır... Ancaq.
 Yerinə yetincə haqqın lənəti,
 Soyudu qucağı illər boyunca
 Qoynunda sıxmadı məni doyunca.
 Qarşımda kainat genişləndikcə,
 Gültürdü ulduzlar incədən incə.
 Hər ulduz, başında qızıldan çələng,
 Hər şeydə lətafət, hər şeydə ahəng.
 Köhnə dostlarımdan tutmadan xəbər
 Hərəsi bir yana edirdi səfər,
 Çevirib üzümü boşluğa sarı,
 Mənim özüm kimi qovulmuşları
 Bir tələş içində çağırırdım mən.
 Onların ardınca bağırırdım mən.
 Dalgın baxışları, çatıq üzləri,
 Tutqun ləhcələri, acı sözləri
 Duymağa qüdrətim yetmədi, heyhat...
 Mənimçün heçliyə döndü kainat,

Əvvəlki dostlarım artıq tamamilən
 Üzünü döndərüb qaçırdı məndən.
 Mən də dəhşət ilə iqtidarımı
 Topladım və gərib qanadlarımı
 Uçdum, – ancaq hara? Neçin?.. Özüm də
 Bilmirdim... Qaraldı dünya gözümdə.
 Yelkənsiz, sükansız bir qayıq ancaq
 Qırılıb dənizdə naçar qalaraq,
 Düşər axınlara, fırtınalara,
 Belə üzüb gedər bilmədən hara.
 Keşməkeş içində bəlkə birtəhər
 Ovunsun qəlbimi gəmirən kədər;
 Bəlkə qəm-qüssədən bir olum xilas,
 Unudulmaz şeyi unudum bir az.
 İnsanın tükenməz məşəqqətləri,
 Uzun məhrumiyyət hekayətləri,
 Nəsillər boyunca nə çəkmiş bəşər,
 O ağır zəhmətlər, o müsibətlər
 Nədir ki, – yığılsa, hamı bir yerdə
 Deyməz birçə anda çəkdiyim dərdə.
 İnsanlar nədir ki? Onların həyat,
 Zəhmət dedikləri nə şeydir? Heyhat...
 Onlar keçib getdi, keçib gedəcək,
 Ümid var ki, Allah kömək edəcək.
 Qarşıda ədalət məhkəməsi var.
 Mükəssir etsə də, sonra bağışlar.
 Mənimse sonsuzdur, varlığım kimi,
 Sonsuzdur dərdlərim, görünməz dibi.
 Soyuq bir məzarda o dərd ovunmaz,
 Üzərinə ölüm tozları qonmaz.
 Dərdim ilan kimi qıvrılır, bəzən
 Dönür bir püskürən alova, hərdən
 Hərəkətə gəlir bağrımı sökür,
 Ağır bir daş kimi ağıma çökür.
 Qərq olmuş içinə hisslər, diləklər,
 O nədir, yıxılmaq bilməz bir məqber.

Tamara
 Dərdlərin mənəmi qalmış, desənə,
 Nə üçün şikayət edirsən mənə?
 Günah eləmişsən...

Demon
 Sənə qarşımı?

Tamara
 Bizi eşidərlər...

Demon
 Yatmışdır hamı.

Tamara
 Bəs Allah.

Demon
 O görməz, o atmış yeri,
 Göylərdə seyr edir şux mələkləri.

Tamara
 Bəs cəza? Cəhənnəm, ağır əzablar?

Demon
 Birgə olacağıq orda, nə olar?

Tamara
 Sən ey gözlənilməz dostum, hər kimsən,
 Tərk edib əbədi dincliyimi mən,
 Ey müztərib dostum, gizli nəşəylə
 Səni ixtiyarsız dinlərəm, – söylə.
 Ancaq sözlərində hiylə olarsa,
 Ancaq ki, fikrində bir yalan varsa...
 Rəhm elə. Bu böyük şərəfdir mənə.
 Bilmirəm nə lazım bu ruhum sənə?
 Sənin nəzərini heç cəlb etməyən

Bütün gözəllərdən qəşəngmiyəm mən?
 Onlar da gözəldir, onlar da qəşəng,
 Burdakı bəkəmət yataqları tək.
 Onlara ölümün əli dəyməmiş,
 Gəl mənə inandır, gəl mənə and iç!
 Küskün taleyimi aç mənə göstər!
 Görürsən, qovurur mənə qüssələr.
 Qadın xülyasını özün bilirsən!
 Qəlbimdə qorxumu oxşayırsan sən.
 Sən duydun, anladın şərhə nə hacət.
 Acıyarsan küskün halıma əlbət.
 Əski tədbirindən, yolundan əl çək!
 And iç, and iç mənə əhd eylə görək.
 De, daha qəlbimdə yoxmudur, məgər,
 Əbədi peymanlar, doğru yəminlər?..

Demon

And olsun xilqətin ibtidasına,
 And olsun varlığın intihasına,
 And olsun cinayət işgəncəsinə,
 Əbədi həqiqət təntənəsinə.
 And olsun düşümün acılığına,
 Zəfərin bir anlıq xoş qılığına,
 And olsun sən ilə vüsəlimizə,
 Qarşısı hicranlı əhvalımıza.
 And olsun ruhların izdihamına,
 Müti dostlarımdan qırıq kamına.
 And olsun gözüne yuxu girməyən,
 Qızgın ehtirasa könül verməyən,
 Düşmənlər mələklərin qılınclarına,
 Onların hökmünə, iqtidarına,
 And olsun səməyə və cəhənnəmə,
 Yerdə qüdsiyyətə, sən məşuqəmə,
 And olsun dünyaya son baxışına.
 Məsum dodağının gül nəfəsinə,
 İpək saçlarının rayihəsinə.

And olsun səfayə və məşəqqətə,
 Mənim könlümdəki bu məhəbbətə,
 Əl çəkdim o köhnə intiqamdan mən,
 Əl çəkdim o məğrur düşüncələrdən!
 Yaltaqlıq zəhəri bu gündən belə
 Kimsənin ağlını oynatmayacaq.
 Fikrim barışmaqdır artıq göylərlə
 İstəyim sevgidir, duadır ancaq,
 Sevmək istəyirəm yaxşıları.
 Sənə layiq olan alımda belə
 Göylər atəsinin qırıqları
 Silinər tökdüyüm göz yaşları ilə.
 Qoy qoca kainat sakit, qayğısız,
 Mənsiz çiçəklənib açsın yenidən.
 Ah! İnan, inan ki, bir mənəm yalnız
 Səni həm anlayan, həm təqdir edən:
 Mən səni özümə ilahə seçdim,
 Mən sənə eşqinlə hər şeydən keçdim.
 Vermişəm əlinə ixtiyarımı,
 Bütün şövkətimi, iqtidarımı.
 Bir hədiyyə kimi sədaqətini
 Mənə qıyacağın bir an üçün, mən
 Keçərəm yolunda əbədiyyətdən.
 Nə qədər hərisəm yamanlıqlara.
 O qədər sevməkdə, inan, Tamara,
 Qadirəm, dönməzəm, inadkaram mən,
 Eşqinlə məsudam, bəxtiyaram mən!
 Səni səmaların bu azad oğlu, –
 Bir yerə aparar, uzaqdır yolu –
 Uzaq ulduzlardan daha yuxarı,
 Verərəm hökmünə bu dünyaları,
 Olarsan mənim ilk sevgilim; ordan
 Əsil səadətdən uzaq yaşayan,
 Solmaz gözəlliksiz, doğru niyyətsiz,
 Duyğusuz, üreksiz, səmimiyyətsiz,
 Ağır cinayətli, ağır cəzalı,
 Kiçik ehtirashı, böyük bəlalı,

Qəlbində qorxusuz nifrət olmayan,
 Bir sevgi olmayan, şəfqət olmayan,
 Günahlı dünyaya nəzər salarsan,
 Əsla acımadan seyrə dalarsan.
 Bəlkə bilməyirsən bu insanların
 Bir anlıq sevgisi nədir, Tamara?
 Coşqun ehtirasla cavan qanların
 Vədəsi dəyərmə heç etibara?
 Günlər ötür keçir, soyuqlaşır qan,
 Sevgi yollarını bağlayır hicran.
 Bə yeni gözəllik cazibəsinə,
 Acı yorğunluğun qəm-qüssəsinə,
 Xülyalara qarşı kim duracaq kim?
 Yox, ey mehribanım, yox, ey sevgilim,
 Bu soyuq, duyğusuz yaşayanların,
 Riyakar dostların, sərt düşmanların,
 Ağır dəhşətlərin, boş niyyətlərin,
 Qurtarmaz, çəkinməz məşəqqətlərin
 İçində qul kimi solmağı, yəqin
 Qədər yazmamışdır alınna sənin.
 İnsanlardan ayrı, tanrıdan uzaq,
 Dua eyləyərək, əl bağlayaraq,
 Yüksək divarların arxasında sən
 Ehtirassız sönüb getməyəcəksən.
 Yox, yox! Ey mehriban, ey gözəl xilqət,
 Taleyin sən çox başqadır əlbət;
 Səninçin bambaşqa çırpıntılar var:
 Dərin həyəcanlar, dərin duyğular.
 Köhnə diləkləri qəlbindən çıxar,
 Bu miskin dünyaya etmə etibar.
 Açım əvəzində sənə tamamilə
 İdrakın ən dərin sirlərini mən.
 Xidmətkar ruhlarım hey dəstə-dəstə
 Dursunlar önündə qoy əl-əl üstə.
 Təqdim eyləyərəm sənə, ey nigar;
 Mən nəçə cariyə – müti, füsunkar,
 Zərli çələngi mən şərq ulduzundan
 Alıb, gətirərəm sənə ərmeğan.

Naxışlar salaram ona dərinədən,
 Çiçəklərin gecə şəbnəmlərindən...
 Taxaram belinə şəfəqdən kəmə, r,
 Çilərəm gözdiyin yollara ənber.
 Şux mahını dinlərsən, gözəlīm hər an
 Sənə firuzədən və kəhrəbadan
 Saraylar tikərəm, möhtəşəm, parlaq.
 Deryadan-deryaya hey baş vuraraq.
 Qalxıb buludlardan yüksəklərə mən,
 Yer üzünün bütün nemətlərindən
 Verərəm, – sev məni!..

XI

Xəfifcə birdən
 Odlu dodağılə öpdü bu zaman
 Tamaranın titrək dodaqlarından.
 Qızın hıçqırıqlı şikayətinə
 Hiyləgər cavablar verirdi yenə.
 Odlu gözylərlə ona baxaraq,
 Onu yandırır, şimşək çaxaraq.
 Zülmətdən bir işıq kimi keçərək
 Parladı amansız, iti xəncər tək.
 Xəbis ruh təntənə çalırdı yenə.
 Bir anda işlədi qızın köksünə.
 Qızğın busəsinin ölüm zəhəri.
 Qorxunc bir hıçqırıq səssizlikləri
 Qəmli sədalarla bir anda yardı.
 Bu son hıçqırıqda çox şeylər vardı:
 Məhəbbət, izzirab, göz yaşı, töhmət,
 Sözsüz şikayətlə əzab-əziyyət,
 Son bir yalvarışla ümidsiz nida –
 Gənc bir həyat ilə axır əlvida.

XII

Gecə keşikçisi növbət çəkərək,
 Dik divar dibində gəzməkdəydi tək.
 Gəzdikcə ətrafa nəzər salardı,
 Əlində çuqundan lövhəsi vardı.

Qızın hücrəsinə çatdığı zaman
 Adi addımını saxladı bir an.
 Dayanıb, doğrultdu belini bir az,
 Lövhə üzərində əlini bir az
 Saxladı. Sükuta batmışdı hər yan.
 Keşikçi eşitdi sanki oradan
 Bir busə səs ilə qırıq bir imdad,
 Kəsik bir hiçqırıq, zəif bir fəryad.
 Fikrini qarışıq şübhələr aldı...
 Bir azdan hər tərəf sükuta daldı.
 Yalnız uzaqlarda əsirdi rüzgar,
 Xəfif titrəşirdi yaşıl budaqlar.
 Bir də sahillərə hiddətlə çarpan
 Yorgun dağ çayının uğultusundan
 Səslər duyulurdu, heyrət içində,
 Bir qara, uğursuz dəhşət içində
 Qorxunc təsirini o yaman ruhun
 Qoca öz fikrindən istədi qovsun;
 Bir dua oxudu, baxdı məbədə,
 Xaçı öpüb, yenə boynuna taxdı.
 Səssiz addımlarla yenə də getdi,
 Öz adi yoluna o davam etdi...

XIII

Uzanmış tabutda indi o mələk.
 Gözəldir, əzizdir, yatmış pəri tək.
 O solğun çöhrəsi saf, ləkəsizdi,
 Tabut örtüyündə ağdı, təmizdi.
 Əbədi qapamış kirpiklərini...
 Bəylə rahat yatan solğun pərinin
 Seyr edib, kim deməz, rəbbim, o gözlər
 Yuxuya getməmiş, bu saat məgər
 O gözlər bir öpüş gözləməyirmi,
 Açılan səhəri izləməyirmi?
 Ətrafı bürümüş qara bir hüznün,
 Ancaq gülümseyən parlaq gündüzün

Zərli şüaları həmənlə gözlərə
 Qızıl saçlaqlarla çarpır boş yerə.
 Onu lal qüssələr içində sıx-sıx
 Dost dodaqlar öpür... ölümün artıq
 Əbədi möhrünü qırıb atacaq
 Bir qüvvət olmayıb və olmayacaq!

XIV

Tamara'nın bütün ömrü boyunca
 Belə bəzəndiyi gün olmamışdı.
 Ellər bayramında, eller toyunda
 Belə ipeklərə tutulmamışdı.
 O doğma yerlərin tər çiçəkləri,
 (Belə tələb edir, qədim bir adət)
 Sarımsıq ətriylə solğun dilbəri.
 Sanki vidalaşır yerlə, nəhayət,
 Ölü əllərində tutmuşdu bərk-bərk
 Dəstəylə ətirli, rəngin gül-çiçək,
 Onun həm sevincə, həm ehtirasla
 Dolu çöhrəsində acı ölümdən
 Yoxdu bir kiçicik əlamət, əsla.
 Ölmüş dəyərdimi ona, seyr edən?
 Onun düşüncədən, duyğudan ehlə
 Uzaq, mərmər kimi donuq heyəti
 Ölüm kimi sirli bir gözəlliklə
 Doluydu, qəşəngdi yenə surəti.
 Gülüşü donmuşdu dodaqlarında.
 Bu gülüş çəkərək bütün diqqəti
 Min bir qəmli dastan dəyərdi, onda
 Vardı solan qəlbin soyuq nifrəti.
 Onda torpaqlara səssiz-səmirsiz
 Əlvida söyləyən son bir hal vardı.
 Sönük gözlərində işıqsız, fərsiz,
 Ötən həyatından bir xəyal vardı.
 Günəş ağır-ağır batdığı zaman,
 Dənizə qızıllıq yatdığı zaman,
 Qafqazın gümüşdən təmiz qarları

Bir anlıq bu gözəl, pənbə, al, sarı,
Əlvan şəfəqləri saxlayan kimi,
Qızıl bir rəng ilə parlayan kimi.
Ah, lakin bir yüngül, bu cansız şəfəq
Boşluqda əksinə rast gəlməyəcək;
Donuq zirvəsindən kimsənin artıq,
Sala bilməyəcək yoluna işıq.

XV

Bütün qohum-qonşu gəlib bu yerə,
Hazırdı hamısı qəmli səfərə.
Ruhunda duyulmaz gizli bir fəğan,
Ürəyi kövrəlmiş, halı pərişan
Qudal öz ağ yalın atına mindi.
Başına, döşünə vurur o indi.
Kədərle yerindən tərpendi onlar,
Üç gün-üç gecəlik qarşıda yol var.
Baba qəbirləri arasında bir
Rahət yer ayrılıb, qazılmış qəbir.
O qoca Qudalın babalarından,
Yolçuları soyan, kəndləri çapan
Biri vücudunu sıxarkən azar,
Son demdə eləyib tövbə, istiğfar
Gətirib xəyalə qorxunc məhşəri,
Yumaqçın, gördüyü günah işləri,
Qartalların qanad çaldığı yerdə,
Boranların haray saldığı yerdə,
Nəzir etmişdi ki, bir kilsə tiksın,
Sıldırım qayalar üstündə əmin.
Kazbek qarlarının arasında tək
Bir məbəd yüksəldi və gömülərək
O yaman adamın qart sümükləri
Orada tapdı bir əmniyyət yeri.
Buludlar qoynunda bu yer bir zaman
Sonra dönüb oldu bir məzaristan.
Göylərə qalxdıqca aqibət yurdu,
Elə bil istisi artıq olurdu...

Sanki insanlardan olduqca kənar,
Son yuxu edilməz əsla zələdar...
Əbəs!.. Bu dünyadan ötüb gedənlər,
Nə bir sevinc duyur, nə də bir kədər...

XVI

Mavi boşluqlarda qüdsi bir mələk
Dərin fəzalara dalıb gedirdi;
Ümid saçan şirin sözlər deyərək,
O günahkar ruhu alıb gedirdi;
Dağıdırdı onun şübhələrini,
Hər bir qüssəsini, hər kədərini.
Onun işlərindən, iztirabından
Qalmış hər bir izi, gözündən axan
Yaşlarla yuyurdu. Uzaqdan cənnət
Səsləri gəlirdi. Bir anda fəqət
Boşluqdan cəhənnəm ruhu yüksəldi,
Mələyin yolunu kəsməyə gəldi.

Gurladı boşluqda ildırım səsi,
Bir tufan kimi ydi onun nərəsi.
Qabardı yerində, bağırdı birdən:
"Mənimdir! Mənimdir! Ona deymə sən..."
Yazıq Tamaranın dərqli, günahkar
Ruhu keçirirdi acı qorxular;
Bunu dualarla edərək təskin,
Sığındı qoynunda köməkçisinin.
Gələcək taleyi həll olunurdu.
Demon yenə onun yolunda durdu.
Kim tanıyar indi, ey Tanrım, onu,
Qəzəbli gözlərlə baxan Demonu?
Üzündən, gözündən zəhər daşırdı,
Kinindən coşaraq azğınlaşırdı.
Onun tərpməyən donuq üzündən
Məzar soyuqluğu gəlirdi hərdən.

"Ey qara şübhələr ruhu, çəkil, get!" –
Deyə cavab verdi Demona mələk:

“Yeter bu tənənən, yolumu tərək et.
 Artıq haqq hökmünü Tanrı verəcək,
 İmtahan günləri sovuşdu artıq.
 Qızın üzərindən ağır yamanlıq
 Zəncirləri bütün qırıldı, getdi,
 Yer paltarı kimi sıyrıldı, getdi.
 Bil ki, gözləyirdik biz çoxdan onu,
 Yaxşı tanıyırdıq onun ruhunu.
 Həyat qəm-xanədir belə ruh üçün.
 Sevincdən, nəşədən kənardı bütün.
 O incə ruhları gözəl efirlə
 Toxumuşdu Tanrı, diqqətlə dinlə!
 Onlar bu aləmçin yaranmamış, bil!
 Dünya da onların yaranmış deyil!
 Dözüb çox dərdlərə, ızdırlara,
 Bütün şübhəsini sildi Tamara.
 O, ızdırab çəkdi, sevdi nəhayət,
 Sevginin üzünə açıldı cənnət”.
 Mələk sərt bir nəzər saldı Demona,
 Aldı Tamaranı yenə qoynuna:
 Yüksəldi, yüksəldi, heç enməz oldu,
 Sonsuz boşluqlarda görünməz oldu.

Məğlub olmuş Demon, üzündə heyrət,
 Çılğın əməlinə yağdırdı lənət.
 Qaldı əvvəlki-tək dünyada yalnız,
 Kibrli, sevgisiz, dincsiz, rahatsız.
 Sığıb dağların etəklərinə
 Qoyşaur dərəsi, üstündə yenə
 Divarları uçub, görkəmi pozğun
 Bir xaraba durur – kədərli, məhzun.
 Uşaqları uzaq zamandan bəri
 Qorxudur o yerin hekayətləri.
 Durur sirli dolu ağaclarıqlarda
 Şehirli, günlərin şahidi bina.
 O dağınıq bina durur lal kimi,
 Aşağıda aul, şənlik görünür.

Hər tərəf nəşəli, hər tərəf gülür.
 Gəlir uzaqlardan qarışıq səslər,
 Yollarda karvanlar eyləyir səfər.
 Zıncırov səsləri yayılır düzə.
 Daşlarla gələrək köksü-köküsə
 Dumanlar içində sınıldayan çay
 Axır, köpüklənir, sahrə hay-haray.
 Cavan bir həyatla dərdsiz təbiət
 Günəşlə, baharla bağlayıb ülfət
 Şən bir uşaq kimi oynayır, gülür,
 Ruhuna təsəlli nuru tökülür.
 Lakin öz ömrünü bitirmiş qala,
 Bu şeylərə məhəl qoymayırsən əsla,
 O, əziz dostunun, aşinasının,
 Yaxın yoldaşının, əqrəbasının
 Ölümünü gören qocalar kimi
 Dayanmış, bir böyük dərdi var kimi.

Gözə görünməyən sakinləri də,
 Gözləyirlər doğsun bir ay bu yerdə,
 O zaman onların azadlığı var,
 Göylərə sığınmayan bir şadlığı var.
 Uçub dolaşırlar hey yerdən-yerə,
 Lakin göz yumurlar gur şəfəqlərə.
 Yalnız ömür sürmüş qoca hörümçək
 Bucaqda torunu hörür gəzərək.

Damda gəzir yaşıl kərtənkələlər,
 Hər gündə bir əqrəb onlardan bəter.
 Ehtiyatlı ilan bir isti gündə,
 Sürünür eyvanda səki üstündə.
 Bəzən bir-birinin içində olan
 Halqalar şəklinə düşür bu ilan;
 Bəzən yumaq kimi qıvrılır, yatır,
 Bəzən tozlu yolda zolaq yaradır.
 Bəzən də döyüşdə vurulmuş olan
 Qoçaq bir igiddən yadigar qalan,

Uzun vaxtdan bəri çöllərdə qalmış,
Unudulmuş, uzaq bir yerdə qalmış.
Polad qılınc kimi parlayır... Ötən
İllərin nişan yox kəşməkəşindən.
Alt-üst eləmişdir zaman bu yeri,
Vəhşi bir gözəllik oxşar nəzəri.
Heç bir şey Qudalın böyük adından,
O gözəl qızından verməyir nişan!

Qəbrə qoyulduğu yerdə onların,
Qayalar üstündə, boz dumanların
İçində dayanıb, bu gün də belə
İlahi qüvvətin köməkliliyə
O qədim kəlisə görünür yenə,
Hər gün dumanlara bürünür yenə.
Qranit qayalar örtülüb qarla.
Onun qapısında durub vüqarla
Bir keşikçi kimi növbət çəkirlər,
Döşlərində buzlar qalxana bənzər.
Sanki şalalələr bir uçqun olmuş,
Axdıqları yerdə donmuş, tutulmuş.
Əsib təbiətin dəli rüzgarı,
Divarlardan silir qədim tozları.
Bəzən uzun-uzun nəğmələr deyir,
Bəzən keşikçini sanki səsləyir.
O gözəl məbədi görsünlər deyə,
Şərqdən hey buludlar gəlir səcdəyə.
Məzar daşlarını nə bir anan var,
Nə bir yaş axıdıb burda yanan var.
O yalçın qayalı kədərli Kazbek
Basmışdır ovunu bağrına bərk-bərk,
Bu əbədi sükut pozulmaz fəqət,
İnsanlar nə qədər etsə şikayət.

1829-1841

MASKARAD

Dörd pərdəli mənzum dram

İŞTİRAK EDƏNLƏR:

Arbenin Yevgeni Aleksandroviç
Nina – onun arvadı
Knyaz Zvezdiç
Baronessa Ştral
Kazarin Afanasi Pavloviç
Şprix Adam Petroviç
Maska
Məmur
Oyunçular
Qonaqlar
Nökerlər

BİRİNCİ PƏRDƏ

BİRİNCİ SƏHNƏ

BİRİNCİ GƏLiŞ

Qumar oynayanlar: Knyaz Zvezdiç, Kazarin və Şprix masanın ətrafında oturub, qumar oynayırlar. Hər tərəfdə adamlar dayanmışlar.

Birinci oyunçu
Mənə izn verin, İvan İliç, siz!

Bankçı
Buyurun!

Birinci oyunçu
Yüz manat, şaxlı, tørtəmiz.

Bankçı
Çox gözəl.

İkinci oyunçu
Yubanma, uğur olsun, çek.

Üçüncü oyunçu
Düzünə get, bəlkə bəxtin gələcək.

Dördüncü oyunçu
Ucunu əy bir az!

Üçüncü oyunçu
Başla!

İkinci oyunçu
Yoxsa sən
Banka getdin! Gözlə, yandırar birdən.

Dördüncü oyunçu
Hər kim öyilmirsə, əli boş qalır,
Dostum, öyilməyən birdən alçalır.

Üçüncü oyunçu
(Yavaşcadan birinciyə)
Ayıq ol, hərifdir.

Knyaz Zvezdiç
Ver gəlsin bankı!

İkinci oyunçu
Hırsılənməyin, knyaz! Sakit oynayın.
Acıq qan qaraldar, qəzəb əbəsdir.

Knyaz
Məsləhotsiz keçər.

Bankçı
Yandırdı. Bəsdır.
Knyaz
Lənət sənə, şeytan!

Bankçı
Verin pulları!

İkinci oyunçu
(İstəhzə ilə)
Uduzacaqsınız siz bütün varı
Belə qızışaraq. Bu epoletlər
Neçəyedir, banka qoysanız əgər!

Knyaz
Onları namusla qazanmışam mən,
Satın ala bilməz hər ötüb gedən.

İkinci oyunçu
(Gedə-gedə dodaqaltı)
Bu yaşda, belə gur baxtla, doğrudan,
Təvazökar olsa yaxşıdır insan.

Knyaz bir fincan limonad içir. Kənarda oturub fikrə dalır.

Şprix
(Mehribanlıqla yanaşır)
Əgər pul lazımdır, hörmətli knyaz!
Bu saat verərəm. Faizi də az.
Tələsdirmərəm də, gözlərəm yüz il.
Dostlardan borc almaq heç də man deyil.

Knyaz soyuqqanlıqla baş əyir, üzünü döndərir. Şprix narazı bir halda çəkilir.

İKİNCİ GƏLİŞ

Arbenin və başqaları. Arbenin daxil olub salamlasır. Masaya yanaşır. Sonra bəzi işarələr edib, Kazaringilin yanına gəlir.

Arbenin

Kazarin, nə üçün bəs sən çəkmirsən?

Kazarin

İndi başqalardan zövq alıram mən.
Əzizim, dostlardan qaçıb uzağa,
Evlənib olmusan zəngin bir ağa.

Arbenin

Bəli, görüşmədik bir xeyli müddət.

Kazarin

Hə, işlə məşğulsan.

Arbenin

İş yox, məhəbbət.

Kazarin

Zövcənlə balları dolaşırsan?

Arbenin

Yox.

Kazarin

Qumar oynayırsan?

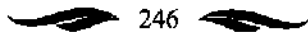
Arbenin

Soyumuşam çox.
Burda yenilər var. Kimdir bu ağa?

Kazarin

Şprix Adam Petroviç, gəlin qabağa.
Tanış edim sizi.

Şprix yaxınlaşıb təzim edir.

Bu mənim dostum

Arbenindir, tanış olunuz! Lütfən!

Şprix

Sizi çoxdandır ki, tanıyıram mən.

Arbenin

Xatirimə gəlmir mənim, doğrusu,
Sizinlə görüşüm.

Şprix

Görüş deyil bu,
Sizin haqqınızda çox olub söhbət.
Tanış olmaq üçün gözümüm fürsət.

Arbenin

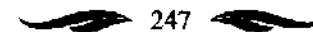
Haqqınızda, əfsus, bu günə qədər
Bir şey eşitmədim, ancaq nə zərər...
İndisə sizinlə olaraq həmdəm,
Çox şey öyrənərəm, çox şey bilərəm,

Yenə də bir-birinə təzim edirlər. Şprix ağzını büzərək ayrılır.

Həç xoşuma gəlmir mənim bu hərif.
Çox sifət görmüşəm mən qaba, zərif,
Beləsini qəsdən uydurmaq olmaz:
Təbəssümü mürdar, gözləri qurnaz.
Baxsan, nə insandır, nə də ki, iblis,
Duruşu müəmma, görkəmi xəbis.

Kazarin

Eh, əzizim mənim, görünüş nədir!
Düzdür, özü şeytan, sözü fitnədir.
Lazımlı adamdır bilirəm, ancaq
Təqdim olundumu, tez əl tutacaq.
Hansı millətdəndir, bilmirəm, düzü,
Hər dildə danışır, səlisdir sözü,
Ən doğru ehtimal – cühd olmalı.

Hamıya tanışdır, xoşdur əhvalı.
Bir şey unutmayır, bilir hər nə var,
Qayğıkeş adamdır, həm də işgüzar.
Kafərlə kafərdir, möminlə mömin,
Min dəfə döyülüb, bilərəm yəqin.
Nə yuva quşudur, tanımaq olmaz,
Aramızda adı çıxıb qumarbaz.
Namuslu görünər dinləyənlərə,
Müxtəsər söyləyim, inanıram mən,
Yaxından tanışan, onu seversən.

Arbenin

Portret çox gözəldir – orijinal, çirkin.
Bəs o bığlı, hündür kimdir, söyləyin?
Ənliklə qızarıb bütün sifəti,
Yüngül bir sənətdir, yəqin, sənəti.
Bax ki, keçmiş aşiq yəqin ki, bir az
Əcnəbi ölkədə gözənməmiş olmaz.
İşdən kənar olmuş bir qəhrəmandır,
Öz nəfini güdən ütük insandır?
Hər dəfə gülləni çox sərrast atır,
Gülüşü sığallı, həm də saxtadır.

Kazarin

Təxminən belədir. Alaylarından
Tamam qovmuşdular onu bir zaman.
Bilmirəm, duəldə olduğu üçün,
Yaxud olmamısan deyə, büsbütün,
Qatillikdən qorxmış, həm də ki, ana
Möhkəm bir tərbiyə vermişdir ona,
Beş il sonra yenə çıxmış bir duel,
Doğrudan atışmış dostumuz, bu el.

Arbenin

Bu qısa boy necə? Pırtıdaşib saçı.
Dodağında gülüş, boynunda xaçı.
Papiros qutusu, əlində, kimdir?

Kazarin

Truşşov, olmamış xidməti təqdir,
Göndərmişlər onu bir generalla,
Macəralı həyat, coşqun xəyalla
Yeddi il yaşayıb o Gürcüstanda.
Birini öldürüb gecə yatanda,
Beş il dustaq olub, hər şeyi qanıb,
Üstəlik boynuna bir xaç qazanıb.

Arbenin

Yaxşı seçirsiniz təzə dostları.

Oyunçular

(Qışqırırlar)

Kazarin, Kazarin, tələsin bari.

Kazarin

Gəlirəm.

(Saxta bir təəssüflə)

Dəhşətli bir xəyanətdir.

Ha... Ha...

Birinci oyunçu

Tez ol, tez ol!..

Kazarin

Nə fəlakətdir?

Oyunçular arasında qızğın danışıq gedir, sonra onlar sakit olurlar. Arbenin Knyaz
Zvezdiçi görür. Ona yaxınlaşır.

Arbenin

Knyaz, burdasınız? İlk deyil, yəqin
Bu gəliş...

Knyaz

(Narazı)

Sizintək. Doğru söyləyin...

Arbenin

Mən sizin cavabı qabaqlayaraq,
Söyləyim. Çoxdandır bu ev, bu otaq
Ruhuma tanışdır. Burda çox zaman
Gözlərimdə maraq, könlümdə həycan,
Görmüşəm taleyin çarxı hərənib,
Biri göyə qalxıb, o biri enib.
Nə həsəd aparmış, nə də yanıbmışam,
Nə də boş xəyala mən aldanmışam.
Cavanlar görmüşəm qəlbi – ümid, hiss,
Adamlar görmüşəm – solğun, nəşəsiz.
Bəxtiyar avamlar, xoşbəxt nadanlar.
Alovlı insanlar, soyuq insanlar.
Əvvəl məqsədləri bir məhəbbətdi.
Hamısı qarşımda məhv oldu getdi.
İndi seyr edirəm yenidən, budur,
Eyni mənzərədir, eyni vürhəvur.

Knyaz

(Mehribanlıqla onun qolundan tutur)
Uduzmuşam.

Arbenin

Bəli, görürəm. Demək,
Suya atılaraq boğulmaq gerek.

Knyaz

Çox yaman haldayam.

Arbenin

İki əlac var!
Ya oynamamaq üçün veriniz qərar,
Yenidən başlayın ya da oyunu.
Özüm sınamışam yüz dəfə bunu,
Ancaq burda udub götürmək üçün!
Siz atmalısınız hər şeyi bütün:
Qohumu, tanış, namusu, arı.
Sizdəki duyğunu və iqtidarı

Keçirməlisiniz çox imtahandan,
Minbir ehtirasın quludur insan.
Hissə qapılmadan yoxlayın bir-bir
Bacardığınız nə, arzunuz nədir.
Adət edin aydın görüb bilməyi,
Çox az gördüyünüz simalardakı
Fikrin yaratdığı hər əlaməti,
Təbiət qanunu, insan adəti,
Hər şeyə, hər şeyə nifrət bəsləyin!
Öyrədin, əliniz işləsin yeyin.
Gündüzlər düşünün, oynayın gecə,
Yesin könlünüzü sonsuz işgəncə,
Lakin bu dözülməz əzabınızdan
Xəbərdar olmasın gərək bir insan.
Birdən rast gəlsəniz hərifə əgər,
Sizi qaplamasın qoy əndişələr.
Əliniz gətirsə, bilin ki, qumar
Üzü dönük şeydir, bəxtiniz yatar.
Bir də, qızarmayın, biri qalxaraq,
Sizə açıq-aydın desə: “Ay alçaq!”

Sükut. Knyaz sanki onun sözlərini eşitmir, lakin həyəcan içindədir.

Knyaz

Bilmirəm neyləyim, görüm nə tədbir?

Arbenin

Əvvəlcə söyləyin, arzunuz nədir?

Knyaz

Bəlkə də səadət.

Arbenin

Burda o yoxdur.

Knyaz

Sizdə təcrübə də, tədbir də çoxdur.
Bir məsləhət verin, uduzdum tamam.

Arbenin
Məsləhət verməyə alışmamışam.

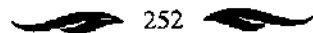
Knyaz
Yaxşı, mən oturdum.

Arbenin
(Birdən onun əlindən tutur)
Dayanın bir az.
Bəlkə də bu tədbir faydasız olmaz,
Sizin yerinizə əyləşirəm mən,
Siz hələ gəncsiniz. Keçmiş yenidən
Canlandı gözümdə. Mən də o zaman
Həm təcrübəsizdim, həm də ki, cavan.
Sizin kimi həris, qızgın həvəskar.
O zaman

(Dayanır)
bəs deyib saxlasaydılar,
Onda
(Diqqətlə ona baxır, ahəngini dəyişir)
Uğur olsun deyin! Əl verin!
Daha qarışmayın, təmkin göstərin.
(Masaya yaxınlaşır, ona yer verirlər)
Yer verin, əlilə bəxti sınaşın.
İstəyən, buyursun, məni qınasın.
Öz köhnə qulunu tale bir görək
Satarmı sizlərə, üz döndərərək?

Kazarin
Davam gətirmədi alışdı, baxın!
(Yavaş)
Bizi pərt eləmə, uduzma, saqın!
Göstər ki, gələndə köhnə qumarbaz,
Onunla tutuşmaq xeyrə calamaz.

Oyunçular
Yol sizin, söz sizin, sizsiniz ağa,
Biz ancaq bir qonaq!

Birinci qonaq
(İkincinin qulağına)
Göz-qulaq ol, ha!
Heç xoşuma gəlmir bu qoca tülkü,
Birdən as çıxarar, ölər mənimki.

Oyun başlayır. Hamı masanın ətrafına toplaşır. Bezi sözlər eşidilir. Aşağıdakı danışq zamanında adamlardan bir çoxu qasqabaqlı masanın ətrafından çəkiliblər. Şprix Kazarini səhnənin qabağına gətirir.

Şprix
(Pıçı-pıçı)
Hamısı toplaşib, yaqın tufan var.

Kazarin
Bu qorxunu onlar bir ay xatırlar.

Şprix
Görünür ustadır.

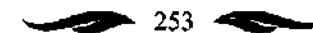
Kazarin
Əvvəllər, bəli.

Şprix
Əvvəllər? Bəs indi?

Kazarin
Soyuyub əli,
Evlənib. Zəngindir, hörməti vardır,
Quru görünə də, bir canavardır.
Deyirlər tərgitib xasiyyətini,
İnsan var – dəyişib öz adətini.
Mələk görünə də, aldanma, inan,
Yenə qəlbindədir o köhnə şeytan.
Sən də, dostum mənim, ona nisbətən
Uşaq görünsən də, şeytan kimisən.

İki oyunçu qızgın danışa-danışa gəlir.

Birinci oyunçu
Sənə demədimmi?

İkinci oyunçu
Neyləyim, qardaş,
Ovxarlı doryaza rast gəldi bir daş.
Nə biclik bilirdim – işlətdim tamam.
Düşündükcə, düzü, utanır adam.

Kazarin
(Yaxınlaşır)
Ağalar, gücünüz yoxsa zəifdir?

Birinci oyunçu
Sizin bu Arbenin yaman hərifdir.

Kazarin
Nə oldu, ağalar?
Masa ətrafında oyunçular arasında həyəcan var.

Üçüncü oyunçu
Oynasa yenə,
Çıxaracaq, yəqin, azı yüz minə.

Dördüncü oyunçu
(Kənara)
Əl qayıdar indi, tələş əbədir.

Beşinci oyunçu
Uduzar bir kərə, baxarıq.

Arbenin
(Durur)
Bəsdir!

Qızilları götürüb çəkilir. Başqaları masanın ətrafında qahırlar. Kazarinlə Şprix də masanın kənarındadırlar. Arbenin dinmədən knyazın qolundan tutur. Pulları ona verir. Arbeninin rəngi qəhvəşdir.

Knyaz
Unutmaram bunu mən heç bir zaman,
Mənim həyatımı etdiniz xilas.

Arbenin
Pullarınızı da.
(Acı-acı)
Bəli, doğrudan.
Hansı qiymətlidir, söyləmək olmaz.

Knyaz
Çox minnət qoydunuz mənim boynuma.

Arbenin
Əsla. İnanın ki, bu oyunuma,
Səbəb başqa şeydir. Çox həvəslə mən
İstədim ki, qızgın qanım yenidən,
Həm ağlım, həm canım, vəcdə gələrək
Bir az əndişəli, bir az da titrək
Bir həvəslə dolsun dəyə, oynadım,
Elə bil sağaldı qırıq qanadım,
Döyüş meydanına gedən kimi siz,
Girdim oyuna mən, yerli, ya yersiz.

Knyaz
Bəs udusaydınız, necə olardı?

Arbenin
Yox, o şirin dəmlər çoxdan qurtardı,
Hər şeyi görərim. Onların bütün
Kələkləri mənə aydındır bu gün.
Oyunu atmışam, odur, neçə il.

Knyaz
Mənim mədyunluğum sizə xoş deyil.

Arbenin
Doğrusu, sevmirəm, mədyunluğu mən.
Minnət götürmədim hələ kimsədən,
Yaxşılıq eləsəm bir kəsə əgər,
Bilin, yəqin burda mənfəətim var,
Onu sevdiiyimçin deyil bu işlər.

Knyaz

Düz deyil.

Arbenin

Sizdədir, əlbət ixtiyar.
İnanmayın. Düzü, erinməseydim,
Yaltaqlıq edərdim. Belədir hər kim...
Ataq bu söhbəti.

(Bir az sükutdan sonra)

Hər ikimiz biz
Bir qədər öylənsək, xoşdur, şübhəsiz.
Bu gün ki, bayramdır, bu gün Engelqard
Düzəldib, deyirlər, yaxşı maskarad.

Knyaz

Elədir.

Arbenin

Gedəkmi?

Knyaz

Gedək, çox şadam.

Arbenin

(Kənara)

Öyləndirər məni bir az izdiham.

Knyaz

Orda var mələktək qızlar, gəlinlər,
Deyirlər ki, hətta ora gelirlər...

Arbenin

Qoy desinlər, olsun, bizlərə nə var.
Maskada rütbələr olur bərabər.
Maskanın nə ruhu var, nə də adı,
Maskalı söhbətin başqadır dadı.
Maskalarda olur pünhan həqiqət,
Açıq duyğulara gəlir cəsarət.

Gedirlər.

ÜÇÜNCÜ GƏLİŞ

Arbenin və Knyaz Zvezdiçdən başqa qalan adamlar səhnədədir.

Birinci oyunçu

Üsyana başladı, dəymə gözüne.

İkinci oyunçu

Bir nəfəs dərməyə qoysaydı yenə...

Nökər

(Daxil olur)

Şam hazırdır.

Ev sahibi

Durun, gedək, ağalar!
Şərabla silinər könüldən qubar.

Gedirlər.

Şprix

(tək)

Bu gün Arbeninlə yaxınlaşaraq
Müftə şam etməkdir məqsədim ancaq.

(Barmağını alına qoyur)

Bəzi sirt öyrənər, həm şam edərək,
Sonra maskarada birgə gedərik.

Gədə-gədə öz-özüylə danışır.

İKİNCİ SƏHNƏ

MASKARAD

BİRİNCİ GƏLİŞ

Maska, Arbenin, sonra Knyaz Zvezdiç. Adamlar səhnədə o yan-bu yana gəzişirlər.

Arbenin

(Daxil olur)

Öyləncə gəziyəm hər yerdə nahaq.
Qarşımda dolaşan izdihama bax,

Sakit qəlbim soyuq, könlüm də naşad,
Onlar mənə yaddır, mən onlara yad.

Knyaz əsnəyərək yaxınlaşar.

Budur, yeni nəsil durmuş qarşımda,
Mən belə deyildim cavan yaşımda.
Knyaz, nə var, yoxsa macərə yoxdur?

Knyaz
Gəzirim burda bir saatdan çoxdur.

Arbenin
Deyirsiniz gəlsin səadət özü,
Gərək cəmiyyətə yayaq bu sözü.

Knyaz
Maskalar hamısı axmaqdır, axmaq.

Arbenin
Maska axmaq deyil. Düşünün ancaq...
Susur müəmmalı, danışır şirin,
Onun sözlərinə siz bəzək verin!
Nə istəyirsiniz, təbəssüm, kədər,
Xoş baxış, cazibə, qısqanclıq, hüner...
Bircə baxın ora, o yandan gələn
Öz hündür boyuna baxıb əylənən
Xanım, geyinmişdir türk qızı kimi,
Ehtirasla qalxır, enir sinəsi,
Kənardan cəlb edir, hüsnü hər kəsi,
Tantırırsınız mı siz bu adsızı?
Bəlkə qrafinyadır, bəlkə bəy qızı.
O bir Dianadır, çıxsın kənara,
Maskaradda isə olur Venera.
Bəlkə də, kim bilir, bu gözəl afət
Sabah axşam gələr, sizə bir saat.
Ya elə, ya belə, birdir nəticə;
Sirləri örtmüşdür maska bu gecə.

İKİNCİ GƏLİŞ

Knyaz və maskalı qadın. Bir nəfər maskalı qadın gəlib dayanır.
Knyaz dalgın bir halda durmuşdur.

Knyaz
Belə təsvir etmək asandır, asan,
Mən ki, əsnəyirəm burda bayaqdan.
Odur, biri gəlir... Tale yardırsa...

Maska
Tanıyıram səni.

Knyaz
Yəqin, çox qısa.

Maska
Nələr düşünürdün, mənə bəllidir.

Knyaz
Sən məndən xoşbəxtsən. Bir təsəllidir.
(Maskanın altına baxır)
Yanılmayırsansa fikrimdə əgər,
Gözəl ağzı vardır, dünyaya dəyər.

Maska
Bəyəndin, daha pis.

Knyaz
Kiminçin fəqət?

Maska
Bizim ikimizdən biriçin, əlbət.

Knyaz
Neçin, anlamıram. Bu sözlərlə sən,
Yox, məni qorxuda bilməyəcəksən.
Biclik bilməsəm də, inan, şübhəsiz,
Tanımışam səni.

Maska

Bu söhbətimiz
Necə bitəcəkdir, bilirsən demək.

Knyaz

Bir az söhbət edək, ayrılmaq gərəkdir.

Maska

Bəli.

Knyaz

Sən sola get, mən gedim sağa.

Maska

Əgər qəsdən gəlirəm mən bu otağa
Səni görmək üçün dayanmışamsa,
Sənin söhbətindən mən sərxoşamsa,
Onda necə olsun? Bəlkə bir azdan
Düşüb ayağıma yalvaracağsan?
Mən könül yandıran bir vüsal kimi,
Əlçatmaz, tanınmaz bir xəyal kimi
Uçub gedən zaman, ömrünü belə
Hazır olacağsan verməyə, mənə
Ayrılanda, sənə mərhəmət qılın,
"Görüşənə qədər" deyim, ayrılıq.

Knyaz

Ağıllı maskasan, uzunçusan həmişə.
İndi ki, bilirsən söylə, mən kiməm?

Maska

Sən məqsədsiz, pozğun, dinsiz adamsan
Xudpəşənd, qəzəbli, aciz adamsan.
Səndə öz əksini tapmış, şübhəsiz,
Bizim təntənəli və boş əsrimiz.
İstəyirsən ömrün xoş keçsin bir az...
Nədir bu çırpınıq, dəli ehtiras?
Hər şey istəyirsən; qurbansız ancaq,

Qəlbətsiz insanlardan qaçırsan uzaq,
Məğrur olmayam sevmirsən, heyhat
Gülür üzünə, bax, dolaşmaq həyat.
Özünə bir qədər diqqətlə baxsan.
Onların əlində bir oynayacağsan
Tanıyıram səni.

Knyaz

Çox məmnunam mən.

Maska

Çox yamanlıq etdin.

Knyaz

Bəlkə bilmədən.

Maska

Kim bilir. Ancaq ki, mən bilən gərəkdir
Həç bir qadın sənə verməsin ürək.

Knyaz

Sevgi aramıram.

Maska

Bacarmayırsan!

Knyaz

Yorulduq, doğrusu.

Maska

Əgər bir zaman
O qarşında dursa, "mənimdən" desə
Laqeyd qalarsanmı belə həvəyə?

Knyaz

O kimdir ki, axır, əlbəttə ideal.

Maska

Yox, qadındır, daha vermə bir sual!

Knyaz
Kimdir, qoy göstərsin mənə özünü.

Maska
Çox şey istəyirsən, düşün sözünü.

Bir qədər sükut.
O nə ah istəyir, nə də göz yaşı,
Nə sevgi istəyir sevgiyə qarşı.
Səndən tələb edir ancaq o bunu:
Rüsvay etmə bilsən kim olduğunu.

Knyaz
And içirəm, yerə, uca göylərə,
Namusuma, qəsəm, qəsəm min kərə!

Maska
Onda gedək, ancaq bunu yaxşı bil,
Bu öteri, yüngül zarafat deyil.
(Qol-qola gedirlər)

ÜÇÜNCÜ GƏLİŞ

Arbenin və iki maska
Arbenin kişi maskanı dalınca çəkir.

Arbenin
Cənab, sizin mənə dedikləriniz,
Elə sözlərdir ki, məğrur, ləkəsiz.
Namusa gətirir qara bir ləkə,
Siz bilməyirsiniz mən kiməm bəlkə.

Maska
Çox yaxşı bilirəm kimdiniz əvvəl.

Arbenin
Maskanı atınız, olmasın əngəl,
Namussuz bir işdir sizin hərəkət...

Maska
Maskanı çıxarıb atsam da, fəqət,
Tanış deyil sizə maskatək üzüm,
İlk dəfə görərim sizi mən özüm.

Arbenin
İnanmıram, məndən qorxursunuz. Yox,
Mənasızdır mənim hirsələnməyim çox.
Siz bir qorxaqsınız, rədd olun, gedin
Başqa tərəflərdə səyahət edin!

Maska
Əlvida, pis olar ancaq nəticə,
Bəla üz verəcək sizə bu gecə.
(Yox olur, gedir)

Arbenin
Dayan, getdi, getdi... Lənət şeytana,
Yəqin rast gəldim bir qorxaq düşmana.
Mənim düşmanımşa saysızdır, ha, ha...
Əlvida, get, dostum, rədd ol, get daha.

DÖRDÜNCÜ GƏLİŞ

Şprix və Arbenin. Şprix gəlir. İki qadın oturmuşdur. Kim isə gəlib onlara sataşır.
Qollarından tutur. Qadınlardan biri qalxıb gedir. Onun qolundakı bilərzik düşür.

Şprix
Yevgeni Aleksandroviç, o kimdir elə?
Çəkirdiniz neçin belədən-bələ?

Arbenin
Dostumdu... Onunla zarafatım var.

Şprix
Əfv edin, elə də zarafat olar?
Söyüş idi onun söylədikləri.

Arbenin
Yanımda kim vardı?

Şprix

Maskalı biri...

Arbenin

Qulağınız acəb yaxşı eşidir.

Şprix

Mən ki, qarışmıram, özge işidir...

Hər şeyi duyuram, bilərəm ancaq.

Arbenin

Görünür. Deməli, hər şeydən uzaq

Və bixəbərsiniz... Utanın barı

Şprix

Nə var?

Arbenin

Heç, söylədim zarafatları.

Şprix

Söyləyin.

Arbenin

Deyirlər sizin zövcəniz...

Çox gözəl bir candır: ismətli, təmiz.

Şprix

Nə olsun?

Arbenin

O biğli, qaraşın oğlan.

Yenə tez-tez sizdə olurmu mehman?

(Fit çala-çala gedir)

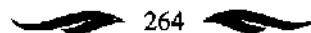
Şprix

(Tək)

Sən mənə gülürsən, yaramaz adam?!

Eyb etməz, özün də olarsan bədnam.

(Kütlənin içərisində itir)

BEŞİNCİ GƏLİŞ

Birinci maska tez gəlir. Həyəcan içində oturur.

Birinci maska

Nəfəsim nəsildi. Gəlirdi, ham?

Birdən qoparsaydı əgər maskanı...

Yox, görünür, mənə o tanımadı.

Ağına gələrmə, məğrur bir qadın, –

Dolaşarkən adı dillərdən-dilə

Qapılıb hissine, öz əllərilə

Atılsın boynuna onun bir anlıq?

İlqar istəməsin, and istəməsin,

Cəsarətlə özü “səninəm” desin.

İşindən də əsla olmasın peşman!

Yox, duymaz bu sirri o heç bir zaman.

Mən istəməsəm də, o edir israr,

Bir şey verim ona, qalsın yadigar.

Nə verim? Üzükmü, bu, qorxuludur.

Xoşbəxtliyə bax bir, bilərzik, budur,

Üstündə qızıldan naxışları var,

Verəcəyəm ona, olsun yadigar.

Gözəl təsadüfdür, yaxşı tapmışam,

Qoy bununla mənə axtarsın müdam.

ALTINCI GƏLİŞ

Birinci maska və knyaz Zvezdiç.

Knyaz lorneti gözlərinə qoyub sıra-sıra o yan-bu yana baxır.

Knyaz

Odur, lap özüdür, yanıltmıram mən,

Ayrıram onu minlərin içindən.

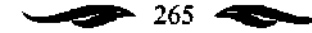
(Oturub maskalı qadının əlini əlləri içinə alır)

Hə. Qaçma bilməzsən!

Maska

Mən ki, qaçmıram,

Nədir bəs, söyləyin, sizdəki məram?

Knyaz
Sizi görmək ancaq.

Maska
Gülənc deyilmi?
Əlləriniz tutub, budur, əlimi.

Knyaz
Acı istehzadır bu sözlər ancaq:
Sən şuxluq edirsən, mən ciddiyyə, bax!
Vallahı, üzünü göstərməsən, bil,
Bu çırpınan qəlbim ovunan deyil
Zorla açacağam maskanı...

Maska
Gəl, sən
İndi bir şey anla bu kişilərdən?!
Siz narazısınız, mən sizə açıq
Sevirəm söylədim. Nə deyim artıq.
İstəyiniz nədir, möhtəris adam?
Edəsiniz mənə dünyada bədnam?
Arzunuz budur ki, sonda hər zaman
Balda, gözintidə mənə uzaqdan
Görüb, gülə-gülə nəql eləyərək
Deyəsiniz: budur, o nazlı göyçək.
Söyləyib, nə varsa, olub-keçəni,
Nişan verəsiniz barmaqla mənə?

Knyaz
Yadımda saxlaram sənə səsini.

Maska
Göstərin, bu əsrin möcüzəsini,
Yüz qadın bir səsle danışarkən, siz
Nə sayaq səsini seçəcəksiniz?
Kimə söyləşəniz, sizə güləcək
Bəd olmaz.

Knyaz
Səadət tam olsun görək.

Maska
Bəlkə də bu işdə bəxt sizə yardıdır.
Bu gizlin qalmanın mənası vardır.
Birdən mən qocayam, bəlkə çirkinəm,
Onda neylərsiniz?

Knyaz
Qoy olsun, nə qəm.
Məziyyətlərini bilsəm də yarı,
Mənə apayındır o qalanları.

Maska
(*Getmək istəyir*)
Əlvida, əlvida!

Knyaz
Dayan bir an da.
Yadigarın hamı bəs ayrılıqda?
Yazığın gəlmirmi mənə, ey nigar?

Maska
(*İki addım yaxınlaşaraq*)
Haqlısınız, alın! Bu da yadigar!

Qolbağı yerə atır. Knyaz qolbağı qaldırana qədər maska adamların arasında itir.

YEDDİNCİ GƏLİŞ
Əvvəl, knyaz, sonra Arbenin gəlir.

Knyaz
(*Gözləri ilə maskalı qadını axtarır, ancaq tapmır*)
Gülənc deyilmidir bu halım məgər?
(*Arbenini görür. Təəccüblə içini çəkir*)

Arbenin
(*Fikirli gedir*)

Görəsən, kimdir bu xəbis peyğəmbər?!
O tanımır mənə... bu, hənək deyil.

Knyaz
(*Yaxınlaşır*)

Sizin təsəlliniz mənə yaradı.

Arbenin
Qəlben sevinirəm.

Knyaz
Bəxtin qaradı.
Qarşımda açıldı özü qəflətən.

Arbenin
Səadət belədir.

Knyaz
Tutdum əlindən,
Zənn etdim ki, artıq hər bir şey bitdi
Bir göz qırpmında yox oldu, getdi.
Bir yuxu deyilsə gördüyüm tamam
Doğrudan mən özüm böyük axmağam.

Arbenin
Xəbərdar deyildim, belədir yəqin.

Knyaz
Zarafatı atın, bir yol göstərin.
Hər şeyi söyləyin.
(*Qulağına bəzi sözlər deyir*)
Əvvəlcə, düzü. Çox təəccüb etdim.
Sonra da özü
Yoxa çıxdı, bunu qoydu yadigar.
(*Qolbağı göstərir*)
Elə bil yuxudur, oldu tar-mar.

Arbenin
(*Gülərək*)

İlk addım, şübhəsiz, heç deyil yaman,
Qolbağa bir baxım, pis deyil, dayan,
Hardasa görmüşəm, bir belə şey, dur
Yox, yox, ola bilməz... Belkə də odur.

Knyaz
Onu hardan tapım?

Arbenin
Birini qolla!
Burda onlar çoxdur, keçər bu yolla.

Knyaz
Əgər olmasa?

Arbenin
Nə eybi vardır.
Təsəvvür eləyin haman nigardır.

Knyaz
İndi olub düşsə dərşaya belə,
Onu tanıcağam bu bilərziklə.

Arbenin
Bir-iki dəfə də hərlənək, ancaq,
Əgər o deyilsə xalis bir axmaq,
Qəsdən itirmişdir, yəqin ki, sizi,
Artıq qalmamışdır onun bir izi.

ÜÇÜNCÜ SƏHNƏ

BİRİNCİ GƏLiŞ
Yevgeni Arbenin, xidmətçi gəlir.

Arbenin
Şənlik bitdi artıq. Çox məmnunam mən.
Bir anlıq ayrılmaq keş aləmindən.

Bu insan yığını, işrət, maskarad
Başında fırlanır hələ də, heyhat.
Mən nələr elədim, gülünc deyilmi?
Aşıqə öyrətdim məhəbbət elmi.
Yozdum, qolbaqları tutuşduraraq,
Bəzən şair kimi xəyala daldım.
Yaraşarmı belə bir rol oynamaq?
Yaşım o yaş deyil, artıq qocaldım.

(Xidmətçiyə)

Xanım qayıtdımı evə?

Xidmətçi

Yox hələ?

Arbenin

Bəs nə vaxt gələcək?

Xidmətçi

Buyurdu belə:

Saat on ikiyə gələrəm.

Arbenin

Necə?

İkiyə işləyib saat indi, bax!

Yoxsa qalacaqdır orda bu gecə?

Xidmətçi

Nə deyim, bilmirəm.

Arbenin

Eləmi? Qoçaq.

Apar mizin üstə qoy şamı. Birdən

Lazım olsa, səni çağıraram mən.

Xidmətçi gedir. Arbenin kresloda oturur.

İKİNCİ GƏLiŞ

Arbenin

(Tək)

Yaradan adildir, keçən günlərin
Günahları üçün indi mən dərin
Ələm dünyasında olmuşam dustaq.
Əzgə arvadları bir zaman, ancaq
Məni gözlərdilər, çəkib adımlı...
İndi gözləyirəm... öz arvadımı,
O əziz hərcayı pərilərlə mən
Gözəl gəncliyimi fənaya verdim.
Ehtirasla məni onlar sevirken
Qəlbimdə "sevmirəm sizi" deyirdim.
Mən, hələ macərə başlamamışdan,
Bildirdim nə sayaq bitər bu dastan.
Qoca dayə nağıl danışam kimi
Deyərdim eşqdən bildiklərimi.
Həyat sıxdı məni, incitdi kodor.
Kimə bə məsləhət verdi: get, evlən!
Birinə bağlan ki, getməsin hədə
Günlərin. Kimsəyə borclu olma sən,
Rast gəldim birinə, müti, gözəldi,
Şəfqəti, ədəsi xoşuma gəldi.
Qurbanlıq quzutək lütf edə-ədə,
Aparım onu mən qüdsi məbədə.
Yenə şirin xəyal, şirin arzular...
Yenə boş sinəmdə möhnət, intizar,
Yenidən taleylə durdum üz-üzə.
Bir sınıq qayıqtək çıxdım dənizə,
Gərək tufanları yenəcəyəmmi?
Doğma sahillərə dönəcəyəmmi?

Fikrə gedir.

ÜÇÜNCÜ GƏLİŞ

Arbenin və Nina. Nina ayaqlarının ucunda gəlib arxadan öyilir,
örünün alından öpür.

Arbenin

Ah... Xoş gördük, Nina, gəldin axır sən
Nə gec?

Nina

Bir o qədər gecdirmi məgər?

Arbenin

Bir saatdır səni gözləyirəm mən.

Nina

Doğrudan? Mehriban ərsən nə qədər.

Arbenin

Üzdə belə deyir, ürəkdə ancaq
Yəqin deyirsən ki, ay səfeh, axmaq,
Burda tək oturub məni gözləyir!
Mənsə...

Nina

Ey xuda!.. Bu sözlər nədir?
Sən həmişə tutqun, qaşqabaqlısan.
Neyləyim ki, kefin açılsın bir an?
Məndən ayrılanda kədərlənirsən,
Görüşdük, deyindir, qəhərlənirsən.
Bircə dəfə de ki, at cəmiyyəti,
İkimiz birlikdə yaşayaq ancaq.
Nəyinə lazımdır yadlar söhbəti?
Karsetli bir frant, mənasız axmaq,
Saxta ədasilə, nəvazişilə,
Duzsuz tərifilə, boş gülüşilə
Nəçin qarşıləsın hər yerdə səni,
Yanımda hərlənsin hey axşam-səhər?
Mənsə bütün günü, bütün gecəni
Gözləyim, bu da bir həyatdır məgər?

Sən bircə bunu de! Hazıram, inan,
Hər şeyi atım mən, çəkilm kəndə.
Əl çəkim gənc ömrün səfərlərindən,
Qalım işrətlərdən, dostlardan gəndə.
Tərk edim balları, o ziynətləri,
Dəbləri, kefləri, cəmiyyətləri.
Əl çəkim can sıxan azadlığımdan,
Ayrılmayaq əsla səninlə bir an,
Söylə bir dost kimi, bir yoldaş kimi
Heyhat... Alıb məni xəyal aləmi,
Necə az sevirsən, bir gör ki, məni,
Qısqanclıq hissi də tərpətmir səni.

Arbenin

(Güləmsəyərək)

Hərcayı yaşayıb yorulmuş ürək,
Qısqanclıq hissənə yaddır, neyləyək.

Nina

Əlbəttə!

Arbenin

Acığın tutur, ələmi?

Nina

Yox, nəçin?

Arbenin

Tərk elə dərdi, ələmi.

Nina

Mən yenə bir daha inandım buna:
Sən məni sevmirsən bir zərre.

Arbenin

Nina!

Nina

Nə var? Lütf eləyin, buyurun!

Arbenin

Dinlə;
Taleyin hökmüylə biz ki, səninlə
Möhkəm bağlanmış, verilmiş qərar.
Səhv olsa da, onu indi kim qırar?

(Ninam qucaqlayıb, dizinin üstünə çəkir, öpür)

Yaşın azdır hələ, ruhun cavandır,
Qarşıdakı həyat sonsuz ümmandır.
Həyatın o böyük kitabında sən,
Oxuduğun ancaq ilk səhifədir.
Qarşıda çox şey var, təcrübə, tədbir...
Xeyirxahlıq vardır, bədxahlıq vardır.
Ümid, xəyal bəslə, sənün sabahın
Müqəddəs əməllər, xoş arzulardır.
Keçmişin qar kimi ağdır, təmizdir,
Yenə ömrün, günün xoşdur, əzizdir.
Nə mənim qəlbimi, nə öz qəlbini
Bilmədən könlünü mənə bağladın.
İnanıram, yenə sevirsen məni,
Möhkəmdir eşqin tək arzun, inadın
Sevirsen tükənməz bir məhəbbətlə.
Sən öz hislərini cilovlayırsan,
Uşaq kimi gülür, fərəhlənirsən,
Lakin mənim sevgim başqadır, inan
Mən çox şey görmüşəm, çox şey duymuşam.
Hər yolu gəzmışəm, sona yetmişəm.
Çox sevmişəm, lakin ondan daha çox
Rəncidə olmuşam, nifrət etmişəm.
İşgəncəm hər şeydən artıq olmuşdur,
Hissim yorulmuşdur, qəlbim dolmuşdur.
Əvvəl hər bir şeyi sevdim, səslədim,
Sonra da hər şeyə nifrət bəslədim.
Bəzən anlamırdım özüm özümü.
Mən öz həyatımda fitnələr gördüm,
Lənətlər, nifrətlər, ch, nələr gördüm...
Dünyanın zövqünə, səadətine
Çevirdim arxamı illərlə yenə.

Pozğun gəncliyimin minbir həycanla
Zəhərlənmiş acı günlərini mən
Sənə göz yumub dincələn zaman
Yad edirəm necə nifrətlə, bilsən!
Əvvəllər qədrini bilmədim, ancaq
Az keçdi, könlümə sən oldun həmdəm
Töküldü qəlbimin sərt qabıqları.
Açıldı qarşımda gözəl bir aləm.
Əbəs deyildi bu, xeyirxahlıqçın,
Həyatçın doğuldum sanki yenidən.
Aparır o köhnə dünyaya məni
Bir xəbis ruh gəlib yenə də bəzən.
Tufanlar içində könlümdən silir
Sənün xoş sesini, xoş surətini.
Özümlə girirəm mübarizəyə,
Qoruyuram sənün qüdsiyyətini,
Sərtləşirəm, yenə dalgın oluram.
O zaman qorxuram toxunub səni
Ləkələyər murdar bu əllərimlə.
Deyirəm, qəlbimin fəryad sesini
Eşidib qorxarsan, gəzirəm kənar,
O zaman baxırsan tutqun üzümə,
Pərişan halıma, dalgın gözüme,
“Sevmir məni” deyər verirsən qərar.

Nina şəfqətlə ona baxır və ərinin saçlarını oxşayır.

Nina

Qərībā adamsan, bəlağətlə sən
Danışanda mənə məhəbbətindən.
Başın elə bil ki, od içindədir,
Fikrin gözələrində alışıb yanır.
Onda düşünürəm dediyin nədir,
Mənim də xəyalım tez alovlanır,
Onda hər sözüne inanıram mən,
Sənün istəyinlə odlanıram mən,
Lakin o zaman da...

Arbenin
Çox zaman?

Nina
Bəzən...

Arbenin
Mən qəlbən çox qoca, sən çox cavansan.
Lakin ikimiz bir duya bilərdik,
Bir fikrə, bir zövqə uya bilərdik.
Yadımdadır, mən də gənc olan zaman
Hər şeyə inanar, könül verərdim.

Nina
Narazısan yenə... Ah, ey yaradan!

Arbenin
Yox, yox! Xoşbəxtəm mən, yoxdur bir dərdim,
Mən amansız dəli, böhtançı zalim...
O paxıl kütlədən kənar ol, kənar!
Ataq keçənləri, unudaq tamam.
Sən ki, yanımdasan, nə nisgilim var,
Min təşəkkür edəm taleyə görə...
Rədd olsun o köhnə, o qara keçmiş!
Mən görəyəm Allah bir hədiyyətək
Səni göylərindən mənə yetirmiş.

Onun əllərini öpür. Birdən qolunda qolbaq olmadığını görür, dayanır, rengi ağarır.

Nina
Rəngin niyə qaçdı?... Pərvərdigara!

Arbenin
(Sıçrayır)
Mənim? Yox! İkinci qolbaq bəs hanı?

Nina
İtirdim.

Arbenin
İtirdin?

Nina
Bunda nə var ki?
Yoxsa tufan qopub, yırıb dünyanı?!
İyirmi beş manatdır onun qiyməti.

Arbenin
İtmişdir... Nəçin mən tutuldum belə?!
Qəlbimə qərribə şübhələr dolur.
Bəlkə həqiqətdə o rəya idi.
İndi ayılmışam, hər şey doğrudur.

Nina
Anlaya bilmirəm səni, doğrusu.

Arbenin
(Əllərini çarpazlayaraq nüfuzəddici nəzərlərlə ona baxır)
Qolbaq itib, demək?

Nina
Yalan dedim, yox...

Arbenin
(Öz-özünə)
Lakin benzəyişi heyvətlidir çox.

Nina
Yəqin, kəretəyə düşüb qolumdan.
Əlbəttə, bilsəydiniz siz bu daş-qaşa,
Götürməzdiniz onu əsla özümle...

DÖRDÜNCÜ GƏLİŞ

Əvvəlkilər, bir də xidmətçi.

Arbenin

(Zəngi çalır. Xidmətçi daxil olur. Xidmətçiyə)

Karetanı yoxla, tez, başdan-başa.
Qolbaq itib... Axtar, ancaq bura bax,
Tapmamış geriye dönməyəsen ha...
Tez ol, get. Tez qayıt. Yubanma daha.

(Ninaya)

Ciddi məsələdir, olduqca ciddi!

(Xidmətçi gedir)

Mənim namusumun adı var onda.

(Bir qədərən sonra arvadına)

Orda tapılmasa qolbaq...

Nina

Nə olar?

Başqa yerdə düşüb, görünür, onda.

Arbenin

Başqa yerdə?.. Harda? Sən bilirsənmi?

Nina

Birinci dəfədir mən, düzü, vallah,
Belə sərt və xəsis görürəm sizi.
Sakit olun, yaxşı, gedərəm sabah,
Eynən eləsini buyurtduraram.

Xidmətçi daxil olur.

Arbenin

Nə oldu, tez söylə, yubanma, söylə.

Xidmətçi

Gəzdim karetanı mən başdan-başa.

Arbenin

Tapmadın, eləmi?

Xidmətçi

Elədir, elə.

Arbenin

Mən bunu bilirdim, get.

Xidmətçi

Xanım onu

Bu gün maskaradda itirib yəqin.

Arbenin

Aha, maskaradda. Demək, bu gecə
Siz ordaymışsınız, əcəb, afərin!

BƏŞİNCİ GƏLİŞ

Əvvəlkilər. Xidmətçilər yoxdur.

Arbenin

(Xidmətçiyə)

Son get.

(Arvadına)

Nə olardı bu barədə siz
Əvvəlcədən mənə söyləyəydiniz.
Əminəm, o zaman sizi oraya
Aparmaq, yenə də evə qaytarmaq
Şərəfini mənə layiq görərək,
Minnət qoyardınız boynuma... Ancaq,
Mane olmazdım mən sizə, yox, əsla
Nə şit novazişim, nə sözlərimlə,
Nə müşahidəmlə, nə gözlərimlə.
Kimdi həmdəminə, kimdi həmsöhbət?

Nina

Adamlardan sorun, sizə deyərler,
Üstünə də bir az artırıb əlbət.
Bir-cə-bircə sizə təsvir edərlər:
O məclisdə vardı hansı kübarlar.
Deyərlər, mən kimlə danışdım, güldüm,
Kimə qolbağımı verdim yadigar.
Orda olsaydınız, əmin olun ki,
Bu qədər ətraflı, bu qədər geniş
Orda olanları öyrənməzdiniz.

(Gülür)

Çox gülməli işdir doğrudan bu iş,
Məgər eyib deyil, günah deyilmi.
Heçdən belə təşviş törədirsiniz?

Arbenin

Allah eləsin ki, bu gülüşlərin
Sonuncu olmasın.

Nina

Doğrudan da siz
Bütün bu təşvişi, salyaqlamanı
Davam etdirsəniz, son gülüş olmaz.

Arbenin

Kim bilir, belkə də, Nina, qulaq as,
Əlbəttə, gülməli görünürəm mən.
Bəli, gülməliyəm, belə şiddətlə,
Belə bir qüvvətlə sevirəm səni,
Sevirəm sonsuz bir məhəbbət ilə.
Təəccüb deyilmi? Dünyada hər kəs
Bir məqsəd seçmişdir, bir yol, bir həvəs.
Birinin dövləti, yaturı vardır,
O biri elmiylə şəhər, bəxtiyardır,
Biri kefi, əyləncə, həyran axtarır,
Biri gəzmək sevir, o biri qumar...
Mən də çox yer gəzdim, qumar oynadım,

Hərcağı dolaşdım, gördüm hər nə var
Dostları sınaqda, eşqi sınaqda.
Mənsəb istəmədim, şöhrət sevmədim.
Qəpiksiz olmuşam, zəngin olmuşam
Gah qüsbəyə dalıb, gah da nəşəyə...
Hər yanda yamanlıq görmüşəm müdam.
Ömrümdə kimsəyə əyilməmişəm,
Məğrurluqdan başqa şey bilməmişəm.
Mənə həyatımdan qaldı bir tək sən,
Zəif bir məxluqsan, lakin, mələksən.
Sənin məhəbbətin, səmimiyyətin,
Baxışın, duruşun, hüsnün, rıqqətin...
Nə qədər bunlar var, mən də insanam,
Onlarsız səadət məndən kənardır.
Sənsiz qəlbim təkdir, könüm də nakam
Nə nəşəm, nə də ki, təsəllim vardır.
Sənsiz cəhənnəmdir mənim üçün həyat,
Lakin aldanmışam mən əgər... Heyhat!
Əgər neçə müddət sinəmdə mənim
Yaslanıb isinən bir ilandırısa,
Əgər həqiqəti indi duymuşam,
Bütün olub-keçən bir yalandırısa...
Qəflətdə yaşayıb bir xeyli zaman,
İndi durmuşamsa dərin yuxudan,
Əgər bu vaxtadək nəvazişlərlə
Mənim bu gözlərim pərdələnmişsə,
Əgər başqaları baxıb dalımca,
Gülüb verirlərsə hər gün səs-səsə,
Sönəcəkdir eşqim və ehtirasım,
Müdhiş olacaqdır mənim qisasım!
Mənim lava kimi bir ürəyim var,
Əriməmiş olsa, daş kimi bərkdir,
Qızdı, külə döner önündə dağlar,
Qızdı, daşları da əridəcəkdir.
O zaman sən məndən əfv umma, yox, yox.
Qanuna tapşırıb indi qisası,
Mən kömək ummamam özgədən əsla.

Mən öz qərarımı, öz məramımı
Göz yaşı tökmədən, aman bilmədən
İcra eləyəyəm. Biz hər ikimiz
Onda məhv olarıq, bil bunu, şeksiz.

Ninanın əlindən tutmaq istəyir. Nina əlini kənara çəkir.

Nina

Yaxın gəlme, aman, nə dəhşətlisən!

Arbenin

Necə? Doğrudanmı dəhşətliyəm mən?
Yəqin, zərəfatdır sənəin sözlərin.
Gülməliyəm, yəqin, gülün, gülün, siz!
Nəçin bir məqsədə çatandan sonra,
Belə əsirsiniz, qaçıb rənginiz?
Tez olun, söyləyin, o oynaş hanı?
Hamı maskaradlar oynucağı bəs?
Qoy gəlsin, qoy o da üstümə gülsün.
Cəhənnəm əzabı verdiniz, yetməz?!
Bütün bu işgəncə, bu əzablara,
Qəlbimi gəmirən iztirablara
Qoy əlavə olsun, bir də o gülüş
Elə bil üstümə dağlar tökülmüş.

Nina

Aha, aydın oldu, şübhəniz, budur.
Bir sadəcə qolbaq səbəbdir demək;
İnanın ki, belə bir hərəkətçün
Bütün aləm sizə baxıb güləcək.

Arbenin

Bəli, gülün mənə, ey yer üzünün
Bütün əbləhləri, yaramazları!
Ey laqeyd, zavallı, xəbərsiz ərler,
Siz ey məclislərin qumarbazları!
Bir zaman sizləri aldatmışam mən.
Ancaq müqəddəstək yaşayırsınız,
Eviniz də sizə cənnət görünür.

Ömür sürürsünüz məsud, qayğısız...
Lakin əlvida, ey mənim cənnətim!
Nə göydə yerim var, indi, nə yerdə!..
Hər şeyi bilirəm. Bitdi səadət,
Keçəcək günlərim işgəncələrdə.

(Ninaya)

Rədd ol gözlərimdən, ifritə, rədd ol.
Mən zənn edirdim ki, gör, axmaq canım,
Kədərdən, qüssədən, peşmançılıqdan
Rıqqətə gələrək, açacaq xanım
Hər şeyi deyəcək, diz çöküb haman,
Bəli, bircə damcı göz yaşı görsəm,
Qəlbim yumşalardı, hirsim yatardı.
Lakin o gülüşlə cavab verdi, bax,
Gözlərində min bir istehza vardı.

Nina

Bilmirəm kim atıb mənə böhtanı;
Lakin əfv edirəm sizə bunları.
Bir təqsirim yoxdur: sizə ürəkdən
Acıyıram, ancaq bilmirəm bari
Necə kömək edirəm? Təsəlli üçün
Yalan deyim. Yox, yox, mənə yaraşmaz.

Arbenin

Rica edirəm, sus, sus, artıq yetər.

Nina

Bir günahım yoxdur, mənə qulaq as.
Əgər müqəssirəm. Qoy Allah mənə
Cəza versin.

Arbenin

Besdir? Nə deyəcəksən?
Əvvəldən bilirdim onları tamam.

Nina

Ağırdır eşitmək bunları səndən.
Səni aldatmasın qoy fitnə, böhtan.
Mən səni sevirəm, Yevgeni, inan;

Arbenin
Etiraf vaxtıdır, namuslu olun.

Nina
Yalvarıram, bir az mənə qulaq as.
Aman, allah... Bir de, nədir istəyin?

Arbenin
İntiqam.

Nina
Kimdəndir, söylə, bu qisas?

Arbenin
Vaxt olar, heyrətə salaram sizi
Öz əməllərimlə.

Nina
Bəlkə də məndən
İntiqam almaqdır fikrin? Yubanma!

Arbenin
Sənə qəhrəmanlıq yaraşmır, sus bir.

Nina
(Nifrətlə)
Bəs kimə yaraşır?

Arbenin
Söyləyin açıq,
Kiminçün təşvişə düşdünüz belə?

Nina
Belə dəqiqələr hələ çoxmu var?
Yeter, bəsdir, daha bu şübhələrlə
Məni doğrudan da məhv edəcəksən...
Yalvarmağı əsla bacarmıram mən.
Sənsə amansızsan, yene də ancaq
Mən əfv eləyirəm səni, qurtaraq.

Arbenin
Əbəs zəhmətdir bu...

Nina
Lakin Allah var,
Zənn etmə bunları o bağışlayar.

Nina ağlayaraq gedir.

Arbenin
Təəssüf... Qadınlar, aman, qadınlar,
Mən bilərəm sizdə nə fitnələr var!
Mən bilərəm necə məxluqsunuz siz.
Məhəbbətləriniz, şəfqətləriniz
Mənə çox tanışdır, təəssüf ki, mən
Duyuram onları ilk dəqiqədən.
Aldatmayır məni hiylələr daha,
Mənə ibrət dərsi düşüb çox baha.
Neçin, sevir məni o, sorun, neçin?
Qorxunc görkəminçin, ya sərt səsinçin?
(Arvadının qapısına gəlib, qulaq asır)
İndi o neyləyir, bəlkə də gülür,
Ağlayır. Gözündən yaşlar tökülür.
İndi bu göz yaşı, bu nalə heçdir,
Artıq, vaxtı keçmiş, əfsus ki, gecdir.

İKİNCİ PƏRDƏ

BİRİNCİ SƏHNƏ

BİRİNCİ GƏLİŞ

Baronessa yorğun halda kreslodə oturmuşdur. Birdən kitabı bir tərəfə atır.

Baronessa
Düşünürsən, neçin yaşayırdıq biz?
Ondan ötrümü ki, özgələrinin

Zövqünü oxşayaq qul kimi, dilsiz.
 Jorj Sandın sözləri doğrudur yaqın,
 Bu gün qadın nədir? Ehtirasların
 İradəsiz, acı qurbanı ancaq.
 Cəmiyyət hökmünə baş əyməlidir...
 Lakin kim var ona qahmar çıxacaq?
 Qaynar duyğusunu gizlətməlidir,
 Yaxud da onları çiçəklənirən
 Boğub əzməlidir, məhv etməlidir.
 Qadın nədir? Onu qurbanlıq kimi
 Hələ gənc yaşından alıb-satırlar.
 Özgəni sevməyi mən eləyirlər,
 Özünü sevdikdə böhtan atırlar.
 Bəzən sinəsində coşur ehtiras,
 Lakin qorxu, dəhşət bürüyür onu,
 Cəmiyyət hökmünü unudub əgər,
 Açıqdan göstərsə öz duyğusunu.
 Əgər öz hissəyə qapılsa, onda
 Məhv olur dincliyi və səadəti.
 Cəmiyyət səs salır, amansızdır o.
 O sirr saxlamayıb, yoxdur şəfqəti.
 O ancaq geyimə – paltoya görə
 Seçir namusunu, qəbahətini
 Lakin, ürf-adət pozulsa onda
 Çox amansız olur, qaynayır kini.
 (Yenə oxumaq istəyir)
 Oxuya bilmirəm, belə fikirlər
 Təşvişə salmışdır mənim qəlbimi.
 Basır vahiməsi məni onların,
 Qorxuram sözlərdən bir düşmən kimi.
 Yadıma salanda keçib gedəni,
 Təəccüb və heyrət bürüyür məni.

Nina gəlir

İKİNCİ GƏLİŞ

Nina

Xizəkə gəzirdim, fikrimə gəldi
 Bir gəlir yanına sən, mon amour¹.

Baronessa

C'est une idee charmante, vous en avez toujours².

(Oturur)

Bu gün şaxta da var, külək də... nədən
 Rəngin ağ görünür həmişəkindən?
 Gözlərin qızarıb, yaşdan olmasın?

Nina

Gecə pis yatmışam, kefsizəm bir az.

Baronessa

Görünür, həkimin yaxşı deyildir.
 Başqa həkim çağır, belə yaramaz.

ÜÇÜNCÜ GƏLİŞ

Knyaz Zvezdiç daxil olur.

Baronessa

(Soyuq)

Ah... Knyaz!..

Knyaz

Mən dünən gəlmişdim sizə
 Deyim ki, seyrimiz baş tutmayacaq.

Baronessa

Knyaz, oylaşın bir, rica edirəm.

¹ Mənim məhəbbətim (fransızca)

² Həmişə bizdə olduğu kimi, bu fikir də gözəldir (fransızca)

Knyaz
İndi mərc elədim, sən işə bir bax,
Dedim kefinizi pozar bu xəbər.
Lakin siz çox sakit görünürsünüz.

Baronessa
Doğrudan, təəssüf eləyirəm mən,
Gəzinti gözəldir, o meşə, o düz...

Knyaz
Ancaq mən, əksinə, çox şad oldum, şad
Məncə əlli seyrə dəyər maskarad.

Nina
Dünən maskaradda siz vardınız mı?

Knyaz
Vardım.

Baronessa
Geyiminiz necəydi, Knyaz?

Nina
Orda adam çoxdu.

Knyaz
Ancaq mən yenə,
Maskalı olsa da, tanıdım bir az
Bizim xanımları... Məlumdur, əlbət
Sizdə bəzənməyə böyük həvəs var.

Gülür.

Baronessa
(*Həqarətlə*)
Knyaz, sizə açıq deməliyəm mən,
Heç gülməli deyil belə böhtanlar.
İsmətli bir arvad rəva görərmi
Hər yetən, yığılan məclisə getsin?!

Orda hər avara yanaşsın ona,
Kompliment desin, ya təhqir etsin.
Həm də demək olmaz, qəfləten, işdir,
Bir tanıyan oldu. Həya edin bir,
İmtina eləyin sözlərinizdən.

Knyaz
İmtina etmək yox. Utanmaq olar.
Məmur daxil olur.

DÖRDÜNCÜ GƏLİŞ
Əvvəlkilər, bir də məmur.

Baronessa
Hardan gəlirsiniz?

Məmur
Düz idarədən.
İşiniz haqqında sizə sözüm var.

Baronessa
Həll elədilər mi?

Məmur
Yox hələ, ancaq...
Yaxın bir zamanda bəlkə də bütün...
Mane oldum, yoxsa?..

Baronessa
Əsla.
Pəncərənin qabağına keçib dayanır.

Knyaz
(*Kənara*)

Vaxt tapdı.

(*Ninaya*)
Mağazada sizi görmüşəm bu gün.

Nina
Hansı mağazada?

Knyaz
İngilislərdə.

Nina
Çoxdanmı?

Knyaz
İndicə.

Nina
Çox qəribədir.
Necə olub sizi tanımamışam.
Siz çox məşğuldunuz.

Nina
(Tez)
Mən qolbaq seçir,
(*Ridikülündən çıxarır*)
Buna tay gözirdim.

Knyaz
Gözəl qolbaqdır,
Bəs o biri hanı?

Nina
Düşüb qolumdan!

Knyaz
Doğrudanmı?

Nina
Necə, bunda nə var ki?

Knyaz
Əgər sirr deyilsə, deyin, nə zaman?

Nina
Üç gün qabaq, dünən, lap keçən həftə,
Sizə nə dəxli var, nə vaxt olub bu?

Knyaz
Mənim öz fikrim var, bəlkə doğrudan
Bu boş bir fikirdir, səfeh bir duyğu.

(*Kənara*)
Pərtləşir, sualım toxunur ona.
Ax, bu ismətlilər,
(*Ona*)

İstəyirdim mən
Öz kömək əlimi uzadam sizə.
Bəlkə itən qolbaq tapıldı birdən.

Nina
Lütf edin, bəs hardan?

Knyaz
Siz əvvəl deyin
Harda itirdiniz qolbağı?

Nina
Düzü,
Heç yadıma gəlmir.

Knyaz
Bəlkə də balda?

Nina
Ola bilər.

Knyaz
Bəlkə xanımın özü
Qolbağı birinə verib hədiyyə,
Qoy qalsın bu məndən yadigar deyə.

Nina

Hardan çıxartdınız bu nəticəni?
Kimə verəcəkdiniz yadigarı mən?
Belkə öz ərimə?

Knyaz

Sanki dünyada
Başqa kişi yoxdur. Bəs qadınları,
Yoldaşlarımızı unutdunuzmu?
Yaxşı, fərz eləyək itən qolbaqdır.
Onu tapsa biri, deyin, o zaman
Sizdən əvəzində nə alacaqdır?

Nina

(Gülərək)

Asılıdır onun kim olmasından.

Knyaz

Bu şəxs sizi qəlbən sevirse əgər,
Yuxusuz gecələr, yorğun gecələr
Yata bilməyirsə həsrətinizdən,
Təsəlli tapırsa sizi görürkən,
Birgə gülüşünüz, birgə sözünüzçün
Bütün var-yoxundan keçər, fərz edin,
Siz cəsarət edib bir zaman ona
Söhbət açmışsınız eşq aləmindən,
Demisiniz ona məhrəm bir dillə
Vüsal şərbətindən, hicran qəmindən
Üzünüz maskada gizli qalsa da,
Qəlbində zavallı o şəxsin haman,
Dərin iz salmışdır o səs, o nida,
Anladınız mı bütün bunları?

Nina

Mən bütün bunlardan bir şey anladım,
Çox unutmuşsunuz özünüzü siz.

İlk dəfə, son dəfə deyirəm, bilin,
Bir də danışmayın mənimlə hərgiz!

Knyaz

Xudaya! Xudaya!.. Hirsələndinizmi?

(Öz-özünə)

Qaçırdın boynunu, çox yaxşı, dayan!
Bir zaman gələcək öz məqsədime
Nail olacağam, işvəli canan.

Nina Baronessanın yanına gedir. Məmur baş əyib çıxır.

Nina

Adieu ma chère¹,
Getdim, sabaha qədər.

Baronessa

Bir dayan mon ange²
Biz ki, səninlə

(Onu öpür)

İki kəlmə verib, almadıq, dayan!
Mən səni doyunca görmədim hələ.

Nina

(Gədə-gədə)

Gözleyirəm səni sabah, səhər gəl.

Gedir.

Baronessa

Bir ay görünəcək mənə bu axşam.

¹ Əlvida, əzizim (fransızca)

² Mənim mələyim (fransızca)

BEŞİNCİ GƏLİŞ

Məmur və Ninadan başqa qalanlar.

Knyaz

(Kənarə)

İntiqam alaram. İsmətə bir bax.
Axmaq iş gördüm mən. Danacaq tamam,
Lakin tanıyıram, qolbaq özüdür.

Baronessa

Knyaz, fikrə getdin?

Knyaz

Bəli, indi mən,
Çox fikirləşməli, düşünməliyəm.

Baronessa

Söhbətiniz birdən qızdı deyəsən,
Nə vardı, nədəndi mübahisəniz?

Knyaz

Dedim maskaradda görmüşəm sizi.

Baronessa

Kimi?

Knyaz

Onu.

Baronessa

Necə, Ninanı?

Knyaz

Bəli,
İsbat etdim ona.

Baronessa

Ah, ah, utanmaz.
Dəli olmusunuz siz, vallah, dəli.

Görürəm adama böhtan deməkdə
Xeyli mahirsiniz.

Knyaz

Doğrusu, bəzən
Birtəhər oluram, deyirəm gedir.

Baronessa

Dil saxlayın barı, özü yox ikən
Həm də sübut hanı, sübut ki, yoxdur.

Knyaz

Yox, mənə bir qolbaq verdilər dünən,
Onun qolunda da belə qolbaq var.

Baronessa

Əcəb sübutdur bu. Məntiqə əhsən!
Hər bir mağazada var belə qolbaq.

Knyaz

Gözmüşəm mən bütün mağazaları,
Belə qolbaq yalnız bir cütdür ancaq.

Sükut. Gedir.

Baronessa

Sabah mən qoy deyim Ninaya barı,
Ağzı yırtıqlara bel bağlamasın.

Knyaz

Mənə də bir yaxşı məsləhət verin.

Baronessa

Siz də davam edin. Ancaq pis olmaz,
Qadın namusuna hörmət göstərin.

ALTINCI GƏLİŞ

Baronessa

Qadın namusuyla rəftara bir bax,
Yaxşı ki, sirrimi ona açmadım.
Açsaydım, bir görün nələr olardı,
Demək, belə, belə, əlvida, knyaz.
Qoy ləkələnməsin mənim öz adı,ım,
Nə borcuma ona açım bu sirri.
Şübhədən çıxardım, nəyimə gerek?
Təəccüb edərm, ancaq qolbağı
Mən necə tapmışam? Nina da, demək
Ordaydı. Məsələ aydındır indi.
Bilmirəm, nədənsə sevirem onu,
Bəlkə də qüssədən, tənhalığımdan.
Bəlkə qısqanlıqdan edərm bunu?
Könlümü açmayır heç bir şey əsla.
Elə bil səslənir qulaqlarımda
Səfeh adamların ağzından qopan
Min kinli təəssüf, zəhərli nida.
Yox, yox mən özümü xilas edərm
Burda bir başqası qurban getsə də,
Bu rüsvayçılıqdan qurtaram gerek,
Mənə min işgəncə, əzab versə də.
(*Fikrə dalararaq*)
Hər şeyə qatlaşıb iş görməliyəm,
Dəhşətli olsa da bu hər nə qədər.

YEDDİNCİ GƏLİŞ

Baronessa və Şprix. Şprix daxil olub, təzim edir.

Baronessa

Vaxtında gəlmisən, Şprix, gəl, gəl.

Şprix

Buyurun, xidmətim lazımsa əgər
Mənə bir şərəfdir bu, əmin olun.
Mərhum ərinizə

Baronessa

Hər zaman belə
Mehribansınızmı?

Şprix

Rəhmətlik baron.

Baronessa

Bəli, tanış idi baron sizinlə,
Beş il bundan qabaq yadımdadır ki...

Şprix

Beş min borc almışdı...

Baronessa

Əmin olun yenə,
Beşillik faizi lə bu gün mən
Verəcəyəm.

Şprix

Yox, yox, nə deyirsiniz?!

Gərəyim deyildir bu mənim əsla,
Sözgəlişi dedim, nə pul, nə faiz?

Baronessa

Təzə nə var, söylə?

Şprix

İndi bu saat
Bir qraf evindən gəlirəm bura.
Çox şey eşitmişəm, bir çox xəbər var,
Hər yanda danışır, deyir adamlar.

Baronessa

Knyaz Zvezdiçlə Arbeninin sən
Haqqında bir şey eşitməmişən?

Şprix
(Təəccüblə)

Yox! Nə? Eşitmişəm... Bəs necə? Hə? Yox!
İndi dildə deyil onların sözü.

(Kənara)

Ancaq iş nə işdir, bilmirəm düzü.

Baronessa

Əgər bütün aləm bilirsə bunu,
Nə ehtiyac vardır deməyə bir də?

Şprix

Mən bilmək istərdim bu haqda, lütfən
Siz nə rəydəsiniz, siz nə fikirdə?

Baronessa

Cəmiyyət hökmünü vermişdir artıq,
Məndən soruşsalar məsləhət əgər,
Deyərəm: qadınlar sevir həmişə,
İnadlı olsunlar sevən kişilər.
Aşib min əngəldən, min maneədən
Qələbə qazansın, mətləbə yetsin.
Sevdiyi qadın üçün fədakar olsun,
Onun xətri üçün hər şeyə getsin.
Qadına deyərdim az ciddi olsun,
Qoy mülayim olsun, şux, təvazökar.
Xudahafiz, müsyö Şprix, bacım gözləyir,
Sizi tərk etməzdim, soyuyur nahar.

(Gedə-gedə)

Xilas oldum indi, dərs olsun mənə.

SƏKKİZİNCİ GƏLİŞ

Şprix
(tək)

Anladım, narahat olmayın nəhaq,
Təkrar eləməyə yoxdur ehtiyac.
Məndə bir ağla bax, fərasətə bax.

Burda bir fitnə var, öyrənəm gərəkdir.
Soxulam araya, hər şeyi biləm...
Knyaz, əlbət, mənə mədyun olacaq.
Olaram knyazın adamı bəri.
Sonra məlumatla qaçaram bura.
Kim bilir, o zaman beş ildən bəri
Yatıb qalan, bütün sələm pulunu,
Bəlkə də, xanımdan alaram geri.

İKİNCİ SƏHNƏ

BİRİNCİ GƏLİŞ

Arbeninin kabineti. Əvvəl Arbenin, sonra xidmətçi gəlir.

Arbenin

Qısqaqmaqçün hər şey varsa da, yenə
Əldə sübut yoxdur, aciz qalmışam,
Qorxuram səhv edəm. Tabım da yoxdur
Ani coşqunluğu unudub tamam.
Qoyum hər şey qalsın olduğu kimi?
Yox! Belə həyatdan yaxşıdır ölmək.
Görmüşəm buz qəlbli insanlar vardır
Göylər gurlayanda, çaxanda şimşək,
Onlar sakit yatır... gözəl həyatdır.

Xidmətçi

(Daxil olur)

Bir adam gəlmişdir – knyaginyadan
Məktub gətirmişdir bizim xanıma.

Arbenin

Necə knyaginya?

Xidmətçi

Bilmirəm.

Arbenin

Dayan.

Məktub dedin. Məktub, kimə? Ninaya?

Gedir, xidmətçi qalır.

İKİNCİ GƏLİŞ

Afanasi Pavloviç və xidmətçi.

Xidmətçi

Ağa indi çıxdı. Siz burda lütfən.

Balaca gözləyin.

Kazarin

Yaxşı, gözlərəm.

Xidmətçi

Əyləşin, ağaya xəbər verim mən.

(Gedir)

Kazarin

Bir il lazım gəlsə, yenə də burda
Gözləyirəm sizi, müsyö Arbenin.
İşlərim xarəbdır, halım yamandır
Mahir yoldaş gərək məsləhət versin
Həm də ki, bu yoldaş səxavətlidir,
Üç min kəndlisi var, zarafət deyil,
Kübarlar da ona hörmət bəsləyir.
Dünya gəliri var hərifin hər il.
Arbenini gərək təzədən yenə
Qumara qurşayam. Köhnə adətə
Yəqin, o sadıqdır. Öz dostlarına
Əl tutar. Həm də ki, gəlib dəhşətə,
Uşaq-muşaqdan heç qorxmaz. Ah, onlar
Bu yeniyetmələr, lovğa cavanlar
Təngə gətiriblər məni, doğrusu.

Nə adət bilirlər, nə dəb bilirlər,
Hə yarda başlamaq, harda qurtarmaq,
Nə qayda bilirlər, ədəb bilirlər.
Nə bilirlər kartı necə basarlar.
Heç olmazsa, baxıb o yan-bu yana,
Görəydilər nələr törədir qumar.
Odur, qocalardan, gör, neçə nəfər
Mənsəb qazanmışdır qumar gücünə,
Aşağı qatlardan, zibil içindən,
Qalxıb, qarışıblar kübar içinə.
Hamısı nədəndir, çünki həmişə
Hörmət gözləyiblər, ədəb biliblər.
Bütün adətlərə əməl eləyib,
Rütbə gözləyiblər, mənsəb biliblər.
Odur ki, adları namuslu qalıb,
Odur ki, hər biri milyonçu olub.

ÜÇÜNCÜ GƏLİŞ

Kazarin və Şprix. Şprix gəlir.

Şprix

Afanasi Pavloviç, möcüzəyə bax
Nə qədər şadam mən, sizi görməklə.

Kazarin

Mən də. Siz görüşə gəlmisinizmi?

Şprix

Bəli, bəs siz necə?

Kazarin

Siz kimi elə.

Şprix

Doğrudan? Heç də bu yaman olmadı
Bir iş barəsində burda gərək mən
Sizinlə mütləq danışam.

Kazarin

Aha...

Şprix

Bon mot¹ vecinize deyil doğrudan.
Əvvəllər işlərlə məşğul idin sən.
Birinci dəfədir "iş, iş" deyirsən
Sizinlə işim var.

Kazarin

İnan ki, mən də
Səni axtarırdım danışmaq üçün,
İndi çox sevindim burda görəndə.

Şprix

Biz bir-birimizi başa düşərik.

Kazarin

Bilmirəm, de görək.

Şprix

İcazə verin.
Bircə sual verim. Bilirsinizmi,
Sizin bu dostunuz cənab Arbenin...

Barmaqları ilə başında buyunuz işarəsi göstərir

Kazarin

Necə? Ola bilməz, bu mümkün deyil,
Lap yəqin bilirsən?

Şprix

Pərvərdigara!
Beş dəqiqə əvvəl mən, şəxsən özüm
İşi yatırıbmışam, gəlmişəm bura.

Kazarin

Lənətə gələsən, kor şeytan, səni.

¹ İtilik (fransızca)

Şprix

Əhvalat belədir, arvadı dünən,
Bilmirəm baldamı, qonaqlıqdamı
Ya da maskaradda rast gəlib birdən
Bir knyaza. Bəli, orda müxtəsər
Çox tez bir zamanda düzəlib işlər.
Lakin birdən afət üz döndərərək,
Az qalıb knyazdan quyruq qopartsın.
Knyaz da cinlənib, hər rast gələndə
Danışib ki, hamı ləzzət aparsın.
Məsələ ciddidir, bir xəta çıxar,
Mənə yalvarıblar yatırdım işi.
Mən işə qarışdım, düzəldi hər şey.
Knyaz susacaqdır, söz verib kişi.
Bir məktub yazmışdır. Nökəriniz də
Bir az düzəltdi məktubu. Daha
Yubanmayıb birbaşa gətirib bura.

Kazarin

Gözlə, qulağımı əri kəsər ha...

Şprix

Eh, mənim əlimdə bunlar nədir ki?
Həmişə mən sudan təmiz çıxmışam.
Nə bir dava-dalaş, nə də bir duel.

Kazarin

Heç döyməyiblər də?

Şprix

Siz də ki, müdam,
Hər bir şeye gülür, lağ edirsiniz.
Ancaq mənim fikrim budur ki, insan
Məqsədsiz, boş yere öz həyatını
Təhlükəyə salmaz, hifz etsin Allah.

Şprix

Bunlar bir tərəfə, mənim sizinlə
Ciddi söhbətim var, bir qulaq asın.

Kazarin
Bəsdir daha, işin özünə qalsın,
Gələn var, deyəsən, Arbenin gəlir.

Şprix
Bura gələn yoxdur. Qraf Vrütigildən
Tazı gətiriblər mənə beş dəne.

Kazarin
Gözəl anekdotdur, çox məmnunam mən.

Şprix
Sizin qardaşınız yaxşı ovçudur,
Bu itləri alın, çox yaxşı olar.

Kazarin
Demək, Arbenin bir axmaq kimi...

Şprix
Bura baxın.

Kazarin
Birdən tora sahiblər?
Bundan sonra evlən.

Şprix
Qardaşınızçün
Göydəndüşmə olar tazılar yəqin.

Kazarin
Evlilikdə sefa, səadət, vəfa
Boş sözlərdir tamam, ağ bir yalandır
Min bir izzirab var orda, min cəfa.
Ey Şprix, evlənmə, dostum, amandır.

Şprix
Mən çoxdan evliyəm. Öz aramızdır,
Çox əntiqə şeydir, düzü, müştəri...

Kazarin
Kim, arvadımı?

Şprix
Necə! Yox, tazı, tazı.

Kazarin
Nə bənd eləmişən mənə itləri!
Qulaq as, əzizim, sözün doğrusu,
Arvadı, nə deyim, bir Allah bilir,
Ancaq tazıları çətin satarsan.

Arbenin olində məktub gəlir.
Şprix və Kazarin stolun sol tərəfində olduqlarından onları görmür.

Ölində məktub var, dalgındır yaman,
Bilsəydim ki, nə var, heç pis olmazdı.

DÖRDÜNCÜ GƏLİŞ

Əvvəlkilər və Arbenin.

Arbenin
(Onları görmür)

Bu da təşəkkürü. Çoxdanmı onu
Mən rüsvayçılıqdan elədim xilas?
Həm də tanımadan kim olduğunu.
Of, ilan, bu qədər alçaqlıq olmaz.
Xəlvətçə, peşəkar bir oğru kimi,
Soxulub evimə alçaq, qumarbaz
Məni rüsvay etdi, biabır oldum.
Bundan sonra mənə rahatlıq olmaz,
Mən öz gözlərimə inanmayırdım.
O sovuşub gedən illərin tamam
İbrət dərslərini unutdum, baxın,
İndi fəlakətə məruz qalmışam.
Adam tanımayan bir uşaq kimi
Belə cinayəti, bu xəyanəti

Gətirə bilərdim fikrimə, heyhat,
Görseydim əvvəldən bu fəlakəti
Deyirdim Ninanın bütün taqsırı...
Tanımayıb o da zənn eləyirdim.
Bilmir kimdir ona rast gələn qadın,
Gör, özüm özümü qəflətə verdim.
Deyirdim gecənin sərgüzeştini
Unudar qərribə bir rəya kimi.
Yox, unutmadı, o, axtardı, tapdı,
Yalana çıxartdı mənim zənnimi.
Bundan sonra yenə dayanmadı, bax.
Bu da minnətdarlıq. Mən bu dünyada
Çox şeylər görmüşəm, yenə də ancaq
Heyrət eləyirəm gördüklərimə.
(Məktubu yenidən oxuyur)
"Mən axtardım sizi, tapdım, fəqət siz
Nədənsə hər şeydən bixəbər kimi
Etiraf eləmək istəmədiniz.
Kimə lazımdır bu təvazökarlıq?
Sizə haqq verirəm. Qeybət yamandır.
Eşidən olardı qəflətən bizi.
Demək, nifrət deyil, bu, yox, yalandır.
Oxudum alovlu gözlərinizdən,
Sizi qorxu qoymur olmağa həmdəm.
Siz sirr verərsiniz, bu da sirr qalar,
Lakin mən ölərəm, sizdən keçməyəm".

Şprix
Məktubdur. Bəs belə. İndi çox gözəl.

Arbenin
Nə mahir ovçudur, dilə bax, dilə.
Buna qanlı cavab versəm, bəd olmaz.
(Kazarinə)
Buradasan?

Kazarin
Çoxdandır durmuşam belə.

Şprix
(Kənarə)
Mən Baronessanın yanına getdim,
Nə bilir, eləsin gizli ya açıq.

Qapıya yaxınlaşır.

BEŞİNCİ GƏLİŞ

Şprixdən başqa qalanlar səhmədədir.
Şprix kimsəyə görünmədən çıxıb getmişdir.

Kazarin
Biz cənab Şprixlə... Bəs Şprix hamı?
Yox oldu.

(Kənarə)
Bu məktub. Anladım artıq.
(Arbeninə)
Çox fikrə getmişən?

Arbenin
Fikirləşirəm.

Kazarin
Vefasız dünyanı, boş ümidləri?

Arbenin
Demək olar, bəli. Düşünürəm ki,
Minnətdarlıq nədir?

Kazarin
Qədimdən bəri
Bu xüsusda bir çox müxtəlif rəy var.
Necə şərh etsələr, ancaq bu sözü
Yenə düşünməkçün layiqdir, düzü.

Arbenin
Sənin fikrin nədir?

Kazarin

Mənim fikrimcə
Nə qədər yüksəksə edilən xidmət,
Bir o qədər gərək dəyərli olsun
Minnətdarlıq özü. Məlumdur hər vaxt
Bizim arzumuzdan asılı deyil.
Yaxşılıq eləmək. Məsələn, dünən
Bizim o köhnə dost. Sulukin yenə
Mənə beş minəcən uduzdu və mən
Ona minnətdaram. Dünya belədir.
Mən burda qazandım haqlı, ya haqsız,
İndi yeyib içsəm, ya yuxu yatsam,
O pullardır mənim fikrimdə yalnız.

Arbenin

Zarafat edirsən yenə, Kazarin.

Kazarin

Mən sənə bir dostam, deyiləm yağı.
Ciddi deyəcəyəm, odur, sözümlü.
Lakin əvvəl burax bu qaşqabağı.
Onda bu dünyanın hər bir məkrini
Açaram mən sənə, biri də qalmaz.
Minnətdarlıq nədir? Mənim fikrimi
Bilmək istəyirsən, onda qulaq as!
Ancaq səbirli ol. Acıqlanma tez.
Volter, Didro desin, hər nə deyirsə,
Mənimçün bu dünya bir dəstə kartdır,
Həyat da bir bankdır. Burda hər kəsə
Bir oyun yeri var. Tale kart çəkir,
Mən də oynayıram. Nə qayda varsa,
İnsanlara onu tətbiq edərim.
İndi sən qulaq as, mən deyim qısa,
Adını çəkdiyim qaydalar nədir.
Tutaq ki, asım var, bir min qoymuşam.
Ürəyimə damıb. Deyim bunu da,
Oyunda taleyə var məndə inam.

Tutaq, təsadüfən kələksiz-zadsız
Asa təşəkkür ki, edə bilmərəm.
Yavaşca pulları yığışdıraraq
Götürdüm. Beləcə oynayıram, mən
Ta əldən düşüncə, bəlkə yüz körə
Sonra haqq-hesabı yoxlayan zaman
Əzilmiş kartları atıram yerə.
İndi... Sən, əzizim, qulaq asmırsan.

Arbenin

(Fikirli)

Hər yanda yamanlıq, hər yanda yalan
Dünən mən əbləh də, gör səfeh-səfeh
Bütün olanları dinlədim bir-bir.

Kazarin

(Kənara)

Fikrə gedib.

(Ona)

İndi başqa bir misal.
Diqqətlə fikir ver, gör, bu necədir?
Yavaş-yavaş deyim, çaşmayaq burda,
Fərz edək, oyuna, ya da işrətə
Qurşanmaq istədin. Yaxın yoldaşın
Dedi: "Gəl, qoşulma bu qəbahətə!"
Ağıllı-ağıllı məsləhət verdi,
Sən də təsadüfən sözüne baxdın,
Mən təşəkkür ona. Xoş, uzun ömür,
Yamanlıqdan qaçdın, bəxtin gətirdi.
Qorudusa səni o sərxoşluqdan,
Sən tez onu içirt, yubanma bir an.
O sənə verdiyi məsləhətlərçin
Sən onu qumarda ud, müflis elə.
Oyunda, o sənə kömək edibse,
Yubanma, qaç, bala, orda da belə
Onun arvadına möhkəm aşiq ol.
Ya da aşiq olma, yolundan çıxar.

Ərinin etdiyi yaxşıqlara
Səndən qoy bu olsun gözəl yadigar,
Hər iki halda sən, haqlı çıxarsan.
Bu ibrət dərsidir, belə bəd olmaz.

Arbenin

(*Kənara*)

Gözəl əxlaq dərsi verə bilirsən,
Demək, hamı bilir, ax, knyaz, knyaz!
Sizin verdiyiniz bu dərslər üçün
Namusla mən sizə verərəm əvəz.

Kazarin

(*Ona fikir vermir*)

İzah olunmamış son nöqtə qalır.
Qadını sevirsən. Deyildir əbəs.
Namusdan keçdiyin. Bu, çox doğrudur.
Burda nə ürf-adət, burda nə qürur?
Yalnız namus deyil, bütün varından,
Dostundan, ömründən belkə də tamam
Keçərsən. Yaltaqlıq, əyləncələrlə
Əhatə etmisən onu sən müdam.
Belə olan zaman, düşün bir özün,
Nə üçün o sənə minnətdar olsun?
Sən bütün bunları bir ehtirasın,
Qismən heysiyyətin üzündən etdin.
Ona sahib olmaq, ram etmək üçün
Bir çox qurban verib, məqsədə yetdin
Onun səadəti, xoşbəxtliyiçin,
Görürsən ki, bir şey eləmədin sən.
Bir az yaxşı düşün soyuqqanlıqla.
Nəzər salıb özün, təsdiq edərsən,
Bu dünyada hər şey şərtidir, şərti.

Arbenin

(*Dilxor*)

Bəli, sən haqlısan. Doğrudur gerçək
Nəyinə lazımdır qadının sevgi?

Ona hər gün yeni zəfərlər görək.
Gileylən, əzab çək, ağla və yalvar.
Onu güldürəcək görkəmin sənin.
Sən haqlısan, dostum, haqlısan yəqin
Bu fani dünyada səadətini,
Öz rahatlığını, öz cənnətini
Bir gözəl qadınla tapmaq istəyən,
Əlbəttə, axmaqdır.

Kazarin

Görürəm ki, sən
Haqlısan, dediyin bütün doğrudur,
Hərçənd ki, evlisen, həm də bəxtiyar.

Arbenin

Eləmi?

Kazarin

Bəs necə?

Arbenin

Bəxtiyar, əlbət.

Kazarin

Çox şadam, doğrusu, axır zamanlar
Acıyıram sənə evlisen deyə.

Arbenin

Necə məgər?

Kazarin

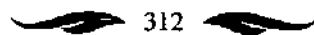
Belə. Keçən zamanlar
Gəldi birdən mənim yadıma düşdü.
Canlandı gözümdə qayğısız anlar,
Səninlə bir yerdə kef çəkdiyimiz,
Ağıllı olsaq da, o zamanda biz,
Deyəsən, bir qədər səfəhləmişdik.

Nə yaxşı vaxtlardı, nə xoş günlərdi
 Səhər istirahət, yataqda xumar.
 Hərcayi həyatın nə qəmi, dərdi,
 Şirin yanaqların xoş xatirəsi,
 Sonra nahar, şərab, Raul namusu.
 Büllur qədəhlərdə qabarır, yanır,
 Gözlərimdən bir-bir keçir hamısı
 Gurultulu söhbət, iti cümlələr,
 Sonra da teatr... Ürəyim əsir.
 Yadıma salanda indi səninlə
 Kulis arxasına gedərək bir-bir,
 Aktrisaları, rəqqasələri
 Dəvət eləyirdik kefə, işrətə.
 Doğru deyilmi ki, qədimdə hər şey
 Həm yaxşıydı, həm də ucuz qiymətə.
 Tamaşa qurtardı, ildırım kimi
 Birbaş dostumuzun yanına çapdıq.
 Oyun qızğın gedir. Qızıl dağ kimi
 Tökülüb stola, aləmdir artıq.
 Birisi qızarıb, yanır köz kimi,
 O biri elə bil meytidi ki, var,
 Biz də otururuq, döyüş qızıdır.
 Burda ehtiraslar, kəskin duyğular
 İnsanın könlündən qatarla keçir.
 Burda qaynar ağlın yayınıb tez-tez
 Berkidir bir böyük fikrin qüvvəti,
 Qalib çıxmaq üçün can atır hər kəs.
 Əgər qalib gəlsən, rəqibinə sən,
 Qarşında taleyi yerə çökdürsən,
 O zaman, Napoleon sənin gözündə
 Zavallı, gülməli bir görkəm alar.

Arbenin üzünü yana çevirir.

Arbenin

Heyhat, kimlər sizi mənə qaytarar,
 Ey qaynar ümidlər, şirin arzular?!
 Kim sizi döndərər geriyyə bir də,

Ey dözülməz günlər, alovlu günlər,
 Sizə bir nadanın səadətini,
 Qayğısız ömrünü mən birər-birər
 Qurban eləyərdim. Artıq mənimçün
 Onların bir zərrə qiyməti yoxdur,
 Məndən ər olarmı, ata olarmı?
 Mənim qəbahətim ömrümdən çoxdur.
 Hər bir xəyanətin, yaramazlığın
 Dadını duymuşam. Ömrümdə bir an
 Onları gördükdə titrəməmişəm.
 Rədd ol, xeyirxahlıq! Sən də hər zaman
 Məni aldatmışan bir uşaq kimi,
 Zəncirdə saxlayıb bir dustaq kimi.
 Aramızda olan ittifaqı da
 Mən qırıb atıram, artıq, əlvida.

Özünü stulun üstünə salıb, əlləri ilə üzünü örtür.

Kazarin

Mənim əlimdədir, indi o, artıq.

ÜÇÜNCÜ SƏHNƏ

Knyazın evində bir otaq. O biri otağa çıxan qapı açıqdır.

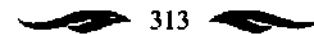
Knyaz o biri otaqda divanın üstündə

BİRİNCİ GƏLİŞ

İvan. Sonra Arbenin. Xidmətçi saata baxır.

İvan

Az qalıbdır saat yeddini vursun,
 Əmr edib, səkkizdə durğuzum onu,
 Necə deyib görək vaxtında dursun.
 O modayla deyil, rus kimi yatıb.
 Mən dükana gedib-gəlsəm də, olar,
 Qapını qoy vurum, belə yaxşıdır.

Aha, pillekəndə, deyən, gələn var.
Deyərəm ki, yoxdur, qurtardı getdi.

Arbenin gəlir.

Arbenin
Knyaz evdədirmi?

Xidmətçi
Xeyir, yoxdurlar.

Arbenin
Doğru deyil.

Xidmətçi
Beşcə dəqiqə əvvəl
Getdilər.

Arbenin
Yalandır. Bəs orda kim var?
(*Kabineti göstərir*)
Odur, şirin-şirin yatır, qulaq as!
Gör, nə fısıldayır,
(*Kənara*)
Tez susar tamam.

Xidmətçi
(*Kənara*)
Hər şeyi eşidir, görür bu adam.
(*Ona*)
Knyaz oyatmağı əmr etməmişdir.

Arbenin
O da yatmaq sevir, bəlkə əbədi.
Yatmalı olacaq, qoy olsun, nə qəm.
(*Xidmətçiyə*)
Eşitmədin, dedim burda onu mən.
Oyanana qədər gözləyəcəyəm.
Xidmətçi gedir.

İKİNCİ GƏLİŞ

Arbenin
(*Tək*)

Girəvə düşmüşdür! İndi, ya heç vaxt.
Qorxusuz, asanca görərəm işi.
İsbat edəm gerek bu işimlə mən
Ki, bizim esrdə, bəri bir kişi
Qalmışdır ki, laqeyd durub baxmayır
Dikbaş həriflərin hər təhqirinə.
Xidmətçi deyiləm mən onlara, yox,
Onlara əyilmək yaraşmaz mənə.
Əgər mən onların qarşısında berk
Bağırıb düşməyə qisas desəydim,
Onlar gülərdilər. İndi də gəlsin.
Gülə bilir əgər, qoy gülsün hər kim,
Yox, elə bil adam deyiləm ki, mən
Götürəm ləkəni aciz qalaraq.
Bircə saat dözəm belə təhqirə.

(*Qapını açır*)

Yatmışdır, görəsən son dəfə. Ancaq
Şirin yuxusunda o nələr görür?

(*Qorxunc bir gülüşlə gülür*)

Zənn edirəm ona bir zərbə bəsdir,
Başı sallanmışdır. Bir vuruqda mən
Qurtararam işi.

(*İçəri girir, iki dəqiqədən sonra çıxır.*)

(*Onun rəngi ağarmışdır*)

Yox, yox, əbədir.
Ürəyim gəlmədi, gözüm qaraldı,
İradəm çatmadı, əlim titrədi.
Ömrümdə ilk dəfə düşdüm bu hala.
Mən adi qorxağam. Necə? Kim dedi?
Kim dedi? Mən özüm. Kim var ki, burda
Məncə bu nəticə gerçəkdir, gerçək,
Qaç, get burdan, qızar, ey mənfur insan.
Əsrimiz səni də başqalaritək

Əzib, məhv etmişdir, yıxmışdır yerə
Sən özün özünü guya basmısan.
Təəssüf, təəssüf, görünür sən də
Maarif qurbanı olmusan yaman.
Sevmək bacarmadın... Qisas istədin
Qisas almağa da aciz oldun sən.

(Sükut içində oturur)

Çox yüksək qalxmışam, deyəsən, bəli.
Bir doğru yol seçəmə görə indi mən.
Müztərib kənlümə indi başqa bir
Fikir hakim olub. Olsun, nə zərər.
İndi dəb deyildir adam öldürmək.
Meydanda asılır indi qatillər.
Qoy yaşasın o, qoy, belə yaxşıdır.
Mən bir ziyalıyam, möhkəm dəlidir.
Bizim xəncərimiz, zəhrimiz də
İndi bir qızıldır, bir də ki, dildir.

ÜÇÜNCÜ GƏLiŞ

Arbenin və Baronessa. Arbenin qapıya tərəf gedir.
Üzü tənizlə örtülü bir qadınla qarşılaşır.

Tənizfli qadın

Ax, hər şey məhv oldu.

Arbenin

Bu nədir belə?

Qadın

(Onun əlindən çıxmaq istəyir)

Buraxın, buraxın!

Arbenin

Yox, yox, bu fəryad
Bir satılmış ismət fəryadı deyil
(Qadına, ciddi)

Susun, yoxsa, bilin, elə bu saat...
Nə axmaq şübhədir məndə oyanan.
Başqa adam yoxkən, tez üzünüzdən
O tənizfi açın, görüm kimsiniz.

Qadın

Mən bura gəlməli deyildim, səhvən
Girdim bu qapıdan.

Arbenin

Doğrudur. Bir az
Səhv eləmişsiniz vaxtsız gəlməklə,
Yer o yerdir, ancaq vaxt o vaxt deyil.

Qadın

Siz allah, buraxın, ömrümdə hələ
Bir dəfə də sizi görməmişəm mən.

Arbenin

Bu təlaş nəçindir? Xanım, tez olun,
Üzünü mütləq göstərin mənə.
İndi o yatmışdır, birdən oyanar,
Hər şeyi bilərəm, mən ancaq yenə
İstəyirəm möhkəm yəqinlik olsun.

Qadın

Demək, bilirsiniz siz olanları.

Arbenin qadının üzündəki tənizfi qaldırır, heyrətlə geri çəkilir. Sonra özünə gəlir.

Arbenin

Ey böyük yaradan, şükür olsun sənə!
Sənin iradənlə bu dəfə bari
Şübhəm düz çıxmadı.

Baronessa

Mən nələr etdim?
Artıq hər şey bitdi, getdi bir anda.

Arbenin

İndi bu ah-aman kimə gərəkdir?
Doğrudur, bu vaxtda, belə zamanda
Odlu bir ağuşa rast gəlməliyəm
Soyuq ələ düşmək çox kədərlidir.
Bu qorxu bir andır, təlaş etməyin.
Mən təvazökaram, açılmaz bu sirt...
Allaha şükür edin, sizə rast gələn
Mən oldum. Yoxsa ki, bütün şəhərdə
Bir həngamə qopar, haray düşərdi,
Əlac tapılmazdı sonra bu dərdə.

Baronessa

Aman, ayılmışdır, danışır, baxın!

Arbenin

Sayıqlayır. Ancaq siz sakit olun,
Mən gedirəm, indi təlaş yersizdir.
Lakin izah edin, bu eşq allahı
Necə salıb sizi sehrin toruna?
O bir odun kimi duyğusuz ikən
Ondan ötrü ölür qadınlar, niyə?
Belə bir hikməti anlamıram mən.
Neçin yalvarışla, ahla, amanla
O düşməyib sizin ayağınıza,
Siz onun yanına can atırsınız.
Kim vermişdir sizə belə bir cəza?
Siz ki, qadınsınız, qəlbiniz vardır
Utanmadan belə gəlib yanına,
Onun ağuşuna atılırsınız.
Nə ad vermək olar, söyləyin, buna?
Bəlkə bilirsiniz, mənə anladın,
Sizin kimi o da, zavallı qadın,
Onun bir sözüne, bir baxışına
Hazırdır ki, qurban versin nəyi var,
Səadət, məhəbbət, cavanlıq, həyat.
Nədir bu, qərribə müdhiş arzular? (Coşaraq)
Nə qədər axmağam.

Baronessa

(Qətiyyətlə)

Mən başa düşdüm
Sizin sözləriniz kimə aiddir.
Mən bilirəm ki, siz bura gəlməkdə...

Arbenin

Necə, nə dediniz? İzah edin bir!
(Özünə gələrək)
Bildiyiniz nədir?

Baronessa

Rica edirəm,
Əfv eləyəsiniz.

Arbenin

Əsla. Mən sizi
Müqəssir tutmadım. Əksinə, burda
Sizi gördüyümə şadam ürəkdən.

Baronessa

Ehtiras kor etdi məni, inanın...
Hər şeydə bir mənim yalnız günahkar.

Arbenin

Anlamıram, bunlar nəyə gərəkdir?
Mənimçün bunların nə mənası var?
Mən ciddi əxlaqa qail deyiləm.

Baronessa

Siz bilin ki, əgər mən olmasaydım,
Nə məktub olardı, nə bu nəticə.

Arbenin

Bu daha ağ oldu. Necə, nə məktub?
Aha, deməli, siz burda, gizlicə

Bu çirkin işləri düzəltmişsiniz,
Onlara bu dərsi öyrətməmişsiniz.
Buna məcbur edən sizi nədir, nə?
Fəxr eləyin bu gözəl bu peşənlə.
Qurbanları bura gətirirsiniz,
Yoxsa gənclər gəlir sizin mənzilə?
Doğrudan xəznədir sizin bu sənət.
Təəccüb etməyən mən daha, artıq
Bizim qadınların pozğunluğuna.

Baronessa

İlahi.

Arbenin

Sözlərim deyil yaltaqlıq,
Əvəzində, deyin, nə qədər sizə
Verir bu ağalar?
(*Baronessa özünü kresloya salır*)

Baronessa

Görünür, sizdə
Bir mərhəmət yoxdur bədbəxt qadına.

Arbenin

Elədir, əfv edin, müqəssirəm. Siz
Bunu edirsiniz namus adına.
(*Getmək istəyir*)

Baronessa

Dəli olacağam, getməyin, aman,
Gedir. Qulaq asmayın, öləcəyəm mən.

Arbenin

Davam etdiriniz, şərəfli işdir.
Əlvida. Qorxmayın siz daha məndən.

Ancaq unutmayın bu tövsiyəmi,
Allah eləməsin bir də görüşək.
Hər nəyim vardısı, siz almışsınız...
Təqib edəcəyəm sizi kölgətək!
Hər yerdə, küçədə, təklidə, evdə,
Cəmiyyət içində. Rast gəlsək, onda
Fəlakət üz verər. Məhv eləyərdim
Sizi mən indicə burda, bir anda.
Ancaq, başqasıyın saxlayacağam
Belə mükafatı. Ədalətə bax!
Mənə verdiyiniz cəhənnəm üçün
Cənnət bəxş edirəm mən sizə ancaq.

DÖRDÜNCÜ GƏLİŞ

Baronessa yalqızdır.

Baronessa

(*Arbeninin arxasınca*)

Qulaq asın mənə, and içirəm ki,
O müqəssir deyil. Yalandır bunlar.
Həmin qolbağı da özüm, bircə mən...
Bir anlıq dinləyin məni, amandır!
Getdi. Eşitmədi. Neyləyim indi?
Hər tərəfdə ancaq ümitsizlik var.
Nə olsun, mənim ki, istəyim birdir
Onu xilas edim. Nə olar, olar.
Yalvarıb, özümü alçalacağam
Öz yalanlarımı açaraq bir-bir,
Cinayətlərimi söyləyəcəyəm.
İndi bircə yol var, bircə bu tədbir,
Düzdür incitməşdir məni əzablar,
Artıq verilmişdir qəti bir qərar.

BEŞİNCİ GƏLİŞ

Baronessa və knyaz

Knyaz

(*O biri otaqda*)

İvan, kimdir orda? O səslər nədir?
Qəribə məxluqdur, bir yarım saat
Yatmağa qoymurlar, paho, bu nədir?
Çox şadam, çox xoşdur belə ziyarət.
(*Tanıyır və dayanır*)
Aman, Baronessa, yox, ola bilməz.

Baronessa

Nə oldu, geriye tez çökildiniz?
(*Zəif səslə*)
Heyrət edirsiniz?

Knyaz

(*Pərt*)

Mən çox məmnunam,
Belə səadəti, doğrusu, hərgiz,
Xəyalıma belə getirməzdim mən.

Baronessa

Qəribə olardı gətirsəydiniz.

Knyaz

Mən nə fikirdəyəm. Bilsəydim əgər.

Baronessa

Hər şeyi bilməyə var ikən imkan,
Xəbəriniz yoxdur sizin dünyadan.

Knyaz

Hazıram yumağa öz günahımı.
Nə cəza versəniz, boyun əyərək,
Qəbul eləyəyəm. Gözüm kor imiş,
Dilim də, ağzım da lal imiş demək.
Cəzam budur. İndi bəraət üçün
Bir söz tapmayıram.

(*Qadının əllərini əlinə alır*)

Lakin əliniz

Buz kimi soyuqdur. Üzünüzdə də
Dərin izzirabın izləri var. Siz
İnanmayırsınız sözümə yoxsa.

Baronessa

Siz səhv edirsiniz, bura mən bu gün
Nə sizdən məhəbbət tələb etməyə,
Nə də ki, etiraf diləmək üçün
Gəlmişəm. Bizlərə xas olan adi
Həya və qorxuya olmadım əsir,
Yox, yox, müqəddəsdir mənim vəzifəm,
Əvvəlki həyatım keçib getmişdir.
Bir vicdan əzabı izləyir məni,
İndi başqa həyat gözləyir məni.
Bir yamanlıq çıxıb ancaq əlimdən
İndi, həmişəlik tərək eləyirən
Cəmiyyəti, gəldim, o günahımı
Yuyum... Rüsvey olum qoy mən, nə zərər,
Xilas etmədimsə özümü, barı
Onu xilas edim.

Knyaz

Nədir bu sözlər?

Baronessa

Sözümü kəsməyin! Bütün bunları
Açıb söyləməkçin mən xeyli zaman
İsgəncə çəkmişəm. Birca sizzsiniz.
Özü də bilmədən, səbəbkar olan
Bütün əzablara, izzirablara.
Bunlara baxmadan, yenə mən görək
Sizi xilas edim. Nə üçün, niyə?
Belə fədakarlıq əvəzində mən
Sizdən nə görmüşəm? Təbəbbür, vüqar.
Duymadınız məni, anlamadınız.
Bəlkə bu yaxşıdır, nə bilmək olar?

Ancaq qulaq asın? Bu gün bildim ki,
Necə? Nə fərqi var, öyrəndim ki, mən
Dünən arvadına siz Arbeninin
Məktub yazmışsınız öz sevginizdən.
Dedi-qodu gözür ki, o da sizi
Sevir. Bu yalandır, tamam yalandır.
And verirəm sizi göylərə, əsla
İnanmayın buna, quru böhtandır.
Bu fikir məhv edər bizi, inanın...
O bir şey bilməyir. Əri məktubu
Oxuyub. Sevgidə, düşmənçilikdə
O müdhiş adamdır, həqiqətdir bu.
İndicə burdaydı, o öyrənmişdir
Cinayətə. Sizi məhv eləyəcək!
Siz hələ gəncsiniz.

Knyaz

Siz nəhaq yerə
Təlaş edirsiniz. Arbenin gerek
Cəmiyyət içində olmuş adamdır.
Ağlı başındadır. Bu hadisəni
Səsə-küyə sahib ağartmaz yəqin.
Onun hərəkəti qorxutmur mənə,
Nəhayət, boş, yüngül bir komediyada
Qanlı son yaratmaq kimə gərəkdir?
Belə hərəkətlə, bir düşünün siz,
O hansı məqsədə yetişəcəkdir?
Əgər hirsənibse, ziyanı yoxdur.
Şahidlər götürüb tapançaları,
Otuz iki addım məsafə ölçər.
Bilinər taleyin nədir qərarı.
İnanın, bu zərli epoletləri
Düşməndən qaçmaqla qazanmamışam.

Baronessa

Həyatınız başqa biri üçün əgər
Daha əzizdirsə, başqa bir adam,
Başqa bir həyatla əgər dərinədən

Qırılmaz tellərlə o bağlıdırsa,
Əgər birdən sizi öldürsələr, yox,
Dözmərəm, dözmərəm belə qisasa.
Bütün olanlara mənəm səbəbkar.

Knyaz

Siz?

Baronessa

Rəhm edin.

Knyaz

Yox, mən atışam gerek.
Onun qarşısında mən müqəssirəm.
Onun namusuna toxundum, demək,
Günahkaram. Çox da mən bilməmişəm,
İndi bəraətçin yoxdur behanə.

Baronessa

Xilas yolu vardır.

Knyaz

Yalan deməkmi?
Budurmu qurtuluş? Yox, yox, bu, mənə
Əl verməz. Özümü qorumaq üçün
Yalan demərəm, yox, gedirəm.

Baronessa

Bir an.

Getməyin, dayanın, sizə sözüm var,
Mənə qulaq asın. Yalandır, yalan.

(Onun əlindən tutur)

Siz hamınız bilin, aldanmışsınız.

O maska mən idim.

(Az qalır yıxılsın, stula söykənir)

Knyaz

Necə? Durun bir.
Mümkün şeydirmi, bu, ey müdhiş xəyal?
Bəs Şprix? O deyirdi mənəm müqəssir!

Baronessa

(Özünə gəlir, ondan ayrılır)

Ancaq bir an sürən bir səhv idi bu.
Qərribə dəlilik. İndi peşmanam.
Keçdi o hal artıq, siz də qolbağı
Qaytarın, unudun bunları tamam.
Qolbaq təsadüfən düşmüşdür yerə,
Qərribə bir tale rast saldı onu.
Bütün bu olanlar pünhan qalacaq,
Namusa and için, söyləyin bunu.
Allah özü mənim verər cəzamı,
Sizi də əfv edər. Məni isə siz
Əfv etməyə qadir deyilsiniz. Mən
Ayrılıb gedirəm səssiz-səmirsiz,
Bizə görüş bir də heç nəsisib olmaz.

(Qapıya çatanda görür ki, Knyaz onun dalınca yüyürmək istəyir)

Yox, mənim arxamca gəlməyin, knyaz!

Gedir.

ALTINCI GEDİŞ

Knyaz tək.

Knyaz

(Uzun-uzun fikirləşdikdən sonra)

Düzü, bilmirəm ki, bu necə işdir?
Bir şey anlamadım, bu işlərdən mən.
Təcrübəsiz, sadə məktəbli kimi
Bir xoş təsadüfə buraxdım əldən.
Bir iş də görmədim.

(Stola yaxınlaşır)

Bu nədir? Kağız.

Kimdəndir görəsən? Arbenindəndir.

Oxuyaq nə yazıb kağızda bir-bir.

“İltifatlı knyaz! Bu gün axşam N.-gilə

Gəl! Orada çoxlu... olacaq... Vaxtımızı

xoş keçirərik.

Mən səni oyatmaq istəmədim, çünki

oyatsaydım,

bütün günü mürgüləyəcəkdin. Xudahafiz,

gözləyəcəyəm, hökmən gəl. Sənə səmimi

hörmət bəsləyən

Yevgeni Arbenin”.

Kimin haqqı vardır, oxuyub bunu,

Bir hiylədir deyə, şübhə eyləsin.

Kim görüb, bir rəqib, dueldən qabaq

Rəqibini şama dəxət eləsin.

DÖRDÜNCÜ SƏHNƏ

N-nin evində bir otaq.

BİRİNCİ GƏLİŞ

Kazarin, ev sahibi və Arbenin. Oyun oynamaq üçün oyləşirlər.

Kazarin

Yüksək cəmiyyətin fəxr elədiyi

Tühaflığı ciddən atmısan demək,

Yenə köhnə yola qədəm basmısan.

Həm gözəl, fikirdir, həm də çox qəşəng,

Görünür, şairsən, həm də dahisən.

Demək, evliliyin sərt çərçivəsi

Səni çox sıxmışdır, dostum. Müxtəsər,

Əlini ver mənə. Sən bizimkisen.

Arbenin

Sizinəm, keçmişdən qalmayıb əsər.

Kazarin

Doğrusu, ürəkdən sevinir adam

Ağıllı kəsləri görəndə belə.

Ürf-adət onların zəncirdən pisdır

Yarıb olursan, dostum, mənimlə

Oyunda, eləmi? Sözdür sözüümüz.

Ev sahibi
Knyazı balaca yolmaq gərəkdir.

Kazarin
Əlbəttə.

(Kənarə)
Maraqlı olacaq savaş.

Ev sahibi
Görək uduzanda neyləyəcəkdir.

Səs gəlir.

Ev sahibi
Gəlir.

Arbenin
Odur.

Kazarin
Neçin əlin titrəyir?

Arbenin
Elə bir şey deyil, yadırgamışam.

Knyaz gəlir.

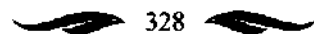
İKİNCİ GƏLİŞ

Əvvəlkilər, bir də knyaz.

Ev sahibi
A... Knyaz, çox şadam, rica edirəm,
Öz eviniz kimi, burda bu axşam
Sərbəstcə oturun, qılını açın!
Çox qızgın döyüşə girişmişik biz.

Knyaz
Baxmağa hazıram.

Arbenin
O gündən bəri
Oyuna girməkdən çəkinirsiniz.

Knyaz
Sizinlə, yox, əsla. Çəkinmək nədir?
(Kənarə)
Yüksək cəmiyyətdə bu qayda vardır,
Ərinə aşkara hörmət edirəm,
Arvadı gizləndə könümə yardır.
Burda qoy uduzum, orda udum mən.

Oturur.

Arbenin
Mən sizə gəlmişdim bu gün.

Knyaz
Məktubu
Oxudum. Gördünüz, itaət etdim.

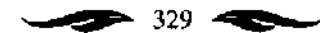
Arbenin
Mənə böyük hörmət, iltifatdır bu
Qapınızda mənə rast gəldi biri,
Təlaş içindəydi, özü də yalqız.

Knyaz
Tanıdınız kimdi?

Arbenin
(Gülərək)
Deyəsən. Knyaz,
Görünür ki, yaman arvadbazsınız.
Hər şeyi anladım, duydum hər şeyi.

Knyaz
(Kənarə)
Heç şey anlamayıb bu hadisədən
(Kənarə gedir. Qılını çıxarıb asır)

Arbenin
Mən istəməzdim ki, arvadım
Sizə xoş gələydi.

Knyaz
(*Dalğın*)

Nə üçün, nədən?

Arbenin
Çünki oynasların axtardıqları
Xeyirxah ərlərdən deyiləm.
(*Kənara*)

Hanı,
Pərtləşməyir, miskin, yaramaz insan.
Bu gün mən sənə o şirin dünyanı
Yıxıb dağıdaram, zəhərləyərəm.
Canını qumara qoysan da əgər,
Qoyaram canımı mən ona qarşı.

Oynayırlar. Arbenin kart paylayır.

Kazarin
Mən beş yüz qoyuram.

Knyaz
Mən də o qədər.

Arbenin
Bir lətifə deyim mən hələ sizə,
Onu eşitmişəm cavan yaşında.
Bilmirəm nədəndir o vaxtdan bəri
Hər lənir, dolaşır hər gün başımda.
Qulaq asın! Deyir, bir ağa varmış,
Özü də evliymiş. Uddun, Kazarin.
İnanıb arvadına bu evli cənab,
Qəflət yuxusunda yatıbmış dərin,
Knyaz, görürəm ki, həddindən artıq
Siz diqqətlisiniz, yəqin ki, bu gün
Uduzacaqsınız əməlli-başlı;
Cibinizdə nə var, tamam, büsbütün.
Ər yaxşı adammış, qadını onu
Sevirmiş. Günləri keçirmiş şirin.
Onların bu gözəl həyatlarını

Bəzəməkçin yəqin, laqeyd kişinin
Bir dostu da varmış. Vaxtilə ağa
Çox yaxşılıq edib həmin dostuna.
Həm də ki, deyəsən, namuslu, təmiz,
Vidəanlı adamtək baxırmış ona.
Birdən, gör, nə olub, bilmirəm ancaq,
Hardansa kişiye bir xəbər yetib
Ki, o mədyun adam, namuslu tanış
Onun arvadına eşq elan edib.

Knyaz
Bəs ər nə eləyib?

Arbenin
(*Guya onun sualını eşitmir*)
Hörmətli knyaz,
Siz oyuna diqqət yetirin bir az.
Yoxsa kartınıza heç baxmamışdan
Banka gedirsiniz, cürətlə yenə.
(*Ona diqqətlə baxır*)
Bəs ər neyləmişdir? Maraqlıdır mı?
Balaca bir şeyi edib bəhanə,
Rəqibinə yaman bir sille vurub,
Bəs siz olsaydınız, neyləyərdiniz?

Knyaz
Mən də elə. Sonra atışblarmı?

Arbenin
Yox.

Kazarin
Onda qılıncla, şübhəsiz, onlar
Doğrayıb töküblər biri-birini.

Arbenin
Yox, yox.

Kazarin
Barışmışdır, demək, rəqiblər.

Arbenin
(*Acı-acı gülərək*)
Yox, nə deyirsiniz.

Knyaz
Yaxşı, onda ər neyləyib?

Arbenin
Qisası alıb bu sayaq,
Oynaşa bir sille verib hədiyyə.

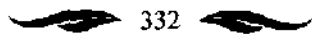
Knyaz
(*Gülür*)
Bu ki, əksinədir məlum dəblərin.

Arbenin
Nifrət və intiqam harda, nə zaman
Qanuna girmişdir, deyin, göstərin!
(*Sükut içində oynayırlar*)
Uduzdun, uduzdun.
(*Durur*)
Dayanın bir az.
Siz dəyişmişsiniz bu kartı, knyaz.

Knyaz
Mən, nə deyirsiniz?

Arbenin
Qurtardı oyun!
Burda nə həya var, nə də qayda var.
Siz...

(*Boğularaq*)
Bir fırıldaqçı, bir alçaqsınız,
Qoy eşitsin bunu bütün kübarlar.

Knyaz
Mən, mən?

Arbenin
Bəli, alçaq, həm də ki, burda
Mən sizə bir damğa vuram ki, görək,
Bundan sonra hər kəs sizi görəndə
Üzünü döndərsin nifrət edərək.

Kartları onun üzünə vurur. Knyazı elə heyret almışdır ki, nə edəcəyini bilmir.
Arbenin səsini bir az salaraq.

Demək əvəz-əvəz olduq biz indi.

Kazarin
Sənə nə olmuşdur?

Ev sahibi
Fikir verin bir,
Ən yaxşı yerində korladı tamam.
Knyaz hirsələnmişdi, burda, yəqindir,
İki-üç min manat uduzacaqdı,
Onu yolmaq üçün münasib vaxtdı.

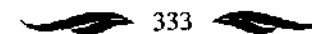
Knyaz
(*Özünə gəlib, dik qalxır*)
Dalımca, dalımca. Burda qan görək,
Bu təhqiri ancaq qan yuyacaq, qan.

Arbenin
Sizinlə atışmaq? Sizinlə? Mənmi?
Çox səhv edirsiniz.

Knyaz
Ax, qorxaq insan.

Onun üstünə atılmaq istəyir.

Arbenin
(*Qorxunc bir səslə*)
Olsun. Lakin mənə yaxın gəlməyi,
Hətta burda belə qalmaq sizə

Məsləhot görmürəm. Mən qorxağam. Siz
Qorxaqla da, həтта, durub üz-üzə,
Onu qorxutmaqdan acizsiniz, bax.

Knyaz

Yox, yox, sizi mütləq mən atışmağa
Məcbur eləyərəm. Hər yerdə ancaq
Danışaram sizin əməlinizdən,
Alçaq mən deyiləm, sizsiniz alçaq.

Arbenin

Mən buna hazıram.

Knyaz

(Yaxın gələrək)

Qoy hamı bilsin,
Sizin arvadınız... Gözləyin, cənab,
Unutmayın o gün itən qolbağı.

Arbenin

Onunçün də sizə vermişəm cavab.

Knyaz

Of... Quduzlaşıram. Ah, hardayam mən?
Bütün dünya, demək, mənə qarşıdır.
Öldürərəm sizi.

Arbenin

Öz işinizdir
Sizə məsləhətim, dinləyin, budur!
Məni tez öldürün. Cəsarətiniz,
Yoxsa, bir saata soyuyar tamam.

Knyaz

Ah, hanı namusum? Birçə bu sözü
Siz mənə qaytarın, müti qul ollam.
Sizinçin müqəddəs nə var dünyada?
Siz bir insansınız. Yoxsa bir iblis?

Arbenin

Mən bir qumarbazam.

Knyaz

(Üzünü tutub yıxılır)

Namusum, eyvah...

Hanı təmiz adım, namusum hanı?

Arbenin

Bəli, namusunuz bir də qayıtmaz.
Belədir həyatın sert imtahanı,
Yıxıldı, yaxşını pisdən ayıran
Hasar. İndi bütün cəmiyyət tamam
Sənə nifrət edib, üz döndərəcək.
İndi sənin yolun, zavallı adam,
Qovulmuş miskin çətin yoludur,
Bu yol məşəqqətlə, kinlə, doludur.
Qanlı göz yaşları olar həmdəmin,
Tükənməz olacaq kədərin, qəmin.
Tanış-bilişlərin məsud həyatı
Sənə əzab verib incidəcəkdir.
Öz dərdin, öz fikrin yoraraq səni
Gecəli-gündüzlü hey didəcəkdir.
Yavaş-yavaş sevgi, gözəllik hissi
Sönüb gedəcəkdir. Artıq, heç kəsin
Köməyilə daha dönməz səadət.
Çürük budaqlardan yarpaqlar necə
Qoparsa, mehriban dostlar da, əlbət,
Ayrılacaq səndən, uzaq gəzəcək.
Üzünü tutaraq utandığından,
Adamlar içindən sən keçəcəksən.
Əzab çəkəcəksən hər gün, hər zaman,
Canini, cinayət sıxandan artıq
Səni həyat sıxıb incidəcəkdir.
İndi xudahafiz,

(Gedə-gedə)

uzun ömür sür!

Xəyanətə belə əvəz gərəkdir.

İkinci pərdənin sonu

ÜÇÜNCÜ PƏRDƏ

BAL

BİRİNCİ GƏLİŞ

Ev sahibəsi
Baronessanı mən gözləyirəm. O,
Bilmirəm gələcək, ya gəlməyəcək.
Doğrudan, sizinçin acıyıram çox.

Birinci qonaq
Sizi anlamıram.

İkinci qonaq
Bu axşam, demək,
Siz Baronessanı gözləyirsiniz.
Baronessa gedib.

Birinci qonaq
Çoxdanmı? Hara?

İkinci qonaq
Kəndə gedib bu gün səhər.

Bir qadın
İlahi!
Bəs səbəb nədir? Söyləyin, ora
Öz xahişləmi getmişdir?

İkinci qonaq
Eh, eh
Bir xülya, sərgüzəşt, bunda nə var ki...

Üçüncü qonaq
Deyirlər Zvezdiç uduzub yaman.

Dördüncü qonaq
Əksinə, udmuşdur. Kələklə ancaq.
Odur ki, yaxşıca bir sillə yeyib.

Beşinci qonaq
Duelə çıxıbmı?

Dördüncü qonaq
Yox, istəməyib.

Üçüncü qonaq
Nə alçaq adammış, necə rəzilmiş.

Beşinci qonaq
Salam verməz ona daha heç kəs.

Altıncı qonaq
Mən də: Necə murdar iş görüb, baxın!

Dördüncü qonaq
Bura gələcək?

Üçüncü qonaq
Yox, cəsarət etməz.

Dördüncü qonaq
Odur, gəlir.

Knyaz gəlir. Onun salamını çox soyuq qarşılayırlar. Beşinci, altıncı qonaqdan başqa
hamı kənara çəkilir. Sonra onlar da gedir. Nina divanda oturur.

Knyaz
İndi biz hər ikimiz
Tərk edilmişlərik, yalqız, bəli
Bir də belə fürsət əlimə düşməz.
Bir-iki sözüm var sizə deməli,
Dinləməlisiniz onları mütləq.

Nina
Mütləq!

Knyaz
Boli, sizin öz xeyrinizçin.

Nina
Bu nə iltifatdır, bu nə qayğıdır?

Knyaz
Tənəli sözlərdən artıq vaz keçin,
Doğrudan da, baxın, nə qəribədir,

Məhvime sizsiniz yalnız səbəbkar,
 Lakin mənim sizə yazığım gəlir.
 Görürəm ki, məni məhv edən qəddar
 Sizi də mütləqə məhv edəcəkdir.
 Zənn etməyin sözüm sadə qisasdır.
 Mən özümü elə alçaltmaram, yox,
 Bilin ki, əriniz bir yaramazdır.
 Onun nə qəlbi var, nə də Allahı.
 Üreyimə damıb, bir təhlükə var.
 Ehtiyatlı olun. Artıq əlvida.
 Cəmi gizlin qalıb, bitməmiş qərar,
 Ona cəza vermək mümkün deyildir.
 Lakin bir gün gələr, diz çökər o da.
 Budur qolbağınız, alın. O mənə
 Artıq lazım deyil, getdim, əlvida!

Arbenin uzaqdan onların dalınca baxır.

Nina

Dəli olmusunuz, deyəsən, Knyaz!
 Düzü, indi sizdən küsmək də olmaz.

Knyaz

Əlvida, əbədi ayrılıq biz.

Nina

Hara gedirsiniz? Çox uzaqlara?
 Əlbəttə ki, Aya deyil bu səfər.

Knyaz

Yox, yaxın Qafqaza. Qarlı dağlara.

Ev sahibi

(Başqalarına)

Çox adam gəlmişdir, bura darkeşdir,
 Buyurun o zala, lütfən, cənablar!
 Mesdames, buyurun, rica edirəm,
 Orda çalğı da var, əyləncə də var.

Gedirlər.

İKİNCİ GƏLİŞ

Arbenin

(Tək, öz-özünə)

Mən şübhə edirdim, hamı bilirmiş,
 Hər tərəfdən acı eyham vururlar,
 Təqib eləyirlər. Hər yana baxsan
 Tənəli gülüş var, iynəli söz var.
 Mənim səyimin bəs hamı bəhrəsi?
 Hamı o qüvvətim, nüfuzum, hamı?
 Bir iti sözümle məğlub edirdim
 Mənə qarşı çıxan yüz-yüz insanı.
 Məni iki qadın məhv etdi, əzdi.
 Onlardan birini çox sevirəm mən,
 Lakin o, gör necə aldatdı məni.
 Yox, yox, buraxmaram onu əlimdən,
 Qoy yadlar etməsin məzəmmət bizi.
 Mən özüm quraram müdhiş bir divan,
 Onun cəzasını özüm verərəm,
 Mənimkisə, qalar, bax, burda pünhan.

(Ürəyini göstərir)

O, mütləq öləcək. Onunla birgə
 Yaşamağa mənə yoxdur iqtidar.
 Ayrı yaşamaq da daha çətindir.

(Öz-özündən qorxmuş kimi)

Yox, geri yol yoxdur, verilmiş qərar,
 Görünür, bəxtinə budur yazılan.
 Cavan yaşlarında məhv olsun gərək,
 Ayrılısın günahkar arzularından.
 Mən kimi bədəfkar sevirən onu,
 O, bir başqasına verdi könlünü.
 Bu ki, aydın şeydir. Bu işdən sonra
 Onun yaşamağa məgər haqqı var?
 Apar, onu apar, gözlərdən nihan
 Hər bir şeyi görən, ey pərvərdigar.
 Mən öz rəhnim kimi verirəm sənə,
 Sən xeyir-dua ver, sən əfv et onu.
 Mən Allah deyiləm, mən əfv etmirəm,
 Qoy gəlsin dəhşətli günlərin sonu.

Musiqi səsləri eşidilir. Arbenin otaqda gəzinir, birdən dayanır.

On il bundan qabaq, hələ yenicə
 Mən qədəm qoyurdum pozğun aləmə.
 Bir gecə uduzdu bütün var-yoxu,
 Tutuldum qüsseyə, tutuldum qəmə.
 O zaman bilirdim mən qızıl nədir,
 Ömrün qiymətini bilmirdim ancaq.
 Getdim, çox qorxulu bir zəhər aldım,
 Qayıtdım yenə də geri çaparaq.
 Oturdum, yenə də qumar oynadım,
 Qəlbimdə coşmuşdu qan qaynayaraq.
 Bir əlimdə bədə limonad dolu,
 Birində də dördlük kart – qaratoxmaq,
 Son manat cibimdə, yanımda zəhər,
 Təhlükə kəsmişdi o gün yolumu.
 Lakin bəxtim gəldi bircə saatda,
 Qayıtdı geriye bütün pulumu.
 O zamandan bəri mən o zəhəri
 Gizli saxlayıram, yaman gün üçün.
 Saxlayıram gözəl təsəlli kimi,
 Uzaqda deyildir indi qara gün.

Sürotlə gedir.

ÜÇÜNCÜ GƏLİŞ

Ev sahibəsi, Nina, bir neçə qadın.

Ev sahibəsi

Heç pis olmaz əgər bir az dincəlsək.

Bir qadın

(O biri qadına)

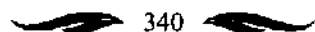
Bura çox istidir, əriyirəm mən.

Petkov

Nastasya Pavlovna bir şey oxusun.

Nina

Heç bildiyim yoxdur yenilərimdən,
 Köhnə romanslardan lap zəhləm gedir.

Qadın

Oxu, Nina, oxu, əzilmə nahaq.
 Sən elə yaxşısan, yaqın ki, bizi
 Qoymazsan bir saat sənə yalvaraq.

Nina

(Piano arxasında oturur)

Yaxşı, qulaq asın əmrimə onda.
 Bəlkə bu cəzanı verməklə sizi
 İslah edə bildim. Yaxşı, dinləyin.

Adamlar

Başlayın, başlayın siz nəğməni.

Nina

(Oxuyur)

Göz yaşı sallanıb kirpiklərimdən
 Sənin kədərindən verəndə xəbər.
 İlgəncəsiz görüb, anlayıram mən
 Bəxtiyar deyilsən onunla, dilbər.
 Sənin himayəsiz gənc həyatını
 Gözə görünməyən qurd gizli yeyir,
 Olsun. Mən şadam ki, o, mənim kimi
 Səni hərarətlə sevə bilməyir.
 Lakin gözlərinin şəfəqlərində
 Təbəssüm, səadət parlarsa bir dəm,
 Onda gizli kəder məni öldürər,
 Dolar bu sinəmə qaynar cəhənnəm.

DÖRDÜNCÜ GƏLİŞ

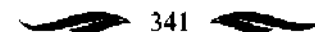
*Əvvəlkilər və Arbenin. Nina nəğmənin üçüncü bəndini oxuyarkən əri gəlir,
 pianoya dirsəklənir. Nina onu görüb nəğməsini kəsir.*

Arbenin

Oxuyun, çox gözəl.

Nina

Mən axırını
 Unutmuşam.

Arbenin
İzin versəniz, tamam
Salım yadınıza.

Nina
(*Tutularaq*)
Nə lazım, yox, yox.
(*Ev sahibəsinə*)
Nəfəsim darıxır, naxoşlanmışam.
Ayağa qalxır.

Birinci qonaq
(*O birinə*)
İndi dilə düşmüş bu nəğmələrin
Hər birində qadın deyə bilməyən
Bəzi sözlər vardır.

İkinci qonaq
Bir də dilimiz
Çox qabadır, hələ sərtidir, görürsən,
Qadın şıltağına uyğun deyildir.

Üçüncü qonaq
Haqlısınız, adi vəhşilər kimi
Bircə azadlığa ancaq meyl edir.
Dilimiz möğrurdur, əyilməyir o,
Əyilməkdir ancaq peşəmiz bizim.

Dondurma getirirlər. Qonaqlar salonun o biri başına gedir. Bir-bir salondan çıxıb,
o biri otaqlara keçirlər. Nəhayət, Arbeninlə Nina qalır. Naməlum adam səhnənin
derinliyində görünür.

Nina
Ora çox istidir, burda bir qədər
Oturum, dincəlim. Sən də, əzizim,
Mənə dondurma ver.

Arbenin diksinir. Dondurma gətirmək üçün gedir. Bir qədər sonra dondurma ilə geri
qayıdır, zəhəri dondurmanın üstünə tökür.

Arbenin
(*Kənara*)
Ölüm, yardım et!
Nina
(*Arbeninə*)
Nədənsə ürəyim darıxır yaman,
Yəqin ki, gözləyir məni fəlakət.

Arbenin
(*Kənara*)
Belə hissə bəzən inanıram mən.
(*Dondurmanı verir*)
Al, qüssənin, qəmin əlacıdır bu.

Nina
Bir az sərinlədər.

Arbenin
Əlbəttə, mütləq.

Nina
Bu gün maraqsızdır bura, doğrusu.

Arbenin
Neyləyək, cəmiyyət içində əgər
Darıxmayım desən, gərək o zaman
Hər cür hiyləyə, hər axmaqlığa
Sakit göz qoyasan, laqəyd baxasan.
Yüksək cəmiyyətin qanunu budur.

Nina
Sən doğru deyirsən, dəhşətdir, dəhşət.

Arbenin
Bəli, çox dəhşətdir.

Nina
Nöqsansız indi
Bir nəfər də yoxdur.

Arbenin
Elədir, fəqət.
Birini tapmışam mən zənn edirdim.

Nina
Nə dedin, əzizim?

Arbenin
Deyirəm, ancaq
Birini tapmışam, o da ki, sonsən.

Nina
Rəngin qaçıb?

Arbenin
Yəqin bu çox oynamaq...

Nina
Nə dedin, mon amil¹
Axşamdan bəri
Sən ki, öz yerindən tərpənməmişən.

Arbenin
Onda görünür ki, az oynadığım
Buna səbəb olub.

Nina
(*Boş nəlbəkini qaytarır*)
Al bunu, lütfən
Stolum üstə qoy.

Arbenin
(*Ahr*)
Hamısını yedi,
İnsafsız bir damcı mənə qoymadı...
(*Fikirləşir*)
Məşum addım artıq atılmış. İndi
Geriyə yol yoxdur. Ölümün dadı

¹ Əzizim (*fransızca*)

İncə dodaqları büzəcək indi,
Elə bil ki, donmuş qəlbim isindi.
(*Nəlbəkini yerə atıb sındırır*)
Heç kim məhv olmasın onun ucundan.

Nina
Nə ehtiyatsızsan.

Arbenin
Bənd olma, keçər.
Xəstəyəm, dur, gedək, evə.

Nina
Hə, gedək.
Əzizim, nədəndir, söylə, bu qədər
Sən bu gün qəmlisən? Yoxsa ki, məndən
Rəncidə olmusan.

Arbenin
Yox, bu gün səndən
Mən xeyli razıyam.
(*Gedirlər*)
Naməlum adam
(*Yalqız qalaraq*)

Bir az qaldı ki,
Ürəyim yumşalsın, qalxıb yerimdən
Atılım qabağa. Lakin belə hal
Ancaq bir an oldu.

(*Fikirləşir*)
Yox, yox, qoy qəza
Öz hökmünü versin. Ondan sonra mən
Verəcəyəm ona layiq bir cəza

Gedir.

İKİNCİ SƏHNƏ

BİRİNCİ GƏLİŞ

Arbeninin yataq otağı. Nina, onun dalınca da xidmətçi qadın gəlir.

Xidmətçi qadın
Xanım, nədən belə rənginiz qaçıb?

Nina
(*Sırğalarını çıxara-çıxara*)
Xəstəyəm.

Xidmətçi qadın
Yormuşdur sizi qonaqlar.

Nina
(*Kənara*)
Ərimin görkəmi mənə qorxudur.
Sükut edib durur, bilmirəm nə var.
Həm də baxışları çox qəribədir.

(*Xidmətçiyə*)
Ürəyim darıxır, yəqin ki, korset
Sıxır, ona görə. Yaxşı, söylə bir,
Yaraşır mı mənə təzə paltarım?
(*Güzgünün qabağına gedir*)
Sən doğru deyirsən, meyit kimi yəm.
Rəngim qaçıb. Yoxdur heç iqtidarım.
Lakin Peterburqda rəngi solmamış
Kim var? Bircə ancaq qoca knyajna.
O da ki, deyirlər, belə söz gəzir,
Hər gün onlik vurur yanaqlarına.

(*Saçından halqaları çıxardır, tellərini hörməyə başlayır*)

At bir yerə, qalsın, şalı ver mənə.

(*Kresloda oturur*)
Yeni vals gözəldir. Mən sərxoş kimi
Sürətlə hərələnir, dövrə vururdum.
Elə bil bu sürət sarıb qəlbimi,
Məni uzaqlara alıb gedirdi.
Qəlbim sıxılırdı, bilmirəm qəmmi,

Sevinəmi ruhumu əsir edirdi?
Saşa, o kitabı ver mənə, lütfən!
Nə qədər tənqidli məni bu knyaz,
Doğrudan, zavallı dəli uşaqdır,
Gör nələr deyirdi. Cəni. Yaramaz.
Qafqaz. Uzaq yerlər. Dərələr, dağlar,
Minbir sayaqalama, dəhşət, fəlakət.

Xidmətçi qadın
(*Bəzak-düzəyi göstərərək*)
Xanım, yığışdır mı?

Nina
(*Dalğın*)
Yox, dəymə, dursun.
Arbenin qapıda görünür.

Xidmətçi qadın
İcazəniz varsa, mən gedim.

Nina
Sən get,
Yorulmuşam yaman, əzginəm yaman.

Arbenin
(*Yavaşca xidmətçi qadına*)
Get!
Xidmətçi qadın dayanıb durur.

Arbenin
Dedim get sənə, nə dayanmışan?
Xidmətçi qadın gedir, Arbenin qapını bağlayır.

İKİNCİ GƏLİŞ

Arbenin və Nina

Arbenin
(*Ninaya*)
Lazım deyildir o, sənə, eləmi?

Nina

Sən burdasan?

Arbenin

Bəli, burdayam, nədir?

Nina

Deyəsən, xəstəyəm, başım lap yanır,
Yaxın gəl, əlini ver mənə. Gör bir
Necə yanır. Neçin o dondurmanı
Yedim. Soyuq deyib, yəqindir, mənə.
Elə deyilmə?

Arbenin

(*Dalğın*)

Hə! Dondurma? Necə?

Nina

Əzizim, bir neçə sözüm var sənə,
Axır zamanlarda çox dəyişmişən,
Keçmiş nəvazişin, rıqqətin yoxdur.
Səsində qərribə bir qırıqlıq var.
Nədən baxışların belə soyuqdur?
Hamısına səbəb o maskaraddır.
Nifrətim var ona, bilsən, nə qədər,
And içmişəm, bir də getməyəm ora.

Arbenin

(*Kənara*)

Əlbəttə ki, indi onsuz da keçər.

Nina

Gör nələr törədir ehtiyatsızlıq.

Arbenin

Ehtiyatsızlıqımı?

Nina

Odur səbəbkar.

Arbenin

Düşünmək lazımdır hər şeyi əvvəl.

Nina

Bu xasiyyət sənə bilsəydim ki, var,
Yəqindir ki, sənə getməzdim ora.
Sənə əzab verim, özüm dərd çəkim,
Düşün bir, gör bunlar kimə gərəkdir.
Həm ruhum incisin, həm də üreyim.

Arbenin

Bir də mənim sevgim sənə nə lazım?

Nina

Burda sevgi nədir, belə bir həyat
Nəyimə gərəkdir?

Arbenin

Sən çox haqlısan.
Həyat özü nədir? Boş bir şey, heyhat.
Qəlbimizin qanı coşub daşanda
Nə görsək sevinədir, fərəhdir bizə.
Arzular sovuşur, ehtiras keçir,
Zülmət çökür hər gün mühitimizə.
Həyat nədir? Çoxdan məlum tapmaca.
Uşaqlar onunla məşq eləsinlər,
Orda olan nədir? İlk – doğuluş,
Sonrası izzət, işgəncə, kədər,
Ölüm – bir sonluqdur, həyatda insan
Ancaq yalan görür, müdhiş bir yalan.

Nina

(*Sinasini göstərir*)

Buram yanır yaman.

Arbenin

Boş şeydir, keçər!
Sus, mənə qulaq as. Deyirəm həyat
Gözəlkən bir yoldur. Çox uzun deyil.
Adi ziyafətdir çox zaman həyat.
Fırlanırsan, hər yan işıqlı, aydın.
Ancaq evə gəlib, əzik paltarın

Soyundun, hər bir şey çıxır yadından,
Qalır yorğunluğun acı xumarı.
Lakin bu mənasız, bu boş həyatın
Verdişinə könül uyğunlaşmadan!
Gənc yaşda həyatla əlvida etmək
Daha məsləhətdir, yaxşıdır, inan!
Hələ zaman keçib, ötməmiş illər,
Hələ xatirələr ağı yormamış,
Ölümlə çırpışmaq asankən hələ,
Yaxşıdır dünyadan bir şey sormamış,
Bir anda uçasan başqa aləmə,
Bu nemət hər kəsə verilir – demə.

Nina

Yox, yox, mən yaşamaq istəyirəm.
Sus!

Arbenin

Neçin?

Nina

Yevgeni, xəstəyəm baxsan.
Nə əzab çəkirəm.

Arbenin

Dünyada məgər
Səninkindən müdhiş, ondan da yaman
İztirab azdır mı?

Nina

Tez həkim çağır!

Arbenin

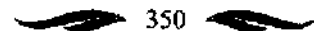
Hoyat – əbədiyyət, ölüm – bir andır.

Nina

Lakin mən yaşamaq istəyirəm, bil.

Arbenin

Ora bir elə yer, elə məkandır,
Orda müztəriblər təsəlli tapır.

Nina
Yalvarıram sənə, tez adam göndər.

Arbenin

(*Ayağa qalxır. Soyuq bir əda ilə*)
Göndərməyəcəyəm. Həkim nə görək.

Nina

Əlbəttə, zarafat edirsən. Məgər
Bu qədər amansız şuxluq olarmı?
Mən ölə bilərəm. Göndər, tez ol, tez.

Arbenin

Nə olsun? Guya ki, həkim olmasa
Ölə bilməzsəniz – təlaş istəməz.

Nina

Sən bir bədəfkarsan. Yevgeni, düşün.
Mən sənə zövcənəm.

Arbenin

Bunu bilirəm.

Nina

Rəhmin gəlsin mənə. Vücudum yanır.
Nəfəsim tengiyir. Bax, mən ölürəm.

Arbenin

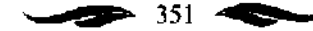
Belə tez? Yox, hələ yarım saat var.
(*Saata baxır*)

Nina

Sən mənə sevmirsən.

Arbenin

Neçin səni mən
Sevməliyəm, söylə? Onunçün mü ki,
Cəhənnəm salmışan bu köksümə sən.
Yox, mən şadam sənə bu işgəncəyə,
Aman, Allah, aman. Nə haqla belə

Məndən sən məhəbbət tələb edirsən?
Azmi istəyirdim mən səni, söylə?
Bildinmi qədrini mehribanlığın,
Çoxdurmu tələbim sənün sevgindən?
Bir kiçik təbəssüm, bir munis baxış,
Nə tapdım, nə tapdım əvəzində mən:
Məkr, hiylə, bir də çirkin xəyanət.
Sən məni unutdun, sən məni atdın
Bir alçaq əbləhin busəsi üçün.
Sən məni kimlərə, kimlərə satdın?
Mən ki, bir sözünçün, bir buyruğunçun
Canımdan keçməyə hazırıdım hər an,
Mənə xain çıxdın, yadlara uydun.

Nina

Əgər günahımı bilsəydim özüm.
Onda...

Arbenin

Sus, yoxsa ki, dəli olaram,
Nə zaman bitəcək bu işgəncələr.

Nina

Qolbağı tapmışdır knyaz o axşam,
Sonra da böhtançı bir nəfər yəqin
Səni aldatmışdır.

Arbenin

Aldatmış demək.
Bəsdir səhv elədim. Xeyalə daldım,
Düşündüm ki, məsud olaram gerçək.
Dedim yenə sevir, yenə inanar.
Bəxtiyar olaram. Lakin baxta bax.
Bir gün gəldi, xəstə huması kimi
Hər şey uçdu getdi, dumanlanaraq,
Bəlkə də qəlbimdə əvvəl zamanlar
Olan duyğuları canlandırardım.
Ümidə bağlanar, arzuyla yaşar,
Könlümdə bir yeni dünya qurardım.

Sən istəmədin...
Ağla, ağla... Nina! Nədir göz yaşı?
Mən də ağlamışam, mən də kişiyəm,
Qısqancılıq duyğusu, həyat duyğusu
Acıq və işgəncə ağladıb məni.
Beli, ağlamışam. Bilirsənmi sən
Kişi ağlamağı nə deməkdir, nə?
Bu zamanda ona yaxın düşməkdən
Sağın. Əllərində ölüm var onun.
Sinəsinde yanar müdhiş cəhənnəm.

Nina

(Gözləri yaşlı, dizi üstə düşür, əllərini göyə qaldırır)

Ey böyük yaradan? Mənə rəhm elə.
O məni dinləmir, sənə deyirəm.
Sən hər şeyi görür, yaxşı bilirsən,
Bəraət verərsən mənə, ey qadir!

Arbenin

Dayan, yalan demə, ona sən bari!

Nina

Yox, mənim dediyim bir həqiqətdir.
Yalan yalvarışla qüdsiyyətini
Onun pozmamam mən. Ona verirəm
Bu incik ruhumu. Sənün hakimin
Olsun o. Mənimlə böyük himayəm.

Arbenin

*(Nina danışan zaman əllərini çarpazlayaraq
otaqda gəzişir)*

İndi dua etmək vaxtıdır, Nina!
Beş dəqiqə sonra sən öləcəksən.
Bu ölüm, hər kəşin sirr qalacaqdır.
Bir Allah biləcək, bir sən, bir də mən.
Allah məhkəməsi gözləyir bizi.

Nina

Necə? Ölmək? İndi? Yox, ola bilməz.

Arbenin

(Gülərək)

Bilmirdim bu səni təşvişə salar.

Nina

Ölüm, ölüm! Deyil bu sözlər əbəs.

Köksümdə bir od var, bir cəhənnəm var.

Arbenin

Qonaqlıqda sənə zəhər vermişəm.

Nina

İnanmıram, yox, yox! Yəqin ki, mənə

Sən ələ salırsan. Sən ki, cəhənnəm

Zəbanəsi deyil, vəhşi deyilsən.

Yox, qəlbində sənə, az olsa, yenə

Mərhəmət yox deyil. Bu qədər soyuq

Bir rəftarla mənə həyat üzünə

Həsret qoymazsan, yox, Yevgeni, bəsdir!

Üzünü döndərmə, bu iztirablar

Yetər. Sən də bir az artırma, aman!

Ölüm pəncəsindən, gəl, mənə qurtar!

Dağıt bu qorxunu. Üzüme bir bax!

(Düz onun gözlərinə baxır, sarsılıb geri çəkilir)

Sənin gözlərində ölüm var, ölüm.

Stulun üstünə yıxılır, gözlərini örtür. Arbenin yaxınlaşıb onu öpür.

Arbenin

Öləcəksən, bəli.

Mən qalacağam.

Burda tək və tənha. Keçəcək illər,

Mən də öləcəyəm. Yenə tək-tənha

Dəhşətlidir belə tale nə qədər.

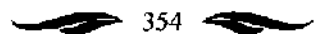
Lakin sən qorxma heç, gözəl bir dünya

Açılacaq sənə. Mələklər səni

Alıb aparacaq cənnətə, Nina!

Silərək qəlbindən qəmi, qüssəni.

(Ağlayır)

Mən səni sevirəm, sevirəm olan.

Bütün olanları verdim nisyana.

Qisasın da, əlbət, bir hüdudu var.

Çatmışdır o hədd. Yaxşı bax, Nina

Qatilin diz çöküb qarşında sənə,

Budur, uşaq kimi ağlayır zar-zar.

Nina

(Çırpınıb durur)

Bura gəl, bura. Kömək... Ölürem,

Zəhər... Eşitməyir, heyhat, adamlar.

Sən ehtiyatlısan, anlayıram mən,

Bir eşidən yoxdur mənim səsimi.

Ancaq bil, Tanrının adil hökmü var,

Lənət sənə, lənət bir cani kimi!

Qapıya tərəf qaçmaq istəyir, ancaq yarı yolda yıxılır.

Arbenin

Lənət. Nə xeyri var, lənətlənmənin?

Məni lənətləyib yaradan özü.

(Yaxınlaşır)

Ah, zavallı məxluq... Bu cəza, aman,

Ağırdır.

(Əllərini çarpazlayıb dayanır)

Ağappaq ağarıb üzü.

(Birdən sarsılır)

Bütün cizgiləri üzünün ancaq

Sakitdir. Nə əzab, nə peşmanlıq var.

Ola bilməz. Yox, yox...

Nina

(Zəif səslə)

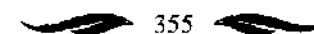
Artıq əlvida.

Yevgenim, ölürem, ancaq günahkar

Deyiləm. Sən qatil... sən bir qatilsən.

Arbenin

Yox, yenə sus artıq, faydası yoxdur

Sənə nə yalanın, nə də hiylənin.
Tez də, söylə məni aldatmışanı?
Bircə kəlmə söylə, indi susma, din!
Cəhənnəmlər belə mənim eşqimlə
Belə qanlı oyun oynaya bilməz.
Dinmirsen. Bu qisas layıqdır sənə.
Lakin öləcəksən. Əbədir, əbə...
Gizlin qalacaqdır bütün olanlar
İnsanlardan. Həm də olma nigaran,
Kimse bilməyəcək bu sirri...

Nina

Heyhat...
İndi mənim üçün, de, nə fərqi var?
Göylər qarşısında, bilir yaradan,
Günahsız ölürem.

Ölür.

Arbenin

(Ona yaxınlaşır və tez çəkilir)
Yalandır, yalan...
(Kresloya yıxılır)
Üçüncü pərdənin sonu.

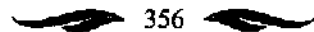
DÖRDÜNCÜ PƏRDƏ

BİRİNCİ SƏHNƏ

BİRİNCİ GƏLİŞ

Arbenin

(Stol yanında, divanın üstündə oturmuşdur)
Yoruldu daxili mübarizədən.
Bu müdhiş əzablar, bu işgəncələr
İçində, nəhayət, hissim, həycanım
Yalançı sükunət tapdı bir qədər.
Bu soyuq yuxunun içində bəzən

Könlüm ixtiyarsız bir qayğı duyur.
Qəlbim də sızlayır, bilmirəm nədən.
Sanki, yenə bir şey gözləyir, heyhat...
Hər şey bitmədimi? Qarşıda yoxsa
Yeni izzətlər var, yeni əzab var.
Boş şeydir. Gün keçib, nisyan gələcək,
İllər keçib gedər, ölər xəyallar.
Axır bir gün dinclik, təsəlli gərək
Yenidən bu incik sinəyə gəlsin.
(Fikirləşir, birdən başını qaldırır)
Yanılmışam, yox, yox... Acı xatirə
Aman vermir mənim ruhum dincəlsin.
Onun kədərini, yalvarışını
Canlı kimi, budur, görürəm hamam.
Kənar ol, kənar ol, sən ey qəlbimdə
Yenidən oyanan, zəhərli ilan!
(Başını əllərinin üstünə qoyur)

İKİNCİ GƏLİŞ

Kazarin

(Yavaşca)

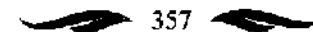
Arbenin burdadır, kədərli və çox,
Ah çəkir. Baxırıq, hərif nə sayaq
Özünü bəliyə vuracaq indi.

(Ona)

Başma gələni eşidincə, bax,
Qaçmışam yanına, qiymətli dostum,
Hər kəsin bir dərdi, bir möhnəti var,
Neyləyək, taleyin qisməti budur,
Əzəldən beləymiş, görünür, qərar.

(Sükut)

Bədir, daha yetər, qaşqabaq tökmə,
Gözlərini belə dikmə yerə sən.
Özgülərə belə eləsən keçər,
Biz ki, aktyorluq, de görüm, nədən...

Rəngin belə qaçıb. Bütün gecəni
Elə bil ki, tamam kart oynamısan.
Ay köhnə kələkbaz! Eyb etməz, yaxşı,
Sonra danışarıq səninlə, dayan.
Qohumların gəldi. Yəqin ki, onlar
Gedirlər ölünün yanına. Daha
Mən getdim. Səninlə söhbətlərimiz,
Əziz dostum, indi qaldı sabaha.

Gedir.

ÜÇÜNCÜ GƏLİŞ

Qohumlar gəlir.

Q a d ı n

(*Bacısı qızına*)

Allah lənətləyib, görünür, onu,
Həm pis oğul idi, həm də pis ərdi.
Tale də yaramaz əməlləriyəcin
İndi ona belə bir gün göstərdi.
Yadıma salarsan geri dönəndə,
Mağazaya gedib, yas paltarıyçın
Parça alım. Heç bir gəlir yoxsa da,
Xərcə düşəm gərək qohumçun bu gün.

B a c ı q ı z ı

Ma tantel¹
Əmiqızı nədən ölmüşdür,
Ölümün səbəbi nədir, deyin siz?

Q a d ı n

Çünki çox axmaqdır sizin cəmiyyət,
Siz də bir bəlaya rast gələrsiniz.

Gedirlər

¹ Xalacığım (*fransızca*)

DÖRDÜNCÜ GƏLİŞ

Doktor və qoca, ölü olan otaqdan çıxırlar.

Q o c a

Sizin yanınızda keçindimi o?

D o k t o r

Tapmayıblar məni, bəli, neyləyək,
Həmişə demişəm, bu dondurmadan,
Bir də ki, ballardan bəla gələcək.

Q o c a

Üstünün örtüyü zəngindir xeyli,
Fikir verdinizmi? Bu keçən bahar
Mənim qardaşımın tabutunu da
Belə bir örtüklə yola saldılar.

Gedir.

BƏŞİNCİ GƏLİŞ

D o k t o r

(*Arbeninin yanına gəlir, onun əlini əlinə alır*)

Dincəlmək lazımdır sizə bir qədər.

A r b e n i n

(*Dəksinir*)

Nə, necə?

(*Kənara*)

Ürəyim sıxıldı çox bərk.

D o k t o r

Siz bütün gecəni dincəlmədiniz,
Yatın!

A r b e n i n

Çalışaram.

D o k t o r

İndi neyləyək?
Ölən öldü, getdi. Siz bundan belə
Özünüzü bir az qoruyun bari.

Arbenin

Mən sağ-salamatam. Bu sinəm mənim
Neçə bəlaları, iztirabları
Qəbul eləmişdir, amma mən sağam.
Səadət istədim, Allah da mənə
Bir mələk şəklində bu səadəti
Göndərdi. Mən onun təmiz köksünə
Cani nəfəsimlə bir ləkə vurdum.
Murdarladım onun qüdsiyyətini.
İndi budur, baxın, o gözəl məxluq
Ölüdür. Soyuqdur. Ülviyyətini
Göylərə qaytarmış – köçmüş dünyadan
Namusumu atıb təhlükəyə mən,
Bir vaxt tamamilə yad bir insanı
Xilas etdim ağır bir vəziyyətdən.
Lakin o, gülərək, şuxluq edərək
Məni bir olmazın bəlaya saldı.
Bircə söz demədən, bir saat sonra,
Hər nəyim vardısı, olimdən aldı.

Gedir.

Doktor

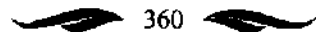
O ciddi xəstədir. Əminəm ki, mən
Onun üroyində çox iztirab var.
Ancaq dəli olsa, zəmin oluram,
Ölməz hələ, belə xeyli yaşar.

Gedirkən iki nəfərlə üz-üzə gelir.

ALTINCI GEDİŞ

Naməlum adamla Knyaz gəlir.

Naməlum adam
Cənab Arbenini, lütfən söyləyin,
Görə bilərmi?

Doktor

Bilmirəm, düzü.
Nə deyim. Qadını ölmüşdür onun.
Naməlum adam
Təəssüf.

Doktor

Dincəlmir dünəndən özü.

Naməlum adam

Ona da, doğrusu, yazığım gəlir.
Ancaq evdədirmi, söyləyin lütfən?

Doktor

Bəli, evdədir o. Ancaq bilmirəm...

Naməlum adam

Mühüm işçin onu görməliyəm mən.

Doktor

Dostlarındansınız əlbət, cənablar.

Naməlum adam

Hələlik yox. Bura gəlməkdən ancaq
Bir məqsədimiz var. Bir az onunla
Burda söhbət edək, həm də dostlaşaq.

Doktor

O ciddi xəstədir.

Knyaz

(Qorxaraq)

Huşsuz yatırmı?

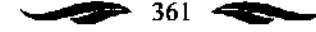
Doktor

Yox, gəzir, danışır. Hələ ümid var.

Knyaz

Şükür olsun Allaha.

Doktor gedir.

YEDDİNCİ GƏLİŞ

Knyaz

Getdi, nəhayət.

Naməlum adam

Sifətiniz yanır, sizdəki qərar,
Deyin, möhkəmdirmi?

Knyaz

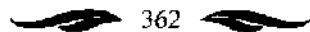
Siz də söyləyin.
Doğru, haqlıdımı sizin şübhəniz?

Naməlum adam

Mənə qulaq asın. Nifrət edərək
Ona, bir məqsədlə bura gəldik biz.
Deyilsiniz lakin onun tabutək
Qaranlıq ruhundan əsla xəbərdar.
Bir dəfə açılıb bu tabut əgər,
Bir sirri gizlətsə, sonra qapanar
Əbədi. Anlayın, şübhələr özü
Onunçün sübutdur. O zalım insan
Nə mərhəmət bilir, nə insaf bilir
Ona toxundular... qurtardı, inan.
Müdhiş olur onun verdiyi qərar.
Onun bir məqsədi, bir qanunu var:
İntiqam. İntiqam. Ömin olun siz.
Bu şübhəli ölüm deyil səbəbsiz.
Bilirəm, onunla siz düşmənsiniz,
Odur göldim sizə eləyim kömək.
Siz vuruşan zaman, mən bir kənarda
Durub baxacağam, tamaşaçıtək.

Knyaz

Hardan bildiniz ki, bir gün əvvəl o
Məni təhqir edib?

Naməlum adam

Deyərdim, əgər
Maraqlı olsaydı. Darıxarsınız.
Həm də ki, danışır bütün bir şəhər.

Knyaz

Dəhşətli fikirdir.

Naməlum adam

Görürəm, sizi
Rahat buraxmayır bu fikir bir an.

Knyaz

Rüsvayçılıq nədir, siz bilmirsiniz.

Naməlum adam

Rüsvayçılıq? Xeyir, siz də bir zaman
Unudacaqsınız bu sözü, yəqin.

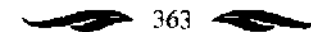
Knyaz

Lakin siz kimsiniz?

Naməlum adam

Arzunuz nədir?
Adımı söyləyim mən ki, sizinlə
Həmfikir, həmkaram, həm də ki, həmsir.
Bundan artıq sizə nə lazım, deyin?
Yaxşı. Gəlir, budur. Nə yavaş-yavaş,
Nə ağır addımla gəlir, baxın bir,
Odur. Siz çəkilin kənara birbaş,
Onunla bir anlıq mənim işim var,
Şahid lazım deyil. Çəkilin kənar.

Knyaz kənara çəkilir.

SƏKKİZİNCİ GEDİŞ

Arbeninin əlində şam.

Arbenin

Ölüm, ölüm! Bu söz gəlir hər yanı.
Bütün varlığımı sarmışdır. Məni
Təqib eləyir o. Bir saat tamam
Seyr etdim o soyuq, o lal bədeni.
Qəlbim hədəf olmuş işgəncələrə,
Qərq olmuş bir dərin, sonsuz kədərə.
Sifəti sakitdir. Orda bir uşaq
Qayğısızlığı var. Dodaqlarında
Əbədi təbəssüm çiçəkləmişdir.
Ölüm rəngi yoxdur yanaqlarında.
Onun qarşısında açılan zaman
Sirli qapıları əbədiyyətin,
Ruhu görüb orda öz taleyini,
Duymuş mənasını o qüdsiyyətin.
Yoxsa səhv etmişəm? Yox, ola bilməz.
Kim isbat edə ki, o, məsum idi.
Yalandır. Mənim sə sübutum vardı,
Odur ki, ayrıldım ondan əbədi.
Ona inanmadım, kimə inanım?
Doğrudur, qərribə bir ər idim mən,
Lakin soyuqqanlı bir hakim idim.
Kim məni döndərər şübhələrimdən.

Naməlum adam

Mən.

Arbenin

(Əvvəlcə qorxur, geri çəkilərək şamı üzünə tutur)
Siz kimsiniz ki?

Naməlum adam

Əlbət, Yevgeni.
Məni tanımadın, ancaq bir zaman
Dost idik.

Arbenin

Kimsiniz?

Naməlum adam

Səni qoruyan
Bir mələkəm. Kimse görmədən, daim
Səninlə olmuşam, həmişə, lakin.
Bir başqa sifətdə, başqa paltarda.
Mənə məlum idi bütün işlərin.
Bu yaxın günlərdə mən maskaradda
Dedim sənə: gözlə, çıxar bir xata.

Arbenin

(Dixsinir)

Peyğəmbərləri mən sevmirəm. Lütfən,
Tərk edin buranı, ciddidir sözüm.

Naməlum adam

Olsun. Baxmayaraq bu qorxunc səse
Və bu qəti əmrə. Burdan mən özüm
Getməyəcəyəm, yox... Aydın görürəm.
Məni tanımadın. Ancaq bunu bil!
Qarşıdakı bir an təhlükə üçün
İllər məqsədindən ayrılan deyil.
Mən öz məqsədimə çatmışam indi.
Burdaca ölürəm. Bir addım da, bax,
Geri çəkilmərəm.

Arbenin

Mən də eləyəm.
Heç lovğalanmıram bununla ancaq.

(Oturur)

Dinləyirəm sizi.

Naməlum adam

Bu vaxta qədər
Mənim sözüm ona etməyib təsir,
Yoxsa yanılmışam. Ola bilərmə?

(Ona)

İndi o zamandan yeddi il keçir,
Yaxşı tanıyırdın məni, Arbenin.
Mən onda həm gəncdim, həm təcrübəsiz,
Həm hirsli cavandım, həm də dövlətli.
Lakin hələ o vaxt, rast gələndə biz
Səndə bir soyuqluq, səndə bir əda,
Hər bir şeyə nifrət, kin hissi vardı,
Bunlarla iftixar eləyirdin çox.
Hər kəlmən lovğalıq, soyuq vüqardı.
Ağlındımı buna, bilmirəm, səbəb,
Yoxsa da şərait. Nəyimə gerek
Qəlbinə soxulam. Bir Allah bilir
Orda nələr vardır. Belə sənintək
Bir məxluq ancaq, öz qüdrətilə
O xəlvə edib.

Arbenin

Debyut yaxşıdır belə.

Naməlum adam

Axır da bundan pis olmayacaq,
Bir dəfə sən məni dilə tutaraq
Apardın. Cibimdə çoxlu pul vardı,
Həm də inanırdım mən onda baxta.
Oturduq. Səninlə oynadıq, bəli,
Uduzdu dalbadal sizin otaqda.
Mənim atam çox sərt, xəsis adamdı,
Danlamasın deyər verdi ki, qərar:
Oynayıb qaytarım pulları, ancaq
Doğrulmadı ümid, şirin arzular.
Sən cavan olsan da, öz caynağından
Məni buraxmadın. Nəyim var uddun.
Mən ümitsiz qaldım. Göz yaş, fəryad,
Hər şey oldu orda. Bəlkə unuttun?

Mənim bu halıma sən güldün ancaq.
Sinəmə vursaydın onda bir xəncər,
Daha xoş olardı, lakin o vaxt sən
Deyildin uzağı gören peyğəmbər.
Ancaq fənalığım toxumu indi
Gəldi, bəhrə verdi, aydın göründü.

Arbenin yerindən sıçrayıb qaixmaq istəyir, lakin fikrə dalır.

O zamandan hər şey yox oldu tamam:
Gənclik zövqü, həvəs, qadın, mehbəbət.
Şirin arzu, xəyal, könül həycanı,
Təpdim cəmiyyətdə yeni cəmiyyət...
Bu aləm bir yeni aləmdi. Burda
Qərribə duyğular, qaydalar vardı.
Burda gördüklerim o cəmiyyətin
Qovub tərək etdiyi sərt adamlardı.
Soyuq, ehtiraslı, özünü sevən,
İncik insanların dünyasıydı bu,
Burda amansızdı düşüncə, duyğu.
Mən gördüm, inandım pul yer şahıdır,
Ona socdə etdim. Sovuşdu illər.
Hər şey getdi: dövlət, sağlamlıq, həvəs.
Arzular, əməllər məhv oldu hədə.
Səadət qapısı mənim üzümə
Əbədi qapandı. Mən də o zaman
Tələylə sonuncu bir şərt bağladım,
Oldum qarşıdakı naməlum insan.
Titreyirson, aha... Tanıdın məni,
Duydun məqsədimi, dediklərimi.
Cəsaretin varsa, yenə də söylə
Səni tanıyıram əvvəlki kimi.

Arbenin

Mən tanıdım səni, rədd ol, tanıdım.

Naməlum adam
"Rədd ol", heç bununla bitərmə söhbət.
Sən xeyli gülmüsən mənim üstümə,
İndi də, bax, mənə çatmışdır növbət.
Bu yaxın vaxtlarda mən təsadüfən
Eşitdim evlisen, zəngin, bəxtiyar.
Ürəyim inlədi, qaraldı gözümlə,
Düşündüm ki, nəçin səndə bu bəxt var?
Dedim: nədən, nəçin o xoşbəxt olsun?
Ürəyimdə biri səsləndi belə:
Yubanma, tez ol, get, xoş həyatını
Onun rahat qoyma, xələldar elə.
Mən də qarışaraq kütləyə, hər an
Təqib etdim səni heç yorulmadan.
Sənə aid nə var – öyrəndim, bildim,
Nəhayət, zəhmətim indi verdi bar.
Qulaq as, qoy açım mən bildiyimi,
Sənə söyləməli mənim sözüm var.

(Bərkdən)

Arvadını özün öldürmüşsən sən!..

Arbenin geri sıçrayır. Knyaz yaxınlaşır.

Arbenin
Özüm öldürmüşəm? Knyaz? Bu nədir?

Naməlum adam
(Geri çəkilir)
Mən dedim nə varsa, qalanını da
Bu cənab söyləyər özünə bir-bir.

Arbenin
(Quduzlaşaraq)
Əlbir olmuşsunuz... Çox gözəl... İndi
Mən əlinizdəyəm... Burda kim var.
Sizo mane olsun... Heç kəs... Burda siz

Şahsınız... Sizdədir külli-ixtiyar.
Mən tabe oluram... İndi bu saat
Ayaqlarınıza yığılacağam.
Qorxudan əsirəm. Baxışlarınız
Məni məğlub edib, məhv edib tamam.
Mən axmaq körpəyəm, donub qalmışam,
Sözünüze qarşı yoxdur cavabım.
Mən məğlub olmuşam, tez aldanmışam,
Mübarizə üçün qalmayıb tabım.
Sakit duracağam. Vurun boynumu!
Lakin unutdunuz, əziz cənablar,
Mənim ağlım, gücüm, təcrübəm vardır.
Dediniz: hər şeyi aldı o məzar,
Zənn etdiniz, bir də əvvəlki kimi
Sizinlə haqq-hesab çəkə bilmərəm.
Bu qədər alçalıb düşmüşəm demək.
Hiylə, böhtanlarla... Qoy olsun, nə qəm?
Oyunu yaxşıca düzəltmişsiniz.
Bilmirsiniz ancaq necə bitəcək.
Bu uşaq da gəlib, burda mənimlə
Döyüşsün, eləmi? Bir sille, demək,
Onda bəs olmayıb, bir də istəyir...
Dostlar, alacaqdır haqqını hər kəs,
Əcəliniz çatıb – qərribə deyil.
Bir pozğunun ömrü qəpiyə dəyməz.
İndi sakit olun, öləcəksiniz.
Adınız daima qalacaq alçaq.

Knyaz
Görərik, tez olun!

Arbenin
Gedək, tez gedək!

Knyaz
İndi mən xoşbəxtəm.

Naməlum adam
(*Onu saxlayaraq*)
Əsas işi siz
Yaddan çıxardınız. Unutmayın ki...

Knyaz
(*Arbenini saxlayaraq*)
Dayanın, qoy deyim, bilin ki, məni
Nahaqdan ittiham eləmişsiniz,
Müqəssir deyildi qurbanlığınız.
Məni yerli təhqir etdiniz, ancaq
Açmaq istəyirdim hər şeyi özüm.
Gedək, nə lazımdır artıq yubanmaq?

Arbenin
Nə dediniz? Neco?

Naməlum adam
Qadının sənin
Müqəssir deyildi. Sən onunla çox
Amansız davrandın.

Arbenin
Görünür, yəqin
Sizdə hələ bir çox lətifə vardır.

Knyaz
And olsun Allaha, bu şuxluq deyil,
Qolbaq təsadüfən Baronessanın
Əlinə düşmüşdür, ondan sonra, bil,
Baronessa onu vermişdi mənə.
Mən özüm yanıldım. Sizin zövcəniz
Qəti rədd elədi mənim sevgimi.
Əgər bilsəydim ki, bir səhv ilə biz
Bu qədər beləyə düşəcəyik, mən
Onun baxışını, gülüşlərini
Axtarmazdım. Budur, Baronessa da

Bu məktubda açıq öz işlərini
Sizə tamam. Alın, tez oxuyun, tez
Qiymətlidir indi mənimçün hər an.

Arbenin məktubu oxuyur.

Naməlum adam
(*Gözlərini yuxarı dikib, saxta bir əda ilə*)
Cənini yaxalar qəzavü qədr,
Təəssüf, o məsum məhv oldu nahaq.
Burda kədər onun nəsibi idi,
Xilas olacaqdır göylərdə ancaq.
Ah... Mən gördüm onu, o baxışları,
O gözlər saf qəlbin bir aynasıydı,
Kim zənn edərdi ki, o gözəl rəngi
Anı bulud örtər. Kim ona qıydı?
Nəçin susdun belə, zavalı, nəçin?
Saçını yol, bağır, ağla, fəryad et!
Dayanma, dəhşətdir. Böyük fəlakət.

Arbenin
(*Onların üstünə atılır*)
Mən boğaram sizi, miskin cəlladlar.

Birdən zəifləyir. Kresloya yıxılır.

Knyaz
(*Qaba bir surətdə onu itələyir*)
İndi bu peşmançılıq bir fayda verməz,
Silahlar hazırdır, mübahisəmiz
Hələ bitməmişdir. Niyə susdu bəs?
Dinləmir... Ağlını itirdi yoxsa?

Naməlum adam
Bəlkə də.

Knyaz
Siz mənə mane oldunuz.

Naməlum adam
Müxtəlif hədəfə nişan almışdıq.
Mən intiqam aldım. Siz gecikdiniz.

Arbenin
Necə? Nə dediniz? Gücsüzəm artıq.
Mən o qədər ağır təhqir olmuşdum.
Mən inanırdım ki... Məni bağışla...
Bağışla, bağışla... pərvərdigara!
Mən nələr deyirəm!

Qəhqəhə ilə gülür.

Ah, o baxışlar!
Ah, o göz yaşları, yalvarış, giley.
Bəs onlar? De, məni əfv etdinmi sən?
(*Diz üstə çökür*)
Qarşınızda, budur, diz çökdüm, baxın.
Söyləyin düzünü, yalvarıram mən.
Onun xəyanəti, məkri, hiyləsi.
Təsdiq olunmuşdur. Bu saat gərək
Siz onu ittiham eləyəsiniz.
Bütün təqsirini açıb tökərək.
Bu mənim əmrimdir, mənim arzumdur.
O günahsız idi? Hardan bildiniz?
Məgər açmısınız mənim qəlbimi?
O da yalvarırdı, feryad edirdi,
Bax, indi mən sizə yalvaran kimi.
Səhvdir: mən burda yanıldım. Olsun!
O da, günahsızam deyirdi mənə.
Ancaq mən dedim ki, yalandır, yalan.
(*Ayağa qalxır*)
Mən bunu söylədim onun özünə.
(*Sükut*)
İndi bir sır açım sizə, dinləyin.
Qatil mən deyiləm.
(*Diqqətlə naməlum adamın üzünə baxır*)

Sənsən, tez ol, tez!
Etiraf et, durma, cürətli ol! Din!
Açıq ol bir anlıq barı mənimlə.
Əziz dostum, nəçin sən ona qarşı
Zalım oldun. Mən ki, onu sevirdim.
Onun gözündəki bir damla yaşı
İqtidarım olsa, nə o göylərə,
Nə də ki, cənnətə verərdim, inan.
Lakin əfv edirəm səni mən.
(*Başını onun sinəsinə qoyub ağlayır*)

Naməlum adam
(*Qaba surətdə onu itələyir*)
Dayan!
Özünə gəl, ayıl!
(*Knyaza*)

Apar bunu!
Təmiz hava döysə, ayılar yəqin.

Onun qolundan yapışır.

Arbenin
Bir daha görüşmərik biz,
Əlvida, tez gedək, bax, bura gəlin!

Onların əlindən çıxaraq tabut qoyulmuş otağın qapısına atılır.

Knyaz
Dayandırın onu!

Naməlum adam
O məğrur zəka
Bu gün artıq düşmüş tamam gücündən.

Arbenin
(*Geri qaydır, vəhşi bir inilti ilə*)
Burdadır, burdadır, diqqətlə baxın!
(*Səhnənin ortasına gəlir*)
Sən çox amansızsan, demirdimmi mən.

Yerə yıxılır, yarı uzanmış halda qalır. Gözləri hərəkətsiz bir nöqtəyə dikilir. Knyaz
ve naməlum adam onun başının üstündə dururlar.

Naməlum adam
Mən çoxdan gəzirdim bu intiqamı,
İndi qisas aldım zalım canidən.

Knyaz
O dəlidir... Xoşbəxt... Ancaq əbədi
İtirdim dincimi, namusumu mən.

SON

ZƏMANƏMİZİN QƏHRƏMANI

Hər bir kitabda müqəddimə birinci və eyni zamanda sonuncu şeydir; bu, ya əsərin məqsədini izah etmək, ya da tənqidlərə qarşı bərrət qazanmaq və cavab vermək xidmətini görür. Lakin adətən, oxucular əxlaqi məqsədə əhəmiyyət vermədiklərindən və jurnal hücumlarına biganə olduqlarından müqəddimələri oxumurlar. Təəssüflər olsun ki, bu iş, xüsusilə bizdə belədir. Camaatımız hələ o qədər gənc və sadədildir ki, bir təmsilin sonunda əxlaqi nəticə görmədikdə onun mənasını anlamır. Camaatımız zarafatı sezmir, kinayəni duymur; bir sözle, o yaxşı tərbiyə edilməmişdir. Camaatımız hələ bilmir ki, ləyaqətli bir cəmiyyətdə və ləyaqətli bir kitabda açıqdan-açığa, söyüşə yer verilə bilməz və hal-hazırda ziyalılar daha iti və demək olar ki, gözü görünməyən, bununla belə yaltaqlıq pərdəsi altında qarşısalınmaz, qəti zərbələr endirən müdhiş bir alət ixtira etmişlər. Camaatımız, bir-birinə düşmən olan dövlətin iki diplomati arasında gedən danışığa xəlvətcə qulaq asaraq, onların bir-birinə bəslədikləri qarşılıqlı incə dostluq xatirinə hər birinin öz hökumətini aldatdıqlarına inanan əyalet adamına bənzəyir.

Bu kitab bədbəxtlikdən hələ bu yaxınlarda, bəzi oxucuların, hətta jurnalların etimadını sözün tam mənasilə qazandı. Bəziləri Zəmanəmizin Qəhrəmanı kimi əxlaqsız bir adamın onlar üçün örnək şəklində göstərilməsindən doğrudan da çox incidilər; bəziləri isə çox incə şəkildə qeyd etdilər ki, yazıçı özünün və öz tanışlarının portretini çəkmişdir... Nə qədər köhnə və miskin bir zarafat! Nə edəsən, görünür Rusiya elə yaradılmışdır ki, belə mənasız şeylərdən başqa onda hər şey yeniləşir. Çətin işdir ki, bizim füsunkar nağılların ən füsunkarı insan şəxsiyyətini təhqir etmək kimi bir niyyətdə olmaq töhmətindən yaxasını qurtara bilsin!

Möhtərəm ağalar, Zəmanəmizin Qəhrəmanı, doğrudan da bir portretdir, lakin təkcə bir adamın portreti deyil: bu bütün bizim nəslin tam inkişaf etmiş nöqsanlarını təcəssüm etdirən bir portretdir. Siz mənə yenə də deyəcəksiniz ki, insan bu qədər səfeh olmaz. Mən də sizə deyirəm ki, əgər siz bütün fəci və romantik zalımların varlığının müm-

kün olmasına inanırsınızsa, bəs Peçorinin həqiqi bir adam olduğuna niyə inanmırsınız? Siz bundan daha müdhiş və eybəcər uydurmalara heyran qaldığınız halda, bəs nə üçün bu xarakterə (o hətta bir uydurma olsa belə) acırmırsınız? Bəlkə bu, Peçorində, sizin arzu etdiyinizdən daha çox həqiqət olduğundan irəli gəlir?..

Siz deyəcəksiniz ki, əxlaq bundan bir şey qazanmır... Bağışlayın. Bəsdür insanlara şirin şeylər yedirtirsiniz, bu şirin onların mədəsini pozmuşdur: onlara acı dərmanlar, acı həqiqətlər lazımdır. Lakin bundan sonra siz, zənn etməyin ki, bu kitabın müəllifi insan nöqsanlarının islahçısı olmaq kimi lovğa bir xəyala düşmüşdür. Allah onu bu cahillikdən saxlasın! Müəllif ancaq zamanımızın adamının şəklini, öz bildiyi kimi çəkməkdən zövq almışdır. Həm sizin, həm də özünün bəd-bəxtliyindən, o belə adamlara çox tez-tez rast gəlmişdir. Xəstəliyin göstərilməsi də kafirdir, onun necə müalicə edilməsinə gəlincə, bunu Allah bilir!

BİRİNCİ HİSSƏ BELA

Poçt arabası ilə Tiflisdən gəlirdim. Arabanın yükü yarısına qədər Gürcüstan haqqında yol xatirələri ilə doldurulmuş balaca bir çamadan ibarət idi. Bu xatirələrin çox hissəsi, sizin bəxtinizdən itmiş, çamadan və ondakı qalan şeylər isə mənim bəxtimdən, salamat qalmışdı.

Mən Koyşaur vadisinə çatdıqda günəş artıq qarlı dağ silsiləsinin arxasında gizlənməyə başlamışdı. Gecə düşənə qədər Koyşaur dağına çata bilmək üçün osetin-arabaçı yorulmadan atları qovur və var səsi ilə mahnı oxuyurdu. Bu vadi gözəl bir yerdir! Keçilməz dağlar, üzərindən yaşıl sarmaşıqlar asılmış və çinar ağacları ilə əhatə olunmuş qırmızımtıl qayalar, köksündə sellər çıxır açmış sarı uçurumlar; yuxarıda, yüksək-
lərdə qarların qızılı rəng almış saçaqları; aşağıda isə qaranlıq və dumanla dolmuş dərədən qılıtılı axan və bir başqa adsız balaca çayla qucaqlanmış Arçava gümüş bir sap kimi uzanır, ilan qabığı kimi parıldayır.

Biz Koyşaur dağının ətəyinə çatıb bir duxanın¹ yanında dayandıq. Buraya iyirmiye qədər gürcü və dağlı toplaşmış səs-küy salmışdı;

yaxında, gecələmək üçün bir dəvə karvanı dayanmışdı. Arabamı bu məlun dağa çıxartmaq üçün bir neçə öküz kirələməli idim, çünki artıq payız girmiş, dağ sırsıra bağlamışdı, – bu dağın vadisi isə, təqribən, iki verst uzunluğundadır.

Çarə yoxdu, mən altı öküz və bir neçə osetin tutdum. Osetinlərdən biri mənim çamadanımı çiyinə aldı, qalanları isə, demək olar ki, yalnız çığır-bağır salmaqla öküzlərə kömək etməyə başladılar.

Mənim arabamın dalınca dörd öküz, ağzına qədər yüklənmiş başqa bir arabamı çox asanlıqla çəkirdi. Bu məni təəccübləndirdi. Araba sahibi, gümüşə tutulmuş xırda kabardin çubuğunu çəkə-çəkə arabamın ardınca gəlirdi. O, epoletsiz zabit sirtuku geymiş, başına qılı çərkəz papağı qoymuşdu. Görünüşündən əlli yaşlarında bir adam idi; qarayanız çöhrəsi onun Qafqaz günəşinə çoxdan alışdığını göstərir, vaxtından əvvəl çallaşmış bıqları isə, qəti yerləşinə və qıvrım görkəminə yaraşmırdı. Mən yaxınlaşıb salam verdim; o dinməzəcə mənə baş əydi və havaya qəliz bir tüstü buraxdı.

– Biz, deyəsən, sizinlə yol yoldaşırıq?

O, dinmədən, təkrar baş əydi.

– Yəqin ki, Stavropola gedirsiniz?

– Elədir ki, var... hökumət şeyləri apanıram.

– Zəhmət olmazsa, deyin, nədən sizin bu ağır arabamızı dörd öküz asanlıqla çəkir, amma mənim boş arabamı bu osetinlərin köməyiylə altı öküz də çəkə bilmir?

O, bic-bic gülümsədi və mənalı bir nəzərlə mənə baxdı:

– Yəqin ki, Qafqaza yaxınlarda gəlibsiniz?

– Bir ildir, – deyə cavab verdim.

O təkrarən gülümsədi.

– Nə var ki?

– Elə-belə; bu asiyahılar çox hiyləgər adamlardır! Elə bilirsiniz bəs onlar qışqırıq salmaqla kömək edirlər? Allah bilir nə bağırırlar. Öküz-
lər də onların dilini bilirlər; istəyirsiniz iyirmi öküz qoşun, onlar öz dillərində bağırırsalar da öküzlər yerlərindən tərpənməzlər... Yaman haramzadadırlar! Əlindən nə gələr?.. Gəlib gedənlərdən pul qoparmağı sevirlər... Bu dələduzları qudurdublar! Görərsiniz, hələ sizdən araq pulu da alacaqlar. Amma mən daha onlara bələdəm, məni aldada bilməzlər!

– Siz çoxdanmı burada qulluq edirsiniz?

¹ Meyxana

– Bəli. Mən burada Aleksey Petroviçin vaxtından qulluq edirəm, – deyə, o bir qədər duruxub davam etdi: – o, buraya, qalaya gəldiyi zaman mən podporuçik idim, – deyə əlavə etdi, – onun zamanında dağlılara qarşı gördüyüm işə görə o mənim rütbəmi iki dəfə artırmışdı.

– Bəs indi nə işindəsiniz?

– İndi üçüncü nizami batalyonda sayılıram. Bağışlayın, bəs siz?

Mən kim olduğumu söylədim.

Söhbətimiz bununla bitdi və biz dinməzce yolumuza yanaşı davam etdik. Dağın tepəsində qara rast gəldik. Günəş batdı, gecə, adətən cənubda olduğu kimi, aman vermədən gündüzün dalından yetişdi; lakin qarın əks etdiyi işıqda biz yolu asanlıqla seçə bilirdik; yoxuş hələ qurtarmamışdısa da, yol artıq o qədər də dik deyildi. Çamadanımı arabaya qoymağı, öküzlərin yerinə at qoşmağı əmr etdim və dönüb son dəfə aşağıya, vadiyə baxdım; lakin dərələrdən dalğa-dalğa yüksələn kəşif duman vadini tamamilə örtmüşdü, oradan bir səs belə eşidilmirdi. Osetinlər səs-küylə məni bürüyüb, araq pulu istədilər, lakin ştabskapitan onların üstünə elə qəzəblə bağırırdı ki, bir anda dağıldılar.

– Əclaf məxluq! – heç rusca çöreyin adını bilmirlər, amma “zabit, araq pulu ver!” deməyi əzbərləyiblər. Məncə tatarlar bunlardan yaxşıdır; heç olmasa onlar içən deyillər...

Stansiyaya hələ bir verst qalmışdı. Ətraf sakit, o qədər sakitdi ki, ağcaqanadın vızıltısı ilə onun hara uçduğunu izləmək olurdu. Solda dərin bir dərə qaralırdı; dərədən o tərəfdə – qarşımızda, qürubun son şəfəqlərinin hələ sönmediyi solğun göy qübbəsində isə üstü qırıq-qırıq və qar qatları ilə örtülmüş dağların tünd sürməyi zirvələri canlanırdı. Qaranlıq göydə ulduzlar parıladaşmağa başladı və qərribə işidir, mənə elə gəldi ki, bunlar bizim şimaldakı ulduzlardan daha ucadadır. Yolun hər iki tərəfində çılpaq qara daşlar dikəlir, bəzi yerdə qarların altından kollar boylanır, lakin bir quru yarpaq belə tərpənmirdi; təbiətin bu dərin yuxusu içərisində, yorğun üç atlı poçt arabasının cırlıtısını, atların boyunlarındakı rus zınqırovlarının qarışıq səsini eşidəndə adamın ürəyi fərəhlə dolurdu.

– Sabah gözəl hava olacaq! – dedim.

Ştabskapitan bir kəlmə də cavab vermədi və barmağı ilə düz qarşımızda dikələn hündür bir dağı mənə göstərdi.

– Bu hansı dağdır? – deyə soruşdum.

– Qüd dağıdır.

– Nə olsun ki?

– Baxın, necə dumanlanır.

Doğrudan da, Qüd dağı dumanlanırdı. Dağın hər iki tərəfindən seyrək buludlar sürünürdü, dağın zirvəsini isə qara bir bulud almışdı; bu bulud o qədər qara idi ki, qaranlıq göydə bir ləkə kimi görünürdü.

Artıq poçt stansiyasını və stansiyanı ortaya almış daxmaların damlarını seçə bilirik. Bizi salamlayan işıqlar sayrışarkən nəm, soyuq bir külək qoxusu duyuldu. Dərə uğuldadı və çiskin yağış səpələnməyə başladı. Yapıncıya yenidən bürünmüşdüm ki, qar tökdü. Mən hörmət-karlıqla ştab-kapitana baxdım...

O, dilxor olub:

– Gecəni burada qalmalıyıq, belə çovğunda dağı aşma bilməzsən. Bura bax! Krestovoyda qar uçqunları olmuşdurmu? – deyə o, arabacıdan soruşdu.

– Olmamışdır, cənab, – deyə arabacı osetin cavab verdi: – amma çoxlu qar yığınları vardır.

Stansiyada qonaqlardan ötrü otaq olmadığından, gecələmək üçün bizə his basmış bir daxma verdilər. Mən yol yoldaşımı birlikdə bir stəkan çay içməyə dəvət etdim; Qafqaza olan səyahətimdə mənə yeganə zövq verən bir çuqun çaydanım var idi.

Daxmanın bir böyrü qayaya yapışıqdı; üç sürüşkən və yaş pillekənlə daxmaya çıxılırdı. Əlimlə yoxlaya-yoxlaya içəri girdim, bir inəyə toxundum (burada pəyə nöker damını əvəz edir) hara gedəcəyimi bilmədim: bu yanda qoyunlar mələşir, o yanda köpək mırıldayırdı. Xoşbəxtlikdən küncdə tutqun bir işıq parıldadı və qapıya oxşar digər deşiyi tapmaqda mənə kömək etdi. Burada, qarşımda çox maraqlı bir mənərə açıldı; damı his basmış, iki dirək üzərində dayanan geniş daxma adamla dolu idi. Ortaqda qalanmış ocaq çatıldaırdı və damın bacasından küləyin geri qovduğu qatı üstü ətrafı elə bürümüşdü ki, mən xeyli vaxt ətrafımı görə bilmədim; ocaq başında iki qarı, çoxlu uşaq və başdan-ayağa cır-cındır içərisində olan arıq bir gürcü əyləşmişdi. Çarə yoxdu! Biz ocağın başında özümüze yer elədik, çubuq çəkdik: çox çəkmədən çaydan xoş bir səslə qaynamağa başladı.

Dinmədən mat-mat üzümüze baxan çirkli ev sahiblərinə işarə edib ştabskapitana:

– Nə yazıq adamlardır! – dedim.

– Çox axmaq xalqdır, – deyə o cavab verdi, – inanmırsınız ki, əllərindən heç bir iş gəlmir, heç bir mərifətləri yoxdur! Bizim kabardin-

lər, yaxud çeçenlər quldur və lüt olsalar da qoçaq adamlardır, amma bunların heç silaha da rəğbətləri yoxdur, birində bir əməlli-başlı xəncər görməzsən. Lap əsil osetindirlər!

– Siz Çeçenistanda çoxmu olmuşsunuz?

– Bəli, mən on il bir rota ilə Kamennı Brod yanında bir qalada olmuşam, bu yeri tanıyırsınızmı?

– Eşitmişəm.

– Bu başkəsənlər, atam, bizi cana gətirmişdilər! Allaha şükür ki, indi dincdirlər; vaxt olurdu ki, qala bürcündən yüz addım o yana çıxan kimi görürdün ki, şeytan uşağı oturub səni güdür, azca ehtiyatsızlıq etdinmi, ya kəmənd boğazına keçir, ya da peysərinə bir güllə yamandırdı. Amma qoçaqdırlar.

Mən maraqlanıb:

– Yəqin, başınız çox macəralar çəkmişdir? – dedim.

– Necə çəkməsin! Çəkmişdir...

Burada o, sol bığını eşməyə başladı, başını yerə dikib fikrə getdi. Məndə ona keçmiş macəralarından birini söyləmək arzusu şiddətləndi; bu, səyahət edən və xatirə yazan adamların hamısına məxsus bir istəkdir. Bu arada çay qaynadı, çamadanımdan iki yol stəkanı çıxartdım, çay süzüb birini onun qabağına qoydum. O, çaydan bir qurtum alıb, öz-özünə danışmış kimi “çəkmişdir!” dedi. Bu söz mənə böyük ümidlər verdi. Mən, Qafqazda çoxdan yaşayanların söhbət etməyi, danışmağı çox sevdiklərini bilirdim. Axı bu fürsət onların öllərinə tez-tez düşür, elələri var ki, rota ilə beş il uçar bir yerdə qalır və bu beş ildə bir adam da ona salam vermir (çünki feldfel salamat əvəzinə can sağlığı diləyirəm deyir). Laqqırtı vurmaq üçün söz-söhbət çoxdu, ətrafdakı xalq vəhşi xalqdır, onlar hər şeylə maraqlanırlar; hər gün təhlükə, qəribə hadisələr olur və istər-istəməz, bizdə, belə şeylərdən az yazıldığına təəssüf edirsən.

Müsaibimə:

– Çayınıza rom tökmək istəmirsiniz? – dedim. Ağ romum vardır. Tiflisdən gətirmişəm. Hava da soyuqdur.

– Xeyir, təşəkkür edirəm, içmirəm.

– Nə üçün?

– Elo belə. Tövbə eləmişəm. Mən hələ podporuçik ikən bir gün özümüz toplaşdıq, gecə isə həyəcan signalı verildi, biz də kəfli qabağa çıxdıq; Aleksey Petroviç bundan xəbər tutduqda, payımızı

aldıq; o qədər hirsələndi ki, allah göstərməsin! Az qala bizi məhkəməyə vermişdi. Nə edəsən, görürsən bir il bir yerdə qalırsan, adam üzü görmürsən, azacıq da ki, içdin, işin bitdi!

Bunu eşitdikdə, demək olar ki, ümidimi üztdüm.

– Elə çərçəzləri alın, – deyə o davam etdi, – toyda və ya yasda buza içən kimi qırğın düşür. Mən bir dəfə güclə qaçıb canımı qurtara bildim, hələ mən dinc bir knyaz qonaqlığında idim.

– Bu necə olmuşdur?

– Belə (o, çubuğunu doldurdu, bir qullab vurduqdan sonra nağıl etməyə başladı), – belə olub, qulaq asın, o zaman, mən bir rotada, Terek çayının o tayındakı qalada idim, bu iş olalı, indi az qala beş ildir. Bir gün, payızda, azuqə gətirdi; arabanın içində iyirmi beş yaşlarında gənc bir zabıt vardı. O tam rəsmi formada yanıma gəlib, qalada mənim yanımda qalmaq üçün əmr aldığı bildirirdi. Zabıt o qədər incə, ağ, əynindəki mundiri o qədər təzə idi ki, onun Qafqaza təzəcə gəldiyini hamam saat anladım. “Siz yəqin ki, Rusiyadan buraya dəyişdirilmişsiniz?” – deyə mən soruşdum. – Elədir ki, var, cənab ştab-kapitan” – deyə o cavab verdi. Mən onun qoluna girib dedim: “Çox şadam, çox şadam. Bir qədər danışacağsınız... Lakin biz ikilikdə dost kimi yaşayacağıq. Bir də bundan sonra məni sadəcə Maksim Maksimoviç deyə çağırın; özü də bu tam rəsmi forma nəyə görədir? Mənim yanıma həmişə furajkada gəlin”. Ona mənzil verildi və o, qalada yerləşdi.

– Bəs adı nə idi? – deyə mən Maksim Maksimoviçdən soruşdum.

– Onun adı... Qriqori Aleksandroviç Peçorin idi. Cəsarətlə sizi inandırırıam ki, o yaxşı oğlan idi. Ancaq bir az qəribə xasiyyətləri vardı. Məsələn, yağışda, soyuqda bütün günü ovda olurdu; hamı soyuqdan donur, yorğun düşürdü, ona isə heç şey kar etmirdi. Başqa bir vaxtda isə öz otağında oturur, külək əsən kimi sizi inandırır ki, soyuqlayıb, pəncərə qapılarının səsi çıxan kimi diksinir, rəngi qaçırdı, amma mənim gözümlə qabağında təkbaşına qaban ovuna gedərdi; bəzən saatlarla ondan bir kəlmə də eşitməzdin, amma bir şey söyləməyə başladımı, gülməkdən az qala qarnın cırlardı... Bəli, çox qəribə və həm də ehtimal ki, varlı adamdı: o qədər cürbəcür bahalı şeyləri vardı ki!..

– O sizin yanınızda çoxmu qaldı? – deyə mən yenə soruşdum.

– Bir ilə qədər, lakin bu bir il mənim xatirəmdən çıxmaz; bir ildə o qədər əziyyət çəkmişəm ki, yaddan çıxan deyil!.. Axı doğrudan da

elə adamlar vardır ki, başlarına müxtəlif xariqüladə işlər gələcəyi alınlarına yazılmışdır!

Mən ona çay süzərək, maraqlandığımı andıran bir tərzdə:

– Xariqüladəmi? – dedim

– Qulaq verin, söyləyim. Qaladan altı verst uzaqda dinc bir knyaz olurdu. Onun on beş yaşında bir oğlu vardı. O, bizim yanımıza gəlməyə dadanmışdı: gündə bir şeyi bəhanə edib yanımıza gəlirdi. Qriqori Aleksandroviçlə mən onu nazlandırmışdıq. Amma başkəsenin biri idi; diribaş oğlandı, at dördnala qaçarkən yerdən papaq götürməyini deyim, yoxsa, at belində güllə atmağınımı söyləyim. Birce pis xasiyyəti vardı: çox pul düşkünü idi. Bir gün Qriqori Aleksandroviç, məzə üçün atasının sürüsündən ən yaxşı keçini oğurlayıb gətirərsə, ona bir qızıl onluq verəcəyini vəd etdi; təsəvvür edin ki, ertəsi gecə keçini buynuzlayıb sürüyə-sürüyə gətirdi. Bəzən də biz qəsdən onu acıqlandırmaq istəyəndə, gözləri qanla dolur, o saat xəncərə əl atırdı. Mən ona: “Ey, Əzəmot, salamat baş gora aparmayacaqsan, – deyirdim – başın yaman belalar çəkəcək!”.

Bir gün qoca knyazın özü gəlib bizi toya çağırırdı: böyük qızını ərə verirdi, biz də onun qonağı idik, odur ki, tatar olsa da, bilirsiniz, boyun qaçırmazdınız. Yola düşdük. Aula çatdıqda bir sürü it hündürdən hürə-hürə bizi qarşıladı. Qadınlar bizi görcək gizləndilər; üzlerini görə bildiklərimiz isə o qədər də gözəl deyildilər. Qriqori Aleksandroviç mənə: “Çərkəz qadınları haqqında mən daha yaxşı rəyde idim” – dedi. “Səbr edin!” – deyərək mən gülümsünərək cavab verdim; çünki mən bildiyimi bildirdim.

Knyazın daxmasına çox adam toplaşmışdı. Bilirsinizmi, asiya-larda yoldan keçəni də qarşılarına çıxarıb da toya çağırmaq adətdir. Bizi hörmətlə qəbul edib, qonaq otağına apardılar. Bununla belə, hər ehtimala qarşı atlarımızı hara bağladılar, göz qoymağı unutmadım.

– Onlar necə toy edirlər? – deyərək mən ştabs-kapitandan soruşdum.

– Adi qayda üzrə. Əvvəlcə molla Qurandan bir şey oxuyur bəy və gəlinə, onların bütün qohumlarına xələt və peşkeş verirlər; yeyirlər; buza içirlər, sonra cıdır başlanır və üst-başı cır-cındır, çirkin olan birisi pis, axsaq bir ata minib, ortada naz satır, hoqqabazlıq edir, qonaqları güldürür; sonra, hava qaranlıqlaşdıqda qonaq otağında bizim dilimizcə desək, bal başlanır. Yazıq bir qoca onların dilində nə deyildiyini unutmuşam... he, bizim balalaykaya oxşayan üç telli bir şeyi dinqıldadır.

Qızlarla oğlanlar üzbəüz iki cərgə dayanıb, əl çalaraq oxuyurlar. Bir qızla bir oğlan ortalığa çıxıb ağızlarına nə gəldi oxuya-oxuya bir-birinə şeir söyləyirlər, qalanları da xorla onların oxuduqlarını təkrar edir. Peçorinlə mən yuxarı başda əyləşmişdik, ev sahibinin on altı yaşlarındakı kiçik qızı Peçorinə yaxınlaşdı və necə deyim... ona komplimentə oxşar bir söz ataraq oxumağa başladı...

– Qızın nə oxuduğu yadınızda qalmamışdır ki?

– Deyəsən belə bir şey idi. “Bizim cavan igidlərimiz ucaboyludur, kaftanları gümüşə tutulmuşdur, amma gənc rus zabiti onlardan da qəşəngdir, onun vəznələri qızıldandır. Bizimkilərin arasında o qovaq ağacı kimi görünür, lakin o bizim bağda boy atıb çiçək açma bilməz”. Peçorin ayağa qalxdı, baş əydi, ölini döşünə və gözünün üstünə qoyub, məndən qıza cavab verməyimi xahiş etdi. Mən onların dilini yaxşı bildiyimdən, Peçorinin cavabını tərcümə etdim.

Qız bizdən uzaqlaşdıqda mən:

– Necədir! – deyərək Qriqori Aleksandroviçə pıçıldadım.

– Çox qəşəngdir! – deyərək o cavab verdi.

– Onun adı nədir?

– Bela, – deyərək cavab verdi.

Doğrudan da qız qəşəngdi; ucaboylu, zərif ceyran kimi qaragözlü idi. Baxışları adamın ürəyini dolırdı. Dalğınlaşmış Peçorin gözlərini ondan çəkmirdi, Bela da tez-tez gözünün altından ona baxırdı. Lakin qəşəng knyaz qızına təkcə Peçorin tamaşa etmirdi: qırılmaz iki odlu göz də otağın bir guşəsindən ona baxırdı. Mən diqqətlə baxdıqda köhnə dostum Kazbiçi tanıdım. Bilirsinizmi, o nə dinc, nə də nadinc adamdı. Onda heç bir dəcəllik görməmişdiksə də, çox şübhələnirdik. Bəzən bizim qalaya qoyun gətirər, ucuz qiymətə satardı, ancaq qiymət üstə heç vaxt çənə döyməzdi: nə qiymət istəsəydi, onu verməliydin, – başını da kəssən bir qəpik sınımazdı. Deyirlər ki, o, abreklerle Kubana getməyi xoşlayır, doğrudan da, onda ən qatı bir qaçaq sifəti vardı; balaca, arıq, kürəkləri enli bir adamdı... Amma şeytan kimi qıvrıqdı! Çuxası daim yırtıq-yırtıq olduğu halda silahı gümüş içərisində olardı. Atı isə bütün Kabardada ad qazanmışdı, doğrudan da dünyada bu atdan yaxşısı adamın ağına gəlməzdi. Kazbiçi kimi at həvəskarları ona nahaq həşəd aparmırdılar; bu atı oğurlamaq üçün az can atmamışdılar, ancaq müvəffəq olmamışdılar. Elo bil ki, at indi də gözümün qabağındadır: şəvə kimi qapqara bir kəhərdi, ayaqları da incə, gözləri isə Belanın

gözlərindən heç də əskik deyildi; bu atda nə qədər güc vardı! İstərsən lap 50 verst çap; ancaq elə öyrənmişdi ki, köpek kimi sahibinin dalınca gəlirdi, *hətta onun səsini də tanıyırdı! Elo olurdu ki, Kazbiç onu heç bağlamırdı. Bir sözle, əsl qaçaq atı idi!..*

O axşam Kazbiç həmişəkindən daha qasqabaqlı idi, arxalığının altından zirehli paltar geydiyini sezdim. “Bu nəhaq yerə zirehli paltar geyməyib! Yəqin başında pis bir fikri var” – deyə düşündüm.

Saklyada hava kəşifləşdi, təmiz hava almaq üçün eşiye çıxdım. Artıq dağların üzərinə qaranlıq çökmüş, dərələrdə duman dolaşmağa başlamışdı.

Fikrimdən atlarımızın bağlandığı çardağa tərəf getmək, qabaqlarında yem olub-olmadığına baxmaq keçdi; həm də ki, ehtiyatlı olmaq yaxşı şeydir; mənim atım da qəşəng at idi: kabardinlərin çoxu ona həsədlə baxıb: “Yaxşı atdır, çox yaxşı atdır!” deyirdilər.

Çəpərin qırağı ilə gedərkən birdən qulağıma bir neçə səs gəldi, onlardan birini o saat tanıdım; bu bizim ev sahibinin oğlu dəcəl Əzəmətdi; o biri az-az və astadan danışdı. “Görəsən nə danışılar? – deyə düşündüm, – mənim atım haqqında olmasın?”. Çəpərin dibinə sinib bir söz belə qaçırmamağa çalışaraq qulaq asmağa başladım. Hər-dən bir evdən gələn mahnı və danışiq səsləri mənim üçün maraqlı olan bu söhbəti boğurdu.

Əzəmət:

– Sənin atın gözəldir, deyirdi, – əgər mən ev sahibi olsaydım, üç yüz madyanlıq ilxım olsaydı, yarısını sənin köhlən atına dəyişərdim, Kazbiç!

“Aha, Kazbiç buradadır!” – deyə düşündüm və onun zirehli geyimini xatırladım.

Kazbiç azacıq sükutdan sonra cavab verdi:

– Bəli, bütün Kabardanı gəzsən, belə at tapa bilməzsən. Bir dəfə Terekin o tayında mən abrekələrə qoşulub ruslardan ilxı oğurlamağa getmişdim: bəxtimiz gətirmədi, hərəmiz bir tərəfə dağıldıq. Dörd kazak mənim dalıma düşmüşdü; kafirlərin səsini artıq arxamda eşidirdim. Qabaqda isə qalın meşəlikdi; yəhərə yatdım, özümü Allaha tapşırıdım və ömrümdə ilk dəfə olaraq, atıma qamçı vurub onu incitdim. At quş kimi budaqların arasına cumdu: iti tikanlar paltarımı cırıq, qarağacın quru budaqları üzümə çırpılırdı. Atım kötüklerin üzərindən sıçrayır, kolları döşü ilə yarırdı. Atı meşənin qırağında buraxıb özüm

də qaçıb gizlənsə idim daha yaxşı olardı, ancaq ondan ayrılmamağa heyfim gəlirdi, – burada Allah dadıma çatdı. Başımın üstündən bir neçə güllə vıyıldayıb keçdi: kazakların atlardan düşüb məni təqib etdiklərini artıq eşidirdim... Birdən qabağıma yarğan çıxdı: köhlənəm duruxdu və sıçradı. Onun dal ayaqları yarğanın o biri kənarından üzüldü və qabaq ayaqları ilə asılı qaldı. Mən cilovu buraxıb dərəyə tullandım; bu, atımı ölümdən xilas etdi; at sıçrayıb keçdi. Bunların hamısını kazaklar gördülər, ancaq heç biri məni axtarmaq üçün yarğana enmədi: yəqin onlar mənim ölümcül halda əzildiyimi güman etmişdilər, çünki atımı tutmaq üçün onu necə qovduqlarını eşidirdim. Ürəyim qana döndü; qalın otların içi ilə dərə uzununu süründüm, meşənin qurtardığını, bir neçə kazakın atlarının meşədən talaya sürüklərini, Qaragözümün isə birbaşa onlara doğru çapıb gəldiyini gördüm, hamısı bağıra-bağıra atımın dalınca düşdülər; uzun-uzadı onu qovdular, kazaklardan biri iki dəfə az qaldı ki, kəməndi onun başına keçirsin; mən titrədim, gözlərimi yerə dikib, Allaha yalvarmağa başladım. Bir azdan sonra başımı qaldırıdım Qaragözümün quyruğunu qaldıraraq, yel kimi uçduğunu, kafirlərin isə yorğun düşmüş atlarını ondan çox aralı düzənlikdə çapdıqlarını gördüm. Vallah, bir kəlməsini də oyan-buyan demirəm. Gecədən keyli keçənə qədər mən dərədən çıxmıdım. Birdən, nə olsa yaxşıdır, Əzəmət? Zülmət içərisində bir atın dərə kənarı ilə qaçdığını, fıxırdığını, kişnədiyini və ayaqlarını yerə döydüyünü eşitdim. Qaragözümün səsini o saat tanıdım: o idi, mənim yoldaşım! O zamandan beri biz ayrılmamışıq.

Bu sözlərdən sonra Kazbiçin müxtəlif nəvazişli adlar verərək, olını atının sığallı boynuna vurub oxşadığı eşidildi.

Əzəmət:

– Əgər mənim min madyanlıq bir ilxım olsaydı hamısını sənin Qaragözünə dəyişərdim, – dedi.

– Yox, istəmirəm, – deyə Kazbiç laqeyd bir cavab verdi.

– Qulaq as, Kazbiç! – deyə Əzəmət mehribanlıqla danışdı – sən yaxşı adamsan, qoçaq igidsən, mənim atam isə ruslardan qorxur, mən də nə istəsən onu edərim: atamın ən yaxşı tüfəngini, qılıncını, könlün nə istəyirsə, onu oğurlayıb sənə verərim, onun qılıncı isə lap gordadır, ağzını ölinin üstünə qoy, özü bədəninə girəcəkdir, zirehli paltarı isə səninkinin eynidir, qiyməti yoxdur.

Kazbiç dinmirdi.

– O, burun dəşiklərini açaraq, sənin altında fırlanır, oynaqlayır, dırnağı altında daşları xıncım-xıncım edir. Sənin atını birinci dəfə

görəndən bəri, – deyə Əzəmət davam etdi, – ürəyimdə anlaşılmaz bir şey doğmuşdur. O zamandan bəri hər şeydən zəhləm gedir, atamın ən yaxşı gedən atlarına nifrətlə baxmağa başlamışam, onların belinə minib camaatın içinə çıxmağa utanıram, qüssələnirəm; qüssədən günlərlə qayanın üstündə oturur, sənin qəşəng yerişli, hamar, ox kimi dümdüz belə olan qara kəhərin bir an belə başımdan çıxmır; o, oynaq gözləri ilə daim mənə baxır, sanki bir şey demək istəyirdi. Kazbiç, onu mənə satmasan, mən ölərəm! – deyib Əzəmət susdu. Son sözləri söylərkən onun səsi titrəyirdi.

Mənə elə gəldi ki, o ağlayır; onu da sizə deməliyəm ki, Əzəmət olduqca inadlı uşaqdı, heç bir vəchlə, hətta kiçikliyinə belə onun gözlərindən yaş çıxarmaq olmazdı.

Onun göz yaşlarına cavab olaraq gülüşəbənzər bir şey eşidildi.

Əzəmət qəti səsle:

– Bura bax! – dedi, görürsənmi, mən hər şeyə razıyam. İstəyirsən bacımı oğurlayıb verim? Bilirsənmi o necə oynayır! Necə oxuyur! Güləbətin toxuyur ki, qiyamətdir! Heç Türkiyə padşahının da belə arvadı olmayıbdir. İstəyirsənmi? Sabah gecə mənə çay axan dərədə gözlə: mən qızla birlikdə dərənin yanından ötüb qonşu aula gedərəm – orada qız sənə olar. Belə sənə atına dəyməzmi?

Kazbiç uzun-uzadı dinmədi; nəhayət, cavab əvəzinə asta səsle qədim bir mahnı oxudu:

Bizim aullarda çox gözəllər var,
Qara gözlərində ulduzlar parlar.
Onların sevgisi canıma nüşdür,
Lakin azadlıq bundan da xoşdur.
Qızılla arvadın dördü alınar
Belə köhlən atın qiymətini var?
Çöldə qasırgadan, küləkdən iti,
Bərkdə-boşda qoymaz dostu, igidi¹

Əzəmət nahaq yerə onu razı etməyə çalışır, ağlayır, yaltaqlanır, and verirdi; nəhayət, Kazbiç tənqidlər gələrək onun sözünü kəsdi:

– Rədd ol, doli uşaq! Mənim atımı minmək sənə işin deyil. Üç addım atan kimi səni yıxar, daşlara dəyib boynunu sındırırsan.

¹ Kazbiçin nəsrə deyilmiş mahnısını şərə saldıgım üçün oxuculardan üzr istəyirəm; nə edəsən, adətdir (*Lermontovun qeydi*).

Əzəmət coşaraq:

– Mənim, – deyə bağırdı və onun uşaq xəncərinin tiyəsi Kazbiçin zirehli geyiminə toxunub cingildədi. Qüvvətli bir əl onu kənara itələdi və Əzəmət çəpərə elə deydi ki, çəpər yırgalandı. Mən, “dalaşacaqlar” – deyə düşündüm, tövləyə yüyürdüm, atlarımızı cilovlayıb dal həyəətə çıxartdım. İkicə deqiqədən sonra komada artıq müdhiş bir qalmaql qopmuşdu. Görün nə oldu. Əzəmət arxalığı cırılmış halda qaça-qaça gəlib Kazbiçin guya onu yaralamaq istədiyini söylədi. Hamı yerindən sıçradı, silahdan yapışdı – dava düşdü. Səs-küy qopdu, tufənglər açıldı; Kazbiç isə bayaqdan atının belinə sıçrayıb, qılincını oynadaraq küçədə, camaatın ortasında şeytan kimi fırlanırdı. Mən Qriqori Aleksandroviçin əlindən tutub: – “Özgə evində keflənmək yaxşı iş deyil, – dedim, – tezco çıxıb getməyimiz daha yaxşı deyilmi!”.

– Dayanın, görək axırı necə olacaq.

– Yəqindir ki, axırı pis olacaq; bu asiyağlının hər işi belədir: buza içdilərmi, kəshakəs başlanacaq – dedim və biz atlarımızı minib, evə doğru çapdıq.

Mən səbirsizliklə ştabs-kapitandan:

– Bəs Kazbiç nə oldu? – deyə soruşdum. Ştabs-kapitan çayını içib qurtararaq:

– Bu xalqa nə ola bilər ki! – deyə cavab verdi: – sivişib qaçdı!

– Heç yaralanmadı da? – deyə mən soruşdum.

– Allah bilir! Quldurlar diribaş olurlar! Mən döyüş zamanı elələrini görmüşəm ki, görürsən, süngü ilə xəlbir kimi deşik-deşik edilib, amma qılincını yenə də oynadır. – Bir az susduqdan sonra ştabs-kapitan ayağını yerə vurub davam etdi: – Özümün bir günahımdan heç vaxt keçməyəcəyəm: şeytan işinə düşdüm, qalaya gəldikdə çəpərin dibində eşitdiklərimin hamısını Qriqori Aleksandroviçə nağıl etdim; o çox hiyləgər idi – güldü, başına nə işə bir fikir gəlmişdi.

– Nə fikir gəlmişdi? Siz allah, söyləyin, rica edirəm.

– Çarə yoxdur! Madam ki başlamışam, axıra qədər nağıl etmək lazımdır.

Dörd gündən sonra Əzəmət qalaya gəldi. Adəti üzrə onu həmişə dadlı şeylərə dadandıran Qriqori Aleksandroviçin yanına gəlmişdi. Mən də orada idim. Atdan söhbət düşdü və Peçorin Kazbiçin atını tərifi etməyə başladı nə bilim belə oynadıq; gözəldir: axırı ki, lap dağ ceyranıdır, xülasə, onun sözünə görə daha dünyada belə at yoxmuş.

Tatar balasının gözləri parıldadı. Peçorin isə bunu görməməzliyə vurdu: mən başqa şeydən söhbət salırdım, o isə, görürsən ki, söhbəti yenə Kazbiçin atının üstünə gətirirdi. Bu hal, Əzəmət hər dəfə gələndə davam edirdi. Üç həftə keçdikdən sonra romanlarda təsvir edilən sevgidən əriyən adamlar kimi Əzəmətin də rənginin solduğunu, qurduğunu gördüm. Bu nə möcüzə olsun?..

Görürsünüz, bu əhvalatı mən sonradan öyrəndim. Qriqori Aleksandroviç Əzəməti o qədər qızısdırmışdı ki, o özünü suya atıb boğmağa da hazırdı. Bir dəfə Peçorin ona: “Əzəmət, o atı çox bəyəndiyini görürəm, ancaq qulağının dibini görsən, onu da görürsən! De görüm, bu atı sənə bağışlayan adama nə verirsən?..

– Nə istəsə, – deyə Əzəmət cavab verdi.

– Elə isə mən onu sənin üçün əldə edərim, ancaq bir şərtlə... And iç ki, buna əməl edəcəksən...

– And içirəm... Sən də and iç!

– Yaxşı! And içirəm ki, at sənin olacaqdır; ancaq əvəzində bacın Belanı mənə verməlisən: Qaragöz onun başlığı olacaq. Güman edirəm ki, müamiləmiz sənin üçün əlverişlidir.

Əzəmət dinmirdi.

– İstəmirsən? Özün bilərsən! Mən elə bildirdim sən kişisən, amma hələ uşaqmısan: ata minmək vaxtın deyil...

Əzəmət coşub “Bəs atam?” – dedi.

– O heç kənddən bir yana çıxmır?

– Doğrudan da...

– Razısanmı?

– Razıyam, – deyə ölü kimi ağarmış Əzəmət pıçıldadı, – nə zaman?

– Kazbiçin buraya gələcəyi birinci gün: o, bizo on qoyun gətirməyə söz vermişdir; qalanı, mənim işimdir. Sözümdə dur, ha, Əzəmət!

İşi... əslində yaxşı olmayan bu işi, beləcə yoluna qoydular! Mən sonradan bunu Peçorinə dedim, lakin o cavab verdi ki, vəhşi bir çərkəz qızının mənim kimi yaxşı birəri olması onun üçün xoşbəxtlikdir, çünki onların adətinə görə, mən necə olsa da, qızın əriyəm. Kazbiç isə cəzalandırılmalı quldurun biridir. Özünüz deyın, buna qarşı mən nə cavab verə bilərdim?.. Lakin o zaman mən onların qəsdı haqqında heç bir şey bilmirdim. Budur, bir gün Kazbiç gəlib qoyun və bal lazım olub-olmadığını soruşdu; mən, ertəsi gün gətirməsini əmr etdim. Qriqori Alek-

sandroviç “Əzəmət!” – dedi. “Sabah Qaragöz mənim olimdə olacaq: bu gecə Bela burada olmasa onda atı görə bilməyəcəksən...”

– Yaxşı, – deyə Əzəmət atını aula doğru soyırdı. Axşamüstü Qriqori Aleksandroviç silahlandı və atlanıb qaladan çıxdı: bu işi necə gördüklərini bilmirəm, ancaq onların ikisi də gecə qayıtdı, keşikçi, qolları və ayaqları bağlanmış, başı çadra ilə örtülmüş bir qadının Əzəmətin yəhərinə çəpəki uzadıldığını görmüşdü.

– Bəs at nə oldu? – deyə ştabs-kapitandan soruşdum.

– Bu saat, bu saat. Kazbiç ertəsi günü səhər tezdən gəldi və satmaq üçün on qoyun gətirdi. Atını çəpərin böyründə bağlayıb, mənim yanıma gəldi. Mən onu çaya qonaq etdim; çünki quldur da olsa, mənim qonağım idi.

Oradan-buradan söhbət etməyə başladıq... Bir də gördüm Kazbiç diksindi, çöhrəsi dəyişdi və özünü pəncərəyə atdı, lakin bədbəxtliyə bax ki, pəncərə dal həyəte çıxırdı. “Sənə nə oldu?” – deyə soruşdum.

Bütün bədəni əsə-əsə:

– Mənim atım!.. Mənim atım! – dedi.

Doğrudan da, mən at dirnaqlarının tappılısını eşitdim: “Yəqin kazaklardan biri gəldi...”

– Yox! Rus yaman, yamandır! – deyə o hönkürdü və var gücü ilə yırtıcı bəbir kimi bayıra atıldı. İki sıçrayışda artıq o, həyətdə idi: qala darvazasında növbətçi soldat tüfənglə onun yolunu kəsdi, o, tüfəngin üstündən sıçrayıb yol aşağı qaçmağa başladı. Uzaqda toz duman kimi qalxırdı. Əzəmət köhlən Qaragözü səyirdirdi. Kazbiç qaça-qaça tüfəngini qabından çıxarıb bir güllə atdı. Düz nişan almadığını yoqın edəne qədər bir dəqiqə yerindən qımıldanmadı; sonra hayqırdı. Tüfəngini qaldırıb daşa çırpdı, qırıq-qırıq elədi, yerə döşənib uşaq kimi hönkürdü... Qala camaatı onun başına yığıldı, o isə kimsəni görmürdü; camaat bir qədər dayandı, danışdı və geri döndü; qoyunların pulunu onun yanına qoymalarını əmr etdim; Kazbiç pula əl vurmadı, ölü kimi üzüqoylu uzanıb qaldı. İnanırsınızmı ki, o gecə yarısına qədər və bütün gecəni eləcə qaldı. Yalnız ertəsi günü səhər qalaya gəldi və oğrunun adını deməmizi rica etdi. Əzəmətin atı açıb minərək çapdığını görə keşikçi bunu gizləməyi lazım görmədi. Bu adı eşidən kimi, Kazbiçin gözləri parıldadı və Əzəmətin atasının yaşadığı aula tərəf yola düşdü.

– Bəs Əzəmətin atası nə oldu?

– İş də burasındadır ki, Kazbiç onu tapa bilmədi; o, altı günlüyə haraya işə getmişdi. Yoxsa Əzəmət bacısını qaçıramı bilirdi?

Əzəmətin atası qayıtdıqda işə, nə qızını tapdı, nə də oğlunu. Elə bir uşaqdı ki: ələ keçorsə gora salamat baş apara bilməyəcəyini artlamışdı. O zamandan da yox oldu. Yəqin bir abrek dəstəsinə qoşulub, qızğın başını Terekdə, yaxud da Kubanda qurban etmişdi; cəzası idi çəkdi!..

Etiraf edirəm ki, mənim payıma da az düşmədi. Çərkəz qızının Qriqori Aleksandroviçin evində olduğunu bilincə epoletimi və qılıncımı taxaraq, onun yanına getdim.

Qriqori Aleksandroviç, qabaq otaqda yatağına uzanmışdı. O, bir əlini başının altına qoyub, o birisi ilə sönməkdə olan çubuğunu tutmuşdu; ikinci otağa açılan qapı bağlanmışdı. Açar da üstündə deyildi. Mən o saat hər şeyi duydum... Öskürməyə və dabanlarımı astanaya döyməyə başladım, ancaq o özünü eşitməməzliyə vurdu.

Mən mümkün qədər ciddi səsle:

– Cənab praporşik! – dedim, – mənim sizin yanınıza gəldiyimi görmürsünüz mü?

– Ah, xoş gördük, Maksim Maksimiç! Çubuq çəkməyə meyliniz varmı? – deyə yerindən qalxmadan cavab verdi.

– Üzr istəyirəm! Mən Maksim Maksimiç deyil, ştabs-kapitanam.

– Fərqi yoxdur. Çay istəyirsinizmi? Əgər mənə bir qayğının necə iztirab verdiyini bilsəydiniz!

Mən çarpayıya yaxınlaşaraq:

– Hər şeyi bilirəm, – dedim.

– Daha yaxşı; nağıl etməyə hövsələm yoxdur.

– Cənab praporşik, sizin tutduğunuz hərəkətdə mən də günahkar ola bilərəm...

– Yeter! Nə böyük bir iş olub? Biz ki, bir-birimizin dərdinə çoxdan şeriklik.

– Nə zarafat vaxtıdır. Buyurun, qılıncınızı gətirsinlər!

– Mitka, qılıncı gətir!..

Mitka qılıncı gətirdi. Mən öz borcumu yerinə yetirib çarpayıya oturdum və:

– Bura bax, Qriqori Aleksandroviç, etiraf et ki, bu yaxşı iş deyil, – dedim.

– Nə yaxşı deyil?

Mən:

– Belanı götürməyin... Bu Əzəmət mənim başıma bəla oldu. Etiraf et, – dedim.

– O qızı boyənirəmsə nə edə bilərəm?

Bir deyin görək bəs buna nə cavab verək?... Nə deyəcəyimi bilmədim. Lakin bir qədər sükutdan sonra atası qızını tələb edərsə geri vermək lazım gələcəyini dedim.

– Əsla lazım gəlməyəcəkdir!

– Axı, qızının burada olduğunu o biləcəkdir!

– Haradan biləcək?

Mən yenə də məəttəl qaldım. Peçorin, yerindən dikələrək.

– Qulaq asın, Maksim Maksimiç! – dedi. Axı siz mərhəmətli adamsınız, qızı o vəhşiyyə qaytarsaq, ya başını kəsəcək, ya da satacaqdır. İş-ışdon keçib, həvəsdən düşmək lazım deyil. Bela qoyun mənim yanımda qalsın, qılıncım da sizdə...

Mən:

– Qızı mənə göstərin, – dedim.

– O, bu qapının dahındadır; mən özüm də bu gün nahaq onu görmək istədim: örtüyünə bürünüb bir küncdə oturubdur, nə danışır, nə də ki, adamın üzünə baxır: ceyran kimi ürəkəkdir. Bizim meyxanaçı qadını donluqla tutmuşam: o tatarca bilir: Beladan muğayat olacaq, qıza başa salacaqdır ki, o mənimdir – o, burada yumruğunu stola vuraraq: – çünki bu qız məndən başqa kimsəyə qismət olmayacaq! – sözlərini ələvə etdi. Bəzən də razılaşdım... Nə etmək olardı! Adamlar vardır ki, onlarla mütləq razılaşmalısan.

– Bəs axırı nə oldu! – deyə Maksim Maksimiçdən soruşdum, doğrudan da o, Belanı özünə ram edə bildimi, yoxsa qız əsarətdə qalaraq vətən qüssəsi ilə əriyib məhv oldu?

– Əzizim, niyə vətən qüssəsindən? Onun aulundan görünən dağlar qaladan da görünürdü, bu vəhşilərə də elə bu lazımdı. Bundan başqa Qriqori Aleksandroviç hər gün ona bir şey bağışlayırdı: ilk günləri Bela dinmədən, qürurla bu hədiyyələri rədd edirdi: hədiyyələr də meyxanaçı arvada qalır, onun dilini daha da şirinləşdirirdi. Ah, bu hədiyyələr! Əlvan bir cındır üçün qadın nələr etmez!.. Eh, nə işə, bunları bir yana qoyaq. Qriqori Aleksandroviç onunla çox əlləşdi; bu arada o, tatarcanı da öyrəndi. Bela da bizim dilimizi anlamağa başlamışdı. O, yavaş-yavaş gözaltı, qıyğacı nəzərlə Qriqori Aleksandroviçə baxmağa

alışdı, lakin qüssəsindən əl çəkmirdi milli mahnılarını astadan o qədər həzin-həzin oxuyurdu ki, qonşu otaqdan onun səsinə eşitdikdə mən də qüssələnməyə başlayırdım. Bir mənzərəni heç vaxt unutmayacağam: bir dəfə mən Peçorinin evinin yanından keçərkən, pəncərəyə boylanırdım; Bela başını köksünə əyərək taxtın üstündə oturmuşdu. Qriqori Aleksandroviç isə onun qabağında dayanmışdı. O, “Qulaq as, mənim pərim, – deyirdi, – özün bilirsen ki, sən gec-tez mənim olmalısən, bəs elə isə nə üçün mənə əzab verirsən? Yoxsa sən bir çəçeni sevirsen? Belə isə mən soni bu saat evinizə buraxaram”. – Bela güclə duyulacaq bir titrəyişlə əsdi və başını buladı. “Yoxsa, – deyə Qriqori Aleksandroviç davam etdi, – mənə tamamilə nifrət edirsən?” Bela ah çəkdi. “Yoxsa sən dinin məni sevməyə yol vermir!” Belanın rəngi qaçdı və dinnədi. “Mənə inan, bütün tayfaların Allahı birdir, Allah səni sevməyə izin verirsə, nə üçün sən məni sevməyinə sənə yasaq etməlidir?” Bela bu yeni fikrə heyran olmuş kimi, diqqətlə onun üzünə baxdı: qızın gözləri həm etimadsızlıq, həm də inanmaq arzusu ifadə edirdi. Gözlər nə közlər! İki göz kimi parıldayan gözlər!

– Qulaq as, sevimli və mərhəmətli Bela! – deyə Peçorin davam etdi. – Mənim səni nə qədər sevdiyimi özün görürsən: sənə könlünü açmaq üçün mən hər şeyimdən keçməyə hazıram: mən sənə xoşbəxt olmağın istəyirəm; sən yenə də qüssələnsən o zaman mən ölürəm. De, qaşqabağın açılacaqmı? – Bela qara gözlərini ondan ayırmadan fikrə getdi, sonra nəvazişlə gülümsədi, razılıq əlaməti olaraq başını tərpətdi. Peçorin onun əlindən tutdu və Belanı dilə tutmağa başladı ki, qız onu öpsün. Bela zəif hərəkətlərlə özünü qoruyur, tez-tez təkrar edirdi: “Bacalusta, bacalusta, lazım deyil, lazım deyil”. Peçorin ısrar etməyə başladı; Bela titrədi, ağladı, – “Mən sənə əsirəm, köləyəm, son məni əlbəttə, məcbur edə bilərsən” – deyib təkrar gözünün yaşını tökdü.

Qriqori Aleksandroviç yumruğunu alına çırpıb, cold o biri otağa keçdi. Mən içəri girdim, o, qollarını çatıb otaqda qaşqabaqlı halda gözişirdi. “Nə olub, atam?” – dedim. “Qadın deyil bu, şeytandır! – deyə cavab verdi, – amma namusuma and olsun ki, o mənim olacaqdır...” – Mən başımı buladım. Peçorin “Mərc qoşursunuzmu – dedi, – bir həftəyə kimi! – “Baxaq!” Biz mərcleşərək ayrıldık.

Ertesi gün bəzi şeylər almaq üçün o, kazakını Kizlyara göndərdi; çoxlu İran parçaları alınıb gətirildi. Onların sayı-hesabı yox idi.

Aldığı hədiyyələri mənə göstərərək: “Necə bilirsiniz, Maksim Maksimiç, – dedi, – Asiya gözəli bu topların qabağında dayana biləcəkmiz?”.

Mən:

– “Siz çərkəz qızlarını tanıyırsınız, – deyə cavab verdim, – bunlar nə gürcü, nə də Zaqafqaziyadakı tatar qızları deyildirlər, qətiyyən onlara bənzəməzlər. Bunların özlərinin dəbləri var, bunlar başqa cür tərbiyə edilmişlər”. Qriqori Aleksandroviç gülümsədi və fitlə marş çalmağa başladı.

Axırı ki, mən haqlı çıxdım; bəxşişlər istənilən təsiri göstərmədi. Bela bir qədər nəvazişkar oldu və onun inamı artdı. Vəssalam, belə ki, Peçorin son vasitəyə əl atmağa qərar verdi. Bir gün səhər atının yəhərlənməsini əmr etdi, çərkəzlər kimi geyindi, silahlandı. Belanın yanına girdi: “Bela!” dedi. “Səni nə qədər sevdiyimi özün bilirsen. Səni ona görə qaçıрмаğa qərar vermişdim ki, məni tanıdıqdan sonra sevecəyini düşünmüşdüm; səhv etmişəm, – sağlıqla qal! Evimdəki var-yoxumun hamısı sənə olsun, istəyirsən qal, istəyirsən atanın yanına qayıt, – azadsan. Mən sənə qarşıda müqəssirəm və özüm-özümlə cəzalandırmalıyam. Sağlıqla qal, mən gedirəm – lakin hara? – özüm də bilmirəm. Bəlkə də bir güllə, yaxud bir qılınc zərbəsini çox gözləmək lazım gəlməyəcək: o zaman məni xatırla və əfv et!” O, üzünü geri çevirdi və salamatlaşmaq üçün əlini Belaya uzatdı. Bela əl verməyib susurdu. Ancaq qapının dalında durub dəşikdən baxmaqla Belanın çöhrəsini görə bildim: mənim də ürəyim yandı – bu sevimli çöhrəyə ölüm rəngi qonmuşdu! Peçorin ondan cavab almadıqda qapıya doğru bir neçə addım atdı; o, titrəyirdi – dalısını deyimmi? Mənə belə gəlir ki, o, zarafatla dediklərinə doğrudan da əməl edəcək bir halda idi. Allah bilir ki, o belə bir adam idi! Heç qapıya toxunmamışdı ki, Bela yerindən sıçradı, hiçqıra-hiçqıra onun boynuna atıldı. İnanırsınız ki, qapının dalında mən də ağladım, daha doğrusu, bilirsinizmi, axmaqlığım tutdu!

Ştabs-kapitan susdu. Sonra bığlarını eşərək dedi:

– Bəli, etiraf etməliyəm ki, heç bir qadın heç bir zaman məni bu qədər sevməmişdi. Bu mənə çox ağır gəlirdi.

– Onların səadəti çoxmu davam etdi? – deyə mən soruşdum.

– Bəli, Peçorini görəndən etibarən onun tez-tez yuxusuna girdiyini, indiyə qədər heç bir kişinin ona belə təsir etmədiyini Bela bizim yanımdaca etiraf etdi. Bəli, onlar xoşbəxt idilər!

Mən bilaixtiyar:

– Nə qədər cansıxıcı əhvalatdır, – dedim, – həqiqətdə mən faciəli bir nəticə gözləyirdim; birdən-birə bütün ümidlərim boşa çıxdı!.. Bəs necə oldu ki, – deyə mən davam etdim, Belanın atası qızın sizin qalada olduğunu başa düşmədi?

– Əslinə baxsan, deyəsən o bundan şübhələnmişdi. Bir neçə gündən sonra xəbər tutduq ki, qocanı öldürüblər. Bu belə olmuşdu...

Mən yenidən maraqlanmağa başladım.

– Sizə deməliyəm ki, Kazbiç güman edib ki, Əzəmət onun atını atasının razılığı ilə oğurlamışdır, hər halda mən bu fikirdəyəm. Bir gün Kazbiç auldan üç verst kənarda yolda durub gözləyir: qoca bihude yərə qızını axtarmaqdan qayıdarmış; qaş qaralıbmış; qocanın məiyyətində olan adamlar daldə qalıblarmış. O, fikrə gedərək atını addım-addım sürürmüş; birdən Kazbiç bir kolun arxasından çıxaraq, pişik kimi daldan onun atının belinə sıçrayır, bir xəncər zərbəsi ilə qocanı yərə salır və cilovu əlinə alır; qocanın adamlarından bəziləri bunu təpədən görüb, atlarını çapırlarsa da, Kazbiçə çata bilmirlər.

Həmsöhbətimin fikrini bilmək üçün dedim:

– Deməli, Kazbiç oğurlanmış atının intiqamını almışdır.

Ştaps-kapitan:

– Əlbəttə, – dedi, – onların adətincə Kazbiç tamamilə haqlı idi.

Rus adamının içərisində yaşamalı olduğu xalqların adətlərinə uyğunlaşmaq istedadı məni bilaixtiyar heyrətə saldı. Ağlın bu xassəsini təqdirəmi, ya tərifiyə layiq olduğunu bilmirəm, ancaq bu xassə ağlın son dərəcədə elastikliyi və onda aydın, sağlam fikrin olduğunu isbat edir. Belə bir ağıl, şərin bir zərurət olduğunu, yaxud onun aradan qaldırılmasının mümkün olmadığını gördükdə onu hər yerdə əfv edir.

Bu aralıq çayımızı içib qurtarmışdıq: çoxdan qoşulmuş atlar qarda üşüyürdülər; ay qərbdə get-gedə solğunlaşır və artıq, yırtıq pərdə ətəkləri kimi dağların zirvəsindən sallanan qara buludların arasına girməyə hazırlaşır. Biz daxmadan çıxdıq. Yol yoldaşımızın dediyinin əksinə olaraq, hava aydınlaşmışdı və bizə sakit bir səhər olacağını vəd edirdi; şorqın solğun parıltıları, dağların bakir qarlarla örtülü sərt yamaclarını, tutqun bənövşəyi göy üzünü tədricən işıqlandırdıqca əngin göy qübbəsində qəşəng naxışlı gözəl bir şəbəkə təşkil edən yığın-yığın ulduzlar bir-birinin arxasınca söndü. Sağda və solda qorxulu, əsrarəngiz uçurumlar qaralır, buludlar səhərin açıldığını hiss edib qor-

xurmuş kimi dumanlanır və ilan tək qıvrılaraq yaxın qayaların qırıqları ilə uçuruma doğru sürünürdü.

Göydəki və yerdəki hər şey, səhər duasına dalmış insan qəlbi kimi sakitdi; yalnız hərənbir şorqdan sərin bir külək əsib, atların qıroyla örtülmüş yollarını tərpədirdi. Biz yola düşdük: beş arq yabı Qüd dağının dolama yolları ilə arabalarımızı güclə çəkib aparırdı; atlar gücdən düşdükdə biz təkərlərin altına daş qoya-qoya arabaların dalınca gedirdik: adama elə gəlirdi ki, bu yol bizi göyə aparıb çıxaracaqdır: çünki bu yol göz işlədikcə yuxarı durmanır və nəhayət, ov gözləyən qaraquş kimi dünəndən bəri Qüd dağının zirvəsinə qonmuş buludlar arasında itib yox olurdu. Qar ayağımızın altında xırıltıdayırdı: hava o qədər seyrəkləşirdi ki güclə nəfəs alırdıq; qan başımıza vururdu, lakin bunlarla belə, bütün damarlarıma sevincli bir hiss yayılırdı və dünya üzərində belə uca yerdə durduğuma fəxrələnirdim – boynuma alıram ki, bu bir uşaq hissi idi, lakin cəmiyyət şəraitindən uzaqlaşib, təbiətə yaxınlaşdıqca, bilaixtiyar hamımız uşaq oluruq; əldə etdiyimiz şeylərin hamısı qəlbimizdən silinir. Hər şey bir zamanlar olduğu və gələcəkdə bir gün olacağı kimi yenidən saflaşır. İnsan ayağı dəyməyən dağları mənim kimi gozmuş, uzun müddət onların gözəl şəklinə tamaşa etmiş və dağların dərələrindəki canverici havanı acgözlüklə udmuş olan hər kəs mənim bu füsunkar mənzərələri özgəsinə çatdırmaq, nəqil etmək, təsvir etmək arzumu, əlbəttə anlayacaqdır. Budur, nəhayət, dırmaşib Qüd dağına çıxdıq, dayanıb ətrafımıza boylandıq dağın üzərində boz bir bulud sallanmışdı, onun soyuq nəfəsi tezliklə tufan qopacağını göstərirdi, lakin şorq hələ də o qədər aydın və ulduzlu idi ki, biz, yeni ştaps-kapitanla mən, tufan olacağını tamamilə unutmuşduq... Bəli, ştaps-kapitanda: sadə qəlblərdə gözəllik və təbiətin əzəmətinə duymaq hissi, bizimkindən öz yazdıqlarından və öz sözlərindən vədə gəlmiş hekayəçilərin hissindən güclü və yüz dəfələrlə canlı olur.

– Belə görünür, siz bu gözəl mənzərələrə alışıbsınız? – dedim.

– Bəli, güllə viyılısına da alışmaq olar. Başqa sözle, qəlbimizin bilaixtiyar döyüntüsünü gizlətməyə alışdığımız kimi.

– Əksinə, bəzi köhnə əsgerlərə bu musiqinin hətta xoş gəldiyini eşitmişəm.

– Məlum işdir, düzünü bilmək istəsəniz, bu elə xoşdur da: ancaq yenə səbəbi adamın ürəyinin şiddətlə döyünməsidir. Bir baxın, – deyə o, şorqi göstərərək əlavə etdi, – nə ölkədir!

Doğrudan da, belə mənzərəni mən başqa bir yerdə görəcəyimə inanmıram: aşağıda, ortasından iki gümüş tel kimi Araqva ilə başqa bir kiçik çayın axıb getdiyi Koyşaur vadisi serilmişdi; şəhərin ilıq şüalarından qaçaraq, yaxındakı keçidə doğru can atan göyümsov duman, vadinin üzəri ilə sürünürdü; sağda və solda qarlarla, kol-kosla örtülmüş və biri digərindən uca olan dağ yolları bir-birini kəsir, uzanıb gəcdirdi; kənarda eyni dağlar olsa da bir-birinə oxşayan iki qaya belə yox idi, al bir qızartı ilə alışıb yanan qarlar o qədər az, o qədər parlaq idi ki, adam son nəfəsədək, burada qalıb yaşamaq arzusuna düşürdü, günəş sürməyi bir dağın dalından təzə-təzə boylanırdı. Bu sürməyi dağı yalnız öyrəşmiş adam tufan buludlarından ayıra bilərdi, lakin günəşin üzərinə qan rəngində bir şırım çəkilmişdi ki, yoldaşım buna xüsusi diqqət yetirdi. O: – “Mən sizə demədimmi ki, bu gün hava xarablaşacaqdır, tələsmək lazımdır. Yoxsa Krestovoyda tufan bizi yaxalar. Tərpenin!” – deyər arabaçılara bağırdı.

Təkerlərin qaçmaması üçün əyləc əvəzinə onlara zəncir bağladılar, atların cilovundan yapışıb dağı enməyə başladılar; sağımız sıldırım bir qaya, solumuz elə dərin bir uçurum idi ki, onun dibində salınmış osetin kəndi qaranquş yuvası kimi görünürdü; bir hökumət kuryerinin öz silkələnən arabasından yerə düşmədən ildə azı on dəfə və çox vaxt gecənin zülmətində iki arabanın keçə bilmədiyi bu yoldan gəlib keçdiyini düşündükdə dəhşətə gəldim. Bizim arabaçıların biri yaroslavlı bir rus kəndlisi, digəri osetin idi: yan atlarını qabaqcadan açmış osetin, dişlə atının cilovundan tutub tam ehtiyatla çəkirdi, bizim laqeyd rus isə hətta arabanın boynundan belə düşmürdü. Mən ona: sən heç olmazsa mənim çamadanımın qeydinə qal, onu gətirmək üçün uçurumun dibinə düşmək istəmirəm, – dedikdə o mənə belə cavab verdi: – “Eh, cənab! Allahın köməkliliyi ilə mənzilə onlardan pis çatmaq; bu yolu birinci dəfə getmirik ki!” O, haqlı idi: biz, doğrudan da mənzilə salamat çatmaya bilərdik, lakin yenə də gəlib çıxdıq. Əgər bütün insanlar daha artıq düşünsəydilər əmin olardılar ki, həyat üçün bu qədər narahat olmağa dəyməz.

Lakin, bəlkə, siz Belanın başına gələn əhvalatın sonunu bilmək istəyirsiniz? Əvvələn, mən hekayə yox, yol xatirələri yazıram. Sonra ştabs-kapitanı, əhvalatı özü istədiyindən tez danışmağa məcbur edə bilmərəm, səbr edin, yaxud istəyirsiniz bir neçə səhifəni çevirin. Mən bunu sizə məsləhət görmürəm, çünki Krestovaya dağına (yaxud da,

alim Qambanın adlandırdığı kimi le Mont St.-Christophe)¹ səfəri sizin marağınıza səbəb olmağa layiqdir. Beləliklə, Qüd dağından Çertova vadisinə endik... Nə romantik bir ad! Siz artıq keçilməz uçurumlar arasında şər ruhun saldıdığı yuvanı görürsünüz, amma burada belə şey yoxdur. Çertova vadisi² “çört” sözündən deyil, “çerta” sözündəndir; çünki bir zamanlar bura Gürcüstanın sərhədi olmuşdur. Bu vadidəki qar yığınları, Saratovu, Tambovu və vətənimizin başqa əziz yerlərini çox canlı bir surətdə xatırladırdı.

Çertova vadisinə girdikdən sonra ştabs-kapitan qarla örtülmüş bir təpəni göstərərək mənə:

– Bu da Krestovaya! – dedi, təpənin kəlləsində bir daş xaç qaralırdı, onun yanından keçən yol güclə görünürdü; bu yoldan ancaq yandakı yolu qar basdıqda gedirlər; arabaçılarımız hələ qar uçqunu olmadığını bildirdilər və atları əldən salmamaq üçün bizi dolama apardılar. Yolu döndükdə beş osetinə rast gəldik; onlar qulluqlarını təklif edərək arabaların təkerlərindən yapışdılar, səs-küylə arabalarımızı itələməyə və atlara kömək etməyə başladılar. Doğrudan da, təhlükəli yol idi: sağda, başımızın üstündə sanki küləyin ilk tərpenişi ilə uçub dərəyə töküləcək qar yığınları sallanmışdı; dar yolu qismən qar basmışdı; bezi yerdə qar ayağımızın altından qaçdığı halda başqa bir yerdə günəş şüalarının və gecə şaxtalarının təsirindən buza çevrilmişdi; belə ki, biz özümüz də çətinliklə duranırıq; atlar yıxılırdı; solda gah buz örtüyünün altında gizlənən, gah da köpüklənə-köpüklənə qara daşlar üstündən şütüyən selin axdığı dərin bir yarıq ağzını açmışdı. Saat ikidə Krestovaya dağını güclə dolanıb qurtardılar – iki saata iki verst! Bu arada buludlar aşağı çökdü, dolu və qar yağdı; külək dərəyə soxularaq, hayqırır və Solovey-razboynik kimi fit çalırdı; azacıq sonra daş xaç şərqdən bir-birinin dalməca kəsif və sıx dalğalarla gələn duman içində gizləndi. Yeri gəlmişkən deyim ki, belə bir qəribə, amma ümumi bir rəvayət var ki, guya bu xaçı Pyotr Qafqazdan keçərkən qoydurmuşdur. Əvvələn, Pyotr yalnız Dağıstana gəlmiş, ikincisi də, xaçın üzərində iri hərflərlə onun general Yermolovun əmri ilə, yəni 1824-cü ildə qoyulduğu yazılmışdı. Lakin xaçın üzərindəki yazıya baxmayaraq bu rəva-

¹ Müqəddəs Xristofor dağı

² Sərhəd vadisi

yət o qədər kök salmışdı ki, adam bilmirdi hansına inansın, həm də bizlər yazıya inanmağa alışmamışdıq.

Kobi stansiyasına çatmaq üçün biz buz bağlamış qayaların və kövrəlmiş qarların üzəri ilə daha beş verst aşağı enməli idik. Atlar oldən düşmüşdü; biz üşüyürdük; boran doğma, şimal boranları kimi, getdikcə daha şiddətlə uğuldayırdı, ancaq onun vəhşi mahnıları kədərli və iniltili idi. “Sən də yurdundan didərginsən” – deyə düşündüm. “Geniş, azad çöllərin həsrəti ilə ağlayırsan! Orada soyuq qanadlarını açmağa yer vardır; burada isə sən özünü dəmir qəfəsin barmaqlığına çırparaq, bağırən qartal kimi darısqallıqda boğulursan”.

Ştabs-kapitan:

– İşimiz xarəbdir! – dedi, – baxın, dörd tərəfimizdə duman və qardan başqa heç bir şey görünmür: ehmal olun, ya uçuruma yıxılaraq, ya bir xarəbanın dibinə düşüb qalaraq; aşağıda isə yəqin, Baydara elə coşmuşdur ki, keçmək olmayacaq. Ax, bu Asiya! Nə adamlarına, nə də çaylarına bel bağlamaq olar! Arabaçılar söyüş söyərək və çığıraraq atları döyəcləyirdilər. Atlar fınxırır, dirənir və qırmancaların vıyılısına baxmayaraq, öldür, yerlərindən tərpenmək istəmirdilər. Axırda arabacılarından biri dedi: “Cənab, axı biz bu gün Kobiyə yetişməyəcəyik; imkan var ikən, izin verməzsinizmi sola burulaq? Odur, dağın döşündə nə isə qaralır, yəqin daxmadır, yolçular həmişə orada düşüb havanın açılmasını gözləyirlər” – osetinləri göstərərək əlavə etdi: “bunlar deyirlər ki, araq pulu versəniz, bələdçilik edərək”.

Ştabs-kapitan:

– Bilirəm, qardaş, sonsuz də bilirəm! – dedi, – bu məlunlar araq pulu qoparmaq üçün bəhanə tapdıqlarına sevinirlər.

Mən:

– Lakin etiraf edin ki, – dedim, bunlarsız işimiz yaman olardı.

– Elədir, elədir, – deyə ştabs-kapitan donquldandı, – bu bələdçilər həmişə bələdirlər, harada mənfəət olduğunu haman saat duyurlar, bunlarsız guya yolu tapmaq olmazmış.

Biz sola döndük, bir çox əziyyətdən sonra bir təhərle iri və xırda daşlardan tikilmiş və eyni daşlardan dörd tərəfinə divar çəkilmiş iki daxmadan ibarət bir yoxsul daldalanacağa gəlib çatdıq. Əyinləri cırıq-cındır daxma sahibləri bizi mehribanlıqla qəbul etdilər. Mən sonradan bildim ki, borana düşmüş səyyahları qəbul etmək şerti ilə hökumət onlara pul verir və qarınlarını doydurur. Mən ocağın qırağında əyləşərək, – “işlərimiz

yaxşılaşır! – dedim, – siz Bela əhvalatının dahısını nağıl edə bilərsiniz; mən əminəm ki, hadisə söylədiyinizlə bitməmişdir”.

Ştabs-kapitan hiyləgər bir təbəssümlə göz vuraraq mənə cavab verdi:

– Nə üçün siz bu qədər əminsiz?

– Çünki qayda belədir: qeyri-adi bir şəkildə başlanan bir iş, eləcə də bitməlidir.

– Doğru duymuşsunuz...

– Çox şadam.

– Siz şad ola bilərsiniz, amma mən bunu yadıma saldıqda o qədər kədərlənirəm ki! Bela çox qəşəng qız idi! Axırda mən ona öz qızım kimi alışmışdım, o da məni sevirdi. Mənim ailəm olmadığını sizə deməliyəm: artıq on iki ildir ki, ata-anamdan xəbərim yoxdur, qabaqcadan da arvad ehtiyatında olmamışam, indi isə bu mənə yaraşan iş deyil! Mən əzizləmək üçün bir bala tapdığma sevinirdim. Bela bəzən bizə mahnı oxuyur, ya da ləzginka oynayırdı. Amma necə də oynayırdı! Bizim quberniya qızlarını görmüşəm, iyirmi il əvvəl bir dəfə Moskvada Nüceba klubunda olmuşam, onlar hara, Bela hara!.. Qriqori Aleksandroviç onu kukla kimi o qədər bəzəyir, o qədər nazını çəkir, əzizləyirdi ki, Bela axırda elə qəşəngləşdi ki, daha nə deyim. Çöhrəsindəki və əllərindəki günəş ləkələri getdi, yanaqları allaşdı... Ah, nə qədər şən idi. Həmişə zarafatlaşar dəcəllik edərdi... Allah ona rəhmət eləsin!..

– Atasının ölümünü ona xəbər verdikdə, nə elədi?

– Yaşadığı şəraitə alışana qədər biz onu uzun müddət ondan gizlətdik: açıb dedikdə isə iki gün ağladı, sonra isə unuttu.

Dörd ay dedikcə yaxşı keçdi. Qriqori Aleksandroviçin ova getməyi çox xoşladığını görək ki, demişəm, çox vaxt meşəyə qaban, yaxud keç i ovuna getmək üçün ürəyi atırdı. Belanı qaçırdıqdan sonra isə qala bürcündən bir addım da qırağa çıxmırdı. Lakin bir gün onun yenə də fikrə dalmağa, əllərini dalına qoyub otaqda gəzinməyə başladığını gördüm; sonra bir dəfə heç kəsə bildirmədən ova getdi – bütün günü yox oldu; bir dəfə də getdi, iki dəfə də, sonralar daha tez-tez getməyə başladı... “Bu yaxşı əlamət deyil, – deyə düşündüm, – yəqin aralarından qara pişik keçmişdir!”.

İndiki kimi gözlərimin qabağındadır – bir gün səhər onlara getdim. Bela əynində qara ipək arxalıq çarpayıda oturmuşdu, rəngi elə qaçmışdı, o qədər qəmgin idi ki, mən qorxdum.

- Bəs Peçorin hardadır? – deyə soruşdum.
- Ova gedib.
- Bu günümü getmişdir? – Bela susurdu, sanki danışmaq ona çətin idi. Nəhayət, yanıqlı bir ah çəkib:
- Yox, dünəndən getmişdir, – dedi.
- Bəlkə başına bir qəza gəlmişdir?

– Mən dünən bütün günü hey fikirləşmişəm, – deyə Bela göz yaşları içində cavab verdi. – Başımdan cürbəcür ağır fikirlər keçdi: gah mənə elə gəlirdi ki, onu qaban yaralamış, gah da bir çəçən tutub dağlara aparmışdır... İndi isə mənə elə gəlir ki, o artıq mənə sevmir.

– Nə danışsən, əzizim, ağlına bundan da pis bir şey gəlmədimi! Bela ağladı, sonra qürurla başını qaldırdı, gözlerini sildi və davam etdi:

– Əgər o mənə sevmirsə, mənə eviməyə göndərməyinə kim mane olur? Mən onu məcbur etmirəm. Əgər bu belə davam edərsə, onda mən özüm çıxıb gedərəm: mən onun köləsi deyiləm, mən knyaz qızıyam!..

Mən qızın könlünü almağa başladım. – “Qulaq ver, Bela, axı o sənin tumanına tikilmiş kimi həmişə yanını kəsdirib otura bilməz ki, o gəncdir, ova getməyi xoşlayır, bir az gəzər, yenə gələr. Sən qüssələnsən onun gözündən tez düşərsən”.

– Doğrudur, doğrudur! – deyə o cavab verdi. – Mən şən olacağam, – bunu deyib gülərək qavalını götürdü, oxumağa, oynamağa, mənim yanımda atılıb-düşməyə başladı, lakin bu da çox sürmədi. Bela təkrar yatağına yığıldı və əlləri ilə üzünü örtüdü.

Mən ona nə edə bilərdim? Bilirsinizmi, mən indiyə qədər qadınlarla məşğul olmamışam: onu bir şeylə təskin etmək üçün çox düşü-nüb-daşındım, ancaq heç bir şey tapa bilmədim, bir müddət ikimiz də susduq... Bu, dedikcə pis bir vəziyyət idi!

Nəhayət ona dedim: “İstəyirsen, qalanın bürcü üstünə gəzməyə gedək? Hava çox xoşdur!” Bu hadisə sentyabr ayında olmuşdu. Doğrudan da gözəl, işıqlı sorin bir gün idi; bütün dağlar ovçun içi kimi görünürdü. Gedib qala bürcünün üstündə dinməz-söyləməz o tərəf-bu tərəfi gəzdik. Nəhayət, Bela otun üstünə oturdu, mən də onun yanında öyləşdim. Doğrusu, bunu xatırlamaq da adama gülünc gəlir: mən bir dəyə kimi onun dalınca gəzirdim.

Qalamız hündür bir yerdə idi, bürcün üstündən gözəl bir mənzərə açılırdı: bir tərəf dərəli-təpəli geniş düzəndi; düzən, sıra dağlara qədər

uzanan meşədə qurtarırdı. Düzənin bəzi yerlərində salınmış aullardan tüstü qalxır, orada ilxılar gəzişirdi; o biri tərəfdən kiçik bir çay axırdı, çayın yanı isə bütün Qafqaz silsiləsi ilə birləşən sərt dikləri basmış qalın kol-kosluq idi. Biz bürcün küncündə elə oturmuşduq ki, hər iki tərəfi görə bilirdik. Birdən boz bir atın belində meşədən bir adamın çıxdığını, getdikcə bizə yaxınlaşdığını gördük, atlı nəhayət, bizdən yüz sajen kənarda, çayın o tayında dayandı, dəli kimi atını hərlandırırdı. Bu kim ola! “Bir bax, Bela, – dedim, – sənün gözlərin itidir, gör bu igid kimdir, kimi öyləndirməyə gəlmişdir?..”.

Bela baxdı və “Kazbiçdir!” – deyə qışqırdı.

– Ay quldur! Bizə rixşəndmi etməyə gəlmisən? – Diqqətlə baxdım, Kazbiç özü idi: bu qarayanız sifət onun idi, həmişəki kimi paltarları cırıq-cındır və çirkin idi. Bela əlimdən tutaraq – “Bu at atamın atıdır” – dedi. O, yarpaq kimi əsirdi, gözləri parıldıyırdı. Ürəyimdə: “aha, sevimli qız, – dedim, – öz aramızdır, sənün də quldur qanın qaynadı!”.

Mən növbətçi soldata:

– Bura gəl, – dedim, – silahını yoxla və o qocağı atdan aşır, bir gü-müş manat gəlir. – “Baş üstə, cənab, ancaq o bir yerdə durmur...” Mən gülərək: “Əmr et, dayansın!” – dedim... – Ey, bura bax! – deyə növbətçi ona əl edərək bağırırdı, – “bir az dayansana, fırfıra kimi nə fırlanırsan?” Kazbiç, doğrudan da dayandı və qulaq asmağa başladı: yəqin bizim onunla doğrudan da danışmaq istədiyimizi zənn edirdi, ayrı nə ola bilərdi!.. Soldatın nişan aldı... part! Güllə yan keçdi: – tufəngin ortasında barıt yenicə alışmışdı ki, Kazbiç atını tərpətdi və at kənara sıçradı. O, üzəngiyə qalxdı, öz dilində nə isə dedi, qamçısı ilə bizi hədələdi və gözəndən itdi.

Mən növbətçiye:

– Heç utanırsanmı? – dedim.

– Cənab, ölməyə getdi, – deyə o cavab verdi, – bunlar elə məlun xalqdır ki, bir dəfədə öldürə bilməzsən.

On beş dəqiqədən sonra Peçorin ovdan qayıtdı. Bela onun boynuna atıldı və bu qədər yubanmasına baxmayaraq, ona nə bir kolme şikayət, nə onu məzəmmət etdi... hətta mənim belə, Peçorinə acığımı tutdu. “İnsaf edin – dedim, – indicə Kazbiç çayın o tayında idi, biz də ona güllə atdıq, ona rast gəlmək çətin bir işdirmi? Bu dağlılar kinli adamlardır: elə güman edirsiniz sizin qismən Əzəmətə kömək etdiyinizi o duymamışdır? Mərc gələrdim ki, o bayaq Belanı tanıdı. Bir il əvvəl Be-

lanın ona çox xoş gəldiyini bilirəm – bunu mənə onun özü demişdir, – lazımcına başlıq toplaya biləcəyinə ümid etsəydi, yəqin nişan taxmışdı... Bunu eşitdikdə Peçorin fikrə getdi – “Doğrudur, – deyə cavab verdi, – ehtiyatlı olmaq lazımdır... Bela, bu gündən sən bir daha qala bürçünə çıxmamalısan”.

Axşam Peçorinlə uzun-uzadı danışdıq, onun bu yazıq qıza qarşı rəftarının dəyişməsi mənə ağır gəlirdi; bundan başqa o, gününün yarısını ovda keçirdiyindən Beladan soyumuşdu, onu az-az oxşayırdı, Bela bundan seziləcək dərəcədə qurumağa, sifəti uzanmağa, iri gözləri parıltısını itirməyə başlamışdı. Bəzən ondan soruşanda ki, – “Bela, niyə ah çəkdin? Qüssələnmişən?” – “Yox!” – “Bir arzunmu var?” – “Yox!” – “Ata-ananın xiffotini mi edirsən?” – “Mənim heç kəsə yoxdur”, – deyə cavab verirdi. Bəzən bütün günü ondan “bəli və yox”dan başqa bir şey eşitməzdin.

Mən bunları Peçorinə dedim. O: “Qulaq asın, Maksim Maksimiç, – deyə cavab verdi. – Mənim pis xasiyyətim var; aldığım tərbiyəninmi mənə belə elədiyini, Allahın mı mənə belə yaratdığını bilmirəm. Bircə bunu bilirəm ki, başqalarının bədbəxtliyinə səbəb olduqda özüm də az bədbəxt olmuram. Söz yox ki, bu onlar üçün yaxşı bir təskinlik deyil, lakin nə etməli ki, bu belədir. Gəncliyimin ilk günlərindən, yeni atanamın qəyyumluğundan çıxdığım dəqiqədən etibarən pul gücünə əldə edilən hər bir zövqdən cılıncasına istifadə etməyə başladım, aydın işdir ki, bu zövq mənə iyrendirmişdir. Sonra yüksək cəmiyyət içərisinə atıldım və bu cəmiyyət də mənə tezliklə usandırdı; kübar gözəllərə vurulur və sevilirdim, lakin onların sevgisi mənim təsəvvüratımı və izzəti-nəfsimi yalnız qıcıqlayır, qəlbim isə bomboş qalırdı... Mən mütləq etməyə, təhsilə başladım, elmdən də zəhləm getdi; şöhrət və bəxtiyarlığın heç də elmdən asılı olmadığını gördüm; çünki ən xoşbəxt adamlar – avamlardır, şöhrət isə xoşbəxtlikdir, onu əldə etmək üçün yalnız cəld olmaq lazımdır. Bunu bildikdə kədərləndim... Çox çəkmədən mənə Qafqaza dəyişdilər: bu mənim həyatımın ən bəxtiyar vaxtı idi. Ürəyimdəki kədər bir çeçen gülləsinə davam gətirməyəcəyinə ümid edirdim – bihudə imiş; bir aydan sonra güllə vıyılına və ölümün yaxınlığına o qədər alışdım ki, doğrusu, ağcaqanadlara daha çox əhəmiyyət verirdim, – bundan sonra mən əvvəlkindən də çox sıxılmağa başladım; çünki mən az qala son ümidimi itirirdim. Belanı öz evimdə gördüyüm, ilk dəfə onu dizlərimin üstünə oturdub qara tellərindən öp-

düyüm zaman mən axmaq, elə güman etdim ki, o, mərhəmətli tale tərəfindən mənə göndərilmiş bir mələkdir. Mən təkrar səhv etdim: vəhşi qızın sevgisi kübar xanımların sevgisindən bir az yaxşıdır; birinin avamlıq və sadəliyi, birinin də naz-qəmzəsi adamı usandırır. Doğrusunu desək, mən hələ Belanı sevirəm, bir neçə şirin dəqiqələrim üçün mənə minnətdaram, onun yolunda canımı qurban edərdim, lakin onun yanında darıxıram... Mən axmaq mı, ya zalımmıyam bilmirəm, lakin bu da həqiqətdir ki, mən də mərhəmətə layiqəm, bəlkə də ondan daha çox layiqəm. Mənim qəlbimi yüksək cəmiyyət xarab etmişdir, təsəvvürlərim həmişə əndişə içərisindədir, ürəyim doymazdır, hər şey mənə az gəlir, zövq və kefi asanlıqla alışa bildiyim kimi, kədərə də tezliklə alışıram və həyatımdakı boşluq gündən-günə artır. Mənim üçün birçə yol qalır: səyahət etmək. İmkan olan kimi, – allah eləməsin, Avropaya deyil, Amerikaya, Ərəbistan, Hindistana gedəcəyəm, bəlkə də yollarda bir yerdə ölüm! Əminəm ki, heç olmasa bu son təskinlik tufanların və pis yolların sayəsində tez tükənməyəcəkdir”. – Bu qaydada o uzun-uzadı danışdı, onun sözləri zəhmimdə həkk oldu, birinci dəfə idi ki, iyirmi beş yaşlı bir gəncdən belə şeylər eşidirdim, inşallah ki, bu həm də axırıncısı olacaqdır... Əcaib deyilmi! Siz allah söyləyin, – deyə ştabs-kapitan mənə müraciətlə davam etdi, – siz gərək paytaxtda olmuşsunuz, özü də bu yaxınlarda oradakı cavanların hamısını belədir?

Mən cavab verdim ki, eyni sözləri danışanlar çoxdur: aralarında bəlkə doğru danışanları da vardır, bir də ümitsizlik, bütün modalar kimi cəmiyyətin yuxarı təbəqələrindən başlayıb, aşağı təbəqələrə qədər sirayət edir və aşağı təbəqələr bu modanı axıra qədər daşıyırlar; bu gün hamıdan çox və həqiqətən kədərlənən adamlar bu bədbəxtliyi bir ayıb hesab edərək, onu gizlətməyə çalışırlar. – Ştabs-kapitan bu incəlikləri anlamadı və başını bulayıb hiyləgərcəsinə gülümsədi.

– Yəqin ki, bu kədərlənməyi fransızlar dəb salıblar?

– Yox, ingilislər.

– Aha, belə de!.. – deyə o, cavab verdi. – Bəs onlar ki, həmişə küp dibində yatan əyyaşlardır!

Mən biləixtiyar, Bayronun əyyaşdan başqa bir şey olmadığını iddia edən bir moskvalı xanımı xatırladım. Ancaq ştabs-kapitanın ingilislərə nöqsan tutması üzürlü idi: şərab içməmək üçün o özünü inandırmağa çalışırdı ki, dünyadakı bütün bədbəxtliklər sərxoşluqdan irəli gəlir.

Ştaps-kapitan sonra öz hekayəsinə belə davam etdi.

– Kazbiç bir daha gəlmədi. Onun buraya nəhaq yerə gəlmədiyini və pis bir niyyətdə olduğu fikrini nədənsə başımdan çıxara bilmirdim.

Bir dəfə Peçorin məni qaban ovuna getmək üçün tovlamağa başladı; mən xeyli vaxt boyun qaçırdım, qaban mənim üçün nə qərribə bir şeymiş! Bununla belə o məni özü ilə sürüyüb apardı. Özümüzle beş soldat götürüb səhər tezdən yola çıxdıq. Saat ona qədər qamışlıqlarda və meşədə dolaşdıq, bir heyvana rast gəlmədik. “Ey, geri dönməyəcəyikmi? – dedim, – inad nəyə lazımdır. Görünür, bu gün uğursuz gündür!” – Ancaq Qriqori Aleksandroviç isti və yorğunluğa baxmayaraq evə əliboş qayıtmaq istəmirdi... onun xasiyyəti belə idi: beyninə bir şey düşdümü – gerek əldə edə idi, görünür, uşaqlığında anası onu çox nalandırmışdı... Nəhayət, günorta üstü lənəyə gəlmiş bir qaban tapdıq, – part!.. part!.. deymedi: özünü qamışlığa verdi. Bu, günün uğursuzluğundan idi!.. Bir qədər dincəldikdən sonra evə yollandıq.

Biz atlarımızın cilovunu buraxıb, dinməzə yanaşı gedirdik və demək olar ki, qalaya lap yetişmişdik, ancaq kolluq onu görməyə qoymurdu. – Birdən bir tüfəng səsi eşidildi... Biz bir-birimizin üzünə baxdıq: ikimizi də eyni bir şübhə heyretə saldı... Atlarımızı cəld tüfəng səsinə sarı çapdıq, – gördük ki, soldatlar bürc üstündə bir yerə toplaşmış düzü göstərirlər, düzdə isə bir atlı ox kimi süzürdü, yəhərin üstündə də ağ bir şey tutmuşdu. Qriqori Aleksandroviç hər hansı bir çəçəndən daha şiddətli bir nəre çəkib silahını koburdan çıxartdı və birbaşa ora çapdı; mən də onun dalınca.

Xoşbəxtlikdən ov baş tutmadığı üçün atlarımız yorğun deyildi; atlarımız yəhər altında çırpır və biz anbaan atlıya yaxınlaşırdıq... Nəhayət, mən Kazbiçi tanıdım, lakin qucağında tutduğu şeyi seçə bilmədim. Bu zaman mən Peçorinə yanaşmış “bu Kazbiçdir!..” – deyə bağırırdım. O mənə baxdı, başı ilə işarə etdi və atını qamçıladi.

Nəhayət, biz Kazbiçə bir güllə mənzili qədər yaxınlaşdıq, Kazbiçin atını yorulmuşdu, ya bizimkilərdən pismi at idi, nə isə, sahibinin bütün səyinə baxmayaraq o qədər də yeyin qaça bilmirdi. Məncə, bu dəqiqə o öz Qaragözünü xatırlayırdı...

Birdən Peçorinin çapa-çapa nişan aldığını gördüm. “Atmayın! – deyə mən ona bağırırdım, – gülləni tələf etməyin, onsuz da ona çatacağıq”. – Eh, bu gənclər! Həmişə yersiz qızırsırlar... Lakin tüfəng açıldı və güllə atın dal ayağına döyüldü; isti-isti at on addım getdi, büdrədi və

dizləri üstə yerə çökdü. Kazbiç sıçrayıb yerə düşdü və biz yalnız bu zaman onun qucağında tutduğu ağ çarşaba bürünmüş şeyin bir qadın olduğunu gördük... Bu Bela idi... Yazıq Bela! – Kazbiç öz dilində bizə nə işə çağırırdı və xəncərini qızın başı üstündə oynatdı... Yubanmaq yeri deyildi: atəş açdım. Müvəffəqiyyətə əmin idim, doğrudan da səhv etməmişdim; güllə onun qolundan dəymişdi, çünki birdən qolu yanına düşdü... Tüfəngin tüstüsü çəkildikdə yaralı atın, onun da yanında Belanın yerə sorulmuş olduğunu gördük. Kazbiç isə tüfəngini bir tərəfə tullayıb kol-kos arası ilə pişik kimi qayaya dırmaşırdı; mən onu uçu- rumdan salmaq istəyirdim, lakin tüfəngim dolu deyildi! Biz atlardan sıçrayıb düşdük, Belaya tərəf yüyürdük. Yazıq Bela hərəkətsiz yerə serilmişdi, yarasından qan sel kimi axırdı... Ax, zalım; heç olmazsa ürəyindən vursaydı – işi birdəfəlik bitirərdi, yoxsa küreyindən... əsl quldur zərbəsi idi! – Bela özündən getmişdi. Biz çarşabı parçalayıb yaranı mümkün qədər bərk-bərk sarıdıq; Peçorin əbəz onun soyuq dodaqlarından öpürdü – onu heç bir şey huşa gətirə bilməzdi.

Peçorin atını mindi; mən Belanı yerdən qaldıraraq birtəhər onun yəhərinin üstünə qoydum. Peçorin əlləri ilə onu qucaqladı, biz geri qayıtdıq. Bir neçə dəqiqəlik sükutdan sonra, Qriqori Aleksandroviç mənə: “Bura baxın, Maksim Maksimoviç, biz onu bu cür evə sağ aparıb çıxara bilməyəcəyik” – dedi. “Doğrudur!” – dedim və biz atların başını buraxdıq. Qalanın darvazası ağzında bizi bir yığın camaat gözləyirdi: yaralıni ehmalca Peçorinin evinə apardıq və həkim dalınca adam göndərdik. Həkim sərxoş olsa da hər halda gəlib çıxdı; yaranı yoxladı və Belanın bir gündən artıq yaşaya bilməyəcəyini söylədi. Ancaq o səhv etmişdi...

Mən ştaps-kapitanın əlindən tutub, bilaixtiyar sevinərək:

– Sağaldımı? – deyə soruşdum.

– Yox, – deyə o, cavab verdi, – səhv bu idi ki, Bela iki gün daha yaşadı.

– Birçə mənə söyləyin görüm Kazbiç onu necə oğurlamışdı?

– Bu iş belə olmuşdu: Peçorinin yasaq etməsinə baxmayaraq, Bela qaladan çıxıb çayın qırağına gedibmiş. O gün çox isti imiş: qız bir daş üstündə oturub ayaqlarını suya sallayıbmış. Kazbiç onu pusa-pusa gəlmiş, qəflətən basmarlayıb ağzını yummuş, kolların içərisinə aparıb, atına minərək götürülmüşdü! Bu arada Bela qışqırmağa imkan tapmış, növbətçi soldatlar təşvişə düşmüşdülər, lakin güllə dəyməmiş, biz də bu zaman gəlib çatmışdıq.

-- Hə, Kazbiç onu nə üçün aparmaq istəyirmiş?

– Əzizim! Bu çərkəzlər oğurluqda ad qazanmış xalqdır. Əllərinə keçəni oğurlamaya bilməzlər, baxırsan ki, heç ona lazım olan bir şey deyil, amma yenə oğurlayır. Bunda onları üzürlü görmənizi rica edirəm! Bir də Bela Kazbiçin həddindən ziyadə xoşuna gəlmişdi.

– Bela öldümü?

– Öldü: ancaq çox əzab çəkdi və biz də onunla birlikdə az əziyyət çəkmədik. Axşam saat ona yaxın özünə gəldi; biz onun yatağının yanında oturmuşduq; gözlərini açan kimi Peçorini çağırmağa başladı. Peçorin onun əlini ovucları içərisinə alaraq “Buradayam, sonin yanındayam, mənim canım–ciyərim” – deyə cavab verdi. Bela “Mən öləcəyəm” – dedi. Biz ona təsəlli verib həkimin onu mütləq sağaltmağı vəd etdiyini söylədik. O, başını bulayaraq üzünü divara tərəf çevirdi: Bela ölmək istəmirdi!..

Gecə sayıqlamağa başladı; başı od kimi yanırdı, bozən qızdırma–dan bütün bədənini əsirdi. Atası, qardaşı haqqında qarma–qarışıq sözlər söyləyirdi; dağlara, evlərinə getməyi arzulayırdı... Sonra həmçinin Peçorin haqqında danışmağa başladı, ona cürbəcür oxşayıcı adlar verir, yaxud öz can–ciyərinə daha sevməməsi üstündə onu məzəmmət edirdi...

Peçorin başını əllərinin içinə alıb dinməz–söyləməz onu dinləyirdi, lakin bütün bu müddətdə mən onun gözlərində bir qətrə yaş belə görmədim: o, doğrudanmı, ağlaya bilmirdi, yoxsa özünümü toxtadırdı, – bilmirəm, mənə gəlincə, mən bundan acınacaqlı bir mənzərə görməmişdim.

Səhərə yaxın Belanın sayıqlaması kəsdi, bir saata qədər hərəkətsiz, bənizi qaçmış halda qaldı, o qədər zəifləmişdi ki, nəfəs aldığı güclə görünürdü; sonra halı yaxşılaşdı və danışmağa başladı, lakin, siz bilən, nə haqda danışa bilərdi? Belə fikirlər ancaq can verən adamın başına gələr! Xaçpərəst olmadığına təəssüf edərək, o dünyada ruhunun Qriqori Aleksandroviçin ruhu ilə heç bir zaman qovuşmayacağına, cənnətdə özgə bir qadının Peçorinə rəfiqə olacağına kədərlənməyə başladı. Mən onu ölməmiş xaçpərəst etmək fikrinə düşdüm: bunu Belaya təklif etdim, o tərəddüdlə mənə baxdı və uzun müddət bir söz deyə bilmədi, nəhayət, hansı dinlə doğulubsa o dində ölmək istədiyini bildirdi. Bütün gün belə keçdi. Amma bu birçə gün içərisində o nə qədər dəyişmişdi! Solğun yanaqları batdı, gözləri olduqca böyüdü,

dodaqları yanırdı. Sinəsində qızdırılmış dəmir varmış kimi daxili bir yanğı hiss edirdi.

O biri gecə gəldi, biz hələ də gözlərimizi yummamış və onun yatağından qırağa çəkilməmişdik. Bela döşətli əzab çəkir, inildəyir və yaranın ağrısı azalmağa başlayan kimi özünü yaxşı hiss etdiyini Qriqori Aleksandroviçi inandırmağa çalışır, onun gedib yatmasını rica edir, Peçorinin əllərini əllərindən buraxmadan öpürdü. – Səhərə yaxın o, ölüm qüssəsi duymağa, çapalamağa başladı, yarasının sarığını açdı və qan yenidən axdı. Yaranı təkrar sarıdıqdan sonra bir dəqiqəliyə dinceldi və Peçorindən onu öpməsini xahiş etməyə başladı. Peçorin çarpayının yanında diz çökdü, onun başını yastıqdan qaldırıb dodaqlarını onun soyuq dodaqlarına yapışdırdı; Bela titrək qollarını bərk–bərk onun boynuna doladı, sanki bu öpüşü ilə könlünü ona vermək istəyirdi... Yox, yaxşı ki, öldü. Qriqori Aleksandroviç onu atsaydı onun halı necə olardı? Bu işə gec–tez olacaqdı...

Bizim həkim dava–dərmanla ona nə qədər əziyyət verirdisə də Bela ertəsi günün yarısına qədər sakit, dinməz və itaətli idi. Mən həkimə – “insaf edin, – dedim, – axı siz özünüz dediniz ki, o mütləq öləcəkdir, belə işə bu dava–dərman nəyə lazımdır?” – O cavabında: “Heç bir eybi yoxdur, Maksim Maksimiç, – dedi, – vicdanın daha rahat olması üçün”. – Əcəb vicdandır!

Günortadan sonra Bela susuzluqdan yanmağa başladı. Pəncərələri açdıq, lakin eşik evdən də isti idi, çarpayının yanında buz qoyduq – heç bir şey kömək etmədi. Bu dözülməz yanğının ölümün yaxınlaşması əlaməti olduğunu bildirdim, bunu Peçorinə dedim. Bela yerindən qalxaraq xırıltılı bir səsle “su verin!” – deyirdi.

Peçorinin rəngi kətan kimi ağardı, stəkanı qapıb doldurdu və ona verdi. Mən əllərimlə gözlərimi örtüb indi xatırlamadığım bir duanı oxumağa başladım... Boli, atam, mən hərbi xəstəxanada, müharibə meydanında insanların necə öldüyünü çox görmüşəm, lakin onların heç biri Belanın ölümünə bənzəməzdi!.. Etiraf etməliyəm ki, mənə bir də bir şey qüssələndirir: ölməzdən əvvəl o bir dəfə də olsun mənim adımlı çəkmədi, halbuki mən onu bir ata kimi sevirdim... Nə deyək, Allah günahlarından keçsin!.. Axı bir də mən nəyəm ki, ölümqabağı mənə yada salmaq lazım olsun!..

Suyu içən kimi onun halı yüngülləşdi, üç dəqiqədən sonra işə canını təslim etdi. Dodaqlarına güzgü tutduq – nəfəsi gəlmirdi! Mən

Peçorini eşiyə çıxartdım, biz qala bürcünün üstünə çıxdıq. Əllərimiz dalmızda dinməz-söyləməz uzun müddət yan-yanə o tərəf-bu tərəfə gəzindik, onun çöhrəsində elə xüsusi bir ifadə yox idi, bu isə mənə acıq gəldi. Onun yerinə mən olsaydım qüssədən ölərdim. Axırda o, kölgəlik bir yerdə oturdu və əlindəki ağaclar qum üzərində bir para şeylər cızmağa başladı. Mən, bilirsiniz, çoxu nəzakət üzündən ona təskinlik vermək üçün danışmağa başladım; o, başını qaldırdı və gülümsündü... Bu gülüşdən mənim bütün bədənəm ürpoşdı. Mən tabut sifariş etməyə getdim.

Etiraf etməliyəm ki, qismən əylənmək üçün bu işlə məşğul oldum. Mənim bir parça firmam vardı, bunu tabutun üzərinə çəkdim və Qriqori Aleksandroviçin Belaya aldığı gümüş çərkəz bafılları ilə tabutu bəzədim.

Ertəsi günü səhər tezdən biz onu qalanın xaricində, çayın kənarında, son dəfə oturduğu yerin yanında basdırdıq; indi onun qəbrinin ətrafında ağ akasiya və gəndalaş kolları bitmişdir. Qəbrin üstünə xaç qoymaq istədim, lakin bilirsiniz yaxşı olmazdı, hər halda Bela xaçpərəst deyildi...

– Bəs Peçorin nə oldu? – deyə mən soruşdum.

– Peçorin uzun müddət xəstə oldu, yazıq arıqladı, lakin o gündən sonra biz Bela haqqında əsla danışmadıq; mən bunun ona xoş gəlmədiyini görürdüm, belə isə bu xüsusda danışmaq, nəyə lazım! Üç ay keçdikdən sonra Peçorini E... polkuna təyin etdilər və o, Gürcüstana getdi. O zamandan bəri görüşməmişik... Yadımdadır: bu yaxınlarda kim isə mənə deyirdi ki, o, Rusiyaya qayıtmışdır, lakin korpus üzrə verilən əmrlərdə bir şey görmədim. Bir də bizlərə belə xəbərlər çox gec çatır.

Burada o, yeni xəbəri bir il sonra eşitməyin nə qədər ürəksıxıcı bir hal olduğu haqqında uzun-uzadıya nağıl açdı, – o bunu, yəqin kədərli xatirətini boğmaq üçün edirdi.

Mən onun sözünü kəsməsəm də, qulaq da asmadım.

Bir saatdan sonra yola düşmək mümkün oldu; boran sakitləşdi; göyün üzü açıldı, biz də yola çıxdıq. Yolda mən biləixtiyar yenə də Beladan və Peçorindən söhbət saldım.

– Bəs Kazbiçin necə olduğuna dair bir şey eşitmədinizmi? – deyə soruşdum.

– Kazbiçinmi? Doğrusu, bilmirəm... Şapsuqların sağ cinahında Kazbiç adlı bir igid oğlan olduğunu eşitmişdim; əynində qırmızı arxa-

lığı var, bizim güllələrin altında atını astaca sürür və güllə yanında vızıldarkən nəzakətlə baş əyir, ağlım çətin kəsir ki, bu həmin Kazbiç olsun!..

Kobidə Maksim Maksimiçdən ayrıldım: mən poçt faytonu ilə getdim, onun yükü ağır olduğundan mənimlə gedə bilmədi. Biz bir də görüşəcəyimizə heç ümid etmərdik, lakin yenə də görüşdük, istəyirsiniz necə görüşdüyümüzü nağıl edirəm; bu uzun bir əhvalatdır... Lakin Maksim Maksimiçin hörmətə layiq adam olduğunu etiraf edirsinizmi?.. Əgər bunu etiraf edirsinizsə, mən bunu bəlkə də bu uzun hekayəmə bir mükafat sanacağam.

MAKSİM MAKSİMİÇ

Maksim Maksimiçdən ayrıldıqdan sonra, mən Terek və Daryal dərələrini sürətlə keçdim, Kazbekdə qəlyanaltı elədim, Larsda çay içdim və axşam yeməyinə kimi Vladıqafqaza yetişməyə tələsdim. Dağların, heç bir şey ifadə etməyən nidalarından, xüsusilə oraları görməyənlər üçün heç bir şeyi təcəssüm etdirməyən mənzərələrin təsvirindən, qətiyyətin kimsənin oxumayacağı statistik qeydlərindən canınızı qurtarıram.

Mən bütün yolçuların dayandığı mehmanxanaya düşdüm, burada nə qırqovul qızartmaq, nə də şorba bişirmək üçün adam tapılır; çünki mehmanxana üç şikostin öhdəsinə verilmişdi, bunlar isə elə axmaq və elə sərxoşdurlar ki, onlardan bir xidmət görə bilməzsən.

Burada üç gün daha qalmalı olduğumu mənə bildirdilər; çünki “okaziya” hələ Yekaterinoqraddan gəlməmişdi və demək ki, geri də qayıda bilməzdi. Bu okaziya haradan çıxdı. Burası da var ki, pis cinas bir rus üçün təskinlik ola bilməz, ona görə də mən də başım qarışsın deyə, Maksim Maksimiçin Bela haqqındakı nağılını yazmaq fikrinə düşdüm, halbuki mən bunun bir hekayə silsiləsi üçün başlanğıc olacağını əvvəlcədən təsəvvür etməmişdim: görürsünüzmü, bezən əhəmiyyətsiz bir təsadüfün necə müdhiş bir nəticəsi olur!.. Bəlkə, siz “okaziya”nın nə demək olduğunu bilmirsiniz? Bu, yarımröta piyada əsgərlərə bir topdan ibarət mühafizə dəstəsidir. Vladıqafqazdan çıxan arabalar bu dəstə ilə Kabardadan keçib Yekaterinoqrada gedirlər.

Birinci günü çox sıxıntılı keçirdim, ertəsi günü sübh tezdən həyəte bir araba girdi... Aha! Maksim Maksimiç! Biz köhnə dostlar kimi görüşdük. Ona mənim otağıma düşməsinə təklif etdim. Çox danışma-

dan razı oldu, hətta əlini çiyinə vurub gülümsəyirmiş kimi ağzını əydi. Qəribə adamdı!..

Aşpazlıq sənətindən Maksim Maksimiçin dərin məlumatı var idi: qırqovulu çox qəribəcə qovurdu, üstünə öz qaydası ilə şor xiyar suyu tökdü və boynuma almalıyam ki, o olmasaydı mən yavan çörək yeməli olacaqdım. Bir şüşə Kaxet çaxırı, çörəyimizin birçə boşqabdan ibarət olmasını unutmada bizə kömək etdi və çubuq çəkdikdən sonra mən pəncərə qabağında, Maksim Maksimiç isə qalanmış peçin yanında oturduq: hava rütubətli və soyuq idi. İkimiz də susurduq. Nədən danışacaqdıq?.. O özü haqqında maraqlı olan hər şeyi danışmışdı, məndə isə nəgıl etməli bir şey yox idi. Pəncərədən çölə baxırdım. Get-gedə genişlənən Terekin sahilinə səpələnmiş bir çox alçaq evlər ağacların arasından görünürdü, uzaqlarda isə diş-diş divara bənzəyən dağlar mavi rəngdə idilər. Bunların arxasında da ağ kardinal papaqlı Kazbek baxırdı. Mən fikrən bunlarla vidalaşırdım, onlara acımağa başlayırdım...

Uzun müddət beləcə oturduq. Küçədə zıqırov səsləri və arabacıların qışqırtısı eşidildikdə, günəş soyuq dağ zirvələrinin arxasında gizlənməkdə və ağır tıl duman vadilərə doğru çəkilməkdə idi. Üstü-başı kirlə ermənilərlə dolu bir neçə araba, onların dalınca da boş bir fayton mehmanxana həyətinə girdi. Faytonun yüngül hərəkəti, münasib quruluşu və qəşəng görkəmi xaricdən getirilmiş olduğunu göstərirdi. Faytonun dalınca əynində arxalq və lakey üçün bahalı sayılacaq dərəcədə yaxşı geyinmiş uzunboyqlu bir adam gəlirdi, çubuğunun külünü böyük bir təşəxxüslə boşaltmışdı və faytonçuya qışqırdığını gördükdə, mənəsinin nə olduğuna səhv etmək olmazdı. Onun tənbel bir rus ağasının nəzərləndirilmiş nökeri, yəni rus fiqarosuna bənzər bir şey olduğu aydın idi.

– Əzizim, – deyə pəncərədən ona bağırdım, – nə var, okaziyanı gəldi? – O, tərs-tərs mənə baxdı, qalstukunu düzəltdi və üzünü o yana çevirdi; onun yanı ilə gələn erməni gülümsəyərək onun yerinə cavab verdi ki, bəli okaziya gəlmişdir və sabah tezdən geri qayıdacaqdır. Bu zaman pəncərəyə yaxınlaşan Maksim Maksimiç – “Allaha şükür, – dedi. – Nə gözəl faytondur! – deyə o əlavə etdi, – görəsən hansı çinovnikdir, yaqın Tiflisə istintaqa gedir. Görünür, bu bizim dağlarımızla belə deyil! Yox, aşna, səhv edirsən. Bu dağlardan sənə qardaş olmaz, xalis ingilis faytonuna da minson çalxalayacaq! Bu kim ola bilər, bir gedək soruşaq...” Biz koridora çıxdıq. Koridorun qurtaracağındakı yan

otağın qapısı açıq idi. Lakey faytonçu ilə birlikdə çamadanları bu otağa daşıyırdı.

– Bura bax, dostum, – deyə ştabs-kapitan ondan soruşdu, – bu gözəl fayton kimindir?.. Hə?.. Gözəl faytondur!.. – Lakey çamadanları aç-aça və ona sarı baxmadan mırıldandı. Maksim Maksimiç hirsələnirdi; bu nəzakətsiz adamın çiyindən tutub dedi: – Səndən soruşuram, əzizim?..

– Kimin faytonudur?.. Mənim ağamın...

– Sənin ağa kimdir?

– Peçorin.

– Nə dedin? Nə dedin? Peçorin? Aman Allah!.. O, Qafqazda qulluq etməmişdirmi? – deyə Maksim Maksimiç bağırdı və qolumdan dartdı. Onun gözlərində sevinc parlayırdı.

– Görək ki, etmişdir. Mən bu yaxınlardan onun yanında oluram.

– Elədir!.. Elədir!.. Qriqori Aleksandroviç?.. Adı belə deyilmi?.. Sənin ağa ilə dost olmuşuq, – deyə lakeyin çiyinə əlilə elə vurdu ki, onu səndələməyə məcbur etdi...

Lakey qışqabağını sallayaraq:

– Müsaidə edin, ağa, – dedi, – siz mənə mane olursunuz.

– Qəribə adamsan ha!.. Bilirsənmi ki, biz sənin ağa ilə çox yaxın olmuşuq, bir yerdə yaşamışıq... Bəs özü harada qalmışdır?..

Lakey Peçorinin axşam yeməyini yemək və gecələmək üçün polkovnik N-nin evində qaldığını bildirdi.

Maksim Maksimiç lakeyə:

– Bəs axşam o buraya gəlməyəcəkmi? – dedi, yaxud da, əzizim, sən bir şey üçün onun yanına gəlməyəcəksənmi?.. Getsən, söylə ki, Maksim Maksimiç buradadır, beləcə də, o özü tanıyır... Sənə dörd abbası araq pulu verəcəyəm...

Belə az pul vədini eşidən lakey, üz-gözünü qırıxdırdı, lakin bununla bərabər tapşırığa əməl edəcəyinə Maksim Maksimiçi inandırtdı.

Maksim Maksimiç təntənəli bir görkəmlə mənə:

– İndicə qaça-qaça gələcək!.. – dedi. Gedib darvazanın ağzında onu gözləyəcəyəm. Eh, təəssüf ki, bu N...lə tanış deyiləm.

Maksim Maksimiç darvazanın yanındakı skamyaya oturdu, mən isə öz otağıma getdim. Boynuma alıram ki, bu Peçorinin gəlməsini mən də bir qədər səbirsizliklə gözləyirdim. Ştabs-kapitanın hekayəsindən sonra onun haqqındakı rəyim o qədər yaxşı deyildisə də, amma

yenə də onun xasiyyətindəki bezi cəhətlər mənə diqqətləyi qoründü. Bir saatdan sonra şikəst mehmanxanaçı qaynamış samovarı və çayniki içəri gətirdi. “Maksim Maksimiç, çay içməklə necəsiniz?” – deyər pəncərədən ona bağırdım.

– Təşəkkür edirəm; nədənsə heç meylim yoxdur.

– Gəlin için! Baxın, artıq gecdir, soyuqdur.

– Eybi yoxdur, təşəkkür edirəm...

– İxtiyar sahibisən! – Mən təkliddə çay içməyə başladım: on dəqiqədən sonra mənim qocam içəri girdi. “Siz haqlısınız, çay içmək yaxşıdır, – çox gözlədim... Lakey çoxdan onun yanına getmişdir, ehtimal, bir şey onu yubandırmışdır!”

O, çayını tələsik hortdatdı ikinci fəncandan boyun qaçırdı, üreyyində bir nigarançılıqla, təkrar darvaza ağzına getdi: aydın idi ki, Peçorinin etinasızlığı qocanı kədərələndirmişdi. Axı, onunla dost olduğunu bu yaxınlarda mənə söyləmişdi, həm də bir saat əvvəl əmin idi ki, Peçorin onun adını eşidən kimi qaça-qaça gələcəkdir.

Mən təkrar pəncərəni açıb Maksim Maksimiçi səsləyərək, yatmaq vaxtı olduğunu söylədikdə artıq gec idi, qaranlıq düşmüşdü; o dodağının altında nə işə mızıldandı, mən təkrar onu çağırıdım, cavab vermədi.

Şinələ bürünərək, divana uzandım və şamı yana-yana qoyub təzliklə mürgələdim, əgər Maksim Maksimiç gecədən çox keçmiş içəri girib məni oyatmasaydı, mən rahatca yatacaqdım. O, çubuğunu stolun üstünə atdı, otaqda gəzinməyə və peçi qurdalamağa başladı, nəhayət, yerinə uzandı, lakin uzun müddət öskürdü, tūpürdü və sölyəndi...

– Sizi yoxsa taxtabiti yeyir? – deyər soruşdım.

– Bəli, taxtabiti yeyir... – deyib, dərindən ah çekdi.

Ertəsi gün səbh təzədən oyandım, lakin Maksim Maksimiç mənədən də təz qalxmışdı. Onu darvazanın ağzında skamyada oturmuş gördüm: “Mən komendantın yanına getməliyəm; – dedi, – rica edirəm, Peçorin gəlsə mənim dəlməca adam göndərin...”

Mən söz verdim. Onun əzalarına yeni gənclik qüvvəsi gəlmiş kimi qıvrıqlaşmış yüyürməyə başladı.

Sərin və gözəl bir səhər idi. Qızıl buludlar dağların üzərinə qalaqlanmışdı. Onlar yeni əmələ gəlmiş hava sıra dağlarını andırırdı; darvazanın qabağı geniş meydan idi; ondan o yana bazarı; bazar günü olduğu üçün adam qaynaşırdı; ayaqyalın osetin uşaqları çiyyənlərində şan balı küpləri ətrafında fırlanırdılar. Mən onları qovladım, onlarla məş-

ğul olacaq halım yox idi, mərhəmətli ştab-kapitanın narahatlığı mənə də sirayət etməyə başlamışdı.

On dəqiqə keçməmiş gözlədiyimiz adam meydanın o başında gəründü. O, polkovnik N... ilə gəlirdi. Polkovnik onu mehmanxanaya qədər ötürdü, salamatlaşıb qalaya qayıtdı. Mən o saat şikəsti Maksim Maksimiçin dəlməca göndərdim.

Peçorinin lakeyi onun qabağına çıxıb, indicə faytonu qoşacağını bildirdi, ona bir qutu siqar verərək bir neçə tapşırıq aldıqdan sonra işlərinin dəlməca getdi. Ağası işə siqarını yandırdıqdan sonra bir-iki dəfə əsnədi və darvazanın o biri tərəfindəki oturağa oturdu. İndi sizə onun portretini təsvir etməliyəm.

O, ortaboylu bir adamdı; mütənasib və nazik gövdəsi ilə enli kürəkləri, onun vücudunun möhkəmliyini, köçəri həyata və müxtəlif iqlimə məxsus olan bütün çətinliklərə tab gətirməyə qadir olduğunu və nə paytaxt həyatının əxlaqsızlığı, nə də ruhi məşəqqətlərin bu vücudu məğlub edə bilmədiyini isbat edirdi. Tozlu məxmər şürtükünün yalnız aşağısındakı iki düyməsi düymələndiyindən nəcib adamların adətini göstərən göz qamaşdıracaq qədər təmiz alt paltarını görmək olurdu; kirlənmiş əlcəkləri, elə bil ki, məxsus onun xırda aristokrat əllərinə tikilmişdi; əlcəyinin birini çıxartdıqda, onun solğun barmaqlarının arıqlığına təəccüb etdim; yerisi saymazıyana və tənbel idi, lakin yeri-yərəkən qollarını tovlamadığını sezdim – bu işə onun sirrini hər kəsə açmayan bir xasiyyətə malik olduğunu göstərən doğru əlamət idi. Yeri gəlmişkən deyim ki, bu söylədiklərim mənim öz qeydlərimdi və öz müşahidələrimə əsaslanır, bunlara kor-koranə inanmağa sizi əsla məcbur etmək istəmirəm. O, oturağa oturduqda düzgün gövdəsi elə oyıldı ki, guya belində bir sümük də yoxmuş: bütün vücudunun aldığı vəziyyət əsəbilikdən zəiflədiyini ifadə edirdi. O, yorucu baldan sonra özünün pərqu kreslosunda əyləşən otuz yaşlı Balzak nəzərinə kimi oturdu. Sonradan mən ona otuz yaş verməyə hazır idimsə də, ilk baxışında ona iyirmi üçdən artıq verməzdim. Onun təbəssümündə uşaqlara məxsus bir xüsusiyyət vardı. Dərisi qadınların dərisi kimi zərif idi. Əslində qıvrım olan sarışın saçları solğun idi, geniş alını olduqca qəşəngləşdirirdi; yalnız diqqətlə baxdıqda bu alında bir-birini qət edən qırışlar görmək olardı ki, qəzəbli olduğu, yaxud ruhi narahatlıq çekdiyi dəqiqələrdə, ehtimal, onlar nəzərə daha aydın çarpırdı. Saçlarının sarışın olmasına baxmayaraq bıqları və qaşları qara

idi, – ağ atın qara yalı və qara quyuğu onun cins olduğunu göstərdiyi kimi, bu da onun necibliyini göstərirdi. Portreti tamamlamaq üçün onun bir qədər yuxarı qalxmış burnu, ağappaq dişləri və qumral gözləri olduğunu da deməliyəm; gözləri haqqında bir neçə söz də söyləməliyəm.

Əvvələ, o özü gülərkən gözləri gülmürdü. – Siz bəzi adamlarda bu cür qəribəliyə rast gəlmişsinizmi?.. Bu, tünd bir məcazın yaxud da daimi, dərin bir kədərin əlamətidir. Yarıya qədər aşağı dikilmiş kirpiklər altından baxan bu gözlər, təbir caizsə, fosfor kimi parıldayırdı. Bu, ürək qızgınlığının yaxud cövlan edən xəyalın inikası deyildi: bu, hamar, gözqamaşdırıcı, lakin soyuq polad parıltısına bonzör bir parıltı idi; onun qısa, lakin nüfuzedici və ağır baxışı adama münasibətsiz və pis təsir bağışlayırdı və bu baxış bu qədər laqeydcəsinə dinc olmasaydı, qaba görünərdi. Bütün bu qeydlər mənim ağıma, yalnız onun həyatının bəzi təfəsilatını bildiyimdən gəldi və bəlkə də onun görünüşü başqa adama tamamilə ayrı təsir bağışladı, lakin siz onun haqqında məndən başqa heç kəsədən bir şey eşitməyəcəyinizə görə, istər-istəməz bu təsvirlə kifayətlənməlisiniz. Nəticədə onun ümumiyyətlə gözəl adam olduğunu və bilxassə kübar qadınların bəyəndiyi orijinal bir simaya malik olduğunu deməliyəm.

Atlar artıq qoşulmuşdu: atların boynundakı zıncırov, əymə altında ara-sıra cingildəyirdi, lakey hər şeyin hazır olduğunu xəbər vermək üçün iki dəfə Peçorinin yanına gəlmişdi, Maksim Maksimiç isə hələ də gəlib çıxmırdı... Xoşbəxtlikdən, Peçorin Qafqazın mavi dağlarının seyrinə dalaraq bərk fikrə getmişdi və deyəsən, yola düşməyə əsla tələsmirdi. Mən yaxınlaşıb: “Siz bir az gözləmək istəyənsə köhnə bir dostunuzla ona görüşməkdən zövq ala biləcəksiniz...” dedim.

– Aha, doğrudan da! – deyə o cəld cavab verdi. – Mənə dünən dedilər; bəs o haradadır? – Mən dönüb meydana baxdıqda Maksim Maksimiçin var qüvvəsi ilə yüyürdüyünü gördüm. Bir neçə dəqiqədən sonra artıq o bizim yanımda idi; güclə nəfəs alırdı, üzündən damcı-damcı tər tökülürdü, şapkasının altından çıxmış ağ saçları tərdən isləmb alına yapışmışdı, dizləri əsirdi... Peçorinin boynuna sarılmaq istəyirdi, lakin Peçorin mehribanlıqla gülümsədisə də, əlini olduqca soyuq bir halda ona uzatdı. Ştaps-kapitan bir dəqiqəliyə donub qaldı, lakin sonra hər iki əli ilə onun əlindən tutdu, hələ də dili söz tutmurd.

Peçorin:

– Nə qədər məmnunam, əziz Maksim Maksimiç! Söyləyin görən necə dolanırsınız? – dedi.

– Bəs sən?.. Bəs siz necə? – deyə qoca, göz yaşları içərisində mızıldandı, siz hara... bura hara... haraya belo?..

– İrana və daha uzaqlara gedirəm...

– Aman, elə bu saatımı? Tələsməyin, a qurban olum!.. Məgər doğrudanmı elə indicə ayrılacağıq?.. Neçə vaxtdır ki, görüşməmişik...

Cavab bu oldu:

– Vaxtdır, getməliyəm, Maksim Maksimiç.

– Aman allah! Aman allah! Canım, hara belə tələsirsiniz? Deyəcək o qədər sözüm var ki... Sizdən o qədər soruşmalı söz var ki... İstefayamı çıxmısmı?.. Necəsiniz? Nə iş görürdünüz?..

Peçorin gülümsəyərək:

– Darıxdım! – deyə cavab verdi.

– Qalada keçirdiyimiz günlər yadımdadırmı?.. Ora ov etmək üçün nə gözəl ölkədir!.. Axı siz tüfəng atmağa çox həris idiniz... Hələ Bela?

Peçorinin rəngi azca qaçdı və üzünü kənara çevirdi... Haman saat məcburən əsnəyib:

– Bəli, yadımdadır! – dedi.

Maksim Maksimiç ondan xahiş etməyə başladı ki, daha bir-iki saat onunla birlikdə qalsın. O deyirdi: – “Ləzzətlə nahar edirik, iki qırqovulum var, buranın Kaxet şərabı isə lap əlasındandır... söz yox ki, Gürcüstanınkına çatmaz, lakin əla növdəndir... söhbət edirik... siz”. Peterburqda keçirdiyiniz günlərdən mənə danışarsınız. Hə elə deyilmi?

– Doğrusu, əziz Maksim Maksimiç, mənə söyləməli bir şey yoxdur... Salamat qalın, vaxtdır... tələsirəm... Unutmadığımıza görə təşəkkür edirəm... – deyə Peçorin əlavə edib onun əlindən yapışdı.

Qoca qaşlarını çatdı... O, kədərli və acıqlı idisə də bunu gizlətməyə çalışırdı. – Unutmaqımı! – deyə mızıldadı. “Mən heç bir şeyi unutmamışam... Nə etməli, Allah köməyiniz olsun! Mən sizinlə belə görüşmək xəyalında deyildim...”.

Peçorin onu bir dost kimi qucaqlayıb:

– Yeter, yeter! – dedi. Mən yenə haman adam deyiləmmi?

Nə etməli?.. Hər kəsin bir yolu var... Bir də görüşə biləcəyikmi... Allah bilir!.. – Bu sözləri söylərkən artıq o, faytonda oturmuşdu, sürücü də cilovları əlinə yığışdırırdı.

Birdən Maksim Maksimiç faytonun qapısından yapışaraq bağırdı:

– Dayan, dayan! Az qala unutmuşdum... Qriqori Aleksandroviç, sizin kağızlarınız məndə qalmışdır... Mən onları özüm ilə gəzdirirəm... Sizi Gürcüstanda tapmaq ümidində idim, amma gör Allah elə rast saldı ki, burada görüşdük. O, kağızları nə edim?... – Nə istəyirsiniz eləyin! – deyə Peçorin cavab verdi. – Salamat qalın...

– Demək, İrana gedirsiniz?... Bəs nə vaxt qayıdacaqsınız?... – deyə Maksim Maksimiç onun dalınca bağırdı.

Fayton artıq uzaqlaşmışdı, lakin Peçorin əli ilə bir işarə etdi. Bu işarəni söz ilə belə ifadə etmək olardı: çətin qayıdaram, bir də, niyə qayıdacağam!..

Artıq çoxdan nə zıncırov səsi, nə də daş yoldan qopan təkər taqıltısı eşidilirdi, amma yazıq qoca dorin fikrə gedərək, yenə də bayaqkı yerində durmuşdu.

Kədərli göz yaşları hərdən onun kirpiklərində titrəsə də axırda laqeyd bir vəziyyət almağa çalışaraq:

– Bəli, – dedi, – əlbəttə, biz dost idik, amma bu əsrdə dostluq nədir ki!.. Mən onun nəyinə lazımam ki? Mən nə varlıyam, nə də yaxşı mənəşə sahibiyəm, yaşca da heç onun tayı deyiləm. Ona bax, təkrar Peterburqa gedən kimi gör necə də şuxlaşmışdır. Fayton, nə fayton!.. Nə qədər gör yükü var!.. Lakeyi gör necə məğrurdur!.. – Bu sözlər kinayəli bir təbəssümlə deyilirdi. Sonra mənə müraciətlə: – Söyləyin, – dedi, – bu haqda nə fikirdəsiniz? İndi hansı şeytan onu yoldan çıxarıb İrana sürükləyir? Gülüncdür, vallah, gülüncdür!.. Mən onun yelbeyin adam olduğunu çoxdan bildirdim, ona bel bağlamaq olmaz. Amma, doğrudan, heyf ki, onun axırı yoxdur, başqa cür də ola bilməz!.. Mən həmişə demişəm ki, köhnə dostlarını unudan adamın axırı xeyir olmaz!.. – Burada o öz həyəcanını gizlətmək üçün üzünü yana çevirdi və həyəətə gedib öz arabasının təkərlərini gözdən keçirmiş kimi onun dövrəsini dolaşmağa başladı, halbuki onun gözləri hər dəqiqə yaşla dolurdu.

Mən ona yaxınlaşaraq:

– Maksim Maksimiç, – dedim, – Peçorinin sizin yanınızda qoyduğu kağızlar nə kağızlardır?

– Allah bilir! Bəzi xatirələrdir...

– Siz onları nə edəcəksiniz?

– Nə edəcəyəm? Onları patron doldurmağa sərf edəcəyəm.

– Yaxşısı budur onları mənə verin.

O təəccüblə mənə baxdı, dodağının altında nə isə mızıldadı və çamadanını töküşdürməyə başladı, oradan bir dəftər çıxarıb nifrətlə yero

atdı: sonra ikincisinin, üçüncüsünün və onuncusunun da başına bu işi gətirdi; onun hirsələnməsində uşaqlara məxsus bir şey vardı. Bu mənə həm gülünc, həm də acınacaqlı gəldi.

– Hamısı budur, – dedi, – belə bir tapılma şeylə sizi təbrik edirəm...

– Bu dəftərlərdən istədiyim kimi istifadə edə bilərəmmi?

– İstəyirsiniz lap qəzetdə çap etdirin. Mənə nə var... Mən ki, onun dostu, yaxud qohumu deyiləm... Doğrudur, biz onunla bir yerdə uzun müddət yaşamışıq... Mən azmı adamlarla bir yerdə yaşamışam?..

Mən kağızları götürdüm və ştabs-kapitanın peşman olmasından qorxaraq onları tələsik apardım. Bir az keçmiş, okaziyanın bir saatdan sonra yola çıxacağını bildirdilər; atların qoşulmasını əmr etdim. Mən şapkanı başıma qoyduğum zaman ştabs-kapitan içəri girdi, görünüşündən yola çıxana oxşamırdı, hərəkətləri bir növ məcburi və soyuq kimi idi.

– Maksim Maksimiç, bəs siz getmirsiniz?

– Xeyir.

– Bəs niyə belə?

– Mən hələ komendantı görməmişəm, ona bəzi dövlət şeylərini təhvil verməliyəm...

– Siz ki, onun yanına getmişdiniz?

O kəkələyərək:

– Əlbəttə getmişdim, – dedi, – evdə yox idi. Mən də qalib gözləmədim.

Onun nə demək istədiyini anladım: yazıq qoca, rəsmi dillə desək, qulluq işini öz işinin xətinə, bəlkə də, ömründə birinci dəfə idi ki, atmışdı. Lakin aldığı mükafat nə idi!..

Mən ona:

– Çox təəssüf, – dedim, – Maksim Maksimiç, çox təəssüf ki, biz vaxtından əvvəl bir-birimizdən ayrılmalıyıq.

– Biz elmsiz qocalar, sizin yerinizlə yeriyo bilərikmi!.. Siz kübar cəmiyyətə məxsus məğrur gənclərsiniz; nə qədər ki, çərkəz güllələrinin altındasınız işinizi yola verirsiniz, sonralar isə rast gələndə bizlərə əl verməyə də xəcalət çəkirsiniz...

– Maksim Maksimiç, mən ki, özümü bu məzəmmətə layiq bil-mirəm.

– Bilirsiniz, mən bu sözü yeri gəldi dedim, nə isə, sizə xoşbəxtlik və yaxşı yol arzu edirəm.

Bir az soyuq vidalaşdıq. Mehriban Maksim Maksimic inadlı, davakar bir ştabs-kapitana dönmüşdü. Nə üçün axı? Çünki o, Peçorinin boynuna atılıb onu qucaqlamaq istədiyi halda Peçorin fikrinin dağınlığındanmı, başqa səbəbdənmı, nədənsə, Maksim Maksimicə sadəcə olaraq əlini uzatmışdı. Bir gəncin, arxasından insanların əməl və duyğularını seyr etdiyi ipək pərdə onun gözü qabağından çəkildiyi zaman bu gəncin ən yaxşı ümid və arzularını itirdiyini görəndə adam kədər-lənir, halbuki ümid vardır ki, bu gənc köhnə aldanışlarını, daha az keçici olmasa da, əvəzində əvvəlki qədər şirin olan aldanışlarla əvəz edəcəkdir... Bəs Maksim Maksimic yaşına çatanda bunları nə ilə əvəz etməli? Adamın qəlbi bilaixtiyar daşa dönür, könül bağlanır.

Mən tək yola düşdüm.

PEÇORİNİN GÜNDƏLİYİ

ÖN SÖZ

Bu yaxınlarda xəbər tutdum ki, Peçorin İrandan qayıdarkən ölmüşdür. Bu xəbər məni çox sevindirdi, çünki bu onun mündə olan xatirələrini nəşr etdirməyə imkan verdi və mən də fürsətdən istifadə edərək öz gəncin əsəri üzərində öz adımlı qoydum. Allah ələsin ki, bu məsum saxtakarlıq üstündə oxucular məni cəzalandırmasınlar!

İndi isə ömrümdə tanımadığım bir adamın ürək sirlərini camaata açmağa məni vadar edən səbəbləri aydınlaşdırmağımı. Hələ yaxşı ki, mən onun dostuyam; heqiqi dostun ağzıyırıqlığı hər kəsə aydındır, lakin mən onu ömrümdə yalnız birçə dəfə, o da böyük yolda görmüşəm; demək mən ona, dolu tək töhmət, nəsihət, rixşond və təəssüf yağdırmaq üçün sevimli bir şeyin məhvini, yaxud bədbəxtliyini gözləyən adamlar kimi, şəxsi dostluq pərdəsi altında gizlənen və izahı çətin olan bir nifrət bəsləyə bilmərəm.

Bu xatirələri defolərlə oxuyarkən mən öz zəiflik və qüsurluğunu bu cür zahiro çıxaran adamın səmimi olduğuna inandım. İnsan ruhunun, hətta ən xırda bir insan ruhunun tarixi, bütün bir xalqın tarixindən çətin ki, az maraqlı və xeyirli olsun, bu tarix bilxassə yetkin bir zəkanın özü üzərində apardığı müşahidələrin nəticəsi olduqda, həm də başqalarının da rıqqət və təəccüb oyatmaq arzusu ilə yazılmadığı zaman daha maraqlı və xeyirlidir. Russonun etiraf əsərinin qüsuru da odur ki, o, əsərini öz dostlarına oxumuşdur.

Xülasə, bir xeyir vermək arzusu təsadüfən əlimə keçən gündəlikdən parçalar nəşr etməyə məni məcbur etdi. Buradakı adamların adlarını dəyişmişəmsə də, xatiratda haqlarında danışılan adamlar, ehtimal ki, özlərini tanıyacaq və bəlkə də, indiyə qədər başqasının, yeni bu gün artıq bu dünya ilə heç bir alıb-verəcəyi olmayan bir adamın boynuna atdıqları əməllər üçün bəraət yolları tapacaqlar; biz demək olar ki, həmişə anladığımız bir şeyi əfv edirik.

Mən bu kitaba ancaq Peçorinin Qafqaza gəlməsinə aid olan parçaları saldım. Məndə onun qalın bir dəftəri də qalmışdır ki, burada o bütün həyatını təsvir edir. Bir zaman bu dəftər də işıqlı dünya üzü görər, lakin indi bir çox mühüm səbəblərə görə mən bu məsuliyyəti hələlik üzərimə götürə bilmərəm.

Ola bilsin ki, oxucuların bəziləri Peçorinin xasiyyəti haqqında mənim rəyimi bilmək istəyəcəklər. Mənim onlara cavabım budur – kitabın adına baxın. Onlar “Bu ki, acı bir kinayədir!” deyə bilərlər.

– Bilmirəm.

TAMAN

Taman – Rusiyanın dəniz sahilindəki şəhərlərindən ən pisidir. Mən az qala orada acıdan ölmüşdüm, hələ üstəlik məni dənizdə boğmaq da istədilər. Poçt arabası ilə gecəyarısı gəlib şəhərə çıxdım. Arabacı üç yorğun atı şəhərin gircəyindəki yeganə daş evin darvazası qabağında saxladı. Qara dəniz sahilindən olan keşikçi kazak zıncırov səsi eşidib yuxulu-yuxulu vəhşi bir səslə: “Gələn kimdir?” – deyə bağırdı. Uryadnik və onbaşı eşiye çıxdılar. Mən zabıt olduğumu, dövlət işləri üçün vuruşan qoşun dəstəsinə getdiyimi izah etdim və hökumət mənzili verilməsini tələb etməyə başladım. Onbaşı bizi şəhərin içi ilə apardı. Hansı daxmaya yaxınlaşdıqsa tutulmuşdu. Hava soyuq idi, mən üç gecə idi ki, yatmamışdım, çox gəzib haldan düşmüşdüm, hirsələnməyə başlamışdım. “– Məni apar bir yere çıxart, quldur! Lap cəhənnəmə də olsa, tək mənzil olsun!” – deyə bağırdım. Onbaşı peysərini qaşıyaraq cavab verdi: “– Bir ev daha var, ancaq cənabınızın xoşuna gəlməz: tə-miz deyill!” – Son sözlərin əsil mənasını anlamadım, arabanı irəli sürməyi əmr etdim və biz hər iki tərəfi çəpərlərdən ibarət palçıqlı döngələri uzun müddət gəzdikdən sonra dənizin lap sahilindəki balaca bir daxmaya yanaşdıq.

Bedirlənmiş ay, mənim yeni mənzilimin qamış damını və ağ divarlarını işıqlandırır: ətrafına çaydaşından hasar çəkilmiş həyətdə birincisindən daha balaca və daha qədim, bir böyrü üstünə əyilmiş bir daxma da var idi. Sıldırım sahil, daxmanın divarlarının az qala lap yanından dənizə enirdi və aşağıda tünd mavi dalğalar şikayətlə sırıldaırdı. Ay, sakit təbiəti səssizcə süzürdü, mən ayın işığında sahildən çox-çox uzaqlarda iki gəmi gördüm, onların hörümçək torunu andıran qara ipləri göy qübbəsinin solğun ətəyində hərəkətsizcə seçilirdi. “Körpüdə gəmi var”, - deyə düşündüm – sabah Gelenciyyə yollanaram”.

Nizami bir kazak mənim yanımda xidmətçi vəzifəsini görürdü. Çamadanları düşürməyi və arabacını yola salmağı ona ömr etdikdən sonra ev yiyəsini çağırmağa başladım – cavab gəlmədi: qapını döydüm, yenə cavab gəlmədi... bu nə işdir?.. Nəhayət, dəhlizdən 14 yaşlı bir oğlan uşağı çıxdı.

“Ev yiyəsi haradadır?” – “Yoxdur” – “Necə, yerli-diblimi yoxdur!” – “Yerli-dibli” – “Bəs arvadı?” “Kəndə qaçıb” – “Bəs mənə qapını kim açacaq?” – deyə mən qapıya bir topik vurdum. Qapı özü açıldı: içəridən rütubət qoxusu vurdu. Kibriti yandıraraq oğlanın burnuna yaxın tutdum: iki donu ağaran göz işıqlandı. Oğlan kor idi, lap anadangəlmə kor idi. O qımıldanmadan qarşımda dayanmışdı, mən də onun üzünün cizgilərinə tamaşa etməyə başladım.

Bütün korları, çəpləri, karları, lalları, əlsiz-ayaqsızları, qozbəlləri və başqalarını görməyə gözümlə olmadığımı etiraf edərdim. Mən insanın zahirilə batini arasında həmişə qərribə bir əlaqə olduğunu sezmışəm: elə bil ki, insan öz əzasından birini itirməklə hisslərindən də birini itirir.

Beləliklə, mən kor oğlanın üzünə baxmağa başladım, lakin deyilən görə, gözəndən məhrum olan bir çöhrədə nə oxumaq olar?.. Uzun müddət qeyri-ixtiyari bir təəssüflə ona baxırdım ki, birdən çətinliklə sezişən bir təbəssüm onun incə dodaqlarını yaladı və bilmirəm nədənsə bu təbəssüm mənə olduqca pis bir təsir bağışladı. Başında bir şübhə oyandı: bu oğlan göründüyü qədər də kor deyil: gözləri qəsdən ağartmağın mümkün olmadığına, bir də nə məqsədlə ağardılacağına özümü əbəsinəndirməyə çalışırdım. Lakin nə etməli? Mən çox zaman zənn və şübhələrə meyil edərdim...

“Sən cv yiyəsinin oğlumuşan?” – deyə nəhayət soruşdum. – “Yox!” – “Bəs sən kimsən?” – “Allahın yetimi” – “Ev sahibinin uşağı varmı?” – “Yox, bir qızı vardı, o da ki, tatarla dənizin o tayına keçdi”. – “Hansı tatarla?” – “Allah bilir! Kerçli bir qayıqçı ilə, bir Kırım tatarı ilə”.

Daxmaya girdim: daxmanın bütün mebeli iki skamyadan, bir stol və peçin yanında qoyulmuş zorba bir sandıqdan ibarətdi. Divarlarda bir dənə də olsun İsa və Məryəmin təsviri asılmamışdı – bu pis əlamətdi! Dənizdən əsən külək sınıq pəncərədən içəri soxulurdu. Mən çamadanı mum şamı çıxartdım, yandıraraq şeylərimi yerləşdirməyə başladım: qılncımla tüfəngimi bir küncə, tapançamı da stolun üstünə qoydum, yapıncımı skamyaya saldım, kazak da öz yapıncısını o biri skamyaya saldı, on dəqiqə sonra xoruldamağa başladı. Lakin mən yuxulaya bilmirdim: gözləri ağaran oğlan zülmətdə gözlərimin qabağında daima fırlanırdı.

Beləliklə, təqribən bir saat keçdi. Ay işığı pəncərədən içəri düşür və onun şüaları daxmanın torpaq döşəməsi üzərində oynayırdı. Döşəməyə düşən parlaq zolaqda birdən bir kölgə görünüb keçdi. Mən yerimdən qalxdım, pəncərəyə baxdım: kim isə yenə pəncərənin yanından sürətlə keçdi və allah bilir, harada isə gizləndi. Mən bu canlı şeyin eniş sahiliə qaçacağını güman edə bilməzdim, lakin burası da var idi ki, o başqa heç bir yərə gedə bilməzdi. Ayağa qalxdım, arxalığımı çiynimə saldım və xəncərimi belimə bağlayıb asta-asta daxmadan çıxdım: kor oğlan qabağıma çıxdı. Mən çəpərin dibinə qısıldım, o inamlı, lakin ehtiyatlı addımlarla gəlib yanımdan keçdi. Qoltuğunda bir boğca aparırdı, körpüyə tərəf dönərək dar və eniş bir cığırla aşağı enməyə başladı. “Həmin gün lallar danışacaq, korlar görəcəklər” – deyə düşündüm və onu gözəndən itirməmək üçün yaxın məsafədən izlədim.

Bu arada ay buludlara bürünməyə başladı. Dənizdən duman qalxdı: yaxındakı gəminin dal tərəfində yanan fənərin işıltısı bu duman içərisində güclə seçilirdi. Sahildəki qayaların dibində hər dəqiqə gəmini batırmaq qorxusu ilə hədələyən köpüklər partıldaırdı. Mən sıldırımı çətinliklə enirdim, bir də nə gördüm: kor, ayaq saxladı, sonra üzünü aşağı döndü: o, suya o qədər yaxın bir yerlə gedirdi ki, adam indicə dalğanın onu yaxalayıb dənizə aparacağını düşünürdü, lakin bələd adamlar kimi bu daşdan o daşa tullanmasından və çala-çuxurlara düşməməsindən görünürdü ki, bu, onun ilk gezintisi deyildi. Axırda o bir şeyə qulaq asırmış kimi dayandı, çömbəlib boğcanı yanına qoydu. Mən sahildə dikəlmiş bir qaya dalında gizləniş, onun bütün hərəkətlərinə göz yetirirdim. Bir neçə dəqiqə keçdikdən sonra, qarşı tərəfdən ağ bir fiqura göründü, fiqura kora yaxınlaşıb onun yanında əyləşdi. Külək hərdənbir onların söhbətini mənə tərəf gətirirdi.

– “Nə var, kor?” – deyə bir qadın səsi eşidildi, – fırtına şiddətləndi; Yanko gəlməyəcək”. – “Yanko fırtınadan qorxmur” – deyə kor cavab verdi. “Duman kəşifləşir”, – deyə qadın kədəri andıran bir səsle təkrar etiraz etdi.

– Dumanda, keşikçi gəmilərin yanından daha yaxşı keçmək olur, – deyə cavab eşidildi. – “Boğulsa nə olsun?” – “Nə olacaq! Bazar günü kilseyə yeni bir lenta taxmadan gedərsən”.

Sükut çökdü, lakin bir şey məni bərk heyretə gətirdi, kor mənimlə malaros ləhcəsində danışdı, indi isə təmiz rusca danışır.

Kor əlini əlinə vuraraq yenə:

– Görürsənmi, – dedi, – mən haqlıyam, Yanko nə dənizdən, nə küləkdən, nə dumandan, nə də sahil keşikçilərindən qorxmur: birçə qulaq ver. O, su şırıltısı deyil, məni aldada bilməzsən – bu onun uzun avarlarının səsidir.

Qadın yerindən sıçradı və təşvişli bir görünüşlə uzaqları seyr etməyə başladı. O:

– Son sayıqlayırsan, kor? – dedi, mən heç bir şey görmürəm.

Etiraf edərdim ki, uzaqlarda qayığa bənzər bir şey görməyə nə qədər çalışdımsa da heç şey görmədim. On dəqiqə beləcə keçdi və budur, dağ kimi dalgaların arasında qara bir nöqtə görünməyə başladı: bu nöqtə gah böyüyür, gah da kiçilirdi. Bir qayıq asta-asta dalgaların belinə qalxıb sonra sürətlə oradan aşağı cnərək sahile yaxınlaşırdı. Belə bir gecədə iyirmi verstlik bir boğazdan yola çıxmağa ürək edən gəmiçi cəsur və ehtimal, onu bu işə vadar edən səbəb çox əhəmiyyətli idi. Bu cür düşünərək, qeyri-ixtiyari bir ürək döyüntüsü ilə zavallı qayığa baxırdım, lakin qayıq ördək kimi suya cumur və sonra avarlarını qanad kimi şiddətlə suya çırpıb, köpük sıçrantıları içərisindəki dalgaların dibindən yuxarı atılırdı: mən indicə qayığın şiddətli bir hərəkətlə sahile dəyib parça-parça olacağını zənn edirdim, lakin o cəld yana buruldu və salamatca buxtaya oturdu. Qayığın içərisindən başına qoyun dərisindən tatar papağı qoymuş, ortaboş bir adam çıxdı. O, əl elədi və hər üçü qayıqdan şey-süey çıxarmağa başladılar. Qayığın yükü o qədər çox idi ki, mən onun necə olub da batmadığını hələ indi də anlamıram. Hərəsi çiyninə bir bağlama alaraq sahil boyu ilə getdilər və bir az sonra mən onları gözdən itirdim. Evə qayıtmaq lazım idi, lakin etiraf edərdim ki, bütün bu əcaibliklər məni təşvişə salmışdı və səhərin açılmasını güclə gözlədim.

Kazakım yuxudan oyanıb, məni tamamilə geyinmiş gördükdə çox təəccüb etdi, lakin mən bunun səbəbini ona demədim. Bir müddət, parçalanmış buludlarla örtülmüş mavi səmanı sürməyi bir zolaq kimi uzanan və son qayası üstündə mayak qülləsi ağaran uzaq Kırım sahillərini pəncərədən seyr etdikdən sonra Gelenciyyə gedəcəyim saatı komendantdan öyrənmək üçün Fanaqorya qalasına getdim.

Lakin heyhat! Komendant mənə qəti bir şey deyə bilmədi. Körpüdə dayanmış gəmilərin hamısı ya keşikçi, yaxud da hələ yüklənmiş tacir gəmiləri idi. Komendant: “Bəlkə, üç-dörd gündən sonra poçt gəmisi gəldi, – dedi, – onda baxarıq”.

Mən qaşqabaqlı və hirsli bir halda evə qayıtdım. Qapıda məni kazakım qorxmış bir çöhrə ilə qarşıladı:

– İşimiz xarəbdır, cənab – dedi.

– Elədir, qardaş, allah bilir, nə vaxt buradan çıxıb gedəcəyik! Bunu eşitdikdə o daha da təlaşa düşdü və əyilib qulağıma pıçıltı ilə dedi:

– Bura təmiz yer deyil! Bu gün mən Qara dəniz uryadnikinə rast gəldim: mənim tanışımdır, keçən il bizim dəstədə idi. Haraya düşdüyümüzü ona deyən kimi mono: “Qardaşım, – dedi, – ora təmiz yer deyil, adamları yamandır!..” Doğrudan da, heç belə də kor olarmı? Hər yerdə tək gəzir. Bazara çörək almağa da, su gətirməyə də tək gedir... Görünür ki, burada artıq buna alışmışlar.

– Nə oldu bəs? Ev sahibəsi heç görünmədimi?

– Bu gün sizdən sonra qız ilə bir qarı gəldi.

– Nə qız? Onun qızı yoxdur.

– Qızı deyilsə, onda, allah bilir, nəyidir: odur, qarı bu saat daxmasında öyləşmişdir.

Mən daxmaya girdim. Peç bərk qalanmışdı və peçdə bunların yox-sulluğuna nisbətən çox bahalı bir xörək bişirdi. Qarı mənim bütün suallarına – karam, eşitmirəm, – deyə cavab verirdi. Neyləmək olardı? Mən peçin qabağında oturub ocağa cır-cırpı atan kora müraciət etdim. Qulağından yapışıb: “Ədə, kor şeytan, – dedim, – de görüm dünən gecə qoltuğunda boğca hara gedirdin, hə? – Birdən kocuğazım ağladı, çığırdı, ufuldadı: “Hara gedirdim?... Heç yerə getmədim... Qoltuğumda boğca? Nə boğca? Qarı bu dəfə eşitdi və deyilməyə başladı: “Gör necə şər atırlar, özü də yetimin üstünə! Nə üçün ona əziyyət verirsiniz? O sizə nə etmişdir?” – bütün bu hal məni cana gətirdi, bu sirrin açarını tapacağıma qəti qərar verib daxmadan çıxdım.

Yapıncıma büründüm və çəpərin yanındakı daşın üstünə oturub, uzaqlara baxmağa başladım. Gecəki fırtınadan tolatıma gəlmiş dəniz göz işlədikcə uzanırdı, onun, yuxuya getmiş uğultusunu andıran yek-nəsoq ahəngi mənə keçmiş illəri xatırlatdı, xəyalımı şimala, soyuq paytaxtımıza apardı. Xatirələrimdən həyəcanlanaraq fikrə getdim... Beləcə təqribən bir saat, bəlkə də daha çox vaxt keçdi... Birdən mahnıya oxşayan bir səs mənə heyrləndirdi. Səhv etməmişdim, bu mahnı idi, səs də tərəvətli qadın səsi, – lakin bu səs haradan gəlirdi?.. Qulaq verdim, gah uzanan və həzin, gah da sürətli və canlı olan solis bir mahnı idi. Ətrafıma baxdım – kimsə yox idi, yenidən qulaq verdim, – səslər sanki göydən gəlirdi. Başımı qaldırdım; daxmanın damında zolaqlı paltar geymiş, saçları çiyinə tökülmüş su pərisi qədər gözəl bir qız oturmuşdu. O, günəş şüaları düşməsin deyə əlini gözünün üstünə qoyub uzaqlara baxır, gah gülərək öz-özü ilə danışır, gah da təkrar mahnı oxuyurdu.

Mən bu mahnının sözlərini kəlmə-kəlmə yadımda saxlamışam:

Azad sulara süzər
Göy çəmənlərdə üzər.
Seyr edər hər tərəfi
Ağ yelkenli gəmilər.
Gəmilər arasında
Mənim də qayığım var,
Qayığımın var-yoxu, --
Birgə cüt ağac avar.
Fırtına qoparı zaman
Kanatları açarlar,
Yekə, qoca gəmilər,
Uzaq dənizə qaçar,
Dənizə baş əyərək
Yalvarıb deyərəm mən,
"Amandır, dəli, dəniz,
Qayığımıza deyən sən,
Onun içində olan,
Qiymətli şeydir, inan.
Bu gecə vaxtı onu
Bir igiddir aparan".

Bu səsi bu gecə də eşitdiyim biləixtiyar fikrimə gəldi: bir anlığa fikrə getdim və bir də dama baxanda qızı artıq orda görmədim. Birdən qız, başqa bir şey oxuya-oxuya və çirtili çala-çala gəlib yanımdan sürətlə keçdi. Qaçıb qarının yanına girdi, aralarında mübahisə başlandı.

Qarı acıqlanır, qız qəhqəhə çəkib ucadan gülürdü. Bir də gördüm ki, su pəriciyim yenə qaça-qaça gəlir: bərabərimə yetişib dayandı və mənim burada olmağıma təəccüblənirmiş kimi diqqətlə gözələrimin içinə baxdı: sonra etinasızlıqla üzünü çevirdi və səssizcə körpüyə tərəf getdi. Bununla iş bitmədi: o bütün günü mənim mənzilimin yanında fırlandı. Mahnının və atılıb düşmənin bir dəqiqə belə arası kəsilmədi. Qəribo məxluq idi! Çöhrəsində heç bir dəlilik əlaməti yox idi: əksinə, onun nüfuzedici oynaq gözələri mənə dikilirdi və sanki bu gözələrdə insanı cəzb edən bir qüvvə vardı, hər dəfə mənə baxırkən elə bil sual verilməsini gözləyirdi. Lakin həmişə mən ağzımı açıb danışmaq istədikdə o, hiyləgərliklə gülümsəyərək qaçırdı.

Mən ömrümdə qetiyyən belə bir qadın görməmişdim. O heç də gözəl qız deyildi, lakin mənim gözəllik haqqında da öz əqidəm vardır. Onda çox böyük nəsillik əlamətləri var idi... nəsilçilik atlarda olduğu kimi qadınlar üçün də böyük işdir: bu kəşf gənc Fransaya mənsubdur. Bu, yəni mən gənc Fransanı demirəm, cinsiyyət, çox vaxt arvadın yerindən, əlindən və ayağından bilinir, xüsusilə burnun çox əhəmiyyəti vardır. Rusiyada düz buruna az təsadüf olunur, xırda ayaqdan da nadir tapılır. Mənim oxuyan qızımın yaşı 18-dən artıq olmazdı. Əndamının qeyri-adi dərəcədə elastik olması, boynunu ancaq özünə məxsus surətdə əyməsi, uzun sarışın saçları, boynunun və çiyinlərinin günəşdən xəlifcə qaralmış dərisinin qızıla çalan rəngi və xüsusilə düz burnu – bütün bunlar ağılımı başımdan almışdı. Mən onun qıyqacı baxışlarında vəhşi və şübhəli şeylər oxuyurdumsa da, təbəssümündə anlaşılmaz bir şey vardiysə də, yenə də belə bir əqidəyə gəlmişdim ki, onun düz burnu məni dəli-divanə edir: mən Getenin Minonasını¹ – Onun alman təxəyyülünün yaratdığı bu ecazkar xilqəti tapmış olduğumu zənn etdim: doğrudan da qızla Minona arasında bənzəriş çox idi: eyni oynaqlıqdan tam sükunətə keçmək, cənni müəmmalı danışmaq, eyni atılıb düşmələr və əcaib mahnılar...

Axşamçağı qızı qapı ağzında saxlayıb onunla belə bir söhbətə girişdim:

"Gözəl qız, de görüm, bu gün damın üstündə nə edirdin?" – deyər soruşdum. – "Küleyin hansı cəhətdən əsdiyinə baxırdım". – "Külək

¹ Minona – Getenin "Vilhelm Meyster" romanının qəhrəmanıdır.

sənin nəyinə lazımdır?” – “Külək əsən tərəfdən səadət gəlir”. “Necə yəni? Bəxtiyarlığı mahnı oxumaqları çağırırdın?” – “Mahnı oxuyan yerdə bəxtiyarlıq olar” – “Birdən bəlkə sənin mahnın başına bəla açdı?” – “Nə olar ki?” “Yaxşı olmayan yerdə yaman ki olar: yamanlıqla yaxşılıq arasında isə çox məsafə yoxdur” “Bu mahnını sənə kim öyrətməmişdir?” – “Heç kim öyrətməyib: ağlıma gəlir oxuyuram: eşitməli olan eşidər: eşitməli olmayan, anlamaz”. – “Bəs sənin adın nədir, nəgməkar qızım?” – “Ad qoyan bilir”. – “Bəs sənə adı kim qoymuşdur?” – “Nə bilim”. “Sən nə sırverməz qızsan! Amma mən sənin haqqında bir para şeylər öyrəndim” (danışqı onun haqqında deyilmiş kimi çöhrəsinin vəziyyəti dəyişmədi, dodaqları da qımıldanmadı). “Mən dünən gecə sənin sahilə getdiyini öyrəndim”. Onu utandırmaq məqsədilə, dünən gecə gördüklərimin hamısını lovğalıqla danışdım: əsla özünü itirmədi! Ucadan qəhqəhə çəkdi. – “Çox görübsünüz, lakin az bilərsiniz: bildiklərinizi də qıfıl altında saxlayın”. – “Birdən mən bu işi komendantə xəbər vermək istəsəm necə?” – dedim və üzümə çox ciddi və hətta qəti bir ifadə verdim. O atılıb düşdü, oxudu və koldan ürkdülmüş quş kimi birdən yox oldu. Mənim son sözlərim tamamilə yersiz idi. O, zaman mən bu sözlərə əhəmiyyət verməmişdim, lakin sonralar onları deməyimə peşman oldum.

Qaranlıq yenicə qovuşanda çayniki qaynatmağı kazaka əmr etdim, şamı yandırdım və stolun başında oturub yol çubuğumu çəkməyə başladım. İkinci stəkan çayı içib qurtarmaq üzrə idim ki, birdən qapı cırıldı, arxamda xəfif paltar xışıltısı və ayaq səsləri eşidildi: diksinib döndüm, geriye baxdım – gələn mənim su pərim idi. O, yavaşca və bir söz demədən mənimlə üzbəüz əyləşdi, gözlərini mənə zillədi, bilmirəm nədənsə mənə olduqca nəvazişli göründü, bunlar bir zamanlar mənim həyatımda müstəbidcəsinə oynamış baxışları xatırlatdı. Qız sanki məndən sual gözləyirdi, lakin mən ifadəolunmaz bir təlaş içərisində susurdum. Onun çöhrəsini, ruhi həyəcanını göstərən tutqun bir solğunluq bürümüşdü. Əlini məqsədsiz olaraq stolun üstündə gəzdirdi: mən bu əlin xəfifcə titrədiyini sezdim, köksü gah qabarıq, gah da adama elə gəlirdi ki, o, nəfəsini gizlədir. Bu oyun məni usandırmağa başladı və mən sükutu ən adi sözlə, məsələn, ona bir stəkan çay təklif etməklə pozmağa hazırlamışdım ki, birdən qız sıçradı, boyunu qucaqladı və yaş, qızgın bir öpüş dodaqlarında səsləndi. Gözlərim qızardı, başım hərfləndi və mən gənclik ehtirasının bütün qüvvəti

ilə onu bağrıma basdım, lakin, o, ilan kimi qollarımın arasından sivişib çıxdı və qulağıma: “Bu gecə hamı yatandan sonra sahilə çıx” – deyə pıçıldayıb, ox kimi otaqdan qaçdı. Dəhlizdə çayniki və yerə qoyulmuş şamı aşırı. Küləşin üstündə uzanaraq qalan çayla qarnını qızdırmaq arzusunda olan kazak – “ay şeytan qız!” – deyə bağırırdı. Ancaq bundan sonra fikrimi cəmləyə bildim.

İki saatdan sonra, körpüdə hər şey sükuta daldığı zaman mən kazakımı yuxudan oyadıb ona: “Əgər mən tapança atsam, – dedim, – sahilə yüyürsən”. O, gözlərini bərəltədi və cəld cavab verdi: “Baş üstə, cənab”. Mən tapançamı belimə bağlayıb eşiye çıxdım. Qız məni enişin qırağında gözləyirdi: yüngül və çox qıvrıq geyinmişdi, elastik belinə kiçik bir yaylıq sarımışdı.

Əlimdən tutaraq: “Dalınca gəlin! – dedi və enişə enməyə başladıq. Necə oldu ki, qol-qıçım sınımadı, təəccüb edirəm. Aşağıda sağa döndük və dünən mən koru izlədiyim yolla getdik. Ay hələ çıxmamışdı: yalnız iki ulduz, nicatverici iki mayak kimi göyün tünd mavi qübbəsində parıldaırdı. Ağır dalğalar səlis və müntəzəm surətdə bir-birinin ardınca yuvarlanır və sahilə bağlanmış tənha qayıq xəfifcə yerindən oynadırdı. Yol yoldaşım mənə: “Qayığa oturaq” – dedi. Mən tərəddüd etdim: sentimental dəniz gəzintisi həvəskarı deyiləm, lakin boyun qaçırmam yeri deyildi. Qız qayığa atıldı, mən də onun dalınca: hələ fikrimi başımda cəmləməmişdim ki, üzdüymüzü gördüm. Mən hirs-lənib: “Bu nə deməkdir?” – dedim. O məni skamyaya oturdub, iki əli ilə belimi qucaqladı: “Bu o deməkdir ki, mən səni sevirəm” ...Yanağımı yanağıma söykədi, onun atəşli nəfəsini üzümde hiss etdim. Birdən nə isə şappıltı ilə suya düşdü: əlimi belimə atdım, tapança yox idi. Of, ürəyimə qorxunc bir şübhə gəldi, qan başıma vurdu! Geriyə baxdım – sahildən təqribən əlli sajen uzaqdayıq, mənə üzmək bacarmıram! Onu özümdən kənara itələmək istəyirəm, – qız isə pişik kimi paltarından yapışmışdı: birdən qüvvətli bir təkən az qala məni dənizə salmışdı. Qayıq yırgalandı, lakin mən özümü saxladım, aramızda dəhşətli bir mübarizə başladı, hirs qüvvətimi artırır, lakin tezliklə anladım ki, düşmən cəldlikdə məndən üstündür. “İstədiyin nədir?” – deyə mən onun balaca əllərini sıxaraq qışqırdım: barmaqları saqqıldadı, lakin çığırmadı; onun ilan təbiəti bu işgəncəyə dözüldü.

– Sən görmürsən, – deyə o cavab verdi: – sən xəbər verəcəksən! – Bu sözlərdən sonra qeyri-təbii bir qüvvətlə məni qayıqın kənarına

sıxdı: biz ikimiz də belimizə qədər qayıqdan asılı qaldıq, onun saçları suya deyirdi: ölüm-dirim dəqiqəsi idi. Mən dizimlə qayığın dibinə dirənərək bir əlimlə onun saçından, o birisi ilə boğazından yapışdım: qız mənim paltarımı buraxdı və mən bir anda onu dalğaların arasına tulladım.

Artıq hava lap qaranlıqlaşmışdı: onun başı iki dəfə dəniz köpükləri arasında göründü və mən bundan sonra daha bir şey görmədim...

Qayığın dibindən köhnə bir avar qırığı tapdım və çox əlləşdikdən sonra birtəhər körpüyə yan aldım. Sahillə daxmama doğru irəliləyərkən bilaixtiyar korun dünən gecə üzgüçüsünü gözlədiyi yere diqqətlə baxdım: ay artıq göy üzündə yuvarlanırdı və mənə elə gəldi ki, sahilə ağ paltarlı bir adam oturmuşdur, maraqlanıb pusa-pusa yaxınlaşdım və sahil enişi üstündəki otluğa uzandım: başımı azca yuxarı qaldırmaqla qayanın üstündən aşağıdakı hər şeyi aydınca görə bilirdim. Mən su pərimi tanıdıqda, təəccüb etməkdənsə, bəlkə də çox sevindim. O, uzun saçlarından dəniz köpüyünü sıxırdı, yaş köynəyi etinə yapışdığından onun qıvrıq əndamını və dik döşünü göstərirdi. Azacıq sonra uzaqda bir qayıq göründü, çox çəkmədən sahilə yaxınlaşdı: dünənki kimi, qayıqdan saçlarını kazak kimi vurdurmuş və qayıq kəmərinə yekə bir bıçaq taxılmış tatar papaqlı bir adam çıxdı. Qız: "Yanko, – dedi, – hər şey məhv oldu!" – Sonra söhbətlərinə davam etdilər, lakin o qədər asta danışdılar ki, mən bir şey eşidə bilmədim. Nəhayət, Yanko səsini ucaldaraq: "Bəs kor haradadır?" – dedi. "Onu mən göndərmişəm" – deyər cavab eşidildi. Bir neçə dəqiqədən sonra kor dalında bir torba ilə gəldi. Torbanı qayığa qoydular.

Yanko: "bura bax, kor! – dedi, sən o yeri qoru... bilirsənmi? Orada bahalı mallar var... de ki, (adamin adını eşitmədim) daha mən onun nökeri deyiləm, işlər bəd gətirdi, o məni bir də görməyəcək: indi vəziyyət təhlükəlidir. Başqa yere özümə iş axtarmağa gedirəm, o bir də mənim kimi qoçağı tapa bilməz. Bir də de ki, o yaxşı zəhmət haqqı versə idi, Yanko onu atıb getməzdí: mənim üçün isə küləyin əsdiyi, dənizin gurladığı hər yer yoldur! – Bir qədər sükutdan sonra Yanko davam etdi: – Qız da mənimlə gedəcək; o burada qala bilməz: qarıya isə de ki, ölmək vaxtı çatmışdır, yaşadığı bəsdır, adamin həyası olmalıdır, öz işini bilsin. Bizi isə bir də görməz".

Kor şikayətli bir səsle:

– Bəs mən? – dedi.

– Sən mənim nəyimə lazımsan ki? – deyər cavab eşidildi. Bu arada mənim su pərim qayığa sıçradı və yoldaşına əl elədi. Yanko korun ovcuna nə isə bir şey basdı və "Al, dedi, – özünə şəkərçörəyi alarsan".

Kor: – "Elə bu?" – dedi. "Al, yenə verim". –Yerə düşən sikkə daşa dəyib cingildədi. Kor onu götürmədi, Yanko qayığa oturdu: külək sahiləndən əsirdi: onlar xırdaca yelkəni qaldıraraq, sürətlə sahiləndən uzaqlaşdılar. Ayın işığında, tutqun dalğalar arasında görünən ağ yelkən uzun müddət gözəndən itmədi, kor hələ də sahiləndə oturmaqda idi, qulaqlarına hönkürtüyə bənzər bir səs gəldi: kor oğlan, doğrudan da, xeyli ağladı, ağladı... Mən kədərləndim. Axı tale nə üçün məni bu namuslu qaçaqçılardan dinc mühitinə atdı? Sakit bir gölə atılmış daş kimi mən onların dincliyini pozdum və özüm də az qala bir daş kimi dənizin dibinə getmişdim.

Evə qayıtdım. Dəhlizdə taxta nimçədə duran şam yanıb qurtarmaq üzrə idi: kazak mənəndən əmr aldığına baxmayaraq, tufəngindən ikiəlli tutmuş halda bərkəə yatmışdı. Mən onu oyatmadım, şamı götürüb daxmaya girdim. Heyhat! Mücrüm, gümüşə tutulmuş qılıncım, bir dostumun hədiyyə etmiş olduğu Dağıstan xəncəri – hamısı yox olmuşdu! Məhun korun qayığa gətirdiyi şeyin nə olduğunu burada anladım. Qaba bir tekanla kazakı yuxudan oyadıb söydüm: ona alıqlandım, əlimdən nə gələ bilərdi! Kor bir uşağın məni qarət etməsindən, on səkkiz yaşlı bir qızın isə az qala məni dənizə itələyib boğmaq istədiyindən gedib komendanta şikayət etməkdən gülünc bir şey olardı mı? Allaha şükür ki, səhər getmək imkanı oldu və mən Tamarı tərk etdim. Qarı ilə yazıq korun axırı necə olduğunu bilmirəm. Bir də axı mənim kimi dövlət işi üçün yola çıxmış köçəri bir zabitin, insanların sevinc və fəlakətləri ilə nə işi vardır!..

Birinci hissənin sonu

İKİNCİ HİSSƏ

(Peçorinin gündəliyinin sonu)

KNYAJNA MERİ

11 may

Dünən mən Pyatigorskə gəldim. Şəhərin kənarında, ən uca bir yerdə, Maşukun ətəyində mənzil kirələdim: tufan qopanda buludlar tədamin üstünə qədər enəcək. Bu gün səhər saat beşdə pəncərəni

açıqda otağın balaca bağçada bitən çiçəklərin ətri ilə doldu. Çiçək açmış giləslərin budaqları pəncərəmə baxır, külək bəzən bu çiçəklərin ağ ləçəklerini yazı stolumun üzərinə səpələyir. Mənzilimdən üç tərəfə açılan mənzərə çox gözəldir. Qərbdə beş topəli Beştəu “yavaşmış fırtınanın son buludları” kimi mavi rəngə çalır, şimalda Maşuk dağı tükü İran papağı kimi yüksələrək, göy qübbəsinin bütün bu hissəsini örtür. Şərqə baxmaq daha xoşdur: aşağıda, qarşı tərəfdəki təmiz və təzəcə şəhərcik ala-bula görünür, şəfəli çeşmələr çağlayır, müxtəlif dilli kütələnin hay-küyü eşidilir, o yanda isə, bir qədər uzaqda bir-birindən daha mavi, daha dumanlı dağlar amfiteatr kimi düzülmüşdür. Üfüq boyu isə Kazbekdən başlamış ikibaşlı Elbrusa qədər qarlı təpələrin gümüş silsiləsi uzanmaqdadır... Belə bir yerdə yaşamaq insanı sevin-dirir! Mənim bütün damarlarımda naməlum bir sevinə hissi axmaqdadır. Hava, uşaq öpüşü qədər təmiz və tərəvətlidir. Günəş öpüşü qədər təmiz və tərəvətlidir. Günəş parlaq, göy mavidir, bundan artın bir şeyə ehtiyac varmı? Ehtiras, arzu və təəssüflərə nə lüzum?... Vaxtdır. Yelisavetski çeşməsinin yanına getmək lazımdır: deyirlər şəhərlər suya gələn bütün camaat oraya toplaşır.

Şəhərin ortasına enərək, bulvara getdim, burada yavaş-yavaş dağa çıxmaqda olan bir neçə kədərli dəstəyə rast gəldim. Bunların çoxu çöl mülkədarlarının arvad-uşaqları idi. Bunu özlərinin sürtülmüş köhnə modalı sürtuklarından, arvad və qızlarının isə zəngin və şıq paltarlarından haman saat sezmək mümkün idi. Elə görünür ki, sulara gələn gənclərin hamısı onlara tanış idi, çünki onlar mənə çox maraqla baxırdılar: sürtükümün Peterburq biçimi onları yanıltdı, lakin tezliklə orduya məxsus epoletlərimi görüb nifrətlə üzlərini döndərdilər.

Yerli hökumət adamlarının arvadları, belə demək mümkünsə, suların sahibləri, daha iltifatlıdırlar, onların lənəti var, mündirə o birilərindən az diqqət yetirirlər, onlar Qafqazda, nəmrlənmiş düymə altında atəşin qəlbə və ağ furajka altında elmlə başa rast gəlməyə alışmışlar. Bu xanımlar çox iltifatlıdırlar və iltifatları da uzun sürür, onların pərəstişkarları hər il dəyişilir və onların tükənmək bilməyən lütfkarlıqlarının sirri bəlkə də burasındadır. Dar cığırla Yelisavetski çeşməsinə doğru qalxarkən mən, zabıt və mülki məmurlardan ibarət bir dostu kişini geridə qoydum. Sonralar öyrəndiyinə görə onlar suyun həsrətini çəkən adamlar arasında xüsusi bir sinif təşkil edirlər. Onlar içirlər, lakin içdikləri su deyil, az gəzirlər, eşqbazlıqla yalnız öləri ola-

raq məşğul olurlar, onlar qumar oynayır və şikayət edib dənizdə qaldığını deyirdilər. Şıqlıq sevəndirlər: ətrafına həsir toxunmuş stəkanlarını kü-kürdlü su quyusuna salarkən ədalətli bir vəziyyət alırlar. Mülki qulluqda olanlar açıq mavi qalstuk bağlayırlar, əksəri qulluqda olanlar boyunluqlarının altından yaxalığın uclarını çıxarırlar. Onlar əyalət qadınlarına qarşı dərin bir nifrət bəsləyirlər və paytaxtda, buraxılmadıqları aristokrat qonaq salonlarının həsrətindən ölürlər.

Nəhayət, quyuya çatdım... Onun yanındakı meydançada, vannaların üzərində qırmızı çardaqlı balaca bir ev tikilmişdir, bir qədər kənarda qalereya vardır ki, yağış yağanda burada gəzinirlər. Bir neçə yarahatlı qoltuq ağaclarını yanlarına qoyub skamyada oturmuşdu – bunların çöhrəsi solğun və kədərli idi. Bir neçə qadın suyun təsirini gözləyərək meydançada yeyin addımlarla o tərəf-bu tərəfə gedib-gəlirdilər. Bunların arasında iki-üç qəşəng sima vardı. Maşukun yamacını örtən üzümlük xiyabanlarında ikilikdə tək qalmaq sevməyən qadınların şlyapaları görünürdü. Belə şlyapaların yanında həmişə mən ya əsgəri furajka ya da biçimsiz dəyirmi şlyapalar görürdüm. Təpəsində Eolovoy Arfa adlanan bir pavilyon tikilmiş sıldırım qayanın üstündə mənzərə həvəskarları duraraq, teleskopla Elbrusa tamaşa edirdilər, bunların arasında iki müəbbiyyə və onların tərbiyəsi altında olan uşaqlar görünürdü: bunlar uşaqları su ilə sarıqlı xəstəliyindən sağaltmaq üçün buraya gətirilmişdi.

Mən yorulduğum üçün dağın otayında dayandım və kiçik bir evin küncünə söykənərək, ətrafın gözəl mənzərələrinə tamaşa etməyə başlamışdım ki, birdən arxadan tanış bir səs eşitdim:

– Peçorin! Çoxdanmı buradasan?

Döndüm: Qruşnitski! Qucaqlaşdıq. Mən onunla, döyüşən dəstdə tanış olmuşdum. O, ayağından güllə ilə yaralanmışdı və sulara, məndən bir həftə qabaq gəlmişdi.

Qruşnitski – yunkerdir. O, bircə ildir ki, hərbi qulluqdadır. Qalın əsgər şinelini xüsusi bir şıqlıqla geyib gəzir. Onun əsgərlərə verilən Georgi xacı vardır. Bədəninə quruluşu yaxşıdır. Rəngi buğdayı, saçları qara. 21 yaşı olsa da görünüşdən ona 25 yaş vermək olar. Dənizdə başını geri verir və sağ əli ilə qoltuq ağacına söykəndiyi üçün sol əli ilə hey bığlarını burur. Tez-tez və qoribə danışır; o, yaşayışın bütün təsadüfləri üçün hazır və bəzəkli cümlələri olan adamlardandır. Belələrinə sadəcə gözəlliklər təsir etmir, bunlar fəvqəladə hisslərdən,

yüksək ehtiraslardan və müstəsna əzablardan özlərinə lovgalıqla pərdə çəkirlər. Şiddətli təsir bağışlamaq onlara ləzzət verir, əyalətin romantik qadınları onları dəlicəsinə bəyənirlər. Qocalıqda onlar ya dinc bir mülkədar, ya da əyyaş olurlar, – bəzən eyni vaxtda həm mülkədar, həm də əyyaş olurlar. Onların ruhunda əksərən yaxşı xassələr çox olduğu halda, bir kor qopiklik şəriyyət olmur. Qruşnitski ehtirasa danışmağı çox sevirdi: söhbət adi məfhumlar dairəsindən kənara çıxınca, o sizi sözə basar: onunla mən heç vaxt mübahisə edə bilmirdim: o sizin etirazlarınıza cavab vermir, sizi dinləmir. Siz dayanar-dayanmaz o, guya sizin dediyinizlə əlaqədar olan, lakin əsl həqiqətdə öz şəxsi fikirlərinin davamından başqa bir şey olmayan uzun bir ohvalat başlayır.

O, kafi dərəcədə gülməli danışır, epigramları çox vaxt məzəli olursa da, heç vaxt acı və yerində deyilmiş olmur: o heç vaxt öldürücü bir söz deyə bilməz: onları və onların zəif damarlarını tanımır, çünki bütün ömrü boyu özü ilə məşğul olmuşdur. Onun məqsədi-məhəbbət qəhrmanı olmaqdır. O özünün dünya üçün yaranmamış bir məxluq olduğuna, məxfi bir əzaba məhkum edildiyinə öz gələnlərini o qədər inandırmağa çalışmışdır ki, özü belə buna az qala tamamilə inanırdı. Qalın əsgər şinelini buna görə ki, belə təbəbbürle geyib gəzir. Mən onun bu xassələrini sezməmiş olduğuma görə o məni sevmir, halbuki aramızdakı münasibət ən dostcasına bir münasibətdir. Qruşnitski cəsurluqda şöhrət qazanmışdır. Mən onu hücumu gedərkən görmüşəm; o, qılıncını oynadıb bağırır və gözələrini yumaraq irəliyə doğru yüyürür. Bu, hər halda rus cəsurluğu deyil!..

Mən də onu sevmirəm, çünki günün birində onunla üz-üzə gələcəyimizi və ikimizdən birimizin salamat qurtarmayacağını hiss edirəm.

Onun Qafqaza gəlməsi də romantik fanatizminin nəticəsidir. Mən o minə ki, doğma kəndindən yola düşməzdən əvvəl tutqun bir görünüşdə qəşəng qonşu qızlarından birinə: mən sadəcə qulluq etmək üçün deyil, ölüm axtarmaq üçün gedirəm, çünki... demiş və bundan sonra, yəqin, o ilə gözələrini örtərək sözüne belə davam etmişdi: "Yox, siz (yəni son) bunu bilməməlisiniz! Bu, sizin saf ruhunuzu sarsıdır... Hə üçün də bunu sizə deyim? Mən sizin nəyinizəm ki? Siz məni anlasınız mı?... və sairə.

Onu K. polkuna daxil olmağa məcbur edən səbəbin onunla göylər arasında daimi bir sır olaraq qalacağını özü mənə demişdir.

Bununla bərabər Qruşnitski faciə niqabını üzündən atdığı dəqiqələrdə kafi dərəcədə mehriban və məzəlidir. Onu qadınlarla görmək məni çox maraqlandırır. Onların hüsurunda Qruşnitski zənnimcə, ayrıca bir şey göstərir!

Biz iki köhnə dost kimi görüşdük. Mən sulardakı həyat və diqqətəlayiq şəxslər haqqında ona suallar verməyə başladım. O, ah çəkərək:

– Biz burada kafi dərəcədə adi bir həyat keçiririk, səhərlər su içib bütün xəstələr kimi süst, axşamlar şərab içib bütün sağlam adamlar kimi dözülməz oluruq. Qadın cəmiyyəti var, ancaq onların verdiyi zövq cüzdür, onlar vist oynayır, yaraşıqsız geyinir və fransızca çox pis danışrlar. Bu il Moskvadan gələn, təkə knyaginya Liqovskaya ilə qızıdır, lakin mən onlarla tanış deyiləm. Mənim əsgər şinelim sofalet damğası kimi bir şeydir. Onun qəlblərdə oyatdığı təəssüf hissi isə sədəqə qədər ağırdır.

Bu zaman bizim yanımdan quyuya tərəf biri yaşlı, digəri gənc və qədd-qamətli iki xanım keçdi. Üzləri şlyapaları ilə örtülü olduğu üçün onları görə bilmədim. Lakin ən incə zövqün bütün qaydalarına riayət edərək geyinmişdilər: üstlərində lüzumsuz bir şey yox idi. İkincinin əynindəki qapalı gris de perles¹ paltar vardı: nazik ipək ləçək onun çəvik boynunun ətrafına dolanmışdı: couleur puce² ayaqqabıları zərif ayaqlarını topuğundan elə qəşəng sıxırdı ki, hətta gözəllik sirlərindən xəbərdar olmayan adam belə təəccübündən heç olmazsa mütəlaq pəh-pəh deyərdi. Onun xəfif, lakin nəcib yerləşində, çətin müəyyən edilə də aydın sezilən bir bakirəlik vardı. O bizim yanımdan keçərkən ətrafına izah edilə bilməyən bir ətir saçdı. Belə bir ətir bəzən sevimli qadınların məktubundan gəlir.

Qruşnitski:

– Knyaginya Liqovskaya budur, – dedi, – yanındakı da onun qızı Meridir. Anası onu ingilis tərzində belə adlandırır. Onlar gələni cəmi üç gündür.

– Bununla belə sən onun adını bilirsən?

O, qızararaq:

– Bəli, – deyərək cavab verdi. – Mən təsadüfi olaraq eşitdim. Onlarla tanış olmaq istəmədiyimi etiraf etməliyəm. Məğrur əsilzadələr bizə,

¹ Boz mirvari rəngində

² Tünd qəhvəyi rəngində

orduda xidmət edənlərə vəhşilərə baxan kimi baxırlar. Onların nə işinə ki, nömrələnmiş furajka, qalın şinel altında ağıl və qəlb var, yoxsa, yox?

Mən gülərək:

– Yazıq şinel! – dedim. – Bəs onlara yanaşan və yaltaqlıqla, stəkan təqdim edən bu ağa kimdir?

– Aha! O, Moskva modabazı Rayeviçdir! O, qumarbazdır: mavi jiletinin üstündə qıvrılan böyük qızıl zəncirdən bunu həmin saat seçmək olar. Onun o yoğun əsası, lap Robinzon Kruzonun əl ağacına bənzəyir! Saqqalı da lap öz yerindədir, saçları da a la mouik¹ darlanmışdır.

– Sən bütün bəşər nəslinə qarşı kinlisen.

– Səbəbsiz deyil...

– Oho! Doğrudanmı?

Bu zaman qadınlar quyudan aralanıb bizim yanımıza yetişmişdilər. Qruşnitski qoltuq ağaclarının köməyi ilə tez faciəyə bir görkəm alıb, uca səslə mənə fransızca cavab verdi: – Mon cher, je hais les hommes pour ne pas les m'priser, car autr ment la vie serait une farce, trop d goutante².

Gözəl knyajna dönərək nətiqə uzun və maraqlı dolu bir nəzər bəxş etdi. Bu nəzərin mənası çox qeyri-müəyyən idi, lakin istehzalı deyildi və buna görə də mən onu ürəyimdə səmimiyyətlə təbrik etdim.

Mən ona:

– Bu knyajna Meri çox məlahətlidir, – dedim. – Onun məxmər kimi, məhz məxmər kimi elə yumşaq gözləri var ki, bu gözlər haqqında danışdığın vaxt, bu kəlməni işlətməyi sənə tövsiyə edərim: alt və üst kirpikləri o qədər uzundur ki, günəşin şüaları onun bəbəklərində inikas etmir. Mən işıldamayan belə gözləri sevirəm. Onlar o qədər yumşaqdır ki, guya səni oxşayır və sıgallayır... Amma burası da var ki, deyəsən onun simasında yeganə yaxşı şey elə budur... Görsən onun dişləri ağdırımı? Bu çox mühüm məsələdir! Təəssüflər ki, o sənəin dəbdəbəli cümləyə gülümsəmədi.

Qruşnitski hirsli-hirsli dedi:

– Sən yaxşı qadın haqqında elə danışsən ki, guya ingilis atından bəhs edərsən.

¹ Mujik saçları kimi

² Əzizim, onlara nifrət etməmək üçün mənim insanları görməyə gözümlə yoxdur: ona görə ki, bunsuz həyat iyrənc bir farsdan başqa bir şey olmazdı.

İfadəmi onunkuna oxşatmağa çalışaraq dedim:

– Mon che, e mep is les femmes pou ne pas les almer, car aut ement la vie se ait un melod ame tpo ridicule¹.

Mən dönüb ondan uzaqlaşdım. Yarım saata qədər üzümlük xiyabanlarda, kirec qayalar və onların arasından asılmış kolluqlarda gəzdim. İsti başladığı üçün evə çatmağa tələsdim. Kükürdlü çeşmənin yanından keçərkən üstüörtülü qalereyanın yanında dayandım: onun kölgəsində dincimi almaq istəyirdim. Bu, mənə çox maraqlı bir hədisəni görmək imkanı verdi. Hədisədə iştirak edən şəxslər, bax belə bir vəziyyətdə idilər: knyaginya, Moskva modabazı ilə birlikdə örtülü qalereyadakı skamyada oturmuşdu və ikisi də deyəsən ciddi bir söhbətə məşğul idi. Knyajna, yəqin, son stəkanını içdikdən sonra quyunun yanında fikirli-fikirli gəzirdi. Qruşnitski quyunun lap yanında durmuşdu, meydançada onlardan başqa kimsə yox idi.

Mən daha da yaxınlaşaraq qalereyanın tinində gizləndim. Elə bu dəqiqədə Qruşnitski öz stəkanını əlindən qumun üstünə saldı və onu qalxızmağa çalışdı: yaralı ayağı ona mane olurdu. Yazıq! Qoltuq ağacına söykənərək çox kolək işlətdi, lakin bir şey çıxmadı. Onun ifadəli üzü həqiqətdə də əzab çəkdiyini göstərirdi.

Knyajna Meri bütün bunları məndən yaxşı görürdü.

O, quşdan daha yüngül bir hərəkətlə Qruşnitskinin yanına atılıb öyildi və stəkanı götürərək onu ifadə edilməz dərəcədə gözəl bir hərəkətlə Qruşnitskiyə verdi: sonra qıpqırmızı qızaraqla boyulanı qalereyaya baxdı və anasının görmədiyinə əmin olduqdan sonra, deyəsən haman saat toxtadı. Qruşnitski ona təşəkkür etmək üçün ağzını açdığı vaxt, o artıq uzaqlaşmışdı. Bir dəqiqə sonra o, anası və modabazla bərabər qalereyadan çıxdı, lakin Qruşnitskinin yanından ötərkən çox mü-təkəbbir və ciddi bir görünüş aldı, hətta çevrilmədi və Qruşnitskinin ehtiraslı nəzərlərini sezmədi: o, bu nəzərlərlə uzun-uzadı, gənc qız dağdan düşərək bulvarın qovaqları arasında gizlənincəyə qədər, onu təqib etdi... Budur, onun şlyapası, küçədə bir daha göründü: qaçaraq Pyatigorskın ən yaxşı evlərindən birinin darvazasına girdi. Onun dalınca knyaginya keçdi və darvazanın yanında Rayeviçlə salamatlaşdı.

¹ Əzizim, qadınları sevməmək üçün mən onlara nifrət edirəm, belə olmasa idi, həyat gülünc bir melodramdan ibarət olardı.

Yazıq, ehtiraslı yunker mənim burada olduğumu ancaq bundan sonra görə bildi.

O mənim əlimi bərk-bərk sıxaraq:

– Sən gördünmü? – dedi, – bu qız lap mələkdir!

Mən tamamilə sadədil bir adam kimi:

– Nəyi deyirsən? – deyə soruşdum.

– Sən görmədinmi?

– Yox, gördüm: o sənəin stəkanını qaldırdı. Əgər buranın gözetçisi burada olsaydı, o da onun kimi edərdi, hətta araq pulu almaq ümidi ilə bu işi daha cold görərdi. Bir də onun sənə yazığı gəlməsi tamamilə təbii bir şeydir: sən güllə dəymiş ayağını yerə basdıqda üz-gözünü o qədər dəhşətlə qırışdırdın ki...

– Onun ruhu çöhrəsində parlayan dəqiqədə sən onu görərkən heç müəssir olmadınmı?..

Yox.

Mən yalan deyirdim; onu cinlətmək istəyirdim. Etiraz etmək mənim fitri xasiyyətimdir; mənim bütün həyatım ancaq öz qəlbimlə mühakiməm arasındakı bir sıra kədərli və müvəffəqiyyətsiz təzadlardan ibarət olmuşdur. Coşqun adamın yanımda olması məni şiddətli soyuq kimi üsüdü və zənnimcə süst bir fleqmatiklə sıx əlaqədə olsaydım müdhiş bir xəyalpərəstə çevrilərdim. Bunu da etiraf edirəm ki, o anda xoşa gəlməyən, lakin tanış bir hiss mənim qəlbimi xəfifcə titrətdi: bu, həsəd hissi idi, mən cəsarətlə ona görə “həsəd” deyirəm ki, özüm-özümə hər şeyi etiraf etməyə alışmışam: çətin elə bir gənc tapılsın ki, təsadüf etdiyi gözəl bir qadın, onun diqqətini özünə cəlb etdikdən sonra, birdən-birə onun yanındaca açıqdan-açığa özünə eyni dərəcədə tanış olmayan bir başqasını seçdikdə, o gənc (əlbəttə ali cəmiyyətdə yaşamış və öz izzəti-nəfəsini nazlatmağa alışmış bir gənc) bundan kədərənəlməsin.

Qruşnitski ilə bərabər, dinməz-söyləməz dağdan endik. Bulvarın içi ilə, bizim gözəlin girdiyi cvin pəncərələri qabağından keçdik. Qız pəncərənin qabağında oturmuşdu. Qruşnitski mənim qolumdan dərəcə qadınlara az təsir edən tutqun və nəvazişli nəzərlərdən biri ilə qıza baxdı. Mən lornetimi qıza tərəf çevirdiyim vaxt onun bu baxışdan gülümsədiyini, mənim həyasız lornetimin isə onu ciddi surətdə hirsələndirdiyini gördüm. Doğrudan da Moskva knyajnasına şüşəcikle baxmaq Qafqaz ordusu zabitinin həddimidir?..

13 may

Bu gün səhər doktor yanıma gəldi: onun adı Verner olsa da, özürsür. Bunun nəyi təəccüblüdür? Mən İvanov adlı bir alman da tanıyırdım.

Verner bir çox səbəblərə görə dəyərlı bir adamdır. O da az qala bütün həkimlər kimi skeptik və materialistdir, bununla bərabər, o, şairdir, həm də ciddi bir şairdir – hər zaman işdə, çox vaxt isə sözdə şairdir, halbuki ömründə iki şeir yazmamışdır. O, insan qəlbinin bütün canlı tellərini, meyitin damarlarının öyrənilməsi kimi öyrənmişdisə də biliyindən heç vaxt istifadə etməyi bacarmamışdır: belə ki, bezən mükəmməl bir anatomiya mütəxəssisi xəstəsini qızdırmadan sağaltmağı bacarmır. Adətən Verner öz xəstələrinə altdan-altdan istehza edirdi: lakin mən bir dəfə onun can üstə olan bir əsgərin üzərində ağladığını gördüm... O, yoxsul idi, milyonların həsrətini çəkirdi, lakin pul üçün artıq bir addım belə atmazdı: o bir dəfə deyirdi ki, mən düşməne dostuma etdiyimizdən daha çox həvəslə yaxşılıq edərdim: çünki, dostu yaxşılıq etsən elə çıxar ki, guya öz xeyirxahlığını satırsan, halbuki nifrət, düşmənin müvəffəqiyyətinə mütənəşib bir surətdə qüvvətlənir. O, acıdılli adam idi; onun epigramları sayəsində bir çox yaxşı adamlar mənfur axmaq kimi şöhrət qazanmışdılar. Sularda ona rəqib olan paxıl həkimlər sayıo yaymışdılar ki, guya o öz xəstələrinin karikaturalarını çəkir: xəstələr cinlənərək az qala onun müalicəsini rədd edirdilər. Dostları, yəni Qafqazda qulluq edən həqiqi namuslu adamlar onun düşməndə olan nüfuzunu qaldırmağa çalışırdırlarsa da, müvəffəqiyyət qazana bilmirdilər.

Onun üzü ilk nəzərdə adamın xoşuna gəlməyən, lakin göz bu simanın düzgün olmayan cizgilərində ülvı və sınaqdan çıxmış bir ruhun inikası sezməyi öyrəndikdən sonra isə xoşa gəlməyə başlayan üzlərdən idi. Elə hallar olub ki, qadınlar belə adamlara çılğıncasına aşiq olurlar və onların çirkinliyini ön təzə və alyanaqlı endimionların¹ gözəlliyinə deyışməzlər: qadınlara haqq vermək lazımdır; onlar ruhun gözəlliyini sezen bir instinklə malikdirlər: Verner kimi adamların, qadınları bu qədər ehtirasla sevməsi, bəlkə də, bundan irəli gəlir.

Verner boyca balaca, uşaq kimi arıq və zəif idi, ayağının biri, Bayronunkı kimi, o birindən gödək idi. Gövdəsinə nisbətən başı çox böyük

¹ Endimion – qədim yunan dini əfsanələrində gözəllik və gəncliyi təcəssüm etdirən gənc.

görünürdü. Saçlarını qısaca vurdururdu, buna görə də kəlləsinin açıq qalan kələ-kötürlüyü ziddiyyətli meyllərin əcaib surətdə qarışması və frenoloqu¹ təəccübə gətirə bilərdi. Onun heç vaxt dinc durmayan xırda qara gözləri sizin beyninizə nüfuz etməyə çalışırdı. Geyimində bir zövq, bir təmizlik gözü çarpırdı: ariq, damarlı, kiçik əllərinə açıq sarı rəngli əlcək taxırdı. Sürtuku, qalstuk və jileti daima qara olurdu. Gənclər ona Mefistofel ləqəbini vermişdilər: o özünü bu ləqəbdən acıqlanmış kimi göstərirdisə də həqiqətdə bu onun izzəti-nəfsini oxşayırdı. Biz tezliklə bir-birimizi anladığımız və yaxın tanışlar olduq, çünki mən həqiqi dost olmaq istedadına malik deyiləm: – dostlardan heç biri bunu etiraf etməsə də iki dostdan biri daima o birinin kölgəsidir: mən kölə ola bilmərəm, əmr etmək isə bu halda yorucu bir əməkdir: çünki amir olmaqla bərabər, aldatmaq da lazım gəlir: bir də mənim növərlərim də var, pulum da! Biz belə dost olduq, mən Vernerə S...də müxtəlif tipli gənclərin gurultulu məclisində təsadüf etdim, məclisin axırına doğru söhbət fəlsəfi-metafizik istiqamət aldı: əqiddə haqqında danışdıq, hərənin müxtəlif bir əqidəsi vardı.

Doktor dedi:

– Mənə gəldikdə, mənim yalnız bir cəzə şeyə etiqadım vardır...

İndiyə qədər susmuş bir adamın rəyini bilmək niyyətilə:

– Nəyədir? – deyər mən soruşdum.

Cavabında:

– Tez-gec günlərin birində mən öləcəyəm – dedi.

– Mən sizdən dövlətliyem, – dedim. – Mənim bundan əlavə bir etiqadım daha var – o da məhz budur ki, mən bədən bir gecədə anadan olmuşam.

Həmin bu qərara gəldi ki, biz cəfəngiyat danışırıq, lakin həqiqətdə onlardan heç biri bundan ağıllı bir söz demədi. Bu dəqiqədən etibarən biz camaat arasında bir-birimizi seçirdik. Tez-tez bir-birimizlə görüşür və ikilikdə ciddi olaraq mücərrəd şeylərdən bir-birimizin beynini apardığımızı sezincəyə qədər danışırıq. Bunu sezəndə isə Sitseronun rəvayətinə görə Roma avquurları kimi mənalı-mənalı bir-birimizin gözüne baxıb qəhqəhə ilə gülməyə başlayırıq, doyunca güldükdən sonra, axşamımızı şən keçirdiyimizdən məmnun bir halda ayrılırdıq.

¹ *Frenoloq* – insanın xarici görünüşünə görə xasiyyətlərini müəyyən edən qeyri-elmi burjuva nəzəriyyəsi.

Verner mənim otağıma daxil olduğu vaxt divan üzərində əllərini başımın altına qoyaraq uzanıb, gözlərini tavana zilləmişdim: o, kresloya oturdu, əsasını küncə qoydu, əsnədikdən sonra eşikdə havanın istiləşməyə başladığını bildirdi. Cavabında çibinlərin məni narahat etdiyini söylədim. Bundan sonra susduq.

– Mehriban doktor, – dedim, – burasını bilməlisiniz ki, axmaqlar olmasaydı dünyada yaşayış çox sıxıntılı keçərdi... Baxın, budur, biz iki ağıllı adamıq, biz qabaqcadan bilirik ki, hər bir məsələ haqqında nə qədər istəsən mübahisə etmək olar, ona görə də mübahisə etmirik: biz bir-birimizin az qala bütün qiymətli fikirlərini bilirik: bir söz bizim üçün tam bir tarixdir; hər bir hissimizin canını üç lay pərdə arxasından görürük. Qüssəli şey bizə gülünc gəlir: gülünc şey bizi qüssələndirir: doğrusunu desək, ümumiyyətlə biz özümüzdən başqa hər şeyə kafi dərəcədə laqeydik. Beləliklə, bizim aramızda hiss və fikir mübadiləsi ola bilməz. Bir-birimiz haqqında bilmək istədiklərimizin hamısını bilir, bundan da artıq bilmək istəmirik. Bir cəzə vasitə qalmışdır: o da yenilikləri nağıl etməkdir. Mənə yenilikdən danışın.

Uzun sürən bu nitqdən yorularaq, gözlərini yumub əsnədim. Doktor bir qədər düşündükdən sonra cavab olaraq:

– Amma sizin bu cəfəngiyatda bir ideya vardır, – dedi.

– İki ideya! – deyər cavab verdim.

– Siz mənə birini desəniz, o birini mən özüm deyərəm.

Tavanı gözədən keçirməyə və qolbimdə gülümsəməyə davam edə-
də:

– Yaxşı, başlayın! – dedim.

– Siz sulara yeni gələnlərdən birinin haqqında bəzi təfəsilat öyrənmək arzusundasınız və kimin qayğısını çəkdiyinizi də mən artıq duymuşam: çünki orada artıq sizi soruşmuşlar.

– Doktor! Bizim bir-birimizlə danışmamız qəti mümkün deyil: biz bir-birimizin ürəyindəkiləri oxuyuruq.

– İndi ikincisi...

– İkinci ideya budur: mən sizi bir şey nağıl etməyə məcbur etmək istədim: əvvəla, ona görə ki, dinləməkdən insan az yorulur: ikincisi, beləliklə də, ağzından sırrı qaçırmazsan; üçüncüsü, başqasının sırrını öyrənmə bilərsən, dördüncüsü də odur ki, sizin kimi ağıllı adamlar dinləyənləri, danışanlardan çox sevir. İndi işə keçək: knyaginya Liqovskaya mənim haqqımda sizə nə dedi?

– Soruşanın knyajna deyil, knyaginya olduğuna siz çoxmu öminsiz!..

– Tamamilə əminəm.

– Nə üçün?

– Çünki knyajna Qruşnitskini soruşmuşdur.

– Sizdə təsəvvür etmək istedadı çox böyükdür. Knyajna əsgər şineli geyən gəncin duel üstündə zabitlik rütbəsindən məhrum edildiyinə əmin olduğunu söylədi...

– Ümidvaram ki, siz onun bu xoş yanılmasına toxunmazsınız?

– Məlum şeydir.

– İntriqa başlanı! – deyə mən sevinclə qışqırdım, – bu komediyanın axırının qeydinə isə biz qalırıq. Aydınır ki, sıxıntılı həyat keçirmək üçün tale mənim qaygımı çəkir.

Doktor cavabında:

– Zavallı Qruşnitskinin sizin qurbanınız olacağını mən əvvəlcədən hiss edirəm, – dedi...

– Doktor, sonrası...

– Knyaginya dedi ki, sizin üzünüz ona tanış gəlir. Mən də onun sizi yaqın Peterburqda, yüksək cəmiyyətdə görmüş olduğunu söylədim... Adınızı dedim... Adınızı o bilirmiş. Deyəsən sizin maceranız orada çox gürultuya səbəb olmuşdur... Knyaginya sizin başınıza gələn maceralardan danışmağa başladı: yüksək cəmiyyətdə söylənilən dedi-qodulara öz uydurmalarını da əlavə edirdi... Qızı da maraqla dinləyirdi. Siz onun xəyalında yeni zövqlə yazılmış bir roman qəhrəmanı olmuşsunuz... Knyaginyanın axmaq şeylər söylədiyini bildiyimə baxmayaraq ona etiraz etmirdim.

Əlimi ona uzadaraq:

– Dəyərli dostsan! – dedim. Doktor mütləssir olub əlimi sıxaraq sözünə davam etdi:

– İstəyirsinizsə, mən sizi ona təqdim elərəm...

Mən əllərimi bir-birinə vuraraq:

– Lütf edin! – dedim, – qəhrəmanları da təqdim edərlərmə? Onlar bəyəndikləri qızla, onu ancaq həqiqi ölümə qurtararkən tanış olurlar...

– Doğrudanmı siz knyajnanın dalınca düşmək istəyirsiniz?..

– Əksinə, tamamilə əksinə!.. Doktor, axır ki, mənim təntənəm başlayır: siz məni başa düşürsünüzmü!.. – Bir dəqiqə düşündükdən sonra sözümə davam etdim: – Burası da var ki, doktor, bu məni kədər-

ləndirir. Mən heç vaxt özüm öz sirlərimi açmıram, onların özgələr tərəfindən tapılmasını olduqca sevirəm: çünki, beləliklə, lazım gəldiyi vaxt həmişə onlardan boyun qaçırıram. Lakin siz anacığı ilə qızıcağını mənə təsvir etməlisiniz. Bunlar necə adamlardır?

– Əvvələ, knyaginya 45 yaşlı bir qadındır, – deyə doktor cavab verdi, – onun mədəsi sağlamdır, amma qanı xarab olmuşdur: yanaqlarında qırmızı ləkələr var. Ömrünün son yarısını Moskvada keçirmiş və burada rahatlıq içərisində yoğunlaşmışdır. O, duzlu məzhəkələri xoşlayır, qızı otaqda olmayan vaxtlar, özü də, bəzən nalayiq şeylər danışır. O, qızının göyərçin qədr məsum olduğunu mənə bildirdi. Bunun mənə nə dəxli var?.. Ürəyinə bir şey gəlməsin, deyə, bu barədə kimsəyə bir söz deməyəcəyimi ona bildirmək istəyirdim. Knyaginya revmatizmini, qız isə Allah bilir, nəyi müalicə etdirir: hər ikisinə də gündə iki stəkan kükürlü su içməyi və həftədə iki dəfə qarışıq vannada çimməyi tövsiyə etdim. Knyaginya, deyəsən, əmr etməyə alışmamışdır. O, qızının ağıl və biliyinə ehtiram bəsləyir, qızı, Bayronu ingilis dilində oxumuşdur, cəbri də bilir: görünür ki, Moskvada qızlar alimliyə meyl edirlər: yaxşı da eləyirlər, bunu ciddi deyirəm! Bizim kişilərimiz ümumiyyətlə o qədr nəzakətsizdirlər ki, onlara şivə satmaq, ağıllı bir qadın üçün dözülməz bir işdir. Knyaginya gənc oğlanları çox sevir, knyajna isə onlara bir qədr saymazyana baxır, bu Moskva vərdişidir. Onlar Moskvada yaqın yalnız 40 yaşlı lətifəgular ilə kifayətlənirlər.

– Doktor, siz Moskvada olmuşsunuzmu?

– Bəli, mən orada azacıq işləmişəm.

– Davam edin.

– Mən deyəsən, hamısını dedim... Bəli! Bir şey daha var, görək ki, knyajna hisslər, ehtiraslar və sairə haqqında fikir yürütməyi sevir... O, bir qışı Peterburqda keçirmiş, şəhəri, xüsusən oranın cəmiyyətini bəyənməmişdir: yaqın onu soyuq qəbul etmişlər.

– Siz bu gün onlarda heç kəsi görmədinizmi?

– Əksinə onlarda bir yavar, uzunboylu bir qvardiyaçı, bir də yeni gəlmiş, tanımadığım bir qadın vardı: qadın knyaginyanın ərinin qohumudur, çox gözəl, lakin deyəsən çox da xəstə bir qadındır... Siz ona quyunun yanında təsadüf etməmişsiniz ki? O, ortaboylu, sarışın, üzünün cizgiləri çox düz bir qadındır. Üzünün rəngi vərəmli adamın üzünü andırır, sağ yanağında qara bir xal var: onun üzünün ifadəli olması məni heyran qoydu.

Mən dodaqaltı:

– Xalmı? Olan işdirmi? – deyə mızıldandım.

Doktor mənə baxaraq əlini qəlbimin üstünə qoydu və təntənəli bir surətdə dedi:

– Siz onu tanıyırsınız! – Mənim qəlbim elə bil həmişəkindən daha şiddətlə döyünürdü.

Mən dedim:

– İndi sevinmək növbəsi artıq sizə çatdı. Ancaq mən sizdən arxayınam: siz mənə vəfasızlıq etməzsiniz. Mən o qadını hələ görməmişəm, lakin əminəm ki, sizin təsvir etdiyiniz rəsm keçmişdə sevdiyim bir qadının rəsmidir... Mənim haqqımda ona bir kəlmə də deməyin, mənə soruşsa pisliyimdən danışın.

Verner çiyinlərini çəkərək:

– Olar! – dedi.

O getdikdən sonra ürəyimi müdhiş bir kədər sıxmağa başladı. Talemi Qafqazda bizi yenə görüşdürür, yoxsa o mənə burada görəcəyini bildiyindənmi, qəsdən buraya gəlmişdir?.. Bir də biz üz-üzə necə gələcəyik?.. Sonra bu qadın odurmu? Mənim ürəyimə daman duyğular heç vaxt mənə aldatmamışdır. Dünyada elə bir adam tapılmaz ki, keçmiş onun üzərində mənim üzerimdəki qədər hakim ola bilsin. Keçmiş kədər və ya sevincli xatirələrim ruhuma ağrıdıcı zərbələr endirərək, onu daima eyni səslə səslənməyə məcbur edir... Mən axmaqcasına yaranmışam: heç bir şeyi unuda bilmirəm, – heç bir şeyi!

Nahardan sonra saat 6-ya yaxın bulvara getdim; orada çoxlu adam vardı; knyaginya da knyajna ilə skamyada oturmuşdular; başlarına toplaşmış gənclər bir-birinə macal vermədən onlara nəzakət göstərirdilər. Mən onlardan bir qədər aralı duran başqa bir skamyada əyləşib D... zabitlərindən iki tanışımı saxladım və onlara bir şey nəğil etməyə başladım: söylədiyim gülməli şey olmalı idi ki, onlar dəlicəsinə gülməyə başladılar. Maraqlı knyajnanı əhatə edənlərdən bəzilərinə mənə tərəf cəlb etdi: yavaş-yavaş qalanları da onu tək buraxıb mənim ətrafındakılara qatıldılar. Səsimi kəsmirdim: söylədiyim məzhəkələr axmaqlığa bənzər dərəcədə ağıllı idi: yanımdan keçən orijinal adamlar haqqındakı istehzalarım isə son dərəcə yaman və acı idi... Gün batana qədər camaatı öyləndirməkdə davam etdim. Anası ilə qol-qola gəzən knyajna neçə dəfə gəlib yanımdan keçdi. Bir total qoca kişi də yanlarıncə gedirdi. Knyajnanın bir neçə dəfə mənə tərəf çevrilən nəzəri etinasızlıq göstərməyə çalışsa da hiddət ifadə edirdi.

Nəzakət xatirinə knyajnanın yanına qayıtmış gənclərin birindən soruşdu:

– O sizə nə nəğil edirdi? Yəqin çox maraqlı vəqielərdən – müharibələrdə göstərdiyi igidliklərdən danışdı? – Bunu o çox uca səslə dedi, ehtimal ki, niyyəti mənə sancmaq idi. Mən fikrimdə: “Aha! Məhriban knyajna, demək, siz ciddi surətdə hirsələnmişsiniz, hələ bu harasıdır!” – dedim.

Qruşnitski vəhşi bir heyvan kimi onu izləyir, bir dəqiqə belə gözündən qoymurdu. Mərc gəlirəm ki, sabah o, knyaginyaya təqdim olunmasını tanışlarının birindən xahiş edəcəkdir. Knyaginya da çox sevinəcəkdir: çünki darıxır.

16 may

İki gün ərzində mənim işlərim yaman irəliləmişdi. Knyajna qəti surətdə mənə görmək istəmirdi: haqqında yayılmış iki-üç kafi dərəcədə zəhərli, eyni zamanda yaltaq epigramlar haqqında artıq mənə xəbər vermişdilər. Yaxşı cəmiyyətə alışmağıma, Peterburqdakı xalaları və əmisi uşaqları ilə bu qədər yaxından tanış olmağıma baxmayaraq onunla tanış olmağa səy etməməyim knyajnanı çox təəccübləndirirdi. Biz hər gün quyu yanında, bulvarda bir-birimizə rast gəlirdik; mən qüvvətimi onun pərostişkarlarını – bərbəzekli yavərləri, solğun moskvahıları və qeyrilərini – öz tərəfinə çəkməyə sərf edərdim və demək olar ki, hər zaman da buna nail oluram. Evimdə qonaq qəbul etməkdən zəhləm getdiyi halda indi evim hər gün qonaqla dolur, nahar, axşam yeməyi yeyib, qumar oynayırlar, – heyhat! Mənim şampan şorbəm onun cazibəli gözlərinə qalib gəlirdi.

Dünən ona Çelaxovun mağazasında rast geldim: o, gözəl bir İran xalçası alırdı. Knyajna anasının pula heyfəsilənməməsini rica edirdi, bu onun kabinetini çox gözəlləşdirir!.. Mən 40 manat artıq verib xalçanı onların əlindən çıxartdım: buna qarşı mən onun ən quduz bir çılgınlıqla parıldayan baxışı ilə təltif edildim. Nahara yaxın həmin xalça ilə çullanmış çərkəz atımı qəsdən onların pəncərələri qarşısından aparmağı əmr etdim. Bu zaman Verner onlarda imiş, sonra o, bu vəqionin çox dramatik bir təsir bağışladığını mənə söylədi. Knyajna adamları mənim əleyhimə qaldırmaq istəyir: mən hətta iki yavərin, onun yanında mənimlə çox soyuq salamlaşdığını da duydum, lakin bununla bərabər onlar hər gün naharı mənim evimdə yeyirdilər.

Qruşnitski əsrarəngiz bir vəziyyət almışdır. Əllərini dalına qoyaraq gəzir, heç kəsi tanımaq istəmir; onun ayağı birdən-birə sağaldı: indi azca axsayırdı. O, bir fürsət taparaq, knyaginya ilə söhbətə girişmiş və knyajnaya bir kompliment demişdir: görünür ki, bu qız da çox həssas deyildir, çünki o vaxtdan sonra Qruşnitskinin salamlarına ən sevimli təbəssümlə cavab verirdi.

Dünən o mənə dedi:

– Liqovskilərle qəti surətdəmi tanış olmaq istəmirsən?

– Qəti surətdə.

– Əzizim! Sularda ən yaxşı ev onlarınkıdır! Buranın ən yaxşı cəmiyyəti...

– Dostum, mənim özgə yerin yaxşı cəmiyyətindən də zəhləm gedir. Sən onlara gədirsənmi?

– Hələ ki, yox; mən knyajna ilə ancaq bir-iki dəfə danışmışam. Bilirsən, hər nə qədər burada belə şey adət olsa da evlərinə getmək mənə bir növ münasibətsiz gəlir. Çiyinlərimdə epoletim olsa idi, o başqa məsələ...

– Əzizim! Sən bu görkəmdə daha gözəlsən! Sən ancaq öz əlverişli vəziyyətindən istifadə etməyi bacarmırsan... Soldat şineli səni hər hansı bir həssas qızın gözündə qəhrəman və cəfakəş kimi göstərir.

Qruşnitski xudkamlıqla gülümsədi:

– Bu nə boş sözdür! – dedi.

Mən sözüme davamla dedim:

– Mən öminəm ki, knyajna artıq sənə vurulmuşdur.

O, qulaqlarına qədər qızardı və qəzəbləndi.

Ax xudpəsəndlik! Sən həmin istinad nöqtəsindən ki, Arximed səninlə yer kürəsini qaldırmaq istəyirdi!..

O sanki hirsələnmiş olduğunu göstərmək üçün:

– Sən hər şeyi zarafata salırsan, – dedi, – əvvələ, knyajna məni hələ çox az tanıyır...

– Qadınlar ancaq tanımadıqları adamları sevirlər.

– Mən ona xoş gəlmək iddiasında deyiləm də; ancaq yaxşı bir ailə ilə tanış olmaq istəyirəm, mənim bəzi ümidlər bəsləməm də çox gülməli olardı.. Bax, misal üçün sizi götürsək, başqa məsələ: siz Peterburqda qələbə çalanlardansınız: birçə dəfə baxan kimi qadınlar əriyir... Peçorin, bilirsənmi knyajna sənin haqqında nə deyirdi?

– Necə? Artıq mənim barəmdə sənə danışmağa başlamışdır?..

– Ancaq səninlə, təsadüfi olaraq bir dəfə mən onunla quyu yanında söhbətə girişdim, onun üçüncü sözü bu oldu: “Ağır və iyrənc baxışlı

cənab kimdir? O gün... sizin yanınızda idi...” Knyajna qızardı və öz mehriban hərəkətini yadına salaraq o günün adını çəkmək istəmədi. Mən cavabında dedim: “o gün haqqında danışmamıza lüzum yoxdur; o gün əbədi olaraq mənim xatırimda qalacaqdır...” Dostum Peçorin! Mən səni təbrik etmirəm, sənin haqqında onun rəyi yaxşı deyildir... Buna ciddi təəssüf edəirəm, çünki Meri çox qəşəng qızıdır...

Qruşnitskinin bambaşqa çeşid adamlardan olduğunu demək lazımdır. Bu çeşid adamlar azacıq tanıdıqları, lakin bəyəndikləri qadın haqqında danışarkən onun mənim Merim, mənim Sophie, – deyər adlandırırlar.

Mən ciddi bir görünüş alaraq, onun cavabında dedim:

– Bəli, o, çirkin deyil... Ancaq Qruşnitski, özünü gözəl! Rus qızları əksərən yalnız ilahi sevgi ilə kifayətlənirlər. Buna ərə getmək fikrini əlavə etmirlər: belə bir sevgi isə ən əndişəli bir sevgidir. Knyajna deyəsən kişilərdən özü üçün oylanca tələb edən qadınlardandır: əgər sənin yanında bir-birinin dalınca ikicə dəqiqə dərxişsə, işin homişəlik bitmiş olur: sənin sükutun onda maraqlı oyatmalıdır; danışığın bu marağı heç vaxt tamamilə qənaətləndirməməlidir, sən dəqiqəbaşı onu rahat-sız etməlisən: o sənin xatirin üçün ümumən fikrinə qarşı açıqdan-açıq cətinləşlik göstərir və bunu da sənin yolunda edilmiş bir fədakarlıq adlandırır: sonra bunun əvəzində sənə mükafat almaq üçün səni əzab və əziyyətə salmağa başlar, – axırda isə qısaca, səni görməyə gözü olmadığını söylər. Əgər sən onu özünə tabe etməyə müvəffəq olmasan, onda onun hətta birinci öpüşü sənə ikinci öpüşü almaq haqqını verməz, o sənə *doyunca naz satacaq, iki ilə keçməmiş anasına mülilik ucundan* eybəcər bir adama ərə gedəcəkdir, sonra özünü inandırmağa başlayacaq ki, o bəd xəstə bir insandır, yalnız birçə adamı, yəni səni sevirdi. Lakin göylər onu sevdiyi gəncə birləşdirmək istəmədi: çünki onun nəcib bir qəlbi olmasına baxmayaraq əynində əsgər şineli vardı.

Qruşnitski yumruğunu stola çırparaq, otaqda o tərəf-bu tərəfə gəzimməyə başladı.

Mən içimdə qəhqəhə ilə gülürdüm və hətta bir-iki dəfə gülümsədim, xəşbəxtlikdən o, gülümsədiyimi görmədi. Aşiq olduğu aydın idi: çünki əvvəlkindən daha sadəcil olmuşdu: hətta barmığına burada qayrılmış qara cilalı gümüş bir üzük belə taxmışdı: bu üzük mənə şübhəli gəlirdi... Mən onu diqqətlə gözədən keçirməyə başladım, nə görəsəm yaxşıdır?.. Üzüyün iç tərəfində xırda hərflərlə Meri adı həkk edilmiş, adın yanında isə qızın məşhur stəkani qaldırdığı günün tarixi yazılmış-

di. Kəşfimi gizlətdim, üreyindəki sirləri mənə deməyə onu vadar etmək istəmirəm: dərdini açmaq üçün onun özünün fürsət tapmasını istəyirəm: – beləliklə, daha çox həzz alacağam!

Bu gün yuxudan gec durdum, quyunun yanına gəldiyim vaxt orada kimse yox idi. Hava istiləşirdi: ağ buludlar qarlı dağlardan, sürətlə qaçıaraq, tufan olacağını xəbər verirdi. Maşuqun təpəsi söndürülmüş məşəl kimi tüstülənirdi: ətrafındakı boz bulud parçaları təpəni örtən tikanlı kol-kosa ilişmiş kimi təpə ətrafında ilan tək qıvrılıb sürünürdü. Hava elektrikle dolu idi. Mağaraya gedən üzümlük xiyabanla yollandım: kədərli idim. Doktorun dediyi, yanağı xalı gənc qadını düşünürdüm... Axı, o nə üçün buradadır? Bu odurmu? Bir də nə üçün bu qadının o olduğunu zənn edirəm? Mən buna nə üçün əminəm? Yanaqlarında xalı olan qadın azmıdır? – Bu sayaq düşünə-düşünə mağaraya yanaşdım. Bir də baxıb gördüm ki, başında külək şlyapa olan bir qadın mağara qübbəsinin sərin kölgəsində daş skamya üzərində başını aşağı dikmiş halda oturmuşdur: özü də qara şala bürünmüşdür. Şlyapa onun üzünü örtməkdə idi. Onun xülyalarına mane olmamaq üçün qayıtmaq istərkən, birdən o mənə tərəf baxdı.

Mən bilaixtiyar:

– Vera! – deyə qışqırdım.

O diksinib ağardı.

– Mən sizin burada olduğunuzu bilirdim, – dedi.

Onun yanında oturaraq əlini əlimə aldım. Bu mehriban səsi eşidərkən damarlarımı, çoxdan unutmuş olduğum bir titrəyiş bürüdü: o öz dərin və sakit gözləri ilə gözlərimə baxdı: bu gözlər inamsızlıq və təhmətə bənzər bir şey ifadə edirdi.

– Biz çoxdandır görüşməmişik, – dedi.

– Bəli, çoxdan, həm də hər ikimiz bir çox cəhətdən dəyişmişik!

– Demək, sən artıq mənə sevmirsən!..

– Mən ərə getmişəm!.. – dedi.

– Yenəmi? Lakin bir neçə il əvvəl də bu səbəb vardı, amma bununla bərabər...

O, əlini mənim əlimdən dartıb çıxartdı və qıpırmızı qızardı.

– Bəlkə sən ikinci ərimi sevirsen?

O cavab verməyərək üzünü yana çevirdi.

– Yoxsa o çox qısqancdır?

Sükut.

– Yəqin o, gənc, gözəl, xüsusilə zəngindir və sən qorxursan ki... – Burada mən ona baxdıqda təşvişə düşdüm: onun üzü dərin bir ümid-sizlik ifadə edirdi, gözlərində yaş parlayırdı.

Axırda o, pıçıltı ilə:

– Söylə görüm, – dedi, – mənə əzab vermək sənə çoxmu xoş gəlir? Mən sənə nifrət etməli idim. Biz bir-birimizi tanıdığımız gündən bəri sən mənə əzabdan başqa bir şey verməmişən... – Onun səsi titrədi, mənə tərəf əyilib başını sinəmə qoydu.

Mən xəyalımda öz-özümə dedim:

“Bəlkə də sən məni bunun üçün sevirsin, sevinc unudulur, kədər isə heç vaxt unudulmur...”.

Mən onu bərk qucaqladım və bu halda uzun zaman qaldıq. Axırda dodaqlarımız yaxınlaşaraq, qızgın və məstəddici bir öpüşlə birləşdi: onun əlləri buz kimi soyuq idi, başı isə yanırdı. Bundan sonra aramızda kağız üzərində mənə verməyən, təkrar edilməyən və hətta yadda saxlanılmayan söhbətlərdən biri başlandı. Bu söhbətdə, İtaliya operasında olduğu kimi, səslərin mənası sözlərin mənasını təkmil və əvəz edir.

Əri ilə mənim tanış olmamı o qəti surətdə istəmir. Əri, mənim bulvarda ötəri olaraq gördüyüm o axsaq qocadır. Vera öz oğlunu saxlamaq xatirinə ona ərə getmişdir. O, zəngindir, revmatizm azarına mübtəladır. Onun haqqında istehzal bir söz belə demədim. Vera bir ata kimi onun ehtiramını saxlayır, – lakin ona bir ər kimi də xəyanət edəcəkdir... İnsan qəlbi, xüsusən qadın qəlbi anlaşılmaz bir şeydir!

Veranın əri Semyon Vasilyeviç Q...yov, knyaginya Liqovskayanın uzaq qohumudur. Evləri bir-birinin yanındadır: Vera knyaginyanın evinə tez-tez gedib-gəlir, özgələrinin diqqətini yayındırmaq üçün mən Veraya Liqovskilərle tanış olmağı və knyajnanın dalınca düşməyi vəd etdim. Beləliklə, mənim planım azacıq da olsa pozulmadı və deməli, mənim vaxtım sən keçəcəkdir...

Bəli, sən keçəcəkdir!.. İnsanın yalnız bəxtiyarlıq axtardığı, qəlbi şiddət və ehtirasla birisini sevmək ehtiyacı hiss etdiyi o mənəvi həyat dövrünü artıq mən keçirmişəm: indi mən ancaq başqaları tərəfindən, həm də çox az qadın tərəfindən sevilmək istəyirəm, hətta mənə elə gəlir ki, bircə daimi sevgi mənə kifayətləndirə bilər: qəlbin nə yazıq bir vərdişi var!..

Mənə bir şey daima qərribə gəlir: mən sevdiiyim qadına heç vaxt qul olmamışam: əksinə, mən həmişə əsla say etmədən onların iradə

və qəlblərinə yenilməz bir hakim kəsilmişəm. Nə səbəbə görə? Heç vaxt və heç nəyi o qədər də qiymətli tutmadığıma görəmi, yoxsa onlar mənə eldən çıxarmaqdan hər dəqiqə qorxduqlarına görəmi! Bəlkə də qüvvətli bir orqanizmin cəzbedici təsirindən əmələ gəlir? Ya sadəcə olaraq inadlı bir xasiyyətə malik qadına rast gəlməmişəm?

Mən doğrudan da möhkəm xasiyyətə malik qadınları sevmədiyimi etiraf etməliyəm: bu onların işidir!..

Doğrudur, indi xatırladım: bir dəfə, yalnız birçə dəfə möhkəm iradəyə malik bir qadın sevmişəm, onu mən qətiyyənlə məğlub edə bilmədim... Biz, iki düşmən kimi ayrıldığımız orası da var ki, mən ona beş il gec rast gəlmiş olsaydım, biz bəlkə də ayrı cür ayrılırdıq.

Vera xəstədir, bunu etiraf etmirsə də çox xəstədir. Onun vərəm xəstəliyinə ya da fievre lente¹ adlanan xəstəliyə tutulmuş olduğundan qorxuram, o əslən rus xəstəliyi deyil, onun bizim dildə adı yoxdur.

Tufan bizi mağarada yaxaladı və yarım saat orada artıq saxladı. Vera mənə ona sadıq olacağıma and içməyə məcbur etmir, ayrıldıqdan bəri başqalarını sevib-sevmədiyimi soruşmurdu... O əvvəlki laqeydliliklə yenə mənə bel bağladı, – mən də onu aldatmayacağam: o, dünyada yeganə bir qadındır ki, mən onu aldatmaq qüvvəsində deyiləm. Mən bilərəm, biz tezliklə yenə ayrılacağıq, özü də ehtimal ki, əbədi olaraq ayrılacağıq, ikimiz də qəbrə ayrı-ayrı yollarla gedəcəyik, lakin onun xatirələri qəlbimdə toxunulmaz qalacaqdır – mən bunu ona həmişə təkrar edirdim, o bunun əksini iddia edərsə də, yenə mənə inanır.

Nəhayət, biz ayrıldıq, şlyapası kol-kos və qayalar arasında gizlə-nincəyə qədər nəzərlərimlə onu təqib etdim. Birinci ayrılığımızda olduğu kimi qəlbim sıxılıb ağrıdı. Ah, bu hiss mənə o qədər sevindirdi ki!.. Görəsən bu xoş həyəcanları ilə birlikdə yenə mənə qayıtmaq istəyən gənclikdimi, yoxsa yalnız onun yadigar verdiyi son vida baxışımı, – son hədiyyəsimidir?.. Amma zahirimdən mənə, hələ “uşağam” demək nə qədər gülüncdür: bənizim bir qədər uçmuşsa da hələ təravətlidir: əzəm elastik və mütenasibdir: qalın saçım qıvrımdır, gözlərim yanır, qanım qaynayır...

Evvə qayıtdıqda ata minib çölə çıxdım. Mən qızgın at belində hündür otların içi ilə çöldə əsən küləyə qarşı çapmağı xoşlayıram: ətirli havanı acgözlüklə uduram, gözlərimi mavi uzaqlara zilləyərək, hər

dəqiqə daha aydın görünməyə başlayan dumanlı şeylərin cizgilərini seçməyə çalışıram. Ürəyimi nə kimi kədərləndirir, beynimi hansı nigarəncilik yorur yorsun, hamısı bir dəqiqə içərisində çəkilecekdir, ruhum ağırlıqdan silkinib rahatlanacaq, bədənimin yorğunluğu ağılının həyəcanını məğlub edəcəkdir. Elə bir qadın baxışı yoxdur ki, cənub günəşinin şəfəqləri ilə yaşıl boyanmış yaşıl dağları və mavi göyü görə-düyüm, ya da ki bir sıldırım qayadan o birinə tökülən selin gurultusuna qulaq asdığım zaman onu unutmamış olum.

Zənnimcə indi növbə qüllələrində əsnəyən kazaklar, atımı ehtiyac olmadan və məqsədsiz çapdığını görərək bu hərəkətimin mənasını tapmaq üçün uzun vaxt baş sındırırlar: çünki mənə paltarımın yəqin çərçəkə sanmışlar. Mənə deyirlər ki, doğrudan da mən çərçəkə geyimində və at belində kabardına bir çox kabardından daha çox bənzəyirəm. Həqiqətdə də belədir, nəcib hərbi paltarda mən mükəmməl bir şıqam: lüzumsuz bir bafta tapmazsınız, qiymətli silahımın bəzəyi çox sadədir, papağımın tükü nə o qədər uzun, nə də o qədər qısadır, vəznələrım yerində, çustlarım düz ayağıma tikilmişdir, arxalığım ağ, çərçəkəim tünd boz rəngdədir. At belində dağlılar kimi oturmağı öyrənmək üçün mən uzun vaxt sərf etmişəm: mənə izzəti-nəfəsimi, Qafqaz qaydasında at minmək məharətimini etiraf etməklə oxşaya biləcəyiniz qədər, heç şeylə oxşaya bilməzsiniz. Mən dörd at saxlayıram, birini özüm üçün, üçünü dostlarım üçün, bunları, düzlərlə tək-tənha veyllənib darıxmaq üçün saxlayıram. Dostlarım atlarını məmnuniyyətlə minirlərsə də, heç vaxt gəzməyə mənəmlə bərabər getmirlər. Nahar vaxtının çatdığı yadıma düşəndə günortadan artıq altı saat keçmişdi: atım son dərəcə yorulmuşdu: Pyatiqorskdan alman koloniyasına gedən yola çıxdım. Sulardakı cəmiyyət tez-tez buraya en piquenique¹ gəlir. Yol kol-kolsun arası ilə burula-burula, kiçik dərələrə düşə-düşə gedir. Burada, yarpaqların dibində hündür otların altından gurultulu çaylar axır: ətrafda Beştau, İlanlı, Dəmirli və Keçəl adlanan mavi dağlar amfiteatr şəklində yüksəlməkdədir. Dərələrdən birinə enərək, atımı suvarmaq üçün dayandım. Bu vaxt yolda gurultulu və gözəl bir atlı dəstəsi göründü: qadınlar qara və mavi amazonkalar, kişilər isə çərçəkə forması ilə Nijeqorod formasından qarışıq bir kostyum geymişdilər: Qruşnitski ilə knyajna Meri qabaqda gəlirdilər.

¹ Üzücü qızdırma

¹ Kefo

Sulardakı qadınlar çərkezlərin günün günorta çağı basqın etmələrinə hələ də inanırlar. Qruşnitski əsgər şineli üstündən qılınc və iki tapançanı da ehtimal ilə bu səbəbə asmışdı: o, bu qəhrəman geyimində çox gülünc görünürdü. Hündür bir kol məni onlardan gizləyirdi: lakin kolun yarpaqları arasından mən hər şeyi görə bilir, onların üzlərinin ifadəsindən isə söhbətlərinin sentimental olduğunu sezirdim. Axırda, onlar enişə yaxınlaşdılar: Qruşnitski knyajnanın atının cilovundan tutdu, bu zaman mən söhbətlərinin axırını eşitdim.

Knyajna deyirdi:

– Demək, siz ömrünüzün axırına qədər Qafqazda qalmaq istəyirsiniz?

Kavaleri isə cavabında:

– Rusiya mənim üçün nədir ki? – deyirdi. – Ora elə bir ölkədir ki, orada minlərcə adam məndən zəngin olduğu üçün mənə etinasızlıq göstərəcəklər, halbuki burada bu qalın şinel, mənim sizinlə tanış olmağıma mane olmadı...

– Əksinə... – deyər knyajna qızardı.

Qruşnitskinin üzü məmnuniyyət ifadə etdi. O davam edərək dedi:

– Burada mənim həyatım gurultulu, sezilmədən və vəhşi insanların güllələri altında sürətlə keçir. Əgər Allah mənə hər il bir cə şofqətli qadın baxışı göndərsə, o baxışa bənzəyən bir baxış...

Bu zaman onlar mənimlə bərabərləşdilər. Mən ata bir qamçı vuraraq kolun dalından çıxdım...

Knyajna dəhşətlə qışqırıb dedi:

– Mon dieu¹ un circassien...¹

Onun şübhəsini tamamilə dağıtmaq üçün mən yavaşca baş əyib fransızca cavab verdim:

– Ne craignez rien, madame, – je ne suis plus dange eux que vot-e cavalier².

O bir az utandı, lakin nədən? Öz səhvindənmi, yoxsa mənim cavabımın ona həddindən artıq həyasız görünməsindənmi? Mən, ikinci zənimin doğru olmasını istərdim. Qruşnitski mənə narazı bir nəzər saldı.

Axşamdan xeyli keçmiş, yəni saat on birdə, mən bulvarın cökə xiyabanına gəzməyə getdim. Şəhər yatmışdı, yalnız tək-tək pəncərə-

¹ İlahi, bu çərkezlər!

² Qorxmayın, xanım, mən sizin kavalerinizdən qorxulu deyiləm.

lərdən işıq gəlirdi. Üç tərəfdən qayaların yanları, Maşuqun qolları qaralırdı. Maşuqun təpəsini qorxunc bir bulud almışdı, şərqdə ay ucalmaqda idi; uzaqlardakı qarlı dağlar gümüş haşiyə kimi parıldayırdı. Qarovulların səsi, gecə olduğu kimi açıq buraxılmış isti çeşmələrin sınıltısı bir-birini izləyirdi. bəzən küçədə at ayağı tappıltısı, onun dalınca naqay arabasının cırlıtısı və iniltili tatar mahnısı eşidilirdi. Mən skamyada oturub fikrə getdim... Düşüncələrimi bir dostuma açıb demək ehtiyacı duydum... lakin kimlə danışa bilərdim?... “Vera indi nə qayırır”, – deyər fikirləşdim... Bu dəqiqələrdə onun əlini sıxa bilmək üçün mən nələr etməzdim.

Birdən yeyin və səlis olmayan ayaq səsləri eşitdim... Yəqin! Qruşnitskidir, – doğrudan da o imiş!..

Haradan belə?

O çox lovğa bir tərzde:

– Knyajna Liqovskayagildən, – dedi. – Ah, bilsəydin Meri necə oxuyur!..

Mən ona:

– Bilirsənmi nə var? – dedim, mərc gələrəm ki, o sənin yunker olduğunu bilmir: o zənn edir ki, sən cəza üçün rütbədən məhrum edilmisən...

– Bəlkə də! Mənim nə işim!.. – deyər o pərişanlıqla cavab verdi.

– Yox, mən ancaq bunu elə-belə deyirəm...

– Bəs sən bilirsənmi ki, bu gün onu necə acıqlandırmısan? O sənin hərəkətini misli görünməmiş bir qabalıq hesab edir: mən sənin yaxşı tərbiyə aldığına, yüksək cəmiyyət qaydalarını yaxşı bildiyi üçün onu təhqir etmək niyyətində olmadığına onu güclə inandıra bildim: o deyir ki, sən adama ədəbsiz bir baxışla baxırsan, özündən müştəbəhsən.

– O səhv etmir... Yoxsa sən onu müdafiə etmək istəyirsən?

– Təəssüf edirəm ki, mən hələ bu haqqa malik deyiləm...

“Oho! Deyəsən o buna artıq bəzi ümidlər bəsləməkdədir” – deyər düşündüm...

Qruşnitski davam edərək dedi:

– Özün özünü pis edirsən, onlarla tanış olmağın indi daha da çətinləşdi, təəssüf! Çünki mənim tanıdığım bütün ailələrin ən yaxşısı bu ailədir...

Mən ürəyimdə gülümsədim.

– Mənim üçün indi ən yaxşı ev – öz evimdir, – deyər əsnədim və getmək üçün ayağa qalxdım.

- Heç olmazsa, peşman olduğunu boynuna alırsanmı?..
- Bu nə boş sözdür! Mən istəsəm, günü sabah axşam knyaginyanın evində ola bilərəm...
- Görərik...
- Hətta səni məmnun etmək üçün knyajnanın dalınca düşəcəyəm...
- Heç gör o səninlə danışmaq istəmi...
- Mən ancaq sənin söhbətindən onun zəhləsinin getməyə başladığı dəqiqəni gözləyəcəyəm... salamat qal!..
- Mənsə veyllənməyə gedirəm... indi heç yuxulaya bilmərəm... Mənə bax, yaxşısı budur, gəl restorana gedək, orada qumar oynayır-lar...mənim bu gün coşqun hisslərə ehtiyacım var...
- Uduzmağın təmənnə edirəm...
- Mən evə getdim.

21 may

Bir həftəyə qədər keçmişdir. Lakin mən hələ Liqovskilərlə tanış olmamışam. Münasib fürsət axtarıram. Qruşnitski kölgə kimi hər yerdə knyajnanın dalınca gəzir: onların danışdıqları qurtarmaq bilmir; bəs o nə vaxt knyajnanın zəhləsini aparacaq?.. Anası buna etiraz etmir, çünki o, knyajnanın tayı deyil. Bu da anaların məntiqi! Mən iki-üç sevimli baxış sezdim, buna son qoymaq lazımdır.

Vera dünən birinci dəfə olaraq quyunun yanına gəlmişdi. Biz mağarada görüşəndən bəri o, evdən əşiyyə çıxmamışdı. Biz stəkanlarımızı eyni vaxtda quyuya salladıq, əylərkən o mənə pıçıltı ilə dedi:

– Sən Liqovskilərlə tanış olmaq istəmirsən?.. Biz ancaq orada görüşə bilərik...

Töhmətdir!.. Sıxıntılıdır! Lakin haqlı töhmətdir...

Yeri gəlmişkən deməliyəm ki, sabah restoranın zalında ümumun xərcinə bal təyin edilmişdir. Mən knyajna ilə mazurka oynayacağam.

22 may

Restoranın zalı əsilzadələr yığınağı zalına döndərilmişdi. Saat doqquzda hamı toplaşdı. Knyaginya qızı ilə son gələnlərdən oldu: knyajna Meri gözəl geyindiyyə görə qadınların çoxu ona həsəd və ədavət hissi ilə baxdılar. Özlərini buranın aristokratı sayan qadınlar həsədi qəlblərində gizləyərək ona yanaşdılar. Nə etməli? Qadın cə-

miyyəti olan yerdə haman saat yuxarı və aşağı dairə meydana çıxacaqdır. Pəncərə yanında izdihamın içində üzünü şüşəyə dayamış halda duran Qruşnitski gözlerini öz məhbubəsindən götürmürdü: knyajna onun yanından keçərkən, başını güclə seziolocək dərəcədə əyib, ona salam verdi... Qruşnitskinin üzü günəş kimi parıldıadı... Rəqslər polka ilə başlandı: sonra vals çaldılar. Mahmızlar cıncıldamağa başladı, otəklər qalxdı, fırlandı.

Mən şlyapası çəhrayı quş lələkləri ilə bəzənmiş şişman bir qadının arxasında durmuşdum. Onun paltarının təmtəraqlığı 18-ci əsrdəki qadın geyimi zamanını, hamar olmayan derisinin alabəzəkliyi isə, qara taftadan qayıran üz xallarının xoşbəxt dövrünü xatırladırdı. Onun boynundakı ən böyük ziyil həmailin altında gizlədilmişdi, o öz kavaləri draquon kapitanına belo deyirdi:

– Bu knyajna Liqovskaya çox dözülməz bir qızıdır! Bir düşünün, mənə itələdikdən sonra üzr belə istəmədi, üstəlik dönüb mənə lornetlə də baxdı... C'est impayable!..¹

Axı nəyinə lovğalanır? Ona bir qulaqbürması vermək lazımdır.

Quşluq göstərən kapitan:

– Bu ki, asan bir işdir, – dedi və o biri otağa tərəf yollandı.

Mən həmin saat knyajnaya yanaşdım və buranın tanış olmayan qadınlarla rəqs etməyə müsaidə edən adətindən istifadə ilə onu rəqsə dəvət etdim.

O, gülümsəməməyə və qələbəsinə gizlətməyə özünü güclə məcbur edə bildi, bununla bərabər özünə tamamilə laqeyd və ciddi bir tövr verməyə çox tez müvəffəq oldu. Əlini etinasızcasına çiyinə qoyaraq, başçıqazını azacıq yana əydi. Biz fırlanmağa başladım. Onun belindən daha elastik və ehtiras doğuran bir bel görməmişəm! Onun tər nəfəsi üzümə toxunurdu: valsda sürətlə fırlandığımız vaxt, onun qıvrım hö-rüklərindən bir tel öz dəstəsindən ayrılaraq odlu yanağıma sürünürdü... Mən üç tur oynadım (O çox gözəl vals oynayırdı). Qız töysüyürdü, gözleri dumanlanmışdı və yanağıq dodaqları zəruri olan "merci monsieur"² sözlərini çətinliklə tələffüz edə bildi.

Bir neçə dəqiqəlik sükutdan sonra mən ən müti bir vəziyyət alaraq ona dedim:

¹ Bu dözülməz bir haldır.

² Təşəkkür edirəm, cənab.

– Knyajna, sizinlə əsla tanış olmadığım halda bədbəxtlikdən sizin qəzəbinizə düçar olduğumu eşitmişəm... Guya siz məni həddini bilməyən bir adam hesab etmişsiniz... bunlar doğrudurmu?

– Siz də mənim bu rəyimi indi möhkəmlətmək arzusundasınız? – deyə o, üzünü istehza ilə qırıqdıraraq gülümsündü: bu təbəssümün onun oynaq çöhrəsinə çox yaraşdığını də qeyd etmək lazımdır.

– Mən sizi bir şeylə təhqir etmək cəsarətində olmuşamsa, onda sizdən üzr istəmək kimi daha böyük bir cürət etməmədə müsaidsə buyurun... Bir də mənim haqqımda səhv etmiş olduğunuzu isbat etməyi mən, həqiqətən, çox arzu edərdim...

– Sizin üçün bu çox çətin olacaqdır.

– Nə səbəbə?

– O səbəbə ki, siz bizim evə gəlmirsiniz, bu ballar isə yaqin tez-tez təkrar edilməyəcək.

Mən – “bu o deməkdir ki, onların qapısı mənim üzümə həmişəlik bağlıdır” – deyə düşündüm.

Mən bir qədər pərtliklə:

– Bilirsiniz, knyajna, – dedim, – peşman olmuş bir canını heç bir zaman rədd etmək lazım deyil. Ümitsizlikdən, belə cani iki qat artıq cinayət edə bilər... Onda isə...

Bizi əhatə edonların qəhqəhə və pıçıltıları məni dönüb baxmağa və sözümü kəsməyə məcbur etdi. Məndən bir neçə addım aralı bir dəstə kişi durmuşdu. Sevimli knyajnaya qarşı düşmənçilik niyyətində olduğunu bildirmiş draqun kapitani da bunların arasında idi. O, bir şeydən çox məmnun imiş kimi əllərini bir-birinə sürtür, qəhqəhə çəkir və yoldaşları ilə gözleşirdi. Birdən, onların arasından frak geyinmiş uzunbıqlı və qırmızı bir adam ayrılaraq səndələyə-səndələyə birbaşa knyajnaya tərəf gəlməyə başladı. O, sərxoş idi. Özünü itirmiş knyajnanın qarşısında dayanıb, əllərini dalında çarpazlayaraq tutqun-boz gözlerini ona zillədi və xırıltılı, nazik bir səslə dedi:

– Permete¹... Eh, uzun, getmək nəyə lazım!.. Sözün qısa, sizi mazurkaya dəvət edirəm...

Knyajna ətrafına yalvarıcı baxışlar salaraq titrək səslə:

– Nə istəyirsiniz? – dedi.

Heyhat! Onun anası uzaqda idi. Yanında da tanış kavalərdən kimse yox idi. Bunların hamısını dəyəsən yalnız birçə yavər gördü: o da hadisəyə qarışmamaq üçün həmin saat izdihamın içində gizləndi.

Sərxoş adam, onu işarə ilə qızıqdırmaqda olan kapitana göz vuraraq:

– Necə? – dedi, – xoşunuza gəlmir?... Mən yenə də sizi pour mazure¹... dəvət etmək şərəfinə nail olmaq istəyirəm. Siz belkə məni sərxoş hesab edirsiniz? – Bunun eybi yoxdur!.. Sizi əmin edə bilərəm ki, belə daha da sərbəstə olar...

Qorxu və qəzəbdən qızın az qala özündən gedəcəyini gördüm.

Mən sərxoş cənaba yanaşaraq, onun qolundan çox möhkəmcə tutdum və diqqətlə gözlərinin içinə baxaraq çəkilib getməsinə rica etdim, – knyajna mazurkanı mənimlə bərabər rəqs etməyi mənə çoxdan vəd etmişdir – sözlərini də əlavə etdim.

– Yaxşı, nə etməli, çarə yoxdur!.. Gələn dəfəyə qalsın! – deyə sərxoş güldü və utandırılmış olan yoldaşlarına tərəf yollandı. Yoldaşları onu həmin saat o biri otağa apardılar.

Knyajna mənə dərin və sevimli bir nəzər saldı.

Knyajna anasına yanaşaraq ohvalatı ona nağıl elədi. O, izdihamın içində məni taparaq, təşəkkür etdi. Anamı tanıdığını, yarım düjün xalalarım ilə dost olduğunu mənə bildirdi və:

– Bilmirom necə olmuş ki, biz indiyə qədər tanış olmamışıq, – deyə əlavə etdi. – Lakin etiraf etməlisiniz ki, burada günah sizdədir. Siz nəhaq yerə hamıdan qaçırsınız. Mənim qonaq otağımın havası sizin qaşqabağınızı açacağına ümid edirəm... Doğru deyilmi?

Mən ona bu kimi hadisələr üçün hər kəsin hazırda saxlamalı olduğu cümlələrdən birini dedim.

Kadrillər son dərəcə uzun sürürdü.

Nəhayət, mazurka gurultusu eşidildi. Knyajna ilə bərabər oturduq.

Mən bir dəfə də olsun istər sərxoş şəxs, istər mənim əvvəllərdəki rəftarım, istərsə də Qruşnitski haqqında bir söz danışmadım. Xoş olmayan səhnənin ona bağışlamış olduğu təsir yavaş-yavaş unuduldu: siması gül kimi açıldı: çox sevimli bir tərzdə zarafat edirdi: onun söhbəti duzlu və xoş olmağa səy edilmədən duzlu, sadə və canlı idi: qeydləri bezen mənalı idi... Mən onu çoxdan beri bəyəndiyimi olduqca dolaşq bir cümlə ilə ona hiss etdirdim. O, başını aşağı saldı, azca qızardı.

¹ Bağışlayın.

¹ Mazurkaya

Sonra məxmər kimi gözlərini qaldırıb üzümə baxaraq məcburiyyətə güldü və dedi:

– Siz qərribə adamsınız!

Mən sözümə davam edərəm:

– Mən sizinlə tanış olmaq istəmirdim, – dedim, – səbəbi də həddindən artıq pərəstişkarlar izdihamının sizi əhatə etməsi və mənim bu izdihamlar içərisində tamamilə itməkdən qorxmağım idi.

– Siz boş yere qorxursunuz! Onların hamısı çox cansıxan adamlardır...

– Hamısı! Doğrudanmı hamısı?

O, bir şey xatırlamağa səy edirmiş kimi olduqca diqqətlə mənə baxdı, sonra yenə qızardı və axırda qəti bir surətdə:

– Hamısı! – dedi.

– Hətta mənim dostum Qruşnitskidəmi?

– O sizin dostunuzdurmu? – desə də bir qədər şübhələnir kimi göründü.

– Bəli.

– O, əlbəttə, cansıxanlar sırasına daxil deyil...

Mən gülərək.

– Lakin bədbəxtlər sırasına daxildir, – dedim.

– Əlbəttə! Bu sizə gülüncmü gəlir? Mən arzu edərdim ki, onun vəziyyətində siz olaydınız.

– Nə olar ki? Bir vaxtlar mən özüm də yunker idim. Doğrusunu deyirəm, bu mənim həyatımın ən gözəl çağı idi!

Qız cəld:

– O yunkerdirmi? – dedi və sonra, – mən zənn edirdim ki,... – deyə əlavə etdi.

– Siz nə zənn edirdiniz?..

– Heç!.. O xanım kimdir?

Burada söhbət, istiqamətini dəyişdi və biz bu mövzuya bir daha qayıtmadıq.

Artıq mazurka bitdiyi üçün biz ikinci görüşə qədər ayrıldıq. Xanımlar dağılışdılar... Mən axşam yeməyinə getdim və Vernərə rast gəldim.

– Aha, – dedi, – siz belə imişsiniz! Bəs siz knyajnanı həqiqi ölüm-dən qurtarmamış onunla tanış olmaq istəmirdiniz?

– Mən bundan yaxşısını etdim, – deyə cavab verdim. – Balda onu ürəkgetmədən qurtardım...

– Necə oldu? Söyləyin!..

– Yox, söyləməyərəm, siz, dünyada hər şeyi duyan adamsınız, bunu da özünüz tapın!

23 may

Axşam saat yeddi olardı. Bulvarda gəzirdim. Qruşnitski məni uzaqdan görüb yanıma gəldi: onun gözlərində gülünc bir sevinc parılayırdı. O, əlimi bərk-bərk sıxıb fəci bir səslə dedi:

– Sənə təşəkkür edirəm, Peçorin... Nə demək istədiyimi anlaşırsanmı?..

Nə üçün mənə təşəkkür edildiyini bilmədən:

– Yox, – dedim, – hər halda təşəkkürə dəyməz.

– Necə dəyməz? Bəs dünənki? Unutdunmu?.. Meri hamısını mənə söylədi...

– Necə? Yoxsa artıq sizin hər şeyiniz, hətta təşəkkürləriniz belə müştəkdir.

Qruşnitski çox lovğalıqla:

– Mənə bax, – dedi, – mənim dostum olaraq qalmaq istəyirsənsə, rica edirəm, mənim sevgimi məsxərəyə qoyma... Görürsən də mən onu, ümidvaram ki, o da məni sevir... Mənim səndən bircə ricam var: sən bu axşam onlarda olacaqsan: hər şeyə göz qoyacağımı mənə vəd et, bilirəm, sən bu işlərdə təcrübəlisen, sən qadınları məndən yaxşı tanıyırsan... Qadınlar, qadınlar! Onları kim anlamaq bilər? Onların təbəssümləri ilə baxışları arasında təzad vardır, onların sözləri vədlər verir, özlərinə tərəf çəkir, səsləri isə insanı kənara itələyir... gah onlar bizim ən gizli fikrimizi bir dəqiqədə sezirlər, gah da ən aydın işarələri anlamırlar... Budur, məsələn, knyajnanı götürək: dünən onun gözləri mənə dikilərək ehtiras alovu ilə yanırdı, indi isə onlar tutqun və soyuqdur.

– Bəlkə də bu suların təsirinin nəticəsidir, – deyə cavab verdim.

O nifrətlə:

– Sən hər şeydə mənfi cəhət görürsən... materialist! – dedi və bunu əlavə etdi: – Amma bununla bərabər, gəl materiyanı dəyişək... – Bu sözlərdən sonra o öz şit zarafatından razı qalaraq nəşələndi.

Saat doqquza işlərkən biz birlikdə knyaginyagilə yollandıq.

Veranın pəncərələri yanından keçərkən, onu pəncərənin qabağında gördüm. Biz bir-birimizə öləri bir nəzər saldıq. Bizdən bir az sonra o da Liqovskilərin qonaq otağına gəldi. Knyaginya məni ona təqdim

edərkən, onu öz qohumu adlandırır. – Çay içilirdi; qonaq çox idi; söhbət ümumi idi. Mən knyaginyaya xoş gəlməyə çalışır, zarafat edirdim, onu bir neçə dəfə ürəkdən gülməyə məcbur etdim. Knyajna da dəfələrlə qəhqəhə ilə gülmək istəyirdi: lakin qəbul etmiş olduğu roldan çıxmaq üçün özünü toxdadırdı: onun fikrinə görə dalğınlıq ona yaraşır, – ola bilsin ki, səhv etmir. Mənim şənliyimin ona sirayət etməməsinə Qruşnitski, deyəsən, çox sevinir.

Çaydan sonra hamı zala gəldi.

Mən Veranın yanından keçərkən:

– Mənim itaətkarlığımdan razısanmı, Vera? – dedim.

O mənə məhəbbət və minnətdarlıqla dolu bir nəzər saldı. Bu nəzərlərə mən alışmışam, vaxtilə mən bu nəzərlərdən zövq alardım. Knyaginya, qızını piano arxasına oturtdu: hamı ondan bir şey oxumasını rica edirdi, mən dinmirdim, bu qarışıqlıqdan istifadə edərək mən Vera ilə bərabər pəncərənin qabağına getdim. Vera mənə bizim hər ikimiz üçün əhəmiyyətli bir şey demək istəyirdi... Nəticədə boş bir şey çıxdı...

Bu aralıq mənim laqeydliyim knyajnamı hiddətləndirmişdi, bunu onun hirsli, parıltılı baxışından sezdirdim... Ax, mən bu sözsüz, lakin ifadəli, qısa, həm də qüvvətli danışığı təəccüb ediləcək dərəcədə yaxşı anlayıram.

Qız mahnı oxumağa başladı: onun səsi pis deyil, lakin o pis oxuyur... Bir də ki, mən dinləməirdim. Amma onun qarşısında royala dirşəklənmiş Qruşnitski onu gözləri ilə yeyir və dəqiqəbaşı, ona yavaş səsle: “charmant! délicieux!”¹ – deyirdi.

Vera mənə:

– Bura bax, – dedi, – ərimlə tanış olmağımı istəmirəm, lakin sən knyaginyaya hər halda xoş gəlməlisən: bu sənə üçün asan bir işdir, sən bütün istədiklərini edə bilərsən. Biz yalnız burada görüşəcəyik...

– Yalnız buradamı?..

O qızaraq, sözünə davam etdi:

– Mənim sənə qul olduğumu bilirsen: sənə müqavimət göstərmək heç vaxt mənim əlimdən gəlməmişdir... Bunun üstə də mən cəza çəkəcəyəm: məndən soyuyacaqsan!.. Mən heç olmazsa öz nüfuzumu saxlamaq istəyirəm... Özüməndən ötrü yox, sən bunu çox yaxşı bilirsen... Rica edirəm, keçənlərdəki kimi boş şübhələr, saxta laqeydliliklə

mənə əzab vermə: bəlkə də tezliklə öldüm. Güngündən zəiflədiyimi hiss edirəm... Buna baxmayaraq gələcək həyat haqqında düşünməmək əlimdən gəlmir, yalnız sənə düşünürəm. Siz kişilər baxışdan və əl sıxmaqdan alınan zövqün nə olduğunu anlamırsınız... Mən isə sənə canına and içirəm ki, səsinə eşidərkən o qədər dərin və qərribə bir zövq duyuram ki, bunu ən qızgın öpüşlər belə vermə bilmez.

Bu aralıq knyajna Meri mahnısını kəsdi. Ətrafından tərif səsləri yüksəldi, mən hamıdan sonra ona yanaşaraq, onun səsi haqqında olduqca ehtiyatsız şeylər dedim.

O, alt dodağını irəli verib üz-gözünü büzdü və çox istehzal bir tərzdə oturdu.

– Bu mənə, bəlkə siz mənə heç də dinləmədiyiniz üçün xoşdur, – dedi. – Lakin ola bilər ki, musiqini xoşlamırsınız?..

– Əksinə... Xüsusilə nahardan sonra.

– Qruşnitski sizin ən adi bir zövqə malik olduğunuzu deməkdə haqlıdır... Mən də görürəm ki, siz musiqini gastronomik cəhətdən sevirsiniz...

– Siz yenə səhv edirsiniz. Mən heç də qastronom deyiləm, mədəm çox pisdır. Lakin musiqi nahardan sonra insanı yuxuladır. Nahardan sonra yatmaq isə səhhət üçün xeyirlidir: deməli, musiqini mən tibbi nöqteyi-nəzərdən sevirəm. Axşamlar isə, əksinə, musiqi mənim sinirlerimi həddindən artıq qıcıqlayır: mən ya çox şən, ya da çox qəmgin oluram. İstər birinci, istərsə ikinci sevinmək və ya kədərlənmək üçün müsbət səbəb olmayınca insanı usandırır, burası da vardır ki, məclisdə kədərlənmək gülünc, həddən artıq şən olmaq ayıbdır.

O, axıra qədər dinləməyərək məndən uzaqlaşdı, gedib Qruşnitskinin yanında oturdu və aralarında sentimental bir söhbət başladı: knyajna özünü elə göstərirdi ki, guya ona diqqətlə qulaq asır, lakin deyəsən, o, Qruşnitskinin ağıllı sözlərinə çox diqqətsiz və yersiz cavablar verirdi: bunu Qruşnitskinin bəzən qıza təəccüblə baxmasından, onun rahatsız nəzərlərində ifadə olunan daxili həyəcanlarının səbəblərini sezməyə çalışmasından duymaq olardı...

Lakin sevimli knyajna, mən sizin niyyətinizi duymuşam. Özünü gözəldəyin! Siz mənimlə eyni surətdə rəftar etmək, mənim izzət-nəfəsimə toxunmaq istəyirsiniz, – siz bunu edə bilməyəcəksiniz! Siz mənə müharibə elan etsəniz mən mərhəmətsiz olacağam.

¹ Füsunkar! Cazibəli!

O axşam mən bir neçə dəfə qəsdən onların söhbətinə qarışmağa çalışdımsa, knyajna mənim sözlərimi çox soyuqluqla qarşıladı. Axırda mən saxta bir acıqla oradan getdim. Knyajna sevinirdi: Qruşnitski də sevinirdi. Sevinin, mənim dostlarım, tələsin...

Cünkü bu sevinciniz uzun sürməyəcək!.. Nə etməli?.. Mən hər şeyi qabaqcadan hiss edə bilərəm... Bir qadınla tanış olduğum zaman, mən həmişə yanılmadan onun mənim sevib-sevməyəcəyini duyuram...

Axşamın qalan hissəsini mən Vera ilə birlikdə keçirərək keçmiş günlərimiz haqqında onunla doyunca danışdım... Onun məni nə üçün bu qədər sevdini doğrusu, özüm də bilmirəm! Hələ burası da var ki, o məni bütün xırda zəifliklərimlə, alçaq ehtiraslarımla birlikdə anlayan yeganə bir qadındır... Görəsən yamanlıq bu qədərmi cəzbedici bir şeydir?..

Qruşnitski ilə birlikdə çıxdıq, küçədə o mənim qoluma girdi və uzun-uzadı bir sükutdan sonra:

– Hə, necədir? – dedi.

Mən ona:

“Sən axmaqsan” demək istədim, lakin özümü saxlayıb çiynlərimi çəkdim.

29 may

Bütün bu günlərin ərzində mən bir dəfə olsun öz mövqeyimdən geri çəkilmədim. Söhbətim knyajnaya xoş gəlməyə başlamır, həyatımın əcaib təsadüflərindən bəzisini ona söylədim, o məni fəvqəladə bir adam saymağa başlayır. Dünyada hər bir şeyi, xüsusi hissləri lağa qoyuram: bu onu hürkütməyə başlayır. O mənim yanımda Qruşnitski ilə sentimental mübahisəyə girişməyə cəsarət etmir və onun davranışlarına bir neçə dəfə istehsalı təbəssümlərlə cavab vermişdir. Lakin Qruşnitski hər dəfə ona yanaşarkən mən mülayim bir tövr alır, onları təklikdə qoyub gedirəm: birinci dəfə qız bundan məmnun idi, ya da belə görünməyə səy edirdi: ikinci dəfə mənə, üçüncü dəfə isə Qruşnitskiyə hirslandı.

Dünən qız mənə:

– Sizdə izzəti-nəfs çox azdır, – dedi. – Qruşnitski ilə bir yerdə olduğum zaman mənim şəxsi olduğumu nədən zənn edirsiniz?

Mən cavab verdim ki, öz zövqümü dostumun bəxtiyarlığına qurban edirəm.

O, əlavə edərək:

– Mənimkini də, – dedi.

Mən ona diqqətlə baxdıqdan sonra ciddi bir tövr aldım. Sonra bütün günü onunla bir söz də danışmadım... Axşam o, dalğın idi. Bu şəhər quyunun yanında daha da dalğın idi. Mən ona yanaşdığım zaman o, fikri dağınıq bir halda Qruşnitskini dinləyirdi. Qruşnitski gerek ki, təbiətin gözəlliyinə heyran qaldığından danışdı: məni görünce qız qəhqəhə ilə (heç də yeri deyildi) gülməyə başladı və özünü elə göstərdi ki, guya məni görmür. Mən bir az uzağa çəkilib oğrun-oğrun ona diqqət etməyə başladım: qız üzünü öz müsahibəsindən döndərərək iki dəfə əsnədi. Qruşnitski qəti surətdə onu bezikdirmişdi. Knyajna ilə iki gün daha danışmayacağam.

3 iyun

Mən tez-tez özümdən soruşuram: axı nə səbəbə mən bu qədər inadla gənc bir qızın məhəbbətini qazanmağa çalışıram? Halbuki onu özümə məşuqə etmək istəmirəm və heç bir vaxt onunla evlənməyə-cəvəm də! Bu qadın şivələri nəyə lazımdır? – Vera məni, knyajna Merinin bir zaman sevmə biləcəyindən daha çox sevir: o mənə məğlub edilə bilməyəcək bir gözle görünseydi bəlkə də bu təşəbbüsün çətinliyindən şövqə gələ bilirdim.

Lakin belə bir şey kökündən yox idi. Deməli bu, gəncliyin o ilk illərində bizə əzab verən, axırda bizdən zəhləsi gedən bir qadın tapana qədər bizi bir qadınan digərinə sürükləyən rahatsız məhəbbət ehtiyacı deyildir: biz bir qadına daimi sədaqət göstərdiyimiz zamandan həqiqi intəhasız ehtiras başlanır: bunu matematik nöqtəyi-nəzərdən fəzaya düşən bir cizgi ilə ifadə etmək olar, bu intəhasızlığın sirri yalnız məqsədə, yəni sona çatmağın qeyri-mümkün olmasındadır.

Bəs nə səbəbə mən, belə əl-ayağa düşmüşəm? Qruşnitskiyə həssəd apardığımdanmı? Yazıq! O heç də buna layiq deyil. Yoxsa, bu, yaxın adamlarımızın şirin xatirələri məhv etməyə bizi məcbur edən həmin çirkin, lakin məğlubedilməz hissin nəticəsidir ki, onlar ümitsizlik içində nəyə inanmalı olduqlarını bizdən soruşanda biz də kiçik bir zövq almaq üçün cavab verək:

– Dostum, eyni iş mənim də başıma gəlmişdi! Amma bununla bərabər siz görürsünüz ki, naharımı və şamamı rahatca yeyir, rahatca da yatıram: həm bağırtı salmadan, göz yaşı tökmədən öləcəyimə ümid edirəm.

Onu deyim ki, təzəcə çiçəklənən gənc bir qəlbə yiyələnməkdə də intəhasız bir zövq vardır! Bu qəlbin ən gözəl rəyihəsi günəşin ilk şüasına doğru saçılmaqda olan bir çiçəkdir: onu bu dəqiqədə qoparmaq və doyunca iyələdikdən sonra yola atmaq lazımdır: bəlkə yoldan keçənin biri qaldırdı. Mən, doymaq bilməyən və yolu üzərində rast gəldiyini udan bu tamahkarlığı özümde hiss etməkdəyəm, mən başqalarının əzab və sevincinə yalnız öz xatirim üçün, mənim ruhi qüvvəmə qida verən bir şey kimi baxıram. Özüm isə ehtiras təsiri altında çılgınlıq etməyə artıq iqtidarlı deyiləm. Şöhrətpərəstliyi mühit əzməmişdirsə də indi o başqa bir şəkildə meydana çıxmışdır: çünki şöhrətpərəstlik hakimlik etmək arzusundan başqa bir şey deyildir, on böyük zövqüm isə məni əhatə edənlərin hamısını iradəmə boyun əydirməkdir. Özünə qarşı başqasında məhəbbət, sədaqət və qorxu hissi oyatmaq – hakimliyin ən birinci əlaməti və onun qalibiyyət təntənəsi deyilmədir? Həç bir müsbət haqqa malik olmadığın halda, birinin əzab və sevincinə səbəb olmaq qururumuz üçün ən şirin bir qida deyildirmi? Bəs bəxtiyarlıq nə deməkdir? Bu, gözü tox məğrurluqdur. Mən özümü dünyada hamıdan yaxşı, qüdrətli hesab etsoydum, bəxtiyar olardım: oğər hamı məni sevsəydi mən öz-özümde intəhasız sevgi çeşməsi tapardım. Yamanlıq, yamanlıq doğurur. İlk iztirab özgəyə əzab vermək zövqü haqqında fikir doğurur: yamanlığı tətbiq etmək arzusu doğmamış, yamanlıq ideyası insanın başına girə bilməz. Kim isə demiş ki, ideyalar – orqanik məxluqdur: onların doğuluşu onlara müəyyən şəkil vermiş olur, bu şəkil isə hərəkətdir: başında ən çox ideya doğulmuş olan adam başqalarından daha çox fəaliyyət göstərir: buna görə qüdrətli vücuda malik bir adam oturaq həyat keçirdiyi və təvazökar bir əxlaqla yaşadığı vaxt qəflətən yıxılıb öldüyü kimi məmurluq stoluna bağlanmış dahi ya ölməli, ya da dəli olmalıdır.

Ehtiraslar ibtidai inkişaf dövrü keçirən ideyalardan başqa bir şey deyildir, onlar qəlbin gəncliyinə aid şeylərdir: bütün ömrünü ehtirasların təsiri altında həyalanmaq fikrində olanlar axmaqdırlar, bir çox lal axan çaylar öz məcrasını gurultulu şalələlərdən götürür: ancaq bunların heç biri dənizə çatıncaya qədər qıltı ilə axıb köpüklənmir. Lakin bu sakitlik çox vaxt gizli olsa da böyük bir qüvvətin əlamətidir, hiss və fikirlərin mükəmməlliyi və dərinliyi çılgın ehtirasa yol vermir: könül zövq alarkən və əzab çəkərkən bunun hamısını ciddi bir surətdə mülahizəyə alır və inanır ki, bunların hamısı elə-bələ də olmalıdır. Könül bilir ki, tufanlar olmasa günəşin daimi bürküsü onu qurudar: o, ciddi

surətdə özünü sevimli bir uşaq kimi nazlandırır da, cəzalandırır da. Allahın ədalətini insan yalnız öz-özünə dərk etmənin belə yüksək dərəcəsində təqdir edə bilər.

Bu səhifəni gözədən keçirərkən öz mövzumdan çox uzaqlaşdığımı seziyəm. Lakin, nə eybi var?... Bu gündəliyi mən özümdən ötrü yazıram, ona görə də burada qeyd edəcəyim hər şey vaxtilə mənim üçün qiymətli bir xatirə olacaqdır.

Qruşnitski gəldi, mənim boynumu qucaqladı, – o zabıt rütbəsi almışdır, şampanski içdik, ondan sonra Verner də daxil oldu.

O, Qruşnitskiyə:

– Mən sizi təbrik etmirəm, – dedi.

– Nə üçün?

– Çünki soldat şineli sizə çox yaraşır və etiraf etməlisiniz ki, burada, sularda tikilən piyada ordu mundiri sizin üçün maraqlı bir hadisəyə səbəb olmayacaqdır... Bilirsiniz, indiyə qədər siz bir istisna təşkil edirsiniz, indi isə ümumən tətbiq edilən bir ölçü ilə ölçüləcəksiniz.

– Danışın, istədiyiniz qədər danışın, doktor! Siz mənim sevincimə mane olmayacaqsınız, – deyərək Qruşnitski qulağına pıçıldadı: – epoletlərin mənə nə qədər ümid verdiyini o bilmir. Ax, epoletlər, epoletlər! Sizin ulduzcuqlarınız yol göstərici ulduzcuqlardır... Yox! Mən indi tamamilə bəxtiyaram.

Mən ondan:

– Sən bizimlə uçuruma gəzməyə gedirsənmi? – deyərək soruşdum.

– Mən? Mundir hazır olmayınca mən heç bir vohlə knyajnanın gözüne görünməyəcəyəm.

– Sənin sevincini ona xəbər verməyi əmr edirmisən?..

– Yox, rica edirəm, demə... Mən onu heyətləndirmək istəyirəm...

– Birco mənə de görüm, onunla işləriniz nə yerdədir? – O özünü itirib fikrə daldı: lovğalanmaq, yalan söyləmək arzusunda idi, – lakin bunu etməkdən utanırdı, eyni zamanda həqiqəti etiraf etmək də eyninə gəlirdi.

– Zənnincə o, səni sevirmi?..

– Sevirmi? Aman, Peçorin yaman da qanan adamsan, ha! Bu tezliklə belə şey olarmı? Bir də, tutaq ki, o, sevir, ismətli qadın bunu heç deyərmi?

– Yaxşı! Yəqin, sənin fikrincə, namuslu bir adam öz ehtirasını bildirməməlidir?

– Eh, qardaşım, hər şeyin öz qaydası vardır, bir çox şeyi söyləməzlər, onlar öz-özündən başa düşülər.

– Bu doğrudur.. Ancaq bizim, gözlərdə oxuduğumuz sevgi qadının boynuna heç bir vəzifə qoya bilməz, – lakin söz... Özünü gözlə, Qruşnitski, o seni aldadır...

– Omu? – Bunu deyərək o, gözlərini göyə qaldırıb xudkamılıqla gülümsədi. – Sənə yazığım gəlir. Peçorin!..

O çıxıb getdi.

Axşam böyük bir izdiham piyada, uçuruma tərəf getdi.

Yerli alimlərin rəyinə görə bu uçurum sönmüş vulkan ağzından başqa bir şey deyil, uçurum Maşukun yamacında, şəhərin bir verstliyindədir. Oraya çıxmaq üçün kol-kos və qayaların arasından keçən dar cığırda getmək lazımdır: yoxuşu çıxarkən, mən əlimi knyajnyaya verdim və o, gəzintinin axırına qədər əlimi buraxmadı.

Söhbətimiz qeybətlə başladı: mən bizim orada olan və olmayan tanışlarımızı bir-bir sadalamağa başladım, əvvəlcə onların gülünc, sonra isə mənfi cəhətlərini göstərdim. Mən qızıışmışdım. Zarafatla başladığım söhbəti ürəkden gələn bir kinlə bitirdim. Bu, əvvəlcə onu əyləndirirdi, sonra isə qorxutdu.

O mənə:

– Siz qorxulu adamsınız! – dedi. – Mən sizin dilinizə düşməkdən-sə meşədə qatil bıçağı ilə ölməyə razıyam... Mən sizdən, zarafatsız, bir şey rica edirəm: mənim yamanlığımdan danışmaq niyyətinə düşdüyünüz zaman, bıçağı götürüb mənə doğrasanız yaxşıdır, bu, zənnimcə, sizin üçün o qədər də çətin bir iş olmaz.

– Mən qatilə bonzəyirəmmi?..

– Qatildən də yamansınız...

Bir dəqiqəlik fikrə daldıqdan sonra, çox müəssir bir tövr alaraq dedim:

– Bəli, ta uşaqlığımdan mənim taleyim belə olmuşdur! Hamı mənim üzümə pis xasiyyətlərin əlamətlərini görürdü. Halbuki mənə belə şeylər yox idi, onların mənə olduğunu forz edirdilər, – onlar da mənə əmələ gəldi. Mən təvazökar idim. – Məni hiyləgərlikdə müqəssir tuturdular; mən də qapalı adam olmağa başladım. Mən yaxşı ilə yamanı dərindən hiss edirdim: heç kəs mənə oxşamır, hamı məni təhqir edirdi: kinli, qasqabaqlı olmağa başladım, başqa uşaqlar isə şən və lağlağı idilər: mən özümü onlardan yüksək hiss edirdim, – mənə on-

lardan aşağı tuturdular: ona görə də paxıl oldum. Mən bütün aləmi sevməyə hazır idim, – kimse mənə anlamadı: ona görə mən də hamını sevməməyi öyrəndim. Mənim solğun gəncliyim özümə, yüksək cəmiyyətlə mübarizədə keçdi, istehzadan qorxaraq duyğularımın ən gözəllərini qəlbimin dərinliklərində gizlətdim: bu hisslər oradaca öldü. Mən doğru danışdım–inanmırdılar: aldatmağa başladım. Yüksək cəmiyyəti yaxşı tanıdıqdan və cəmiyyətin sirlərini öyrəndikdən sonra, həyat təcrübəsində məharət qazandım və yorulmadan əldə etməyə çalışdığım mənfəətlərdən başqalarının necə müftəcə istifadə etdiyini və heç bir hünərə malik olmadan bəxtiyar olduqlarını gördüm. Onda qəlbimdə ümitsizlik doğdu, bu, tapanca lüləsi ilə müalicə edilən ümitsizlik deyil, məhrəbanlıq və yaxşı təbəssümlə pərdələnmiş soyuq, gücsüz bir ümitsizlik idi. Mənəvi cəhətcə şikəst oldum: könlümün bir yarısı yaşamırdı, o qurumuş, buxarlanmış, havaya qalxıb yox olmuşdu, mən onu kəsib atmışdım, – halbuki o biri yarısı tərpenir və hər kəsə xidmət etmək üçün yaşayırdı. Bunu isə kimse sezməzdi: çünki onun məhv olmuş yarısından heç kəsin xəbəri yox idi. Lakin siz indi könlüm haqqındakı xatirələrimi oyatdınız və mən sizə onun lövhəsində yazılanları oxudum. Çoxları üçün ümumiyyətlə bütün yazılı daşlar gülünc görünür, mənə isə, bəlxassə onların altında gizlənənləri xatirə gətirdiyim zaman bu heç də gülünc görünür. Bir də mənim rəyimə şerik olmağı mən sizdən rica etmirəm. Mənim hərəkətim sizə gülünc görünürsə, rica edirəm: gülün, bunun mənə kədərliyəlməyəcəyini sizə əvvəlcədən xəbər verirəm.

Bu zaman gözlerim onun gözələrinə sataşdı, – onlardan yaş axırdı; mənim qoluma söykənən qolu titrəyirdi, yanaqları yanırdı, onun mənə yazığı gəlirdi! Qadınların bu qədər asanlıqla qapıldığı təəssüf hissi öz caynaqlarını onun təcrübəsiz qəlbinə batırırdı. Gəzintinin axırına qədər onun fikri dağınıq idi, heç kəsə də nazlanmırdı – bu isə böyük bir əlamət idi!

Gəlib uçuruma çatdıq: qadınlar öz kavalərlərindən ayrıldılarsa da, o mənim qolumu buraxmırdı. Buranın sığlarının mözəli sözləri onu güldürmürdü, kənarında durduğu uçurumun müdhiş dərinliyi onu qorxutmurdu, halbuki başqa qızlar çıxışıaraq əlləri ilə gözələrini örtürdülər.

Geri qayıdarkən mən kədərli söhbətimizə artıq davam etmədim, lakin boş sual və zarafatlarıma o, qısa və pərişanlıqla cavab verirdi.

Axırda mən ondan:

– Heç bir adamı sevibsinizmi? – deyə soruşdum.

O, diqqətlə mənə baxaraq başını buladı, yenidən fikrə daldı, onun nə isə demək arzusunda olduğu, lakin nədən başlamaq lazım gəldiyini bilmədiyi aşkar idi, köksü qalxıb enirdi... Nə etməli! Kiseyi paltarının qolu zəif bir müdafiə vasitəsi olduğundan mənim qolumdan onun qoluna zəif bir elektrik cərəyanı keçirdi: bütün ehtiraslar da, demək olar ki, beləcə başlanır və qadınların cismani və ya mənəvi ləyaqətimizə görə sevdiklərini zənn edərək, çox vaxt öz-özümüzü şiddətlə aldadıq, əlbəttə bunlar qadın qəlbini, müqəddəs atəşi qəbul etmək üçün hazırlayır, lakin yenə də işi qət edən birinci əlamət təmasdır.

Biz gəzintidən qayıtdıqdan sonra knyajna güclə gülümsəyərək:

– Mən bu gün çox mehriban idim, elə deyilmi? – deyə soruşdu.

Biz ayrıldıq.

Knyajna özündən narazıdır; o özünü soyuqqanlı olmaqda ittiham edir... Aha, bu ilk və başlıca qələbədir! Sabah bunun əvəzini çıxmaq arzusuna düşəcək. Mən bütün bunları artıq özəvə bilərəm – bax, qüسسə gətirən də elə budur!

4 iyun

Bu gün Veranı gördüm. O öz qısqançlığı ilə məni lap cana gətirmişdi. Deyəsən knyajna öz qəlbini sirlərini ona açmaq xəyalına düşmüşdür: yaxşı adam seçmiş olduğunu etiraf etmək lazımdır.

Vera mənə deyirdi:

– Bütün bunların mənasını mən başa düşürəm, mənə onu sevdini indi desən, daha yaxşıdır?

– Əgər mən onu sevmirəmsə?

– Elə isə onu izləmək, narahat etmək, təsəvvürlərini həyəcanlandırmaq nəyə lazımdır?.. A, mən səni yaxşı tanıyıram! Mənə bax, əgər istəyirsənsə mən sənə inanım, onda, bir həftədən sonra Kislovodskaya gəl! Birigün biz oraya köçürük. Knyaginya burada hələ bir az da qalacaq. Bizim mənzilimizə yaxın bir mənzil tut, biz çeşmə yanındakı böyük evin üst mərtəbəsində olacağıq, aşağıda knyaginya Liqovskaya olacaq. Bu evin yanında hamam evi yiyosinin bir evi də var, hələ tutulmamışdır... Gələcəksənmi?

Mən söz verdim və hamam gün o evi kirələmək üçün adam göndərdim.

Axşam saat altıda Qruşnitski yanıma gəlib mundirinin sabah hazır olacağını elan etdi; elə sabah da bal olacaqdır.

– Axır ki, bütün axşamı onunla oynayacağam... doyunca söhbət edəcəyəm, – dedi.

– Bəs bal nə vaxt olacaq?

– Sabah olacaq! Məgər bilmirsən? Böyük bayram olduğuna görə buranın hökumət adamları bal düzəltmək istəyiblər...

– Gedək bulvara...

– Heç bir vəchlə, bu mənfur şineldəmi?..

– Yoxsa bu şineli gözəndə saldın?..

Mən tək getdim, knyajna Meriyə rast gələrək onu mazurkaya dəvət etdim, o, təəccüblənən və sevinən kimi oldu.

Çox mehribanlıqla gülümsəyərək:

– Mən elə zənn edirdim ki, – dedi, – siz keçən dəfəki kimi yalnız lazım olanda rəqs edirsiniz.

Knyajna deyəsən Qruşnitskinin burada olmadığını əsla sezmirdi.

– Siz sabah xoş bir sürətdə təəccüblənəcəksiniz, – dedim.

– Nədən?

– Bu bir sirdir... balda özünüz duyarsınız...

Axşamı mən knyajnanın evində keçirdim: Veradan, bir də çox məzəli bir qocadan başqa qonaq yox idi. Mən nəşəli idim, cürbəcür xariqülədə vəqiələr nağıl edirdim; knyajna qabağımda oturmuşdu və söylədiyim səfəfələri o qədər dərin, gərgin və hətta incə bir diqqətlə dinləyirdi ki, mən xəcalət çəkməyə başladım. Bəs ondakı vəcd, naz və qəmzə, onun nadinliyi, özünü sort göstərməsi, saymazca təbəssümü, pərişan baxışları hanı?..

Bütün bunları Vera hiss etmişdi, onun solğun üzündə dərin bir qüسسə sezilirdi, pəncərənin yanında geniş kresloya quylanaraq kölgədə oturmuşdu... Mənim ona yazığım gəldi...

Belə olduqda mən bizim onunla tanış olmamızın və sevimlərimizin bütün dramatik təfəsilatını söz yox ki, saxta adlar işlədərək nağıl etdim.

Öz rıqqetimi, nigarançılığımı, sevinclərimi o qədər canlı təsvir etdim, onun hərəkətlərini, xarakterini elə rəvneqli bir tərzdə tərif etdim ki, o mənim knyajna ilə eşqbazlığımı ixtiyarsız olaraq bağışlamalı oldu.

Vera da qalxıb bizim yanımda oturdu, nəşələndi... biz həkimlərin saat on birdə yatmağı tövsiyə etdiklərini yalnız saat ikidə xatırladıq.

5 iyun

Bala yarım saat qalmış Qruşnitski yanıma gəldi. Onun əynindəki piyada ordu mundiri par-par parıldayırdı. Üçüncü düyməyə bir bürünc zəncir keçirilmişdi, zəncirdən də iki gözlü lornet asılı idi. Həddindən böyük olan epoletləri sevgi mələyinin qanadları kimi yuxarıya doğru diklənmişdi; çəkmələri cırıldayırdı, qəhvəyi rəngli əlcəkləri ilə furajkasını sol əlində tutmuşdu, sağ əli ilə də dəqiqəbaşı xırda qıvrım tellərini yuxarıya tumarlayırdı. Onun üzü xudkamlıq və eyni zamanda bir növ etimadsızlıq ifadə edirdi; qəhqəhə ilə gülmək mənim niyyətlərimə uyğun olsa idi, onun təntənəli görünüşü və lovğa yerışı məni gülməyə məcbur edirdi.

O, vurajka ilə əlcəklərini stolun üstünə ataraq, əteklərini çəkməyə və güzgü qabağında özünü düzəltməyə başladı; az qala tükü çənəsinə dəyən həddindən uca boyunluğuna çox böyük və qara bir yaylıq sarınmışdı. Yaylıq iki santimetr qədər boyunluğundan bayıra çıxmışdı: bu ona az görünürmüş kimi yaylığı çəkib qulaqlarına qədər qaldırdı, bu çətin işdən (çunki mundirin boynu, çox dar olduğu üçün sıxırdı) onun üzü qıpqırmızı qızardı.

Qruşnitski mənə baxmadan və xeyli etinasızlıqla dedi:

– Deyilənlərə görə, sən bu günlər mənim knyajnamın dalınca çox düşmüşən?

Onun cavabında:

– Biz axmaqlar çay içməyi nə bacarıırıq! – dedim və beləliklə keçmiş zamanda Puşkin tərəfindən tərənnüm edilmiş ən hiyləgər oyyaşlardan birinin sevdiyi məsəli təkrar etdim.

– Bircə də görüm, mündir mənə yaxşımı yaraşır?.. Lənətə gəlmiş... qoltuğumun altını elə sıxır ki!.. Səndə heç ətir var?

– Əzizim, sənə daha ətir nə lazımdır? Səndən onsuz da qızıl gül yağı qoxusu gəlir...

– Eybi yoxdur, bura ver görüm!..

Yarım şüşə ətiri yaxasından içəriyə, dəsmalına və qollarına tökdü.

– Son rəqs edəcəksənmi? – deyə soruşdu.

– Zənn etmiyəm.

– Qorxuram ki, knyajna ilə mazurkadan başlamalı olum, halbuki mən demək olar ki, fiqurlardan birini də bilmirəm.

– Sən onu mazurkaya dəvət etmişənmi?

– Hələ yox...

– Gözlə səndən əvvəl dəvət etməsinlər...

Qruşnitski əli ilə alınə vuraraq:

– Doğrudur, ha! – dedi. – Salamət qal... Gedib onu qapının ağzında gözləyəcəyəm. – O, furajkasını qaparaq qaçdı.

Yarım saat sonra mən də getdim. Küçə qaranlıq və bomboş idi; camaat klubun, ya meyxananın – nə istəyirsiniz deyən – ətrafına toplanmışdı, oranın pəncərələrindən işıq gəlirdi. Axşam küloyi polk musiqisinin səsinə mənə tərəf gətirirdi. Yavaş-yavaş gedirdim; qüssəli idim... Başqalarının ümidini qırmaq – yer üzündə mənim üçün yeganə bir vəzifədirmi? – deyə düşündüm. Mən yaşamağa və fəaliyyət göstərməyə başladığım gündən bəri, tale, nədənsə, hər zaman məni özgələrinin faciəsinə nəticə vurmağa məcbur etmişdir. Sanki mənsiz heç kəs nə ölə bilermiş, nə də ümitsizliyə mübtəla olarmış! Mən tamaşanın beşinci pərdəsi üçün ən lazımlı bir sima idim; ixtiyarsız olaraq miskin bir cəllad və ya bir xain rolu oynayırdım. Bunu belə yazmaqda taleyin məqsədi nə idi? Yoxsa mən onun tərəfindən meşşan faciələri və ailə romanları yazmaq üçün ya da məsələ: “Biblioteki dlya çteniya”¹ jurnalına hekayə verən adamlarla əməkdaş olmaq üçün müəyin edilmişəm? Haradan bilmək olar?... Yaşamağa başlarkən həyatını Böyük İskəndər və ya lord Bayron kimi qurtarmaq niyyətində olub, bütün ömrü boyu titulyar müşavirəçi olaraq qalan adamlar azdırmı?..

Zala girdikdən sonra mən kişilərin içində gizlənərək müşahidəyə başladım. Qruşnitski knyajnanın yanında dayanıb, böyük bir coşqunluqla ona bəzi şeylər söyləyirdi, knyajna onu fikri dağınıq halda dinləyir, yelpiyi dodağının yanında tutaraq o tərəf-bu tərəfə baxırdı, üzündə səbirsizlik əlaməti görünürdü, gözləri də ətrafda kimi isə axtarırdı; onların söhbətinə qulaq asmaq üçün arxadan yavaşca yanaşdım.

Qruşnitski deyirdi:

– Knyajna, siz mənə əzab verirsiniz! Mən sizi görmədiyim gündən bəri müdhiş bir sürətdə dəyişmişsiniz...

Knyajna ona öləri bir nəzər ataraq:

– Siz də dəyişmişsiniz, – dedisə də, Qruşnitski bu nəzərdəki gizli istehzanı sezməyi bacarmır.

– Mən?... Mən dəyişmişəm?... Axı, heç bir zaman! Siz bilirsiniz ki, bu mümkün şey deyildir! Sizi bircə dəfə görənin qəlbində sizin ilahi surətiniz ədəbi yaşayır.

¹ 1834-cü ildə Peterburqda çıxan aylıq kütləvi jurnal.

– Bəsdır...

– Axı nə üçün siz bu yaxınlaradək bu qədər tez-tez və həvəslə dinlədiklərinizi indi artıq dinləmək istəmirsiniz?..

Knyajna gülərək:

– Çünki mən təkrarı sevmirəm, – deyə cavab verdi.

– Ax, mən böyük bir səhv etmişəm!.. Mən dəli elə zənn etmişəm ki, heç olmazsa bu epoletlər mənə bir az ümid bəsləmək haqqı verəcək... Yox, mən əbədi olaraq o mənhus əsgər şinelində qalsaydım, daha yaxşı olardı. Sizin göstərdiyiniz diqqət üçün mən, bəlkə də o şinclo minnətdaram...

Doğrudan da, şinel sizə daha çox yaraşır...

Bu zaman mən yanaşaraq knyajnaya baş əydim; o bir az qızaranaq cəld dedi:

– Boz şinelin müsyö Qruşnitskiyə daha çox yaraşdığı doğru deyilmi, müsyö Peçorin?..

– Mən sizin rəyinizə şərik deyiləm, – deyə cavab verdim, – mündirdə o daha gənc görünür.

Qruşnitski bu zərbəyə tab gətirə bilmədi: bütün uşaqlar kimi o da qocalmaq arzusundadır; o elə zənn edir ki, üzündəki dərin çhtiras hissələri yaşının əlamətlərini əvəz edir. Qruşnitski mənə çilgim bir nəzər ataraq, ayaqlarını yerə vura-vura kənara çəkildi.

Knyajnaya dedim:

– Onun həmişə çox gülünc bir adam olduğuna baxmayaraq boz şinelə sizə bu yaxınlara qədər... gözəl göründüyünü etiraf edirsinizmi?

Qız gözlerini aşağı salıb cavab vermədi.

Qruşnitski bütün axşamı knyajnamı hər yerdə izləyirdi: ya onunla rəqs edir, ya da vis-a-vis oynayırdı; o, knyajnamı gözləri ilə yeyir, ah çəkir, yalvarış və töhmətlərlə onun zəhləsini tökürdü. Üçüncü kadrildən sonra knyajna ona daha nifret edirdi.

Qruşnitski mənə yapışıb qolumdan tutaraq:

– Mən bunu səndən gözləməirdim, – dedi.

Nəyi?

Təntənəli bir səslə soruşdu:

– Sən onunla mazurka oynayacaqsan? – Mənə özü dedi ki..

– Yaxşı, nə olsun? Bu gizlin işdirmi?

– Məlumdur... Mən bu qızdan... bu şivəli qızdan bunu gözləməli idim... Mən ondan intiqam alaram!

– Öz şinelindən, ya öz epoletindən küs, daha onu nə üçün günahkar tutursan? O səni daha bəyənmirsə, günahını etmiş olur?

– Bəs nə üçün ümid verirdi?

– Sən niyə ona ümid olurdun? Bir şeyi arzu etmək, onu əldə etməyə çalışmaq-təbii bir işdir, lakin kim buna ümid olur?

– Sən mərci uddun, amma tamamilə yox, – deyə o, acıqlı-acıqlı gülümsədi.

Mazurka başlandı. Qruşnitski birçə knyajnamı seçirdi, başqa kavalərler də dəqiqəbaşı onu seçirdilər: bu açıqdan-açığa mənə qarşı düzəlmiş bir sui-qəsd idi. Bu mənim üçün daha xeyirlidir: knyajna mənimlə danışmaq istəyir, ona mane olurlar, onun bu arzusu birə iki artacaqdır.

Mən iki dəfə onun əlini sıxdım, ikinci dəfəsində o bir söz belə demədən əlini geri çəkdi.

Mazurka qurtardıqdan sonra mənə:

– Mən bu gecəni yaxşı yata bilməyəcəyəm, – dedi.

– Bunun səbəbi Qruşnitskidir.

– Ah, yox! – dedi və onun üzü o qədər dalgın, o qədər məyus görünüş aldı ki, mən bu axşam mütləq onun əlini öpməyi özümə söz verdim.

Camaat dağılmağa başladı. Knyajna kəretaya oturduqdan sonra, mən cəld onun kiçikik əlini dodaqlarıma sıxdım. Qaranlıq olduğundan bunu kimse görə bilməzdi.

Mən özümdən məmnun halda zala qayıtdım.

Böyük stol başında gənclər axşam yeməyinə oturmuşdular. Qruşnitski də onların arasında idi. Mən içəri girdiyim zaman hamı səsinə kəsdi: görünür ki, məndən danışdılar. Çoxları, xüsusilə draqun kapitanı, keçən baldan bəri mənə kin bəsləməkdədir. İndi isə, deyəsən, Qruşnitskinin komandası altında mənim əleyhimə qəti surətdə düşmən dəstəsi düzəltməkdədir. Qruşnitskinin görkəmi o qədər cəsur və mütəkkəbdir ki...

Çox məmnunam: mən bir xristiana layiq olmasa da, düşmənlərimi sevirəm. Onlar məni əyləndirir, qanımı coşdururlar. Həmişə gözdə qu-laqda olmaq, hər bir baxışın, hər bir sözün mənasını sezmək, niyyətləri duymaq, sui-qəsdləri pozmaq, özünü aldanmış kimi göstərmək, hiylə və pis niyyətlərdən qurulmuş çox böyük bir binanı birdən-birə təkənlə vurub yıxmaq – bax, həyat mənə buna deyirəm.

Axşam yeməyinin axırına qədər Qruşnitski draqun kapitanı ilə pıçıldasır və gözləşirdi.

6 iyun

Bu gün səhər Vera əri ilə bərabər Kislovodskaya yola düşdü. Mən knyaginya Liqovskaya ilə gedərkən onların karetasına rast gəldim. O mənə başı ilə işarə elədi: nəzəridən töhmət sezilirdi.

Günahkar kimdir? O nə üçün mənə onunla təklikdə görüşməyə imkan yaratmaq istəmir? Sevgi də atəş kimidir, – qidasız söner. Mənim yalvarışlarımdan edə bilmədikləri şeyi bəlkə qısqıncılıq edəcəkdir.

Mən knyaginyagildə düz bir saat oturdum. Meri görünmədi, xəstədir. Axşam bulvara da gəlməmişdi. Yeni təşkil edilmiş dəstə, əllərində lornet, doğrudan da təhlükəli bir şəkildə almışdı. Knyajnanın xəstələnməsindən məmnunam! Yox onlar knyajnanın haqqında bir tərbiyəsizlik edə bilərdilər. Qruşnitskinin saçları qarmaqarışq, görünüşü məyusdur, deyəsən o, həqiqətən kədərənmişdir, xüsusilə onun izzətinəfsi təhqir edilmişdir, lakin bəzi adamlar var ki, onların məyusluğu da məzəlidir!..

Evə qayıtdıqda özümdə bir məhrumiyət hiss etdim. Onu görmədim! O xəstədir! Görəsən aşiq olmamışam ki? Nə boş fikirdir!

7 iyun

Səhər saat on birdə, knyaginya Liqovskaya hər gün Yermolovski vannasında tərlədiyi saatda, mən onun evinin yanından keçirdim. Knyajna pəncərə yanında dalgınca oturmuşdu: mənə görünməyə ayağa qalxdı.

Mən dəhlizə girdim; kimse yoxdu. Buna görə də mən, buradakı azadlıq adətlərinin azaldığından istifadə edərək xəbər vermədən qonaq otağına keçdim.

Knyajnanın qəşəng üzünü donuq bir solğunluq bürümüşdü. O bir əli ilə kresloya söykənərək fortepianonun yanında durmuşdu; bu əli azacıq titrəyirdi, mən yavaşca ona yanaşaraq:

– Sizin mənə acığınızımı tutur? – dedim.

Qız yumşaq və dərin bir baxışla mənə baxaraq başını buladı; dodaqları nə isə söyləmək istədisə də, deyə bilmədi; gözləri yaşla doldu, kresloya düşərək üzünü əlləri ilə örtüdü.

Onun əlini əlimə alaraq:

– Sizə nə olmuşdur? – dedim.

– Siz mənə hörmət etmirsiniz!.. Ah, məndən kənara olun!

Mən bir neçə addım kənara çəkildim... O, dik qalxdı, gözləri parıldıadı...

Mən qapının dəstəyindən tutaraq dayandım və:

– Məni bağışlayın, knyajna! – dedim. Mən sizinlə bir ağılsız kimi rəftar etdim... İkinci dəfə belə etməyərəm: mən öz tədbirlərimi görəyərəm... İndiyə qədər mənim qəlbimdə olub keçən şeyləri sizin bilməyiniz nəyə lazımdır? Siz onu heç vaxt bilməyəcəksiniz, bu sizin üçün daha yaxşıdır. Salamət qalın.

Çıxarkən qulaqlarıma, deyəsən onun ağlamaq səsi gəldi.

Mən axşama qədər Maşukun ətrafında piyada veyləndim, çox yoruludum, evə qayıtdıqda tamamilə yorğun bir halda yatağa düşdüm.

Verner yanıma gəldi.

– Sizin knyajna Liqovskaya ilə evlənmək istədiyiniz doğrudurmu? – deyə soruşdu.

– Nə, nə olub ki?

– Bütün şəhər bunu söyləməkdədir, mənim xəstələrimin hamısı bu mühüm xəbərlə məşğuldur, xəstələr qərribə insanlardır: hər şeyi bilirlər!

“Bu, Qruşnitskinin fırladağıdır” – deyə fikirləşdim.

– Doktor, bu xəbərin yalan olduğunu sizə isbat etmək üçün öz aramızda qalmaq şərti ilə sabah Kislovodskaya köçəcəyimi sizə bildirirəm.

– Knyajnadımı ora köçür?..

– Yox, o burada bir həftə daha qalacaqdır...

– Deməli siz evlənmirsiniz?..

– Doktor, doktor! Bir mənə baxın: heç mənim nişanlıya və ya ona bənzər bir şeye oxşarım varmı?

– Mən, oxşayırsınız demirəm... Lakin bilirsiniz, bəzi ittifaqlarda... – burada o hiylə ilə gülümsədi, – nəcib adamlar evlənmək məcburiyyətində olurlar və bu ittifaqların qarşısını almaq istəyən anacıklar vardır. Xülasə, mən bir dost kimi sizə bir az ehtiyatlı olmağı tövsiyə edirəm. Burada suların havası çox qorxuludur: gözəl bəxtiyarlığa layiq olan bir çox gözəl gənclər görmüşəm ki, buradan evlənməmiş getmişlər... İnanmırsınız, hətta mənə belə evləndirmək istəyirdilər! Bunu istəyən də qəzadan gəlmiş solğun bir qızın anası idi. Bədbəxtlikdən, bir dəfə mən ona dedim ki, qızının üzünün rəngi orə getdikdən sonra yaxşılaşacaqdır, bunu dedikdə o, gözlərindən minnətdarlıq yaşları axıdaxıda qızının izdivacı ilə bərabər onun bütün sərvətini mənə təklif etdi, sərvəti görə ki, əlli nəfər təhkimlidən ibarət idi. Lakin mən belə bir işi bacara bilməyəcəyimi söylədim...

Verner məni xəbərdar etdiyinə tamamilə əmin bir halda çıxıb getdi.

Onun sözlərindən anladım ki, knyajna ilə mənim haqqımda şəhərdə cürbəcür pis şayələr buraxılmışdır. Qruşnitskiyə bunlar baha oturaçaqdır!

10 iyun

Budur, üç gündür ki, mən Kislovodskdayam. Hər gün Veranı qyunun yanında və gəzintidə görəəm. Şəhərlər yuxudan durub pəncərənin qabağında oturur və lorneti onun balkonuna tuşlayıram, o çoxdan geyinmiş və mənim işarəmi gözləyir, biz, sanki təsadüfən bağda görüşürük, bağ bizim evlərdən quyuya doğru enir. İnsana can verən dağ havası onun qüvvəsini özünə qaytarmış, rəngi açılmışdır. Narzana havayı yerə pəhləvan çeşmə demirlər. Buranın əhalisi təsdiq edir ki, Kislovodskın havası insanı sevgiyə meylləndirir, həm də vaxtında Maşukun yamacında başlanan bütün romanlar burada noticəyə çatır. Doğrudan da burada hər şey tənhalıq qoxusu verir. Burada şırıltı ilə qayadan qayaya tökülərək köpüklənən və yaşıl dağların arasında özünə yol açan seylabın üzərinə əyilmiş qovaq xiyabanlarının qalın kölgələri də, qollarını buradan hər tərəfə gərəkək sükut və zülmətlə örtülü dərələr də, uca cənub otlarından və ağ akasiyalardan qalxan rütubətdən ağırlaşmış ətirli havanın təzəliyi də, dərənin axırında bir-birinə qovuşaraq irəliyə doğru sürətlə qaçan və axırda Podkumok çayına tökülən sərin çaycıqazların daimi və şirin tərənnümlü şırıltıları da əsrarəngizdir. Bu tərəfdən dərə daha genişdir və getdikcə yaşıl düzəngah şəklini alır. Düzəngahdan keçən yol əyri-üyrü və tozludur. Hər dəfə bu yola baxdıqda mənə elə gəlir ki, guya yolla bir kareta gəlir, karetanın pəncərəsindən isə çəhrayı bir sima baxır. Bu yoldan çox kareta gəlib keçmiş, – o isə hələ gəlməmişdir. Qalanın arasındakı kənd artıq məskun olmuşdur, mənzilimdən bir neçə addım aralı olan təpə üzərində tikilmiş restoranın işığı axşamlar iki sıra qovaq arasından bu tərəfə süzülməyə başlayır, gecə yarısına qədər burada gürultu və qədəh cingiltisi eşidilməkdədir.

Kaxetiya şərabı ilə mədən suyu heç yerdə buradakı qədər çox içilmir.

Çoxları birləşdirir, bax, bu iki peşəni.
Belə hünər sahibi zənn etməyin siz məni!¹

¹ Qriboyedovun "Ağıldan belə" komediyasından.

Qruşnitski öz dəstəsi ilə bu meyxaşada hər gün gürultulu eys-ışrət sürür və mənimlə də demək olar ki, heç salamlamır.

O, dünən gəlməyinə baxmayaraq bu qısa vaxt içərisində üç qoca kişi ilə dalaşmışdır. Buna səbəb qocaların vannaya ondan qabaq girmək istəməsi olmuşdur; tələssizliyin onda dalaşqanlıq ruhunu inkişaf etdirdiyi qəti surətdə aydındır.

11 iyun

Axırı ki, onlar da gəldilər. Karetanın taqqılıtsını eşitdiyim zaman mən pəncərə qabağında oturmuşdum: ürəyim əsdi. Bu nə deməkdir? Mən aşıqmi olmuşam?.. Mən elə axmaqcasına yaranmışam ki, bunu məndən gözləmək olar.

Naharı onlarla etdim. Knyaginya mənə çox mehriban nəzərlə baxır, qızının yanından kənara çəkilmir... İş xarəbdir... Vera isə məni knyajnaya qışqırır: amma əcəb işə düşmüşəm ha! Öz rəqibini kədərləndirmək üçün qadın nələr etməz? Xatırımdadır, bir qadın məni, mən başqasını sevdiyim üçün sevir. Qadın ağıl qədər əcaib heç bir şey tapa bilməzsəniz; qadınları hər hansı bir şeyə inandırmaq çətindir, onları elə bir hala salmaq lazımdır ki, özləri özlərini inandırslar, qabaqkı qənaətlərini məhv etmək üçün onların gətirdiyi sübutların qaydası çox orijinaldır; onların dialektikasına alışmaq üçün məktəbdə öyrənilmiş bütün məntiq qaydalarını başınızdan çıxarmalısınız. Misal üçün adi bir qaydanı götürək:

Bu adam məni sevir, lakin mən ərliyəm: deməli, mən onu sevməməliyəm.

Qadın üsulu:

Mən ərli olduğum üçün onu sevməməliyəm, lakin o məni sevir, – deməli...

Burada bir neçə nöqtə qoymalı, çünki mühakimə artıq heç bir şey söyləmir, bundan sonra söylənən çox vaxt ancaq dil, göz və bunların dalınca, əgər varsa qəlbdir.

Bu yazılar bir vaxt qadınlardan birinin gözüne sataşsa nə olacaq? – O, nifrətlə: şərdir, deyə bağıracaqdır.

Şairlərin yazdığı və qadınların bu yazıları oxuduğu vaxtdan bəri (oxucuları üçün onlara təşəkkürlər) qadınları o qədər mələk adlandırmışlar ki, bu komplimentə onlar sadəilliklə inanmış və unutmışlar ki, həmin şairlər vaxtilə pul üçün Neonu yarımallah dərəcəsinə çıxarırdılar.

Qadınlar haqqında belə acı-acı danışmaq mənə, onlardan başqa dünyada heç bir şeyi sevməyən, onların yolunda istirahətini, heysiyyət və həyatını fəda etməyə həmişə hazır olan bir adama yaraşmaz... Lakin mən onların üstünü örtən əfsanəvi pərdəni – içində yalnız alışan gözün nüfuz edə bildiyi pərdəni – açdığımdan və izzəti-nəfsimin təhqir edildiyindən dolayı çalışmıram. Yox, onların haqqında söylədiklərimin hamısı yalnız:

Əqlin soyuq müşahidələrinin.
Qəlbin acı həsrətlərinin acı noticəsidir¹.

Kişilərin hamısının, qadınları mənim qədər tanımasını qadınlar arzu etməlidirlər, çünki mən onların kiçik zəifliklərini bildiyim zaman bəri onları yüz qat daha çox sevirem.

Verner qadınları təsəvvürlənmiş meşə ilə həyasızcasına müqayisə edir ki, Tass özünün "Azad edilmiş Beytül-müqəddəs" adlı əsərində həmin bu meşədən böhs edərək deyirdi: "Sən yaxınlaşınca üzlərinə hər tərəfdən vəzifə, qürur, ləyaqət, ümumi rəyi, istehza, nifrət kimi elə dəhşətlər hücum edəcək ki, Allah göstərməsin!.. Ancaq baxmamalı və dosdoğru irəliləməlidir, – yavaş-yavaş əjdahalar yox olur, qarşında sakit və işıqlı bir tala açılır, bu talanın ortasında isə yaşıl bir mersi ağacı çiçəkləyir. Lakin ilk qədəmlərini atarkən qəlbin titrəmə, geri qayıtsan – fəlakətə uğrayacaqsan!"

12 iyun

Bu axşam çox hadisələr oldu. Kislovodskın üç verstliyində Podkumok çayının axdığı dərədə Koltso (üzük) adlı bir qaya var. Bu, təbii bir darvazadır. Bu darvaza uca təpə üzərində yüksəlir və batmaqda olan günəş bunun içindən dünyaya son dəfə alovlu bir nəzər salır. Həy-küylü bir atlı dostəsi daş pəncərədən günəşin qurubuna tamaşa etmək üçün oraya yollandı. Doğrusu, onlardan heç biri fikrində günəşi tutmamışdı. Mən knyajnanın yanınca gedirdim, evə qayıdarkən Podkumok çayından atla keçmək lazım gəldi. Dağ yerinin ən dayaz çayları belə qorxuludur, xüsusilə ona görə ki, bu çayların dibi tam mənasız bir kaleydoskopdur, dalğaların şiddətindən bunlar hər gün dəyişilir: dünən daş olan bir yerdə bu gün çuxur əmələ gəlir. Knyajnanın atının cilo-

vundan tutaraq suya çəkdim, çay burada dizdən yuxarı deyildi, biz atlarımızı çay yuxarı yavaş-yavaş sürməyə başladırıq. Məlum şeydir ki, sürətlə axan çayları keçərkən suya baxmaq lazım deyil, çünki həmin saat insanın başı gicəllənməyə başlayır. Mən knyajna Merini bu barədə xəbərdar etməyi unutdum.

Biz çayın ortasında, ən qıjov yerinə yetişdikdə, o, birdən yəhərin üstündə səndələdi və zəif səslə "Halım xarəbdir!" – dedi... mən cəld ona tərəf əyilərək elastik belini bir qolumla qucaqladım.

– Yuxarı baxın, – deyə ona pıçıldadım. Bunun eybi yoxdur, ancaq qorxmayın: mən yanınızdayam.

Onun halı yaxşılaşdı: qolumdan azad olmaq istədi. Lakin mən onun yumşaq və qəşəng belini daha bərk qucaqladım, yanağı az qala onun yanağına dəyməkdə idi, qızın yanaqları yanırdı.

– Siz nə edirsiniz?.. Aman ya rəbbi!..

Mən onun titrəyiş və xəcalətinə etina etməirdim, mənim dodaqlarım onun zərif yanaqlarına toxundu, diksindi, lakin bir söz demədi; biz dalda gəlirdik: bunu kimse görmədi. Biz kənara çıxdıqdan sonra hamı atını yorğa sürdü. Knyajna atını saxladı; mən də onun yanında qaldım; hiss olunurdu ki, mənim dinib-danışmamamı onu narahat edir, lakin mən maraq üçün bir söz danışmamağa and içmişdim. Bu dolaşq vəziyyətdən onun nə cür çıxacağını görmək istəyirdim.

Axırda o ağlar bir səslə:

– Ya siz mənə nifrət edirsiniz, ya da mənə çox sevirsiniz! – dedi, – Bəlkə siz mənə bir qədər məsxərəyə qoymaq, könlümü lərzəyə gətirmək, sonra isə buraxmaq istəyirsiniz... Bu elə bir rəzillik, elə bir alçaqlıq olardı ki, bunu yalnız fikrə gətirmək... Ah, yox! Doğru deyilmi? – deyə o, rıqqətli və inamlı bir səslə əlavə etdi: – Doğru deyilmi ki, mənə şəxsiyyətə qarşı ehtiramı məhv edəcək heç bir şey yoxdur? Sizin cümləli hərəkətinizi mən əfv etməliyəm; çünki ona mən özüm yol verdim... Cavab verin, danışın, mən sizin səsinizi eşitmək istəyirəm!.. Bu sözlərdə qadınlara məxsus səbirsizlik o qədər ki, mən ixtiyarsız gülümsədim: xoşbəxtlikdən qaranlıq qovuşmaqda idi...Mən heç bir cavab vermədim.

– Siz dinmirsiniz? – deyə o davam etdi: – Bəlkə də siz birinci olaraq mənə – sizi sevirəm deməyimi istəyirsiniz!..

Mən dinmədim...

O, sürətlə mənə tərəf dönərək, sözüne davamla:

¹ A.S.Puşkinin "Yevgeni Onegin" poeməsindən.

– Bunumu istəyirsiniz, – dedi. Onun səsinin və baxışının qətiyyə-tində dəhşətli bir şey vardı...

Mən çiynlərimi çəkərək:

– Yox, nə üçün ki? – deyə cavab verdim.

O, qamçı ilə atımı vuraraq dördnala dar və qorxulu yolla çapdı; bu o qədər sürətli oldu ki, mən ona ancaq yerdə qalan camaata qarışdıq-dan sonra güclə yetişə bildim. Ta evə qədər o hər dəqiqə danışır, gü-lürdü. Onun hərəkətlərində qızdırmalıları məxsus bir şey vardı: mənə bir dəfə də olsun baxmadı. Onun bu qeyri-adi şənliyini hamı duymuş-du. Knyaginya da qızına baxaraq, qəlbən sevinirdi; qızı isə sadəcə əsəbilik böhranı keçirirdi: o, gecəni yuxusuz keçirəcək və ağlayacaq-dır. Bu fikir mənə intehəsiz zövq verir: həyatımda bəzi dəqiqələr olur ki, mən Vampiri¹ təqdir edirəm... Buna baxmayaraq mən hələ mörhə-mətli oğlan şöhrəti də qazanmışam və bu adı saxlamağa çalışıram!

Atlardan düşdükdən sonra xanımlar knyaginyanın evinə girdilər. Mən həyəcanlı olduğuma görə başıma toplanan fikirləri dağıtmaq üçün atımı dağlara doğru çapdım. Şəhli axşamların sərinliyi ruha zövq verirdi. Ay qaranlıq dağ zirvələrinin dalından qalxmaqda idi. Nallan-mamış atımın hər addımı dərələrin sükutu içərisində boğuş bir əks-səda verirdi: şalələ yanında atımı suvardıqdan və cənub gecəsinin təmiz havasını iki dəfə zövqlə ciyərlərimə doldurduqdan sonra atımı geriye göndərdim. Kəndin içi ilə gəlirdim. Pəncərələrdə işıqlar sön-məyə başlamışdır; qalanın torpaq bəndi üzərindəki qarovullarla ətraf-dakı mühafizə kazakları uzun səslərlə oxuyurdular...

Kəndin dərə kənarında tikilən evlərin birində fəvqəladə bir işıq gördüm; hərdənbir eşidilən qarmaqarışıq bağırçı və danışq burada əsgəri bir kef məclisi qurulmuş olduğunu anladır. Atdan düşərək pusa-pusa pəncərəyə yanaşdım, pəncərə taxtasının möhkəm örtülmə-məsi, içəridə işrətə məşğul olanları görməyə, danışqlarını eşitməyə mənə imkan verirdi. Mənim haqqımda danışdılar.

Şərabdan qızmış draquon kapitanı yumruğunu stola çırparaq hamı-nın ona qulaq asmasını tələb edirdi.

– Həzərat! – dedi, belə də şey olarmı? Peçorinə qulaqburması ver-mək lazımdır! Bu Peterburq gəncləri, nə qədər ki, burunları ovulmayıb, həmişə lovğalanırlar. Həmişə təmiz əlcək və parlıtılı çəkmə geyin-

¹ İsti ölkələrdə yaşayan gecə quşudur. Heyvanların qanını sorur.

diyinə görə o elə xəyal edir ki, yuxarı cəmiyyətdə ancaq bircə özü yaşamışdır.

– Nə qədər də təkebbürlə gülümseyir! Amma bununla bərabər mən onun qorxaq olduğuna əminəm, bəli, o qorxaqdır!

Qruşnitski:

– Mən də bu fikirdəyəm, – dedi. O hər şeyi zarafata salmağı sevir. Mən bir dəfə ona elə şeylər dedim ki, başqası onun yerində olsaydı, mənə o saat parça-parça edərdi; Peçorin isə sözləri zarafata salıb keçdi. Mən, söz yox, duelə çağırmadım, çünki bu onun işi idi. Bir də ona baş qoşmaq istəmirdim...

Kim isə dedi:

– O, knyajnanı Qruşnitskinin əlindən aldığı üçün Qruşnitskinin ona acığı tutmuşdur.

– Hələ bu sözdür! Mən, doğrudur, knyajnanın dalınca bir qədər düşdüm, lakin evlənmək istəmədiyim üçün dərhal buraxdım. Xalqın qızını ləkələmək mənim adətim deyil...

Draquon kapitan yenə söze qarışaraq dedi:

– Bəli, mən sizi inandırırım ki, o ən birinci qorxaqdır, yəni Qruş-nitski yox, Peçorin, Qruşnitski isə igiddir, həm də mənim ən səmimi dostumdur! Həzərat! Onu burada müdafiə edən yoxdur ki? Heç kim? Bu daha yaxşıdır! Onun cəsarətini sınamaq istəyirsiniz? Bu sizi bir qədər əyləndirər.

– İstəyirik; ancaq nə cür?

– Bax, qulaq asın: Qruşnitski onun əlindən çox yanıqlıdır, ona görə də birinci rol onun olmalıdır. O, boş bir şeyi bəhanə edib, Peçorini duelə çağırır... yaxşı. Bütün bunlar – duelə çağırmaq... hazırlıq gör-mək, şərt-şurut, mümkün qədər tənənəli və dəhşətli olmalıdır; bunu mən boynuma alıram: mənim yazıq dostum, mən sənin sekundanın olacağam! Yaxşı! Ancaq bax, bəlik də burasında olacaq; tapançalara güllə qoymayacağam, mən sizə indidən söz verirəm ki, Peçorin qor-xacaq – lənət şeytana! Mən onları bir-birindən altı addım aralı qoyacağam. Həzərat, razımsınız?

Hər tərəfdən:

– Gözəl düşünülmüşdür! Razıyıq! Razıyıq!.. Niyə də razı olmayaq? – deyə hamısı çığırdı.

– Qruşnitski, bəs sən?

Mən Qruşnitskinin cavabını səbirsizliklə gözləyirdim, təsadüfi olaraq buraya gəlməmiş olsaydım, bu axmaqların əlində gülünc bir vəziyyətdə qalacağımı fikrimə gətirdikcə bütün vücudumu soyuq bir hiddət bürüyürdü. Qruşnitski razı olmasa idi, mən içeri girib onu qucaqlayacaqdım. Lakin bir qədər sükut etdikdən sonra o, yerindən qalxıb əlini kapitana uzatdı, çox lovğa bir tərzdə: "Yaxşı, mən razıyam" – dedi.

Bu namuslu yığıncağın sevincini təsvir etmək çətindir.

Mən iki müxtəlif hisslə həyəcanlanmış halda evə qayıtdım. Birincisi – qüsse idi. Bunların hamısı mənə nə üçün nifrət edir? – deyə düşünürdüm. Nə üçün? Bunlardan birini mən təhqir etmişəm? – Yox. Mən pis görünüşü ilk başqalarının qəlbində bədxahlıq hissi oyadan adamlardanımıyam? Ruhumun yavaş-yavaş zəhərli bir acıqla dolmaqda olduğunu hiss edirdim. Cənab Qruşnitski, özünüzdən yaxşı müğayət ol! – deyə otaqda irəli-geri gezindim. – Mənimlə belə zarafat etmək olmaz. Axmaq yoldaşlarınızın təqdiri sizə baha otura bilər. Mən sizin üçün oyuncaq deyiləm!

Mən bütün gecəni yatmadım. Şəhərə yaxın narınc kimi saralmışdım.

Şəhər tezdən quyunun yanında knyajnaya rast gəldim. O, diqqətlə mənə baxaraq:

– Siz xəstəmisiniz? – dedi.

– Gecəni yatmamışam.

– Mən də yatmamışam... Mən sizi müqəssir bilirdim... Bəlkə də boş yerə? Lakin izah edin, mən sizə hər şeyi əfv edə bilərəm...

– Hər bir şeyimi?

– Hər şey... ancaq doğrusunu söyləyin... tez söyləyin. Bilirsiniz, sizin rəftarınızı aydınlaşdırmaq, hərəkətinizə bəraət qazandırmaq üçün çox düşündüm, bəlkə siz mənim ata-anamın tərəfindən müqavimət göstərilməsindən qorxursunuz... Bu bir şey deyil... Onlar xəbərdar olduqları vaxt... (onun səsi titrədi) mən yalvarıb razı edərdəm. Yaxud sizin öz vəziyyətiniz... Lakin bilməlisiniz ki, sevdiyim adamın yolunda mən hər şeyi fəda edə bilərəm. Ox, tez cavab verin, mənə yazığınız gəlsin... Siz mənə nifrət etmişsiniz, doğru deyilmi?

O, mənim əlimdən yapışdı.

Knyaginya, Vera əri ilə bizdən irəlidə getdiyi üçün heç bir şey görmürdü, lakin bizi, burada gəzən xəstələr görə bilirdi, bunlar isə

bütün maraqlananlar içərisində ən çox maraqlanan dedi-qoduçulardır, ona görə mən cəld əlimi onun ehtiraslı əlindən çəkdim.

– Mən sizə bütün həqiqəti söyləyəcəyəm, – deyə cavab verdim; – nə özümü təmizə çıxarmağa çalışacağam, nə də hərəkətlərimi izah edəcəyəm. – Mən sizi sevmirəm.

Onun dodaqları azca ağardı...

Çətinliklə eşidiləcək bir səsle:

– Məndən kənar olun, – dedi.

Mən çiynlərimi çəkdim, geri dönərək uzaqlaşdım.

14 iyun

Mən bəzən özümə nifrət edərdim. Bu səbəbimi ki, mən başqalarına da nifrət edərdim?.. mən təmiz ehtiraslardan məhrum olmuşam; öz-özümə gülünc görünməkdən qorxuram. Mənim yerimə başqası olsaydı, knyajnaya son *tcœur et sa fortune*¹ təklif edərdi, lakin evlənmək sözü mənim üzərimdə sehrli bir hakimiyyətə malikdir: bir qadını nə qədər şiddətli bir ehtirarla sevsəm belə, onu almalı olduğumu mənə hiss etdirən kimi, əlvida məhəbbət! Mənim qəlbim daşa dönür və onu heç bir şey bir daha yenidən qızdırmır. Mən evlənməkdən başqa hər bir fədakarlığa hazıram; həyatımı, hətta namusumu belə iyirmi dəfə təhlükəyə qoyaram... Lakin azadlığımı satmaram... Nədən ötrü azadlıq mənim üçün bu qədər əzizdir? Bu azadlıq mənim nəyimə lazımdır?.. Özümü haraya hazırlayıram? Gələcəkdən nə gözləyirəm?.. Doğrusu, heç bir şey. Bu, məndə fikri bir qorxu, izah edilə bilməyəcək bir ürəyədammadır... Hörümçək, pıspısa və siçandan qeyri-ixtiyari olaraq qorxan adamlar da var... Etiraf edimmi?.. Mən hələ uşaq ikən anam mənim haqqımda bir qarış fal açdırmışdı; qarış mənim xain bir qadın əli ilə öləcəyimi söyləmişdi. O zaman bu məni dərinədən heyretləndirmişdi; qəlbimdə evlənməyə qarşı silinməz bir nifrət doğdu... Bununla bərabər, nə isə bir şey mənə bu falın düz çıxacağını söyləyir; heç olmazsa, çalışacağam ki, bu mümkün qədər gec baş versin.

15 iyun

Fokusçu Apfelbaum dünən buraya gəldi. Restoranın qapısında yapışdırılan uzun afişə, möhtərəm camaata yuxarıda adı qeyd olunan

¹ Öz qəlbini və varını

heyvətli fokusçu, akrobat, kimyagər və eynəkçi bu gün axşam saat səkkizdə nüçəba yığıncağı zalında (başqa sözlə – restoranda) gözəl bir tamaşa verəcəyini bildirir; biletlərin qiyməti iki manat yarımır.

Hamı bu təəccüblü fokusçunun tamaşasına getməyə hazırlaşır, qızının xəstəliyinə baxmayaraq hətta knyaginya Liqovskaya belə özünə bilet almışdı.

Bu gün, nahardan sonra mən Veragilin pəncərələri yanından keçirdim; o, balkonda tək oturmuşdu; ayaqlarının altına bir məktub düşdü.

“Bu gün axşam saat ona doğru böyük pilləkənlə mənim yanıma gəl; ərim Pyatiqorska gedib, ancaq sabah səhər çağı qayıdacaqdır. Nökr və qaravaşlarım evdə olmayacaqdır: hamısına, knyaginyanın da nökr və qaravaşlarına bilet paylamışam. – Səni gözləyəcəyəm, mütləq gəl”.

Mən fikrimdə:

– Aha! – dedim, – axırda mən istədiyim kimi oldu.

Saat səkkizdə mən fokusçuya tamaşa etməyə getdim. Camaat saat 9-a yaxın toplandı: tamaşa başlandı. Skamyaların son cərgələrində mən Vera ilə knyaginyanın lakey və qaravaşlarını gördüm. Hamı burada hazır idi. Qruşnitski əlində lornet birinci sırada oturmuşdu. Hər dəfə cib yaylığı, üzük, saat kimi şeylər lazım olduqda fokusçu ona mürciət edirdi.

Qruşnitski çoxdan bəridir ki, mənimlə salamı kəsmişdir, bu gün isə bir-iki dəfə mənə acıqla baxdı. Hesablaşacağımız vaxt bunların hamısı ona xatırladılacaqdır.

Saat ona doğru çıxdım.

Bayırda göz-gözü görmürdü. Ətraf dağların başına ağır və soyuq buludlar çökmüşdü, yalnız iniltili külək restoranı əhatə edən qovaqların təpəsini hərdən bir titrədirdi; restoranın pəncərələri qabağında camaat toplanmışdı. Mən dağdan enərək qapıya tərəf döndükdən sonra, addımı yeyinlətdim. Birdən birinin arxamca gəldiyini hiss edən kimi oldum. Dayanıb ətrafıma baxdım. Qaranlıqda heç şey seçmək mümkün deyildi, lakin mən ehtiyat üçün gəzinirmişəm kimi evin ətrafını dolaşdım. Knyajnanın pəncərəsinin qabağından keçərkən mən yenə arxamdan addım səsi eşitdim: şinelə bürünmüş bir adam qaçaraq yanımdan keçdi. Bu, məni təşvişə saldı; bununla bərabər mən pusaraq balkona yanaşdım, sürətlə qaranlıq pilləkənləri çıxmağa başladım. Qapı açıldı, balaca əl əlimdən yapışdı...

Vera yanıma qısılarək pıçıldı ilə:

– Səni heç kəs görmədi ki? – dedi.

– Heç kəs!

– İndi səni sevdiyimə inanırsanmı! Ax, mən çox tərəddüd etdim, çox əzab çəkdim... Lakin sən mənə nə istəsən edə bilərsən.

Onun qəlbi şiddətlə döyünürdü, əlləri buz kimi soyuq idi. Təhmətlər, qışqarıqlar, şikayətlər başlandı; o bütün etdiklərimi boynuma almamı tələb edir, yalnız xoşbəxt olmamı istədiyi üçün xəyanətimə müti bir surətdə dözəcəyini söyləyirdi. Mən buna o qədər də inanmırdım, lakin yenə də onu and-aman və vədlərlə sakit etdim.

– Demək, sən Meri ilə evlənməyəcəksən? Onu sevmirsən? O zənn edir ki... bilirənmə, yazıq sənə çılgıncasına vurulmuşdur!..

Gecə saat ikiyə yaxın mən pəncərəni açaraq iki şalı bir-birinə bağladım və sütuna söykənə-söykənə yuxarı balkondan aşağı balkona düşdüm. Knyajnanın otağından hələ işıq gəlirdi. Nə isə bir şey məni bu pəncərəyə yapışmağa vadar etdi. Pərdə tamamilə salınmadığı üçün otağın içərisinə maraqlı bir nəzər salmaq mümkün idi. Meri yatağının üstündə oturub əlini dizlərinin üstünə çarpazlamışdı; onun gur saçları, kənarı krujevalı gecə yaylığı altında toplanıb bağlanmışdı; böyük qırmızı bir şal onun ağ çiynlərini örtməkdə idi; balaca ayaqları əlvan İran çustları içində gizlənmişdi. Başını sinəsinə əyərək hərəkətsizcə oturmuşdu; qabağında, balaca stol və üzərində açıq bir kitab qoyulmuşdu, lakin hərəkətsiz və anlaşılmaz qüvvə ilə dolmuş gözləri eyni səhifəni yüzüncü dəfə gözdüyü halda, fikirləri uzaqlarda dolaşmaq kimi görünürdü...

Bu zaman kolların içində bir adam tərpendi. Mən balkondan onun üstünə atıldım. Görünməyən bir əl çiynimdən yapışdı. Qaba bir səs: “Aha – dedi, – yaxanı ələ verdin! Gecələri knyajnaların yanında veylənməyi indi sənə göstərəm!..”.

Tinin dahından atılıb çıxan bir başqası:

– Onu bərk tut, – deyərək qışqırdı.

Bunlar Qruşnitski ilə drağun kapitani idi.

Kapitanı yumruğumla başından vuraraq yerə sərdim və kolların içinə atıldım. Bizim evlərin qabağındakı yamacda salınmış bağın bütün cığırına bələd idim.

Onlar:

– Qarovul! Oğruları qoymayın!.. – deyərək qışqırırdılar; tufəng səsi eşidildi; güllə, demək olar ki, lap ayağımın yanında tütüldü.

Bir dəqiqədən sonra mən artıq öz otağımda idim, cəld soyunub yatağıma girdim. Lakeyim qapını təzəcə bağlamışdı ki, bu halda Qruşnitski ilə kapitan qapını taqqıldatmağa başladı.

– Peçorin! Siz yatırırsınız? Buradasınız? – deyə kapitan çağırdı.

Mən acıqlı halda:

– Yatıram, – deyə cavab verdim.

– Qalxın! – oğru gəlmişdir... Çərkəzlərdir...

– Mən zökəm olmuşam, – dedim, – soyuqdəymədən qorxuram.

Onlar getdilər. Nahaq yerə mən onlara cavab verdim: onlar bir saat daha məni bağçada axtaracaqdılar. Bu aralıq müdhiş bir çaxnaşma düşdü. Qaladan bir kazak çapa-çapa gəldi. Hamı həyəcana düşdü, bütün kollarda çərkəz axtarmağa başladılar və söz yox ki, heç bir şey tapmadılar. Lakin bir çoxları yəqin möhkəm bir rəyde qaldı ki, əgər qarnizon bir az daha artıq tələmiş və cəsarət göstərmiş olsaydı, vohşilərdən heç olmazsa iyirmisinin meyiti meydanda qalacaqdı.

16 iyun

Bu gün səhər tezdən quyunun yanında yalnız çərkəzlərin axşamkı hücumundan bəhs edilirdi. Təyin edilmiş miqdarda narzan suyu içdikdən və uzun çöke xiyabanında beş-on dəfə gezindikdən sonra Veranın ərinə rast gəldim. O, Pyatiqorskdan təzəcə gəlmişdi. O, qolumdan yapışdı, birlikdə restorana qəlyanaltı etməyə getdik; arvadından çox nigarən idi. “Bilsəydiniz o bu gecə necə qorxub! – deyirdi. Belə bir çaxnaşma bədbəxtlikdən sanki mən evdə olmadığım bir gecədə əmələ gəlməli imiş”. Biz yemək üçün küncdəki otağın qapısı yanında duran stolun dalında oturduq. Otaqda 10 nəfər gənc əyləşmişdi. Qruşnitski də bunların arasında idi. Bəxtim mənə ikinci dəfə olaraq Qruşnitskinin taleyini həll edəcək söhbətə qulaq asmaq imkanı verdi. O məni görmürdü, mən isə onun, məhz pis niyyətlə danışdığını güman edə bil-məzdim, lakin bu mənim gözümde onun günahını daha da artırırdı.

Onlardan biri:

– A kişi, doğrudanmı axşamkılar çərkəzlər idi? Onları heç görənlərdən biri?

– Mən sizə işin əslini söyləyəyəm, – deyə Qruşnitski cavab verdi, – ancaq rica edirəm, mənim adım olmasın, əhvalat belədir: dünyanın bir adamı, bunun adını sizə deməyəcəyəm. Mənim yanıma gələrək saat onda birinin pusa-pusa Liqovskilərin evinə yaşadığını gördüyünü mənə xəbər verdi. O vaxt knyaginyanın burada olduğunu da demək

lazımdır; knyajna isə evdə qalmışdı. Buna görə də o adamla mən bu bəxtəvəri pusmaq üçün knyaginyanın pəncərələrinin yanına getdik.

Müsaibimin yeməklə məşğul olduğuna baxmayaraq, mən təşvişə düşmüş olduğumu etiraf etməliyəm: Qruşnitski həqiqəti sezməmiş olsaydı, Veranın əri özü üçün çox namünasib şeylər eşitməmiş olardı; lakin qısqanclıqdan qızıxmış Qruşnitski belə bir şeyin olduğunu heç ağlama belə getirməzdi.

Qruşnitski davam edərək:

– Deməli biz, – dedi, – yalnız qorxutmaq üçün özümüzə bərabər gülləsiz patronla dolu bir tüfəng götürüb getdik. Saat ikiyə qədər bağçada gözlədik. Axırda o göründü – haradan çıxdığını allah bilir: ancaq pəncərədən çıxmamışdı, çünki pəncərə açılmadı; olsun ki, sütunun dalındakı şüşəli qapıdan çıxmışdı; nəhayət, bir adamın balkondan düşdüyünü gördük... Knyajnanı görürsünüz də... İllah da Moskva qızları ha!.. Bundan sonra artıq nələrə inanmaq olar? Biz onu yaxalamaq istədiksə də, o, yaxasını əldən çıxarıb dovşan kimi kolların içinə tullandı; burada mən ona bir güllə atdım.

Qruşnitskinin ətrafında inanmamazlığı andıran səslər eşidilməyə başladı.

– Siz mənə inanmırsınız? – deyə davam etdi. – Namusuma and içirəm ki, bütün dediklərim tamamilə doğrudur, bunu isbat üçün mən sizə hələ o cənabın adını da deyə bilərəm.

– Söylə, söylə görək kim idi? – deyə səslər eşidildi.

Qruşnitski cavabında:

– Peçorin idi, – dedi.

Bu dəqiqə o, başını qaldırdı: mən qapı ağzında onun qabağında durmuşdum, o, qıpqırmızı qızardı. Mən ona yanaşaraq tələsmədən və aydınca dedim:

– Mən çox təəssüf edirəm ki, siz ən murdar bir böhtanı isbat etmək üçün namusunuzla and içdikdən sonra içəri girdim. Mənim burada olmağım sizi lüzumsuz bir alçaqlıqdan azad edə bilirdi.

Qruşnitski yerindən sıçrayaraq coşmaq istədi.

Mən eyni ahənglə sözümə davam edərək dedim:

– Mən, dediyiniz sözləri bu dəqiqə geri götürməyinizi sizdən rica edirəm: dediklərinizin uydurma olduğunu siz yaxşı bilirsiniz. Sizə parlaq ləyaqətlərinizə bir qadının etinasızlığı göstərməsi, zənnimcə, bu qədər dəhşətli bir qisasla layiq deyildir. Yaxşıca düşünün: öz rəyinizdə qaldığınız halda siz nəcib bir adam adı daşımaq haqqından məhrum olursunuz və həyatınızı təhlükədə qoyursunuz.

Qruşnitski şiddətli həyəcan içində qarşımda başı aşağı durmaqda idi. Lakin vicdanı ilə izzəti-nəfsi arasındakı mübarizə uzun çəkmədi. Yanında duran draqun kapitanı onu dirşəyi ilə itələdi; o diksindi, gözlerini qaldırmadan cəld cavab verdi:

– Cənab Peçorin, mən bir şey dedikdə onu düşünərək deyirəm, təkrar etməyə də hazıram... Mən sizin hədəyinizdən qorxmuram, hər şeyə də hazıram...

– Bu sonuncunu siz artıq isbat etdiniz, – deyər cavab verdim və draqun kapitanını qoltuqlayaraq otaqdan çıxdım.

Kapitan:

– Nə buyurursunuz? – deyər soruşdu.

– Siz Qruşnitskinin dostusunuz və yəqin ki, onun sekundantı olacaqsınız?

Kapitan çox lovğa tərzdə baş əydi və cavab verdi:

– Siz duymuşsunuz, onun sekundantı olmaq həttə mənim üçün bir vəzifədir, çünki onun haqqında rəva gördüyünüz təhqir mənə də aiddir: dünən onunla birlikdə olan mən idim, – bunu əlavə edərkən o öz öyri gövdəsini düzəltdi.

– Aha! Elə isə münasibətsiz bir tərzdə başına yumruq tutuşdurduğum siz imişsiniz?

Kapitan saraldı, sonra gömgöy kəsildi, onun üzündə gizli kin aşkarca sezilirdi.

– Bu gün hüsurunuza öz sekundantımı göndərmək şərəfinə nail olacağam, – sözlərini əlavə edərək, çox ehtiramla ona baş əydim və özümü elə göstərdim ki, onun çılgınlığına etina etmərəm.

Restoranın küçə pilləkənlərində Veranın ərinə rast geldim. Gərək ki, o məni gözləyirdi.

O, vəcdə bənzəyən bir hisslə qolumdan yapışdı və gözlərində yaşla:

– Nəcib gənc! – dedi. – Mən danışdığının hamısını eşitdim. Amma nə qədər alçaq, nə qədər nankor adamdır!.. Bundan sonra belə adamları ləyaqətli bir evdə qəbul etməkmi olar! Şükür allaha, mənim qızım yoxdur! Lakin yolunda həyatınızı təhlükəyə qoyduğunuz qızcağaz mükafatınızı verəcəkdir. – Sonra davam edərək: – Bir vaxta qədər bu sirr kimşəyə açmayacağıma əmin olun, – dedi. – Mən özüm də gənclik dövrü keçirmiş və əsgəri qulluqda olmuşam; belə işlərə qarışmağın lüzumsuz olduğunu bilirəm. Salamat qalın!

– Yazıq! Qızı olmadığına sevinir!..

Mən birbaşa Vernerin yanına getdim, onu evdə taparaq hər şeyi bütün təfəsilatı ilə, Vera və knyajna ilə aramızda olan əlaqələri, bu cənabların məni güllesiz patronla doldurulmuş tapançalardan atışmaya məcbur edərək gülünc bir vəziyyətdə qoymaq niyyətində olduqlarını təsadüfən dinlədiyim söhbətdən bildiyimi nağıl etdim. Lakin indi isə zarafat çıxırdı: onlara çıxırdı; onlar ehtimal ki, işin belə bir yerə çıxacağını gözləməyirdilər.

Doktor mənə sekundant olmağa razılıq verdi; duel şərti haqqında mən ona bir neçə tövsiyə etdim; o, işin mümkün qədər gizli tutulmasını təkidlə tələb etməli idi; çünki mən özümü hər vaxt ölüm təhlükəsinə atmağa razı idimse də, burada öz gələcəyimi əbədi olaraq rüsvay etmək arzusunda deyildim.

Bundan sonra mən evimə getdim. Bir saat sonra doktor görüşdən qayıtdı.

– Sizin əleyhinizə doğrudan da sui-qəsd var imiş, – dedi. – Qruşnitskinin evində mən draqun kapitanı ilə familiyasını unuttuğum bir adama rast geldim. Mən qaloşlarımı çıxarmaq üçün bir dəqiqə dehlizdə dayandım. Onlar mübahisə etdikləri üçün dəhşətli hay-küy salmışdılar... Qruşnitski? “Heç vəchlə mən buna razı olmaram! – deyirdi. – O, məni camaat içində təhqir etdi; o vaxt iş başqa idi...” Kapitan cavabında: “Sənin nə işin var? – deyirdi, – mən hər bir şeyi öz üstümə götürürəm. Mən beş dueldə sekundant olmuşam və belə işlərin nə cür qurulmalı olduğunu yaxşı bilirəm. Mən hər şeyi düşünmüşəm. Ancaq rica edərdim, mənə mane olma! Qorxu gəlmək pis deyil. Qurtulmaq mümkün olduğu halda özünü nə üçün təhlükəyə qoyasan?..” Bu vaxt içəri girdim. Onlar birdən susdular danışib şortlaşmamız uzun çəkdi; axırda işi bu sayaq etdik: buranın təxminən beş kilometrliyində xəlvət bir dərə var, onlar oraya sabah saat dördə gedəcəklər, biz də yarım saat onlardan sonra gedəcəyik: altı addımdan atışacaqsınız – bunu Qruşnitskinin özü tələb edirdi. Öldürülənin qatili çərəkəzdir, – deyiləcək. İndi mənim şübhələrim bunlardan ibarətdir: onlar, yeni sekundantlar, deyəsən, əvvəlki planlarını bir qədər dəyişmişlər və yalnız Qruşnitskinin tapançasına gülle qoymaq istəyirlər. Bu bir az qətlə bənzəyir, amma həbs zamanı və xüsusən Asiya müharibəsində hiylə etməyə icazə verilir. Ancaq deyəsən, Qruşnitski öz yoldaşlarından bir qədər daha vicdanlıdır. Siz nə fikirdəsiniz? Hiylələrini duyduğumuzu göstərəkmi?

– Heç bir vəchlə, doktor! Əmin olun mən onların hiyləsinə uymaram.

– Bəs nə etmək istəyirsiniz?

– Bu mənə aid bir sirdir.

– Bax, göz-qulaqda olun ki, tələyə düşməyəsiz... Altı addımdan atışacağınızı unutmayın!

– Doktor, mən sizi sabah saat dördə gözləyəcəyəm. Atlar hazır olacaq... Salamathqla.

Mən otağımın qapısını bağlayaraq axşama qədər evdən eşiye çıxmadım. Lakey mənə knyaginyagilə çağırmağa gəlmişdi; xəstə olduğumu xəbər verməyi əmr etdim.

.....
Gecə saat ikidir... yuxulaya bilmirəm... lakin yuxulamalıyam ki, sabah əlim titrəməsin. Burası da var ki, altı addımdan güllə çətin ki, dəyməsin. Ax! Cənab Qruşnitski! Sizin fırladığınız baş tutmayacaq... Biz rollarımızı bir-birimizlə dəyişəcəyik; gizli qorxu əlamətlərini indi artıq mən sizin üstünüzə axtarmalı olacağam. Bu məşum altı addımı nə üçün siz özünüz təyin etdiniz? Siz elə zənn edirsiniz ki, mən alnımı səssiz-küysüz sizin güllənizə hədəfimi edəcəyəm?.. Lakin biz püşk atacağıq... Onda birdən onun bəxti gətirsə? Birdən mənim ulduzum axır dəqiqədə məndən üz çevirsə?.. Bu, təəccüb edəcək bir şey deyil: bəxtim uzun bir zaman mənim istədiklərimə sudaqətlə xidmət etmişdir.

Nə eybi var? Ölmək ölməkdir, xırıldamaq nə deməkdir? Dünya üçün bu böyük bir itki olmaz, elə mən özüm də darıxdığımı hiss etməkdəyəm. Mən balda osneyən və yalnız karetası hələ gəlmədiyi üçün evinə yatmağa getməyən adama bənzəyirəm. Lakin kareta hazırdır... Salamat qalın!

Bütün keçmiş xatirimdən keçirir və ixtiyarsız olaraq özümdən soruşuram: mən nə üçün yaşayırdım?.. Mən hansı məqsəd üçün doğulmuşam?.. Yəqin ki, belə bir məqsəd mövcud idi və yəqin ki, mənə yüksək vəzifələr mühəvvəl ediləcəkdi, mən, ruhumda hədsiz-hesabsız qüvvələr hiss etməkdəyəm... Lakin mən o vəzifəni duymadım, mən boş və nankor ehtiraslara uydum, onların ocağından mən dəmir kimi möhkəm və soyuq halla çıxdım, lakin necib meyl və arzulardan – həyatın ləzzətindən ədəbi olaraq məhrum oldum və o vaxtdan bəri mən defolərlə taleyin əlində bir balta rolu oynamışam! Məhkum edilmiş qurbanların başına mən bir edam aləti kimi düşürdüm – çox vaxt acıqsız və hər zaman təəssüf etmədən düşürdüm. Mənim məhəbbətim kimseyə bəxtiyarlıq gətirmədi, çünki sevdiklərimin yolunda heç bir şeyi fəda etmədim; mən özüm üçün, öz zövqüm üçün sevirdim, onların hisslərini, onların rıqqətini, onların sevinc və iztirablarını acgözlüklə

udarkən, ancaq qəlbimin qərībā bir ehtiyacını təmin edirdim. Aclıq çəkmiş bir adam tabsızlıqdan beləcə yuxulayıp, qarşısında ləziz xərəkələr və qaynayıb köpüklənən şerablar görür; təsəvvürünün yaratdığı xoyali bəxşişi vəcdlə seyr edir və özünə təskinlik verir; halı yüngülləşir; lakin yuxudan oyanınca xəyal olur... ikiqat, daha şiddətli aclıq və ümitsizlik qalır!..

Bəlkə mən sabah öləcəyəm!.. və yer üzündə mənə tamamilə anlaşılan bir məxluq belə qalmayacaq. Bəzi adamlar mənə həqiqətdə olduğundan yaxşı, digərləri isə bundan pis hesab edirlər... Bəziləri deyəcək ki, o, yaxşı oğlan, digərləri isə deyəcək ki, o, əclaf adam idi. Ancaq deyilənlərin hər ikisi yalan olacaq. Bundan sonra zəhmət çəkib yaşamağa dəyərmi? Lakin maraqlı üzündən yaşayırsan: yeni bir şey gözəlirsən... nə qədər gülünc və nə qədər acınacaqlı bir iş!

* * *

Budur, ay yarım ki, mən İ. qalasındayam; Maksim Maksimoviç ova getmişdir... Mən tək və tənhayam; pəncərənin qabağında oturmuşam; boz buludlar dağları təbəyinə qədər bürümüşdür; günəş duman arxasından sarı bir ləkə kimi görünür. Soyuqdur, külək pəncərələrin taxtalarını tərpədir və cırlıdır... Ürəyim sıxılır!.. Bu qədər qərībā hadisələrlə yarıncıq qoyduğum gündəliyimi davam etdirməyə başlayıram.

Son səhifəni yenidən oxuyuram: nə gülüncdür! – Mən ölmək fikrində idim; bu, imkan daxilində deyil, mən iztirab qədəhini hələ dibinə qədər içməmişəm və indi çox yaşayacağımı hiss etməkdəyəm.

Bütün keçmiş hafizəmdə nə qədər aydın və kəskin nəqş edilmişdir! Zaman bir cizgini, bir rəngi belə silməmişdir.

Yadımdadır ki, duədən əvvəlki gecəni sabaha qədər bir dəqiqə belə yuxulamadım. Uzun müddət yata bilmədim: mənə gizli bir rahatsızlıq yaxalamışdı. Bir saata kimi otaqda gəzindim, sonra oturaraq, Valter Skottun stolunun üstündəki romanını açdım, bu, "Şotland Purları" idi. Mən əvvəlcə güclə oxuyurdum, sonra əfsanəvi fantaziya dalararaq hər şeyi unuttum...

Axır ki, hava işıqlaşdı. Əsəblərim rahatlanmışdı. Mən güzgüyə baxdım, bənizim uçmuşdu, üzümdə yuxusuz gecənin əzəbli əlamətləri görünməkdə idi, lakin gözlerim darçını kölgələrlə əhatə edildiyinə baxmayaraq qürurla və amansızca parıldayırdı. Öz-özümdən razı qaldım.

Atların yəhərlənməsini əmr etdikdən sonra geyinərək vannaya yüyürdüm. Soyuq narzana cüməkən maddi və mənəvi qüvvətlərimin

qayıtdığını hiss edirdim. Mən vannada, bala hazırlayırmışam kimi təzə və dirçəlmiş bir halda çıxdım. Bundan sonra ruh bədənə asılı deyildir, – deyə bilməzsiniz!..

Geri qayıdarkən həkim evdə hazır gördüm. Əynində boz şalvar, arxalıq, başında isə çərkəz papağı vardı. Böyük və qıllı papaq geymiş bu balaca vücudu gördükdə qəhqəhə ilə güldüm; onun üzündə mübarizlik əlaməti yox idi. Bu dəfə isə bu üz həmişəkindən daha da uzunsov idi.

– Doktor, niyə belə qəmginsiniz? – dedim. – O dünyaya tam bir etinasızlıqla yüz dəfələrlə adam yola salmamışsınız mı? Belə fərz edin ki, mən də öd qızdırması xəstəliyinə düşər olmuşam; sağala bilərəm, ölə də bilərəm; bunun hər ikisi təbii bir şeydir. Siz məni məlum olmayan bir xəstəliyə tutulmuş azarlı hesab etməyə çalışın, beləliklə, sizin marağınız son dərəcə artar; siz indi mənim üzərimdə bir neçə mühüm fizioloji müşahidələr edə bilərsiniz... Zorla öldürülmək intizarı özü də həqiqi bir xəstəlik deyildirmi?

Bu fikir həkimə heyrləndirdi, o, nəşələndi.

Atlarımızı mindik; Verner hər iki əli ilə cilovdan bərk-bərk tutduqdan sonra atları çapdı, – bir anda qalanın yanından, kəndin içindən çapıb keçərək dərəyə girdik. Əyri-üyrü yol bu dərənin içi ilə gedir, hündür otlarla örtülmüş bu yolu bir çox yerdə gurultulu kiçik çaylar kəsir, çayları atla keçmək lazım gəlirdi. Həkimin atı çaya girdikdə dayanırdı, buna görə də çaydan keçmək həkimin heç xoşuna gəlmirdi.

Bundan daha mavi, daha saf bir səhər gördüyümü xatırlaya bilmirəm! Günəş yaşıl dağların arxasından yenidən çıxmaqda idi, onun ilk şüalarının istiliyi gecənin çəkilməkdə olan sərinliyi ilə qovuşaraq bütün hissələrə dadlı bir yorğunluq gətirirdi; təzə günün sevincli şüaları hələ dərəyə süzülə bilmirdi; ancaq o hər iki tərəfdən bizim başımızın üzərində açılan qalan qayaların təpəsini qızılı rəngə bürüməkdə idi; onların dərin yarıqlarında göyərmiş sıx yarpaqlı kollar, külək çox yavaşcadan nəfəs aldıqda belə bizim üzərimizə gümüş kimi parıltılı şəhərcikləri tökürdü. Xatirimdədir, bu dəfə mən təbiəti hər zamankından daha artıq sevməkdə idim. Enli üzüm budağında titrəyən və milyonlarca rəngarəng şüaları əks etdirən şəhər ön böyük bir maraqla baxırdım. Nəzərlərim hərisliklə dumanlı üföqlərə nüfuz edirdi. Oralarda yol gedə-gedə daralır; sıldırım qayalar mavi, daha qorxunc görünür və, nəhayət, sanki möhkəm bir divar şəklində birləşir, qovuşurlardı. Biz dinmədən atlarımızı sürürdük.

Verner birdən:

– Vəsiyyətnamənizi yazdınız mı? – deyə soruşdu.

– Yox.

– Əgər öldürülsəniz?..

– Varislər özləri tapırlar.

– Sizin son dəfə olaraq vida məktubu göndərəcək dostlarınız yoxdur mu?..

– Həkim, istəyirsiniz mi ürəyimi sizə açım?.. – deyə ona cavab verdim. – Bilirsiniz mi, mənim ölərkən öz sevgilisinin adını çəkmək, dostuna bir ovuc yağlanmış və ya yağlanmamış saçını yadigar qoymaq yaşıma çoxdan ötmüşdür. Yaxın və mümkün olan ölümü fikrimə salarkən, mən yalnız özümü düşünürəm: bir çoxları bunu da etmirlər. Məni səhər yaddan çıxaraçaq və daha pisi, mənim haqqımda hər cür böhtanlar quraşdıracaq dostlar; başqasını qucaqlarkən, ölmüş olana qarşı onda qısqançlıq oymatmaq üçün mənə istehza edəcək qadınlar, – eh, mənə kimə lazım deyil! Həyat fırtınasından mən yalnız bir neçə ideya əxz etdim – amma bir dəfə də hiss əxz edə bilmədim. Mən artıq çoxdan bəri qəlbimlə deyil, başımla yaşayıram. Mən öz ehtiras və hərəkətlərimi ciddi bir maraqla götür-qoy edir, lakin onların fərqi varmıram. Mən iki adamdan ibarətam: birisi sözün tam mənası ilə yaşayır, digəri isə düşünür və onu mühakimə edir, birinci ola bilər ki, bir saat sonra sizinlə və dünya ilə əbədi olaraq vidalaşacaqdır, ikincisi isə, ikincisi... Baxın, doktor sağ tərəfimdəki qayaların üstündə qaralan üç fiquramı görürsünüzmü? Onlar, deyəsən, bizim rəqiblərdir?..

Atların başını buraxdıq.

Qayanın dibindəki kollara üç at bağlanmışdı, biz də atlarımızı buraya bağladım. Özümüz də dar bir çığırla meydançaya qalxdıq. Qruşnitski, draqun kapitani və İvan İqnatyeviç adlı ikinci sekundantı ilə bərabər bizi burada gözləyirdi; ikinci sekundantın fəmiliasını heç bir zaman eşitməmişdim.

Draqun kapitani istehsalı təbəssümlə:

– Biz çoxdandır ki, sizi gözləyirik, – dedi.

O, saatının irəli getdiyini bildirərək üzr istədi.

Ağır bir sükut bir neçə dəqiqə davam etdi, axırda həkim Qruşnitskiyə müraciətlə sükutu pozdu:

– Zənnimcə, hər ikiniz vuruşmağa hazır olduğunuzu göstərdikdən və bununla da namus haqqındakı vəzifələrinizi yerinə yetirdikdən sonra bir-birinizlə danışaraq bu işi sazişlə qurtara bilərsiniz.

– Mən hazıram, – dedim.

Kapitan Qruşnitskiyə göz elədi, onun yanaqlarını bu dəqiqəyə qədər donuq bir solğunluq bürümüşdüsə də, mənim qorxduğumu zənn

edərək, lovğa bir görkəm aldı. Biz gələndən o, ilk dəfə olaraq göz-
lərini qaldırıb mənə baxdı: lakin onun baxışında namolun bir təşviş var
idi. Bu onun daxili mübarizəsini göstərirdi.

– Şərtinizi izah edin, – dedi, – sizin üçün edə biləcəyim hər şey,
əmin olun ki...

– Mənim şərtlərim bunlardır: siz bu gün, hamının yanında öz böh-
tanınızı geri götürəcək və məndən üzr istəyəcəksiniz...

– Hörmətli cənab, təəccüb edərim, siz nə cürətlə mənə belə şey-
ləri təklif edirsiniz?..

– Bundan başqa mən sizə nə təklif edə bilərdim?..

– Biz atışacağıq!

Mən çiynlərimi çəkdim.

– Eybi yoxdur, lakin siz bilməlisiniz ki, ikimizdən biri hökmən
öldürüləcəkdir...

– Mən arzu edərdim ki, bu ölən adam siz olaydınız...

– Mən də bunun əksinə o qədər əminəm ki...

O özünü itirdi, qızardı və sonra məcburi bir qəhqəhə ilə güldü.

Kapitan onun qoluna girərək kənara çəkdi: onlar uzun-uzadı
pıçıldaşdılar. Mən buraya kafi dərəcədə sülhsevər bir əhval-ruhiyyə
ilə gəlmişdim, lakin bütün bunlar məni hiddətləndirməkdə idi.

Doktor mənə yanaşaraq açıq bir rahatsızlıqla:

– Mənə baxın, – dedi, – siz yəqin ki, bunların sui-qəsd düzəltmə-
lərini unutmuşsunuz?.. Tapança doldurmaq mənim əlimdən gəlmir,
lakin belə bir ittifaqda... Siz qərribə bir adamsınız! Onların niyyətindən
xəbərdar olduğunuzu deyin, onda onlar cəsarət etməzlər... Bunun axırı
nə olar? Sizi bir quş kimi atarlar...

– Rica edərim, həkim, narahat olmayın və bir qədər səbir edin...
Mən hər işi ilə düzəldəcəyəm ki, onların vəziyyəti bizimkindən
olverişli olmayacaqdır. Qoy onlar bir az da pıçıldaşsınlar...

Mən uca səsle onlara dedim:

– Cənablar, qüssədən üroyimiz stıxılmağa başlayır, vuruşmağa gəl-
mişiksə, artıq vuruşmalıyıq: doyunca danışmaq üçün düşünən vaxtınız
vardı...

– Biz hazırıq, – deyə kapitan cavab verdi. – Cənablar, yerlərinizi
tutun! Həkim, lütfən altı addım ölçün...

İvan İqnatich cır səslə:

– Yerlərinizi tutun! – deyə təkrar etdi.

– Müsaidə edin! – dedim: – bir şərt daha var, biz bir-birimizi öl-
dürmək üçün vuruşduğumuza görə, bunun gizlin qalması üçün imkan

daxilində olan hər cür tədbirləri görmək vəzifəmizdir. Elə eləməliyik
ki, sekundantlarımız məsuliyyətə cəlb edilməsinlər. Rəyimə şəriksi-
nizmi?..

– Tamamilə şərikik!

– Mən belə bir şey fikirləşmişəm. Bu sıldırım qayanın təpəsində,
sağ tərəfdəki dar meydanı görürsünüzmü? Oradan aşağıya qədər
otuz sajen, bəlkə artıq da olar, aşağıda iti daşlar var. Bizim hər birimiz
meydanın lap qırağında duracağıq, beləliklə, hətta, cüzi bir yara
belə, ölümcül olacaqdır: bu sizin arzunuza mütabiq olmalıdır; çünki
altı addımı təyin edən sizsiniz. Yaralanan mütləq aşağıya düşərək
xurd-xəşil olacaqdır: həkim gülləni çıxartdıqdan sonra bu qəfil ölümə
səbəb tapmaq asandır: bürəyib aşağı yıxıldı, demək olar. Kimin ilk
əvvəl atacağını biz püşklə təyin edərək. Xülasə, sizə bildirirəm ki, belə
olmazsa, mən vuruşmayacağam.

Kapitan mənalı-mənalı Qruşnitskiyə baxdı, o, razılığını başının
işarəsi ilə bildirdikdən sonra kapitan:

– Eybi yoxdur, – dedi. Qruşnitskinin üzü doqıqəbədeqıqə dəyiş-
lirdi. Mən onu çətin bir vəziyyətdə qoymuşdum. Adı bir şərait daxi-
lində atışsa idik, o mənim qılıcımı nişan alar, məni yüngülce yaralar və
vicdanla desək, artıq qisasını almış olardı. İndi isə o, ya gülləni havaya
atmalı, ya qatil olmalı, ya da ki, öz alçaq niyyətindən əl çəkərək,
özünü mənimlə eyni təhlükə altında qoymalı idi. O doqıqələrdə mən
onun yerində olmaq istəmirdim. O, kapitanı bir tərəfə çəkərək qız-
ğınla ona nə isə deməyə başladı: onun göyərmiş dodaqlarının titrə-
diyini gördüm, lakin kapitan nifrətlə gülümseyib, üzünü ondan çevirə-
rək xeyli uca səslə: – “Sən sarsaqsan! – dedi, – heç bir şey anlamırsan!
Haydi, gedək, cənablar!”

Kol-kosun arası ilə gedən dar çıxır uçuruma çıxırdı; qayaların çı-
xıntıları bu təbii pilləkənin pillələri idi; kollardan yapısa-yapısa dır-
maşmağa başladıq. Qruşnitski irəlidi gedirdi, dalınca onun sekundant-
ları, sonra həkimlə mən gedirdik.

Həkim əlimi berk sıxaraq:

– Mən sizə heyrət edərim! – dedi. Verin bir nəbzinizi yoxlayım!
Aha! Tez-tez döyünür!.. Lakin üzünüzdə heç şey görünmür... Yalnız
gözələriniz həmişəkindən daha şiddətlə parıldayır.

Birdən xırda daş qırıntıları gurultu ilə ayaqlarımızın altına yumab-
lanmağa başladı. Bu nədir? Qruşnitskinin ayağı bürəmişdi: yapışdığı
budaq qırılmışdı və sekundantı onu tutmasaydı, dalı üstə aşağı yuvar-
lanacaqdı.

– Ehtiyatlı olun! – deyə ona qışqırdım, – vaxtından əvvəl yıxılma-
yın: bu yaxşı əlamət deyildir. Yuli Sezarı xatırlayın!

Biz uca bir qayanın üstünə çıxdıq: meydança sanki duel üçün qay-
rılmış kimi narın qumla örtülmüş idi. Səhərin qızaran dumanları içəri-
sində gizlənmiş dağ zirvələri ətrafda hədsiz-hesabsız sürü kimi bir-
birinin böyrünə qışılmışdı. Elbrus cənubda göyə yüksələrək buzlu dağ
təpələrindən əmələ gəlmiş silsilənin uclarını qovuşdururdu. Şərqdən
qopub gəlmiş buludlar artıq bu təpələrin arası ilə uçuşmaqda idi. Mən
meydançanın kənarına yaxınlaşıb aşağıya baxdım, az qala başım gicəl-
lənmişdi: aşağı qəbir içi kimi qaranlıq və soyuq görünürdü. Tufan və
zamanın qoparıb aşağıya atmış olduğu yosunlu qayaların dişləri öz
şikarını gözləyirdi.

Üzərində atışacağımız meydança, demək olar ki, düzgün bir üçbu-
caq təşkil edir. İrəliyə çıxan küncdən altı addım ölçürək düşmənin
atəşini birinci olaraq qarşılamalı olan adamın küncün ta ucunda, dalı
uçuruma tərəf durmasını qət etdik: o, öldürülmədiyi təqdirdə düş-
mənlər yerlərini dəyişdirəcəklər.

Qruşnitskini özümədən hər cəhətcə əlverişli bir vəziyyətdə qoymağı
qərarlaşdırdım: mən onu sınamaq istəyirdim. Onun ruhunda nəciblik
qılgıcımı parlata bilər və o zaman hər şey yaxşılaşmaqla qurtarardı, lakin
izzəti-nəfs və xarakter zəifliyi qalib gəlməli idi. Taleyin mənə mərhə-
mət edəcəyi təqdirdə ona heç bir aman verməməkdə özümü haqlı
çıxarmaq istəyirdim. Öz vicdanı ilə kim bu sayaq şərt bağlamayır?

Kapitan:

– Doktor, püşk atın! – dedi.

Doktor cibindən bir gümüş sikkə çıxarıb onu yuxarı qaldırdı.

Qruşnitski, dost bir adamın dümsükləməsi ilə birdən oyanmış kimi
cəld:

– Reşka! – deyərək çığırdı.

Mən də:

– Oryol! – dedim.

Sikkə yuxarıda fırlanaraq cingilti ilə yerə düşdü. Hamı ona tərəf
yüyürdü.

Mən Qruşnitskiyə:

– Siz xoşbəxtsiniz, – dedim – əvvəl siz atacaqsınız! Lakin yadınızda
saxlayın, siz məni öldürməsəniz, mənim gülləm boşa getməyəcəkdir.
Bu xüsusda sizə and verirəm.

O, qızardı; silahsız adamı öldürməyə utanırdı, mən ona diqqətlə
baxırdım; bir dəqiqəyə qədər mənə elə gəldi ki, o, mənim ayaqlarıma

döşənərək yalvarıb üzr istəyəcək, lakin belə bir alçaq sui-qəsdə boy-
nuna necə ala bilərdi? Onun üçün birçə yol qalmışdı – gülləni havaya
atmaq. Mən onun gülləni havaya atacağına əmin idim. Buna birçə şey
mane ola bilərdi: mən ikinci dəfə atışmağı tələb edə bilərdim.

Həkim qolumdan dartaraq:

– Vaxtdır! – deyərək piçıldadı, – onların niyyətini bildiyimizi bu saat
deməseniz hər şey möhv oldu. Baxın, o tapançanı doldurur... Siz heç
nə deməseniz, bax, mən özüm...

Mən onun qolundan çəkib saxlayaraq:

– Heç bir vəchlə, həkim! – dedim. – Siz bütün işləri korlarsınız.
Mənə mane olmayacağınıza söz vermişdiniz?.. Sizə nə dəxli var?
Bəlkə elə ölmək istəyirəm...

Həkim təəccüblə mənə baxdı:

– Aha!.. Bu başqa məsələ... Ancaq o dünyada məndən şikayət
etməyin...

Bu aralıq kapitan tapançaları doldurub qurtardı, birini Qruşnitskiyə
verdiyi vaxt, gülümseyərək ona nə isə piçıldadı, o birini də mənə verdi.

Mən meydançanın küncündə durdum, yaram yüngül olacağı təq-
dirdə geriye yuvarlanmamaq üçün sol ayağımı daşa möhkəm daya-
yaraq azca irəliyə doğru əyilmiş bir vəziyyət aldım. Qruşnitski mənim
qarşımda durdu və işarə verildikdən sonra tapançanı yuxarı qaldırmağa
başladı. Onun dizləri titrəyirdi. Düz alnımı nişan almışdı...

Qəlbimdə təsəvvürə gəlməz bir hiddət coşmaqda idi. Birdən ta-
pançanı yanına saldı, kətan kimi ağararaq öz sekundantına tərəf dönüb
boğuş səslə:

– Ata bilmirəm, – dedi.

– Qorxaq! – deyərək kapitan cavab verdi.

Atəş açıldı. Güllə mənim dizimi cızdı. Uçurumun kənarından
uzaqlaşmaqdan ötrü mən ixtiyarsız olaraq bir neçə qədəm irəli atdım.

Kapitan dedi:

– Qardaşım, Qruşnitski! Təəssüf ki, güllən dəymədi. İndi isə növbə
sənindir, yerini tut! Əvvəl məni bir qucaqla: biz bir daha görüşmə-
yəcəyik! – Onlar qucaqlaşdılar, kapitan gülməkdən özünü zorla sax-
laya bilirdi; o, hiyləgərliklə Qruşnitskiyə baxaraq: – Qorxma, – deyərək
əlavə etdi. – Dünyada hər şey mənasızdır!.. İnsan – axmaq, tale – hind
toyuğu, həyat isə bir qepiklik şeydir!

Ləyaqətli bir lovğalıqla deyilən bu müdhiş cümlədən sonra kapitan
öz yerinə çökəldi. İvan İqnatiç də gözləri yaşarmış bir halda Qruşnits-

kini qucaqladıqdan sonra o qarşımda tək qaldı. O vaxt mənim qəlbimdə nə cür hissin qaynadığını mən indiye qədər aydınlaşdırmağa çalışıram, o hiss, həm təhqir edilmiş bir izzəti-nəfsin hiddəti, həm nifrət, həm də kin idi. Üzümə indi sakitcə, utanmadan və əminliylə baxan bu adamın iki dəqiqə əvvəl özünü heç bir təhlükəyə qoymadan və bir köpəyi öldürmüş kimi mənə öldürmək istədiyini fikrimə gətirdikcə qəlbimdə kin qaynayıb daşırdı, çünki ayağımdan bir az ağır yaralanmış olsaydım, mən mütləq qayadan aşağı yuvarlanacaqdım.

Bir neçə dəqiqə onun üzünə diqqətlə baxaraq peşmanlığın, heç olmazsa, kiçik bir əlamətini görməyə çalışdım. Lakin mənə elə gəlirdi ki, o gülməkdən özünü güclə saxlayır.

İş belə olduqda mən ona:

– Ölməkdən qabaq Allaha dua etməyinizi tövsiyə edərim, – dedim.

– Mənim ruhumun qeydinə özünüzlükündən çox qalmayın. Sizdən birçə ricam var: tez atın!

– Siz yenədəmi öz böhtanınızı geri götürmək istəmirsiniz?.. Məndən bağışlanmağınızı xahiş etmirsinizmi? Yaxşı fikirləşin, vicdanınız sizə bir şey demirmi?

Draqu kapitanı çıxıraraq:

– Cənab Peçorin! – dedi, – müsaidənizlə, sizi buraya təlqin üçün gəlmədiyinizi deməliyəm. Tez qurtarmalıyıq: birdən dərə ilə keçən olar və bizi burada görürlər...

– Yaxşı, həkim, bir yaxına gəlin!

Həkim yanaşdı. Yazıq həkim! O, Qruşnitskinin on dəqiqə əvvəl solğun olduğundan daha artıq ağarmışdı.

Bu aşağıdakı sözləri mən qəsdən edam hökmünün oxunduğu kimi dayana-dayana, aydın və uca bir səsle tələffüz etdim:

– Həkim, bu cənablar, tələsdiklərdən, yəqin, mənim tapançama güllə qoymağı unutmuşlar, rica edərim, bunu yenidən doldurasınız – həm də yaxşıca doldurasınız!

– Elə iş olmaz! – deyərək kapitan çıxdı, – elə iş olmaz! Tapançaların ikisini də doldurmuşam. Bəlkə güllə sizinkindən yuvarlanıb çıxıb... Bu mənim təqsirim deyil. Yenidən doldurmağa isə sizin haqqınız yoxdur... Heç bir haqqınız yoxdur... Bu bütün qaydalara tamamilə ziddir: mən icazə vermərəm...

Mən kapitana:

– Yaxşı – dedim, – əgər belə isə mən sizinlə eyni şərtlərlə atışacağam. O, duruxdu.

Qruşnitski tutqun və özünü itirmiş halda başını sinəsinə əyərək dayanmışdı.

Axırda o, tapançanı həkimin əlindən dartıb almaq istəyən kapitana:

– Burax onları!.. Axı sən özün onların haqlı olduğunu bilirsen, – dedi.

Kapitan boş yerə ona cürbəcür işarələr edirdi, – Qruşnitski ona baxmaq belə istəmirdi.

Bu aralıq həkim tapançanı dolduraraq mənə verdi. Bunu görürkən, kapitan tüpürüb ayağını yerə vurdu və:

– Sən sarsaqsan, qardaş, – dedi, – həm də murdar sarsaqsan!.. Mədam ki, mənə bel bağlamısan, mənə də qulaq as... Sənə hər nə etsələr yeridir! Milçək kimi gəbər!.. Dönüb geriye çəkilsən: – “Bununla bərabər bu, qaydalara lap ziddir” – deyər mırıldandı.

– Qruşnitski! – dedim, – hələ vaxt var, öz böhtanından əl götür, mən hər şeyi sənə bağışlaram. Məni lağa qoymaq sənə mümkün olmadı, mənim izzəti-nəfsim də qane oldu; yadına sal, biz bir vaxtlar dost idik...

Onun üzü qıpqırmızı qızardı, gözləri parıldıadı.

– Atın! – deyər cavab verdi. – Mən özümə nifrət edərim, sizi də görməyə gözüüm yoxdur. Siz mənə öldürməsəniz, mən sizi gecə qəflətcə doğrayacağam. İkimizdən birimiz gərək bu dünyada yaşamasın...

Mən atəş açdım...

Tüstü çəkildiyi vaxt Qruşnitski meydançada yox idi.

Uçurumun kənarında xəlif sütun kimi görünən toz hələ qıvrılmaqda idi.

Hamı bir səsle qışqırdı.

Mən həkimə:

– Finta la comedia¹ – dedim.

O, cavab verməyərək dəhşət içərisində üzünü çevirdi. Mən çiynlərimi çəkərək Qruşnitskinin sekundantlarına baş əyib yola düşdüm.

Cığırda aşağı düşərək Qruşnitskinin qanlı cəsədini qayaların yarıqları arasında gördüm, bilaixtiyar gözlərimi yumdum...

Atımı açaraq yavaş addımlarla evə torəf yollandım. Ürəyimdən sanki bir daş asılmışdı... Günəş mənə tutqun görünür, onun şüaları mənə qızdırmırdı.

Kəndə bir az qalmış atımı sağ tərəfə – dərəyə çevirdim. Adam görmək mənə ağır gəlirdi: tək qalmaq istəyirdim. Cilovu buraxaraq və

¹ Komediya qurtardı! (italyanca)

başımı köksümə əyərək uzun müddət beləcə getdim. Axırda gəlib əsla tanımadığım bir yerə çıxdım, atı geriye çevirərək yolu axtarmağa başladım: mən tamamilə yorğun bir halda yorulmuş atın belində Kislovodsk çatdığım vaxt günəş batmaq üzrə idi.

Lakeyim Vernerin gəlmiş olduğunu söylədikdən sonra mənə iki məktub verdi: məktubun biri Vernerdən, digəri isə... Veradan idi.

Birincini açdım, bu məzmununda idi:

“Hər şeyi mümkün qədər yaxşı düzəldilmişdir: xurd-xəşil olmuş meyit gətirilmiş, güllə döşündən çıxarılmışdır. Onun ölümünə bədbəxt bir hadisə səbəb olduğuna hamı əmindir: yalnız komendant başını buladı, lakin bir şey demədi. Yəqin o savaştığımızı bilir. Sizin əleyhinizə ortada heç bir sübut yoxdur, siz lap rahat yata bilərsiniz... əgər bacarsanız... Salamat qalın...”

İkinci məktubu açmağa uzun müddət cüret etmirdim. O mənə nə yaza bilərdi?.. Ağır bir hiss qəlbimi həyəcanlandırmaqda idi.

Hər sözü mənim hafizəmdə pozulmadan həkk edilmiş olan məktub budur:

“Sənə bu məktubu bizim bir daha heç bir zaman görüşməyəcəyimizə əmin olduğum bir halda yazıram. Bir neçə il bundan əvvəl səndən ayrılırken də belə düşünürdüm, lakin mənə ikinci dəfə sınaq yəqin fələyə xoş gəlmişdir, mən bu sınağa tab getirə bilmədim; mənim zəif qəlbim tanış səsə yenidən tabe oldu... Sən bunun üçün mənə nifrət etməyəcəksən, deyilmi? Bu məktub eyni vaxtda həm vidalaşma, həm də bir tövbə olacaqdır. Səni sevdiyim zamandan bəri qəlbimdə yığılmış olan dərdi açıb sənə demək mənim üçün bir vəzifədir. Mən səni toqsırləndirməyəcəyəm - sən mənimlə hər hansı bir kişinin rəftar edəcəyi kimi rəftar etdin: sən mənə öz xüsusi malın kimi, bir-birini əvəz edən sevinc, təşviş və qüssə mənbəyi kimi sevdin. Bunlar olmasa həyat kədərli və yeknəşək olardı. Mən bunu lap əvvəllərdə anladım. Lakin sən bədbəxt idin; ona görə də vaxtilə mənim fədakarlığımı qiymətləndirəcəyinə, heç bir şəraitdən asılı olmayan dərin nəvazişimi anlayacağına ümid bağlayaraq özümü sənə yolunda qurban verdim. O vaxtdan çox zaman keçmişdir, mən sənə ruhunun bütün əsrarına vəqif olmuş... və bu ümidimin hədəf olduğuna inandım. Mən acıdım! Lakin mənim sevgim ruhumdan ayrılmazdır, sevgi qaraldı, lakin sönmedi.

Biz əbədi olaraq ayrılıq, lakin sən əmin ola bilərsən ki, mən heç bir zaman başqasını sevməyəcəyəm; mənim ruhum bütün sərvətini, bütün göz yaşlarını və ümidlərini sənə sərf edib bitirmişdir. Səni sevmiş bir qadın başqa kişilərə nifrətlə baxmaya bilməz, bu sənə başqa-

larından daha yaxşı olduğundan deyil, yox, yox! Sənə təbiətində nə isə yalnız sənə məxsus olan ayrıca bir şey var, qürurə bənzər əsrarəngiz bir şey var. Sənə səsində, hər nə xüsusda danışsan belə, məğlubedilməz bir hakimiyyət var; sənə kimi heç kəs daima sevilmək istəməyi bacarmır, yamanlıq heç kəsə bu qədər xoş olmur, heç kəsə baxışı bu qədər zövq və həzz vəd etmir, öz üstünlüklərindən bundan daha yaxşı istifadə etməyi heç kəs sənə qədər bacarmır və heç kəs bu qədər həqiqi surətdə bədbəxt ola bilməz, çünki heç kəs özünü bunu əksinə inandırmağa bu qədər çalışmır.

İndi mən sənə belə tələsik getməyimin səbəbini izah etməliyəm: o, yalnız mənə aid olduğu üçün sənə əhəmiyyəti az bir şey kimi gələcəkdir.

Bu gün səhər tezdən ərim yanıma gələrək Qrışnitskiyə savaştığını nağıl etdi. Yəqin mənim üzüm çox deyişildiyi üçün o, uzun vaxt diqqətlə gözlerimin içinə baxdı; sənə bu gün atşacağını və buna da səbəb mən olduğumu fikrimə gətirdikdə, mən az qala özümə gedəcəkdim. Mən dəli olacağımı zənn edirdim... Lakin indi ağlım başıma geldikdən sonra sənə sağ qalacağına əminəm: sənə mənsiz ölməyin mümkün deyildir! Ərim uzun vaxt otaqda gəzindi, onun mənə nə dediyini bilmirəm; ona verdiyim cavab da xatirimdə deyil, gərək ki, səni sevdiyimi ona dedim. Ancaq söhbətimizin axırında onun məni müdhiş bir sözə təhqir edərək otaqdan çıxdığı yadımdadır. Karetanın qoşulmasını əmr etdiyini eşitdim... Budur, üç saatdır ki, mən pəncərə qabağında oturub sənə qayıtmağımı gözləyirəm... Lakin sən sağsan, sən ölə bilməzsən!.. Karetə, demək olar ki, hazırdır.. Əlvida, əlvida... mən məhv oldum, lakin buna nə ehtiyac var?.. Sənə məni həmişə yadda saxlayacağına əmin ola bilseydim - sevməyini demirəm, yox, ancaq, yadda saxlayacağını deyirəm... Salamat qal, gəlirlər... Mən məktubu gizlətməliyəm...

Sən Mərinə sevmirsən, deyilmi? Onunla evlənməyəcəksən? Mənə bax, sən mənə bu qurbanı verməlisən, axı sənə yolunda mən dünyada hər şeyimi itirdim!..”

Mən dəli kimi eyvana sıçradım, həyətdə gəzdirilməkdə olan Çerkəzin belinə atılaraq, Pyatigorsk yolu ilə dördnala çapmağa başladım. Əldən düşmüş atımı amansız surətdə qovurdum. O, tamamilə ağzı köpüklənmiş bir halda xırıldaya-xırıldaya daşlıq yolla çapmaqda idi.

Günəş, qərbdəki dağlar silsiləsində dincələn bir qara bulud arxasına gizləndi; dərəyə qaralıq və rütubət çökdü. Dağların arası ilə axan Podkumok çayı boğuş-boğuş və yeknəşək bir tərzdə şırıldamaqda idi. Mən səbirsizlikdən boğula-boğula çapırdım. Onu Pyatigorskda tuta

bilməyəcəyim fikri qəlbimi sıxıdadırdı. Birçə dəqiqə, bir dəqiqə daha onu görseydim, vidalaşsaydım, əlini sıxsaydım... Mən dua edir, lənət oxuyur, ağlayır, güldürdüm... Yox, mənim əndişəm, ümitsizliyimi heç bir şey ifadə edə bilməz!.. Onu əbədi olaraq itirmək ehtimalı qarşımda durunca, Vera mənim üçün dünyada hər şeydən – həyatdan, namusdan, bəxtiyarlıqdan da qiymətli oldu. Mənim başımda necə qoribə, necə çılgın fikirlər gözdüyünü yalnız Allah bilir... Bununla belə mən atı aramsızcasına qovaraq çapırdım. Bax, budur, mən atımın ağır nəfəs almaqda olduğunu sezməyə başladım. O, düzəngah yerdə artıq bir-iki dəfə bədrəmişdi... Kazak stanitsası olan Yessentukiyə beş verstə qədər qalmışdı, burada mən başqa bir ata minə bilərdim.

Atımın qüvvəti onca dəqiqəyə daha yetmə idi, hər bir şey xilas edilmiş olurdu. Lakin birdən xırdaca bir dərədən qalxarkən dağlardan çıxhaçıxdı, dik bir dönüşdə heyvan yerə sorildi. Mən cəld yerə atıldım, onu qaldırmaq üçün cilovundan tutub çəkdim – əbə: atın qıcanmış dişlərinin arasından güclə eşidilə bilən bir inilti qopdu, bir neçə dəqiqə sonra öldü. Mən son ümidimi itirərək çöldə tək qaldım; piyada getmək fikrinə düşdüm – qılçalarım büküldü, bütün günü keçirdiyim təşvişdən, yuxusuzluqdan tabsız bir halda yaş otun üzərinə yığılaraq uşaq kimi ağladım.

Uzun bir müddət qımlıdanmadan uzanaraq hönkürtü və göz yaşlarını saxlamağa çalışmadan acı-acı ağladım. Sınəmin partlayacağını zənn edirdim; bütün soyuqqanlılığım, bütün səbatım tüstü kimi qeyb olmuşdu, taqətim qalmamışdı, dərrakəm susmuşdu, əgər bu dəqiqə məni biri görseydi, nifrətlə məndən üz döndərərdi.

Gecənin şəhi və dağ küləyi mənim alovlu başımı sərinlətdi və fikirlərim həmişəki intizamına düşdüyü vaxt, mən məhv olmuş bəxtin dalınca qaçmağın həm faydasız bir iş, həm dəlilik olduğunu anladım. Daha mənə nə lazımdır? – Onu görməkmi? – nə üçün? Bizim aramızda hər şey bitməmişdirmi? Bir acı vidalaşma öpüşü xatiratımı zənginləşdirə bilməz; həm də bu öpüşmədən sonra bizim ayrılmamız daha da çətin olar.

Lakin ağlamağı bacara bildiyim mənə xoşdur. Amma burası da var, bəlkə də buna səbəb əsəblərimin pozğunluğu, keçən gecəni yuxusuz keçirməyim, iki dəqiqə tapança lüləsi qarşısında durmağım və qarnımın boşluğu olmuşdur.

Axırı aydınlıqdır! Bu yeni əzab, əsgəri üslubla desək, daxilimdə uğurlu bir təxribat apardı. Ağlamaq səhhət üçün xeyirlidir, bir də, yəqin, mən at çapmasaydım və geri qayıdarkən on beş verst piyada get-

məyə məcbur olmasaydım, bu gecə də yuxu mənim gözlərimi yumdura bilməyəcəkdi.

Mən Kislovodsk şəhər saat beşdə gəlib çatdım və yatağa atılaraq Napoleonun Vaterloodan sonrakı yuxusu ilə yuxuladım.

Oyandığım vaxt eşikdə artıq qaranlıq düşmüşdü. Mən açıq pəncərənin qabağında oturub arxalığının düymələrini açdım, – dağ küləyi ağır yorğunluq yuxusundan hələ də rahatlanmamış sinəmi sərinlətdi. Uzaqda, çayın o tayında çaya kölgə salan qovaqların sıx başları arasından, qalanın və kəndin binalarında yanan işıqlar parıldamaqda idi. Bizim həyətdə hər şey sükuta qorq olmuşdu, knyaginyanın evində işıq yamırdı.

Həkim içəri girdi, onun qaşqabağı sallanmışdı. Həmişəki adətində rəğmə mənə əl uzatmadı.

– Həkim, haradan gəlmisiniz?

– Knyaginya Liqovskayanın yanından: onun qızı xəstədir, əsəbləri zəifləmişdir... Lakin iş onda deyil, bax, bundadır; hökumət adamları işi duymuşlar. Heç bir şeyi isbat etmək mümkün deyilsə də mən sizə ehtiyatlı olmanızı tövsiyə edirəm. Knyaginya bu gün mənə dedi ki, o sizin Meri üçün duə çıxıldığını bilir. Ona hər şeyi o qoca nağıl etmişdir... Nə idi onun adı? O, Qruşnitski ilə sizin restoranda dalaşmağınızın şahidi olmuşdur. Mən sizi xəbərdar etmək üçün gəldim. Salamət qalın. Ola bilsin ki, biz bir daha görüşməyəcəyik, sizi bir yerə sürgün edərlər.

Həkim astanada dayandı: mənim əlimi sıxmaq arzusunda idi... Mən bu yolda ən kiçik bir arzu göstərsəydim o, yüyürüb boynumu qucaqlayacaqdı, lakin mən daş kimi soyuq bir tövr aldım, – o da bayıra çıxdı.

İnsanlara bir bax! Bunların hamısı belədir, bir əməlin bütün pis cəhətlərini qabaqcadan bildikləri halda ona yardım göstərir, tövsiyə edir, başqa bir vasitənin mümkün olmadığını görərək onu həttə təqdir belə edirlər, – sonra kənara çəkilir və məsuliyyətin bütün ağırlığını öz üzərinə almağa cürət edəndə, səndən nifrətlə üz çevirirlər. Onların hamısı belədir, həttə ən mərhəmətliləri, ən ağıllıları da belədir!..

Ertesi gün şəhər tezdən baş rəisdən N qalasına getmək əmri alıb, vidalaşmaq üçün knyaginyagilə gəldim.

Knyaginyanın, ona deməli ayrıca bir mühüm sözü olub olmadığı sualına mənim: – sizə səadət və can sağlığı arzulayıram, – deyər cavab verməyim onu təəccübləndirdi.

– Mənə isə sizinlə çox ciddi danışmaq lazımdır.

Mən dinməzçə oturdum.

Aşkar idi ki, nədən başlayacağımı bilmirdi; qıpqırmızı qızardı, şişkin barmaqları ilə stolu taqqıldatdı: axırda qırıq bir səslə belə başladı:

– Mənə baxın, müsyo Peçorin, mən zənn edirəm ki, siz nəcib adamsınız.

Mən baş əydim.

O, sözüne davamla:

– Sizin nəcibliyinizə tamamilə əminəm, – deyə o, davam etdi, – sizin davranışınız bir qədər şübhəli olsa da, yaqın bunun mənim bilmədiyim səbəbləri ola bilər; bax, onları siz, indico mənə açmalısınız. Siz mənim qızımı böhtandan qorudunuz, onun yolunda atışdınız, deməli, həyatınızı təhlükə altına qoydunuz... Cavab verməyin, mən bilirəm ki, Qruşnitski öldürüldüyünə görə (o xaç çekdi) siz bunu boynunuza almayacaqsınız, Allah onun günahından keçər – və ümidvaram ki, sizinkindən də keçər!.. Bu mənə dəxli olan bir məsələ deyil... Mən sizi günahlandırmağa cürət edə bilmərəm, çünki mənim qızım günahsız olsa da hər halda buna səbəb olmuşdur. O mənə hər şeyi söyləmişdir... zənn edirəm aydındır: siz ona sevginizi elan etmişsiniz... o da sizə həmçinin (burada knyaginya ağır bir ah çekdi), lakin o xəstədir və mən bunun adı bir xəstəlik olmadığına əminəm. Gizli bir dərd onu öldürməkdədir. O, boynuna almır, lakin mən əminəm ki, bunun səbəbi sizsiniz... Məni dinləyin: siz bəlkə mənim rütbə, çox böyük sərvət axtardığımı zənn edirsiniz – bu düşüncəni kənara atın, mən qızıma yalnız bəxtiyarlıq istəyirəm. Sizin indiki vəziyyətiniz qiblə ediləcək bir vəziyyət deyil, lakin bu vəziyyət düzəldə bilər, sizin var-dövlətiniz var; sizi mənim qızım sevir, o bəxtiyarlığınızı təmin edəcək bir tərbiyə almışdır. Mən zənginəm, o mənim yeganə övladımdır... Söyləyin, sizi dayandıran nədir?.. Əslinə baxsan mən bütün bunları sizə söyləməməli idim, lakin mən sizin qəlbinizə, sizin namusunuza arxalanıram, yadınıza salın ki, mənim birçə qızım var, birçə...

O, ağladı.

– Knyaginya, – dedim, – sizə cavab verməyə imkanım yoxdur müsaide edin qızınızla təklikdə danışım...

– Heç vaxt! – deyə şiddətli həyəcan içində yerindən qalxdı.

– İxtiyar sizindir, – deyə cavab verərək getməyə hazırlaşdım.

O, fikrə getdi və bir qədər səbir etməmi işarə ilə anlatdıqdan sonra otaqdan çıxdı.

Beş dəqiqə keçdi; qəlbim şiddətlə döyünürdü, lakin fikirlərim sakit, başım soyuq idi, məhriban Meriyə qəlbimdə heç olmasa birçə zərrə sevgi axtardımsa da, tapa bilmədim.

Budur, qapı açıldı, o, daxil oldu. Aman, allah! Son dəfə gördüyümdən o nə qədər dəyişmişdi. Görəsən mən onu çoxdanmı görməmişəm?

Otağın ortasına çatarkən o, səndələdi: mən yerimdən sıçrayaraq əlimi uzatdım və onu kresloya apardım.

Mən onun qarşısında durmuşdum. Biz uzun müddət dinmədik: onun anlaşılmaz hüznə dolu olan iri gözləri sanki mənim gözlərimdə ümidə bonzər bir şey axtarırdı, onun solğun dodaqları boş yerə gülümseməyə çalışırdı, dizlərinin üzərinə qoymuş olduğu zərif əlləri o qədər arıq və şəffaf idi ki, mənim ona yazığım gəldi.

– Knyajna, – dedim, – onu bilirsinizmi ki, mən sizə olo salmışdım?.. Siz mənə nifrət etməlisiniz.

Onun yanaqları xəstələrə məxsus bir tərzdə qızardı.

Mən davam edərək:

– Belə olduğu halda siz məni sevməzsiniz, – dedim...

O üzünü kənara çevirərək stola dirsekləndi və əlləri ilə gözlərini örtü, mənə elə gəldi ki, onun gözlərində yaş parıladı.

Zorla eşidiləcək bir səsle:

– Pervərdigara! – dedi.

Bu, dözülməz bir vəziyyət idi və bu hal daha artıq davam etseydi, mən onun ayaqlarına düşəcəkdim.

Mən bacara bildiyim qədər möhkəm səsle və məcburən gülüm-səyərək:

– Xülasə, dedim, – mənim sizinlə evlənmə bilməyəcəyimi siz özünüz də görürsünüz. Əgər siz bunu indi həтта arzu etsəydiniz də çox tezliklə peşman olardınız. Ananızla aramızda olan danışq məni sizə bu qədər açıq bir tərzdə və bu qədər kobudcasına izah verməyə məcbur etdi, mən onun səhv etdiyini ümid edirəm: onun səhvini özünə anlatmaq işə asandır. Görürsünüz, mən sizin qarşınızda çox aciz və murdar bir rol oynayıram və həтта bunu boynuma alıram: sizin üçün edə biləcəyim yaxşılıq ancaq budur. Mənim haqqımda nə cür pis rəyde olsanız belə, mən onu qəbul edirəm... Bilmirsiniz, mən sizin qarşınızda alçağam... Doğrudurmu, siz məni həтта sevsəydiniz belə, artıq bu dəqiqədən etibarən mənə nifrət edərdiniz?..

O, mənə tərəf döndüyü zaman sifəti mermər kimi ağarmışdı, lakin təkcə gözləri çox gözəl bir tərzdə parıldayırdı.

– Mən sizə nifrət edirəm... – dedi.

Mən təntənə ilə təşəkkürümü bildirərək, ehtiramla baş əyib çıxdım. Bir saat sonra üçatlı çapar arabası məni Kislovodskdan sürətlə uzaqlaşdırırdı. Yessentukiyə bir neçə verst qalmış, yolun kənarında mən köhlən atımın leşini tanıdım, yəheri götürülmüşdü – yaqın yoldan

keçən bir kazak götürmüşdü və yəhər əvəzinə belinə iki qarğa qonmuşdu. Mən bir ah çəkib üzümü çevirdim...

İndi də burada, adamı darıxdıran bu qalada keçmiş xatırladıqca özümə tez-tez soruşuram: tale mənimçün açmış olduğu yola mən nə üçün qədəm qoymaq istəmədim? Axı o yolda məni sakit bir sevinc və ruhi rahatlıq gözləməkdə idi... Yox, mən belə bir qiymətə tab gətirə bilməzdim! Mən quldurlar gəmisində doğulmuş və oradaca böyümüş bir matros kimiyəm, onun ruhu fırtınalara, çarpışmalara alışmışdır; fırtına onu sahələ tulladığı vaxt kölgəli meşələr onu nə qədər cəzb etsə və ilıq günəş ona nə qədər işıq saçsa, yenə də qüssələnəcək, sıxıntı çəkəcək, o bütün günü sahilin qumları üzərində gəzərək, çırpınan dalğaların yeknəsəq xışıltısını dinləyəcək, dumanlı uzaqları diqqətlə seyr edəcəkdir: orada, o mavi dərinlikləri bozuntul buludlardan ayıran cizgi üzərində, həsrətini çəkdiyi, əvvəlcə dəniz qağayısı qanadına bənzəyən, sonra isə yavaş-yavaş dalğaların köpüyündən ayrılaraq, hamar hərəkətlə xəlvət bir körpüyə yanaşan yelkəni görməyə çalışacaqdır...

FATALİST¹

Bir dəfə, necə oldusa sol cinahda olan bir kazak stansiyasında iki həftə yaşamağı oldum; piyada batalyonu da burada düşmüşdü: zabitlər növbə ilə bir-birinin evinə toplaşaraq axşamlar qumar oynayırdılar.

Bir dəfə, boston² oynamaqdan darıxıb, kartları stolun altına tulla-yaraq mayor S...-nin evində xeyli müddət oturdum; söhbət həmişəkindən maraqlı idi. Guya insanın başına gələnlərin Allahın əmri ilə baş verdiyinə inanan müsəlman etiqadına bizim aramızda da pərəstiş edənlər olduğu haqqında mühakimə yeridirdik. Hər kəs cürbəcür qəribə hadisələri pro yaxud contra³ danışır.

Qoca mayor dedi:

– Ağalar, bunlar heç şeyi isbat etmir, axı heç biriniz öz rəyinizi sübut etmək üçün dediyiniz bu qəribə hadisələri görməmişsiniz!

Bir çoxları dedi:

¹ Latınca "Fatum" tale deməkdir; fatalist taleyin qəza-qədr tərəfindən müəyyən bir istiqamət aldığına və buna qarşı insanın mübarizə edə bilməyəcəyinə inanan adam.

² Qumar oyunudur.

³ Lehine yaxud əleyhinə (latınca)

– Əlbəttə, heç birimiz görməmişik, lakin mötəbər adamlardan eşitmişik...

Kim isə dedi:

– Bunlar hamısı boş şeylərdir! Bizim ölüm saatımızın siyahısını görmüş mötəbər adamlar hamı?... Əgər doğrudan da əcəl vardısı, o zaman bizdə iradə və mühakimə nə üçün verilmişdir? Nə üçün biz istədiyimizi etməməliyik?

Bu zaman otağın bir küncündə oturmuş bir zabıt ayağa qalxdı, asta-asta stola yanaşaraq hamını sakit və məğrur bir baxışla süzdü. Adından molum olduğu kimi o, serb idi.

Poruçik Vuliçin zahiri görünüşü onun heysiyyətinə tamamilə uyğun gəlirdi. Uca boyu və buğdayı çöhrəsi, qara saçları və nüfuzedici qara gözləri, mənsub olduğu millətin əlaməti olan yekə, lakin düzgün burnu, daima dodaqlarında gəzən qüssəli və soyuq təbəssümü – onu xüsusi bir məxluq görkəmi vermişdi. Sanki bütün bunların hamısı tale-yini onunla yoldaş etdiyi adamlarla öz fikir və ehtirasları haqqında dərclənməyə qabiliyyətsiz bir adam görkəmi vermək üçün şərtləşdirilmişdi.

Vuliç cəsur idi, az, lakin kəskin danışardı; könlünün və ailəsinin sırlarını heç kəsə açmazdı; demək olar ki, əsla şərab içməzdi, göz görməse gözəlliklərini təsəvvür etmək çətin olan gənc kazak qızlarının dalınca düşməzdi. Lakin, belə deyirdilər ki, polkovnikin arvadı onun ifadəli gözlərinə bənd olubdur, lakin bu haqda ona söz atdıqda ciddi qəzəblənərdi.

Yalnız bir həvəsini – qumara olan həvəsini kimsədən gizlətməzdi. Yaşıl stol başında o hər şeyi unudar və adətən həmişə uduzardı, lakin daimi müvəffəqiyyətsizliklər onun inadını daha da artırardı. Belə söyləyirdilər ki, bir dəfə o, gecə əsgəri səfər zamanı yastıq üstündə bank qoyur: əli bərk gətirmiş. Bu zaman birdən güllə səsi eşidilir, təhlükə xəbəri verilir, hamı yerindən sıçrayıb silaha sarılır. Vuliç yerindən qımıldanmadan ən qızgın pontyorlarından¹ birinə "Banka get!" – deyə bağırır. Pontnyoru qaça-qaça "Yeddiq gəlir", deyə cavab verir. Ümumi bir çaxnaşma düşməsinə baxmayaraq Vuliç kart verir.

O, qabaq cəbhəyə gəlmiş zaman bərk atışma gedirmiş, Vuliç gülləyə və çəçən qılıncına etina etmədən xoşbəxt pontyorunu axtarırmış.

¹ Pontnyor – qumar yoldaşı

Nəhayət, Vuliç qabaqda atışanlar və düşməni meşədən qovub çıxardanlar içərisində pontyorunu görən kimi:

– Yeddilik çıxdı! – deyə bağırır və yaxına gəlib xoşbəxt curunun indi pul vermək vaxtı olmadığını söyləməsinə baxmayaraq, kisəsinə çıxarıb pulları ona verir. Xoşuna gəlməyən bu borcu verdikdən sonra o, irəli atılır, soldatları da dalınca aparır və işin axırınacan, lap soyuq-qanlıqla çeçenlərlə atışır.

Poruçik Vuliç stola yaxınlaşdıqda hamı susub ondan orijinal bir hərəkət baş verəcəyini gözləməyə başladı.

O:

– Ağalar! – dedi (onun səsinin ahəngi adi qaydasından aşağı olsa da sakit idi), – ağalar, boş mübahisələrdən nə çıxar? Siz sübut istəyirsiniz, təklif edirəm öz üzerinizdə sınaşınız, insan öz həyatının ağasıdır və ya qəza-qədərdən hər birimiz üçün bir əcəl dəqiqəsi təyin edilmişdir... Kim istəyir?

– Mən istəmirəm, mən istəmirəm! – deyə hər tərəfdən səslər eşidildi. – Qərribə adamsan ha! Gör ağlına nə gəlir!

Mən zarafatla:

– Mərc gəlirəm, – dedim.

– Nədən mərc gəlirsen?

Cibimdəki var-yox iyirmi çervonu stolun üstünə səpərək:

– Mərc gəlirəm ki, əcəl yoxdur! – dedim.

– Mərcini qəbul edirəm! – deyə Vuliç boğuş bir səsle cavab verdi. – Mayor, siz münsif olun, bu da on beş çervon, beş çervon da siz mənə borclusunuz, iltifat edib onu da bu on beş çervonun üstünə qoyun.

Mayor:

– Yaxşı, – dedi, – ancaq doğrusu, nədən mərc bağladığınızı və mübahisəni necə həll edəcəyinizi anlamıram...

Vuliç bir söz demədən mayorun yataq otağına keçdi; biz də onun dalınca getdik. O, bir çox silah asılmış divara yaxınlaşdı və müxtəlif kalibrli tapançalardan birini mıxdan götürdü. Biz hələ də onun fikrini anlamamışdıq, lakin o çaxmağı çəkib tapançanın lüləsini barılla doldurduqda, çoxumuz bilaixtiyar bağıraraq əllərini tutduq.

– Nə etmək istəyirsən? Canım, bu ki dəlilikdir! – deyə onun üstünə bağırışdılar.

O, əllərini bizim əlimizdən çıxarıb asta-asta dedi:

Ağalar! Kim mənim əvəzimə iyirmi çervon qoymaq istəyir?

Hamımız susduq və ondan uzaqlaşdıq.

Vuliç o biri otağa keçdi. Stolun başında əyləşdi. O bizə stolun dövrəsində oturmaq işarəsi verdi. Dinmədən ona itaət elədik: bu dəqiqədə o bizim üzümüzə əsrarəngiz bir hökmə malik idi. Mən diqqətlə onun gözlərinin içinə baxdım, lakin o mənim sinayıcı baxışına arxayın və soyuq cavab verdi, solğun dodaqları ilə gülümsədi, lakin onun soyuq-qanlılığına baxmayaraq, mənə elə gəldi ki, Vuliçin solğun çöhrəsində ölüm damğası sezirəm. Mən müşahidə etmişəm, məndən başqa bir çox köhnə əsgərlər də mənim müşahidəmi təsdiq edirdilər ki, bir neçə saatdan sonra öləcək adamın üzündə çox vaxt əcəlin qərribə əlaməti olur və bu məsələdə belə vəziyyəti təyin etməyə alışan göz çətin səhv edir.

Mən ona dedim:

– Siz bu gün öləcəksiniz! – O, cəld mənə tərəf döndü, lakin yavaşca və sakitcə cavab verdi:

– Bəlkə də hə, bəlkə də yox...

Sonra mayora müraciətlə tapançanın dolu olub-olmadığını soruşdu. Ara qarışıq olduğundan mayor bu məsələni yaxşı bilmirdi.

Kim isə qışqırdı:

– Vuliç, burax! Madam ki divarda, adamın başı üstündən asılmışdır, demək, mütləq doludur, zarafatın heç yeridir?!

Bir başqası:

– Bu, sarsaq zarafatdır! – deyə dilləndi.

Bir üçüncüsü qışqırdı:

– Beş manatına qarşı əlli manatdan mərc gələrəm ki, tapança dolu deyildir.

Yenə mərcələr bağlandı.

Bu uzun təşrifat məni usandırdı. Mən ona:

– Bura baxın, – dedim, – özünüzü öldürün, ya da tapançanı əvvəlki yerindən asın, gedək yataq.

Bir çoxları:

– Düzdür, – deyə dilləndi, – gedək yataq.

Vuliç tapançanın lüləsini alına dayayaraq dedi:

– Ağalar, rica edirəm, yerinizdən tərpənməyəsınız! – Elə bil hamı yerində daşa döndü. Vuliç əlavə etdi:

– Cənab Peçorin, kartı götürüb havaya atın.

İndiki kimi xatırımdadır, mən qırmızı toxmaq tuzu stolun üstündən götürərək havaya atdım: hamı nəfəsini içinə çəkdi; bütün nəzərlər

qorxu və anlaşılmaz bir maraqla tapançadan aralanıb meşum tuza dikildi, tuz havada titreyib yavaş-yavaş yerə düşürdü və stola toxunmuşdu ki, Vuliç tapançanın tetiyini çəkdi... tapança açılmadı!

– Allaha şükür ki, dolu deyilmiş, – deyə səsləndilər.

Bir çoxları:

Vuliç:

– Yenə də bir baxaq, – dedi. O, yenə tapançanın tetiyini çəkib pəncərənin üstündən asılmış furajkanı nişan aldı; tapança açıldı – tüstü otağı бүürdü; tüstü çəkildikdə furajkanı asıldığı yerindən götürdü. Güllə furajkanın lap ortasından dəlib divarın xeyli içinə girmişdi.

Üç dəqiqə heç kəs bir kəlmə də danışa bilmədi. Vuliç mənim çərvonlarımı arxayınca öz kisəsinə qoydu.

Tapançanın birinci dəfə nə üçün açılmaması haqqında deyişmə düşdü; bəziləri, ehtimal ki, tapançanın lüləsinin zibilli olduğunu irəli sürürdü; bəziləri də deyirdi ki, əvvəlcə barıt nəm imiş, Vuliç sonradan təzə barıt doldurdu, lakin mən son gümanın haqsız olduğunu təsdiq etdim; çünki gözümü bir an da olsun tapançadan ayırmamışdım.

Mən Vuliçə dedim:

– Siz qumarda xoşbəxtsiniz!..

O qürurla gülümseyib cavab verdi:

– Ömrümdə ilk dəfədir ki, uduram; bu bank vurmaqdan və ştosdan¹ daha yaxşıdır.

– Lakin bir qədər təhlükəlidir.

– Yoxsa siz öləcəyime inanmağa başlamısınız?

– İnanmağına inanıram, ancaq bunu da anlamıram, nə üçün mənə elə gəldi ki, yenə bu gün siz mütləq ölməlisiniz?

Bir az əvvəl tapançanı tələş etmədən alınma dirəmiş olan bu adam indi birdən-birə qızıxdı və tutuldu.

Ayağa qalxaraq dedi:

– Artıq bəsdir! Mərcimiz bitdi və mənə elə gəlir ki, iradlarımız artıq yersizdir... – O, şapkasını götürüb getdi. Bu hərəkət mənə qərribə göründü və bildim ki, havayı deyil.

Az sonra hamı Vuliçdəki qərribəliklər haqqında müxtəlif fikirlər yeridə-yeridə və özünü vurmaq istəyən bir adamla mərc gəldiyimə görə, çox ehtimal ki, hamı bir ağızdan məni xudbin adlandıraraq evinə

¹ Ştoss - qızgın qumar oyunu deməkdir.

dağılmışdı, guya ki, o mənsiz özünə münasib bir fürsət tapa bilməzdi!..

Mən, stanitsanın tənha döngələri ilə evə qayıdırdım; bədirlənmiş və yağıın şölesi kimi qızarmış ay evlərin diş-diş üfzündə görünməyə başladı. Tutqun-mavi göy qübbəsində ulduzlar sakit-sakit parıldaşırdı; bir zamanlar bir parça torpaq, yaxud uydurma haqq uğrunda bizim elədiyimiz mənasız mübahisələrdə ulduzların da iştirak etdiyini güman edən zəkali adamlar olduğunu xatırladıqda, məni gülmək tutdu. Hey-hat! O adamların rəyincə, onların vuruş və tənənlərini işıqlandırmaq üçün yandırılmış bu ulduzlar indi yenə də əvvəlki parıltı ilə yanmaqdadır. Halbuki bu adamların ümid və ehtirasları qayğısız bir səyyahın meşə kənarında yandırıdığı ocaq kimi onların özləri ilə birlikdə çoxdan sönüb getmişdir! Lakin saysız-hesabsız cisimləri olan bütöv bir səmanın, dilsiz də olsa, onlara sədaqətlə baxdığına, bəslədikləri inam bu adamlara nə qədər iradə vermiş! Onların labüd olan əcali xatırladıqda qəlblərimizi sıxan bu qeyri-ixtiyari qorxudan başqa heç bir etiqad və qüruru, heç bir zövq və qorxusu olmadan dünyanı sərgərdan dolaşan biz xələfələri isə nə boşəriyyətin xeyir, nə də öz səadətimiz üçün böyük qurbanlar verməyə artıq qabiliyyətli deyilik, çünki bu səadətin qeyri-mümkün olduğunu bilirik və babalarımız bir aldanışdan başqa bir aldanışa keçdikləri kimi biz də soyuqqanlılıqla bir şübhədən digərinə keçirik; onlar kimi bizim də nə bir ümidimiz, nə də, hətta qüvvətli olsa da, insanlar, yaxud tale ilə hər cür mübarizədə insan ruhunu çulğalayan qeyri-müəyyən bir zövqümüz olmadığı üçün edirik.

Ağımdan bu cür bir çox fikirlər gəlib keçdi: mücərrəd bir fikir üzərində dayanmağı sevmədiyimdən mən bunları başımdan çıxartdım; bir də bunların axırı hara gedib çıxacaqdır ki?.. Gəncliyimin ilk çağlarında mən xəyalpərvər idim: nadinc və acgöz xəyalın təsəvvürümdə canlandırıdığım bəzən tutqun, bəzən də olvan surətləri oxşamağı sevərdim. Lakin bundan mənə nə qaldı. Yalnız gecə, xəyalatlarla əlləşdikdən sonra duyulan bir yorğunluq və təəssüflərlə dolu olan tutqun bir xatirat. Bu hədə mübarizədə mən qəlbimin qızgınlığını da, həqiqi həyat üçün zəruri olan daimi iradəni də itirib tükətdim. Mən bu həyata, onu fikrimdə yaşayıb keçirdikdən sonra qədəm qoydum və çoxdan bəri oxuduğum bir kitabda təqlidlə yazılmış başqa bir kitabı oxuyan adama göründüyü kimi, bütün bunlar mənə kədərli və iyrənc göründü.

Bu gecəki hadisələr mənə olduqca dərin təsirlər buraxdı və əsəblərimi qıcıqladı. Əcəlin olduğuna inanıb inanmadığımı bilmirəm, lakin bu gecə mən ona möhkəm inandım; ortadakı dəlil heyratəngiz idi; babalarımıza və onlara xidmətçilik edən astrologiyaya məsxərə etməyimə baxmayaraq, ixtiyarsız olaraq, mən də onların cığırtı ilə getdim. Lakin təhlükəli yoldan mən özümü öz vaxtında saxladım və heç bir şeyi qəti surətdə rədd etmək, heç şeyə kor-koranə inanmaq adətım olmadığından metafizikamı bir kənara atıb ayağımın altına baxmağa başladım. Belə ehtiyatlılıq çox yerli idi: mən qalın və yumşaq, lakin, deyəsən, cansız bir şeyə toxundum; az qalmışdım yıxılma. Ayın işığı düz, yolun ortasına düşmüşdü – oyıldım, nə görəsəm yaxşıdır? Qılıncıla ikiyə bölünmüş bir donuz yerə sərilmişdi... Donuzu təzəcə gözədən keçirmişdim ki, ayaq səsləri eşitdim: iki kazak döngədən yüyürə-yüyürə gəldi: biri mənə yaxınlaşıb donuz qovan bir sorxoş kazak görüb-görmədiyimi soruşdu. Mən kazak görmədiyimi bildirib kazakın qeyzli şücaətinin qurbanı olan donuzu onlara göstərdim... İkinci kazak dedi:

– Ax, quldur! Təzə çaxır içən kimi qabağına nə gəldi doğramağa başlayır. Yerəmeiç, onun dalınca gedək; tutub əl-qolunu bağlamaq lazımdır, yoxsa...

Onlar çıxıb getdilər, mən də böyük bir ehtiyatla yoluma davam edib, nəhayət, sağ-salamat mənzilimə çatdım. Mən qoca bir uryadnikin evində yaşayırdım; onu mən, xoş xasiyyətinə, xüsusilə gözəl qızı Nastyanın xatirəsinə görə sevirdim.

Nastya, həmişə məni, adəti üzrə, kürkünə bürünərək qapı ağzında gözləyirdi: ay onun gecə ayazında güyərmiş sevimli dodaqlarını işıqlandırır. Məni görüb gülümsədi, lakin mənim onunla məşğul olmaq halım yox idi. Onun yanından keçərkən: “Əlvida, Nastya!” dedim, O, cavab olaraq, nə isə bir şey demək istədi, lakin dinmədi, yalnız köksünü ötürdü.

Mən otağıma keçib qapını bağladım, şamı yandırıb yatağıma uzandım, lakin yuxum gəlmədi. Mən yuxulayanda dan yeri artıq ağarmağa başlamışdı, ancaq qəzanın hökmü belə imiş ki, görək bu gecə mən yatmayaymışam. Saat dörd idi ki, iki adam pəncərəmi döydü, yerimdən sıçradım: – Nə olmuşdur?.. – “Qalx, geyin!” – deyərək bir neçə adam bəğirdi. Mən tələsik geyinib çıxdım. Dalınca gəlmiş üç zabıt bir ağızdan mənə:

– Bilirsən nə olub? – dedilər; onların üzləri ölü kimi ağarmışdı.

– Nə olub?

– Vuliç öldürülübdür!

Mən yerimdə dondum.

– Bəli, öldürülübdür! – deyərək onlar davam etdilər, – tez ol, gedək.

– Axı haraya gedək?

– Yolda bilərsən.

Getdik. Onlar əhvalatı mənə nəgill etdilər. Vuliçin vurulmasından yarımca saat əvvəl onu amansız ölümdən qurtarmış qoribə əcəle aid müxtəlif şeylər də əlavə elədilər. Vuliç qaranlıq bir küçə ilə təkcə gedirmiş; birdən donuzu parçalamış kefli kazakla qabaqlaşır. Vuliç dayanıb: “Qardaş, kimi axtarırsan?” deyərək soruşmasaymış, ehtimal ki, kazak onu görmədən keçib gedəcəkmiş. Kazak cavabında: – “Səni!” – deyərək, qılıncını endirib onu çiyindən tələyinə çapmış... Yolda mənə rast gələn və qatili izləyən iki kazak, özlərini yetirib yaralı qaldırmışlar, lakin o, artıq can vermiş, o ancaq ikicə söz deyərək bilmişdi: “O haqlıdır!” – Bu sözlərin dumanlı mənasını birçə mən qanırdım: sözlər mənə aid idi; mən biləlxətiyar yazığın tələyinin sonunu xəbər vermişdim; sövq-təbiim məni aldatmamışdı, mən onun deyişilmiş üzünə qonmuş yaxın ölüm əlamətini düzgün sezməmişəm.

Qatil, stanitsanın qurtaracağında boş bir daxmaya girib qapısını bağlamışdı: biz də oraya gedirdik. Çoxlu qadın ağlaya-ağlaya oraya tərəf yüyürürdü. Arabir gecikmiş kazak küçəyə sıçrayır, xəncərini tələsik bağlaya-bağlaya qaçır və gəlib bizi ötürdü. Çaxnaşma çox dəhşətli idi.

Nəhayət, biz də yetişdik: qapısı və pəncərələrinin taxtası içəridən bağlanmış daxmanın ətrafına böyük bir izdiham toplaşmışdı. Zabıtlarla kazaklar bir-birilə qızgın danışdılar: qadınlar sızılaraq, şivən qoparıb bağırırdılar. Bunların arasında siması çılğın məyusluq ifadə edən bir qadının üzü diqqətimi cəlb etdi. Qarı dizlərinə dirəklənmiş və başını əllərinə söykəmiş vəziyyətdə yoğun bir tirin üstündə oturmuşdu: bu qatilin anası idi. Onun dodaqları hərdənbir qımıldanırdı. Bu dodaqlar, kim bilir, lənətni və ya duamı pıçıldayırdı?

Bununla belə bir qərara gəlmək və qatili yaxalamaq lazım idi. Lakin kazakın üzərinə birinci olaraq atılmağa heç kəs cürət etmirdi.

Mən pəncərəyə yanaşıb taxtanın deşiyindən içəri baxdım; kazak sağ əlində tapança, ağappaq ağarmış bir halda döşəməyə uzanmışdı,

qana bulaşmış qılıncını yanına qoymuşdu. Onun ifadəli gözləri dəhşətlə ətrafı gəzirdi. Dünən etdiyi işi aydın xatırlayırmış kimi o bəzən diksinir və başını əlləri içinə alırdı. Mən onun bu rahatsız baxışında elə böyük bir cürət görmədim və mayora nahaqca yerə kazaklara qapını sındırıb içəri soxulmaq əmrini vermədiyini söylədim. Bunu, kefli kazak *tamamilə* ayılanacan yubatmaqda, *indi etmək yaxşıdır*.

Bu zaman qoca yasavul, qapıya yanaşıb onu adı ilə çağırırdı: kazak səs verdi.

Yasavul:

– Günah iş görmüsən, qardaşım, Yefimiç, – dedi, – daha nə etməli, təslim ol!

– Təslim olmaram! – deyərək kazak cavab verdi.

– Allahdan qorx! Axı sən kafir çeçen deyilsən, şərəfli xristiansan. Əgər şeytan səni yoldan çıxarmışsa, nə etməli, taleyin belə imiş – qaça bilməzsən!

Kazak hədə ilə:

– Təslim olmayacağam! – deyərək çığırdı və çaxmağı çəkdiyi eşidildi.

Yasavul qapıya dönerək:

– Ey, a xala! – dedi, – oğlunla bir sən də danış, bəlkə sənə qulaq asdı... Axı, bu, ancaq Allahı qəzəbləndirməkdir. Baxsana, ağalar da budur, iki saatdan bəri gözləyirlər.

Qarı diqqətlə onu süzdü, başını buladı.

Yasavul mayora yanaşaraq dedi:

– Vasili Petroviç, o, təslim olmayacaqdır, mən onu tanıyıram: qapını sındırısaq da, çox adamımızı qıracaqdır. Onu güllə ilə vurmaq əmrini verseniz daha yaxşı olmazmı? Pəncərənin taxtasındaki dəşik yekədir.

Bu anda mənim başımdan ocaib bir fikir keçdi: mən də Vuliç kimi taleyimi sınamaq fikrinə düşdüm.

Mən mayora:

– Dayanın, – dedim, – mən onu diri tutacağam. – Kazakla söhbətə girişməyi yasavula əmr etdikdən və mən işarə verən kimi qapını sındırıb mənim köməyimə hazır olmaq üçün üç kazak qapının ağzında qoyduqdan sonra, daxmanı dolanıb məşum pəncərəyə yaxınlaşdım; qəlbim şiddətlə döyünürdü.

– Ey, məlun! – deyərək yasavul çığırdı. – Sən bizi məsxərəyə qoyubsan, nədir? Yoxsa elə zənn edirsən ki, biz sənə öhdəndən gələ bilməyəcəyik? – O, gücü gəldiyi qədər qapını döyməyə başladı: mən gözümü

deşiyə qoyaraq bu tərəfdən hücum gözləməyən kazakın hərəkətlərini izləyirdim, birdən pəncərə taxtasını qoparıb baş aşağı içəri atıldım. Tapança qulağımın dibindən açıldı, güllə epoletimi qopardı. Lakin otağı bürümüş tüstü düşmənimə, yanındakı qılıncı tapmağa imkan vermədi. Əllərini tutdum; kazaklar içəri soxuldular, üç dəqiqə keçməmiş canının qolları bağlandı və keşikçi ilə yola salındı. Camaat dağıldı, zabitlər məni təbrik etdilər. Doğrudan da, gördüyüm iş təbrikə layiq idi.

Bütün bu əhvalatdan sonra necə fatalist olmayasan? Lakin özünün bir şeyə mütləq inanıb–inanmadığını kim bilir?..

Çox vaxt biz hisslərimizin aldanışını, yaxud dərəkəməmin səhvini etiqad deyərək qəbul edirik!.. Mən hər şeydən şübhələnməyi sevirəm: belə bir hal xarakterin qətiyyətinə mane olmur, əksinə, mən başıma nə gələcəyini bilmədiyim zaman daha cəsarətlə irəliləyirəm. Axı, başıma gələn hadisələrin ən qorxulusu ölüm deyilmə? Ölüməndən də yaxa qurtarmaq olarmı?

Qalaya qayıdaraq başıma gələnləri, şahid olduğum vəqienə Maksim Maksimiçə nağıl edib əcəl haqqında onun fikrini öyrənmək arzusunda olduğumu bildirdim. Maksim Maksimiç əvvəlcə bu sözün mənasını anlamadı, lakin mən bu sözün mənasını bacardığım kimi ona anlatdıqdan sonra o, başını mənalı–mənalı bulayıb dedi:

– Bəli, əlbəttə! Bu, olduqca həkimanə bir zarafatdır!.. Bir də bu Asiya silahlarının çaxmaqları yaxşı yağlanmadıqda, yaxud tətini lap bərk basmadıqda açılmır. Çərkəz tüfənglərini sevmədiyimi də etiraf edirəm. Bu tüfənglər bizlərə əlverişli deyil: qundaqları çox balacaqdır – atdıqda az qalır adamın burnunu odlasın... Amma qılınclarına nə demişəm, – belə qılınca əhsən!

Maksim Maksimiç bir qədər düşünüb davam etdi:

– Bəli, yazıq oldu... Onun gecə sorxoş kazakla danışması şeytan işidir! Qərəz, görünür ki, alınə belə yazılıbmış!..

Mən Maksim Maksimiçdən bundan artıq bir söz öyrənmə bilmədim: o ümumiyyətlə metafizik mübahisələri sevmir.

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

Ölməz sənətkar	4
----------------------	---

ŞEİRLƏR

Payız (çevirəni Hüseyn Arif)	11
Şair (çevirəni Eyvaz Borçalı)	11
Dostlara (çevirəni Hüseyn Arif)	12
D...va (çevirəni Eyvaz Borçalı)	12
Türkün şikayətləri (çevirəni Mikayıl Rzaquluzadə)	13
Qafqaz (çevirəni Məmməd Rahim)	13
Çarkoz qızı (çevirəni Hüseyn Arif)	14
Təklük (çevirəni Hüseyn Arif)	15
Ağılsız gözələ (çevirəni Hüseyn Arif)	15
Qafqaza (çevirəni Hüseyn Arif)	16
"Məni bağışlayın kağızım üçün..." (çevirəni Hüseyn Arif)	16
"Biz yenə görüşüb qabaqlaşırıq..." (çevirəni Hüseyn Arif)	17
Romans (çevirəni Hüseyn Arif)	17
Ölüm (çevirəni Hüseyn Arif)	18
Döyüşçü məzarı (çevirəni Hüseyn Arif)	18
Dilonçi (çevirəni Eyvaz Borçalı)	19
Axşam (çevirəni Eyvaz Borçalı)	20
Asmodeyin kef məclisi (çevirəni Əhməd Cəmil)	20
"Ah, yetər, pozğunluğu əfv..." (çevirəni Əhməd Cəmil)	22
N.F.İ...ya (çevirəni Əhməd Cəmil)	23
N.İ...ya (çevirəni Əhməd Cəmil)	24
Pəşmançılıq (çevirəni Əhməd Cəmil)	25
Səslər (çevirəni Əhməd Cəmil)	26
Bir parça (çevirəni Əhməd Cəmil)	27
Göylər qızına (çevirəni Eyvaz Borçalı)	29
Ataman (çevirəni Eyvaz Borçalı)	30
Həyat bədəsi (çevirəni Əhməd Cəmil)	32
Mənim evim (çevirəni Əhməd Cəmil)	33
Şöhrət (çevirəni Əhməd Cəmil)	33

Yer və göy (çevirəni Əhməd Cəmil)	34
"Yox, yox, alçalıram qarşında sən..." (çevirəni Nəbi Xəzri) ...	35
"Eşqin, səadətin acığına mən..." (çevirəni Əhməd Cəmil)	36
"Yox, Bayron deyiləm, özgə bir kəsəm..." (çevirəni Eyvaz Borçalı) .	36
İki pəhləvan (çevirəni Eyvaz Borçalı)	37
Yelkən (çevirəni Eyvaz Borçalı)	38
Qarğı (çevirəni Eyvaz Borçalı)	38
Borodino (çevirəni Eyvaz Borçalı)	40
Şairin ölümü (çevirəni Eyvaz Borçalı)	43
Fələstin pöhrəsi (çevirəni Eyvaz Borçalı)	45
Məhbus (çevirəni Eyvaz Borçalı)	46
Qonşu (çevirəni Eyvaz Borçalı)	47
"Əsla istəmirəm eşitsin aləm..." (çevirəni Eyvaz Borçalı)	48
"Yollarda tələsib doğma şimala..." (çevirəni Əhməd Cəmil)	48
"Nə zaman ki, dalğalanar saralan zəmi..." (çevirəni Əhməd Cəmil) .	49
Xəncər (çevirəni Eyvaz Borçalı)	50
"İqbala baxıram qorxulu, ürək..." (çevirəni Eyvaz Borçalı)	50
Fikir (çevirəni Əhməd Cəmil)	51
"O zil, zərif səsin..." (çevirəni Eyvaz Borçalı)	53
Şair (çevirəni Eyvaz Borçalı)	53
Dua (çevirəni Eyvaz Borçalı)	55
Terekin töhfələri (çevirəni Eyvaz Borçalı)	55
A.İ. Odoyevskinin xatirəsinə (çevirəni Əhməd Cəmil)	58
Qəlbin məyus anları (çevirəni Əhməd Cəmil)	60
Kazak laylası (çevirəni Eyvaz Borçalı)	60
Jurnalist, oxucu və yazıçı (çevirəni Eyvaz Borçalı)	62
Qonşu qız (çevirəni Eyvaz Borçalı)	66
Məhbus cəngavər (çevirəni Eyvaz Borçalı)	67
Buludlar (çevirəni Eyvaz Borçalı)	68
Vəsiyyət (çevirəni Eyvaz Borçalı)	68
Vətən (çevirəni Eyvaz Borçalı)	69
"Ey kirli Rusiya, əlvida artıq!.." (çevirəni Eyvaz Borçalı)	70
Qaya (çevirəni Eyvaz Borçalı)	71
Bəhs (çevirəni Eyvaz Borçalı)	71
Tamara (çevirəni Eyvaz Borçalı)	74
Yuxu (çevirəni Hüseyn Arif)	75
Görüş (çevirəni Eyvaz Borçalı)	76

Yarpaq (<i>çevirəni Eyvaz Borçalı</i>)	79
“Yollara çıxıram tək-tənha özüm...” (<i>çevirəni Eyvaz Borçalı</i>)	80
Dəniz şahzadəsi (<i>çevirəni Eyvaz Borçalı</i>)	81
Peyğəmbər (<i>çevirəni Eyvaz Borçalı</i>)	82
“Xeyr, sən deyilsən eşqim, mehrabım...” (<i>çevirəni Eyvaz Borçalı</i>)	83
Ülfət (<i>çevirəni Eyvaz Borçalı</i>)	84
Qonaq (<i>çevirəni Nəbi Xəzri</i>)	84
“Ah, indi nə qədər başqalaşmışam...” (<i>çevirəni Nəbi Xəzri</i>)	87
“Kimse mənim sözlərimə qulaq asmır...” (<i>çevirəni Nəbi Xəzri</i>)	88
“Sabahım бүрүнүб думана, çənə...” (<i>çevirəni Nəbi Xəzri</i>)	88
“Ağlama, qızıcığaz, ağlama, yetər...” (<i>çevirəni Nəbi Xəzri</i>)	89
Şəkilə (<i>çevirəni Nəbi Xəzri</i>)	89
Qaya üstündə xaç (<i>çevirəni Nəbi Xəzri</i>)	90

POEMALAR

Qaçqın (<i>çevirəni Məmməd Rahim</i>)	93
Dəniz qulduru (<i>çevirəni Məmməd Araz</i>)	98
Qanlı (<i>çevirəni Abbas Səhhat</i>)	110
Ölüm mələyi (<i>çevirəni Nəbi Xəzri</i>)	115
Hacı Abrek (<i>çevirəni Abbas Səhhat</i>)	130
Qafqaz əsiri (<i>çevirəni Məmməd Rahim</i>)	142
Bastuncı aulu (<i>çevirəni Məmməd Rahim</i>)	161
Mtsiri (<i>çevirəni Eyvaz Borçalı</i>)	183
Demon (<i>çevirəni Rəsul Rza</i>)	206

MƏNZUM DRAM

Maskarad (<i>çevirəni Rəsul Rza</i>)	243
--	-----

NƏSR ƏSƏRİ

Zəmanəmizin qəhrəmanı (<i>çevirəni Cəbbar Məcnunbəyov</i>)	377
--	-----

MİXAİL YURİYEVİÇ LERMONTOV

SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ

“ÖNDƏR NƏŞRİYYAT”

BAKİ-2005

Buraxılışa məsul:	<i>Əziz Güləliyev</i>
Texniki redaktor:	<i>Rövşən Ağayev</i>
Tərtibatçı-rəssam:	<i>Nərgiz Əliyeva</i>
Kompyuter səhifələyicisi:	<i>Alianna Duxanina</i>
Korrektorlar:	<i>Elmira Teymurova</i> <i>Pərinaz Səmədova</i>

Yığılmağa verilmişdir 05.08.2004. Çapa imzalanmışdır 04.02.2005.
Formatı 60x90 $\frac{1}{16}$. Fiziki çap vərəqi 32,5. Ofset çap üsulu.
Tirajı 25000. Sifariş 19.

Kitab "PROMAT" mətbəəsində çap olunmuşdur.